

131974 -

* SVOBODNA * SLOVENIJA *

* ZBORNIK * 1956 *

Z B O R N I K
K O L E D A R
S V O B O D N E S L O V E N I J E

1 9 5 6

U r e d i l i :
M I L O Š S T A R E
J O Š K O K R O Š E L J
J A K O B M L I N A R
P A V L E R A N T
P A V L E F A J D I G A

D II 131974

II 131974

13. KNJIŽNA IZDAJA, SVOBODNE SLOVENIJE

O v i t e k:

Simbolična ponazoritev gradnje slovenskega naseljenca
in njegovo zaupanje v bodočnost.

Delo akad. slikarja **Božidarja M. Kramolca**, Toronto, Kanada.

D 391/1965

Izdala in založila

SVOBODNA SLOVENIJA, BUENOS AIRES, VICTOR MARTINEZ 50

LA VICTORIA DE LA REVOLUCION LIBERTADORA EN LA ARGENTINA

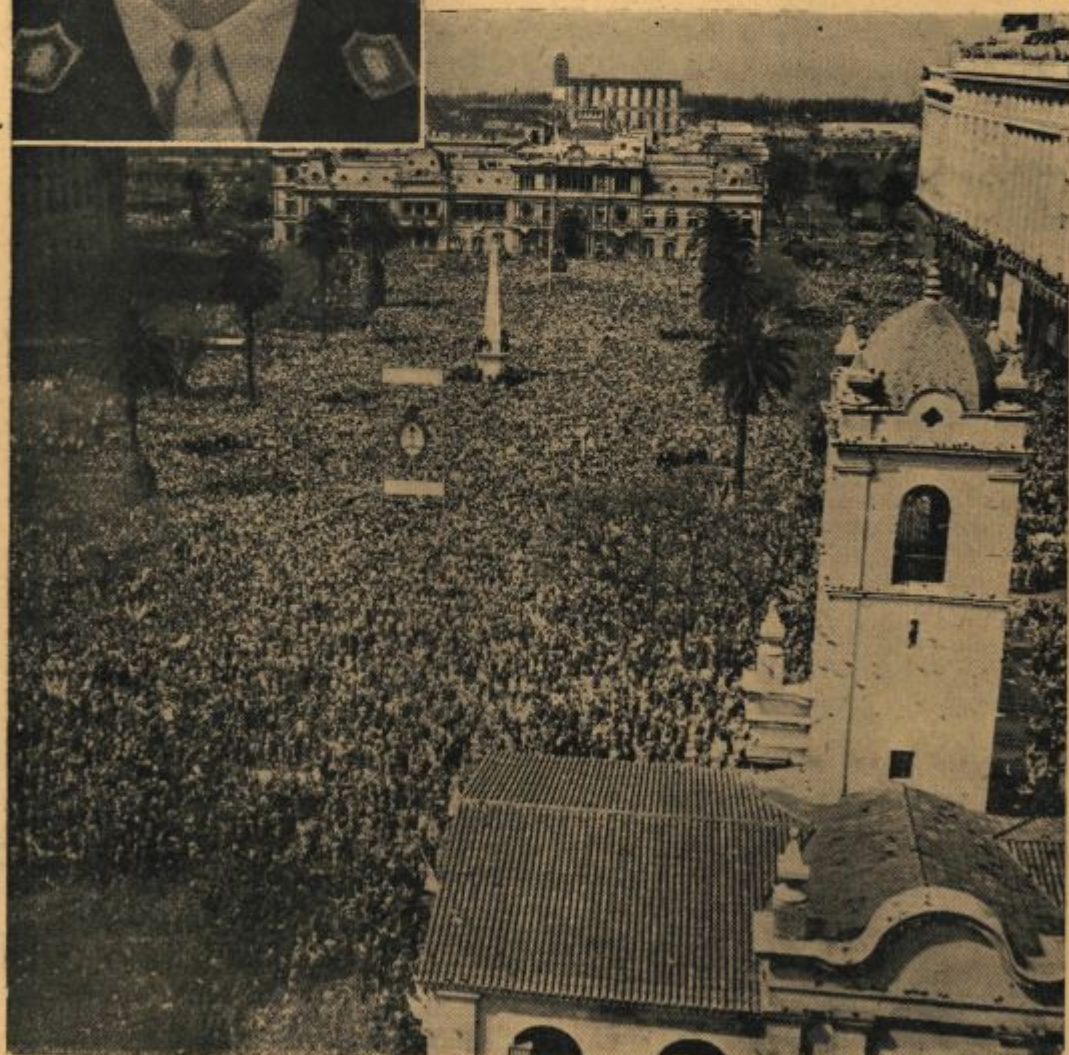

Excmo. Señor Presidente Provisional de la Nación
general Eduardo Lonardi.

La muchedumbre reunida en la histórica Plaza de Mayo
el 23 de septiembre de 1955, presencia la toma de po-
sesión del mando del nuevo mandatario de la Nación.

Njegova ekscelenca, general Eduardo Lonardi,
začasni predsednik republike Argentine.

Množica, zbrana na zgodovinskem Majskem trgu na
dan zaprisege novega predsednika 23. septembra 1955.

JANUAR

1	N	Novo leto
2	P	Makarij — Ime Jezusovo
3	T	Genovefa
4	S	Angela
5	Č	Telesfor
6	P	Trije modri
7	S	Valentin
8	N	1. Po Razgl. — Sv. Družina
9	P	Julijan
10	T	Viljem
11	S	Higin
12	Č	Ernest
13	P	Veronika - Spomin Gosp. [Krsta
14	S	Hilarij
15	N	2. Po Razgl. — Pavel P.
16	P	Marcel
17	T	Anton, opat
18	S	Stol sv. Petra v Rimu
19	Č	Marij in tovariši
20	P	Fabijam in Sebastijan
21	S	Neža
22	N	3. Po Razgl. — Vincencij
23	P	Rajmund
24	T	Timotej
25	S	Spreobrnjenje sv. Pavla
26	Č	Polikarp
27	P	Janez Zlatoust
28	S	Peter Nolask
29	N	1. Predpostna — Franc Sal.
30	P	Martina
31	T	Janez Bosco

FEBRUAR

1	S	Ignacij
2	Č	Svečnica (Nez. praz.)
3	P	Blaž
4	S	Andrej Korsini
5	N	2. Predpostna — Agata
6	P	Tit
7	T	Romuaid
8	S	Janez iz Mathe
9	Č	Ciril Aleksandrijski
10	P	Sholastika
11	S	Lurška Mati božja
12	N	3. Predpostna — Evlilija
13	P	Katarina
14	T	Pust — Valentin
15	S	Pepehnica
16	Č	Julijana
17	P	Donat
18	S	Simeon
19	N	1. Postna — Pepelnična
20	P	Sadot
21	T	Irena
22	S	Stol. sv. Petra v Ant., Kv.
23	Č	Prestopni dan
24	P	Peter Damian — Kvatre
25	S	Mattija — Kvatre
26	N	2. Postna, Kvatrna, Srečko
27	P	Baldornir
28	T	Gabriel ž.M.B.
29	S	Roman

MAREC

1	Č	Albin
2	P	Lucija
3	S	Kunigunda
4	N	3. Postna — Brezimna
5	P	Hadjijan
6	T	Perpetua in Felicita
7	S	Tomaž Akvinski
8	Č	Janez od Boga
9	P	Františka Rimska
10	S	40 mučencev
11	N	4. Postna — Sredpostna
12	P	Gregor Veliki
13	T	Rozalija
14	S	Matilda
15	Č	Klemen M. Hofbauer
16	P	Hilarij in Tacijan
17	S	Patrik
18	N	5. Postna — Tiha — Ciril
19	P	Sv. Jožef
20	T	Feliks, Larg in Dionizij
21	S	Benedikt
22	Č	Katarina Genovska
23	P	Jožef Ortol — Marija Sd. žal.
24	S	Nadangel Gabriel
25	N	6. Postna — Cvetna — Marjino oznanjenje
26	P	Emanuel
27	T	Veliki torek — Janez Dam.
28	S	Velika sreda — Janez Kap.
29	Č	Veliki četrtek — Ciril
30	P	Veliki petek — Janez Klimak
31	S	Velika sobota — Modest

APRIL

1	N	Velika noč
2	P	Velikonočni pon., nez. pr.
3	T	Sikst
4	S	Izidor
5	Č	Vincencij
6	P	Krescencija
7	S	Herman
<hr/>		
8	N	Bela nedelja — Albert
9	P	Marija Kleofova
10	T	Ezekiel
11	S	Leon I.
12	Č	Lazar
13	P	Hermenegild
14	S	Iustin
<hr/>		
15	N	2. Povelik. — Anastazija
16	P	Lambert
17	T	Rudolf
18	S	Apolonij
19	Č	Leon IX.
20	P	Viktor
21	S	Anzelm
<hr/>		
22	N	3. Povelik. — Soter in Gaj
23	P	Vojteh
24	T	Furij
25	S	Marko
26	Č	Klet in Marcelin
27	P	Peter Kanizij
28	S	Pavel od Križa
<hr/>		
29	N	4. Povelik. — Robert
30	P	Kaltrina Stenska

M AJ

1	T	Jožef delavec
2	S	Atanazij
3	Č	Najdenje sv. Križa
4	P	Monika
5	S	Pij V.
<hr/>		
6	N	5. Povelik. — Jan, pred 1. vr.
7	P	Stanislav — Križev teden
8	T	Prk. nadang. Milčela
9	S	Gregor Nacianski
10	Č	Vnebohod
11	P	Sigmund
12	S	Filip in Jakob, ap.
<hr/>		
13	N	6. Povelik. — Servacij
14	P	Bonifacij
15	T	Zofija
16	S	Janez Nepomuk
17	Č	Poshal Bojlonski
18	P	Venancij, Erik
19	S	Peter Celestin
<hr/>		
20	N	Binkošti
21	P	Binkoštni poned., nez. pr.
22	T	Kajetan
23	S	Janez Rossi — Kvatre
24	Č	Marija Pomoč Kristjanov
25	P	Gregor VII. — Kvatre
26	S	Filip Neri — Kvatre
<hr/>		
27	N	1. Pobink. — Sv. Trojica
28	P	Avguštin
29	T	Marija Magdalena
30	S	Ivana Orleanska
31	Č	Telovo

J UNIJ

1	P	Fortunat
2	S	Erazem
<hr/>		
3	N	2. Pobink. — Klotilda
4	P	Kvirin
5	T	Bonifacij
6	S	Norbert
7	Č	Robert
8	P	Medard — Presv. Srce Jez.
9	S	Primož in Felician
<hr/>		
10	N	3. Pobink. — Marijeta
11	P	Barnaba
12	T	Janez Fokundski
13	S	Anton Padovanski
14	Č	Bazilij Veliki
15	P	Vid
16	S	Feliks, Fortunat
<hr/>		
17	N	4. Pobink. — Cirilka
18	P	Marko in Marcelljan
19	T	Julijana
20	S	Siliverij
21	Č	Alojzij Gonzaga
22	P	Pavlin, Ahacij
23	S	Agripina
<hr/>		
24	N	5. Pobink. — Roj, Janeza Kr.
25	P	Viljem
26	T	Janez in Pavel
27	S	Emo Kriška
28	Č	Irinej
29	P	Peter in Pavel
30	S	Spomin Pavla apostola

JULIJ

1	N	6. Pobink. — Drag. J. Kr.
2	P	Obiskovanje bl. Dev. Marije
3	T	Leon II.
4	S	Urh
5	Č	Ciril in Metod
6	P	Izaija, Marija Goretti
7	S	Vilibald
8	N	7. Pobink. — Elizabeta
9	P	Tomaž Moore
10	T	Amalija
11	S	Pij I.
12	Č	Mohor in Fortunat
13	P	Anaklet
14	S	Bonaventura
15	N	8. Bobink. — Vladimir
16	P	Karmelska Mati božja
17	T	Aleš
18	S	Kamil
19	Č	Vincencij Pavelski
20	P	Marjeta
21	S	Daniel
22	N	9. Pobink. — Marija Magd.
23	P	Apolinarij
24	T	Kristina
25	S	Jakob, ap.
26	Č	Ana
27	P	Pantaleon
28	S	Makarij, Viktor
29	N	10. Pobink. — Marta
30	P	Abdon in Senen
31	T	Ignacij Lojoka

AVGUST

1	S	Vezi sv. Petra
2	Č	Alfonz M. Ligvorij
3	P	Najdenje sv. Stefana
4	S	Dominik
5	N	11. Pobink. — Marija Snež.
6	P	Spremenjenje Gospodovo
7	T	Kajetan
8	S	Cirjak
9	Č	Janez Marija Vianey
10	P	Lavrencij
11	S	Tiburcij
12	N	12. Pobink. — Klara
13	P	Hipolit in Kasijam
14	T	Evzebij
15	S	Marijino Vnebovzetje
16	Č	Rok
17	P	Hiacint, Ljudmila
18	S	Helena
19	N	13. Pobink. — Janez Evdes.
20	P	Bernard
21	T	Ivana Šantalska
22	S	Srce Marijino, Timotej
23	Č	Filip
24	P	Jernej
25	S	Ludovik
26	N	14. Pobink. — Ceferin
27	P	Jožef Kalasancij
28	T	Avguštin
29	S	Obglavljenje J. Krstinika
30	Č	Roza Limanska
31	P	Rajmund

SEPTEMBER

1	S	Egidij
2	N	15. Pobink. — Štefan
3	P	Doroteja, Pij X.
4	T	Rozalija
5	S	Lavrencij Justinijani
6	Č	Caharija
7	P	Anastazij
8	S	Roj. Dev. Marije, nez. pr.
9	N	16. Pobink. — Peter Klaver
10	P	Nikolaj Tolentinski
11	T	Hiacint
12	S	Ime Marijino
13	Č	Noiburga
14	P	Povišanje sv. Križa
15	S	7 žalosti Device Marije
16	N	17. Pobink. — Ciprijan
17	P	Rane sv. Frančiška
18	T	Irena
19	S	Januarij — Kvatre
20	Č	Evstahij in tovariši
21	P	Matej apostol — Kvatre
22	S	Tomaž Vilanovski — Kvatre
23	N	18. Pobink. — Lin
24	P	Marija rešiteljica jetnikov
25	T	Pacifik
26	S	Justina
27	Č	Kozma in Damijan
28	P	Venceslav
29	S	Nadangel Mihael
30	N	19. Pobink. — Hieronim

OKTOBER

1	P	Remigij
2	T	Angeļi varuhi
3	S	Terezija D. J.
4	Č	Francīšek Asiški
5	P	Placid in tovarši
6	S	Bruno
7	N	20. Pobink. — Mar. Kr. R. V.
8	P	Brigita
9	T	Dionizij
10	S	Francīšek Borgia
11	Č	Materinstvo bl. D. Marije
12	P	Maksimiljan
13	S	Edvard
14	N	21. Pobink. — Kalist
15	P	Terezija
16	T	Gal
17	S	Marijeta Marija Alacogue
18	Č	Luča, evangelist
19	P	Peter Alcantara
20	S	Janez, Kancij
21	N	22. Pobink. — Uršula
22	P	Kordula
23	T	Roman
24	S	Nadangel Ralcael
25	Č	Krizant in Darija
26	P	Evarist
27	S	Frumencij
28	N	23. Pobink. — Kristus Kralj
29	P	Simon in Juda, ap.
30	T	Alfred
31	S	Volbenk

NOVEMBER

1	Č	Vsi Sveti
2	P	Verne duše
3	S	Just, Viktorin
4	N	24. Pobink. — Karel Borom.
5	P	Caharija in Elizabeta
6	T	Lenart
7	S	Engelbert
8	Č	Bogomir
9	P	Božidar
10	S	Andrej Avelini
11	N	25. Pobink. — Martin Tours
12	P	Martin I.
13	T	Stanislav Kostka
14	S	Jozdat, Bl. Nikolaj Tavelić
15	Č	Leopold, Albert Veliki
16	P	Jedert
17	S	Gregor Čudodelec
18	N	26. Pobink. — Odon
19	P	Elizabeta
20	T	Feliks Valois
21	S	Darovanje Device Marije
22	Č	Cecilija
23	P	Klemen
24	S	Janez od Krīža
25	N	27. Pobink. — Katarina
26	P	Silvester
27	T	Virgilij
28	S	Gregor III.
29	Č	Saturnin
30	P	Andrej, apostol
31	P	Silvester

DECEMBER

1	S	Edmund
2	N	1. Adventna — Biblijana
3	P	Francīšek Ksaverij
4	T	Barbara
5	S	Saba
6	Č	Nikolaj
7	P	Ambrozij
8	S	Brezmad. Spočetje Marijino
9	N	2. Adventna — Peter
10	P	Melkijad
11	T	Pij I.
12	S	Aleksander
13	Č	Lucija
14	P	Dušm
15	S	Irinej
16	N	3. Adventna — Ezebij
17	P	Lazar
18	T	Pričckovanje Marijin. por.
19	S	Urban — Kvatre
20	Č	Makarij
21	P	Tomāž apostol — Kvatre
22	S	Demetrij — Kvatre
23	N	4. Adventna — Viktorija
24	P	Adam in Eva, Sveti večer
25	T	Božić — Rojstvo Gospodovo
26	S	Štefan — Nez. praznik
27	Č	Janez Evangelist
28	P	Nedolžni otroci
29	S	Tomāž Canterburyjski
30	N	Nedelja v požični osmini

Dr. MIHA KREK

DA BOMO NAROD, NE DROBCI

Zveza Sovjetskih Socialističnih Republik, Ameriške Združene Države in Zedinjeno Britansko Kraljestvo vodijo mednarodne dogodke in razvoj po drugi svetovni vojni. Te tri sile skoro izključno odločujejo o mednarodnem življenju v Evropi. Francija se še deloma pojavlja v njihovi družbi pa dejansko ne več iz lastne moči in vpliva, ampak ker tako hočeta Amerika in Velika Britanija.

V letu 1955 so v Ženevi v Švici priredili sestanek odgovornih zastopnikov teh štirih velesil. Ker so bili na čelu delegacij predsedniki vlad, za Ameriko, pa celo sam predsednik Združenih Držav; je konferenca bila po vseh zunanjostih in po svetovni pozornosti na vrhuncu. Ko se je razšla, so njeni najvnetejši zagovorniki ugotovili, da ni rodila nobenih konkretnih sadov, v svetovni javnosti pa se je vnela živahna razprava o tem, zakaj je do sestanka najvišjih in najmogočnejših državnikov sploh prišlo.

Ženevska konferenca je bila svetovna predstava, ki je pokazala in imela namen pokazati podobo svetovnega političnega stanja ob desetletju po drugi svetovni vojni. Takale je:

Velike sile soglašajo, da z vojno ne bodo rušile nobenih državnih meja in s silo ne bodo spreminjale nikakih vladajočih sistemov in režimov.

To pomeni, da, kar je ozemlja osvojila in ljudi podjarmila Rdeča Armada, partizanske revolucije in Molotova diplomacija med in po drugi svetovni vojni, ostane v komunistični posesti in oblasti, dokler ne bodo nastali novi prevrati in vojske iz kakih drugih razlogov, ne iz vzrokov napetosti, kakršne so bile doslej med komunističnim imperijem in državami, ki imajo nekomunistične ali protikomunistične vlade.

Tole je treba dodati. Komunisti so gladko odklonili vsak razgovor o rušilnem delovanju komunističnih strank po svetu, se niso odpovedali vojnim akcijam "dobrovoljcev" in smatrajo Formozo za ozemlje Zveze Kitajskih Ljudskih Republik — potemtakem vsak vojni napad kitajske komunistične vojske na Formozo za kitajsko notranjo zadevo, ki naj se vanjo druge sile ne vmešavajo.

Tako pridemo do golega. Tri zapadne velesile so v Ženevi sprejele sovjetske želje po "mirnem sožitju", napravile velik napor, da se konča mrzla vojna in vse, kar je borbe proti komunizmu v področju meddržavnih odnosov in v mednarodno-političnem delovanju z državnimi sredstvi. Skrbi in prizadevanja proti komunistični ideologiji, komunističnemu družabnemu redu in sistemu vladanja nad narodi naj bodo odslej bolj izrazito le na ramah zasebnih verskih in kulturnih združenj in organizacij. Trgovska izmenjava, kulturno in znanstveno sodelovanje komunističnih in nekomunističnih ljudi naj se širi in pospešuje. Tako naj stopnjema pojenjuje napetost v mednarodnih odnosih in vzporedno naj se zmanjšuje oboroževanje po vsem svetu. Znanstveniki in strokovnjaki vseh narodov in vseh dežel naj se posvetijo proizvodnji in uporabi novih tehničnih sredstev, novo odkritih naravnih sil in iznajdb za pospeševanje gospodarskega blagostanja.

Dasi v Ženevi ni bilo nič sklenjenega, dasi je predsednik sovjetske vlade Bulganin odklonil prav vse konkretne predloge, ki bi imeli za posledico kakršnokoli omejevanje komunističnega svetovnega revolucionarnega gibanja, kako stvarno omejitev in ublažitev komunističnih tiranij v zaslužjenih državah, in vse take predloge, ki bi dajali nekomunističnim državam vsaj pogled v vojaške in oboroževalne delavnice sovjetskega imperija, so vendar ženevski govori predsednikov najmočnejših vlad sveta vplivali tako na široko, da je prevladalo prepričanje, da ženevska konferenca pomeni začetek nove dobe z manj napetosti in sovražnosti ter večjim sodelovanjem svobodnega sveta s komunističnimi državnimi režimi.

V tej novi dobi torej ne smemo imeti več nikakih utvar, da bo neka prijateljska ali zavezniška sila kaj žrtvovala za osvobodjenje našega ali kate-regakoli naroda. V tej novi dobi ne bo več presenečenja, če bodo komunisti uspeli s svojimi masovnimi kriminalnimi partizanskimi gibanji in si priporobili oblast nad novimi deli človeštva.

Naloga vseh, ki komunizem odklanjajo brezpogojno, iz svojega najglobljega prepričanja, je s tem postala vzvišena nad čas in dogodke. V sveti veri, da je komunizem s svojim tiranstvom nad duševnim in telesnim udejstvovanjem človeka protinaraven, v redu življenja nemogoč, vsaj nemogoč kot stalen pojav, trdno upamo, da ujma tega zla ne more ostati in trajati.

Povsod bodo apostoli tega prepričanja z nami vred delali najprej in prezirali vsa nasprotja in tudi vse navidezne in resnične trenutne neuspehe.

Zavedno svobodni Slovenci bomo zvesto ostali pri svojih zastavah. Po vsem svetu smo raznešeni, da povsod delujemo in učinkujemo kot oznanjevalci resničnega slovenskega hotenja: za svobodno, krščansko in demokratično Slovenijo.

Vzvišenost, nova nepregledna razsežnost in teža naloge naj nas očisti, dvigne, zjekleni vsakega posebej in vso skupnost.

Ljubezni žareče oči imejmo uprte preko morij in gora zaprek tja v slovenski dom, kjer naš narod vztraja, trpi, dela in čaka. Tudi pričakuje!

Tole naj bo naša posebna skrb v letu 1956. Poživimo, poglobimo, razširimo in izpopolnimo stalne zveze med svobodoljubnimi doma in na tujem. S sorodniki, prijatelji in novimi znanci se posvetujmo, se obveščajmo, si pripovedujmo novice, se vzajemno poučujmo, si pomagajmo. Vse vrste lepe vzajemnosti negujmo. Vsi in vsak, kakor le more. Izmenjava misli in vzajemna podpora naj bo kar moč vsestranska, pestra, vsebinsko bogata, iskrena, resnična in popolna, pogosta in redna. Od najintimnejših vezi lepega prijateljstva pa tja do razpravljanja o pojavih, ki jih bruha človeška delavnost v kulturi, tehniki in politiki, z vsem si pripovedujmo.

Zakaj? Da bo topel dih slovenske zemlje neprestano povijal naša srca in duh svoboščin človeka v svobodni družbi osveževal in krepil življenje v Sloveniji. Da bomo mislili in čutili kar moč enotno, oni doma in mi na tujem, da bomo enotna družina-narod.

PISMO V LETO 1956

Nenavadno težko pišem to pismo. Zadržujejo me neke še nejasne slutnje, v pero mi silijo mračne besede. Pa bi tako rad napisal kaj svetlega, toplega, zaupanje vzbujajočega!

Ob zahajajočem letu 1955 bodo mnogi pisali o ugodnih uspehih v gospodarstvu in politiki. Nekatere nevarne napetosti so se ublažile, mrzla vojna se še ni sprevrgla v vročo, v mnogih deželah morejo ljudje mirno in varno živeti; tudi v verskem pogledu je nekaj sijajnih dokazov, da se versko pojmovanje in življenje poglablja in vedno širše kroge zajema.

Navzlic temu me obhaja občutje kakor v letih sovražne okupacije, ko sem vsako jutro stopil s strahom k oltarju: "Jezus, kakšne grozne vesti mi bo ta dan zopet prinesel?" In prihajala so pogosto, prepogosto, poročila o umorih, požigih, aretacijah, o racijah, v katerih so lovili nedolžne žrtve in jih pošiljali v taborišča stradanja in umiranja, o izgonih in preselitvah — brez konca in kraja. Vsako poročilo pa je nemo vsebovalo toliko žalosti in bridkosti, da se ni dalo z besedami izraziti. — In potem so prihajale objokane žene in matere, zaskrbljeni očetje in prestrašeni otroci prosit: pomagajte, posredujte, izposlušajte pri sovražni oblasti, da "našega" izpustijo. Nato pa ponovne in ponovne intervencije, prošnje in rotnja pri oblastnikih, ki smo jih odklanjali in mrzeli, a za trpeče rojake smo tudi te poniževalne in do gnusa nesimpatične korake tvegali, kdaj uspešno, kdaj zaman. Do vrha nam je tedaj dušo napolnjevala grenkost.

Nekaj podobnega danes zopet čutim. Ali me ta slutnja vara? O, da bi me! Ali pa je opomin: Bodite pripravljeni? Biti pripravljen je v vsakem času pametno.

V takem razpoloženju človeku misli nehote uhajajo v preteklost, ko so bili dnevi nfirnejši, razmere bolj normalizirane, skratka lepši in boljši časi. Morda se drugim tudi tako godi. Ob takem razmišljanju sem pri branju svetega pisma naletel na besede: "Ne vprašuj: kaj meniš je vzrok, da so bili poprejšni časi bolji kakor sedanji?, ker tako vprašanje je neumno" (Prid. 7, 11). In sem se zamislil. Neumno? Bo res, neplodno je in že zaradi tega nes pametno. V vseh dobah je dobro in zlo pomešano. Svet je bil in bo do konca njiva, na kateri pšenica in ljuljka pomešani rasteta. Ljudje naredijo čase boljše ali slabše; ljudje, ki imajo svobodno voljo in so torej za stanje časovnih razmer odgovorni, vsak po meri dolžnosti in pravic, ki jih v občestvu ima. Današnji časi bodo spremenjeni v boljše, ako bo vedno več takih ljudi, ki navzlic nasprotnemu vplivu okolice dosledno in zvesto žive po duhu evangelija. Ni namreč nobene druge filozofije, nobene druge miselnosti, ki bi mogla spremeniti časovno podobo tako popolnoma na boljše kakor Kristusov nauk. Teoretično to priznavajo mnogi vodilni krogi raznih narodov, toda konkretno v praksi to izvesti in uveljaviti je težko opravilo.

Pri vseh zleh slutnjah velja: Trdno se držati resničnih in pravih načel. S te skale nas noben tok ne sme potegniti v svoje temno valovje. Za to je sicer treba silne moči in železne volje; v kolikor je človek sam nima, nas podpira in krepi božja milost, ako jo kdo hoče sprejeti in jo skuša uporabiti.

Kršćanstvo ni vera, ki človeku jamči vsestransko varnost in udobje. Kristus je svoji Cerкви napovedal preganjanje in nasprotovanje in sicer ne samo od strani javne oblasti ali od časovnih zmot, ampak tudi v najožjem družinskem krogu. Danes je krščanstvo potegnjeno v borbo z najnevarnejšim sovražnikom vsega božjega, z organiziranim brezboštvom. V tej borbi zmaguje junaško, heroično krščanstvo. To smo sami doživeli in še doživljamo. Ako smo nekateri v bolj mirnih in udobnih razmerah, ne smemo pozabiti, da so mnogi naši rojaki in bratje po veri v težkih borbah. In če je v kraljestvu božjem kje na kaki meji težka borba v teku, se kristjani nikjer ne smejo vdajati udobnosti in lenivosti.

Na zadnjem mednarodnem kongresu za mir in krščansko civilizacijo v Firenci je vietnamski zastopnik orisal trpljenje katoličanov, odkar so brez sodelovanja vietnamskega naroda raztrgali deželo na dvoje in severni del izročili komunistom. Odtod se je osemstotisočem posrečilo zbežati v južni del dežele, tri četrtine teh je katoličanov. Trpljenje beguncev je silno, še hujše pa je tistim, ki niso mogli več zbežati. Tragedija tega naroda je večja, kot je naša. Končal je svoje poročilo s to ugotovitvijo: "Prihajam kakor iz temne noči, da vas obvestim, da tudi v tem skrajno težavnem položaju nismo obupani. Saj ni upanja brez trpljenja, pa tudi ne trpljenja brez upanja. Seveda, sami se bodo težko izkopal iz sedanjih stisk, računajo na pomoč svobodnih narodov, da jim pomagajo zgraditi boljši in pravičnejši red. Danes so si narodi tako blizu, da se narod, ki se za stiske sosednih ljudstev ne zmeni, sam postavlja enaki nevarnosti. Človeštvo začinja vedno bolj jasno spoznavati, da so vsi narodi vendar le ena družina, božja družina."

Ne obupavati, posebno ne v katastrofah, iz katerih ni videti izhoda. Upanje je žarek, ki iz ljubezni očetovske previdnosti božje sveti v temo našega življenja. Pa ne samo žarek, ki nam pusti dlan prazno, ko sežemo po njem, marveč vrv, s katero nas hoče Bog iz stisk in nevarnostih potegniti k sebi. Takega upanja, močno trdnost želim Slovincem vsem, v domovini in tujini, da nobenemu ne bo manjkala svetloba in moč od zgoraj.

S tem vas vse pozdravljam in blagoslavljam

+ Gregorij Rožman
ljubljanški škof

Ponos slovenskih izseljencev ob desetletnici

CERKEV MARIJE POMAGAJ V TORONTU

Ko smo pred desetimi leti bežali pred komunisti v tujino, se je začel ravno lep Marijin mesec maj; zato nam je bilo slovo od domovine še bolj boleče. Poslavljali smo se od ozelenelih gozdov, od razcvetelih vrtov, od naših polj, dolin in gora, od naših domov in od naših cerkva po hribih in dolinah. Še najtežje pa je bilo slovo od brezjanske Marije Pomagaj, kraljice Slovencev. Kdor je imel kak spomin na Brezje, kako sliko ali podobico brezjanske Marije Pomagaj, jo je vzel s seboj v tujino.

Že v taboriščih smo postavili zasilne lesene oltarje in nanje položili podobo brezjanske Marije Pomagaj, ki je postala v begunstvu naša največja tolažnica in pomočnica. Potem smo se razšli po svetu; a ljubezen do brezjanske Marije Pomagaj je šla z nami.

Največ Slovencev se je iz taborišče preselilo v Argentino. Močna skupina Slovencev, zlasti mladih fantov in deklet si je pa izbrala za novo domovino Združene države in Kanado. Slovenci, ki so prišli v Združene države, so že našli brezjansko Marijo Pomagaj v Leontu; zato so se oklenili takoj te Marijine božje poti.

Pot "Marije Pomagaj" v Toronto.

Tudi Slovenci, ki so se naselili v Kanadi, so kmalu dobili brezjansko Marijo Pomagaj. Zdi se, da je tolikokrat zavržena podoba brezjanske Marije Pomagaj pod posebnim vodstvom božje Previdnosti čakala na take Slovence v Kanadi, ki bi je bili vredni in bi ji dali dostojno čast. Če le na kratko pogledamo zgodovino te podobe, takoj vidimo, da je Marija morala dolgo čakati in prehoditi dolgo pot, preden je našla sebi primerno svetišče in take Slovence, ki so jo dostojno častili in zaupno na pomoč klicali.

L. 1927 je naslikal to podobo po originalni sliki brezjanske Marije Pomagaj akademski slikar p. Blaž Farčnik O.F.M. na prošnjo p. Bernarda Ambrožiča za slovensko cerkev sv. Janeza Vijaneja v Detroitu, Mich. U.S.A. Pozneje so to cerkev v Detroitu podrli in p. Odilo Hanjšek O.F.M. je dal sezidati novo večjo cerkev. Tudi v tej cerkvi je še za nekaj časa ostala podoba brezjanske Marije Pomagaj. Kdaj in zakaj je bila ta podoba iz cerkve odstranjena, ni znano. Vemo, da je p. Bernard l. 1940 podobo Marije Pomagaj našel v Detroitu.

Goršetove jaslice v cerkvi Marije Pomagaj v Torontu.

Slovenski verniki v Torontu pred cerkvijo Marije Pomagaj dne 19. decembra 1954 na dan njene blagoslovitve.

tu med staro šaro. Vzel jo je s seboj na avto in jo je pripeljal v Grimsby, Ont. Kanada. Tedanji župnik B. I. Webster, ki je sedaj škof v Peterborough-u, je p. Bernardu dovolil, da je podoba Marije Pomagaj ustoličil v podružni cerkvi sv. Srca Jezusovega v Vinelandu, kjer je imel za slovenske farmarje slovensko službo božjo. Ustoličenje se je izvršilo dokaj slovesno. Župnik Webster je milostno podobo blagoslovil in tudi sam Slovincem pridigal. G. Anton Grdina je vso cerkveno slovesnost filmal. Film je ohranjen do danes. Tako so nastale l. 1940 prve kanadske Brezje. Vendar so iz raznih vzrokov kmalu propadle. P. Bernard je že l. 1941 zapustil Vineland; vendar je podobo Marije Pomagaj še pustil v cerkvi, da bi ob njej Slovenci dobivali moči in tolažbe za hude vojne čase, ki so se tedaj začeli. A Slovence je premamila lažna rdeča propaganda. Pozabili so na Marijo Pomagaj in jo zavrgli. Ko se je l. 1950 p. Bernard spet mudil v Vinelandu, je našel podobo Marije Po-

magaj vso zaprašeno v prostorih pod cerkvijo. Vzel jo je s seboj in jo odnesel k svojemu rodnemu bratu, Lojzetu Ambrožiču, ki se je malo prej naselil v Malvernu blizu Toronta. Še isto leto je prosil preč. g. Jakob Kolarič, C. M. Lojzeta Ambrožiča, naj prepusti milostno podobo za bodočo slovensko cerkev v Torontu. Delo za slovensko cerkev se je namreč med Slovenci v Torontu prav tisto leto začelo. Malo pred novim letom 1951 je dal preč. g. Kolarič obesiti podobo Marije Pomagaj na zadnjo steno ob vratih v cerkvi Garmelske Matere božje v Torontu, kjer so se Slovenci zbirali k slovenski službi božji. Tu je podoba Marije Pomagaj ostala do septembra 1954, ko smo jo sneli z namenom, da ji damo nov okvir iz mahagonijevega lesa ter jo nato ustoličimo v novi cerkvi.

Marija Pomagaj dobi svoj novi dom v Torontu

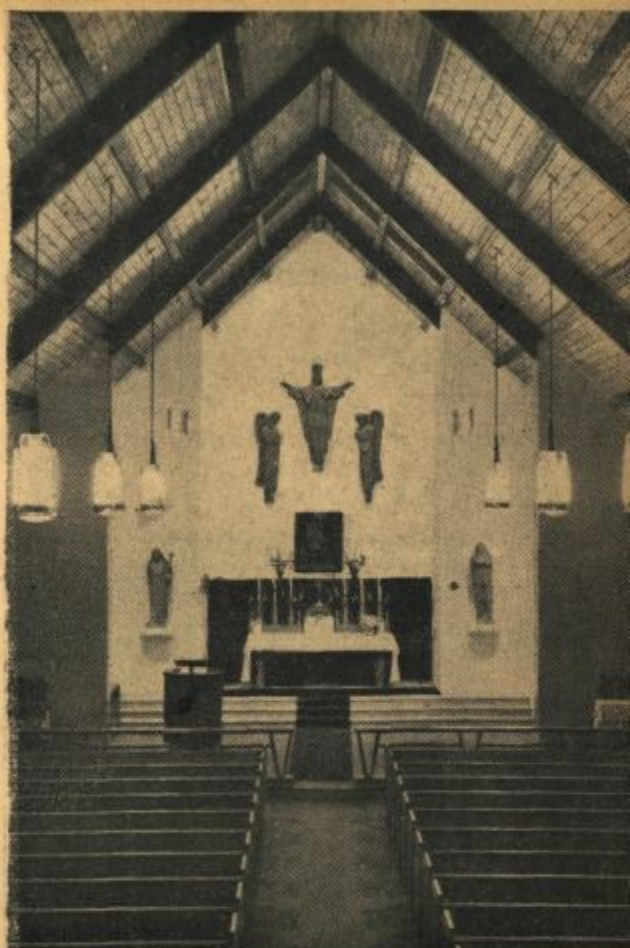
Usoda podobe Marije Pomagaj, ki sedaj krajluje v novozgrajeni cerkvi v Torontu, je zelo podobna usodi Slovencev, ki so se po drugi svetovi vojski naselili v Kanadi, posebno v Torontu. Dvakrat je bila ta podoba že zapuščena od Slovencev in vržena med staro šaro, pa obakrat je bila po čudnem naključju rešena. Koliko Slovencev, ki sedaj živijo v Torontu, je šlo podobno pot! Kakor zavrženi so bili od slovenskega naroda; skrivati so se morali po kletih in po podstrešjih, se potikati po taboriščih, dokler se jim ni odprla pot v svobodno prostrano Kanado. Ti Slovenci so poznali ceniti podobo brezjanske Marije Pomagaj. Že l. 1950 so romali z njo v Midland, ki je znana božja pot kanadskih mučencev. Še isto leto so tudi sklenili, da bodo v Torontu sezidali cerkev Marije Pomagaj; torej prav tedaj, ko je p. Bernard rešil podobo Marije Pomagaj propadanja in jo je prinesel v Torontu. Priprava na zidanje cerkve je trajala 3 leta. To so bila leta trdega dela, molitev, zaprek in najrazličnejših težav ter nasprotovanj. Po človeško gledano se je že zdelo, da do cerkve ne bo prišlo in da bo Marija Pomagaj ostala v nedogled na zadnji steni italijanske cerkve, osamljena in brez slave. Mnogo slovenskih duhovnikov poznam: svetnih in redovnih. Vendar sem prepričan, da bi bil le redkokdo od njih vztrajal na Kolaričevem mestu. Upal je proti upanju, da bo brezjanska Marija Pomagaj zmagala in dobila dostojno svetišče sredi Toronta.

Prišel sem za kaplana k g. župniku Kolariču v drugi polovici l. 1952. V začetku l. 1953 smo kupili stavbišče. Z zidanjem cerkve smo začeli prav ob začetku Marijinega leta in jo zidali točno eno leto. Za zaključek Marijinega leta, 8. decembra 1945 je prevzvišeni g. škof dr. Gregorij Rožman prvi daroval v njej sv. mašo. Cerkev je bila vsa razsvetljena. Nad glavnim oltarjem je zablestela podoba Marije Pomagaj v novi slavi; v prelepem okvirju iz mahagonijevega lesa in s prekrasno krono na glavi. Ta dan je bil za Marijo Pomagaj v Torontu res dan veličastnega zmagoslavja. Štirinajst dni za tem, 19. decembra je Njegova Eminenca kardinal J. Mc Guigan cerkev slovesno blagoslovil ob navzočnosti številne duhovščine in velike množice Slovencev, ki so prihitali na to slovesnost od blizu in daleč, tudi iz U.S.A. Kardinal je v lepem govoru dal priznanje Slovincem in slovenskim dušnim pastirjem, zlasti g. župniku Kolariču, kateremu je preskrbel odlikovanje pri sv. Očetu Piju XII in v njem odlikoval vse slovenske župljane v Torontu, kot se je v govoru izrazil.

Pomen Cerkve Marije Pomagaj v Torontu

Še v Marijinem letu, ko se je cerkev zidala, so prihajala številna poročila Slovencev iz raznih delov Kanade in Združenih držav o uslišanjih na priprošnje torontske Marije Pomagaj. Tako se je že z zidanjem te Marijine cerkve začela v Slovenceh poživljati vera, zaupanje in ljubezen do brezjanske Marije Pomagaj, kraljice Slovencev. Zahvale Mariji Pomagaj v Torontu se neprestano nadaljujejo. Koliko Slovencev je že našlo dušno zdravje v tej cerkvi in pomoč v najrazličnejših težavah! Slovincem v Torontu je cerkev najbolj zaželen dom, župna in romarska cerkev obenem. Slovincem izven Toronta pa postaja ta cerkev vedno bolj priljubljena Marijina božja pot.

Kanadčani so pa v tej cerkvi odkrili visoko razvit čut Slovencev za umetnost in lepoto. Kajti cerkev je v glavnem delo Slovencev. Križev pot, vsi kipi in jaslice so mojstrovina akademskega kiparja g. Franceta Goršeta; vsi trije oltarji, svečniki in okvir milostne podobe so delo našega župljana g. Antona Muhiča. Obhajilno mizo je lično izdelal naš župljan g. Franc Stražar. Prižnico in krstni kamen je naredil naš župljan g. Janez Trpin; kropilnika in vogelni kamen sta lepo delo na-

Notrarjščina cerkve Marije Pomagaj v Torontu: Glavni oltar s prezbiterijem.

šega župljana g. Franca Levca. Spovednici, kor in strop je izdelal naš župljan g. Anton Ferkulj. Poseben okras cerkve so barvana okna, ki sta jih poslikali madžarski umetnici: gospodični Pitzeck. Zidal je cerkev slovenski stavbenik g. Franc Stojc pod vodstvom spretnega arhitekta g. Petra Dimitroffa, po rodu Bolgara. On je študiral arhitekturo v Nemčiji in ima izredno dober čut za lepoto.

Pod cerkvijo je prostorna in visoka dvorana, ki služi za kulturne in zabavne prireditve ter za telovadbo. Poleg kulturnega ima dvorana tudi gospodarski pomen; kajti donaha letno nad \$ 2000 od raznih prireditev, da moremo odplačevati dolg pri cerkvi, katerega je še okrog \$ 40.000.

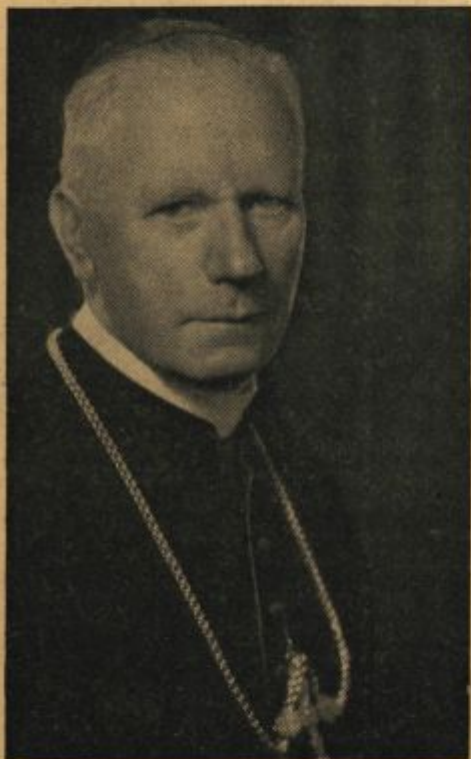
Cerkev Marije Pomagaj v Torontu je lep spomenik, postavljen v čast brezjanski Mariji Pomagaj, kraljici Slovencev. Obenem je pa cerkev tudi zgovorna priča visoke kulturne in verske zavesti Slovencev.

J. Kopač, CM

SLOVENSKO SEMENIŠČE V ARGENTINI

Kratka zgodovina

Kljub temu, da je bilo čez trideset bogoslovcev vrnjenih skupaj s Slovensko narodno vojsko iz Vetrinja, se je v Monigu pri Trevisu zbral kmalu po majskih dogodkih 1945 ostanek ljubljanskega semenišča. S posredovanjem slovenskih salezijancev v Italiji so se 31. maja prvi profesorji in bogoslovci pod vodstvom prelata

Škof dr. Rožman, ki z očetovsko ljubeznijo skrbi za slovensko semenišče v izseljenstvu

Odarja zbrali v Praglii pri Padovi. Po zaslugi p. dr. Antona Prešerna je kongregacija za semenišča in univerze že 25. junija 1945 priznala bogoslovno delovno skupnost v Praglii za slovensko semenišče in teološko fakulteto v tujini. Potrdila je istočasno prelata dr. Odarja, da v odsotnosti škofa dr. Rožmana, kateremu je bila ustanova izročena, opravlja službo rektorja semenišča in dekana fakultete. Pravno ustanovljeno je semenišče že leta 1945 imelo vpisanih 47 gojencev-slušateljev. Proforski

zbor so v tej dobi sestavljali: rektor in dekan dr. Odar, prelat dr. M. Slavič, profesorji dr. I. Ahčin, dr. I. Lenček, dr. Kraljič, dr. J. Vodopivec, dr. K. Truhlar, ki je bil tudi spiritual; imenovan je bil tudi dr. J. Turk, ki pa ni mogel priti iz Avstrije. Leta 1946 se je prof. zboru priključil še dr. L. Čepon.

V septembru 1946 se je semenišče preselilo v Brixen na Južnem Tirolskem, kjer mu je tamošnji škof odstopil del svoje semeniške stavbe. Novonastale razmere pa so ustanovo ponovno spravile na pot in v jeseni 1947 — pomlad 1948 je bila izvedena selitev v Argentino, kjer je škof iz San Luisa msgr. dr. Emilio A. di Pasquo dal semenišču na razpolago nedograjeno poslopje, ki je bilo namenjeno bodočemu sanluisškemu semenišču. Dasi je bila oprema zasilna, so bili prostori kolikor je bilo dograjenih, vendarle urejeni tako, da je bilo v njih možno semeniško življenje.

Ustanova je s to preselitvijo utrpela precejšnje spremembe. Od prejšnjih proforskih moči so odpadli dr. K. Truhlar, ki je leta 1946 vstopil v jezuitski red, dr. J. Kraljič in dr. L. Čepon, ki sta odšla v USA, in dr. J. Vodopivec, ki je ostal v Rimu. Proforski zbor v San Luisu so sestavljali: prelat dr. Odar, rektor in dekan, dr. I. Ahčin in dr. I. Lenček. Novi so nastopili župnik svetnik A. Košmerlj kot spiritual, dr. F. Gnidovec, dr. F. Žakelj in ravnatelj J. Košiček, ki pa je kmalu, tako kot spiritual Košmerlj, odšel v dušnopastirsko službo. Mesto spirituala je prevzel dr. F. Žakelj. V San Luisu je semenišče živelo dobra tri leta, do avgusta 1951, ko je prišlo v bližino Buenos Airesa, v Adroque. Slovenski emigranti so želeli, da bi semenišče sprejemalo v vzgojo tudi mlajše slovenske fante, ki naj bi kot dijaki v njem prejeli tudi potrebno argentinsko in slovensko izobrazbo. Ta misel je bila semeniškemu vodstvu všeč, ker je ob odhajanju novomašnikov število bogoslovcev iz leta v letopadalo, med temi dijaki pa bi se mogli vzgojiti kaki duhovniški poklici. A tega ni bilo mogoče uresničiti v San Luisu, ki je nad 800 km oddaljen od Buenos Airesa, kjer živi glavni naših ljudi. Semenišče se je zato selilo v najeto in za silo prirejeno hišo v Adroque.

Semenišču je ekonomsko omogočila sam začetek Sveta Stolica, ki ga je v glavnem vzdr-

Slovensko semenišče v mestu Adrogué pri Buenos Airesu. V še neometani stavbi na levi strani je nova semeniška kapela z zakristijo.

ževala prvi dve leti. Nadaljni dve leti ga je gmotno vzdrževal z argentinsko drž. podporo sanluiski škof. Po njegovi odpovedi podpore pa je z majem 1950 glavna teža vzdrževanja padla na našega škofa dr. Rožmana, kateremu je slovensko semenišče v tujini tako pri srcu kakor malokatera druga stvar. Zanj živi in dela, zanj misijonari in propagira. Ob svojem obisku v Argentini v začetku leta 1952 je škof dr. Rožman vse uredil za nadaljnje delo ustanove. Ustanovil pa je ob semenišču tudi dijaški zavod "Apostolsko šolo", ki je s tem letom zaživel z devetimi gojenci. Za delo v dijaškem zavodu, kateremu so bili dodani v ta namen potrebni prostori, čeprav v največji skromnosti, je bila potrebna nova moč. Po težki izgubi, ki je ustanovo zadela s smrtijo prelata dr. Odarja 20. maja 1953, je ostal tale proforski zbor, ki še sedaj poučuje: dr. I. Ahčin, dr. I. Lenček, ki je tudi dekan fakultete, dr. F. Gnidovec v službi rektorja semenišča, dr. F. Žakelj, spiritual, dr. L. Kuvovica, prefekt Apostolske šole in za pokojnim prelatom predavatelj cerkvenega prava.

Adrogué pomeni za semenišče najdaljšo postajo njegovega dosedanjega romarskega življenja, polna štiri leta; tu se je ustanova tudi za enkrat ustalila. Ob stalnem in vedno občutnejšem pomanjkanju prostora za rastoči dijaški zavod se je bilo treba odločiti: ali ustanovi zapreti nadaljnji razvoj ali preskrbeti večje prostore. Po dolgem iskanju ni preostalo drugega, kot misliti na nakup zasedene hiše v Adrogué in potem na nje povečavo. To se je ob ugodni ponudbi lastnice na dolgoročno odplačevanje po dobri volji dobrotnikov za desetletnico ustanove tudi zgodilo. Prav to leto (1955) je semenišče prejelo po isti dobroti tudi potrebne nove prostore, med katerimi je pač glavno in najlepše nova kapela, ko je prostore stare kapele porabilo za potrebna stanovanja.

Trenutno je v hiši pet gori imenovanih profesorjev; po posvečenju zadnjih dveh novomašnikov je ostalo še osem bogoslovcev; dijakov je 26; tako je s tričlanskim nameščenskim osebjem sedaj v hiši skupno 42 oseb. Pritlična stavba, kjer vsi živijo, v celoti pokriva kakih 500 m²; svet s katerim semenišče razpolaga, meri kakih 1.400 m²; dalje je še 700 m², o katerih je upanje, da bodo v nekaj letih pripadali hiši.

Izvršeno delo

Glavni namen semenišča in fakultete je vzgoja in izobrazba novih duhovnikov. V desetih letih obstoja je ustanova, semenišče in fakulteta, imela vpisanih 85 gojencev-slušateljev. Od teh jih je izstopilo šest. Nekateri so bili le začasno v tem semenišču; tako predvsem redovniki, ki so nadaljevali in končali študije v svojih redovnih semeniščih; takih je bilo 14. Nekaj je bilo duhovnikov, ki so že doma končali semenišče, pa so na tej fakulteti v tujini doktorirali; teh je bilo pet; dva pa sta postala doktorja, ki sta izšla iz semenišča v tujini. Osem je še bogoslovcev v semenišču. Tako je duhovnikov, ki so v tem semenišču v tujini končali študije, v celoti 51; povprečno pet na leto, kar v teh razmerah ni malo.

Dasi v tujini, semenišče nikdar ni pozabljalo da je slovensko semenišče. Priče tega so: bogoslovsko literarno - strokovno glasilo Misel, hišni časopis, ki se je najprej imenoval "Delo in vzgoja" in potem "Naš dom". Priča tega je slovenski tisk, ki ga najdeš v semenišču veliko in so mu bogoslovci zvesti bralci; priča slovenska pesem, ki je v semenišču živa; priče so razne proslave, prireditve, predavanja, slovenske kulturno - prosvetne vsebine; priče "slovenski večeri", ki so semeniška posebnost. Določene večere so se namreč bogoslovci zbirali v skupni sobi, kjer so ob branju odlomkov iz slovenskih pesni-

**Nova semeniška kapela, posvečena
Mariji Pomagaj**

kov in pisateljev ter ob petju slovenskih narodnih pesmi močneje začutili domovino.

Dijaški zavod

Prvi namen tega zavoda je priprava gojencev, ki bi imeli duhovniški poklic. A zavarovana je popolna svoboda pri izbiri poklica. Vsi učenci po opravljenih študijah prejmejo popolno srednješolsko maturo, s katero morejo nadaljevati univerzitetne študije. S tem je izpolnjen drugi namen šole: vzgojiti dobre katoliške laike. Seveda naj bodo ti bodoči izobraženci pravi, v Argentini vzgojeni Slovenci; namen zavoda je zato tudi pristna slovenska vzgoja in dodatna slovenska izobrazba.

Dijaki sami pišejo svoj list *Zavodar*, ki ob skromnih začetkih obeta lep razvoj. Letos, četrto leto obstoja šole, ima zavod 26 gojencev.

Pomen semenišča

Naše semenišče je Cerkev ustanovila v posebnih, težkih okoliščinah in mu dala poslanstvo, da v tujini vzgaja, dokler more, slovenske duhovnike, ki naj bi služili Cerkvi in domovini, če bi jih klicala; če ne in dokler ne, pa naj služijo Cerkvi, kamor jih bo poslala božja Previdnost.

Danes po desetih letih moremo ugotoviti, da to upanje Cerkve in slovenskega ljudstva, ki sta ustanovo vzdrževala, ni bilo varano. V tem času je na bogoslovni fakulteti semenišča diplomiralo in bilo posvečenih v duhovnike 51 gojencev.

Ti mladi slovenski duhovniki danes delajo po različnih deželah: v Argentini 30, v Avstriji 1, v Belgiji 3, v Čilu 2, v Ekvadorju 3, v Franciji 1, v Holandiji 1, na Irskem 1, v Italiji 8, v Jugoslaviji 6, v Paragvaju 2, v Peruju 1, v ZDA 6. To so tisti duhovniki, ki so vsaj nekaj časa svojega študija bili v tem semenišču; jih je 65 in so porazdeljeni v 13 različnih državah 2 kontinentov.

Semeniška družina v Adroque ob desetletnici ustanove v septembru 1955. Na sliki so profesorji, bogoslovci in gojenci Apostolske šole. V sredini v prvi vrsti rektor semenišča dr. Franc Gnidovec. Na njegovi levi profesor dr. Ivan Ahčin, poleg njega dr. L. Kukovica, prefekt Apostolske šole. Na desni strani rektorja dr. Gnidovca dr. Ignacij Lenček, dekan fakultete. Poleg njega dr. Filip Žakelj, spiritual.

DOKUMENTI IN RAZPRAVE

DR. MIHA KREK — USA
Konferenca v Jalti 1945

Slovenska Koroška po razpadu
monarhije
(Po Spominskem zborniku iz l. 1939)

DR. ALOJZIJ KUCHAR — USA
Poglavje iz tragedije koroških
Slovencev

P. R. — Argentina
Svoboda — osnovna zahteva tajnega
miru

NARTE VELIKONJA
Pismo prijatelju

DR. IVAN AHČIN — Argentina
Katoličani in sodobna civilizacija

ANICA KRALJEVA — Argentina
"Ljubezen ne išče svojega...
...se ne veseli krivice, veseli se
pa resnice..."

IVAN AVSENEK — USA
Krščansko usmiljenje in socialna
pravičnost

KONFERENCA V JALTI 1945

Sredi marca 1955 je Državno tajništvo Ameriških Združenih Držav objavilo dokumente o "Konferencah na Malti in v Jalti". Zbirka ni popolna. Dolej knjiga teh dokumentov še ni prišla na trg. Bila je tiskana v začasni obliki dveh zvezkov tiskarniških odtisov, 830 strani velikega formata za ameriške urade, člane Kongresa in za ustanove, zlasti glavne knjižnice. Prvi zvezek vsebuje dokumente, ki jih je vlada Ameriških Združenih Držav pripravila za konferenco "Velikih treh" kot svoje predloge, prispevke in utemeljitve, drugi pa listine o neposrednih pripravah za Jalto in o dogodkih med samo konferenco. Ta drugi del je objavil "*The New York Times*" 17. marca 1955.

Kolikor toliko popolna študija in politična analiza teh dokumentov bi zahtevala knjigo. Pa bo morda le prav, da imamo Slovenci vsaj par glavnih listin

iz te zbirke ohranjenih v Zborniku-Kolektarju.

Konferenca na Malti, ki jo je predlagal Churchill, je bila dejansko le angleško-ameriško predposvetovanje o vojaških stvareh. Kakih listin o važnih političnih razgovorih ni.

Izjavo, ki so jo dali ob zaključku konference, sporazum o vstopu Sovjetske Zveze v vojno z Japonsko in nekaj za nas važnih dokumentov, sem prevedel v celoti, druge stvari sem pa izbiral in jih navajam le, če se neposredno tičejo nas, ali se mi je zdelo nujno, da jih omenim, da bi bralec dobil vsaj kolikor toliko splošno sliko, kaj se je godilo v tistih usodnih osmih dneh meseca februarja 1945 na Krimu, ko so trije poglavarji velikih sil pečatili usodo poveljne Evrope. Nekaj svojih pripomb sem napisal v istem namenu.

ZAKAJ JALTA

Roosevelt je v pismu Stalinu dne 24. julija 1944 prvič predlagal, naj bi se sestali Stalin, Churchill in Roosevelt "v primerno skorajšnji bodočnosti". Omenja, naj bi kraj sestanka bil "na Škotskem, ki je najbolj na sredi med Washingtonom in Moskvo".

Iz številnih brzojavk in pisem med Rooseveltom in Stalinom, kot tudi iz objavljenih poročil veleposlanika Harrimana, je očitno, da se je Stalin sestanku izogibal. V prvih sporočilih Rooseveltu pravi, da sploh ne more "prekiniti vodstva dogodkov na frontah", da bi zapustil državo je "popolnoma nemogoče". V nadaljnjih izjavah pravi, da mu "zdravniki branijo vsako daljše potovanje".

General Dean, ki je vodil ameriško misijo v Moskvi, je 17. oktobra 1944 sporočil, da bi Stalin mogel priti na konferenco v "kak kraj ob Črnem mor-

ju", koncem novembra. To piše tudi Stalin sam Rooseveltu 19. oktobra. Potem, ko sta izmenjala obvestila s Churchillom, piše 22. oktobra Roosevelt Stalinu in predlaga Malto, Atene ali Ciper. Stalin 29. oktobra zopet ponovi svoj predlog: ob Črnem morju. V pismu Churchillu Roosevelt omenja kot možna mesta sestanka Pirej, Solun in Carigrad, pripominja pa, da se mu zdi, da bo "stric Jože" vztrajal ob Črnem morju in da se njemu zdi važno, da do sestanka sploh pride. Churchill, ki sicer vedno in vedno priganja k sestanku, piše 5. novembra, da se mu zdi, da "o Črnem morju ne more biti nobenega govora", in da Pirej ni kaj prida boljši, ter predlaga Jeruzalem. Roosevelt 14. novembra pove Stalinu, da vsi njegovi "odločno odsvetujejo Črno morje" in omenja Rim ali Riviero kot nove možnosti. 12. novembra 1944 Roosevelt Sta-

linu predočuje važnost in nujnost sestanka in predlaga, naj bi bil začetek 28. ali 30. januarja 1945 v Rimu ali v Taormini v Italiji ali "kjerkoli v Sredozemlju". Churchill javlja, da bo prišel kamorkoli in se jezi, da se sestanek odlašča. Stalin pa je kar zadovoljen, da se bodo "kasneje domenili" in ponavlja, da upa, da bo kako sovjetsko pristanišče "končno vsem prav priročen kraj za sestanek". 9. decembra Roosevelt javlja Churchill, da Harriman omenja Batum in da Jalta ni porušena. Po mnogih izmenjavah obvestil končno Roosevelt pristane, da gre na Krim in se dogovori s Churchillom, da se sestane na Malti. Churchill hoče imeti na

Malti večjo predkonferenco, Rooseveltu pa se mudi dalje.

Iz objavljenih pisem, telegramov in sporočil se razbere še tole: Churchill je predlagal, naj gre na Krim tudi predstavnik Francije. Roosevelt je odklonil. Churchill in Eden sta v oktobru 1944 odšla v Moskvo, ne da bi Roosevelta obvestila o namenih obiska vnaprej. Churchill se je potem zastoj trudil, da bi Roosevelt obiskal Anglijo med potjo na Jalta ali nazaj domov. Churchill je predlagal, Roosevelt pa odobril, da pri konferenci ni bilo časnikarjev. V dopisovanju so vso to krimsko zadevo nazivali "Argonaut". Stalin je dobil prvo zmago: določil je kraj sestanka.

V JALTI

Dne 3. februarja je priletel Rooseveltov aeroplan, ki ga je spremljalo pet lovcev, v Saki na Krimu. Na letališču je čakal Molotov. Roosevelt pa je ostal v kabini kakih 20 minut, da je priletel še Churchill, ki je takoj šel pozdravit Roosevelta, nakar je bil uradni sprejem z vojaškimi častmi. Z avtomobili so se po zasneženih poteh vozili v Jalto, kakih 80 milj.

Dne 4. februarja zjutraj je prišel Stalin.

Vsi uradni sestanki vseh treh delegacij so bili v palači Livadia, kjer je stanoval Roosevelt.

Objavljen je zapis, ki ga je poslal Stettinius Rooseveltu in ki našteva točke dnevnega reda, kot jih predlaga ameriška delegacija:

1. Mednarodna organizacija.
2. Zasilna evropska komisija.
3. Ravnanje z Nemčijo.
4. Poljska.
5. Zavezniška kontrolna komisija v Romuniji.
6. Iran.
7. Kitajska."

Jugoslavije torej ameriška delegacija ni nameravala staviti na dnevni red. Vsekakor pa je bila na to zadevo pripravljena, kakor bomo videli iz nekaterih dokumentov. Jugoslovanski razvoj

dogodkov sta vodila Stalin in Churchill. Na dnevni red v Jalti ga je spravil Molotov. Sovjeti so popolnoma enako pripravljali svojo politično strategijo v Poljski in Jugoslaviji. V Poljski so sestavili takozvano ljubljinsko komunistično vlado, v Jugoslaviji pa titovsko. Na konferenci so izsilili priznanje obeh s strani vseh treh velikih. Angleži in Amerikanci so glede Poljske bili proti ljubljinski vladi, glede Jugoslavije pa je Churchill bil za Tita. V obeh slučajih so Angleži in Amerikanci skušali doseči vlade narodne koncentracije in začasne parlamente, ki bi se naslanjali na vse demokratične politične stranke in komuniste. V obeh slučajih so Sovjeti izsilili, da sta se ljubljinska poljska in Titova jugoslovanska vlada samo neznatno razširili, pa je bistveno vsa oblast ostala v rokah komunistov. V obeh državah, ki sta bili med vojno zavezniški, so Sovjeti dosegli, kar so hoteli. Drugače bi tudi ne moglo biti, če bi nesrečnih jaltskih sklepov ne bilo. Kajti Poljsko in Jugoslavijo je zasedla Rdeča Armada.

Glede Nemčije, njene brezpogojne vdaje, okupacije in vojne uprave, so bili vsi trije bistveno enih misli. Churchill je preprečil končne sklepe o reparacijah, ki so jih predlagali Sovjeti.

Churchill je dosegel bistven uspeh v tem, da je vsilil Francijo kot četrto o-

kupacijsko silo in kot četrto silo v zavezniški vojni upravi Nemčije. Poleg tega je po zahtevi Churchilla in Roosevelta Francija prišla med velike sile, ustanoviteljice Združenih Narodov. Stalin se je dolgo upiral vsem Churchillovim predlogom v korist Francije. Očividno je Stalin hotel, da bi ostala v povojni Evropi Sovjetska Zveza edina velika odločilna sila, ki bi sovladala svet z Veliko Britanijo in Ameriškimi Združenimi Državami, torej dvema, ki nimata na evropskem kontinentu svojih ozemelj.

Glede Grčije se je bil Churchill očividno s Stalinom že prej dogovoril, ker je Stalin na konferenci izjavil, da je

“Sovjetska Zveza povsem zadovoljna z razvojem dogodkov v Grčiji in ima popolno zaupanje”.

O Bolgariji, Romuniji in Madžarski so govorili posebej le toliko, da so v splošnem določili delokrog zavezniških kontrolnih komisij. Ameriška in angleška delegacija sta se izjavili proti zavezniški pogodbi, ki sta jo malo prej bila sklenila Tito in Dimitrov.

O drugih evropskih državah posebej niso govorili in sklepali.

Na Molotovljev predlog so konferenci dali ime “Krimska konferenca”, v javnosti pa se je je prijelo ime “Konferenca v Jalti.

AMERIŠKA DELEGACIJA NI ŽELELA RAZPRAVLJATI O JUGOSLAVIJI

Zbirka objavljenih listin pokaže, da so bile za sestanek velikih treh ogromne in podrobne priprave. Vsaka vlada je bila do podrobnosti poučena o dejanskem stanju. Ameriška in angleška vlada sta imeli prvi in glavni cilj: zmagovito in z najmanjšimi žrtvami končati vojno. Za komunistične, in posebej za sovjetske povojne načrte, sta vedeli, pa se spornih razprav izogibali, češ, naj-

prej je treba zmagati v vojni v Evropi in na Daljnem Vzhodu.

Roosevelt in Churchill sta delala v prepričanju, da je nujno treba ohraniti sodelovanje treh velikih sil po vojni, ker bo sicer nastala ali zmeda ali nova vojna z nedoglednimi posledicami in nepopravljivo škodo. Stalinu sta to povedala. On je pa postajal vse trši in zahtevnejši.

AMERIKA NI ODOBRILO BRITANSKE POLITIKE V JUGOSLAVIJI

Dne 10. novembra 1944 je napisal Dunn, direktor za evropske zadeve v Državnem tajništvu za Stettinusa tele

“želje Združenih Držav glede prihodnjega sestanka:

1. Sovjetsko-britansko soglasje glede načina glasovanja v Varnostnem svetu v okviru predloga Ameriških Združenih Držav.
2. Sovjetsko-britanski pristaneč in sporazum glede predloga o ustanovitvi Zasilne Evropske visoke komisije, ki naj jo sestavijo Ameriške Združene Države, Velika Britanija, Sovjetska Zveza in Francija.
3. Sovjetsko sodelovanje pri izdelavi zavezniškega političnega programa za osvobodeno Evropo, ki bi bil osnovno vo-

dilo za delo Zasilne Evropske visoke komisije.

4. Sovjetsko - britanski sporazum glede prve, kratkoročne, in glede nadaljnje bodoče politike napram Nemčiji ter glede gospodarskega ravnanja z Nemčijo na osnovah in po predlogih, ki so jih izdelale Ameriške Združene Države.
5. Sovjetski pristaneč k rešitvi poljskega vprašanja tako, da bi bil zagotovljen nastaneč svobodne, neodvisne, demokratične Poljske. V ta namen, za čas, dokler ne bo volitev v Poljski, vzpostavitev začasne vlade, ki naj bi bila široko reprezentativna zastopnica poljskega ljudstva in sprejemljiva za zaveznike.
6. Sovjetski pristaneč, da sme UNRRA izvrševati svoje delo delitve pomoči v področjih, ki jih bo osvobodila sovjetska vojska.
7. Sovjetski pristaneč na pojasnitev stanja

in vloge zastopnikov Ameriških Združenih Držav v zavezniških kontrolnih komisijah v bivših sovražnih državah, ki so se vdale sovjetski vojski.

8. Sovjetski pristanek glede Irana.
9. Sovjetsko-britansko soglasje, da je zaželjeno in v skupnem interesu, da se doseže najboljša možna sloga v Kitajski.

V ta namen naj Sovjeti vplivajo pri kitajskih komunistih, da bi se pospešil sporazum med njimi in narodno kitajsko vlado v smislu naporov generala Hurley-a.

10. Skupna politika med tremi silami glede oborožitve zapadno-evropskih demokracij po vojni."

ZNAČILNO!

Značilno pismo je pisal Churchill Rooseveltu med pripravami za konferenco dne 22. oktobra 1944:

"Stric Jože hoče, da bi Poljska, Češko-Slovaška in Madžarska bile skupina neodvisnih, protinacističnih, prosovjetskih držav. Prvi dve bi se mogli združiti.

PRIPRAVE ZA BALKANSKA VPRAŠANJA: JUGOSLAVIJA

Pod tem poglavjem so objavljeni trije sporazumi med dr. Šubašičem, predsednikom kraljevske jugoslovanske vlade v izgnanstvu v Londonu in maršalom Titom, predsednikom Sveta Narodne Osvoboditve v Jugoslaviji: politični splošni sporazum z dne 1. novembra 1944, sporazum glede volitev v ustavodajno skupščino z dne 7. decembra 1944 in sporazum o kralju in regenstvu z dne 7. decembra 1944.

Mnenje ameriške vlade o teh sporazumih se more vsaj deloma razbrati iz pisma, ki ga je poslal Stettinius dne 23. decembra 1944 britanskemu veleposlaniku. Tam piše:

"Kot je želel in svetoval g. Eden v svojem telegramu Lordu Halifaxu 18. decembra 1944, katerega kopijo ste izročili Državnemu tajništvu, smo poslali navodila našemu veleposlaniku v Beogradu g. Pattersonu in smo ga pooblastili, naj kralja Petra obvesti o nekaterih mnenjih tega Državnega tajništva glede sporazuma dr. Šubašiča in maršala Tita, ki gre za tem, da bi dobili rešitev za novo jugoslovansko vlado.

Gospoda Pattersona smo naprosili, naj informira kralja Petra, da je Državno tajništvo skrbno preučilo skupino listin, ki vsebujejo nove predloge in da misli,

da so načela, ki jih vsebujejo ti dokumenti, v celoti na splošno v soglasju z načeli, ki se jih drži naša vlada, tako v svojem delu z drugimi vladami, kakor tudi v posebnih poslih, ki so v zvezi z vodstvom vojne. Istočasno pa naj g. Patterson pove: Ker je tako mnogo prepuščeno dobri volji, vzajemnemu spoštovanju in sodelovanju, s kakršnim bodo ljudje, ki bodo dobili nalogo, reševati težka vprašanja v novi vladi, opravili posel, naša vlada ne želi izraziti nikakega mnenja o tem, koliko se ji zdi, da je zasigurana resnično lojalna uresničitev načel, ki so zapisana v teh sporazumih.

Glede splošnega ameriškega stališča je g. Patterson pooblaščen, da pove, da je naša vlada vedno dosledno branila pravice raznih ljudstev v Jugoslaviji, da izdelajo sama svojo obliko vlade brez vplivov od zunaj ali vsiljevanja vlade kake narodnostne ali politične skupine v državi nad drugimi elementi.

Gospodu Pattersenu smo svetovali, naj se ne spušča v nikako razpravljanje o podrobnostih sporazuma in dodatnih besedil, ker je jezik v njih tako zelo splošen in pa ker gre za posebna besedila jugoslovanskih zakonov n. pr. načrt za regenstvo in odredbe za volitve. Državno tajništvo misli, da ne bi bilo v redu raz-

pravljati o teh zadevah, ker so to stvari, ki naj jih odločita kralj in jugoslovanske oblasti same, pri čemur naj vpoštevajo dejansko stanje v Jugoslaviji, dobro voljo pogodbenih strank in kraljevo razumevanje njegove lastne odgovornosti napram ljudstvu.

Ker je g. Eden izrazil, da bi rad vedel za mnenje Državnega tajništva o predlaganih ureditvah z ozirom na to, da bosta gg. Churchill in Eden imela razgovore s kraljem Petrom, bi bile morda koristne naslednje pripombe, ki naj pojasnijo stališče naše vlade o vprašanjih, ki so v razpravi. Glede načina izražanja in oblikovanja predlogov v zasnovanem sporazumu, bi rekli v dopolnitev tega, kar smo sporočili g. Pattersonu in kar omenjamo zgoraj, še to, da je besedilo (v sporazumu) tako nedoločno, da se bo dobra volja strank preizkušala pri izvrševanju. Če odstranimo splošnosti, sporazum našteva upravno postopanje, zakonodajo glede volitev in nekaj drugih ustanov. Povsod bi imela ena skupina dejansko popolno in izključno oblast. To ni v redu, čeprav je to morda najmočnejša skupina v državi. Gesta napram vladi v begunstvu v osebi dr. Šubašiča je komaj kaj več kot koncesija, ki bi naj povzročila, da bi dobili priznanje drugih vlad na osnovi navidezne kontinuitete nepretrganosti ustavnega stanja.

Medtem ko sporazum predvideva zastopstva raznih strank in narodnostnih skupin, ni nikjer nobenega nakazila, da bi bil Tito spremenil svojo zahtevo, da mora biti vse v Osvobodilni Fronti. Priprave za volitve v ustavodajno skupščino bodo opravili po zakonu, 'ki ga bodo uveljavili v primernem času'. Medtem pa bo Antifašistični svet izvajal vse zakonodajne oblasti in vlada, ki je sestavljena skoro iz samih partizanskih zastopnikov, bo organizirala izvršno in sodno oblast. Precej važne so določbe o volilni pravici in o pravici do javnih služb. Oblast je predvidena tako na splošno in široko, da bo vsaka zloraba pomagala, da bodo obšli demokratičen način vladanja.

Vsekakor moramo vpoštevati dejanske razmere. Partizanska organizacija ima

menda res popolnoma v oblasti osvobojene kraje Jugoslavije. Njena sedanja oborožena moč, prisotnost sovjetske vojske, ki je tam po sporazumu z maršalom Titom, ter politična podpora britanske in sovjetske vlade v dobi več mesecev, vse to je ustvarilo stanje, ki so ga partizanski voditelji izkoristili, da so uveljavili svoje uspehe v gverilski vojni in izvedli močno politično organizacijo. Razumljivo je, da je med razdejanjem demoralizirano ljudstvo moglo izgubiti vero v vodstvo zunaj države, da je tako to gibanje moglo dobiti vsaj začasno ljudsko priznanje in da so opozicionalci padli na trmasto-okorno slabotnost brez dejanske moči. Tako je mogoče, da ljudje sprejemajo partizanski program kot nekaj normalnega, da se jim zde normalne tudi take novotarije, kot je reorganizacija države, ki naj bo sestavljena iz "šestih narodov" in naj bi se dodala še Bolgarija, čeprav to povzroča posledice, ki so osnovne važnosti za politično organizacijo južno vzhodne Evrope.

Naša vlada dosledno brani pravice raznih narodnosti v Jugoslaviji, da bi temogle napraviti svoje oblike vlad brez kakega zunanjega pritiska in ne da bi vlado vsiljevala kaka narodna ali politična skupina v notranjosti države nad drugimi elementi, čeprav bi se sklicevala, da ima za seboj večino. Podpirali smo in bili smo za povečanje pomoči v vojaških ozirih vsem tistim silam odpora, ki so se dejansko uveljavile proti Nemcem, ne da bi delali politične razlike. Izogibali smo se, da bi dajali politično podporo samo nacionalistom ali samo partizanom. Obžalujemo cepitve in spore, ki so nastali v Jugoslaviji in se razvili v državljansko vojno, kakor tudi tiste med Jugoslovani doma in tistimi, ki so zunaj. Mislimo, da so mnoge te zadeve izrastki raznih narodnostnih in socialnih elementov in odkrivajo silovitost trpljenja v vojnih razmerah. Mislimo, da je v deželi splošna želja po demokratični vladi in ne po monopolu kake skupine ali stranke.

Ker moči iz notranjosti države prevzemajo večji del odgovornosti v vladi, moremo upati, da bodo res skušali izbrati zastopstva, ki bodo mogla o sebi reči,

da resnično govore za široke množice prebivalstva in po njihovem pooblastilu. Upamo, da bodo upoštevali odnose med različnimi elementi v Jugoslaviji in delali načrte o bodoči obliki vlade, ne da bi se dali vplivati od drugod.

Ko skušamo oceniti to sedanje stanje, mislimo na dejstvo, da sta sovjetska in britanska vlada bili svetovalki pri pogajanjih med predsednikom Šubašičem in maršalom Titom. Ni nam jasno, koliko so ti razgovori v zvezi z interesi in akcijami britanske in sovjetske vlade v južno vzhodni Evropi. Takrat, ko je britanska ambasada obvestila naše Državno tajništvo o skupnih pismih gg. Edena in Molotova dr. Šubašiču in maršalu Titu in prosila, da bi naša vlada

na kak način izrazila svoje soglasje, je g. Hull odgovoril, da se naša vlada, ker ni bila obveščena o naravi predlaganih rešitev v jugoslovanskem vprašanju, ne more odločiti, da bi jih priporočila pri pogajanjih.

Sedaj je stvar prišla do končnega razvoja, kakor kažejo napovedani razgovori britanskega predsednika in g. Edena s kraljem Petrom, ki naj bi dosegli končno rešitev. Naše Državno tajništvo smatra, da bi vplivanje, ki bi bilo kaj več kot to, kar smo prej povedali, povzročilo odgovornosti, ki jih naša vlada v teh razmerah noče prevzeti, kajti gre za odločitve, ki bodo bistveno-usodno vplivale na bodočnost Jugoslavije.

E. R. Stettinius, Jr."

KRALJ PETER II. SE BREZUSPEŠNO UPRE

To pismo pove, da sta britanska in sovjetska vlada sami pripravili vse potrebno za prehod oblasti s kralja na Tita, da je kralj v zadnjem trenutku še upal na pomoč Združenih Držav, Eden pa skušal dobiti pristanek za to, kar so naredili Churchill, Stalin, Molotov in on sam. Kralj ni dobil pomoči od Ameriških Združenih Držav, ki pa so nedvomno obsodile Churchillovo in Edenovo akcijo v Jugoslaviji. To je kralja opogumilo, da se je še enkrat poskusil upreti zaroti, ki so jo skovali Churchill, Stalin, Eden in Molotov.

Ameriški veleposlanik Patterson poroča svojemu Državnemu tajniku iz Londona dne 11. januarja 1945:

Jugoslovanska kraljevska dvorna pisarna je dala tale komunike v zvezi s sedanjim jugoslovanskim stanjem:

"Kralj Peter II. je proučil osnutek sporazuma, ki sta ga pripravila predsednik vlade dr. Šubašič in maršal Tito, predsednik Narodno osvobodilnega gibanja, za rešitev tekočih zadev. Kralj Peter II. zvest demokratičnim izročilom svojih prednikov, odobrava osnovne predloge v načrtu in dopolnila, po katerih bo v bodoči ustavi in obliki vlade odločala samo svobodna volja ljudstva Jugoslavije. Kralj bo sprejel tako odloči-

tev, toda, ker je ustavni vladar, je njegova dolžnost, da poskrbi, da bo ljudstvo res vprašano za mnenje in da se bo v polni meri upoštevala njegova svobodno izražena volja.

Kralj Jugoslavije iz srca pozdravlja zanimanje, ki ga veliki zavezniki kažejo za reorganizacijo povojne Evrope. Popolnoma soglaša s politiko, ki so jo zavezniki sprejeli, da naj namreč najširša skupnost demokratičnih strank in gibanj od leve do desne jamči zares svoboden izraz ljudske volje. Globoko je prepričan, da se je treba posluževati istega sredstva tudi v slučaju njegove države in sicer v tem slučaju še bolj, ker je drugod prebivalstvo bolj homogeno.

Z ozirom na to je Nj. Vel. Kralj ugovarjal sporazumu, kakršen je, v dveh točkah. Prvi ugovor se tiče oblike regenstva, drugi pa je proti temu, da bi Antifašistični svet imel vso zakonodajno oblast, dokler ustavodajna skupščina ne bo končala svojega dela. To bi pomenilo, da bi zakonodajna oblast prešla samo na eno politično skupino. Kralj Peter veruje, da je nasprotno treba napraviti vlado vseh strank, ki bo zajela vse politične skupine. Taka bi jamčila novo boljše bodočnost državi, v katero upa kralj, da se bo kmalu vrnil."

Ta kraljeva izjava je nekaj nenavadnega. Kaže, da kralj ni mogel odstaviti Šubašiča, čeprav ni bil zadovoljen z njegovo politikom, da je mimo svojega predsednika vlade apeliral na pomoč zavezniške javnosti proti načrtom, ki jih je sklepal njegov predsednik vlade.

Churchill in Eden sta sklenila prezirati kraljevo izjavo in sta zopet skušala dobiti ameriški pristanek, kot kaže pismo Ameriškega Državnega tajništva britanskemu veleposlaniku Lordu Halifaxu, datirano v Washingtonu 23. januarja 1945. Takole se glasi:

"Državni tajnik sporoča svoje poklone Ekscelenci britanskemu veleposlaniku in potrjuje prejem včerajšnje note. Ta nota je v zvezi s predstavko z dne 20. januarja in se tiče pogajanj, ki so sedaj v teku v Londonu, da bi se napravila skupna jugoslovanska vlada. Vaša ambasada želi, da bi naša Vlada povedala svoje mnenje o smotrnosti korakov, ki jih misli podvzeti britanska vlada v slučaju, da kralj Peter ne bi sprejel Tito-Šubašičevega sporazuma do danes opoldne.

Vsebinsko tega, kar smo brzojavili našemu veleposlaniku Pattersonu 18. januarja, smo Vaši ambasadi že ustmeno sporočili. Tiče se splošnih črt ameriške politike, kot smo jo sporočili bolj podrobno v spomenici dne 23. decembra 1944. Tedaj smo rekli, da bi bilo tehtnost kraljevih ugovorov mogoče oceniti bolj točno, če bi se vlada vrnila v Jugoslavijo in bi se kmalu naselile diplomatične misije v Belgradu. Kadar bi prišlo do tega, bi seveda Državno tajništvo želelo, da bi redna ameriška diplomatska misija ali konzularni urad sledil vračajoči se vladi.

Medtem je pa nastalo vprašanje, kako stališče naj bi zavzele vlade najvažnejših zaveznikov v slučaju, da bo dr. Šubašič nadaljeval po svojem sporazumu kljub težavam, ki so nastale sinoči.

V tej zadevi je Državno tajništvo pre-

učilo spomenico, ki pravi:

- 1) da britanska vlada ne bo hotela priznati nove jugoslovanske vlade, če bi jo napravil kralj Peter kot posledico včerajšnjih dogodkov;
- 2) da je britanska vlada sporočila dr. Šubašiču danes zjutraj, da akcija kralja Petra nikakor ne vpliva na britansko vlado, ki hoče, da se Tito-Šubašičev sporazum izvede;
- 3) da je britanska vlada voljna, da prepelje kralja z vlado v Belgrad skupno z vsemi jugoslovanskimi voditelji, ki bi hoteli iti tja;
- 4) da britanska vlada misli, da ni treba dati priznanja nikaki jugoslovanski vladi, ki bi jo napravil bodisi kralj, bodisi Tito sam, dokler ne bo skupne vlade, ki bo nastala v soglasju s Šubašič-Titovim sporazumu.

O predlogu Vaše ambasade, naj bi se trije glavni zavezniki sporazumeli, da žele, da sporazum stopi v veljavo in da naj bi informirali maršala Tita, da bodo priznali skupno vlado in imenovali pri regentih svoje veleposlanike, če bo dal Šubašiču in njegovi vladi pristanek za izvedbo sporazuma, pripominjamo naslednje:

Težko bi bilo za našo vlado, da bi v teh razmerah šla kaj dalj kot kvečjemu mislila na kako začasno diplomatsko predstavništvo v Jugoslaviji. Kljub temu mislimo, da bi za tako začasno predstavništvo v Belgradu mogli kmalu nekaj napraviti. Če bi se pa napravila res reprezentativna vlada, če bo poskrbljeno za svobodne volitve, kot je rečeno v sporazumu — tozadevna zagotovila so pač temeljne važnosti celotnega sporazuma — v tem slučaju bi pa naše Državno tajništvo bilo pripravljeno uporabljati redno diplomatsko misijo kot začasno predstavništvo pri začasni vladi, da bi imeli možnosti raziskati razmere v Jugoslaviji in se posvetovati z drugimi vladami o stanju, ki bo nastalo in vladalo."

Ameriška vlada torej britanskega pritiskanja, naj se izvede sporazum Šubašič-Tito, ki je utrl komunistom pot na oblast v Jugoslaviji, ni sprejela, ga je

mirno zavrnila, ni pa nastopila proti Churchill-Stalinovim načrtom, ki sta jih izvajala Šubašič in Tito. Kralj Peter se je vdal. Državni podtajnik Grew poroča Tajniku v Washingtonu 27. januarja:

“Šubašić je sprejel zadnji kraljev predlog, naj njegova vlada odstopi in se takoj rekonstruira na širši osnovi. Potem bo nova vlada izvršila sporazum Šubašić-Tito, upoštevajoč dva ugovora. Če kraljev protipredlog ne bi bil sprejet, bo on

Tako je bila usoda Jugoslavije odločena. Vse britansko-sovjetsko manevriranje je bilo tajno. Skrivali so vse podrobnosti ne le pred javnostjo, ampak prav posebno pred vsemi političnimi činitelji v emigraciji.

NAJVAŽNEJŠA JUGOSLOVANSKA VPRAŠANJA

“Partizanska organizacija je po vsem videzu dejanski vladar v osvobojenih delih Jugoslavije. Njena sedanja vojaška moč, prisotnost sovjetske vojske v sporazumu z maršalom Titom in politično podpiranje, ki ga dajeta britanska in sovjetska vlada že več mesecev, vse to je povzročilo stanje, v katerem so partizani izkoristili svoje uspehe v gverilski vojni in ustvarili močno politično organizacijo. Aktivni opozicionalci, taki kot je nacionalistično gibanje pod voditelji, kot je general Mihajlovič, in ne prav strumno organizirane druge opozicijske skupine, take, kot so Hrvatska kmetijska stranka in slovenski klerikalci, so začasno obsojene na okorelo impotenco. Vsa znamenja nakazujejo, da nameravajo partizani upostaviti popolnoma totalitaren režim, da bi se obdržali na oblasti.

Sporazum Tito-Šubašić, ki v Londonu čaka na kraljevo odobritev, bo prenesel vso učinkovito dejansko oblast vlade na Titovo organizacijo, in vlada, ki je v begunstvu, bo samo toliko zraven, da bodo olajšali priznanje drugih vlad. Sovjetska in britanska vlada odločno zagovarjata sprejem in izvedbo tega sporazuma. Naša vlada ni hotela nič vplivati na kralja, poudarila pa je, da je jezik v besedilu sporazuma, ki sicer izraža osnovne misli v našem smislu, tako splošen in nedoločen, da se bo šele pri izvrševanju preizkusila dobra volja nove administracije. Tudi smo zapisali, da nismo na jasnem, v koliki meri je predlagani sporazum, v katerem sta Churchill in Stalin očitno bila udeležena, v zvezi s sporazumi med britansko in sovjetsko vlado,

sprejel določilo o regentstvu. Tito soglašal, da Šubašić pride v Belgrad, da se izvede sporazum, vključno imenovanje regentov. Šubašić namerava iti v Belgrad 29. januarja.”

Vse to se je zgodilo pred Jalto. Ameriška delegacija zato ni pričakovala, da bo ta reč prišla v Jalti zopet na dnevni red. Vendar je Državno tajništvo pripravilo tale kratek pregled:

ki določajo njune zadevne interese v južno vzhodni Evropi.

Če bodo našo vlado kakorkoli skušali mešati v to jugoslovansko zadevo, je priporočati:

- 1) da poudarimo našo popolno neodvisnost akcije v jugoslovanskih zadevah, ki so v razpravi. To kljub vsem kritikam, ki jih bosta morda izrazili britanska in sovjetska vlada.
- 2) Da naj bi mi vezali obljubo priznanja kake nove administracije na pogoj, da bodo naši opazovalci mogli svobodno potovati po deželi in imeti popolno svobodo v preučevanju javnega mnjenja v Jugoslaviji.

Lahko rečemo naravnost, da maršal Tito in njegovi podrejeni v zadnjih tednih niso kazali razpoloženja za sodelovanje, niti neke splošne družabne olike ne. On je odklonil sodelovanje v vojaških vprašanjih. To sicer ne spada več v okvir tega pisanja, toda zadržanje v zadevah pomožnih akcij, v zadevah omejitve cenzure, potovalnih olajšav za zavezniške opazovalce, glede teritorialnih zahtev in obnašanje v njihovi propagandni politiki kaže, da partizansko vodstvo ni razpoloženo za lojalno sodelovanje za splošne cilje Združenih Narodov.

Pripis: Tale kratek pregled in priložena izjava sta pisana ob stanju, kakršno je bilo, predno je kralj Peter dal kako javno znamenje o svojem stališču napram sporazumu Šubašić-Tito. Pravkar je bilo objavljeno, da je kralj odklonil sprejem sporazuma v sedanji obliki iz dveh razlogov:

- 1) zaradi predlagane oblike regentstva;
- 2) zaradi določbe, da bo Antifašistični Svet Narodnega Osvobojenja neomejeno izvrševal zakonodajno oblast, dokler ne bo Ustavodajna skupščina končala svojega dela. Kralj smatra, da bi te določbe prenesle oblast v Jugoslaviji na eno samo politično skupino, Titovo Osvobodilno fronto.

Ko to pišemo, še ne vemo ali se bodo pogajanja nadaljevala, (kralj je namignil, da soglaša z osnovnimi predlogi v sporazumu) ali bo maršal Tito odklonil nadaljevanje pogajanj in zahteval, da se njegova organizacija prizna kot legalna vlada Jugoslavije.

T i t o - š u b a š i č e v s p o r a z u m : V Londonu so v teku razgovori med britansko in kraljevsko jugoslovansko vlado zaradi odobritve sporazumov, ki sta jih v zadnjih mesecih sklenila predsednik vlade dr. Šubašič in maršal Tito, vodja Narodno Osvobodilne Fronte v Jugoslaviji. Želi se napraviti enotna federalna vlada. G. Churchill pritiska na kralja Petra, da bi odobril te sporazume, ki bi:

- 1) postavili kraljevsko namestništvo, ki bi izvrševalo pravice Krone, dokler ne bo odločitve glede bodočnosti monarhije;
- 2) postavili zakonodajno telo, ki bi ga sestavljali delegati Antifašističnega sveta. Predvidevajo tudi volitve v Ustavodajno skupščino;
- 3) postavili izvršilno telo, vlado, ki bi jo sestavljali skoro izključno sami zastopniki partizanov. Ta vlada bi imela nalogo uvesti nov pravosodni sistem.

Britanska vlada je želela, da povemo svoje stališče z ozirom na omenjene sporazume v zvezi z razgovori v Londonu. Naročili smo g. Pattersonu, da se ne spušča v razgovore o predlaganih sporazumih, ker je besedilo predvolumno, in zaradi tehničnih formalnosti jugoslovanskih zakonov, ki pridejo v poštev. Rekli smo: Če kralj odobri sporazum, se vprašanje našega priznanja združene vlade ne bo pojavilo; če bi kralj sporazum zavrgel in bi maršal Tito zahteval priznanje svoje lastne organizacije kot le-

galne vlade, bi morali ponovno preiskati stanje v notranjosti Jugoslavije.

Naša navodila g. Pattersonu smo sporočili tudi kralju Petru, predsedniku vlade Šubašiču in tudi britanski vladi, ki smo ji znova pojasnili našo politiko glede Jugoslavije in sicer, da želimo, da naj jugoslovansko ljudstvo samo izdela obliko svoje vlade brez zunanjih vplivov in ne da bi se vsilila vlada ene narodne ali politične skupine;

da smo pripravljeni dajati vojaško pomoč vsem silam odpora brez razlike;

da smo prepričani, da je v Jugoslaviji splošna želja po spremembi in da to ni monopol kake posamezne skupine;

da upamo, da se bodo zbrali resnični zastopniki ljudstva, taki, ki bodo res govorili zanj;

da ne vemo, kolikšno vlogo je v jugoslovanskih zadevah igralo britansko-sovjetsko sporazumevanje glede njihovih posebnih interesov v južno vzhodni Evropi.

A m e r i š k o z a s t o p s t v o : Nedavno smo dali navodilo g. Kirku, političnemu svetovalcu pri komandantu v Sredozemlju, naj pošlje dva svoja uradnika v Belgrad, da bosta neuradno pazila na ameriške interese. Doslej so jugoslovanske oblasti odklanjale dovoljenja za potovanje teh zastopnikov v Jugoslaviji. Kirk dalje pritiska, da bi se zadeva ugodno rešila.

P o g a j a n j a o p o m o č i : Pogajanja za sklenitev sporazuma o pomoči in organizaciji, kakršna naj bi delovala v Jugoslaviji v dobi, predno bo UNRRA prevzela odgovornost za to službo, so bila prekinjena v novembru. Partizanski delegat je odpotoval po navodila zlasti glede vprašanja, kako bodo zavezniški opazovalci pregledovali razdelitev blaga.

Mi smo vztrajno zahtevali opazovalce, ker smo hoteli nepristransko delitev pomoči. Hoteli smo preprečiti, da bi se pomoč uporabljala kot sredstvo političnega pritiskanja in izsiljevanja.

Partizanski delegat se ni vrnil v Bari. Pogajanja so se obnovila v Belgradu, partizanska propaganda pa je dvignila gonjo, da zavezniški nočejo dati pomoči gladojočim Jugoslovanom samo zato, ker

Anglo-Amerikanci vztrajno zahtevajo, da morajo poslati v Jugoslavijo svoje opazovalce in tako odrekajo Jugoslaviji suvereniteto, da pa je na drugi strani Sovjetska Zveza poslala velike tovore pšenice, namenjene za Jugoslavijo, pa Anglo-Amerikanci niso dali prevoznih sredstev za prevoz od pristanišča ob Črnem morju in zato žito ni prišlo v Jugoslavijo. To gonjo je še podprla druga kampanja, ki so jo podvzele neke organizacije v Združenih Državah. Zahtevajo, naj se jugoslovanske ladje izločijo iz skupne uprave zavezniškega ladjevja, da bi vozile pomoč Jugoslaviji.

CCAC (Combined Civil Affairs Committee) je pripravljen transportirati ameriško blago v Jugoslaviji, odklonil pa je posebne ladje za ta opravke. Pogajanja za sporazum o pomoči so se obnovila in izgleda, da bodo uspela.

Mihajlović: General Mihajlović, vodja nacionalističnega gibanja, ki se upira partizanom, je bil v septembru 1944, ko so v Srbijo prišle sovjetske sile, prisiljen umakniti se iz Srbije v Bosno. Ponovno je prosil za dobave, ki bi mu omogočale nadaljevanje vojne proti Nemcem po zavezniških navodilih. Zavezniški vrhovni komandant za Sredozemlje je vse te prošnje prezrl.

Tisti, ki podpirajo Mihajlovića, pravijo, da njegova vojska in begunci, ki jo spremljajo, trpe silno pomanjkanje v

bosanskih gorah. Nemci in partizani jih neprestano napadajo.

Treba je pripomniti, da poročila ameriških opazovalcev pobijajo obdolžitve proti Mihajloviću, da bi sodeloval z Nemci in nakazujejo, da se partizani s pomočjo zavezniških vojaških dobav bore proti nacionalistom in tudi sicer samo v namenu, da bi upostavili politično hegemonijo, ki bi vse drugo v Jugoslaviji potlačila. Zavezniški opazovalci, ki so dodeljeni partizanom, nimajo pravice, da bi se svobodno gibali in da bi mogli ocenjevati resnično stanje.

Neizmerne partizanske krutosti: Uradna in neuradna poročila, ki smo jih dobili iz Jugoslavije, naglašajo, da se vrše številni množični umori in zaplembe imetja ljudi, ki so proti partizanskemu gibanju. Dobili smo glede tega že dve vprašanji članov Kongresa. Treba je vrhutega upoštevati, da dosedanje pritožbe izhajajo od srbskih elementov v Združenih Državah. Ti pa so manjšina med prebivalstvom Združenih Držav jugoslovanskega porekla. Če se bo tak terorizem izvajal v Hrvatski in Sloveniji, ko bodo te pokrajine osvobojene od sovražnika, je pričakovati močnih protestov ne le od močnega hrvatskega in slovenskega prebivalstva v Združenih Državah, ampak morda celo od vseh katoliških elementov na splošno."

Kljub temu, da je ameriška delegacija imela s seboj tako uradno sliko stanja v Jugoslaviji, je v Jalti Molotov izsilil Rooseveltov pristanek na Šubašič-

Titov sporazum. Tako so tudi Ameriške Združene Države prevzele svoj del odgovornosti za propad demokratične Jugoslavije.

PRVA URADNA IZJAVA S KRIMSKE KONFERENCE

Jalta, 7. februarja 1945.

Predsednik Ameriških Združenih Držav, predsednik vlade Sovjetske Zveze in predsednik vlade Velike Britanije so v spremstvu šefov štabov, treh zunanjih tajnikov in drugih svetovalcev sedaj na sestanku ob Črnem morju.

Namen sestanka je, da bi se dogovorili o načrtih glede dokončnega poraženja skupnega sovražnika in da bi zgradili s svojimi zavezniški trdne temelje za trajen mir. Seje se stalno nadaljujejo.

Konferenca se je začela z razpravljanjem o vojaških vprašanjih. Pregledali so sedanje stanje na vseh evropskih frontah in izmenjali med seboj najpopolnejša obvestila.

Popolno soglasje vlada o skupnih vojaških operacijah v končni fazi

vojne proti nacistični Nemčiji. Vojaški štabi treh vlad sedaj izdelujejo skupne podrobne načrte.

Začeli so tudi že razpravo o vprašanjih, ki so v zvezi z osnovanjem varnosti in miru. V to razpravo bodo vključeni skupni načrti o okupaciji Nemčije, o skupni oblasti nad njo, politična in gospodarska vprašanja osvobojene Evrope in tudi predlogi za čim prejšnjo ustanovitev stalne mednarodne organizacije za vzdrževanje miru.

Izdali bodo poročilo ob zaključku konference.

Izdano istočasno v Washingtonu, Londonu in Moskvi.

PREDLOGI GLEDE JUGOSLAVIJE

MEMORANDUM BRITANSKE DELEGACIJE SOVJETSKI DELEGACIJI GLEDE JUGOSLOVANSKE VLADE

Ko se bo dr. Šubašič s svojo vlado vrnil v Belgrad — okoli 7. februarja — namerava predložiti Titu dve izredno važni vprašanji. Vlada Nj. Vel. smatra, da bi bilo važno, da bi maršal Tito mogel dati zadovoljiva zagotovila v obeh teh točkah. Zato upamo, da bo maršal Stalin svetoval Titu v tem smislu.

Prva točka je, naj se AVNOJ razširi in vključi člane zadnje Jugoslovanske Skupščine, ki se niso kompromitirali, da bi se tako sestavilo to, kar se bo imenovalo začasni parlament.

Druga točka je predlog, naj zakonodajni akti, ki jih je izvršil AVNOJ, pridejo pred Ustavodajno Skupščino, da jih bo ratificirala. To bi se moglo urediti ali po členu 116. ustave, ki določa, naj se ratificirajo odredbe določene vsebine, ali pa tako, da se v novo izjavo vlade vključi odstavek, ki bi ga sporazumno sestavila maršal Tito in dr. Šubašič. Ta zadnji način bi bil bolj zadovoljiv. Bilo bi tudi koristno, da bi izjava nove vlade vsebovala ugotovitev, da je vlada le začasna, dokler ljudstvo ne bo svobodno izjavilo svoje volje.

Jalta, 6. februarja 1945.

BRITANSKI PREDLOG GLEDE JUGOSLAVIJE

Načelniki treh vlad so razpravljali o jugoslovanskem vprašanju in se sporazumeli, da priporoče maršalu Titu in dr. Šubašiču:

1. Tito-Šubašičev sporazum naj se takoj izvede. Sestavi naj se nova vlada na osnovi tega sporazuma.
2. Nova vlada naj, čim bo sestavljena, izjavi:
 - (I) AVNOJ bo razširjen, da se bodo vanj vključili člani zadnje Jugoslovanske Skupščine, ki se niso kompromitirali, da bi se tako sestavila skupnost, ki se bo imenovala začasni parlament.
 - (II) Zakonodajni akti, ki jih je sprejel AVNOJ, bodo predloženi Ustavodajni Skupščini zaradi ratifikacije.
 - (III) Vlada je samo začasna, dotlej, dokler ljudstvo ne bo svobodno izjavilo svoje volje.

JUGOSLAVIJA PRI SEJAH ZUNANJIH TAJNIKOV IN ŠEFOV ANGLO-AMERIŠKIH ŠTABOV

Na seji zunanjih ministrov dne 9. februarja 1945 je bila šesta točka dnevnega reda Jugoslavija. Tole je zapisano:

"G. Molotov je opozoril na nestalen položaj v Jugoslaviji in na Tito-Šubašičev sporazum. Ugotovil je, da ne more razumeti britanske želje po dopolnitvi sporazuma, ko ni bilo še nič napravljenega, da bi se izvedel in

uveljavil prvotni sporazum in da bi potem razpravljali o naslednjih vprašanjih.

G. Eden je vzdrževal mnenje, da so dopolnila k sporazumu, ki jih predlaga britanska vlada, pametna po naravi stvari in skrbe za bolj demokratično Jugoslavijo. On ne more zapaziti, da bi dopolnila kaj mogla škodovati izvedbi sporazuma.

Molotov nadaljuje in ponavlja trditev, da se ne bo doseglo nič koristnega, če bi predložili dopolnitve sporazuma, dokler še izvorni sporazum ni izvršen.

G. Stettinius predlaga, naj se določita zastopnika gg. Molotova in Edena, ki naj napišeta poročilo o stanju jugoslovanskega vprašanja. G. Molotov dodaja, da bi bilo želeli, da bi se ugotovilo, da se je na Krimski konferenci dosegel sporazum, naj se Šubašič-Titov dogovor izvede."

Na seji zunanjih tajnikov dne 10 februarja 1945 je po zapisniku:

"Eden je poročal, da je informiran, da bo Šubašič danes ali jutri odšel v Belgrad. Najvažnejše sporno vprašanje je po njegovem razumevanju še vedno regentstvo, imena regentov. Vsekakor po britanskem mnenju ni razloga, da bi to zadrževalo izvedbo sporazuma. Če bi g. Molotov želel, je dejal Eden, bi mogli sprejeti Stalinov predlog, naj se pošlje brzojavka, ki bi povedala mnenje zunanjih ministrov o jugoslovanskem vprašanju.

Molotov je vprašal, ali naj bo v končnem komuniqueju o Krimski konferenci povedanega kaj o Jugoslaviji. Eden je menil, da bi morda lahko napravili oboje. Molotov pove, da je Stalin predlagal, naj bi Titu in Šubašiču poslali brzojavko, ki bi jima svetovala, naj izvedeta sporazum.

Eden obljubi, da bo zunanjim tajnikom predložil osnutek take brzojavke."

Na seji skupnih anglo-ameriških šefov štabov dne 9. februarja 1945, kjer sta bila tudi Roosevelt in Churchill, so kot peto točko imeli zopet Jugoslavijo. Zapisnik o tej točki se glasi:

"Na predlog Stettinusa so se tajniki sporazumeli, da bosta določena zastopnika gg. Edena in Molotova, ki bosta sestavila poročilo o stanju jugoslovanske zadeve. Istotako so se tajniki sporazumeli, da bi bilo želeli, da bi pred zaključkom Krimske konference dosegli soglasje glede izvedbe Tito-Šubašičevega sporazuma."

Skupni šefi štabov so isti dan, dne 9. februarja dali Rooseveltu in Churchillu poročilo, ki je bilo sestavljeno kot predlog za navodilo vrhovnemu zavezniškemu komandantu v Italiji. Točka 8 tega poročila je takale:

"**Jadransko področje:** Kolikor bodo dovoljevale razmere in zahteve na italijanskih frontah, je treba dati vso možno pomoč jugoslovanski vojski narodnega osvobojenja, dokler vse ozemlje Jugoslavije ne bo popolnoma očiščeno. Izvajati je na vzhodnih obalah Jadrana manjše operacije, kolikor jih bodo sredstva, ki z njimi razpolagate, dovoljevala."

* Naj tu pripomnim, da je iz zapisnikov o posvetovanjih o vojaških zadevah razvidno, da je Tito zahteval bombardiranje jugoslovanskih mest, ki so se torej v letih 1944 in 1945 vršila po Titovih zahtevah.

RAZPRAVE O JUGOSLAVIJI NA SEJAH VELIKIH TREH

V zapisniku o šesti plenarni seji načelnikov vlad in zunanjih tajnikov dne 9. februarja 1945, ki ga je zapisal ameriški diplomat, sedanji ambasador v Moskvi, g. Bohlen, beremo:

"Molotov pravi, da ima še eno stvar, in to je predlog, naj se izvede Tito-Šubašičev sporazum v Jugoslaviji. Pravi, da je britanski predsednik vlade v svojih poročilih maršalu Stalinu to nujno zahteval, da pa je prišlo do dolge vrste odlašanj in da on smatra, naj bi se tu dosegla sporazumna rešitev. Pravi, naj se stvar sporazumno uredi tu pri tej konferenci, brez ozira na to, kar želi kralj.

Predsednik britanske vlade odgovarja, da je jugoslovansko vprašanje dejansko rešeno in ne bo nič mudilo, toda smatra, da je sedaj treba nadaljevati razpravo o poljskem vprašanju."

Ko so zaključili razpravo o Poljski in Iranu, je Stettinius poročal, da so zunanji tajniki sklenili, da bosta zastopnika gg. Edena in Molotova napravila poročilo o Jugoslaviji in da so bili soglasno mnenja, naj bi pred zaključkom krimske konference skušali doseči sporazum o izvedbi Tito-Šubašičevih dogovorov.

"Britanski predsednik nato vpraša, ali je sovjetska vlada dala svoj pristanek k dvema dodatkom, ki jih je predlagal g. Eden glede Šubašič-Titovega sporazuma. G. Molotov je odgovoril, da gre za hitro izvršitev sporazuma, dodatki pa pomenijo zopet odlašanje. Pravi, da bi bilo bolje vprašati Tita in Šubašiča glede dodatkov potem, ko bo sporazum izvršen in uveljavljen.

Britanski predsednik je vprašal, ali bi bilo preveč zahtevati, naj zakonodajni akti začasnih ustanov bodo ratificirani na demokratičen način.

Maršal Stalin potrdi, da so odlašanja zelo nezaželena in če Britanci predlagajo dva dodatka, bi mogla tudi sovjetska vlada dodati še nekaj svojih. Med tem pa visi jugoslovanske vlada v zraku.

Britanski predsednik pravi, da bi tega ne mogli reči, ko je Tito vendarle diktator in dela, kar hoče.

Maršal Stalin odgovarja, da Tito ni diktator, ampak načelnik narodnega odbora brez določene vlade in da to pač ni dobro.

G. Eden odgovarja, da ne gre za to, da bi prišli dodatki in dopolnila v veljavo, predno bi se izvršil sporazum, ampak le za to, da bi ta konferenca sklenila, naj se dodatka sprejmeta. Pravi, da bo Šubašič postavil te zahteve Titu v vsakem slučaju in če bo le Tito pristal, bo vse dobro.

Maršal Stalin pravi, da prvi britanski dodatek vsebuje zahtevo, naj se vključijo v Antifašistični svet vsi člani bivše skupščine, ki niso sodelovali z Nemci, in da drugi dodatek predlaga, naj bi vsi zakonodajni akti Antifašističnega sveta bili predloženi nekemu redno izvoljenemu parlamentu. Pravi, da on soglaša s tema dodatkom, in smatra, da sta dobra, toda rad bi najprej imel sestavljeno vlado in šele potem bi ji predlagal ta dva dodatka.

Eden je pripomnil, da bi v slučaju, da se sporazumemo glede dodatkov, mogli zahtevati od Tita, da jih sprejme, potem ko bo sporazum že v veljavi.

Maršal Stalin sprejme ta predlog. Dodaja, da se mu zdi dobra misel, da bi poslali brzojavko, ki bi ugotovila, da tri sile žele, da se sporazum izvede brez ozira na kraljeve želje.

Predsednik britanske vlade in g. Eden pojasnjujeta, da je vprašanje kralja rešeno in vsekakor ni važno. Šubašič je na potu v Jugoslavijo, razen če ga ni zadržalo vreme, in hoče sporazum izvesti. Predsednik britanske vlade je dodal, naj bi tu sklenili, da priporočamo, naj se dodatka sprejmeta in izvršita.

Maršal Stalin je rekel, da je že pristal na to in kot mož besede ne bo od tega odstopil."

Po drugih razgovorih je maršal Stalin

"ugotovil, da lahko smatramo za soglasno sklenjeno, naj se Tito-Šubašičev sporazum takoj izvede in uveljavi. Predsednik britanske vlade je k temu pritrtil."

Matthews pa je o tem delu seje zapisal tole:

"Molotov: Imam še eno zadevo. Izvedba jugoslovanskega sporazuma se odlaša. Ko je Churchill že soglašal, da se stvar uredi po tem sporazumu, smatramo, da bi ga bilo treba izvesti.

Predsednik britanske vlade: Da, lahko bomo to uredili v par minutah, toda počakajte, da končamo poljske zadeve."

Po razpravi o Poljski

"predsednik britanske vlade pravi, da sta samo dva dodatka k sporazumu. Ta dva dodatka je Stalin proučil.

Stalin: Soglašam z obema dodatkoma, ki jih predlagate, toda na vrsto prideta šele, ko se bo sestavila skupna vlada. Šele potem bo položaj tak, da bomo mogli izvajati dodatke.

Eden: Mi soglašamo s tem, če se istotako razume, da bomo oboji podpisali sprejem in izvedbo dodatkov.

Stalin: To stvar je treba končati, predno se razidemo. Mi moramo imeti obljubo, da se bo Tito-Šubašičev sporazum izvedel in uveljavil, takoj sestavila nova vlada brez ozira na druge fantazije, ki jih ima morda kralj Peter. Ali je Šubašič že šel v Belgrad?

Eden: Brzobjavno smo sinoči skušali zvedeti, pa odgovora še ni. Če se je odložilo, to more biti le zaradi vremena."

Potem so govorili o poljskih rečeh in volitvah. Predsednik britanske vlade je omenil:

"Če bi bile volitve v Jugoslaviji, se mi zdi, da Tito ne bo ugovarjal proti temu, naj ruski, britanski in ameriški opazovalci vidijo vse in dajo svetu zagotovilo, da so volitve nepristranske."

Pri plenarni seji dne 10. februarja 1945 je bila zopet na dnevnem redu Jugoslavija. Po zapiskih g. Bohlena je razgovor potekal takole:

"G. Eden pravi, da je naslednja točka dnevnega reda Jugoslavija. Prebere besedilo brzobjavke, ki naj bi jo poslali maršalu Titu in dr. Šubašiču. Ta izraža nasvet, naj sporazum, ki sta ga dosegla, takoj izvedeta kot osnovo za sestavo združene enotne vlade Jugoslavije.

Predsednik Ameriških Združenih Držav pripominja, da si ni bil na jasnem, ali se bo mogel pridružiti kaki izjavi o Jugoslaviji, toda sedaj, ko je slišal besedilo, soglašča, smatra, da je izjava zadovoljiva, in bi se mogel pridružiti.

Po razgovoru predlaga maršal Stalin, naj bi v brzobjavkah maršalu Titu in dr. Šubašiču bilo povedano, da načelniki treh vlad soglašajo, naj se sporazum, sklenjen med Titom in Šubašičem, takoj izvede in naj nova vlada takoj potem, ko se bo sestavila, izvede oba dodatka, ki jih predlaga britanska delegacija. Pravi, da bi bilo napak staviti v komunike kaj več, kot bi bilo v brzobjavki.

Predsednik britanske vlade izjavi, da upa, da bosta oba britanska dodatka mogla biti vključena v komunike.

Molotov izjavi, da misli, da bi bilo bolje omejiti brzobjavko in ta del komunikeja samo na izvedbo Tito-Šubašičevega sporazuma.

Predsednik britanske vlade pravi, da bi se britansko ljudstvo lažje sprijaznilo z vlado in vse bi bilo lažje sprejeto, če bi bila vključena oba dodatka.

Po dogovoru z britanskim predsednikom vlade in g. Edenom pravi maršal Stalin, naj bi brzojavka vsebovala troje: 1) da se Tito-Šubašičev sporazum takoj izvede in uveljavi, 2) da bi se člani skupščine, ki niso sodelovali z Nemci, mogli vključiti v Svet in 3) da bodo odločitve Antifašističnega sveta predložene ustavodajni skupščini, da jih ratificira. Dodaja, da misli, naj bi te tri točke prišle tudi v komunike."

Matthews pa je ta del seje popisal takole:

Eden: Naslednje je jugoslovansko vprašanje. Pripravili smo osnutek, ki je še v razpravi. (Po razgovorih med Britanci in Rusi je bilo sprejeto besedilo brzojake.)

Molotov je vztrajno zahteval, naj bo brzojavka kratka in naj bi jo poslali še danes.

Predsednik britanske vlade je hotel, naj bi skupna brzojavka vsebovala ne le poziv, naj se takoj izvede Tito-Šubašičev sporazum in naj se sestavi nova vlada, ampak tudi dodatke, ki naj bi jih sprejela nova vlada, tako kot so nasvetovani (Šubašičeva priporočila). Prvi, da se razširi AVNOJ in vključi vanj člane zadnje jugoslovanske skupščine, ki se niso kompromitirali, da bi se tako sestavila skupnost, ki bi se imenovala začasni parlament. Drugi, da naj zakonodajni akti, ki jih je sklenil AVNOJ, pridejo pred Ustavodajno skupščino, da jih odobri. Britanci so hoteli še tretji dodatek, ki bi označil, da bo nova vlada le začasna, dokler ne bo ljudstvo svobodno izjavilo svoje volje, pa so na rusko zahtevo od tega odstopili, ker da bi to bilo žaljivo in bi zadelo na jugoslovansko občutljivost. Na tej osnovi so vsi trije sprejeli brzojavko po precejšnjem razpravljanju med britanskim predsednikom in Stalinom, ki je spočetka hotel omejiti brzojav na vprašanje izvedbe Tito-Šubašičevega sporazuma, vse drugo pa da naj bi čakalo, da se sestavi vlada. Potem šele naj bi govorili o naslednjih točkah."

BESEDILO BRZOJAVKE ŠUBAŠIČU IN TITU S KRIMA

V zbirki je besedilo brzojava, ki ga je desetega februarja poslal g. Eden zunanjemu tajništvu v Londonu z naročilom, da ga odpošlje Šubašiču in Titu z opombo, da bosta enake brzojave istočasno odposlali tudi zunanji tajništvu v Moskvi in Washingtonu:

"Pri plenarni seji na Krimu dne 10. februarja so načelniki treh vlad razpravljali o jugoslovanskem vprašanju in so se sporazumeli, da priporoče maršalu Titu in dr. Šubašiču:

(A) Da naj se Tito-Šubašičev sporazum takoj izvede in uveljavi. Naj se sestavi nova vlada na osnovi tega sporazuma.

(B) Da naj nova vlada takoj, ko se bo sestavila, izjavi:

1) Da bo AVNOJ razširjen z vključitvijo članov zadnje Jugoslovanske skupščine, ki se niso kompromitirali s sodelovanjem s sovražnikom, da bo tako nastala skupna organizacija, ki bo znana kot začasni parlament in

2) da bodo zakonodajna dejanja, ki jih je napravil AVNOJ, prišla zaradi ratifikacije pred Ustavodajno skupščino."

SLOVENSKE MEJE V JALTI

AVSTRIJSKO - JUGOSLOVANSKA MEJA

Zapisnik seje zunanjih tajnikov 1. februarja 1945 na ladji "Sirius" pove:

"Eden je opozoril na dejstvo, da bodo britanske sile po predlogu o okupacijskih področjih odgovorne za avstrijsko mejo z Jugoslavijo. Ni izključeno, da bo maršal Tito hotel okupirati del avstrijskega ozemlja, ki ga zahteva Jugoslavija. Položaj bi bil zavarovan, če bi tri velike sile povedale maršalu Titu, da morajo meje ostati kakršne so do mirovne pogodbe, ki bo rešila zahteve prizadetih strank.

Stettinius soglaša."

BRITANSKI PREDLOG O JULIJSKI BENEČIJI

Pri seji zunanjih ministrov dne 10. februarja 1945 je Eden poročal:

"Rad bi opozoril gg. kolege na dejstvo, da bi mogla postati provinca Julijska Benečija v severno-vzhodni Italiji sod smodnika. Verjetno je, da bodo ob koncu vojne na tem področju nastali spopadi med Jugoslavani in Italijani. Mi moramo preprečiti te izbruhe, kolikor najbolj moremo.

V začetku smo nameravali tam nad celo provinco postaviti Zavezniško vojaško vlado vse tja do meje, kakršna je bila leta 1937. Sedaj dvomimo, da bi bil to najboljši način ravnanja. Razlogi so tile: Tito sicer še ni napisal, kaj hoče, pa je vendar dal jasno vedeti, da s takim predlogom ne bo soglašal. Gotovo je, da hoče sam upravljati precejšno ozemlje, ki ga zahteva za Jugoslavijo in kjer deloma že gospodarijo partizani. Tudi če bi pod skrajnim pritiskom moral Tito sprejeti Zavezniško Vojaško Vlado, bi njegovi partizani ostali pod orožjem na vsem področju in le čudež bi mogel preprečiti, da se ne bi ti preje ali kasneje uprli naši vojaški upravi. V takem slučaju bi mi morali uporabiti silo, da bi uveljavili oblast. Moglo bi se začeti medsebojno vojskovanje. Na drugi strani lahko pride do spopadov med italijanskimi in jugoslovanskimi partizani, ki bodo oboji skušali obvladati čim več ozemlja. V tem slučaju bi zopet morali nastopiti s silo, da bi ohranili mir. Zato prosim kolege, da pristanejo na to, da organiziramo nek odbor, ki naj bi izdelal začasno demarkacijsko črto v Julijski Benečiji med področjem, ki naj ga upravlja Tito in področjem, na katerem bi postavili Zavezniško Vojaško Vlado. Mi sami smo skušali napraviti tako črto, pri čemur smo vpoštevali zlasti narodnostno stanje. Sedaj očitno ne moremo skupno določiti take razmejitvene črte. Zato naj bi imenovali nekaj tehničnih strokovnjakov, ki bi to napravili. Potem bi morala vlada Nj. Vel. dobiti Titov pristanek. Toda naša vlada bi želela imeti možnost, da lahko reče, da oba njena zaveznika soglašata z njenim predlogom.

Končno bi podčrtal, da v vsakem slučaju, tudi če bi bilo Titu dano kaj ozemlja zapadno od črte, ki jo predlagam, mora imeti naš vrhovni poveljnik vsaj v prvi dobi možnost, da uporablja prometne zveze od Trsta proti severu. V ta namen bo moral izdelati potrebne odredbe. Kasneje bo mogoče, da bo uredil promet z Avstrijo bolj na zapadu."

SPORAZUM GLEDE VSTOPA SOVJETSKE ZVEZE V VOJNO
PROTI JAPONSKI
SKRAJNO TAJNI SPORAZUM

Voditelji treh velikih sil — Sovjetske Zveze, Ameriških Zedinjenih Držav in Velike Britanije so se sporazumeli, da bo Sovjetska Zveza stopila v vojno proti Japonski na strani zaveznikov dva ali tri mesece potem, ko bo Nemčija podlegla in bo vojna v Evropi končana. To so pogoji:

1. da bo v Zunanji Mongoliji (v Mongolski Ljudski Republiki) ostalo sedanje stanje;
2. da bodo vrnjene Rusiji prejšnje pravice, ki jih je pogazil izdajalski japonski napad v letu 1904:
 - A) Južni del Sahalina, kakor tudi sosednji otoki, bodo vrnjeni Sovjetski Zvezi.
 - B) Trgovsko pristanišče Dairen bo postalo mednarodno, prevažni interesi Sovjetske Zveze v tem pristanišču bodo zaščiteni in skupno stanje Port Arthurja kot pomorske baze Zveze Sovjetskih Socialističnih Republik bo upostavljeno.
 - C) Kitajsko-Vzhodno železnico in Južno Mandžursko železnico, ki drži zvezo z Dairenom, bo upravljala skupno Sovjetsko-kitajska družba, ki se bo ustanovila. Razume se, da bodo prevažni interesi Sovjetske Zveze varovani in da bo Kitajska ohranila popolno suverenost v Mandžuriji.

3. Kurilski otoki bodo izročeni Sovjetski Zvezi. Razume se, da sporazum glede zunanje Mongolije, pristanišč in prej omenjenih železnic zahteva pristanek generalisima Čangkajška. Predsednik Združenih Držav bo po nasvetu maršala Stalina podvzel korake, da dobi ta pristanek.

Voditelji treh velikih sil so se sporazumeli, da bodo te zahteve Sovjetske Zveze nesporno izpolnjene, potem ko bo Japonska poražena.

S svoje strani Sovjetska Zveza izjavlja, da je pripravljena skleniti z Narodno vlado Kitajske pogodbo o prijateljstvu in zavezi med Zvezo Socialističnih Republik in Kitajsko v namenu, da bi dala Kitajski pomoč s svojimi oboroženimi silami, da bi se Kitajska osvobodila japonskega jarma.

11. februarja 1945.

J. Stalin
Franklin D. Roosevelt
Winston S. Churchill

VRNITEV VOJNIH UJETNIKOV IN DRUGIH DRŽAVLJANOV

Ker je Sovjetom v Nemčiji prišlo voblast nekaj taborišč vojnih ujetnikov, v katerih so bili tudi Angleži, je angleška delegacija v Jalti posebno pritiskala, da se je hitro sklenil sporazum o vračanju vojnih ujetnikov.

Dne 5. februarja 1945 je pisal Eden Stettiniusu pismo, ki se v drugem odstavku glasi:

Še ena točka je, ki bi jo rad omenil. Jasno je, kot smo že dobili poročilo S.H.A.E.F. (Vrhovno britansko-ameriško vojno poveljstvo v Evropi), da bi bila najboljša rešitev vprašanja sovjetskih državljanov, ki bodo verjetno v kratkem prišli v britanske in ameriške roke, da jih vrnemo čim najhitreje ..."

"Zdi se mi, da bi nam pomagalo v pogajanjih, če bi v primernem trenutku mogli sporočiti Rusom naš načrt o vračanju njihovih državljanov..."

Isti dan je Eden poslal Molotovu daljšo predstavko, v kateri popisuje vso zgodovino dotedanjih pogajanj o vračanju po vojni in končno daje svoj osnutek sporazuma o vračanju. Ta je naslednji:

Člen 1.

Vsi sovjetski državljani, ki jih bodo osvobodile vojne sile pod Zavezniško komando in britanski in ameriški državljani, ki jih bodo osvobodile sovjetske vojne sile, bodo brez odlašanja takoj po osvoboditvi oddvojeni od sovražnih vojnih ujetnikov in bo zanje poskrbljeno ločeno, posebno vzdrževanje v taboriščih ali zbirališčih, dokler ne bodo izročeni sovjetskemu oziroma zavezniškemu oblastem na krajih, o katerih se bodo te oblasti dogovorile...

Člen 2.

Stranke tega sporazuma bodo zasigurale, da bodo vojaške oblasti brez odloga obvestile pristojne oblasti druge stranke glede državljanov in podložnikov druge stranke, ki jih bodo našle in bodo ukrenile vse potrebno za izvršitev tega sporazuma. Sovjetski in zavezniški zastopniki za repatriacijo bodo imeli pravico takoj vstopiti v taborišča in zbirališča, kjer se bodo nahajali njihovi državljani in podložniki. Imeli bodo pravico imenovati notranjo upravo in urediti notranji red in disciplino ter vodstvo v soglasju z vojaškim postopkom in zakoni njihove države...

"Premestitve taborišč, kakor tudi preseljevanje osvobojenih ljudi iz enega taborišča v drugo, je treba javiti pristojnim sovjetskim, oziroma zavezniškemu oblastem. Sovražna propaganda proti kateri izmed strank sporazuma ali proti kateremukoli izmed Združenih Narodov ne bo dovoljena..."

Ostali del pisma vsebuje predloge kako poskrbeti za prehrano, vzdrževanje in prevoz vseh osvobojenih.

V pismu z dne 7. februarja opozarja namestnik ameriškega tajnika za zunanje zadeve, Grew, tajnika Stettiniusa, da britansko-ruski predlog opušča nekatere točke o vračanju osvobojenih. Med drugim našteva v točki 4 tudi:

"Vprašanje osvoboditve in repatriacije državljanov drugih Združenih Narodov."

V točki 5. pa:

"Osebe, glede katerih sovjetske oblasti trdijo, da so sovjetski državljani, pa niso to bili pred izbruhom vojne in sedaj ne zahtevajo sovjetskega državljanstva."

Izhaja torej, da v Jalti glede vprašanja pripadnikov drugih narodov niso nič odločili. Še manj pa je kdo računal z možnostjo, da bi kaki vojni ujetniki ali civilisti mogli odločati o tem, ali se bodo vrnili ali ne. Vračanje v Sovjetsko Zvezo je bila normalna, po sebi umevna zadeva. Kasnejši dogodki dokazujejo, da so ista merila uporabljali napram pripadnikom vseh drugih narodov.

ZAKLJUČNA IZJAVA

(Poročilo o krimski konferenci)

Zadnjih osem dni so se na Krimu sestajali Winston S. Churchill, predsednik vlade Velike Britanije, Franklin D. Roosevelt, predsednik Ameriških Združenih Držav in maršal J. V. Stalin, predsednik Sveta ljudskih komisarjev Zveze Sovjetskih Socialističnih Republik. Z njimi so bili tajniki za zunanje zadeve, šefi štabov in drugi svetovalci.

Poleg imenovanih treh načelnikov vlad so pri konferenci sodelovali še naslednji:

Z a A m e r i š k e Z d r u ž e n e D r ž a v e: Edward R. Stettinius, državni tajnik; admiral William D. Leahy, šef predsednikovega štaba; Harry L. Hopkins, posebni pomočnik predsednika; vrhovni sodnik James F. Byrnes, ravnatelj urada za vojno mobilizacijo; armijski general George C. Marshall, šef vojnega štaba Ameriških Združenih Držav; admiral Ernest J. King, šef mornariških operacij in vrhovni poveljnik vojne mornarice; general-poročnik Brehon B. Sommervell, poveljujoči general armadne pomožne službe, vice-admiral Emori S. Land, upravitelj vojnih pomorskih transportov; general-major L. S. Kuter, poveljujoči general vojnega letalstva; W. Averell Harriman, ambasador pri Zvezi Sovjetskih Socialističnih Republik; H. Freeman Matthews, direktor za evropske zadeve v državnem tajništvu, Alger Hiss, pomočnik direktorja v uradu za posebne politične zadeve; Charles E. Bohlen, pomočnik Državnega tajnika s političnimi, vojaškimi in tehničnimi svetovalci.

Z a Z e d i n j e n o K r a l j e s t v o: Anthony Eden, državni tajnik za zunanje zadeve; Lord Leathers, minister za vojne transporte, Sir A. Clark Kerr, ambasador Nj. Vel. v Moskvi; Sir Aleksander Cadogan, državni podtajnik za zunanje zadeve, Sir Edward Bridges, tajnik vojnega kabineta; Feldmaršal Sir Alan Brooke, šef imperijalnega generalnega štaba; maršal kraljevskega vojnega zrakoplovstva Sir Charles Portal, šef štaba vojnega zrakoplovstva; admiral Sir Andrew Cunningham, prvi Lord admiralitete, general Sir Hastings Ismay, šef štaba ministra za obrambo z maršalom Alexandrom, vrhovnim poveljnikom v Sredozemlju; maršalom Wilsonom, načelnikom britanske misije združenih štabov v Washingtonu, admiralom Somervilleom, članom britanske misije v Washingtonu z vojaškimi in diplomatskimi svetovalci.

Z a S o v j e t s k o Z v e z o: V. M. Molotov, ljudski komisar za zunanje zadeve; admiral Kuznecov, ljudski komisar za vojno mornarico; armijski general Antonov, podšef generalnega štaba rdeče armade; A. Y. Višinski, ljudski podkomisar za zunanje zadeve; I. N. Majski, ljudski podkomisar za zunanje zadeve, maršal aviacije Kdiakov; F. T. Gusev, ambasador v Veliki Britaniji; A. A. Gromiko, ambasador v Ameriških Združenih Državah.

Predsednik vlade Velike Britanije, predsednik Ameriških Združenih Držav in predsednik Sveta ljudskih komisarjev Zveze Sovjetskih Socialističnih Republik dajejo tole izjavo o uspehih Krimske konference:

I. PORAZ NEMČIJE

Razmislili in določili smo vojaške načrte treh zavezniških sil za končni poraz skupnega sovražnika. Vojaški štabi treh zavezniških držav so se sestajali vsak dan vse dni, ko je trajala konferenca. Ti sestanki so bili popolnoma zadovoljivi z vsakega stališča in so rodili tesnejše usoglašenje vojaških naporov treh zavezniških sil kot kdajkoli poprej. Najpopolnejša poročila in obvestila so izmenjali med seboj. Določitev časa, obsega in vzpo-

reditve novih in še bolj hudih udarcev, ki jih bodo zadejale naše vojske in naše zrakoplovne sile v srce Nemčije z vzhoda, zapada, severa in juga, vse je bilo sporazumno določeno in do podrobnosti zasnovano.

Naši združeni vojaški načrti bodo javnosti znani šele, ko jih bomo izvedli. Verujemo pa, da bo zelo tesno operativno sodelovanje, ki so ga dosegli trije štabi pri tej konferenci, rodilo skrajšanje vojne. Sestanki treh štabov se bodo nadaljevali v bodočnosti, kadarkoli bo nastala potreba.

Nacistična Nemčija je pogubljena. Nemško ljudstvo, če bo skušalo nadaljevati brezupno upiranje, bo le sebi natovorilo še težjo ceno poraza.

II. OKUPACIJA IN UPRAVA NEMČIJE

Sporazumeli smo se o skupni politiki in glede načrtov, kako bomo uveljavili brezpogojno predajo, ki jo bomo skupno naložili nacistični Nemčiji, potem ko bo končno strta nemška oborožena sila.

Teh zahtev ne bomo objavili, dokler ne bo dovršen končni poraz Nemčije. Po načrtu, ki smo ga napravili sporazumno, bo vojaštvo treh sil okupiralo posebna ločena področja Nemčije in sicer vsaka sila svoje področje. V načrtu je poskrbljeno za vzporednost uprave in kontrole. Osrednjo kontrolno komisijo bodo sestavljali vrhovni komandanti treh sil. Njen glavni stan bo v Berlinu. Sporazumeli smo se, da bodo tri sile povabile Francijo, če bo ona izrazila tako željo, da naj prevzame eno okupacijsko področje in naj sodeluje kot četrti član kontrolne komisije. Meje francoskega področja bodo določile štiri sile potom svojih zastopnikov v Evropski posvetovalni komisiji

Naš trden namen je uničiti nemški militarizem in nacizem in zagotoviti, da Nemčija nikdar več ne bo mogla motiti svetovnega miru. Odločeni smo, da bomo razorožili in razpustili nemške oborožene sile, zlomili nemški generalni štab, ki je ponovno povzročil dvig nemškega militarizma, odstranili ali uničili vso nemško vojaško opremo, spravili s poti ali pod nadzorstvo vso nemško industrijo, ki bi se mogla uporabiti za proizvodnjo vojaških predmetov, dovedli vse vojne zločince k pravičnemu in takojšnjemu kaznovanju in izsilili plačilo povrnitve škode, ki so jo naredili Nemci. Izbrisali bomo nacistično stranko, nacistične zakone, organizacije in ustanove, odstranili vse nacistične in militaristične vplive iz javnih uradov in iz kulturnega in gospodarskega življenja nemškega ljudstva. Soglasno bomo izvedli tudi druge odredbe, ki bodo v Nemčiji potrebne, da bi se zasukala bodoča varnost in mir na svetu. Ni naš namen uničiti nemško ljudstvo, toda šele, ko bosta nacizem in militarizem izkoreninjena in izbrisana, bo nastalo za Nemce upanje, da bodo mogli dostojno in primerno živeti in imeti svoje mesto v občestvu narodov.

III. NEMŠKE REPARACIJE

Razmišljali in razpravljali smo o škodi, ki jo je povzročila Nemčija zavezniškimi narodom v tej vojni in spoznali za pravično, da mora Nemčija to škodo povrniti v najvišji možni meri. Sestavili bomo komisijo za povrnitev, poplačilo škode. Komisija bo dobila navodila, naj prouči vprašanje višine in obsega ter načina povrnitve škode, ki jo je napravila Nemčija zavezniškimi deželam. Komisija bo delala v Moskvi.

IV. KONFERENCA ZDRUŽENIH NARODOV

Odločili smo, da v najkrajšem času z našimi zavezniki osnujemo splošno mednarodno organizacijo, ki naj bi vzdrževala mir in varnost. Prepričani smo, da je to bistveno važno, da bi preprečili novo napadanje, da bi

odstranili politične, gospodarske in socialne vzroke vojne s tesnim, stalnim sodelovanjem vseh miroljubnih narodov.

Osnove so bile položene v Dumbarton Oaks. Vendar se tam niso sporazumeli glede važnega vprašanja o načinu glasovanja. Sedanja konferenca je zmogla rešiti tudi to težavo.

Sporazumeli smo se, da je treba sklicati konferenco Združenih Narodov dne 25. aprila 1945 v San Francisco v Ameriških Združenih Državah, da bo pripravila pravila take organizacije v duhu in okviru predlogov med neobveznimi pogajanjmi v Dumbarton Oaks.

Vladi Kitajske in začasne vlade Francije bomo takoj vprašali za svet in ju povabili, da skupno z vladami Ameriških Združenih Držav, Velike Britanije in Zveze Sovjetskih Socialističnih Republik sodelujeta pri vabljenju k tej konferenci. Čim bodo končana posvetovanja s Kitajsko in Francijo, bomo objavili besedilo naših predlogov glede načina glasovanja.

V. IZJAVA O OSVOBOJENI EVROPI

Sestavili in podpisali smo izjavo o osvobojeni Evropi. V izjavi je poskrbljeno za soglasje v politiki treh sil in za njihovo vzajemno akcijo, ko bo treba reševati politična in gospodarska vprašanja v osvobojeni Evropi v soglasju z demokratičnimi načeli. Besedilo te izjave je naslednje:

Premier Zveze Sovjetskih Socialističnih Republik, P. vi minister Zedinjenega kraljestva in Predsednik Ameriških Združenih Držav so se posvetovali med seboj zaradi skupnih koristi narodov, njihovih držav in narodov osvobojene Evrope. Skupno izjavljajo, da so se sporazumeli, da bodo za dobo začasne nestalnosti v osvobojeni Evropi združili in soglasno usmerili politično delo svojih treh vlad, da bi pomagali ljudstvu, ki bodo osvobojena od nacistične Nemčije, in ljudstvom v državah, ki so bile sateliti osi, da bi ta ljudstva mogla rešiti z demokratičnimi sredstvi nujna politična in gospodarska vprašanja, ki bodo pritiskala.

Red v Evropi in obnovo gospodarskega življenja je treba doseči na način, ki bo osvobojenim narodom omogočil, da uničijo zadnje ostanke nacizma in fašizma in da ustvarijo demokratične ustanove, kakršne si sami hočejo izbrati. To je načelo Atlantske listine: pravica vseh ljudstev, da izbirajo obliko vlade, pod kakršno hočejo živeti; vpostavitve suverenih pravic in samouprave vsem ljudstvom, ki so jim te pravice nasilno vzeli nepadalni narodi.

Da bi pospeševale razmere, v kakršnih bodo osvobojeni narodi mogli izvrševati te pravice, bodo tri vlade skupno pomagale ljudstvu v vsaki evropski osvobojeni državi, ali državi, ki je poprej bila satelit osi v Evropi, kadarkoli bodo po njihovem mnenju razmere zahtevale: a) da se vpostavi notranji mir; b) da se izvedejo zasilne odredbe pomoči ljudstvu, ki je v stiski; c) da se oblikujejo začasne vlade, ki naj bodo široke in sestavljene iz zastopnikov vseh demokratičnih elementov med prebivalstvom. Take začasne vlade se morajo zavezati, da bodo v najkrajšem času s svobodnimi volitvami omogočile nove vlade, ki bodo odgovarjale ljudski volji; d) da se olajša izvršitev takih volitev povsod, kjer bo treba.

Te tri vlade se bodo posvetovale z drugimi člani Združenih Narodov, z začasnimi oblastmi in drugimi vladami v Evropi, kadar bodo v razpravi zadeve, ki se jih neposredno tičejo.

Kadar bo po mnenju teh treh vlad nastalo v kaki osvobojeni evropski državi ali v državi, ki je bila satelit osi v Evropi, stanje, ki bi zahtevalo začetek take akcije v pomoč, se bodo te vlade takoj skupno posvetovale o odredbah, ki jih bo treba izvesti, da bi bile prav opravljene dolžnosti in odgovornosti, ki jih vsebuje ta izjava.

S to izjavo ponovno zatrdimo našo vero v načela Atlantske listine, našo slovesno obljubo, da bomo izpolnjevali Deklaracijo Združenih Narodov in našo odločnost, da v sodelovanju z drugimi miroljubnimi narodi zgradimo svetovni red, ki bo spoštoval zakone, bo posvečen miru, varnosti, svobodi in splošnemu blagostanju vsega človeštva.

Ko objavljamo to izjavo, tri sile izražajo upanje, da se jim bo začasna francoska vlada pridružila na način, ki ga ji bodo predložile.

VI. POLJSKA

Prišli smo na Krimsko konferenco trdno odločeni, da rešimo naše razlike glede Poljske. Razpravljali smo v polnem obsegu o vseh vidikih tega vprašanja. Ponovno zatrujemo našo skupno željo, da bi dosegli močno, svobodno, neodvisno in demokratično Poljsko. Kot uspeh naših razgovorov smo dosegli sporazum glede pogojev, pod katerimi naj se oblikuje nova začasna vlada narodnega edinstva, tako da bo imela priznanje teh treh velesil.

Sporazum, ki smo ga dosegli, je tale:

Kot posledica popolne osvoboditve po Rdeči armadi je nastalo v Poljski novo stanje. To zahteva osnovanje poljske začasne vlade, ki bo mogla imeti bolj široko podlago, kot je to bilo mogoče poprej, pred skorajšnjo osvoboditvijo zapadne Poljske. Začasna vlada, ki sedaj deluje v Poljski, naj bi se zato reorganizirala na širši demokratični osnovi in z vključitvijo demokratičnih voditeljev iz Poljske same in Poljakov, ki so zunaj. Ta nova vlada naj bi se potem nazivala poljska začasna vlada narodnega edinstva.

Ko bo poljska začasna vlada narodnega edinstva pravilno sestavljena v soglasju s tem, kar je poprej povedano, bodo vlada Zveze Sovjetskih Socialističnih Republik, ki ima diplomatske zveze s sedanjo začasno vlado Poljske, kakor tudi vlada Velike Britanije in vlada Ameriških Združenih Držav vzpostavile diplomatske odnose z novo poljsko začasno vlado narodnega edinstva in bodo izmenjale ambasadorje, ki bodo svoje vlade obveščali o stanju v Poljski.

Trije načelniki vlad smatrajo, naj bi vzhodna meja Poljske tekla ob Curzonovi črti z odklonitvami v nekaterih pokrajinah od 5 do 8 km v korist Poljske. Priznavajo, da mora Poljska dobiti obilne dodatke ozemlja proti severu in zapadu.

Smatrajo, da bo treba tekom razvoja dogodkov dobiti mnenje nove poljske začasne vlade narodnega edinstva glede obsega teh dodatkov in da naj bi končna določitev zapadne poljske meje čakala do mirovne konference.

VII. JUGOSLAVIJA

Sporazumeli smo se, da priporočimo maršalu Titu in dr. Šubašiču, naj takoj izvedeta njun medsebojen sporazum in naj se oblikuje nova vlada na osnovi tega sporazuma.

Tudi priporočamo, naj nova vlada takoj, ko bo nastopila, izjavi, da:

- 1) se Antifašistično Veče Narodne Osvoboditve Jugoslavije razširi, da bi vključilo člane zadnje Jugoslovanske skupščine, ki se niso kompromitirali s sodelovanjem s sovražnikom, da se tako sestavi telo, ki bo znano kot začasni parlament, in
- 2) da bodo zakonodajne odločitve, ki jih je izglasovalo Antifašistično veče Narodne Osvoboditve Jugoslavije, predložene kasneje ustavodajni skupščini, da jih odobri.

Tudi druga vprašanja na Balkanu smo na splošno imeli v razpravi.

VIII. SESTANKI ZUNANJIH TAJNIKOV

Med potekom konference so bile dnevne seje načelnikov vlad in zunanjih tajnikov, poleg teh pa še posebne seje zunanjih tajnikov in njihovih svetovalcev.

Te seje so se izkazale kot skrajno koristne in konferenca je sklenila, naj se upostavi stalni aparat za redna posvetovanja med tremi zunanjimi tajniki. Ti se bodo torej sestajali kolikorokrat bo potrebno, verjetno na vsake tri, štiri mesece. Njihove seje bodo izmenoma v vseh treh prestolnicah. Prva seja bo v Londonu po konferenci Združenih Narodov, ki bo razpravljala o svetovni organizaciji.

IX. EDINOST V MIRU KOT V VOJNI

Naš sestanek tu na Krimu je znova potrdil našo skupno odločno voljo, da bomo ohranili in še krepili v dobi miru, ki prihaja, to edinstvo v namelih, smotrih in podvzetjih, ki je omogočila in zagotovila zmago Združenim Narodom v tej vojni. Verujemo, da je to sveta obveznost naših vlad napram našim narodom in vsem narodom sveta.

Samo z nadaljnjim in vedno močnejšim sodelovanjem in popolnejšim razumevanjem med našimi tremi državami in med vsemi miroljubnimi narodi moremo uresničiti najvišje hrepenenje človeštva, gotov in trajen mir, ki bo po besedah Atlantske listine "dal zagotovilo, da bodo mogli vsi ljudje preživeti svoja življenja v svobodi, brez strahu in pomanjkanja."

Zmaga v tej vojni in pa mednarodna organizacija, kot je predlagamo, bo najboljša priložnost, kar jih je bilo v zgodovini, da ustvarimo v bodočih letih bistveno potrebne pogoje za tak mir.

11. februarja 1945.

Winston S. Churchill
Franklin D. Roosevelt
J. Stalin

45 NAPITNIC

Potem ko so Veliki Trije uredili povojni svet v Jalti, so šli k svečanosti, kjer je bilo vse veselo. 45 napitnic so izrekli pri tej priložnosti v palači Jusopovski v noči 8. februarja 1945.

Po desetih tednih pa je Roosevelt umrl. Štiri mesece kasneje je Churchill odšel iz vlade, Stalin pa je živel in vladal do 5. marca 1953.

Slovenska Koroška po razpadu monarhije

Na drugem mestu priobčujemo izpod peresa dr. A. Kuharja pregled dokumentov, ki so znatno vplivali na usodo slovenske Koroške po prvi svetovni vojni. Upamo, da bomo zlasti mlajšim ustregli, če na kratko opišemo to razdobje. V Spominskem zborniku Slovenije, ki je izšel ob dvajsetletnici Jugoslavije leta 1939, je profesor Silvo Kranjec v članku Slovenci v Jugoslaviji popisal borbo za slovenske meje, odkoder dobesedno prinašamo sestavek, ki obravnava borbo za mejo na Koroškem in koroški plebiscit:

Medtem ko se je za zahodno mejo vršil diplomatski boj, ki ga je Slovenija, čeprav v upu in strahu, spremljala le od daleč, smo za našo severno mejo na Koroškem bili tudi krvave boje, ki so žal ostali brezuspešni. Prvi vzrok naše nesreče je bilo dejstvo, da Jugoslovanski odbor ni dosegel mednarodnega priznanja države avstro-ogrskih Jugoslovancev in da zato niso zavezniki med njo in Nemško Avstrijo določili nobene demarkacijske črte. Naši v zunanji politiki neizkušeni voditelji v tem niso videli posebne škode, ampak so bili prepričani, da bomo vsaj na severu svoje narodne zahteve lahko v polni meri dosegli. To bi se verjetno res zgodilo, ko bi imeli voljo in moč te zahteve pravočasno z vojaško silo uveljaviti, kot je storil general Maister na štajerskem. Tudi koroški Nemci so bili ob prevratu brez glave in so samo pričakovali, kdaj bodo jugoslovanske ali antantne čete zasedle še Celovec in Beljak. Antantnih čet seveda ni bilo, ljubljanska Narodna vlada pa je imela malo vojaštva in je le slabo zasedla nekatere važnejše točke kot Podklošter, Borovlje, Velikovec itd. Pri tem se je odlikoval kot poveljnik zahodne Koroške major Alfred Lavrič, vzhodno Koroško in Velikovec pa je zasedel rezervni poročnik Franc Malgaj. Ko je hotel general Maister s svojimi močmi zasedati slovensko mejo na Koroškem in tudi Celovec, mu pa ljubljanska vlada tega ni dovolila, ker si dr. Tavčar kot poverjenik za prehrano ni upal prevzeti skrbi za aprovizacijo Celovca, čeprav so bila tam vojaška skladišča

polna živil. Vlada se je zanašala na ugodne novice, ki sta jih Korošec in Žerjav prinesla iz inozemstva, pa tudi na prihod srbskih čet, ki so jih v Beogradu obljubili. Zato je zahtevala od nemških zastopnikov, ki so se prišli v začetku decembra v Ljubljano pogajat, vse ozemlje do narodne meje. Toda Nemci, ki so se tačas že opogumili in zbrali precej vojaštva, niso hoteli o tem slišati, ampak so prve dni 1. 1919. z nenadnim napadom vrgli slabotne naše čete čez Dravo in čez mesec dni zasedli tudi južno Koroško, le na vzhodu pri Velikovcu so bili odbiti.

Pri pogajanjih o premirju, ki so se nato vršila v Gradcu, se je ponudil za posredovalca zastopnik ameriške misije na Dunaju podpolkovnik Miles, čigar posredovanja tudi Slovenci niso mogli odkloniti. Obe stranki sta obljubili sprejeti za začasno mejo tisto črto, ki jo bo Miles s svojimi strokovnjaki določil na terenu, in se do končne odločitve po mirovni konferenci vzdržati vsakega vojskovanja. Ameriška komisija je po površnem desetdnevem potovanju po večjih krajih, ki so, zasedani po Nemcih, nudili seveda nemški vtis, hotela pogniti demarkacijsko črto čisto po nemški želji. To je ljubljanska vlada s pomočjo beograjske sicer preprečila, toda Miles je šel s svojim poročilom, ki je poudarjalo enotnost celovške kotline in predlagalo Karavanke za mejo, naslednji mesec v Pariz in njegovo poročilo je bilo usodno za ves nadaljni razvoj koroškega vprašanja. Pod njegovim vtisom so bili poslej Wilson in drugi zavezniki, tem bolj, ker so

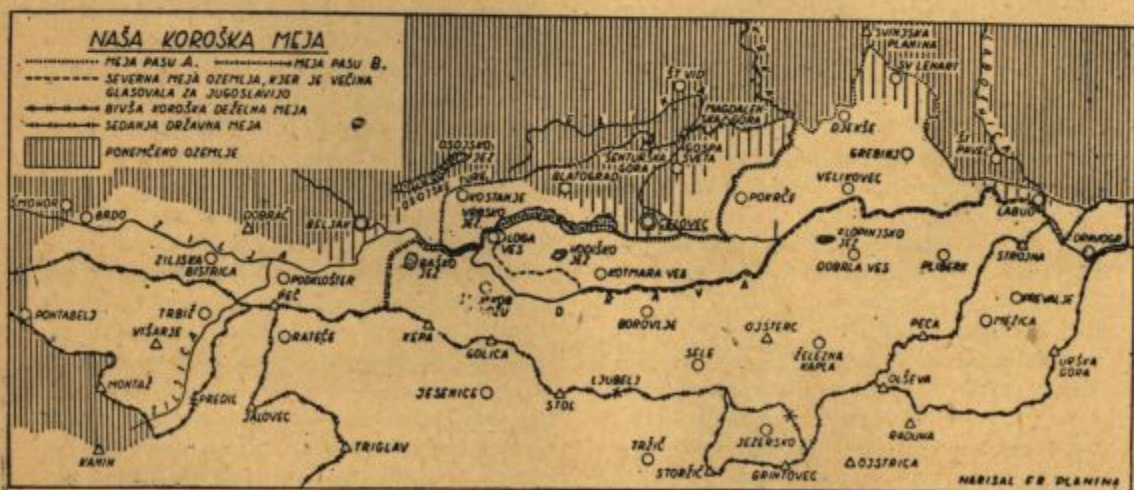
Italijani smatrali zahodno Koroško z Beljakom za svojo interesno sfero, saj so zaradi njene zveze s Trstom mislili zahtevati celo blejsko — jeseniški kot.

Tako se je zgodilo, da nam je vrhovni svet kljub vsem prizadevanjem naše delegacije prisodil od Koroške samo Jezersko in Mežiško dolino, sicer pa določil Karavanke za mejo med nami in Avstrijo. Šele po novih naporih se je posrečilo doseči, da je konec maja ta sklep v toliko izpremenil, da se naj vrši plebiscit v Celovški kotlini. Glede na precejšnje število nemškega in nemškutarskega prebivalstva na vsem tem ozemlju je bil tak plebiscit za nas nevaren in naša delegacija ga je skušala na vsak način preprečiti. Naš poslanik Vesnić je 4. junija pred svetom četvorice ugovarjal plebiscitu, češ nasproti zaveznici Italiji nam ga niste dovolili, vsiljujte nam ga pa nasproti sovražni Avstriji, ki se bo itak v 15 ali 20 letih združila z Nemčijo. Zaman je tudi zahteval, da bi se vršil plebiscit po občinah. V tej stiski je želela naša delegacija opore iz domovine. Na njeno pobudo je prišlo v Pariz odpisništvo, v katerem so bili škof Jeglič in politični voditelji vseh strank. Posredovali so pri ameriških izvedencih in bili 5. junija sprejeti tudi pri Wilsonu, toda plebiscita, ki se je zanj ravno Wilson najbolj zavzemal, niso mogli preprečiti. Edino to je naša delegacija nazadnje dosegla, da se je Celovška kotlina delila v dve coni: južna cona A naj bi bila

pod našo upravo, severna cona B pod avstrijsko; plebiscit v coni A se bo vršil tri mesece potem, ko stopi v veljavo mir z Avstrijo. Če bo Jugoslavija dobila v coni A večino, se tri tedne kasneje vrši plebiscit še v coni B, če se cona A odloči za Avstrijo, pripada Avstriji avtomatično tudi cona B. Tako sta določala čl. 41 in 50 mirovne pogodbe z republiko Avstrijo, ki je bila podpisana 10. septembra 1919 v St. Germainu.

Diplomatski boj v Parizu so tudi sedaj spremljali krvavi boji doma na koroški fronti. Po premirju, sklenjenem v Gradcu, je bil strateški položaj za naše čete neugoden, kar so Nemci izrabljali za pogoste napade. Da bi temu napravila konec in podkrepila naše zahteve v Parizu je ljubljanska vlada konec aprila 1919 odredila ofenzivo naših čet, ki so najprej prodrla do Krke, a so se morale kmalu umakniti pred nemško premočjo. Z odločno protiofenzivo so Nemci vrgli v začetku maja naše čete iz vzhodne Koroške in ogrožali celo sosednje štajerske kraje. Da bi si zavarovali svoj uspeh, so začeli pogajanja za premirje v Celovcu, ki so se pa zaradi njihove nepopustljivosti razbila.

Medtem se je začela zanimati za Koroško tudi osrednja vlada v Beogradu. Da bi že vendar dosegli pošteno mejo, se je odločila za odločno vojaško akcijo, ki jo je izvedla na novo organizirana komanda dravske divizije v Ljubljani. Da bi okrepili naše oslabele čete,

Zemljepisna karta slovenskega ozemlja na Koroškem iz Spominskega zbornika Slovenije iz leta 1939 v prikazu borb za slovenske severne meje v Kranjčevem članku "Slovinci v Jugoslaviji".

Slovenski člani jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci v Parizu. — Spredaj sede od leve na desno: Dr. B. Vošnjak, dr. Gustav Gregorin, dr. Trinajstič, dr. Rybař in dr. Lambert Ehrlich; zadaj stoje: kapetan Vilfan, dr. M. Brezigar, prof. Josip Ribarič, notar T. Šorli, ing. Mačkovšek, dr. J. M. Čok, dr. Drago Marušič, kurir prof. Gruden, dr. Steinmetz-Sorodolski, župnik Tunk in B. H. Stare. Na sliki manjka le dr. Žolger.

so vpoklicali 6 letnikov rezervistov in 28. maja se je pod poveljstvom generala Smiljanicia začela dobro pripravljena ofenziva, ki je privedla našo vojsko v 10 dneh na Gosposvetsko polje in v Celovec. Avstrijci so že 4. junija prosili za premirje, toda pogajanja v Kranju so zopet razbili. Šele po zasedbi Celovca, 6. junija, so podpisali premirje, a ga takoj preklicali, češ da je pariška konferenca ukazala, da se mora Celovška kotlina izprazniti, ker jo bodo zasedle zavezniške čete. Vrhovni svet v Parizu je res protestiral proti naši ofenzivi in pooblastil Italijane, da so z vojaštvom zasedli črto Št. Vid — Beljak. Vendar se naša vlada ni vdala, dokler ni bilo urejeno vprašanje plebiscita. Šele konec junija so se naše čete umaknile na demarkacijsko črto, kot jo je določila medzavezniška komisija, ki je začela poslovati v Celovcu. Ta črta je šla zahodno od Baškega jezera na Vrbo, po sredi Vrbskega jezera od Celovca do Krke, zahodno od Šmihela na Djekše in Sv. Lenart, vzhodno od Grebinja

in severno od Labuda do štajerske meje. Južno od te črte je bilo ozemlje cone A, severno-zahodno od te črte do grebena Osojskih Tur, Šenturške in Magdalenske gore pa ozemlje cone B. Po površini je bilo to ozemlje le približno četrtnina cone A, po prebivalstvu pa precej večje, ker je v cono A spadal tudi Celovec.

V začetku julija je začela poslovati v Celovcu medzavezniška plebiscitna komisija. Po določitvi mirovne pogodbe bi morala biti sestavljena iz zastopnikov Združenih držav S. A., Anglije, Francije in Italije, zastopnik Jugoslavije oz. Avstrije bi smel sodelovati le v primerih, ki se tičejo od teh držav upravljane cone. Ker pa Združene države S. A. mirovnih pogodb niso ratificirale in so po Wilsonovem odstopu pustile Evropo njeni usodi, tudi v celovško komisijo niso poslale zastopnika. S tem da najbolj oddaljena in zato najbolj nepristranska država v komisiji ni sodelovala, nasprotno pa je sodelovala sosedna Italija, ki je

bila z nami v sporu in je bilo v njenem strateškem interesu, da ostane Celovška kotlina v oblasti slabotne Avstrije, je bila pravičnost plebiscitne komisije zelo omajana. Vrhu tega je vrhovni svet v Parizu že samolastno določil, da naj se jugoslovanski in avstrijski zastopnik udeležujeta vseh sej komisije, toda le s posvetovalnim glasom. Ker je italijanski zastopnik vedno držal z Avstriji, francoski pa z nami, je odločal predsedujoči Anglež, ki po svoji miselnosti ni mogel razumeti narodnostnih bojev Srednje Evrope in je kot vojak videl le naravno mejo po grebenu Karavank.

Jugoslovanski delegat v plebiscitni komisiji je bil najprej znani srbski geograf prof. Jovan Cvijić. Navodila za svoje delovanje je dobival naravnost od centralne vlade iz Beograda, ki se ni dosti ozirala na mnenja in nasvete ljubljanske deželne vlade. Beograjska vlada je bila do plebiscitne komisije zelo popustljiva, ker je bila zaradi notranjih in zunanjih težav v neprijetnem položaju, posebno še do Italije, s katero se je pogajala o naši zahodni meji. Ko je prvi delegat Cvijić kmalu zbolel, je prišel v komisijo njegov namestnik bivši londonski poslanik Jovan Jovanović, ki je iskal ožjega sodelovanja z ljubljansko vlado, a je bil seveda vezan na navodila iz Beograda.

Vzorno organizirana nemška agitacija se je vršila predvsem pod geslom "Koroška Korošcem!". Nemci niso govorili o narodnosti, tudi niso toliko poudarjali Avstrije kot njen republikanski in federalni državni ustroj v nasprotju z vojaško organizirano monarhijo v Jugoslaviji. Naglašali so, da Avstrija nima vojaške obveznosti in da se sploh ne bo več vojskovala. Jugoslavija pa da ima na vseh mejah sovražnike in da bodo morali Korošci, če glasujejo zanjo, služiti vojake daleč kje v Južni Srbiji. Taka gesla so imela po komaj prestani svetovni vojni velik vpliv na ljudske množice, zlasti še na ženske, ki so tudi imele glasovalno pravico. Posebno so učinkovala ta gesla tudi na delavstvo v industrijskih krajih južno od Drave, ki je bilo po večini organizirano v nemški socialnodemokratski stranki. Največ je pa koristila Nemcem narodna nezavednost velikega dela slovenskega prebivalstva, ki je bila posledica večstoletne tesne odvisnosti od močnejšega nemškega sosedu in zlasti še raznarodovalne koroške šole.

Vpliv nemške agitacije so še stopnjevale od naše strani zagrešene napake, zlasti ško-

da, ki jo je napravilo naše vojaštvo ob zasedbi poleti 1919 in ki je bila le deloma povrnjena, pa tudi nepotrebno šikaniranje ljudstva po carinskih organih na demarkacijski črti. Razne, na videz za obe strani pravične odredbe plebiscitne komisije so v položaju, kakršen je bil, zadele samo nas in vedno bolj omajale avtoriteto naših oblasti. Tako je komisija dovolila vrnitev vojnih beguncev, ki jih v coni B naravno skoraj ni bilo, v našo cono pa se je takrat vrnilo na stotine zagrizenih nasprotnikov, med njimi dosti pravih zločincev. Najhujši udarec nam je pa zadala komisija, ko je kljub našim protestom v začetku avgusta odprla demarkacijsko črto med obema conama. Sedaj so se vsule med slovensko ljudstvo množice nemških agitatorjev in ga začele na vse načine strahovati, zlasti ko se je moralo 14 dni pred glasovanjem umakniti tudi naše vojaštvo.

Tudi določbe o pravici glasovanja je komisija samovoljno tolmačila v našo škodo, posebno ko je proti jasnemu besedilu mirovne pogodbe razumela pod izrazom "cono" celotno plebiscitno ozemlje. Popustljivost osrednje vlade nasproti ravnanju plebiscitne komisije je prisilila ljubljansko deželno vlado, da je v znak protesta soglasno sklenila svoj odstop in obenem je odstopil tudi naš delegat Jovanović. Centralna vlada v Beogradu pa teh ostavk ni sprejela in je poževala deželno vlado, da v interesu stvari vztraja na svojem mestu.

Tako je v največji napetosti prišel 10. oktober, ko se je po posameznih občinah vršilo glasovanje. Od 39.291 volilnih upravičencev v coni A jih je glasovalo za Jugoslavijo 15.278 ali 40,96%, za Avstrijo pa 22.025 ali 59,04%, neveljavnih je bilo 1987 glasov. Ta rezultat je 13. oktobra zvečer proglasil predsednik komisije in v smislu določil mirovne pogodbe je celotno ozemlje obeh con pripadlo Avstriji; naš zastopnik se je zadovoljil z izjavo, da Jugoslavija ne bo pozabila 15.278 Slovencev, ki so glasovali zanjo. V njihovo varstvo pred zmage pijanimi nasprotniki je naša vojska vkorakala nazaj na Koroško, a se je po uradni predaji vsega ozemlja kmalu zopet umaknila. Ko je naša vlada kasneje zahtevala, da naj se za mejo določi Drava, ker se je večina občin (55%) južno od Drave izrekla za Jugoslavijo, je poslaniška konferenca v Parizu v smislu določil st. germainse pogodbe to zahtevo zavrnila in naša meja je ostala na Karavankah.

Poglavje iz tragedije koroških Slovencev

Dr. Alojzij Kuhar, duhovnik celovške-krške škofije, r. 1895 v Kotljah. Po posvetitvi nadaljeval študije v Parizu in deloval med slov. izseljenci. Pred II. svet. vojno bil deset let zunanjepolitični urednik Slovenca in šest let zun. polit. predavatelj pri Ljubljanski radijski postaji.

L. 1941 odšel v emigracijo. Med II. svet. vojno bil v Londonu poslanik kraljeve jug. vlade pri poljski vladi. L. 1950 je iz Londona odšel v Nek York, kjer deluje pri Free Europe Committee. (Priobčujemo sliko avtorja, posneto pred 20. leti, ker druge ni bilo mogoče dobiti. Op. ur.)

“Ameriška demarkacijska črta”, kot Slovenci imenujemo zloglasno razmejitveno črto, ki jo je na Koroškem v začetku januarja 1919 potegnila komisija, ki ji je načeloval ameriški polkovnik Sherman Miles, bo šla v zgodovino kot prvo poglavje, s katerim se je začela naša koroška tragedija po razsulu avstro-ogrške monarhije.

Mnogo so pisali o tej “Milesovi črti”. Pisali so o njej zgodovinarji mirovne konference l. 1919, zgodovinarji plebiscitov in narodnih manjšin. Pisali smo mnogo o njej tudi mi Slovenci, ker smo čutili njeno usodepolno težo na naši severni meji. Toda besedila samega tega poročila ni nihče videl. Ležalo je skrito v arhivih ameriškega Državnega Tajništva polnih 33 let. Zgodovinarji, ki so ta dokument omenjali, so se sicer nanj sklicevali, toda besedila samega niso mogli objaviti, ker je bil shranjen v tajnem arhivu. Šele l. 1953 je Državno Tajništvo dovolilo, da se prenese v javni arhiv Združenih držav. Doslej teh listin še nobena knjiga niti časopis niso objavili in bo Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije prvi, ki jih bo. Drugi

morda nimajo interesa, da bi izkopavali take “starine”, ki so jih dogodki po drugi svetovni vojni zagrebli še globlje; toda Slovenci bi radi vedeli, kaj se je pravzaprav takrat godilo in kaj je vzrok, da so ta dokument tako dolgo sramežljivo skrivali.

Celotno vprašanje o ameriški razmejitveni komisiji na Koroškem v začetku 1919 in o posledicah njenih zaključkov je tako obsežno, da ga ni mogoče obdelati v kratkem sestavku, primernem za Koledar. Povezano je tesno z delovanjem osrednje študijske komisije, ki jo je ameriška vlada takoj po zlomu Avstrije poslala na Dunaj, predsedoval pa ji je knjižničar univerzitetne knjižnice v Harvardu, profesor Archibald Cary Coolidge. Morda se bo našel slovenski zgodovinar, ki bo to polje obdelal mladim slovenskim rodovom v pouk in svarilo. Mi se bomo v okviru tega spisa zadovoljili samo z objavo teh tajinstvenih listin in z nekaj podatki o njihovi predzgodovini in posledicah.

Dne 8. novembra 1918, torej 3 dni pred premirjem, je polkovnik House svetoval predsedniku Wilsonu, naj odpošlje posebno študijsko misijo v srednjo Evropo, da bi razvoj dogodkov opazovala in o njih poročala. Dne 16. novembra je bil izbran profesor Coolidge in dana mu je bila naloga, naj si izbere nekaj sotrudnikov in odpotuje na Dunaj. Dne 25. novembra je odpotoval iz Amerike, 6. januarja 1919 je preko Pariza, kjer je bila že zbrana ameriška mirovna delegacija prišel na Dunaj in se nastanil v hotelu “Bristol”. Ustanovil je takoj pododseke v Pragi, Budimpešti in Zagrebu. Šef misije v Zagrebu, ki je imela nalogo opazovati razvoje na jugoslovanskem področju, je bil generalštabni podpolkovnik Miles, njegov pomočnik pa art. poročnik LeRoy King. Prof. Coolidgeu na Dunaju je bil poleg številnih drugih dodeljen kot geografski izvedenec major Martin Lawrence iz geografskega od-

delka ameriškega generalnega štaba.

Dne 7. januarja že je Coolidge naročil polkovniku Milesu, naj gre v Ljubljano, da si od blizu ogleda položaj in poizve kaj bolj točnega o razmerah na nemško-slovenski narodnostni meji. Polk. Miles je nato odšel v Gradec, kjer naj bi se sestali avstrijski in slovenski zastopniki, da bi sporazumno zaustavili vojskovanje na Koroškem.

Pogajanja v Gradcu so se začela dne 17. januarja. Nemško-avstrijsko delegacijo so zastopali: deželni komisar Dr. von Kaan; Jakob baron Reinlein; kapetan fregate Albert Peter — Pirkham; konzul Maks Ritter von Hoffinger; ter dva Korošca, Vincenc Schumi (rojen Slovenec iz Kranjske) in Neutzler od koroške deželne vlade. Slovensko delegacijo so sestavljali: Generalni komisar slovenske deželne vlade za Koroško Franc Smodej; major pl. Andrejka; Franc Grafenauer in podpredsednik slovenske deželne vlade dr. G. Žerjav.

Ko se je po dveh dneh videlo, da se bodo pogajanja razbila, je Coolidgev odposlanec podpolkovnik Sherman Miles, ki je k pogajanjem prišel že dne 17. januarja, stavil naslednji predlog:

“Raje ko da bi dopustil, da se obstoječe premirje prekine in že itak dovolj razdejana dežela ponovno pade v vojaške borbe, predlagam sledeče, pod pogojem seveda, da ga profesor Coolidge, predstojnik naše delegacije, kakor tudi merodajna mesta obeh nasprotujočih si strank potrdijo. Predlagam ga zato, ker ponovne sovražnosti ne bi koristile ne eni ne drugi nasprotujočih si strank, kajti meje med obema državama bodo začrtali v Parizu na osnovi mnogo širših splošnih smernic in ne na podlagi trenutne okupacije posameznih delov dežele po majhnih oboroženih vojaških edinih.

Moj predlog se glasi:

1.) Jaz in poročnik King odideva na Koroško v spremstvu po enega zastopnika obeh nasprotujočih si strank ter bova na podlagi preučevanja tega vprašanja na licu mesta potegnili upravno razmejitveno črto.

2.) Obe nasprotujoči si stranki morata pred najinim odhodom dati svoj pismeni pristanek, da se bosta najini odločitvi o imenovani razmejitveni črti pokorili in obstoječe premirje z ozirom na to razmejitveno črto spoštovali, do-

kler mirovna konferenca v Parizu ne bo končno veljavno odločila. Nobena od nasprotujočih si strank nima pravice premirja pod katerikoli izgovorom odpovedati.

3.) Obe nasprotujoči si stranki se popolnoma zavedata, da je razmejitvena črta, ki jo bova potegnili, samo začasna in velja samo za dobo do mirovne konference; nadalje, da ta črta nima namena določevati, kje naj bo določena stalna meja, in končno da ta črta tudi v ničemer ne sme škodovati (prejudicirati) zahtevam, ki bi jih zastopništva obeh strank v Parizu postavila glede bodoče meje na mirovni konferenci.

4.) Kakršnekoli nevtralne cone ne bomo ustvarjali zaradi tega ne, ker bi jo bilo v sedanjih okoliščinah nemogoče nadzirati in ker bi tako ena kakor druga stranka druga drugo sumničila, da je bila nevtralnost prekršena, kar bi moglo privedi do novih nesporazumov mesto, da bi prenehali.

5.) Razmejitvena črta, ki jo bova določila, naj bo določena tako, da bo kolikor mogoče odgovarjala željam prizadetega prebivalstva glede njihove bodoče državne pripadnosti, nadalje in prevsem pa tudi tako, da bo razmejitve sledila popolnoma jasni, vsak dvom izključujoči zemljepisni črti, s ciljem, da služi kot začasna meja med obema upravnima deloma dežele.

Ker smo si edini v tem, da ta razmejitvena črta nikakor ne predstavlja stalne meje, ampak je samo začasna ločilnica med dvema upravnima ozemljema do končno veljavne odločitve mirovne konference, je samo po sebi jasno, da pri določevanju te razmejitvene črte ni potrebno prilagoditi v vseh podrobnostih težavnim narodnostnim razmeram, dasi naj se črta v velikih obrisih tudi na to ozira. Glavno je, da naj bo po zemljepisnih okolnostih ozemlja tako jasno potegnjena, da ne more povzročati nobenih dvomov in zmot.

Kako naj se zgoraj naštetih pogoji pri potegnitvi razmejitvene črte izvedejo, je prepuščeno razsodnosti podpolkovnika Milesa in poročnika Kinga, in je njuna odločitev obvezna.”

Zastopniki obeh strank so ta predlog podpisali. Miles se je potem vrnil na Dunaj, kjer je poročal Coolidgeu. Smodej je obvestil svojo vlado v Ljubljani in podčrtal, da on s svoje strani daje prednost kakšni mednarodni komisiji. Dr. Brejc je nato Smodeja poslal na Dunaj, da bi Coolidge predložil dvome slovenske vla-

de. Toda Coolidge je vztrajal pri tem, da naj Miles in King potujeta na Koroško pod pogoji, kot jih predvideva podpisani predlog. Argument, s katerim je Coolidge pobil odpor slovenskega predstavnika, je bil, "da bi se slovenska vlada, ako bi vztrajala pri svojem odbijajočem stališču, postavila pri mednarodnem javnem mnenju v slabo luč".

Coolidge je potem dne 22. januarja pooblastil Milesa in Kinga, naj odpotujeta na Koroško. Protokol so končno javno podpisali, in sicer za Avstrijce Jakob baron von Reinlein, freg. kapetan Albert Peter-Pirkham kot zastopnik koroške deželne vlade in Maks Ritter von Hoffinger kot zastopnik avstrijskega zunanjega ministrstva, za Slovence pa Franc Smodej, major pl. Andrejka in dr. Gregor Žerjav.

Besedilo protokola je sledeče:

"V smislu predlogov ameriškega podpolkovnika Shermana Milesa se obe nasprotujoči si stranki podvržeta njegovi odločitvi glede začasne razmejitvene črte med obema upravni- ma in okupiranimi ozemljema na Koroškem in to do dokončne odločitve mirovne konference. Obe stranki se tudi obvezeta, da bosta do tega trenutka premirje spoštovali in se od- vesta pravici, da bi premirje preklicali. Obe stranki sta tudi sporazumni glede tega, naj

podpolkovnik Miles potegne razmejitveno črto samo na ozemlju, ki leži med ozemljem, oku- piranem po italijanski vojski na zapadu in ko- roško-štajersko deželno mejo na vzhodu."

Prof. Coolidge je priključil podpol- kovniku Milesu in poročniku Kingu še majora Lawrenca Martina, zemljepis- nega izvedenca v ameriškem general- nem štabu in profesorja na državni uni- verzi v Madisonu v Wisconsinu, ter pro- fesorja Roberta Kernerja, z univerze v Missouri, ki je bil poklicno dodeljen Coolidgevi misiji v Pragi, a so ga kot poznavalca slovenskega jezika dodelili komisiji za Koroško.

Med 24. in 26. januarjem sta obe stranki, avstrijska in slovenska, Milesovi misiji predložili razno gradivo, spise, zemljevide in podobno, in dne 27. ja- nuarja je Milesova komisija, ki ji je av- strijska vlada priključila freg. kapetana Alberta Peter — Pirkhama, slovenska pa gen. komisarja Smodeja, prispela v Maribor, kjer je bila očitivec "maribor- skega masakra", kot Coolidge imenuje nered, ki so jih povzročili v Mariboru nemški nacionalisti.

O poteku teh dogodkov je dne 20. ja- nuarja prof. Coolidge poročal ameriški mirovni delegaciji v Parizu v pismu, ki ga objavljamo v dobesednem prevodu:

Prof. Coolidge piše v Pariz

Dunaj, dne 20. januarja 1919.

Poročilo št. 31

Ameriški mirovni delegaciji

4. Place de la Concorde Paris.

Gospodje,

Čast mi je sporočiti Vam, da sem pred ted- nom dni poslal podpolkovnika Shermana Mi- lesa in poročnika Le Roy Kinga v Ljubljano preučit jugoslovansko vprašanje. V zadnjem času je namreč prišlo do nekih bojov med Avstrijci in Slovenci na Koroškem in obe nasprotujoči si stranki sta se sporazumeli, naj se njihuni zastopniki sestanejo v Gradcu, da napravijo konec brezumnemu prelivanju krvi. Polkovnik Miles in poročnik King sta odšla v Gradec, da sestanku prisostvujeta kot opa- zovalca. Enkrat je že kar izgledalo, da se bo- sta obe stranki sporazumeli, toda končno so se pogajanja razbila.

Polkovnik Miles je nato z namenom, da bi preprečil nov izbruh sovražnosti, predložil — pod pogojem, da jaz to odobrim — da naj on sam in poročnik King gresta na Koroško in potegneta začasno razmejitveno črto, ki naj bi jo obe nasprotujoči si stranki sprejeli. Predlog je bil z navdušenjem sprejet, sestav- ljen je bil protokol in tudi podpisan. Prepis francoskega izvirnika in njegov angleški pre- vod sta priložena. Poročnik King je prišel sem- kaj danes popoldne in mi o vsem poročal.

Ta dogodek me je spravil v neugoden polo- žaj. Instrukcije, ki sem jih dobil tako pisme- no kakor ustno, mi pod nobenim pogojem ne dajejo pravice, da bi se bavil s takšnimi

stvarmi. Prav dobro tudi vidim nevarnosti in škodo, ki bi mogle iz tega nastati za Zedinjene države, ako bi ameriški zastopniki kar na svojo roko sami sebe postavljali za razsodnike v tako delikatnih mednarodnih vprašanjih. Na drugi strani pa se sam strinjam tudi s polkovnikom Milesom, da je stvar skrajno pereča. Sem prepričan, da je treba prevzeti nase tudi riziko najtežjih odgovornosti, kadar gre za stvari, kot so takšne-le. Zaradi tega sem mu v pismu, katerega prepis prilagam, dal dovoljenje, da naj izvede svoj načrt pod pogojem,

da svoje odločitve ne objavlja brez moje predhodne odobritve. Skupno z njim pojde tudi major Martin, ki se preiskovalnega dela udeležuje kot zemljepisni izvedenec. Vsa stvar bo verjetno trajala več kot teden dni in vas spoštljivo prosim, da mi pošljete navodila čim prej mogoče, če naj zaključke te misije objavimo ali ne. Med tem časom vsaj ne bo novih sovražnosti.

Čast mi je ostati vam pokorni služitelj

Podpis:

Archibald Cary Coolidge

Podpolkovnik Miles se pojavi

O tej zgodovinski graški konferenci je pisal tudi Lawrence Martin, eden od članov Milesove komisije, v članku, ki ga je napisal na čast Herbertu Putmanu ob 30 letnici njegovega vodstva ameriške Library of Congress l. 1929., v knjigi, ki jo je izdala Yale univerza. Tam beremo na strani 353, da je "v trenutku, ko so se pogajanja razbila, nastopil ogromen, moder, pogumen in nesebičen Amerikanec, častnik generalnega štaba na službovanju na Koroškem pri ameriški mirovni delegaciji. Govoril je v vojaški, robati francoščini, ki se je naučiš v Chicagu in jo potem uporabljaš po vzorcu Rusov ali Balkancev. Ker ni razumel ne nemško in ne slovensko, so ga kot Amerikanca zvesto poslušali. Dejal jim je: Fantje, poglejte. Ne vidim, zakaj bi se še naprej med seboj pobijali. Saj vem, da tudi vi nočete vojne. Sicer pa itak vsi veste, da bi vam to prineslo grom in blisk od očakov v Parizu, vsem, enim in drugim. Kaj pa pravite k mojemu predlogu. Sklenite, naj grem jaz tja dol na Koroško in potegnem demarkacijsko (razmejitveno) črto med vašima vojskama in vi se obvezete, da se je boste držali? — Zakaj ne, so odgovorili v dvojezičnem zboru strmeči poslušalci. Na to so se lepo vsedli, napisali sporazum na košček papirja in ga podpisali. Tako je polkovnik Miles s tem koščkom papirja rešil Bog ve koliko človeških življenj."

Dne 22. januarja je Coolidge, ne da bi čakal dovoljenja svoje ameriške vlade, Milesovi komisiji dal podrobna navodila in ji priključil še zemljepisnega izve-

denca v gen. štabu majorja Martina in univ. prof. Roberta Kernerja, ki je govoril slovensko.

Dne 28. jan. je znova pisal v Paris in obrazložil namen Milesove komisije.

Pri ameriški delegaciji v Parizu je nastalo razumljivo razburjenje. Ameriška mirovna delegacija je prinesla s seboj na konferenco točna navodila, kako naj postopa pri novi razmejitvi razsulega avstro-ogrškega ozemlja. V instrukcijah je zapisano, da "naj se ustanovi neodvisna jugoslovanska država iz Srbije, Črnegore in ozemlja Srbov, Hrvatov in Slovencev bivše Avstro-Ogrske" in da naj se potegnejo njene meje tako, da bodo v glavnem v skladu z jezikovno mejo, izvzemši v Banatu pri Temešvaru in v ozemlju Istre in Soče". Nadalje je bilo znano, da je pogodba za premirje z dne 11. novembra 1918 določila, da spada avstro-ogrsko področje pod oblast poveljnika francoske balkanske vojske maršala Franchet d'Esperaya. Zato je delegacija sklenila Coolidgea posvariti, naj se ne meša v razmejitvena vprašanja, češ da ameriška delegacija ne sme nastopati samovoljno, ampak le skupno z drugimi zavezniki.

Medtem je prišlo novo Coolidgevo poročilo (dne 30. januarja), da je Milesova komisija na svojem potovanju na Koroško skozi Maribor, naletela na "strahovito klanje", ki da so ga povzročili "Jugoslovani", ki so zagrešili "pravcati pokolj na javnem trgu" in je bilo "10 Nemcev ubitih, kakih 50 pa ranjenih".

Ameriška mirovna delegacija je iste-

ga dne, ko je prišel Coolidgev telegram o "mariborskem masakru", poslala na Dunaj brzojav, v katerem je jasno izpovedala svoje mišljenje o Coolidgevi koroški iniciativi. Brzojav je važen in ga zato objavljamo v dobesednem prevodu:

Paris, dne 30. januarja 1919

Prof. Coolidgeu, Dunaj — V odgovor na brzojav števil. 31 in na poročila z dne 20. in 22. januarja: Izogibajte se vsakega nadaljnjega poskusa, da bi reševali mejne spore, ker je to izven Vašega delokroga. Reševanje, pa čeprav samo začasno, vseh vprašanj te vrste, so upravičena načenjati samo medzavezniška zastopništva in vsak samolastni poskus Amerike, da prevzema razsodniške vloge, nam je lahko skrajno neprijeten. V Vašem primeru ameriška mirovna delegacija niti ne potrjuje niti noče utajiti, kar ste podvzeli, a se ne bo vtikala v vprašanja statusa quo brez potrebe.

Dne 1. februarja je ameriška delegacija na predlog J. Grew-a sklenila, da stavi Coolidgevo komisijo z dnevnega reda in da raje o tem incidentu ne obvesti drugih zaveznikov, "razen če bi prišle kakšne pritožbe".

Kljub temu je prof. Coolidge šel svojo pot naprej in z datumom 3. februarja najdemo v arhivu njegovo nadaljnje poročilo o Milesovi nalogi, ki mu je priložil vso dokumentacijo, ki je z njo v zvezi: borbe na Koroškem, graška poganjanja, graški protokol, odobritev Milesovega predloga.

Milesova komisija je bila na potu od 27. januarja, ko je prispela v Maribor, do 6. februarja, ko se je s Celovca vrnila na Dunaj. Spored je bil naslednji:

28. januarja je prišla v Dravograd, kjer je prenočila v nemški gostilni "Pri Pošti".

29. januarja je obiskala Labud, Rudo, Grebinj, Djekše in Velikovec, kjer je prenočila.

30. januarja je potovala naravnost v Celovec, ki ga je določila za glavni stan. Tukaj je mesto Fr. Smodeja prevzel zastopstvo slovenske vlade prof. dr. Lambert Ehrlich. Istega dne je obiskala Kotmaroves in Grabštanj.

31. januarja je obiskala Vetrinj, Hodiše, Škofiče, Logoves, Vrbo in Beljak. 1. februarja je obiskala Borovlje, Bistrico v Rožu in šent Jakob v Rožu.

2. februarja v nedeljo je komisija počivala v Celovcu.

3. februarja je potovala v Rožek, Ledence, šent Jakob v Rožu, Loče, Malošče in Brno na Zilji.

4. februarja je še enkrat obiskala Grebinj, nato potovala v Velikovec, Dobroves in Pliberk.

5. februarja se je vrnila znova v Dobroves in potovala skozi Gošeljnoves v Glčbasnico, Apače in nazaj v Celovec.

6. februarja je nenadno prekinila potovanja in se odpeljala na Dunaj, in to tako hitro, da so morali nabrano gradivo poslati za njo v posebni pošiljki, ki je prišla na Dunaj dne 7. februarja.

Dne 7. februarja sta Miles in King izročila Coolidgeu svojo odločitev, naj so Karavanke začasna razmejitevna črta. Prof. Ehrlich pa je istega dne obvestil svojo vlado v Ljubljani, da "Milesovo poročilo ni zanesljivo in da komisija sploh ni bila v stanju izvedeti za pravo razporeženje koroških Slovencev, ker so zaradi globokega snega obiskali samo večja naselja tik ob glavni cesti in ker so Nemško-Avstrijci povsod prirejali velike manifestacije, na katere so pošiljali svoje somišljenike tudi iz drugih krajev. Slovenske želje sploh niso prišle do izraza."

Dne 10. II. je Smodej po nalogu slovenske vlade odpotoval na Dunaj, da bi predložil Coolidgeu pomisleke svoje vlade. Tamkaj je srečal tudi Ivana Hribarja, poslanika v Pragi, ki je prišel na Dunaj h Coolidgeu. Obadva sta takoj poročala v Ljubljano, kaj sta slišala. Hribar poroča, da je "Coolidge našel že popolnoma pod avstrijskim vplivom". Na podlagi Ehrlichovega poročila in poročil iz Dunaja se je predsednik slovenske vlade dr. Brejc odločil potovati v Beograd in o vsem obvestiti jugoslovansko vlado, ki ji je priporočil, naj Milesovega poročila ne prizna, češ da slovenski zastopnik ni bil pooblaščen podpisati graškega protokola. Nadaljnje korake je nato prevzela jugoslovanska državna vlada, ki ji je takrat predsedoval Stojan Protić.

Takoimenovano "Milesovo poročilo" je sestavljeno iz šestih dokumentov:

1. Skupno poročilo polk. Milesa in

por. LeRoy Kinga z dne 7. februarja o načrtu, kako potegniti razmejitveno črto in o metodah dela, po katerih sta prišla do tega zaključka.

2. Skupno poročilo polkovnika Milesa in por. LeRoy Kinga z dne 7. februarja o tehničnem opisu razmejitvene črte, ki jo predlagata.

3. Ločeno posebno poročilo majorja Lawrencea Martina z dne 8. februarja 1919 o geografskem popisu razmejitvene črte, s katero se on iz zemljepisnih razlogov strinja.

4. Skupno poročilo polk. Milesa in por. Kinga z dne 9. februarja 1919 o podrobnostnih razlogih, ki so ju vodili pri odločitvi glede razmejitvene črte.

5. Ločeno manjšinsko poročilo prof. Roberta Kernerja z dne 9. februarja o

razlogih, zakaj ne soglaša s predlagano razmejitveno črto in zakaj predlaga reko Dravo.

6. Ti dokumenti so bili v rokah prof. Coolidgea že dne 9. februarja in jih je takoj s kratkim spremnim pismom poslal naprej v Pariz s pripombo, da jih on sam še ni proučil in ne odobril, da pa bo to storil v najkrajšem času. Svoj končni odlok je javil v Parizu v poročilu št. 77 dne 17. februarja 1919. in bi moral s tem dnem graški protokol stopiti v veljavo.

Vseh šest dokumentov v naslednjem objavljam v dobesednem prevodu, ker so srž takoimenovane Milesove komisije na Koroškem in po 33 letih skrbnega skrivanja v tajnih arhivih bili predani v javni arhiv šele l. 1953 in so tukaj prvič objavljeni v knjigi.

Prvo poročilo podpolkovnika Milesa

Dne 7. februarja 1919.

Poročilo št. 8

Pošiljata: Podpolkovnik Sherman Miles in poročnik LeRoy King

Naslovnik: Profesor A. C. Coolidge

Predmet: Začasna razmejitvena črta na Koroškem — Metoda raziskovanja in končna odločitev.

1. V smislu v Gradcu podpisanega je bilo treba preiskati dve točki, od katerih je prva, označena pod (a), glavni činitelj za odločitev, kako naj teče razmejitvena črta (demarkacijska linija).

a. Jasne in nesporne terenske prilike,

b. Narodne želje prebivalstva s splošnega vidika.

Nadalje je bila naša dolžnost, da se naslanjamo na jasno označeni namen protokola in na njegov duh, to je, na njegov namen, da naj prepreči nadaljne izbruhe sovražnosti. Metoda našega preiskovanja kakor tudi oblika našega študija sta temeljili izključno na teh predpostavkah.

2. Zemljepisne prilike terena smo študirali na licu mesta, s pomočjo zemljevidov in zemljevidnih reliefov. Študij o željah prebivalstva samega in o posledicah predložene razmejitvene črte za ohranitev miru pa je bil izveden na samem terenu, kot je opisano nižje.

3. Protokol je predpisal, da nas bosta spremljevala uradno postavljena zastopnika tako koroške kakor ljubljanske vlade. Razen tega smo stavili še naslednje ustne pogoje, da bi

zavarovali popolno nevtralnost in nepristranost vsega dela:

a. Posluževali se bomo avtomobilov, ki nam jih bosta stavili na razpolago obe nasprotujoči si vladi in se bomo enakopravno posluževali koroških in jugoslovanskih avtomobilov, če bi tako zahtevala ena ali druga nasprotna stran.

b. Za časa našega bivanja na Koroškem ne bomo sprejemali nobenega gostoljubja.

c. Avtomobili ne smejo nositi niti koroške niti jugoslovanske zastave.

d. Pridržali smo si pravico, da smer svojega obhoda držimo tajno in da smemo obiskati katerikoli kraj v kateremkoli predelu na katerikoli dan in ob katerikoli uri, kakor se nam bi zdelo.

4. Za izhodišče svojega dela na Koroškem smo izbrali Celovec zato, ker to mesto leži v osrčju spodnje Koroške in je tako lahko dosegljivo z avtomobilom od kateregakoli konca sporne pokrajine. Celovec je v avstrijskih rokah. V teku svojega raziskovanja smo prenočili enkrat v Spodnjem Dravogradu in dvakrat v Velikovcu v krajih, ki sta sedaj oba zasečana po jugoslovanskih četah.

7 February, 1919.

Report No. 6.

FROM: Lieutenant Colonel Herman Miles and Lieutenant King.

TO: Professor A. S. Coolidge.

SUBJECT: Provisional Line of Demarcation in Carinthia - "Witness of Investigation and Decision."

ORIGINAL FILED IN

1. In accordance with the protocol signed at Inns there were two points to be considered of which the first (a) is specified as the controlling factor in deciding on a line of demarcation:

a. The clear and unmistakable features of the terrain.

b. The national desires of the people on general lines.

In addition we had to consider the expressed purpose and the spirit of the protocol as a whole, which was essentially intended to prevent the renewal of hostilities. Our methods of study, and the form of our inquiries, were based solely on the above considerations.

2. The geographical features of the country were carefully studied on the spot and by the aid of maps and relief maps. The study of the desires of the population, and of the effect of the proposed line of demarcation on the keeping of the peace, was carried on in the field as outlined below.

3. The protocol specified that we were to be accompanied by one officially appointed representative of both the Carinthian and the Italian Governments. In addition we made the following special stipulations to insure absolute neutrality and fairness:

GENERAL SERVICES ADMINISTRATION
OFFICE OF THE SECRETARY OF DEFENSE
WASHINGTON, D. C.

1. ALL INFORMATION CONTAINED HEREIN IS UNCLASSIFIED EXCEPT WHERE SHOWN OTHERWISE BY DATE AND AUTHORITY.

an impression of the features of a whole district. Our most lay investigations were very instructive. On one occasion Colonel Miles checked up impressions by keeping an accurate account of rises and found that both Major Martin and Lieutenant King, neither of whom had made any attempt to cheat had received impressions that were very accurate.

10. In the towns where there was a predominant Austrian population and sentiment we always asked to hear the views and desires of the minority, and announced in the hearing of all that we expected and required of the authorities that no man should be expressed or persecuted for having expressed a minority opinion.

11. In addition to actual field work we studied the documentary evidence presented by both sides. This evidence is attached hereto in two bundles one marked "Austrian evidence" (annex 3) and one "Austrian evidence" (annex 5).

12. After the field work was over we spent a whole day in "safest" in going over in detail all the data accumulated. We asked our advisors, Major Martin and Professor Kerner, to give their opinions first in each case. The final decision reached was that the line of demarcation should be in general the line of the Karawanken Mountains. We are in perfect accord in this decision on all points, and Major Martin's recommendation supports our decision in every respect.

Herman Miles
 Lieutenant Colonel, General Staff
L. King
 Major Field Artillery

GENERAL SERVICES ADMINISTRATION
OFFICE OF THE SECRETARY OF DEFENSE
WASHINGTON, D. C.

1. ALL INFORMATION CONTAINED HEREIN IS UNCLASSIFIED EXCEPT WHERE SHOWN OTHERWISE BY DATE AND AUTHORITY.

Fotokopija prve in zadnje strani prvega in odločilnega poročila, ki so ga pripravili Miles-King-Martin in ki je bilo izročeno prof. Coolidgeu dne 7. februarja 1919.

5. Naše preiskovanje je trajalo polnih osem dni. Vsako jutro smo odšli zgodaj zjutraj na teren in smo se vračali večinoma šele zvečer po mraku. Poti, po katerih smo se vozili, so označene na priloženi karti (Priloga 1).

6. Uporabljali smo dva avtomobila. Polkovnik Miles in poročnik King ter oba vladna predstavnika so potovali v prvem avtomobilu, major Martin in profesor Kerner ter dva uradna svetovalca so potovali v drugem avtu. Svoja potovanja smo urejevali tako, da smo čim bolj onemogočili vsake priprave v krajih, ki smo jih obiskali. To nam je večinoma uspelo. Kjerkoli smo naleteli na organizirane demonstracije ali na druge dokaze, ki so pričevali, da je bil naš obisk pripravljen, smo se takoj obrnili in se vrnili potem nepričakovano in šele potem, ko smo bili prepričani, da smo dobili nepristanske in normalne vtise. Naši svetovalci so imeli polno svobodo in možnost, da sami preiskujejo in

študirajo, prav tako kot mi. Ne samo, da so skoraj vedno prisostvovali, kadarkoli smo kaj preiskovali in izpraševali, ampak so uživali polno svobodo, da tudi sami na svojo roko preiskujejo in izprašujejo. Če bi se bilo kje zgodilo, da bodisi eden od njih ali oba nista bila prisotna, kadar smo dobivali posebno važne informacije, smo vedno prosili informatorja, da je svojo izjavo pred njimi ponovil, ali pa smo jim ga prepustili, da ga svobodno sami izprašujejo, kako mislijo in želijo. Oba vladna predstavnika sta bila vsekoli prisotna (z izjemo dr. Ehrlicha, zastopnika Jugoslavije, ki je en dan na svojo lastno prošnjo bil odsoten) in mi smo jih vedno bodrili, naj stavijo vprašanja in svoje predloge glede načina izpraševanja in celotnega študija. Njihove prošnje in predlogi so bili vedno vzeti v obzir in upoštevani, kjer je le bilo mogoče.

7. Pri težavah, ki smo jih imeli, da odkri-

jemo narodne želje prebivalcev čiste slovenske krvi, katerih večina govori slovensko in nemško, in ki prebivajo v oddaljenih vaseh in na osamljenih kmetijah, smo se posluževali edine praktične metode, ki je mogoča, namreč, da smo ustavljali ljudi kar na cestah in jih spraševali, kaj mislijo in kaj žele. V teku svojega dela smo izprašali več sto posameznih ljudi raznih krajih in se je zgodilo, da smo čestokrat ustavili vsakogar, ki smo ga srečali na cesti. Po vaseh pa smo hodili okrog od hiše do hiše in skušali priti v stik z ljudmi. V želji, da bi pri slovenskem kmetiskem ljudstvu vzbudili polno zaupanje, je poročnik King, ki je v glavnem vpraševal v prisotnosti vladnih predstavnikov in z njihovo privolitvijo, stavil prva tri, štiri vprašanja v slovenščini, nadaljna pa v nemščini. Vprašanja, ki smo jih vsakokrat vseskozi stavljali, so bila: Najprej smo vprašali, ali je oseba slovenskega rodu, kje prebiva in kako dolgo že prebiva v tem kraju. Nato smo jim povedali, da smo Amerikanci in jih vprašali, ali bi raje prišli pod stalno jugoslovansko upravo ali ostali pod avstrijsko, dalje glede njihovega mišljenja o upravi, pod katere oblastjo se sedaj nahajajo, itd. Vedno smo jemali v obzir izobrazbo izpraševane osebe in poseben krajevne prilike, ki smo jih raziskovali.

8. Oba vladna predstavnika sta tudi sama v veliki meri izpraševala in sta imela polno svobodo, da skušata izvleči karkoli bi moglo biti ugodno za njihovo stvar, če moreta. Jugoslovanski zastopnik, ki je bil duhovnik in oblečen v duhovniško obleko in je tako tudi takoj dobil pečat jugoslovanskega političnega voditelja v deželi, kjer so bili skoraj vsi agitatorji za jugoslovansko rešitev duhovniki, je imel zelo ugoden položaj, da izve za Jugoslaviji naklonjena mišljenja med slovenskim prebivalstvom. Avstrijski predstavnik je bil v civilni obleki in je le redkokrat naglasil svoj uradni značaj. Jugoslovanski zastop-

nik je tudi mnogo več izpraševal kot pa avstrijski in je skoraj izključno govoril le v slovenščini. Tako jugoslovanski kakor avstrijski zastopnik sta bila pravična človeka najodličnejših značajev.

9. Dognali smo, da je z izpraševanjem ljudi na cestah, posebno ob tržnih dneh, ko so nesli v mesto na prodaj svoje pridelke, in z izpraševanjem o kraju bivanja bilo mogoče izslediti mišljenje cele pokrajine. V enem primeru je polkovnik Miles na svojo roko in zase zapisoval svoje vtise o odgovorih in izraženih željah in se je izkazalo, da so se popolnoma ujemali z vtisi majorja Martina in poročnika Kinga, ki nista delala nobenih posebnih beležk.

10. Po mestih, kjer je bilo prebivalstvo in tudi razporeženje v veliki večini avstrijsko, smo vedno želeli izvedeti tudi za mišljenje manjšine. Smo pa pri tem vedno javno naglašali, da pričakujemo od oblasti, da nihče ne bo preganjan ali zatiran zaradi tega, ker je izrazil manjšinsko mnenje.

11. Razen raziskovanj na licu mesta smo študirali tudi razno drugo dokumentarično gradivo, ki sta ga nam predložili obe stranki. To gradivo je priloženo tej spomenici v dveh zvezkih, od katerih ima eden oznako: "Jugoslovansko gradivo" in drugo "Avstrijsko gradivo" (Priloga C).

12. Ko smo končali z delom na licu mesta, smo nato ostali en dan v Celovcu, da gradivo še enkrat pregledamo in v podrobnostih preučimo. Prosila sva naše svetovalce, majorja Martina in profesorja Kernerja, naj kot prva izrazita svoje mišljenje. Končna odločitev je bila, naj sledi razmejitvena črta v glavnem grebenu Karavank. Glede tega sva oba edina v vseh točkah; prav tako podpirajo tudi predlogi majorja Martina našo odločitev v vsakem oziru.

Podpisana:

Sherman Miles, podpolkovnik gen. štaba
LeRoy King, drugi poročnik poljske artilerije

Drugo Milesovo poročilo

Dunaj, dne 7. februarja 1919.

Poročilo številka 10.

Pošiljata: Podpolkovnik Sherman Miles in poročnik LeRoy King

Naslovnik: Profesor A. C. Coolidge

Predmet: Tehnični opis razmejitvene (demarkacijske) črte na Koroškem med Jugoslavani in Avstriji.

1. Naslednje je tehnični opis razmejitvene črte, kot smo jo določili na podlagi vaših navodil z dne 20. januarja 1919. Črto samo je v tehničnem izrazoslovju opisal major Lawrence

Martin, šef zemljepisnega oddelka vojaške obveščevalne službe v generalnem štabu ameriške vojske, ki nas je po vaših navodilih kot zemljepisni izvedenec in svetovalec spremljal po Koroškem.

2. Uradni zemljevid, na katerem je prikazana razmejitvena črta, je sestavljen na podlagi naslednjih zemljevidov avstrijskega generalnega štaba v merilu 1:75.000, izdanih po c. in kr. Avstrijskem vojaško-zemljepisnem inštitutu:

Tarvis (19 - IX; 5351), 1916

Klagenfurt und Villach (19 - X; 5352), 1916

Radmannsdorf (20 - 10; 5452), 1916

Eisenkappel und Kanker (20 - XI; 5453), 1914

Pressberg an der Sann (20 - XII; 5454), 1915

Unterdrauburg (19 - XII; 5354), 1915.

3. Razmejitvena črta, kot je označena, naj postane obvezna na dan, ko jo boste odobrili vi, in jugoslovanske čete se morajo, kot zahtevamo, umakniti v najkrajšem možnem času po tem datumu. Mišljenja smo, da je umaknitev izvedljiva in naj se tudi izvede v teku sedmih dni od dneva, ki ga boste določili.

Tehnični opis razmejitvene črte

I. Črta pričenja na zapadu na točki, kjer sedanja meja italijanske okupacije križa staro mejo med provincama Koroške in Kranjske (v bližini "Cabin E", ki je 1270 metrov visok vrh severno od imenovane meje in je označen na zemljevidu "Tarvis"); od tam pa gre v vzhodni smeri sledeč imenovani pokrajinski meji do točke, označene "Pečovnik", ki je 1667 metrov visok vrh in je označen na zemljevidu "Eisenkappel und Kanker". Na tej točki se razmejitvena črta loči od pokrajinske meje in teče naprej skozi Jezersko sedlo. Od "Pečovnika",

ki je 1667 metrov visok vrh, sledi razmejitvena črta za kakih 700 metrov pokrajinski meji v južnovzhodni smeri, nato pa se obrne proti vzhodu skoraj pravokotno in teče naprej po razvodni črti preko 1337 metrov visokega vrha označenega "Ankovapl", nadalje preko 1382 visokega vrha, kjer se loči od razvodnice in teče v južno-vzhodni smeri do Jezerskega sedla, ki je najvišja točka (Seeberg Stl., 1216). Od Jezerskega sedla naprej teče razmejitvena črta v južnovzhodni smeri sledeč razvodnici preko 1619 visoke vzpetine "Malinček", dalje čez 1787 visoki vrh "Jank A", naprej po razvodnici čez 2020 metrov visok vrh in naprej čez 2123 metrov visok vrh "Baba" do 2429 metrov visokega vrha "Rinka", kjer se stekajo koroška, kranjska in štajerska pokrajinska meja. Od te točke naprej pa sledi razmejitvena črta točno stari pokrajinski meji med Koroško in Štajersko do one krajne točke, kjer neha območje našega pravomočja v zvezi z vprašanjem, ki je v razpravi. Z drugimi besedami, do one točke koroško-štajerske meje, kjer se od Drave navzgor vije v glavnem proti severu, južno od kraja St. Magdalena (na zemljevidu "Unterdrauburg").

II. Zgoraj opisana razmejitvena črta naj se tolmači dobesedno, in se zahteva umik vseh jugoslovanskih oboroženih sil, ki se nahajajo severno od te črte, vključno onih, ki se nahajajo na severni strani karavanškega predora. V kolikor tiče Karavanškega predora samega, razmejitvena črta seka tisti del predora, ki se nahaja navpično pod zgoraj označeno grebensko razmejitveno črto na takoimenovanem "Re-cica Sattel" gorovju.

Podpisi:

Sherman Miles, gen.-štabni podpolk. am. vojske
LeRoy King, drugi poročnik am. poljske art.

Poročilo majorja Martina

Dunaj, dne 8. februarja 1919.

Pošilja: Major Lawrence Martin, šef zemljepisnega oddelka vojaške obveščevalne službe ameriškega generalnega štaba.

Naslovnik: Profesor Archibald Cary Coolidge, šef ameriške misije na Dunaju, podrejene ameriški mirovni delegaciji.

Predmet: Razmejitvena črta na Koroškem, Nemška Avstrija — Jugoslavija.

V skladu z Vašimi navodili, naj zapišem razloge, zakaj soglašam s priporočilom polkovnika Milesa glede upravne razmejitvene črte na Koroškem, pošiljam tukaj sledeče:

Temelj študijskega predmeta.

1. Svoje mišljenje utemeljujem z desetdnevnim zemljepisnim študijem na licu mesta v južnovzhodnem delu Koroške, kjer sem bil

dodeljen misiji polkovnika Milesa kot njen zemljepisni svetovalec. Delo sem opravil s pomočjo potovanja z avtomobili in sanmi po debelem snegu in ob lepem vremenu v januarju-februarju 1919.

2. V tem razdobju sem se temeljito pečal s študijem: a.) terena, b.) avstrijskih topografičnih generalštabnih zemljevidov 1:75.000 in 1:200.000; c.) zemljevidov o padavinah, o gostoti prebivalstva, o rudniških bogastvih, vodnih silah, poljedelskih prilikah, razporedbi industrije ter cestnih in železniških prometnih potov; d.) zemljevidov o narodnostno-jezikovnih prilikah tako iz jugoslovanskih kakor avstrijskih virov in raznih drugih dokumentov; e.) vprašanj v zvezi z naravo in posledicami sedanje vojaške okupacije od obeh strani; f.) o civilni upravi, šolskih prilikah in cerkvenoverskih vplivih; g.) sedanjih gospodarskih prilik v zvezi z vprašanjem brezposelnosti, prehrane, trga; in h.) želja in izraženih nacionalnih teženj Slovencev in Windišarjev (Jugoslovancev) na eni in Nemško-Avstrijcev na drugi strani.

Del tega študija zadeva zgolj vprašanja trajne državne razmejitve in bodo prikazana v posebni spomenici. Glavni del pa se nanaša na vprašanje, ki je predmet trenutnega perečega stanja.

Predlogi.

3. Predlagal sem polkovniku Milesu, naj razmejitvena črta sledi sedanji koroški meji od italijanske okupacijske črte na Gailitz (Zilici) med Trbižem in Beljakom naprej proti vzhodu do točke, kjer severozahodno od Dravograda zapuša reko Dravo. Glavni del te črte sledi grebenu karavanskega gorovja. Opisal sem jo s tehničnimi izrazi v posebni spomenici izročeni polkovniku Milesu.

Zemljepisni okraji.

4. Južnovzhodna Koroška se deli v štiri prirodne ali zemljepisne skupine, kot je razvidno iz zemljevida priloženega Milesovemu poročilu. Te skupine se imenujejo: a) **Sattnitz**, to je hribovje med reko Dravo na jugu ter Vrbskim jezerom in njenima odtokoma Glan-Gurk (Glina-Krka) na severu, in obsega ozemlje, ki ga v našem študiju na terenu označujemo z imenom "The Island" (otok); b) **Rožna Dolina**, ki leži med Karavankami na jugu in rekami Zilica - Zilja - Drava na severu ter Borovnico na vzhodu; c) **trikot severno od Drave**, ki ga delno obdajata reki Krka in Volščica (Wolf-

nitz) in ki smo ga pri svojem študiju na terenu označevali z imenom "The Volkermarkt Sallient (Velikovoško koleno); d) **Podjunska dolina**, to je ozemlje med Freibachom na zapadu, Dravo na severu, karavanskim grebenom na jugu in razvodnico, ki sledi koroški meji med Šent Vidom in Dravogradom.

Obraznava posameznih skupin

5. **Sattnitz ali Otok (The Island)**: Ker svā glede tega ozemlja profesor Kerner in jaz pridila predlogu polkovnika Milesa in poročnika Kinga, nimam namena posebej obravnavati tega ozemlja razen v toliko, da podčrtam, da bi me bila gospodarska pripadnost tega ozemlja k mestu Celovcu prepričala bolj kot vse drugo, če bi bila sploh nastala potreba razpravljati o razmejitveni črti severno od tega ozemlja. Drugi činitelj, ki me je prepričal o pravilnosti predloga, bi bilo dejstvo, da se je slovensko prebivalstvo tako močno izjavilo za Nemcem prijazno stališče.

6. **Rožna Dolina**. Moj razlog, da sem se zavzel za to, naj bi tekla razmejitvena črta po grebenu Karavank in ne po reki Dravi, se oslanja na sledeče zemljepisne okoliščine. Reka Drava in njena pritoka Zilja in Zilica ter Borovnica na vzhodu bi bili dobra, trdna začasna razmejitvena črta na vsej svoji dolžini razen v odseku dravskega kolena vzhodno od Beljaka, kjer bi bil jaz priporočal mesto Drave neko črto kakih 100 m južno od obeh železniških mostov čez Dravo. Reka je kakih 100 do 175 čevljev široka, globoka in deroča. Nekaj mož je utonilo v reki Dravi, ko so hoteli prekoračiti v bližini Rožeka ob priliki januarjskih bojov med Jugoslovani in Avstrijci. Na vsem tem odseku vodi čez Dravo vsega samo osem mostov. Ob vsem njenem teku so strmine, ki spremljajo njeno obrežje, dosti visoke, da bi spretno razpodeljene strojnice mogle uspešno braniti vsak poskus prehoda. Zatorej smatram reko Dravo in njena dva zapadna pritoka kot popolnoma dobro zemljepisno razmejitveno črto. Tudi Borovnica na vzhodu je majhen, ozek in deroč potok z bregovi od 70-120 metrov visokimi, in je torej tudi tukaj zemljepisna razmejitvena črta dobra. Toda v primeru s tem so Karavanke vendarle zemljepisno neprimerno boljša črta. Saj dosega širina gorovja od 6 do 26 kilometrov in se vrhovi vzpenjajo v višine od 1500 do 2236 metrov nad Dravsko dolino na severu (402—594 metrov) in Savsko dolino (476—850 metrov) na jugu. Re-

lief Karavank torej predstavlja zemljepisno ograjo visoko 3000 do 5500 čevljev. Razen karavanškega predora, ki ga je sedaj jugoslovanska okupacijska vojska zaprla, in dveh težavnih in visoko ležečih prelazov Podkorensko Sedlo (1071 metrov) in Ljubelj (1366 metrov) ni nobenega drugega prehoda čez to visoko in razklano steno v zahodnih Alpah, ki jo v zimskih mesecih vrhu tega pokriva še globok sneg. Iz tega jasno sledi, zakaj se neizmerno bolj zavzemam za to, da naj bo greben Karavank začasna razmejitvena črta. Razmejitev je mnogo bolj jasna, kot pa so reke na severu, ker je to v pravem pomenu besede nevtralna cona, prvič ker je visoka, drugič pa, ysaj pozimi, neobljudena in pustinja.

V kolikor tiče želja, izraženih od prebivalstva samega v Rožni dolini, je name napravilo silen vtis, da je mnoge med njimi že njihova telesna zunanost takoj izdajala za Slovane in so poleg tega še jasno izpovedovali, da so rodom Slovenci, a so odločno izpovedali, da bi raje ostali pod avstrijsko upravo. Kot Amerikanec, ki se je osvobodil angleškega jarma l. 1776., pravim, da sem srečen ob spominu na kmete pri Lexingtonu, ki so hiteli na pomoč ameriški kontinentalni vojski, ko so se Angleži še nahajali v Massachusettsu, mesto da bi se poskrili po svojih kletih in skednjih, kot so baje to storili slovenski rojaki v januarju 1919., ko so Avstrijci pregnali jugoslovanske čete iz Rožne doline.

V kolikor mene tiče, polagam večjo važnost na to, da se ohrani mir pod avstrijsko upravo, kot pa na vsak drug ozir. Ako se naj ohranita mir in zatišje v Rožni dolini, se mi zdi, da je nujno potrebno, naj se krajevni gospodarsko-tržni odnošaji v tem piemontu ne motijo. Kmetje Rožne doline so prirodno razdeljeni v tri skupine: a) v ono, ki je vezana na trg v Beljaku; b) ono, ki je vezana na trg v Celovcu preko Rožka, kjer prodajajo svoje sočivje, mleko, surovo maslo, meso, piščance in jajce po letoviščih okrog Vrbe; in c) ono, ki prodaja svoje pridelke na trgu v Celovcu preko Drave pri Borovljah. Nobenega dokaza nisem našel zato, da bi se mogle Borovlje smatrati kot neke vrste trg za rožanskega kmeta. Če bi sprejeli Dravo kot začasno razmejitveno črto, se zelo bojim, da ne bi rožanski kmetje mogli doseči svojih naravnih tržišč v Celovcu in Beljaku. Na to, da bi rožanski kmetje mogli prodajati svoje izdelke v dolini (Dolinske) Save ni misliti, ker ne bi mogli preko Ka-

ravank čez višinske prelaze, a bi na drugi strani tudi ne mogli spravljati svojih pridelkov na trg skozi karavanški predor, ne da bi dajali nepotrebnih dobičkov posrednikom. Onstran Karavank na Kranjskem ni nobenega večjega mesta.

Še nek drug razlog me sili, da predlagam, naj Rožna dolina ostane pod avstrijsko upravo. In ta razlog je mednarodnega značaja. Glavna proga med Dunajem in Italijo pelje skozi Beljak in prečka obrambno črto pri Pontebei. Stranska proga teče skozi dolino Zilice in se potem obrne proti Trstu. Ta glavna prometna proga gre po Rožni dolini v dolžini okrog 13 kilometrov na južnem bregu Zilje med Podkloštrom in Beljakom. V primeru, da Rožna dolina ostane pod Jugoslovani, bi ta jeziček jugoslovanskega ozemlja mogel prekiniti prometne zveze med Avstrijo in Italijo prav tako učinkovito, kakor bi se to zgodilo, če bi tudi slovensko prebivalstvo v Ziljski dolini med Trbižem in Šmohorjem izročili Jugoslovanom. Naj bo že končna odločitev mirovne konference o usodi slovenskega prebivalstva Ziljske doline takšna ali takšna, odločno sem proti vsaki začasni razmejitveni črti, ki bi mogla načeti možnost jugoslovanskega vmešavanja v železniški promet med Prago - Varšavo - Budimpešto - Dunajem na eni strani in Trstom ter italijansko planoto na drugi. To je po mojem mnenju zelo važen činitelj v zvezi z ohranitvijo miru na Koroškem.

7. Volkermarkt Salient (Velikovško koleno). O tem zemljepisnem predelu, ki leži delno še v Celovški kotlini, delno pa se razteza po južnih bregovih Centralnih Alp, tukaj ne bomo razpravljali, ker smo vsi štirje edini, da mora ostati pod avstrijsko upravo s pomočjo razmejitvene črte, ki naj gre nekje bolj na jugu. Toda rad bi dodal, da je treba izjave slovenskih kmetov, češ da bi za sedaj raje ostali pod avstrijsko upravo, vzeti resno. V kolikor mene tiče, bi bil pripravljen potegniti začasno razmejitveno črto nekje severno od Velikovca, toda to bi bila najslabša zemljepisna črta med vsemi, ki bi jih mogli potegniti na Koroškem ozemlju, ki je predmet naloge naše misije.

8. Podjunska dolina. Ta zemljepisna enota se da z lahkoto razmejiti na severu z reko Dravo, ako bi takšna razmejitev bila zaželena. Tek Drave ima tudi tukaj enako zemljepismo obeležje, kot sem ga omenjal pri Rožni dolini, s to razliko, da je reka tukaj še bolj široka in še bolj globoka, ker je pač sprejela mnogo

novih pritokov. Njeno korito je povsod vdolbeno 80-90 metrov pod ravnino, ki jo obdaja. Po mojem mišljenju bi bila tukaj Drava izvrstna razmejitevna črta, toda smatram, da zemljepisni razlogi sami za sebe niso zadostni pri odločevanju bodoče upravne pripadnosti Podjunske doline. Narodnostni zemljevidi jasno kažejo, da je prebivalstvo Podjune po večini slovensko. Toda globoko-modra barva na zemljevidu povzroča nestvaren vtis, kajti velik predel Podjune je gorat in le redko naseljen.

To velja za celotno ozemlje, razen a) na jeziček, ki se raztega ob Dravi od Žvabeka navzgor proti Pliberku in dalje do podnožja Karavank; in b) za hribovito ozemlje južno od Drave med Škocijanom in dolino reke Bele (Vellachbach). V tem zadnjem pasu dosega slovenski živelj 80 do 95%, med tem ko je v prvem pasu 95-100%. Glavna mesta Podjune, kot so Pliberk, Dobrlaves, železna Kaplja in Guštanj, pa so nemška mesta sredi slovenskega ozemlja. Takoj v začetku, ko smo pričeli s svojim študijem razmer na terenu, sem prosil polkovnika Milesa, da naj pregledamo najprej Podjuno, ker smo takrat imeli pomisleke glede resničnosti navidezno "Deutsch gesinnt" (nemško usmerjenih) izjav slovenskega prebivalstva v Velikovškem Kolenu (Völkermarkt Sallient), ker je bila Podjuna takrat zasedena po jugoslovanskih četah, med tem ko je bilo Velikovško koleno, izvzemši malega koščka v bližini Velikovca samega, zasedeno po avstrijskih. Ko smo potem odšli v Podjunsko dolino, sem takoj dobil prepričevalen vtis, da je večina slovenskega prebivalstva zaenkrat za nemško-avstrijsko upravo. Ko sem se vozil v avtomobilu skupno s profesorjem Kernerjem in poslušal vse njegovo izpraševanje ljudi, ki smo jih srečavali na cesti ali po vaseh, se moji vtisi nikakor niso ujemali z njegovimi. Dasi mi niso bili znani statistični podatki, ki jih je zbiral polkovnik Miles včeraj dopoldne, sem, ko me je poročnik King vprašal, da naj izrazim svoje mišljenje v številkah, odgovoril, da je okrog 60% prebivalstva (žene niso vključene) za Avstrijo in 40% za Jugoslavijo. Šele potem sem izvedel, da je polkovnik Miles naštel 30 Slovencev za Avstrijo in 20 za Jugoslavijo. Potemtakem se je moja presoja čisto slučajno ujemala z njegovo. Toda, ker je v tej točki nesoglasje, izjavljam tukaj s povdarkom, da imam vtis, da je presoja prof. Kernerja o položaju zmotna. Njegovo mišljenje ni slonelo na točnem zapisniku v številkah, kot ga je

napravil polkovnik Miles, ampak samo na njegovem osebnem vtisu, kot je bil slučaj pri meni. Slišal sem profesorja Kernerja, dr. Ehrlicha in poročnika Kinga nešteto krat, kako so pretekli teden izpraševali ljudi in sem tako že mogel razumeti odgovore, ki mi jih je tudi profesor Kerner sproti prevajal na angleško. Ker je polkovnik Miles omenil, da sem ob priliki svojega sinočnega telefonskega razgovora s profesorjem Coolidgejem bil nejasen v svoji oceni številčnega razmerja prebivalstva, naj sedaj tukaj jasno izpovem, da je po mojem mnenju 60% prebivalcev "Deutsch gesinnt" (za Nemce) in samo 40% za Jugoslovane. Ker je več kot polovica ljudi, ki smo jih srečali na poti na trg ali pa po vaseh naokrog in ki v vsakem oziru predstavljajo prebivalstvo Podjune, izjavila, da bi raje ostala pod avstrijsko upravo kot pa pod jugoslovansko, sem mnenja, da je treba te želje upoštevati in razmejitevno črto njim primerno potegniti. Ako bo pozneje mirovna konferenca v Parizu sklenila, da je treba te Slovence prisiliti, da sprejmejo jugoslovansko nadoblast, je to seveda popolnoma drugo vprašanje.

Dejstvo, da je treba na vsak način ohraniti mir, je v Podjuni prav tako važno kakor za katerikoli druge predele Koroške, posebno, odkar smo vsi štirje sporazumni glede tega, da je treba mesto Velikovec prepustiti Avstrijcem in je to mesto tudi glavni trg za vse podjunske prebivalstvo. Važen pogoj za ohranitev miru je, da vse vojaštvo izgine iz dežele. Ako bi bila jugoslovanska vojska primorana ozemlje izprazniti, bi Avstriji nikakor ne bilo potrebno pošiljati tja svojega vojaštva, ker Podjuno brani zemljepisni zid Karavank. Razmejitevna črta na grebenu Karavank ne potrebuje nobene vojaške obrambe, razven morda na Jezerskem Sedlu (1218 metrov), edinem gorskem prehodu na tem področju, in morda še ob štajerski meji ob Dravi vzhodno od Dravograda. Če bi se vojska umaknila iz podjunskega področja, bi mogli šolska poslopja tako v Pliberku kakor tudi v Velikovecu in po drugih krajih uporabiti za prave vzgojne namene, ne pa za vojaške kasarne. Pri tej priliki izražam svoje trdno upanje, da bo profesor Coolidge jasno povedal Nemško-Avstrijcem, da ameriška mirovna delegacija, ki predlaga Jugoslovanom, da svojo vojsko umaknejo iz Podjune, trdno računa, da tudi Nemški Avstrijci ne bodo imeli vojaških posadk po nemških mestih Podjune, kamor zahaja slo-

vensko prebivalstvo na tržišče.

Nadaljni zelo važni činitelj za ohranitev miru je čimprejšnja vzpostavitev normalne prometne zveze. Podjuna je važno rudarsko področje. Svinčeni rudniki zaposlujejo dokajšen del prebivalstva. Leta 1917 je bilo v Pliberku zaposlenih 1150 rudarjev, v Mežici in Črni pri Prevaljah pa 1200. To je razvidno iz rudniških zemljevidov in grafikov, ki jih bom priložil svoji spomenici v svojem predlogu za trajno razmejitveno črto na Koroškem. Posebni zemljevid, ki bo tudi spisku priložen, prikazuje, da mora Podjuna uvažati velike količine žita in krompirja. Potemtakem je moje mišljenje, da bi v primeru, če začasno razmejitveno črto potegnemo tako, da bi se svinčena ruda le s težavo izvažala iz revirja, a na drugi strani živež dovažal s prav takšnimi zaprekami, nastopila nevarnost nemirov in boljševiskih agitacij med podjunskim prebivalstvom in to ne samo med rudarji, ampak predvsem in v veliko večji meri med slovenskimi kmeti, ki svoje pridelke prodajajo rudarjem. Še en nadaljni gospodarski činitelj za ohranitev miru je namreč dejstvo, da bi železniška proga Celovec-Maribor, ako se Jugoslovani ne umaknejo iz Podjune, morala čez jugoslovansko ozemlje prav v Podjuni v razdalji kakih 35 kilometrov.

Na podlagi vseh navedenih razlogov sem mišljenja, da je umik Jugoslovancev iz Podjunske doline in prenos Podjune pod avstrijsko civilno upravo s čim manjšo uporabo vojaštva eminentno zaželen za ohranitev miru.

Splošni zaključek.

9. Po mojem mišljenju je edini pametni za-

ključek, ki ga je mogoče napraviti na podlagi našega študija na terenu, ta, da tako zemljepisni oziri kakor tudi želje prebivalstva ter interesi ohranitve miru nujno zahtevajo, da se jugoslovanske vojaške čete umaknejo iz Koroške, dokler ne bo potegnjena končnoveljavna in trajna meja. Izjavil sem v splošnih obrisih, kateri so bili moji razlogi za predlog, da naj začasna razmejitvena črta sledi stari pokrajinski meji po vsem ozemlju južnovzhodne Koroške. Vsak razlog, ki sem ga navedel, se oslanja na osebna opazovanja in ocenitve položaja. Vsak činitelj, ki ga navajam, se opira na mnogo podrobnih dejstev, ki sem jih pripravljeno obrazložiti, ako bi bilo potrebno.

Mislím tudi, da je treba dati važnost okolnosti, da sem namreč šel na Koroško z nekimi predsodki v prid Jugoslovancev, da si sem se trudil, da bi ostal povsem nevtralen in nepristranski. Mislím, da je to bilo neizbežno za častnika vojske, ki se je borila proti Nemcem in Avstrijcem, in da sem tudi sam bil na fronti v Italiji in v Franciji. Tudi kot geograf, ki sem se bavil s prežvekovanjem narodnostne solate v Avstro-Ogrski skozi dolga leta na svoji univerzi, sem bil nekoliko nagnjen v prid Jugoslovancev, da naj obdrže sedanjo črto svoje vojaške okupacije. Toda slovenski prebivalci sami na terenu so me prisilili, da sem moral menjati v mnogih ozirih svoje prvotno mišljenje.

10. Predlog. Predlagam s povdarkom, da naj bi bila začasna razmejitvena črta, kot jo predlagata polkovnik Miles in poročnik King, sprejeta.

Lawrence Martin

generalštabni major ameriške vojske.

Tretje poročilo podpolkovnika Milesa

Pošiljata: Podpolkovnik Sherman Miles in poročnik LeRoy King

Naslovnik: Profesor A. C. Coolidge

Predmet: Podrobnostni razlogi za odločitev glede razmejitvene črte na Koroškem.

1. V dopolnilo našemu prejšnjemu poročilu (šte. 8), v katerem smo opisali naše metode pri proučevanju na Koroškem in kjer smo tudi povedali svojo odločitev, vam danes pošiljamo podrobnostne razloge, ki so nas pri odločitvi vodili.

2. Sledeč postopku pri naši diskusiji v Celovcu, kjer smo sprejeli našo odločitev, bomo (v tej spomenici) najprej obrazložili razloge, zakaj smo se odločili za Karavanke kot razmeji-

tveno črto na vsej njihovi dolžini, nato pa bomo navedli razloge za vsak posamezni zemljepisni predel severno od Karavank, zakaj smo ga pustili Avstrijcem. Tako pri navedbi splošnih razlogov kakor pri podrobnostni razpravi razlogov se bomo držali instrukcij, ki jih predpisuje (graški) Protokol, čigar prepis je priložen Vašemu poročilu šte. 31); z drugimi besedami, vzeš bomo v obzir: 1. da naj bo razmejitvena črta zemljepisno jasna in nesporna,

Velikovec ob času plebiscita.

2. da naj se ozira na želje prebivalstva, in 3. da naj se končna odločitev ozira na posledice, ki jih bo črta imela za nadaljnó mirno upravo ozemlja od dneva, ko boste odločitev potrdili, pa do dneva, ko bo v Parizu (na mirovni konferenci) sprejeta končnoveljavna odločitev.

3. Na priključenem zemljevidu je Karavanška črta označena v rdeči barvi. Ta gorska veriga je na večini svoje dolžine prav v oči padajoče strma in ostro potegnjena meja. S stališča jasne in nesporne zemljepisne črte je brez dvoma boljša kot pa Dravska črta, ki je označena z modro barvo, dasi tudi slednja v vsakem pogledu izpolnjuje definicijo graškega Protokola. Z istega stališča pa je Karavanška črta še vedno boljša kot pa katerakoli druga črta severno od Drave.

4. S stališča ljudske volje (narodnih želja) pa nas je naše proučevanje prepričalo, da večina prebivalstva med Dravo in Karavankami (modra in rdeča črta) raje vidi, da avstrijska uprava ostane. Izrazito pada v oči dejstvo o tako visokem številu Slovencev, ki, kot so priznali, želijo raje avstrijsko upravo, odnosno, ki se zavzemajo za nedeljeno Koroško. Ker je samo južnovzhodni del Koroške sporno ozemlje

in je vsa ostala Koroška očitno avstrijska, nedeljiva Koroška enostavno pomeni avstrijsko Koroško. Slovenec, ki noče biti Jugoslovian, je zanimiv pojav, v katerega nikoli ne bi verovali, da sploh obstoja, če bi ga ne bili srečali na svoje oči, in to v velikem številu. Pro-avstrijsko stališče prebivalstva severno od Drave (modra črta) pa je še mnogo bolj povdarjeno.

5. S stališča posledic za nadaljno mirno upravo pa sporni pas ozemlja med Dravo in Karavankami (modra in rdeča črta) raje prepustimo Avstriji iz sledečih razlogov:

a) Smo pod vtisom dejstva, (ki ga je ugotovilo naše raziskovanje), da ima jugoslovanska okupacija celo v ozemlju, koder prebivajo Slovenci, značaj trde vojaške roke z vidnimi znaki prusijanizma, medtem ko sloni avstrijska uprava na ozemlju pod njihovo okupacijo na mnogo manj vojaških osnovah. Jugoslovanska vojska je mnogo bolj v ospredju po vsem jugoslovanskem okupiranem ozemlju kot pa avstrijska vojska na svojem. To velja ne samo za število vojakov, ampak tudi za število topništva. Avstrijci očitno obvladajo svoje ozemlje v veliki meri s tem, da se oslanjajo na prijazno dobro voljo prebivalstva.

b) Jugoslovani, ne samo da oslanjajo vso

svojo upravo na vojaške sile, ampak vojaško silo tudi dejansko uporabljajo kot strahovalno sredstvo proti prebivalstvu. Jugoslovanski polkovnik, poveljnik mesta Velikovec, nam je sam pravil, da bo na divje streljanje s puškami z avstrijske strani odgovoril s topniškim ognjem. Z ozirom na to, da so avstrijske vojaške sile sestavljene od smešno slabih in raztresenih oddelečičev, je grožnja s streljanjem jugoslovanskih topov zares grožnja ne toliko proti njim samim kakor proti civilnemu prebivalstvu ozemlja. Isti poveljnik je šel še mnogo dalje in nam dejal, da bo, ako divje streljanje z avstrijske strani ne bo prenehalo, odgovoril s "kazenskimi nastopi" (ekspedicijami). Nepotrebno je pristavljati, da bi takšni koraki kaznovali ne avstrijske vojake, ampak civilno prebivalstvo. Mimogrede rečeno, takšno križemkražem divje streljanje nerednih čet obeh nasprotnih strank je neizbežno in bo verjetno trajalo, dokler se ozemlje ne pomiri s sklenitvijo trajnih mirovnih določil. Toda topniško streljanje in "kazenske ekspedicije" so nekaj popolnoma drugega in smo o njih slišali samo pri Jugoslovanih.

c) Dve zemljepisni izrazitosti spodnje Koroške sta široka ravan Dravske doline in razorane in hude strmine karavanskega gorovja. Ti dve značilnosti ustvarjata iz Spodnje Koroške eno samo zemljepisno in gospodarsko enoto. Jugoslovanska okupacija enega dela Dravske doline je gospodarska ovira za prebivalstvo okupiranega ozemlja in potemkateri tudi stalen izvor novih nemirov. Poročilo o zasedbi Rožne doline po Avstrijcih dne 6. in 7. januarja — kot poročamo nižje — nam prepričevalno prikazuje, kako ljudje sami občutijo glede gospodarske odcepitve ene cele pokrajine zaradi vojaške okupacije, in tudi, kako hitro se razna čuvstva dajo razplamteti v odprte sovražnosti.

6. V naslednjem bomo razpravljali na isti način kot zgoraj o posameznih predelih označenih z I, II, III, in IV na priloženem zemljevidu.

7. Predel I, ki ga radi praktičnosti imenujemo "Otok" (The Island), bomo iz študija opustili z opombo, da sta tudi major Martin in profesor Kerner soglasna z nami, da naj ostane v avstrijskih rokah.

8. Predel II imenujemo "Rožno dolino" in moramo o njej posebej razpravljati zato, ker se profesor Kerner ne strinja z nami, da naj ostane Avstrijcem.

9. Z zemljepisnega stališča smo mnenja, da je treba sprejeti južno (rdečo) črto in ne severne (modre) kot razmejitveno črto. Dasi priznamo, da Dravska črta povsem zadostuje definiciji v (graškem) Protokolu, smo vendar prepričani, da so Karavanke (rdeča črta) neprimerno bolj jasna in nesporna zemljepisna meja. Karavanke so prav v tem delu posebno strme in skoraj neprehodne, saj so prehodne samo skozi karavanski predor, preko Ljubelja (4.000 čevljev) in preko Podkorenskega sedla (3.000 čevljev, ali 1000 metrov).

10. S stališča narodnih želja vseh plasti prebivalstva temeljimo svoje mišljenje, da je pro-avstrijsko, na razlogih, do katerih smo prišli z našimi raziskovanji:

a) Neposredno izpraševanje ljudi, tako po naseljih kakor na cestah, nas je prepričalo, da je večina čisto jasno pro-avstrijska.

b) Dogodki z dne 6. in 7. januarja (1919.) so v tem pogledu značilni. Dogodki so se, kot smo ugotovili, razvijali takole: Okrog 2. decembra (1918.) so se pojavile jugoslovanske čete v Rožni dolini in so jo kmalu nato vso zasedle. Poleg vojaških čet so s pomočjo jugoslovansko-usmerjenih Slovencev v tem predelu organizirali še takoimenovano "Narodno Stražo". Velika in starodavna puškarna v Borovljah (v Rožni dolini) jim je omogočila, da so oborožili svoje redne in neredne vojaške čete vsaj s športnimi, lovskimi puškami, ki pa bi mogle biti zelo učinkovite v vsakem nerednem vojskovanju. Dva meseca po jugoslovanski zasedbi, dne 6. in 7. januarja, so v veliki naglici mobilizirane avstrijske čete zasedle vso Rožno dolino, in to v 30 urah brez vsakih omembe vrednih žrtev na eni in na drugi strani. Najbolj nezaslišano dejstvo vsega tega dogodka in v katerega nismo hoteli verjeti, dokler nam ga niso z več strani potrdili tudi pro-Jugoslovani sami, pa je to, da se je borba začela pri Podklostru z napadom oboroženih čet (med katerimi so se delno nahajali tudi Slovenci) iz Ziljske doline. Z drugimi besedami so borbo začeli Slovenci, ki sami niti niso bili Rožani, ampak so se borili za to, da osvobodijo Rožno dolino jugoslovanske okupacije, da bi tako zopet odprli njene zveze s tržnim središčem v Beljaku. Napad se je potem nadaljeval s pomočju Slovencev iz samega Roža in mase slovenskega prebivalstva niso nudile nobenega odpora. Radi bi tukaj omenili, da ta dogodek, ki seveda z vojaškega stališča ni vreden omembe, vendarle jasno razodeva stvarno mi-

šljenje ljudstva v Rožni dolini in v sosednih slovenskih predelih Ziljske doline. Res je, da so bili med avstrijskimi četami, ki so zavzele Rožno dolino, tudi bivši mornarji avstrijske mornarice, ki so se pravkar vrnili domov na Koroško. Kljub temu pa je ves ta dogodek tipičen primer nerednega vojskovanja, pri katerem nobena stran ni uporabila topništva. V vsakem takšnem nerednem vojskovanju je prijateljsko odnosno sovražno razpoloženje ljudstva vedno zelo močan in mnogokrat odločilen činitelj. Evo vam tukaj primera, ko so Jugoslovani imeli dva polna meseca, da oborožijo in organizirajo v glavnem slovensko prebivalstvo. Imeli so pri rokah svojo lastno puškarno v Borovljah. Res je, oni so stvarno tudi organizirali in oborožili prebivalstvo, v kolikor jim je to bilo mogoče. Toda kljub vsemu temu so jim v 30 urah odvzeli vse to ozemlje. Skrbno preiskovanje tega dogodka nam ni moglo odkriti niti enega samega primera, da bi kakšen oborožen pro-Jugoslovan kdaj streljal na raztresene avstrijske odrede, ko so začeli prodirati proti neposrednemu dravskemu rečnemu obrežju. Da, tudi borbe za prehod reke takorekoč niso omembe vredne. Možje, ki so po svoji lastni izjavi pro-jugoslovanski, in celo takšni, ki so priznali, da so se borili v jugoslovanski "Narodni Straži", so nam potrdili nezaslišano trditev, da so se mnogi Slovenci iz Rožne doline pridružili Avstrijcem severno od Drave, še predno se je začel napad, in da so prišli v Rožno dolino skupno z Avstrijci, da naženejo Jugoslovane iz tega ozemlja, in nadalje tudi prav tako nenavadno trditev, da so se med četami, ki so začele borbo pri Podklostru, nahajali tudi Slovenci iz Ziljske doline. Avstrijci trdijo, da so sploh vsi, ki so se skupno borili pri Podklostru, bili Slovenci. Toda, kar je važno, je samo to, da so po priznanju obeh taborov Slovenci zares bili med njimi. S kratko besedo, ako izvzamemo malenkostne borbe pri prekoračenju reke, so neredne avstrijske čete naravnost šle na sprehod skozi vso Rožno dolino in zavzele to slovensko ozemlje. Nikjer ni bilo slišati o kakšnih "zaba-

rikadiranih kmetih", ki bi se borili za svojo domovino in za svoj narod.

11. S stališča posledic za nadaljno ohranitev miru in reda smo trdno prepričani, da Rožne doline ne smemo vrniti Jugoslovanom in to niti samo začasno. Če bi se to zgodilo, si ne moremo misliti, kako naj bi slovesna obljuba koroške vlade, da se bo držala določb premirja vzdolž razmejitvene črte, v bodoče jamčila za to, da se prepreči ponovitev dogodkov z dne 6. in 7. januarja, kot smo jih opisali. Mimogrede povedano moramo reči, da je avstrijska zasedbena uprava v Rožni dolini na nas napravila vtis. Srečali smo namreč pro-Jugoslovane, ki še prav nič niso obotavljali izpovedati odkritosrčno, da so se borili v vrstah jugoslovanske "Narodne Straže" še komaj pred tremi tedni — a so bili na svobodi. Prav tako nismo pri pro-Jugoslovanih našli na kakšno obotavljanje, da ne bi odkrito v prisotnosti Avstrijcev — in celo avstrijskih čet — priznali svojo politično pripadnost, niti na najmanjši dokazilni znak za to, da se nahajajo pod kakršnim koli nasiljem pod avstrijsko okupacijo.

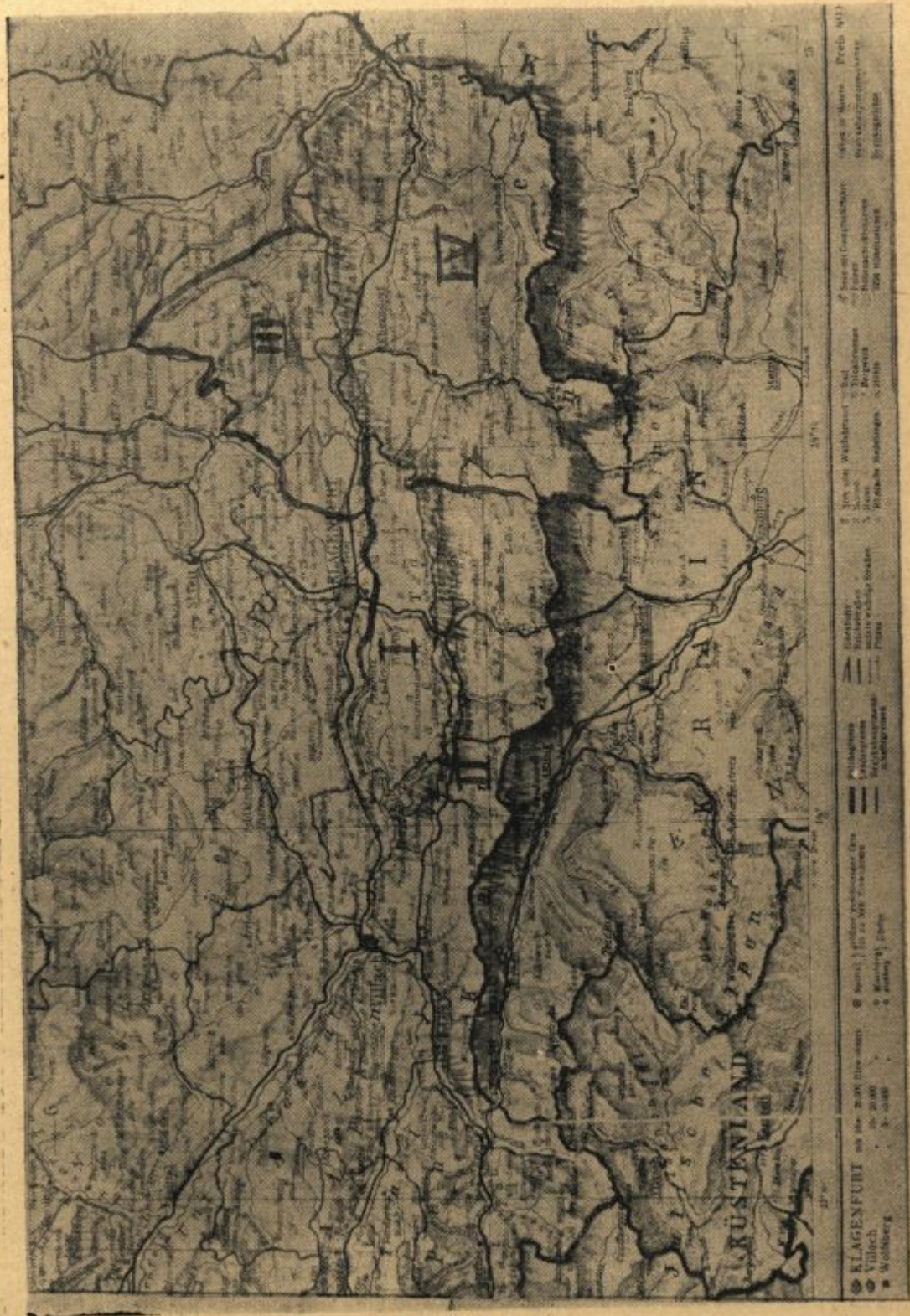
12. Predel III, ki ga imenujemo "Velikovoško Koleni" (Volkermarkt Salient). Tudi razpravljanje o tem predelu lahko mirno opustimo z ozirom na izjave profesorja Kernerja in majorja Martina, ki se strinjata z našim mišljenjem, da naj v celoti ostane pod Avstrijo, in to kljub temu, da je profesor Kerner dodal, da bi "on osebno ta predel raje prepustil Jugoslovanom".

13. Predel IV, to je Podjunska dolina, zahteva posebno podrobnostno razpravo, kajti profesor Kerner se ne strinja z našim mišljenjem, da naj razmejitvena črta teče po južni črti in da se naj potemtakem Jugoslovani umaknejo s tega ozemlja, dokler da v Parizu ne najdejo končno veljavne odločitve.

14. Z zemljepisnega stališča smo mišljenja, da je Karavanška (rdeča) črta boljša kot pa Dravska (modra) iz istih razlogov, kot smo jih navedli zgoraj pri razpravljanju o Rožni dolini. Pri tem se zavedamo dejstva, da v Podjuni rdeča črta ne pelje po takih strmih in ne-

Zemljevid na strani 63:

Izrez fotokopije originalnega zemljevida Koroške, na katerem je Milesova komisija označila štiri predele, ki jih je imela namen preučiti: I. Otok, t. j. ozemlje med Dravo in črto Vrbsko jezero-reka Glina; II. Rožna dolina; III. Podjunska dolina; IV. Velikovoško koleno. — Vsi štiri deli so opisani v Milesovem poročilu. Karavanška črta, ki je na originalu začrtana z rdečo barvo, je razmejitvena črta, ki jo Miles priporoča, in je na sliki dobro vidna. Gornja Dravska črta je na originalu modre barve in je na sliki manj jasna.

pristopnih grebenih kot v Rožni dolini. Kljub temu pa mislimo, da je boljša od dravske. Tukaj naj opozorimo na eno podrobnost namreč, da naj razmejitvena črta sledi razvodnici preko Jezerskega sedla in ne stari koroški meji, kakor to kaže rdeča črta. Tukaj gre v stvari samo za nekaj kvadratnih milj in tudi avstrijske oblasti to ozemlje brez nadaljnega priznavajo Jugoslovanom.

15. S stališča narodne volje povdarjamo, da nas je naše raziskovanje prepričalo, da je čuvstvanje večine — dasi neznatne — prebivalstva na strani Avstrijcev. Na tem področju so samo štirje večji kraji (recimo s prebivalstvom med 1 do 2 tisoč). Vsa ta večja naselja so izrazito pro-avstrijska. S tem, da smo hoteli spoznati mnenje podeželja, smo torej svoje raziskovanje omejili zgolj na ljudi, ki smo jih srečavali na cestah. Tako smo nekega dne zaustavili vsakogar, ki smo ga srečali na glavni poti na trg v mesto. Slučajno je bil tudi tržni dan. Na ta način smo mislili, da bomo gotovo mogli ugotoviti pro-jugoslovanska razpoloženja, kajti, tako smo računali, bogatejše mestno nemško prebivalstvo bo ostalo doma. In res, večina ljudi, ki smo jih izpraševali, so bili po rojstvu Slovenci. Toda kljub temu in navzlic dejstvu, da je to področje bilo pod trdo roko jugoslovanske okupacije, in povrh še poleg tega, da so nas jugoslovanske zasedbene oblasti povabile na njihovo področje in so vedele, da smo tam, je bil rezultat našega preiskovanja neznatno v prid pro-avstrijskega razpoloženja. Naleteli smo celo na takšne skrajnostne primere Slovencev, ki sploh niso znali nemško in ki žive po oddaljenih slovenskih vaseh, a ki so kljub temu izjavili, da bi bili raje pod Avstrijo kakor pod Jugoslovani. Vrh tega smo dobili tudi vtis, da pripadajo pro-avstrijski Slovenci boljši ljudski plasti kakor pa pro-jugoslovanski Slovenci. Pod oznako "boljše plasti" seveda ne razumemo onih, ki so bogatejši, ampak samo one, ki so se nam zdeli na splošno boljši kot ljudje.

16. Umik jugoslovanskih čet na južno stran Karavank more imeti dobre in slabe posledice. S stališča ohranitve miru je to vprašanje zelo problematično. Izjaviti moremo samo to, da smo mnenja, da bo mir in red lažje ohraniti v Podjuni, če se Jugoslovani umaknejo, kakor pa če ostanejo. Obe alternativni bi mogli na kratko opisati (rezimirati) na sledeči način:

a) Ako jugoslovanska okupacija v Podjuni ostane, bo nosila boleči pečat, da so se Jugoslovani morali umakniti iz Velikovca. Na podlagi vsega, kar smo slišali tako v Gradcu kakor v Ljubljani, in vsega, kar smo videli na licu mesta, predstavlja posest Velikovca za Jugoslovane nekaj, na čemer visé z narodnim šovinizmom, če že ne imperializmom. Na graški konferenci so trmoglavo vztrajali na Velikovcu in se je stvarno konferenca tudi na tem vprašanju razbila. Mi smo mnenja, da silno žele, da bi ohranili Velikovec ne samo zaradi njegovega slovenskega zaledja, ampak tudi kot napadalno konico naperjeno čez Dravo na točki, kjer se dotikata avstrijski področji labudske doline in celovške kotline. Mi smo trdno prepričani, in vsi naši svetovalci se v tem z nami strinjajo, da morajo Jugoslovani zapustiti Velikovec. Toda če tudi bi morali ven iz Velikovca, a bi še vedno ostali v Podjuni, se nam zdi, da se bodo hoteli maščevati nad pro-avstrijskim prebivalstvom s čedalje hujšim vojaškim pritiskom, ako že ne s stvarnimi represalijami. Bili bi celó v stanju, da s topništvom obstreljujejo nemško mesto Velikovec s hribov onstran Drave. Oni bi to mogli storiti na podlagi kakšnih ničvrednih izgovorov, podobnim onemu, ki nam ga je navedel jugoslovanski vojaški poveljnik v Velikovcu, češ, da bo s topovi odgovoril na puškarjenje. (Glej zgoraj paragraf 2 — b). Če bi se to zgodilo, bodo verjetno rekli, da so Avstrijci začeli, in je ni nepristranske oblasti, ki bi mogla dokazati nasprotno. Avstrijci bi niti ne mogli odgovarjati z istim orožjem, če bi tudi hoteli, kajti nobeno jugoslovansko večje naselje se ne nahaja v območju njihovega ognja. V tej zvezi tudi omenimo, da je na nas napravila neugoden vtis jugoslovansko topništvo, ki je pri Galiciji, kajti topovi na tem mestu bi jim mogli koristiti, samo da z njimi krijejo kakšen napad na avstrijsko ozemlje ali pa da obstreljujejo kraje na severni strani Drave zaradi "kazenskih represalij". Še eno točko je treba vzeti v obzir za primer, da bi Jugoslovani ostali v Podjuni. To je, da bi gospodarsko življenje v Podjuni bilo težko udarjeno. Akoravno nasprotujoči si stranki zatrjujeta, da sta voljni takoj navezati gospodarske odnošaje čez razmejitvene črte, dvómimo, da bi se to zgodilo, najmanj pa v odseku Velikovca. Odrezati Velikovec od njegovega nanj navezanega gospodarskega okolja na jugu, bi moglo biti v jugoslovanskih namerah orožje, s katerim bi

se maščevali za umik iz tega mesta. Cestno omrežje v Podjuni, kot je sedaj, izpričuje, da bi nastopila gospodarska ohromitev, če bi še to področje odrezali od Celovca. Opazili smo tudi ob priliki prehodov sedanjih okupacijskih meja, da so na jugoslovanski strani ceste zabarikadirali in se je moral promet zaustavljati. Končno tukaj zopet opozarjamo na splošno razpravo zgoraj (paragrafa 5—a in b), kjer smo ugotovili, da ima jugoslovanska okupacija, kot smo jo mogli videti, mnogo bolj izrazito značaj vojaške okupacije v pruskem smislu besede kot pa avstrijska in da je mnogo bolj nevarna za izbruh nemirov. Kot primer za to navajamo tukaj, da je jugoslovanski polkovnik — poveljnik mesta Pliberk —, sam priznal v naši prisotnosti, da je postavil nekatere nemške prebivalce mesta na listo talcev, ki jih bo dal postreljati na javnem trgu, če bi le eden njegovih mož izgubil življenje v kakšnem izbruhu neredov in borbah v Pliberku.

b) V primeru pa, da bi se morali Jugoslovani umakniti, je računati na nekaj splošne-nega ropanja za časa umikanja. Dodatni sramotni pečat, da so se morali umakniti tudi iz Podjunske doline, bo po našem mnenju povečal pri Jugoslovanih njihovo sovražno razpoloženje, ko se bodo ustalili na novi razmejitveni črti. Toda, nasproti tema dvema neugodnima posledicama povdarjamo, da smo mnenja, da bi kratkotrajni izgredi med jugoslovanskim umikom povzročili manj neredov kot pa stalna napetost, ki jo povzroča jugoslovanska okupacija. Končno, visoko gorovje samo bo preprečilo ali vsaj oviralo Jugoslovane, da bi svojemu sovražstvu dali izraz z maščevalnim topniškim obstreljevanjem ali pa s "kazenskimi ekspedicijami". Na kratko povedano, mnenja smo, da bi popoln umik Jugoslovancev na južni del Karavank doprinesel mnogo več za po-

mirjenje in ustavitev sovražnosti kakor pa nadaljevanje jugoslovanske okupacije v Podjuni.

17. Še kratek povzetek naše odločitve: Prepričani smo, da naj začasna razmejitvena črta, kot je definirana in sprejeta v (graškem) Protokolu, teče po razvodnici Karavank (tehnični opis črte se nahaja v poročilu šte. 10.). Svoje odločitve utemeljujemo z vsakim od treh pogojev (graškega) Protokola: zemljepisnim, čuvstvanjem prebivalstva in posledicami za nadaljno ohranitev miru. Ti pogoji veljajo enako za vsakega izmed 4 predelov, ki so zgoraj naštet.

18. Do svojega sklepa smo prišli s tem, da smo se strogo omejili na besede in na duh (graškega) Protokola. Nismo hoteli razpravljati o tem, kakšne posledice bi začasna razmejitvena črta, ki smo jo potegnili, mogla imeti na določitev končnoveljavne meje v Parizu (na mirovni konferenci). Ker smo do svojega sklepa prišli brez ozira na gornjo okoliščino, ob tej priliki svobodno izjavljamo, da v primeru, da Avstrijci sedanjo razmejitveno črto uporabijo kot argument pri določevanju končnoveljavne meje (dasi to Protokol izrecno zanika), teža proti-dokazovanja, ki smo ga nehote položili na jugoslovanske rame, ne bi bila prevelika za nje. Kajti oni stojijo na strani, ki bo imela najboljšo, dasi ne edino, neposredno zastopništvo v Parizu. Oni stojijo tudi na strani, proti kateri je med zavezniškimi silami najmanj predsodkov. Oni končno imajo za sebe tudi narodnostni argument slovenske krvi (dasi mi ne verjamemo, da to vključuje tudi pro-jugoslovanska čustva) po vsem področju, ki ga naša razmejitvena črta daje Avstrijcem.

Podpisala:

Sherman Miles, generalštabni podpolk.

LeRoy King, artilerijski 2. poročnik

Poročilo profesorja Kernerja

Dunaj, 9. februarja 1919.

Pošilja: R. J. Kerner

Naslovnik: Profesor A. C. Coolidge

Predmet: Poročilo, ki se ne strinja s spomenico podpolkovnika Milesa in poročnika LeRoy Kinga, imenovane "Podrobnostni razlogi za odločitev glede razmejitvene črte na Koroškem".

Pripomba: Ozemlje, ki je o njem vprašanje, je preštudirala komisija, ki ga je prepo-tovala v dveh avtomobilih. V prvem avtomo-

bilu sta se vozila podpolkovnik Miles in poročnik King; nadalje kapetan Peter, predstavnik nemške uprave v Celovcu, in dr. Ehrlich, pred-

stavnik slovenske uprave v Ljubljani. V drugem avtomobilu sva se vozila major Martin in pisec te spomenice. Včasih sta obe skupini izpraševali ene in iste ljudi; včasih je prvi avtomobil prepustil nekatere prebivalce skupini v drugem avtomobilu, da jih izpraša. Pisec je pri izpraševanju uporabljal tako nemščino kakor slovenščino in je običajno nagovoril prebivalce določenega kraja v jeziku, ki ga je govorila večina.

Iz tega razloga so torej mogla nastati nesoglasja med rezultati, ker niso bili vedno isti ljudje izpraševani po obeh avtomobilskih skupinah. Nadalje, samo v enem primeru, in to le za kratek čas, smo uporabljali metodo statističnih zapiskov, da bi mogli priti do zaključkov o številčni moči pro-nemških odnosno pro-jugoslovanskih ljudi. Ta primer se je dogodil na mostu pri Velikovcu in še nekaj časa po poti, ki vodi od tam v notranjost zemlje. Še po nekaterih vaseh sta se poročnik King in pisec tudi posluževala te metode. V primeru, ki sem ga navedel, ko je polkovnik Miles sam zapisoval statistične rezultate, je bilo glede končnih rezultatov nesoglasje med podatki polkovnika Milesa in piščevimi. Polkovnik Miles je tudi zastopal stališče, da je najbolje žensk, ki so po večini pro-jugoslovanske, ne pritegovati k izpraševanju. Toda pisec te spomenice jih je vključil pri zbiranju vtisov, kajti ženska volivna pravica je vpeljana po vsem ozemlju Nemške Avstrije. Pisec te spomenice je s tem, da je vključil tudi izjave žensk, dobil pro-jugoslovansko večino med prebivalstvom. Nekoliko pozneje, ko smo se nahajali v vasi Abriach od Dravi v ozemlju Podjunske doline, je poročnik King, ki je pisca spremljal pri obisku te vasi, zabeležil tri pro-nemške in enega pro-jugoslovanskega Slovenca. Pisec te spomenice pa je pri izpraševanju iste skupine ljudi odkril 4 pro-jugoslovanske in samo 3 pro-nemške Slovence. Ko sem poročnika Kinga opozoril na to nesoglasje pri štetju mož in žena, ki so bili izprašani, je poročnik King priznal, da se je zmotil. Z drugimi besedami, poročnik King bi bil brez tega odšel iz te vasi trdno prepričan, da je v njej več pro-nemško kot pa pro-jugoslovansko usmerjenih Slovencev.

Pisec je smatral, da mora ta dva primera omeniti, ker iz njih izhaja, da je prav lahko mogoče, da obstojajo čisto poštena različna mnenja glede vtisa od neposrednih izpraševanj, izvedenih od različnih oseb. Pri tem se samo po sebi razume, da raziskovanje, kot je bilo naše,

ki je vsega trajalo samo devet dni, nikakor ni moglo predreti v globino bistva stvari same in da je morda naš način raziskovanja bil bolj naklonjen Nemcem in nemškousmerjenim ljudem kot pa jugoslovansko usmerjenim Slovincem. Jugoslovansko usmerjeni Slovenci namreč, in oni, ki so še najmanj padli pod vpliv germanizacije, so gospodarsko nekoliko slabši in večinoma žive v krajih, oddaljenih od prometnih potov. Hud sneg, ki je zapadel, je raziskovalcem takorekoč onemogočil, razven v nekaj primerih, oddaljevati se od glavnih potov po vsej dravski dolini. S tega stališča je tudi zelo važno pravilno ocenjevati vpliv nemškega gostilničarja in trgovca in njihovo moč v sicer popolnoma slovenskih naseljih.

I. SPLOŠNE PRIPOMBE

A. Zemljepisne črte

Raziskovalci so na podlagi medsebojnega sporazuma odločili, da bodo preučevali naslednje razmejivne črte:

1. Črto, ki gre po grebenu Karavank. Ta črta je na zemljevidu označena z rdečo barvo in jo v tem poročilu imenujemo "Karavanška črta".

2. Črto, ki sledi teku Zilje in Drave. Ta črta je označena na zemljevidu z modro barvo in jo v poročilu imenujemo "Dravska črta".

3. Črto, ki teče po Vrbskem jezeru in potem sledi toku rek Gline in Drave. Na zemljevidu je označena v modro-rdeči barvi, in jo v poročilu imenujemo "rdeče-modra črta".

4. Velikovško koleno (salient) je zarisano z zeleno črto, ki jo v poročilu imenujemo "Velikovško črto".

5. Črta, ki sledi reki Freie (the Freie River), ki se izteka v Dravo v bližini Galicije. To črto imenujemo v poročilu "Freie črto".

6. Predor, ki se nahaja južno od Vrbskega jezera in se raztega med Področico in Jesenicami. To črto v poročilu označujemo z besedo "Predor".

B. Zemljepisni okraji.

Na podlagi medsebojnega sporazuma so se raziskovalci zedinili, da bodo označevali posamezne kraje po imenih, kot so označena nižje. To poročilo jih torej označuje pod istimi imeni.

1. Otok (The Island District). To je ozemlje, ki ga razmejuje na jugu reka Drava, na severu pa Vrbsko jezero in reka Glina. V glavnem je to večji del južne polovice celovške kotline, ki leži nekako v sredi severne črte, ki smo jo pravkar omenili. Raztega se od mesta Vrbe

na krajnem zapadu Vrbskega jezera pa do Grabštajna na vzhodu.

2. **Rožna dolina.** V tej spomenici Rožna dolina zapopada vse ozemlje južno od rek Zilje in Drave. Na zapadu jo razmejujejo reka Zilica in mesto Podklošter (Arnoldstein), na vzhodu pa reka Freie. Južno razmejitev tvorijo Karavanke.

3. **Velikovoško koleno (salient).** To je ozemlje zapadno od reke Krke in ga na severu razmejujejo gorovje Svinške planine, na vzhodu potok Voljščica (Wolfnitz), Drava pa na jugu.

4. **Podjuna.** To je ozemlje, ki leži južno od Drave in vzhodno od reke Freie.

C. Razdelitev prebivalstva.

Pisec te spomenice bi razdelil prebivalstvo raziskovanega ozemlja v naslednje razrede:

1. **Nemci.** Oznaka Nemci v tej spomenici se nanaša na one Nemce, ki so se naselili v tem ozemlju iz nemških krajev; na že popolnoma ponemčene Slovence, ki sami sebe imenujejo Nemce in govore nemški, ter na Nemce drugega in tretjega rodu, ki so se že rodili v raziskovanem ozemlju. Ta razred prebivalstva je brez dvoma ves za to, da ozemlje ostane v nemški Koroški.

2. **Nemški Slovenci.** To so oni, ki so v veliki meri plod šolskih razmer, ki so jih pod imenom "utrakvističnih" šol Nemci vpeljali in vzdrževali. Po teh šolah je trajal slovenski učni jezik samo del prvega leta, pozneje pa je bil učni jezik nemški. Nemško usmerjeni Slovenci spadajo večinoma v ta razred, ki je tudi gospodarsko tesno odvisen od Nemcev. V glavnem je to razred malih trgovcev, obrtnikov in onih kmetov in najemnikov, ki so odvisni od močnih tržnih središč, kot je na pr. Celovec.

3. **Slovenci, ki so za koroško republiko.** To so takšni, ki so politično že nekoliko bolj zreli in ki jih je močno prizadela politična in gospodarska propaganda Nemcev.

4. **Koroški Slovenci.** To so oni, ki bi radi ohranili enotnost vse dravske kotline, pa jim je potem vseeno, ali jo upravljajo Nemci ali Jugoslovani. Raziskovalna komisija jih je pravilno označila z imenom "mug-vumps" ("samoglavneži").

5. **Jugoslovansko usmerjeni Slovenci.** To so narodnostno prebujeni Slovenci, ki imajo svoje voditelje v duhovščini in v svojih županih, ki so si jih izvolili kljub vsemu nemškemu pritisku.

6. **Kranjci (Kranjski Slovenci).** To je po številu majhna skupina, podobna oni pod številko 1. a je v nacionalnem oziru najbolj zaved-

na. Večinom so to priseljenci ali otroci priseljencev iz Kranjske, ki je trdno jugoslovanska.

II. ŠTUDIJ CELOKUPNE RAZMEJITVENE ČRTE

Naloga komisije je bila potegniti jasno in nesporno zemljepisno črto med Nemci in Slovenci na Koroškem. Ta črta naj služi kot začasna razmejitvena črta. Pri tem je treba vzeti v obzir izražene želje prebivalstva in končno je bilo treba vzeti v račun tudi posledice, ki bi jih takšna črta imela za ohranitev miru med obema narodoma, dokler versailleska mirovna konferenca ne bi določila končnoveljavne meje.

Takoj uvodoma je treba poudariti, naj bi v duhu prvotnega dogovora med polkovnikom Milesom in poročnikom Kingom ta črta sekala sporno ozemlje. To se pravi z drugimi besedami po moje, da je treba južno Koroško deliti. Morda je to igračkanje z besedami, toda Jugoslovani bi se ga lahko poslužili v svoji opoziciji proti delu komisije. Pisec te spomenice sam ni mišljenja, da je to morda kakšen resen argument proti delu, ki ga je izvršila komisija, toda on predvideva možnost, da bi se mogel takšen očitak uporabiti proti zaključkom poročila, s katerim se ta spomenica ne strinja.

Kot je pisec že ugotovil, prihaja v okvir raziskovanja šestero zemljepisnih črt. Zaenkrat nameravamo pustiti ob strani "Predor" in črto "Freie" in bomo obravnavali samo ostale štiri črte, ker so popolne in tečejo skoraj paralelno skozi podolgovato ozemlje, ki smo ga raziskovali.

Jugoslovanska vlada je predložila zemljevid, ki kažejo črto, ki jo zagovarjajo. Ta črta teče približno od točke južno od Bleiberga pri Beljaku v južnovzhodni smeri od Brnce na Zilji, od tam v severnovzhodni smeri do južnih obronkov mesta Beljaka in naprej po hribovju, ki loči Vrbsko in Osojsko jezero, teče nato nadalje skozi kraj Glanhofen, do Klein St. Veit, od tam v naravni črti na Šenturško goro (Ulrichsberg), od tam preko doline v vzhodni smeri do Magdalenske gore, potem severovzhodno do Mostiča (Brückl), potem zopet v vzhodni smeri v gorovje Svinške planine nad vasmi Djekše in Pustrica, od tamkaj pa do vključno Laboda in naprej v ravni črti proti vzhodu do koroške meje. To je črta, ki jo želijo Slovenci. Ta črta je zemljepisnega sta-

lišča tako nevdrljiva in zajema tudi tako močne skupine Nemcev in Slovencev skupno z mestom Celovcem, da je komisija takoj spočetka odbila, da se z njo sploh ukvarja kot s kakšno možno razmejitveno črto. Ta črta je zemljepisno slaba, ker jo je mnogo težje potegniti kot pa Karavanško ali Dravsko črto, in slaba tudi zaradi tega, ker objema Celovec in njegovo neposredno okolje. Če bi komisija hotela ugoditi stališču jugoslovanske vlade, bi morala poiskati zemljepisno boljše črto še više na severu, kar bi zajelo še več Nemcev in Nemcem prijaznih Slovencev, kot jih že zajema od jugoslovanske vlade predložena črta.

Zastopnik avstrijske vlade v Celovcu kapetan Peter je bil sprva pripravljen pristati na to, da se Podjuna, to je ozemlje južno od Drave in vzhodno od Freie potoka, prizna Jugoslovanom. Toda pozneje je na pritisk svoje vlade preklical ta pristanek. Težko je reči, kaj je vplivalo na to spremembo politike avstrijske vlade: ali morda grof von Goess, katerega žena ima posestva pri Pliberku; ali morda za Nemce ugodna poročila iz drugih krajev tega ozemlja; ali pa okolnosti, kako je komisijo drugod sprejelo prebivalstvo? Vendar pa je gotovo, da je v začetku avstrijska vlada bila pripravljena prepustiti Podjuno Jugoslovanom. Na to se ne sme pozabiti pri končni odločitvi. Zaradi tega je bila dolžnost komisije najti jasno razmejitveno črto, ki bi odgovarjala željam ljudstva v tem okvirju. Komisija, ki ji je načeloval polkovnik Miles, je izbrala Karavanško črto z malenkostnimi spremembami kot najbolj zadovoljivo. Pisec tega poročila pa je zaključil, da je Dravska črta najboljša začasna razmejitvena črta.

Nihče, ki je hodil po teh krajih, ne bo zanikal, da so Karavanke najboljše meja med Koroško in Kranjsko kot pokrajinami. Toda popolnoma drugo vprašanje je, če je tudi najboljša razmejitvena črta med Nemci in Jugoslovani. Mi ne iščemo samo najboljše zemljepisne meje, ampak razmejitve, ki prvenstveno upošteva izražene želje prebivalstva samega in ki tudi pomaga ohraniti mir do končnega določila mirovne konference. V našem primeru to ne pomeni samo miru na Koroškem, ampak tudi vprašanje miru ali vojne na Štajerskem. Ako bi sprejeli to črto, bi to moralo imeti posledice za splošne odnose med Avstrijci in Jugoslovani. Pisec te spomenice je mišljenja, da sta reki Zilja in Drava jasna in nesporna zemljepisna črta in da sta ti dve reki, ki jih

označujemo v predlogu kot "Dravska črta", najbolj primerna razmejitve med nemško in jugoslovansko upravo. Reka Drava, katere tok obsega skoraj sedem osmin te, od mene priporočene celokupne črte, je deroča reka. Njena širina je različna, od 100 do 200 čevljev (33—70 metrov) in je globoka od enega do treh metrov. Na mnogih predelih spremljajo visoke pečine, ki na številnih mestih rastejo naravnost iz rečnega korita. Vsak vojaški poveljnik in vsak vojak mora takoj vedeti, kje se nahaja, ako bi bila ta črta sprejeta. Res je, da je kakih 21 mostov čez Zilo in Dravo za železniški in vozovni promet. Res je tudi, da se reka kljub svoji deročnosti da prebrestiti bilo s čolnom, bilo na splavu in ponekod tudi peš, dasi to nikakor ni priporočljivo. Očividna prednost predloga, ki bi Avstrijem dal ozemlje severno od Drave, a ono južno od Drave Jugoslovanom, je v tem, ker bi takšna rešitev v celoti odgovarjala vtisu, ki ga je pisec dobil — z nekaj redkimi izjemami — glede izraženih želja prebivalstva. Da se izrazim konkretno, piscu se zdi, da je ozemlje južno od Drave 55—60% jugoslovansko usmerjeno, ozemlje severno od Drave pa 70—75% pro-nemško. Izjeme so samo v Pliberku, Železni Kaplji, Borovljah in Podkloštru. Toda prve tri kraje vsenaokrog obdaja popolnoma slovensko prebivalstvo, ki je v glavnem pro-jugoslovansko. Izjeme na severnem področju nad Dravo pa so v obsežnih predelih zapadnega konca "Otoka" in po vsej vrsti jugoslovanskih naselij po vsem ozemlju južno od "Rdeče-modre črte" (na zemljevidu). Dravska črta ne bi povzročila prevelikih motenj na gospodarskem področju med prebivalstvom, živčim južno od Drave, dasi bi seveda bilo potrebno izvesti nekaj prilagoditev. Poleg tega bi imela ta črta, če bi jo izbrali kot končnoveljavno razmejitve, tudi to dobro, ker bi lahko obe strani enako uporabljali vodne sile Drave. Končno je pisec tudi mišljenja, da bi Dravska črta pripomogla k prenehanju medsebojnih sovražnosti, tako na Koroškem kakor tudi na Štajerskem, kajti obe stranki bi, dasi nezadovoljni, vendar priznali, da je bil storjen pošten in nepristranski poskus izvesti pravično razdelitev ozemlja. Jugoslovani bi morali zapustiti najboljše strateško postojanko v vsej dolini, namreč Velikovec, ki obvlada vse Velikovoško koleno in Dravo. Nemci pa bi s tem, da dobijo Velikovoško koleno, pridobili mnogo bolj bogato ozemlje kot je Rožna dolina, ki bi jo morali prepustiti Jugoslovanom. Pisec te

spomenice bi osebno rajši videl, da tudi Velikovško koleno pride pod Jugoslovane, toda razmerje med Nemci in Slovenci na tem ozemlju je 6:10 v prilog Slovencev (na osnovi občevalnega jezika), kar bi po mišljenju pisca povzročilo trde borbe za daljšo dobo let med gospodarsko slabšimi Slovenci in gospodarsko gospodujočimi in nacionalno razgretimi nemškimi prebivalci.

Dravska črta ima eno neprijetnost, namreč, da preseka železniško progo Beljak — Celovec — Maribor pri Lindu. Lahko bi kdo rekel, da bo to motilo gospodarske zveze. Toda to ne drži, ker ta železniška proga bo na vsak način presekana po Jugoslovanih, kajti od Pliberka do Maribora, ki je jugoslovansko ozemlje, bo itak morala teči po jugoslovanskem ozemlju. Na drugi strani pa se mi ne zdi nemogoče, zgraditi železniško progo od Linda do Velikovca in naprej do Dravograda. Jugoslovani bi v primeru Dravske črte imeli nekaj več težav, da povežejo železniško progo v Podjuni z železnicami v Rožni dolini, ki prihajajo od Podkloštra in Brnc in segajo do Borovelj in ki vežejo železniško omrežje Roža skozi karavanški predor z železnicami dežele Kranjske.

Tako se je tudi piscu zdelo, da Dravska črta daje ugodno rešitev za večje število vprašanj in da bo na dolgo roko tudi koristnejša za boljše odnošaje med Avstrijci in Jugoslovani. Ta cilj, ako vpoštevamo vse činitelje, ne bi bil dosežen, če bi vse to ozemlje prepustili Nemcem.

III. ŠTUDIJ RAZMEJITVENE ČRTE Z OZIROM NA NJEN ZEMLJEPISNI SESTAV

Ozemlje bomo študirali z ozirom na tri zahteve, ki jih je postavila pogodba (protokol) o potegnitvi razmejitive črte:

1. Razmejitivna črta mora biti jasna, nesporna zemljepisna črta.
2. Črta mora upoštevati izražene želje prebivalstva, in
3. mora pomagati pri ohranitvi miru.

1. OTOK (THE ISLAND)

Ta zemljepisna enota leži severno od Drave. Na severu ima dosti dobro razmejitev, namreč takoimenovano "črto Vrbsko jezero — Gline." Vrbsko jezero je odlična zemljepisna črta, toda korito reke Gline ni, ker je v glavnem mnogo preozko. Na ta način bi vzhodna polovica te razmejitive črte bila skrajno slaba.

Zapadni del Otoka je izrazit po tem, da prebiva v njem mnogo več Slovencev in jugoslovanskih usmerjenih prebivalcev kakor pa v vzhodnem delu. Toda, če računamo Otok v celosti, se nam zdi, da je nemško-usmerjeni del prebivalstva močnejši, ker je pač del gospodarskega območja Celovca in, nadalje, ker je verjetno, da se baš na ozemljih, kot je to, najraje razvijajo prvi trije razredi prebivalstva, navedeni zgoraj pod I—C, namreč: Nemci, nemško-usmerjeni Slovenci (nemškutarji) in pa Slovenci, ki se zavzemajo za posebno koroško republiko. Ako to ozemlje prepustimo Jugoslovanom, bomo njihove vojaške postojanke pripeljali preblizu Celovca, kar prav gotovo ne bi vplivalo na razvoj mirnih odnošajev. Zato mislim, da je najboljšje, da Otok prepustimo Nemcem.

2. ROŽNA DOLINA

To ozemlje je razmejeno na jugu po Karavankah, na severu pa po Dravi in je tako popolna zemljepisna enota za sebe. Z Jugoslavijo je povezano skozi karavanški predor, ki ga v tej spomenici na kratko označujemo "predor".

Ob prehodu skozi to ozemlje je pisec dobil pravilen ali nepravilen vtis, da z izjemo Borovelj in skrajno zapadnega predela prevladujejo zadnji trije razredi prebivalstva, kot smo jih navedli zgoraj, namreč: "samoglavneži" (slovenski neodvisneži), jugoslovansko-usmerjeni Slovenci in Kranjci. Vse to ozemlje ima na vsak način slovensko večino 75—80%. Borovlje imajo kakih 1500 prebivalcev in računajo, da pride na vsakih 15 ljudi 14 Nemcev. Podklošter ima manj kot 900 prebivalcev, ki so večinoma vsi čisti Nemci. Pisec je prepričan, da bosta ta dva kraja, ker sta pač razmeroma majhna in ju obdaja popolnoma slovenska okolica, v najkrajšem času postala slovenska, ako določimo Dravo kot bodočo jugoslovansko mejo. Z drugimi besedami, problem, ki ga postavlja tako majhno naselje, kot je na primer Borovlje, se ne sme vzporediti s težavami, ki jih postavljajo velika mesta, kot so na primer Beljak in Celovec, in tudi, dasi v manjšem obsegu Velikovec. Piščev vtis je, da se ni treba bati, da bi prebivalci Rožne doline kdaj v bodoče ogrožali mir.

Iz teh razlogov pisec nujno predlaga Dravo kot bodočo razmejitivno črto.

3. VELIKOVEC

"Velikovško koleno" smo že zgoraj razmejili. Kar dosti dobro razmejitivno črto bi mo-

gli dobiti na zapadu z reko Krko, s hribovjem Svinške planine in potokom Voljščica, Wölfnitz na zapadu. Toda jasno je, da bi črta "Velikovškega kolena" ne bila tako dobra, kot je Dravska črta. Krka in Voljščica nista tako široki in globoki kot je Drava in hribovje Svinške planine ne nudi tako jasnih in nespornih pogojev, da bi moglo služiti kot razmejitvena črta. Na drugi strani pa je očitno, da oni, ki drži mesto Velikovec, obvlada vse Koleno, in tako spada Velikovec k ozemlju severno od Drave. Pisec zategadelj misli, da je Dravska črta mnogo boljša.

V Velikovškem kolenu prebiva kakih 16.000 prebivalcev, od katerih je 6000 Nemcev, ostali pa so (na podlagi občevalnega jezika) Slovenci. Velikovec sam šteje okrog 1600 nemških in okrog 200 slovenskih prebivalcev (zopet na podlagi občevalnega jezika). Ostali del nemškega prebivalstva živi raztreseno po trgih in vaseh, med katerimi so Grebínj, Homec in Pustrica najbolj važni. Tukaj nemški gostilničarji, vaški trgovci in veleposestniki, dasi številno v manjšini, očitno gospodujejo, ker so pač gospodarsko močni. Prvi naš obisk v Velikovškem kolenu je povzročil organizirano demonstracijo odločno v prilog Nemcev. Naš drugi obisk, ki je bil popolnoma nepričakovan, je razodel mnogo večje število jugoslovansko-usmerjenih Slovencev kot prejšnji. Pisec je mišljenja, da ogromna večina prebivalstva, ki živi izven mesta Velikovec, enostavno ne more svobodno izpovedati svojega mišljenja. Videlo se je jasno, da tretji in četrti razred (glej zgoraj), to so Slovenci, ki želijo samostojno koroško republiko in slovenski "samoglavci" skupno z Nemci in nemško-usmerjenimi Slovenci močno prevladujejo. Mesto Velikovec samo in bolj oddaljena nemška naselja so po piščevem mnenju pretrd oreh, da bi ga Slovenci mogli zgristi v prihodnjih treh do štirih letih. Ti isti ljudje so tudi oni, ki se najbolj izživajoče zoperstavljaajo jugoslovanski okupaciji in ki bodo verjetno tudi v bodoče najbolj ogrožali mir, pa čeprav bi bila vojaška uprava še tako dobra.

Iz teh razlogov pisec predlaga, da naj se Velikovško koleno prepusti Nemcem in da Drava postane razmejitvena črta.

4. PODJUNA

To ozemlje meji na severu na Dravo, na zapadu na potok Freie in je zaokrožena zemljepisna enota zase. Karavanke bi seveda

bile boljša zemljepisno razmejitvena črta, kot sem že zgoraj omenil. Toda Dravska črta je bolj priporočljiva. Je to jasna črta, nesporna, in po večjem delu toka zarezana s strmimi obrežji. Tukaj je treba omeniti ugovor, da bi Avstriji, če je Dravska črta sprejeta, s svojo artilerijo ne mogli obstreljevati nobenega važjega naselja na jugoslovanski strani, medtem ko bi bilo z jugoslovanskega obrežja z lahkoto mogoče obstreljevati Velikovec, Labud in Dravograd. Iz tega naj bi torej sledilo, da bi obe nasprotujoči si stranki ne hoteli ohraniti miru, ki naj bi ga razmejitvena črta, kot je na primer Drava, utrdila in ohranila.

Prebivalstvo tega ozemlja je 85—95% slovensko. Mesta Pliberk, Železna Kaplja in Guštanj (ki ima le majhno nemško večino) lahko štejemo kot nemška mesta. Sinčaves in Dobrlaves imajo močne nemške manjšine v svojem neposrednem okolju, toda Slovenci imajo v okviru občin, v katere ta mesta spadajo, močno prevladujočo večino. Ta mesta so torej le malenkosten odstotek skupnega prebivalstva na vsem tem področju. Piščev vtis je, da je na tem področju vsaj 60% jugoslovansko usmerjenih.

Ali se mir utrjuje s tem, da pride Podjuna pod Jugoslovane? Pisec je mnenja, da se. Prvič, jugoslovansko usmerjeno prebivalstvo je številčno močnejše. Na drugi strani pa bo tudi nemški element, ki živi od slovenskih žuljev, mnogo manj drzen, da bi motil mir, kakor hitro bo postalo jasno, da je Drava razmejitvena črta, kot je sedaj, ko je vsa zadeva še neodločena. Ako to področje pride pod Jugoslavijo, ni dvoma, da bo v nekaj letih postalo popolnoma jugoslovansko in vsa njegova nemška naselja jugoslovanska.

Zato pisec predlaga, naj se Podjuna prepusti Jugoslovanom.

IV. ZAKLJUČEK

Vprašanje jasne in nesporne razmejitvene črte med Nemško — Avstrijo in Jugoslavijo ni samo zemljepisno vprašanje, niti vprašanje svobodno, organizirano ali neorganizirano izraženih želja prebivalstva. Razmejitvena črta je tudi dejanje politične modrosti. Vplivala bo na zaupanje, ki ga Avstriji in Jugoslovani sedaj imajo v ameriško vlado. Odločitev, ki bi bila nemodra, lahko onemogoči Ameriki, da bi kdaj igrala vlogo pravičnega posrednika, a

čprav gre v tem primeru samo za začasno razmejitev. Lahko se zgodi, da bo vplivala tudi na razvoj borb na Štajerskem. Lahko povzroči podaljšanje in zaostrenje borb, ali pa tudi, da bo vsa ta zadeva postala predmet raziskovanja kakšne nove podobne komisije. Za pisca ni nobenega dvoma, da bodo, ako se karavanaška črta sprejme, borbe na štajerskem postale čedalje hujše in da bodo celo zavzele takšen obseg, da bodo sploh preprečile pristanek na našo odločitev glede razmejitvene črte na Koroškem.

Pisec smatra, da sta tako "Slovenska črta" kakor tudi "Karavanaška črta" (ki jo prav lahko imenujemo tudi "Nemško črto") nesprejemljivi s stališča politične modrosti sedaj in v bodočnosti. Ako na Mirovni konferenci sprejmejo Karavanaško črto, more to odpreti vrata jugoslovanskemu iredentizmu, ki bi onemogočil vsako mirno sožitje med Nemci in Jugoslavnici. Dravska črta pa nasprotno zajema sorazmerno malenkostno število Nemcev, ako pomislimo na večino jugoslovansko-usmerjenega prebivalstva južno od Drave.

Z gospodarskega stališča je ta dolina res enota. Pokrajina južno od Drave ima resnično gospodarske zveze z večjimi nemškimi mesti severno od Drave. To je tudi prirodno za pokrajino, ki je tako dolgo živela kot upravna enota. Toda gospodarsko življenje in njega razvoj južno od Drave ni v isti meri odvisen od nemških mest, kot je ozemlje severno od Drave. Na drugi strani pa so možnosti, da se večja naselja južno od Drave, ki smo jih našli, v bodoče razvijejo v močna tržna središča, ki bodo zavzela mesto onih severno od Drave. Jugoslavnici pričakujejo, da bosta Pliberk v Podjuni in Borovlje v Rožu postali dve gospodarski središči. Železniška proga Beljak — Celovec — Maribor pa bo tako ali tako, kakorkoli gledamo na položaj, presekana po Jugoslavnih, vsaj dokler trajajo sedanje razmere na štajerskem. Pisec je mišljenja, da ni treba dajati Podjune Nemcem zato, ker ta proga drži skozi njo. Poleg tega pa imamo še tudi izjave obeh nasprotujočih si strank, češ da bo gospodarski promet takoj odprt, kakor hitro bo potegnjena razmejitvena črta. Če se bo tudi v resnici zgodilo, je danes težko reči, toda eno je gotovo, namreč, da je Podjuna neprimerno bolj gospodarsko neodvisna, kot je na primer Celovec. Zaradi tega je treba računati, da so na obeh straneh ugodni pogoji za

to, da se nasprotnika sporazumeta glede bodočih gospodarskih odnošajev vzdolž razmejitvene črte, in bi ta sporazum zajel tako Rožno dolino in Podjuno kakor tudi gospodarska področja Beljaka, Celovca in Velikovca severno od Drave.

Na podlagi tega torej pisec sklepa, da je Dravska razmejitvena črta s stališča zgoraj navedenih razlogov najboljša. Zemljepisno je jasna in nesporna; izražene ljudske volje ne omalovažuje; potegnjena je tako, da pospešuje gospodarski sporazum med Nemci in Jugoslavnici; in končno ima vse pogoje modre in pravične razdelitve ozemlja, ki je predmet našega raziskovanja.

POJASNILA

Jugoslovanski voditelji trdijo, da se Slovenci ne upajo svobodno izraziti svojega jugoslovanskega mišljenja v predelih zasedenih po Nemcih, ker se pač bojijo nemške vojaške oblasti in političnih ter gospodarskih represalij. Nadalje trdijo, da je mnogo duhovnikov in županov iz teh krajev pobegnilo, ali pa so morali oditi. Zaradi tega je to ljudstvo sedaj brez voditeljev, in ker je pač že iz svoje preteklosti navajeno na gotove oblike političnega zatiranja, prirodno plašljivo ter noče izpovedati, kaj misli, ker se boji posledic.

Piščevo mnenje je, da proučevanje tega ozemlja tem trditvam ne daje v vsem prav. Naleteli smo na primere, kjer so možje in žene odbili, da sploh odgovarjajo na vprašanja, in so takšni primeri bili bolj številni v od Nemcev kakor pa v od Jugoslavnih zasedenem ozemlju. V od Jugoslavnih zasedenih predelih so Nemci odgovarjali brez strahu, a prav tako neustrašeno tudi nemško-usmerjeni Slovenci. Toda pisec je mišljenja, da je vendar treba vsaj do neke mere vzeti v obzir znano plašljivost jugoslovansko-usmerjenih Slovencev — in to tudi v krajih zasedenih od Jugoslavnih — ker je prihod ameriške komisije čisto jasno povedal, da je treba pričakovati novih odločitev glede okupacije. Pisec je mnenja, da je treba, če že jemljemo to v obzir na eni kakor na drugi strani, težo negotovosti vzeti v poštev pri Jugoslavnih živečih na ozemlju, zasedenem po Nemcih.

Podpisal:

Robert J. Kerner

Prof. Coolidge sprejme Karavanke za mejo

Dunaj, 12. februarja 1919.

Ameriški Mirovni Delegaciji
4, Place de la Concorde
Pariz

Gospodje,

Čast mi je poročati, da sem od svojega zadnjega poročila števil. 73., s katerim sem Vam poslal poročilo podpolkovnika Milesa in poročnika Kinga, nadalje poročila majorja Martina in profesorja Kernerja, tiste spise na novo prebral, preučil vse priloge, ki sem jih takrat zadržal in jih priključujem danes, ter vso zadevo skrbno prevdaril. Sklep, do katerega sem prišel, je, da sem z nekaterimi pridržki pripravljen sprejeti zaključke prvega poročila in da ne odobravam poročila profesorja Kernerja iz naslednjih razlogov.

1. Po mojem mišljenju je sporno ozemlje jasno označena zemljepisna in gospodarska enota, in bi vsaka ureditev, pa čeprav samo začasna, ki razbija to enotnost, škodovala tako enim kakor drugim. Ta enotnost, ki sloni že na naravnih činiteljih, je bila še bolj podčrtana z razvojem modernih prometnih sredstev, posebno še odkar so začeli graditi železnice. Bodočnost jo bo, ko bo mogoče zajeti in izkoristili bogate vodne sile reke Drave, še bolj utrdila. Dejstvo, da je toliko Slovencev v tej dolini izjavilo, da bi raje živeli pod Avstrijo kakor pa pod Jugoslavijo, in tudi to, da so se v tem področju nekam bolj prilagodili sožitju z nemškimi prebivalstvom kot pa po drugih krajih, je zame zgovoren dokaz, ki govori v prilog močnih gospodarskih zvez, ki vežejo tukaj ene na druge.

Meni je bila že prej znana trditev Avstrijcev, češ, da večina Slovencev v tej pokrajini želi ostati pod Avstrijo. Vendar pa sem imel, dasi sem vedel, da se jezik in nacionalne težnje ne ujemajo vedno (kot je na primer v Alzaciji), dvome o resničnosti trditve v našem primeru in bil sem mišljenja, da jo je treba na vsak način dokazati. Sedaj pa imam vtis, da so Amerikanci, ki so pokrajino obiskali, prinesli s seboj prepričevalne dokaze o resničnosti avstrijskih trditev, dasi so vsi v začetku bili skeptični in več ali manj pro-jugoslovansko razpoloženi. Trojica njih se je vrnila kot spreobrnjenjenci, a tudi četrti ne zanika, da pro-avstrijsko razpoložanje obstoja med Slovenci, akoravno poskuša njega obseg zmanjšati kar

se da. Ne mislim, da so pisci večinskega poročila pretiravali. Nasprotno, morali bi dati mnogo več poudarka dejstvu, da dandanes, ko je Avstrija poražena in brez moči in je nastopila goreče navdahnjena in nadebudna jugoslovanska država, vsi čustveni in moralni činitelji govorijo v prilog Jugoslavije, in da je danes teža jugoslovanskega vpliva mnogo večja, kot utegne biti kdajkoli v bodočnosti. Zaradi tega smatram, da je obstoj pro-avstrijskega razpoložanja velikega dela in morda celo večine koroških Slovencev dokazan. V njihovem primeru se zahteve načela o samoodločbi ne ujemajo z onimi o jezikovni skupnosti, in po mojem mnenju, naj se ohrani načelo o samoodločbi.

Čeprav so gornja dejstva resnična, bodo Slovenci brez dvoma trdili, da izhaja pro-avstrijsko razpoložanje njihovih bratov na Koroškem od raznih činiteljev kot so: vladni pritisk, šolstvo, propaganda, načini germaniziranja, in da bo zadostovalo samo nekaj let narodne vlade in bodo tudi koroški Slovenci postali prav tako zvesti svoji narodnosti, kot je ostali del njihovih bratov. To je morda res, a ni gotovo. Gospodarske in druge sile bodo morda premočne in jih bodo vlekli na drugo stran. Sicer pa je ta trditev točno ista, ki so jo uveljavljali Nemci glede pro-francoskega razpoložanje v Alzaciji l. 1871. Zgodovina je dokazala, kako neresnična je bila njihova trditev. Sicer pa je naša dolžnost, da se bavimo z ljudmi, kot čutijo danes in ne, kot bodo morda čutili nekega dne v bodočnosti.

Poročilo profesorja Kernerja, ki je zelo razsodno, me ni moglo prepričati. Način, kako razdeljuje prebivalstvo južne Koroške v šest kategorij, se mi zdi, da ves problem dela še bolj zamotanega. Še vedno se je dogajalo, da jih je med pristaši za neko stvar nekaj, ki so bolj in drugi manj vneti, in ki dajejo prednost neki rešitvi, ki je sicer ne žele, samo zato da bi preprečili rešitev, ki si jo še manj žele. Vprašanja, ki so jih raziskovalci ljudem staveli, se mi zdijo jasno postavljena in odgovori na nje so tako podani, da jih je lahko opredeliti v za in proti.

17 2
17 1

76. 6. 620

AM. MISSION
Paris
19 FEB 1919
INDEX BUREAU

Paris, February 12, 1919.

RECEIVED
FEB 13 1919

PARIS PRESS CORPORA-
TION
184.0110208

The American Commission to Negotiate Peace,
4, Place de la Concorde,
Paris.

Sir:

I have the honor to report that since sending in my Dispatch
of 24th Feb. containing the reports of Lieutenant-Colonel Miles and
Lieutenant King, of Major Martin and of Professor Kermer, I have
revised the reports, consulted the evidence which I had kept back
(and forward here-with) and I have carefully considered the whole
matter. My own conclusion is that, with certain reservations,
I am now ready to accept the conclusions of the first two reports
and do not accept those of Professor Kermer for the following
reasons.

I believe that the region in dispute has a clearly marked
geographical

GENERAL SERVICES ADMINISTRATION
UNITED STATES GOVERNMENT
Washington 25, D. C.

RE 256. RECORDS OF THE AMERICAN COMMISSION TO NEGOTIATE
PEACE, American Commission to Negotiate Peace, Paris,
1918-1919, Volume 179.

-5-

At the present moment there seems it necessary, for haste in
publishing my opinion. with the Austrians and the Yugo-Slavs
and to bring in further testimony. The Yugo-Slavs were signs
of alarm lest the Austrians should be unfavorable to them,
in which case they would prefer that the matter drag along. In
its possible, both sides are on their good behavior for fear of
prejudicing their claims.

The suspense is trying for the unfortunate people on the two
sides of what was the firing line, but it must continue whatever
however, nothing more is now made until their final decisions are
settled at Paris. I am therefore not purposing to make any
public statement for the time being, but shall watch the course
of events.

I have the honor to be, Sirs,

Your obedient servant,

Archibald Henry Coolidge

RE 256

GENERAL SERVICES ADMINISTRATION
UNITED STATES GOVERNMENT
Washington 25, D. C.

RE 256. RECORDS OF THE AMERICAN COMMISSION TO NEGOTIATE
PEACE, American Commission to Negotiate Peace, Paris,
1918-1919, Volume 179.

Fotokopija prve in zadnje strani odločilnega pisma, ki ga je prof. A. C. Coolidge poslal ameriški mirovni delegaciji v Pariz, v katerem sporoča, da se je odločil za karavansko mejo.

Nekatera izmed prof. Kernerjevih dokazovanj se mi zdijo nekoliko namenjena v posebne namene, dasi je povsem razvidno, da so njegovi nameni bili nad vse nepristranski in pošteni.

Toda kljub temu, da v glavnem sprejemam zaključke gg. Mileša, Martina in Kinga, moram vendar navesti nekaj pridržkov. Ti pridržki ne temeljijo na načelih pravičnosti, ampak na načelu prikladnosti (expediency). Priznam namreč, da moje prepričanje ni tako popolno v vprašanju predela IV., to je takoimenovane Podjunske doline, kot je pri ostalih treh predelih, o katerih so poročali. Vzemimo da imajo prav — in jaz mislim, da imajo — toda nikakor nisem prepričan, da bi umik jugo-

slovanke okupacije s tega predela pripomogel k pomiritvi v pokrajini. Naj bo odločitev večine raziskovalne komisije še tako pravična in dobro utemeljena, nemogoče je izogniti se dejstvu, da namreč priznava Avstrijcem, vse kar zahtevajo, in morda celo več, kot je večina med njimi sploh pričakovala, a da na drugi strani daje prav najhujšim predslutnjam Jugoslovanov. Vzrok temu je morda trenutno razpoloženje obeh nasprotnojučih si strank, od katerih je ena tako potlačena, da sploh ne pričakuje niti najmanjše naklonjenosti, med tem ko je druga tako pijana zmage, da je izgubila vsako merilo zmernosti. Toda navzlic temu takšna odločitev ni brez nevarnosti. Če bi šlo za to, da se potegne končno veljavna

razmejitvena črta, bi bilo morda pravilno jemati v obzir samo načela pravičnosti. Toda tukaj gre za začasno razmejitev, katere edini namen je, ohraniti mir, in je treba vzeti v obzir tudi druge pomisleke. Najlažje je v podobnih sporih držati se čim bolj mogoče status quo, kajti vsako premikanje pomeni nova trenja. Toda, pa čeprav bi se nam zdelo, da v našem primeru ohranitev statusa quo ni zaželeno, ostane vendarle res, da čim manj bo sprememb, tem manj bo tudi priložnosti za neprijetne incidente. Vedno je težko ugotoviti, kdo jih je zakrivil, a vedno povzročajo medsebojna protioptoževanja in sovražna razpoloženja, ki prav lahko povzročajo nove borbe. Ako sta obe nasprotujoči si strani prisiljeni odnehati v enaki meri, bo sicer mnogo godrnjanja, toda končni pristanek vendarle ne tako težak. Vsaka odločitev pa, ki zahteva, da mora samo ena strank odnehati v vsem, in to povrh še ona, ki je najbolj razdražena, je zelo riskantna.

Vprašanje stalne meje

Toda prof. Coolidge se s tem še ni zadovoljil. Komaj je Milesova komisija končala svoje delo na Koroškem, ji je poveril takoj tudi nalogo, naj v posebnih spomenicah izrazi svoje mnenje in stavi svoje predloge o črti, ki naj postane dokončna in trajna državna meja med Jugoslavijo in Nemško Avstrijo v vsej dolžini od italijanske do madžarske meje.

Zaradi tega spadajo v sklop "Milesovega poročila" ne samo dokumenti, ki smo jih objavili, ampak tudi nadaljna, prav tako 33 let v tajnem arhivu shranjena poročila, tri po številu, ki jih je prof. Coolidge že 14. februarja poslal ameriški mirovni delegaciji v Parizu v posebnem zgodovinskem referatu števil. 80. Tukaj sledi kratek opis vseh treh listin, ki so vsebinsko podobne koroškimi in jih zaradi pomanjkanja prostora ne kaže objavljati v celoti, dasi so silno zanimive glede "dokazovanja" zemljepisnih, narodnostnih in gospodarskih prilik na Pohorju, na Ptujskem polju in v Slovenskih goricah, ki jih obe večinski poročili priporočata, naj ostanejo Avstriji, med tem ko profesor Kerner do-

Zaenkrat ne vidim nobene potrebe, da bi se prenačili z objavo odločitve. Obojni, Avstriji in Jugoslovani, želijo poslati še nadaljne dokazilno gradivo. Jugoslovani že kažejo znake vznemirjenosti, češ, končna odločitev njim ni naklonjena. V tem primeru bi seveda stvar najraje zavlačevali. Trenutno pa se obe nasprotujoči si stranki kar dobro obnašata, najbrže iz strahu, da ne bi škodovali svojim interesom.

Negotovost je mučna za ljudstvo na obeh straneh nekdanje fronte, toda tako bo pač moralo ostati brez ozira na kakršnekoli začasne ureditve vse dotlej, da Pariz ne odloči o nadaljni končnoveljavni usodi. Zavaljo tega ne mislim dajati nobene javne izjave, marveč bom raje čakal in opazoval, kako se bodo stvari naprej razvijale.

Čast mi je ostati Vaš pokorni služitelj

Podpisal:

Archibald Cary Coolidge

sledno zagovarja svojo Dravsko črto tudi na Štajerskem.

1. Poročilo, podpisano skupno po polkovniku Milesu, poročniku Kingu in majoru Martinu, in poslano prof. Coolidgeu dne 12. februarja. V poročilu podpisniki ponavljajo razloge, ki so jih vodili, da so za začasno razmejitveno črto predlagali razvodje Karavank, samo da še bolj naglašajo zemljepisno in gospodarsko enotnost Koroške in proavstrijsko usmerjenost koroških Slovencev, ki da jo je treba spoštovati pri končnoveljavni razmejitvi. Iz podobnih razlogov zagovarjajo tudi dokončno razmejitev na *Štajerskem*, kjer da vlada glede nacionalnega razpoloženja Slovencev podobno razmerje kot na Koroškem. Kot mejo predlagajo črto, ki sledi razvodnici vrh Pohorja, tako da bi Slovenjgradec in Šent Ilj pod Turjakom ostala še v Avstriji, Sveti Martin na Pohorju pa bi bil jugoslovanski. Od tam, kjer razvodnica prehaja na ptujsko polje, naj bi bodoča trajna meja ptujsko ravan presekala na dvoje, šla izpod Šent Lenarta v Slovenskih goricah in dosegla reko Muro južnovzhodno od Radgone. To, tako pravi poročilo, je meja, ki naj-

Izrez fotokopije originalnega zemljevida, ki se ga je komisija posluževala, da je na njem potegnila črto, ki naj po njenem predlogu postane končnoveljavna meja med Jugoslavijo in Nemško Avstrijo. Besede "Proposed frontier" je pripisal polk. Miles lastnoročno. Črta teče od Podkorena po Karavankah do Uršlje gore tako, da prepušča Jezersko kotlino Jugoslaviji. Od Uršlje gore zavije proti vzhodu tako, da ostanejo Slovenj Gradec in Šent Ilj v Avstriji, do vrha Kope na Pohorju, od koder gre mimo Hoč južno od Maribora do Radgone.

bolj odgovarja zemljepisnim in gospodarskim nujnostim in tudi načelu samoodločbe.

2. Drugo poročilo, ki ima 17 strani, je posebej napisal zemljepisni strokovnjak komisije, major Martin, ki zemljepisne razloge iz predhodnega poročila še

bolj na podrobno razlaga.

Na Koroškem je imel zemljepisje za zaveznika v toliko, kjer je pač mogel trditi, da je karavanška črta "bolj jasna in nesporna meja", kot pa bi bila recimo Dravska. Na Štajerskem se tega argumenta ne more poslužiti, ker so po-

horska razvodnica, osebito pa slovenj-graško polje in ptujška ravan, da ne govorimo o Slovenskih goricah, mnogo manj jasni in nesporni razmejitveni črti kot pa na primer Drava. Toda težave obide s podčrtavanjem enotnosti gospodarskega območja Maribora, z bodočimi elektrarnami v dravski dolini in s pro-avstrijskim čuvstvovanjem tamošnjega slovenskega prebivalstva. Poročilu je priložil 16 zemljevidov, ki so vsi nemškega izvora, in 8 obsežnih statističnih tabel in grafikonov, prav tako nemškega izvora.

3. Tretje poročilo, sedem strani dolgo, je napisal profesor Kerner. Kakor je to storil pri poročilu o začasni razmejitveni črti, tako tudi tukaj z velikim povdarkom ponavlja razloge za Dravsko črto. Zato ima tudi lažje stališče pri razpravljanju o bodoči dokončni razmejitvi na Koroškem kakor tudi na štajer-

skem. Na obeh ozemljih naj bo Drava dokončna meja med Avstrijo in Jugoslavijo, od Zilje do Mure. Prekmurskih Slovencev tudi njegova črta ne zajema. Še bolj kot v prvem poročilu povdarja profesor Kerner v drugem, ko gre za dokončno mejo, vlogo, ki jo je germanizacija igrala v novejši zgodovini Slovencev.

4. Četrty dokument v tem spisku je spremno pismo, ki ga je prof. Coolidge poslal ameriški delegaciji na mirovni konferenci obenem s temi tremi dokumenti. Dasi se to pismo ne nanaša izključno na začasno razmejitveno črto na Koroškem, je tako važno za spoznavanje miselnosti tega moža, ki je imel tako tehten in usodepoln vpliv na izoblikovanje ameriškega stališča v vprašanju jugoslovanske severne meje v Avstrijo, da ga je treba na tem mestu objaviti v celoti.

Drugi udarec prof. Coolidge-a

Poročilo št. 80
Ameriški Mirovni Delegaciji,
4 Place de la Concorde
Pariz.

Dunaj, 14. februarja 1919.

Gospodje,

Čast mi je priključiti temu pismu poročilo podpolkovnika Mileša, majorja Martina in poročnika LeRoy Kinga, nadalje še eno posebno poročilo majorja Martina in poročilo profesorja Kernerja, ki vsebujejo predloge glede določitve bodoče trajne meje med Nemško Avstrijo in Jugoslavijo. Naprosil sem namreč te gospode, da naj napišejo svoje predloge, kajti z ozirom na to, da so nedavno izvedli študijska raziskovanja na licu mesta na južnem Koroškem, se mi zdijo prav posebno kvalificirani za takšno nalogo. Sicer niso opravili podobnega dela tudi za štajersko področje, toda problemi so si toliko podobni, da jim ne delajo nobenih težkoč, razpravljati o vprašanju na podlagi analognih zaključkov, dasi za štajersko ne z isto gotovostjo. Naj bo nepopolnost njihovega dokaznega materiala še tako nepopolna, v kolikor mene tiče, mislim, da so v boljšem položaju, kot kdorkoli drugi, staviti mirovni delegaciji nepristranske in strokovne predloge. Dvomim, da bi katerakoli drugih zavezniških velesil razpolagala z dokaznim gradivom enake vrednosti.

Kakor je to bilo pri prvih poročilih o začasni razmejitveni črti na Koroškem (priključeni pošiljki št. 73), mnenje profesorja Kernerja tudi tukaj ne soglašja z mnenjem ostalih treh gospodov. Tudi tukaj se moje mišljenje ujema z mišljenjem večine. Koncem koncev se poročili med seboj razlikujeta samo načelno. Predlog profesorja Kernerja, ki zagovarja Dravsko črto, se oslanja na narodnostno načelo izraženo v jeziku in je s tega stališča upravičeno. Predlog drugih treh raziskovalcev se, kot oni mislijo — in po mojem prepričanju pravilno mislijo — strinja z željami večine prebivalstva, z drugimi besedami, oslanjajo se na načelo samoodločbe. Problem je torej popolnoma jasen. Razume se, da bodo Jugoslavlani in njihovi pristaši zanikali, da med Slovenci južno od Drave sploh obstoja kakšno pro-avstrijsko razpoloženje, in da bodo seveda zavpili, če bi nasprotno stališče zmagalo, toda to nima nobene zveze s pravičnostjo ali krivičnostjo rešitve, ako govori zanj zadostno utemeljeno dokazno gradivo.

V tej kakor tudi v drugih zvezah je treba vprašanje zemljepisne in gospodarske enotno-

sti Dravske doline, s katero se major Martin, ki je sposoben poklicni geograf, posebej bavi, vzeti resno v obzir. Njegovo dokazovanje se mi zdi neoporečno. Mala zemljevida "Razdelitev proizvodnje v Avstrijskih Alpah" in "Gostota prebivalstva v Avstrijskih Alpah", ki jih je svoji spomenici priključil (prilogi 3 in 4), podpirata njegovo dokazovanje. Prav tako je s tem v skladu tudi pričevanje ljudstva na terenu. Da, celo v današnjih razburkanih dneh, ko je nacionalno čuvstvovanje zelo razgreto, je med prebivalstvom obeh narodnosti Dravske doline še mnogo takšnih, ki si pred vsem drugim žele ostati pod eno in isto vlado, pa naj bo že ta ali druga, mesto, da jih trgajo drug od drugega, kar bi bilo za vse gospodarsko propadanje. Dejstvo, da dajejo

prednost avstrijski vladi, je torej treba razumeti tako, da v glavnem izhaja iz njihovega upravičenega spoznanja svojih lastnih interesov in da ni plod nacionalistične propagande.

Ako (ameriška) mirovna delegacija noče postaviti na glavo vsega, kar je tekom stoletij ustvarila kolonizacija, pa naj bo miroljubna ali ne, ampak hoče potegniti nove meddržavne meje tako, da bodo čim bolj zadovoljive same po sebi, a tudi odgovarjale željam prebivalstva, ki prihaja v poštev, potem bi si dovolil izreči predlog, naj se predlogi podpolkovnika Milesa, majorja Martina in poročnika LeRoy Kinga sprejmejo kot pravilni.

Čast mi je ostati Vaš pokorni služitelj

Podpis:

Archibald Cary Coolidge

Odmevi v Parizu

Med tem, ko se je to dogajalo med Celovcem, Dunajem in Parizom, in ko je ameriška mirovna delegacija že dne 14. februarja imela v rokah celokupno "Milesovo poročilo" obenem z zaključnim sklepom prof. Coolidgea samega, je prof. dr. Lambert Ehrlich, ki je kot zastopnik slovenske deželne vlade spremljal Milesovo komisijo na njenem potovanju skozi Koroško in sam na svoje lastne oči videl in na svoje lastna ušesa slišal, kaj se dogaja in kako se "izpraševanje ljudstva" praktično izvaja, skušal premostiti železniški kaos na Solnograškem in Tirolskem, da bi čimprej prišel v Pariz in obvestil jugoslovansko delegacijo, ki se je začela tamkaj zbirati, o poteku dogodkov. Ves čas Milesovega raziskovanja je slutil, da bodo "Amerikanci" odločili v prilog Nemške Avstrije in proti koroškim Slovencem. Ves postopek je bil takšen, je pozneje pripovedoval, da zanj ni bilo nobenega dvoma o tem, kje ležijo simpatije članov razmejitvene komisije. Zato je smatral za nujno, da čim prej pride on sam osebno v Pariz in jugoslovansko zastopstvo o vsem obvesti, da bi tako preprečil, da se Milesov predlog o razmejitvi, o katerem ni dvomil, da bo kot predlog izvedencev napravil prepričevalen vtis na ameriško mirovno delegacijo, ne vsili tudi Vrhovnemu Svetu kot najbolj pravična rešitev. Z velikimi te-

žavami, čakanji na mejah, preiskovanji po carinarnicah, se je vendar prikopal do Pariza dne 20. februarja v upanju, da je prišel še pravočasno. Ko bi bil takrat vedel on sam, in če bi bila vedela tudi slovenska deželna vlada, da je bila Milesova razmejitvena komisija poslana na Koroško brez odobritve ameriške vlade in proti predpisom pogodbe za premirje in je tako bila s stališča mednarodnega prava ilegalna in brez pravne vrednosti — toda tega takrat nikdo od naših ni vedel — bi bil ves postopek drugačen. Mesto, da so takrat v Gradcu pristali na predlog, da naj ameriška komisija posreduje na Koroškem, bi bili to nalogo prepustili francoski vojski, ki je po pogodbi o premirju bila pristojna za to ozemlje. Milesova komisija bi sploh ne mogla iti na Koroško. In če bi bila zaradi nevednosti pripuščena, bi bilo mnogo lažje razveljaviti njen pomen pri poveljniku francoske vojske maršalu Franchet d'Espèrayu, kot pa v samem Parizu.

Ameriška mirovna delegacija v Parizu je bila v hudi zadregi, ko je prejela Milesove dokumente o Koroški. Kot je razvidno že iz njenega stališča koncem januarja 1919, ona ni hotela nastopati samovoljno in mimo zaveznikov. Vest o Coolidgevem postopku je smatrala za tako važno, da so jo takoj sporočili Državnemu tajništvu v Washington in

predložili samemu predsedniku Wilsonu. Dne 20. februarja — na dan, ko je dr. Ehrlich prišel v Pariz — je imela delegacija sejo, kjer so Coolidgev incident obravnavali. Pri tej priložnosti je, kot je razvidno iz arhivov, tajnik delegacije general Bliss silno trdno nastopil in predložil stroge ukrepe. Izjavil je:

“Incidenti, kot je ta s prof. Coolidge, ki je zabredel v obmejni spor med Nemško-Avstrijci in Slovenci na Koroškem, mi mnogokrat vzbujajo željo, da bi takoj odpoklical vse ameriške misije, ki delajo zunaj na terenu...”

Državni tajnik Lansing, ki je takoj spoznal daljnosežnost tega incidenta, je sklenil, da je treba vso stvar zakriti in jo pokriti s predlogom, naj Vrhovni Svet vzame stvar avstrijsko-slovenskih bojov na Koroškem v svoje roke in napravi potrebne sklepe, da se boji ustavi na kakšni sporazumni začasni meji. Vrhovni Svet je ta predlog sprejel, ker mu je bilo mnogo na tem, da ameriške delegacije, katere dobra volja je bila jasna, zaradi Coolidgea ne spravlja v zadrego. Prof. Coolidgeu pa so dne 26. februarja poslali brzozjavko naslednje vsebine:

Pariz, dne 26. februarja 1919.

Profesorju Coolidgeu, Dunaj — Morate razumeti, da ameriška mirovna delegacija pod nobenim pogojem ne sme nastopati na svojo roko v takšnih styareh in zaradi tega ne sme objavljati nikakršne, pa čeprav samočasne razmejitvene črte, ki da so jo potegovali ameriški uradniki. Ameriška delegacija je pravkar dobila protestno noto srbske vlade glede razmejitvene črte, ki jo je potegnil polkovnik Miles. Na včerajšnji seji Sveta Desetorice je bilo sklenjeno, da naj predmet o razmejitveni črti na Koroškem prouči Tehnična Komisija, ki je bila sestavljena v takšne namene. Upamo, da bo v kratkem ustanovljena nevtralna cona, ki bo preprečila nadaljevanje sovražnosti v tem predelu. Pooblaščen ste sporočiti nasprotujočim si strankam — in to boljše ustno — da ste obveščeni, da je predmet o začasni razmejitveni črti sedaj v rokah Vrhovnega Sveta in da je torej popolnoma izven območja vsakega poedinca kakor tudi izven oblasti Ameriške mirovne delegacije...”

Iz tega brzozjava sledi, da je bilo sklenjeno, da se vse delovanje Milesove komisije zamolči, da se njeni sklepi sploh ne razglase kot neveljavni, in da je jugoslovansko zastopstvo na podlagi dr. Ehrlichovega poročila mednarodno-pravno stran tega incidenta že izkoristilo. Prepis tega brzozjava je bil poslan predsedniku Wilsonu, ki ga je odobril.

Dne 5. marca je francoski zunanji minister Pichon uradno protestiral pri ameriški mirovni delegaciji proti “delovanju nekega Mistra Coolidgea” na francoskem pristojnem vojaškem področju, in istega dne je tudi prof. dr. Žolger, ki je prav tako po hudih mukah prišel v Pariz, v imenu jugoslovanskega predstavništva na mirovni konferenci predložil Vrhovnemu Svetu poznano zgodovinsko spomenico o predlogu za razmejitev med Nemško Avstrijo in Jugoslavijo.

Incident o Milesovi razmejitveni črti na Koroškem je pozneje imenovan še enkrat v zapisniku o seji ameriške mirovne delegacije dne 18. marca 1919, ko je šlo za predlog francoske vlade, naj Amerika pošlje enega svojih častnikov v Ljubljano, da se tamkaj priključi vojaški misiji maršala Franchet d'Espèraya. K temu predlogu je tajnik delegacije izjavil, da “nas je Milesova afera naučila”, da je boljše, da se Amerika ne meša v razmejitvena vprašanja razen po nalogu Vrhovnega Sveta. O Milesovi komisiji se je izrazil, “da je polkovnik Miles akcijo izvedel brez vsakega dovoljenja svoje vlade” in da je to, kar je storil, “bilo dobronamerno, prijateljsko-dejanje opazovalca, ki pa je ameriška mirovna delegacija zavrgla in jo označila kot dejanje, ki nima nobene uradne vrednosti.” Na osnovi teh “prošlih izkušenj” pa predlaga, da naj ameriška delegacija odkloni prošnjo francoske vlade in torej ne pošlje v Ljubljano nobenega častnika v vojaško misijo maršala Franchet d'Espèraya, ki naj bi šla na Koroško, da tamkajšnje razmere še enkrat preišče. Francozi so potem zamisel sploh opustili.

Nepopravljive stvarne posledice

S tem bi bil opis uradnega poteka Milesove razmejitvene komisije na Koroškem končan. Ameriška vlada se mu je uradno odrekla in je kot protimednarodnopraven dokument zamrl v tajnih arhivih.

Toda stvarne posledice tega čudnega podviga so bile povsem druge. Dasi se je temu poročilo ameriška vlada uradno odrekla, je postalo za nadaljne izoblikovanje ameriške politike na mirovni konferenci neke vrste svetopisemsko besedilo napisano po priznanih in spoštovanih ameriških strokovnjakih na podlagi nabranih podatkov, dasi ilegalno — na licu mesta, in potemtakem zanje zanesljiv nepristranski kašipot skozi zmedo nasprotujoče si literature, ki so jo kopicili eni in drugi, bodisi, da jih je gnala slepa strast ali posebni politični računi in ki je po njihovem mnenju vsa nosila pečat nestrokovnosti in pristranosti. Tako je Milesovo poročilo povzročilo, da je ameriška politika na tem predelu zapustila načelno linijo, s katero je šla na mirovno konferenco in postala pri debatah o dokončni razmejitvi trda zagovornica Karavank in Pohorja kot bodoče meje. Ko se je prizadevanjem jugoslovanske delegacije in s pomočjo Francije posrečilo podreti karavansko črto, je Milesova odločitev, ki je dvignila duh koroških Nemcev in Nemčurjev, a istočasno omalodušila Slovence, na tihem glasno soodločevala, da je prišlo do plebiscita in tudi, da je bil plebiscit izveden pod pogoji, ki so bili podobni onim, pod katerimi je svoje dni Miles potegoval svojo nesrečno črto. Res je, uradno je umrla nekaj dni potem, ko je bila potegnjena, toda iz uradnega groba je govorila dalje in soodločevala pri razvoju nadaljne usode koroških Slovencev. Ni treba posebej poudarjati, da je ležala na mizi tudi, ko so po drugi svetovni vojni "reševali" vprašanje slovenske Koroške.

To študijo hočemo zaključiti z nekaj stavki iz knjige "Archibald Cary Coolidge", ki sta jo napisala Harold J. Coolidge in Robert H. Lord in ki jo je izdala Houghton Mifflin Co. leta

1932. V knjigi je opisano delovanje prof. Coolidgea na Dunaju v zvezi z avstrijsko — slovenskimi problemi po prvi svetovni vojni. Najdete jih na strani 205:

"S tem, da je Coolidge sprejel to razsodništvo, je brez dvoma v skrajni meri prekorčil svoje pravice in je ravnal v nasprotju s svojimi vladnimi navodili. To je tudi edini važen dogodek, o katerem je v vsem njegovem vladnem službovanju mogoče izreči takšno kritiko. Toda on je to storil premišljeno in z odprtimi očmi z namenom, da bi rešil stotine in morda celo tisoče človeških življenj. "Težko bi bilo še v večji meri prekoračiti vladna navodila", je pisal sam, "in kar tresem se, ko premišlujem, kaj si bo mislil Lansing (državni tajnik), ko bo o tem slišal". Na vsak način je pričakoval "grmeč telegram" iz Pariza. Med tem ko je on čakal na grom in blisk iz Pariza, so njegovi razsodniki opravljali težavno delo na Koroškem..."

"Njegovo (Coolidgevo) in polk. Milesovo poročilo sta prepričali ameriško mirovno delegacijo, da je opustila svojo prvotno zamisel, s katero je prišla na mirovno konferenco, namreč, da deli Koroško po črtilni reke Drave, in sprejela rešitev, po kateri naj vsa Koroška ostane Avstriji..." (str. 222)

Ni čudno, če se je avstrijski kancler dr. Karl Renner čutil dolžnega, da se profesorju Coolidgeu v posebnem pismu, napisanem 19. oktobra 1920, nekaj dni po plebiscitu, zahvali za njegove zasluge za Avstrijo:

"Zahvala gre nepristranosti, širokogrudnosti in modrim nasvetom tega velikega moža, ki je stal na čelu ameriške študijske komisije na Dunaju, da je na Koroškem zmagalo načelo, ki naj bi po namenih Združenih držav služilo kot merilo za obnovo vseh avstrijskih meja. Kajti ta ameriška misija — prva med zavezniškimi — ki je prišla na Dunaj, je pred dvema letoma začela preučevati posledice zloma avstro-ogrske monarhije in pripravljati rešitev v duhu načel predsednika Wilsona... To je še ena hvaležnost, ki jo je treba prišteti mnogim drugim, ki nas vežejo na Ameriko, odkar je od premirja naprej nudila tako ogromno moralno in materialno oporo mladi avstrijski republiki, ki je toliko trpela." (str. 215)

Svoboda - osnovna zahteva trajnega miru

II. MEDNARODNI KONGRES KRŠČANSKO DEMOKRATSKE ZVEZE SREDNJE

EVROPE OD 15. DO 17. APRILA 1955 V NEW YORKU

Drugi kongres CDUCE je prav tako kot prvi pred dvema letoma združil predstavnike tistih krščansko demokratskih strank iz dežel za železno zaveso, ki tudi v tujini nadaljujejo s svojim političnim delom. Zbrali so se predstavniki in zastopniki kršč. demokratskih strank iz Poljske, Češko-Slovaške, Madžarske, Latvije in Litve ter Jugoslavije, katero je kot edina kršč. demokratska stranka na vsem državnem področju predstavljala Slovenska ljudska stranka.

Po uvodni besedi predsednika CDUCE msgr. Jožefa Kozi-Horvatha so kongresne zborovalce pozdravili še naslednji odličniki: newyorški župan Robert F. Wagner, Roger Baldwin, predsednik Mednarodne zveze za človeške svoboščine, dr. Tingfu F. Tsiang, poslanik nacionalne Kitajske pri UNO, polkovnik Ben C. Limb, poslanik Južne Koreje pri UNO, Ramon Villeda Morales, predsedniški kandidat iz Hondurasa, Jesus Galindez, predstavnik Baskov pri UNO, dr. Gerard Thorman, zastopnik Mednarodne zveze kršč. del. sindikatov pri UNO, dr. L. Longarzo, zastopnik katoliške Charitas pri UNO, Anton Toma iz Egipta kot predstavnik kršč. demokratsko mislečih Arabcev z Bližnjega vzhoda, dr. Hasan Dosti v imenu Albanskega narodnega odbora, Dimitar K. Petkov v imenu Bolgarskega NO, Jožef Lettrich imenu Odbora svobodne Češko-Slovaške, Aleksander Kutt v imenu Odbora svobodne Estonske, msgr. Bela Varga v imenu Madžarskega NO, dr. Jožef Černy v imenu Mednarodne Kmečke zveze, Lazar Rađivojević v imenu Odbora za osvoboditev narodov Jugoslavije, Vaclav Sidzikauskas v imenu Litvanskega NO ter Stanislav Mikolajczyk v imenu Poljskega narodno demokratskega odbora. Posebno toplo je bil pozdravljen nagovor p. Benjamina Nuñeza, poslanika Costa Ríce pri UNO, katere predsednik José Figueres je k zaključnemu banketu poslal izredno prijazno brzojavko, poudarjajoč nujnost borbe proti komunizmu.

Na zaključnem banketu samem so govorili predsednik Free Europe odbora Whitney H.

Shepardson ter poslanec Daniel J. Flood in senator Joseph O'Mahoney, medtem ko je senator William Langer govoril na zborovanju ter kot predsednik US senatnega odbora za begunce izrecno poudaril, da bo storil vse, da se čim večjemu številu beguncev pred komunizmom omogoči prihod v USA.

Pozdravna pisma so kongresu poslali naslednji odličniki: R. Nixon, podpredsednik USA, John Foster Dulles, drž. tajnik za zun. zadeve, James P. Mitchell, US tajnik za delo, Adlai E. Stevenson, posleyodeči šef demokratske stranke, senatorji USA John Sparkman, Stuart Symington, Ralph E. Flanders, Homer E. Capehart, poslanci USA Joseph W. Martin, šef republikanskega bloka, John W. McCormack, šef demokratskega bloka, Alvin M. Bentley, guvernerji USA W. Averell Harriman, Mennen Williams in Robert Meyner

Mednarodna povezanost krščansko demokratično usmerjenih strank in gibanj se je ob letošnjem kongresu še jasneje pokazala kakor ob prejšnjem. Saj je bilo na tem II. kongresu CDUCE izbrano častno predsedstvo kršč. demokratskih strank v begunstvu, katerega sestavljajo naslednji odličniki: prof. Alceu Amoroso Lima, teoretik brazilske kršč. dem. stranke, Robert Bichet, gen. tajnik Nouvelles Equipes Internationales, član francoskega parlamenta, Georges Bidault, član MRP, bivši predsednik francoske vlade, Rafael Caldera, gen. tajnik venezuelanske kršč. socialne stranke, Amintore Fanfani, generalni tajnik italijanske DC, E. Gerstenmaier, član nemške CDU, predsednik parlamenta, A. E. de Schryver, bivši belgijski minister, predsednik NEI, Luigi Sturzo, ustanovitelj italijanske DC, dosmrtni član senata, Kotaro Tanaka, član vrhovnega japonskega sodišča, Paul Van Zeeland, bivši predsednik belgijske vlade.

Od kršč. demokratskih politikov iz Evrope in drugod so poslali pozdravna pisma: kancler Konrad Adenauer, Heinrich von Brentano, nemški zun. minister, dr. E. Gerstenmaier, don Luigi Sturzo, Amintore Fanfani, profesor La Pira, župan iz Firenc, Theo Lefevre, predsed-

nik Belgijske kršč. socialne stranke, dr. H. W. van Doorn, predsednik Nizozemske kat. ljudske stranke, dr. Marga A. Klompe, članica nizozemskega parlamenta, Paul van Zeeland, J. Pholien, bivši belgijski preds. vlade, Gaston Eyskens, bivši belgijski preds. vlade, rev. Patrick McLaughlin, predstavnik britanske skupine v Nouvelles Equipes Internationales — kršč. dem. centrali, dr. José Musalem Safio, predsednik čilskega Movimiento Nacional Cristiano, Kotaro Tanaka, član vrh. sodišča na Japonskem, Rafael Caldera, gen. tajnik Venezuelanske kršč. socialne stranke, A. Cool, predsednik Belgijske kršč. del. zveze, prof. dr. Luis Bedoya Reyes, predstavnik Peruanskega kršč. socialnega gibanja, Maurice Schuman, častni predsednik francoskega ljudskega republikanskega gibanja (M.R.P.), Pierre Henri Teitgen in André Colin, predsednik odn. tajnik MRP, Gaston Tessier, predsed. Mednarodne zveze kršč. del. sindikatov, dr. I. C. Bebrot, predstavnik kršč. dem. gibanja v Nizozemski Zahodni Indiji — Curacao, major Tafton Beamish, član angl. parlamenta, prof. George Catlin iz Oxforda, Anglija, Jerome D' Souza, S. J., direktor Indijskega instituta za socialni red, dr. Friedrich Funder, izdajatelj dunajske revije Die Furche, itd.

Na kongresu so podali poročila predstavniki posameznih narodnih kršč. demokratičnih strank v izseljenstvu, ki so poslale tudi svoje uradne zastopnike. Slovensko predstavništvo so sestavljali: dr. Miha Krek, Ivan Avsenek, dr. Janez Arnež, Anton Babnik, dr. Joža Basaj, Milka Goričan, dr. Zdravko Kalan, dr. Alojzij Kuhar, dr. Ludvik Puš, Helena Remčeva, dr. Peter Remec, Vladimir Remec, Franč Sfiligoj, Zina Velikonja, Jakob Žakelj. To so bili pooblašeni zastopniki SLS poverjeništev iz USA, Kanade in Argentine ter Španije in Francije.

Poročilo o Sloveniji, Slovencih v zamejstvu in begunstvu ter mestu SLS med njimi je po nalogu načelnika SLS dr. Mihe Kreka podal dr. Peter Remec. V poročilu je bilo med drugim navedeno tudi naslednje:

“Deset let po takoimenovani osvoboditvi je Jugoslavija še vedno eno samo koncentracijsko taborišče s 15 milijoni političnih pripornikov, katere straži in nadzoruje ter kaznuje okrog 700.000 komunistov.

Poveljnik tega taborišča je komunistični diktator Tito. V zadnjih dveh letih je Titu uspe-

Sprejem new-yorškega župana Roberta Wagnerja. V imenu Srednje-evropske kršč. dem. zveze pozdravlja župana Wagnerja (na desni) slovenski fant Ernest Žagar, v slovenski narodni noši. Levo od njega je v delegaciji narodnih noš gđ. Teja Puc, desno gđ. Judita Zadnik, v sredini dr. Ludvik Puš.

lo, dokazati vsem na vzhodu in na zahodu, da je komunist in da bo komunist tudi ostal. To dejstvo je bilo sprejeto in uradno priznано kot osnova, na kateri so Hruščov in drugi komunistični mogotci v Kremlju obnovili stike med Sovjeti in Jugoslovani. Ob zaključku leta 1954 ni bilo niti enega komunističnega lista, kluba, gibanja ali stranke, ki bi odklanjala Titov komunizem, komunistično ideologijo njegovih pripadnikov in komunistični sistem njegove vladavine. Prenekateri pomembni predstavniki svetovne komunistične zarote so v zadnjih mesecih hvallili Tita kot velikega izkazovalca uslug komunističnim ciljem. Tako so Tito in njegovi “nacionalni komunisti” po vseh zapletljajih, nastalih po letu 1948, krepko utrdili svoje položaje v vrstah komunizma.

Državniki demokratičnih narodov se v splošnem ne strinjajo s tem pogledom na jugoslovanske zadeve. Nekateri izmed njih, tako se zdi, so neozdravljivo kratkovidni optimisti, verujoč, da jugoslovanski komunisti v nekaterih trenutkih in pogojih ne morejo škodovati demokratičnim silam in njihovim namenom. Drugi spet mislijo, da je v korist demokracije, ako hranijo in podpirajo verjetnega komunističnega odpadnika, kajti upajo, da se bo Tito skupno z njimi boril proti kremeljskim plačancem, svojim marksističnim bratom.

Titova vlada je zadnje leto prejela posebno velike količine vojaške opreme in orožja. A

Slovenska skupina na kongresu CDUCE. Delegati SLS so bili: Ing. Vladimir Remec, (drugi od leve v zadnji vrsti), dr. Peter Remec (v sredini zadnje vrste), dr. Miha Krek (četrti od leve v isti vrsti), Anton Babnik (poleg Kreka), Ivan Avsenek (stoječ na skrajni desni), Janez Arnež (pred dr. Krekom), Milka Goričan (sedi na desni), Zina Velikonja (sedi v sredini), ga. Helena Remec (sedi druga od leve) in dr. Ludovik Puš (sedi na skrajni levi). Delegati, ki niso na sliki: dr. Joža Basaj, dr. Zdravko Kalan, dr. Alojzij Kuhar, Franc Sfiligoj in Jakob Žakelj. — V širši odbor CDUCE (Council) so bili izvoljeni: Dr. Miha Krek, Ivan Avsenek, Janez Arnež, Anton Babnik, dr. Ludovik Puš in dr. Peter Remec. — Podpredsednik Unije je Ivan Avsenek za SLS. — V izvršnem odboru CDUCE sta za SLS dr. Miha Krek in dr. Peter Remec.

vse do danes je ameriško orožje prvenstveno koristilo samo enemu namenu: pomagalo je obdržati, ojačiti in utrditi položaj komunističnega tirana nad življenji v njegovem koncentracijskem taborišču.

Politika "preračunega rizika" iz let 1948-1949 je postala stalna politična linija v letih 1954 in 1955.

Ni prav posebno važno, ako demokratične sile podpirajo komunistični režim v Jugoslaviji, postavljajoč pri tem neke pogoje. Preprosta resnica je, da so velike demokratične sile potrošile stotine milijonov dolarjev za utrditev Titove komunistične vladavine. Vsa ta pomoč ni v nikaki posebni meri služila okrepitevi obrambnega sistema svobodnega sveta pred komunistično nevarnostjo. So pa ti bleščeči darovi pomagali, in to precej uspešno, pri ukinitvi osebnih, državljanskih in političnih svoboščin vsega prebivalstva. Važno je povedati, da je bila večina škofov in prelatov, kakor tudi drugih cerkvenih dostojanstvenikov pod-

vržena blatenju, fizičnim napadom s strani komunistične drhali, obsodbam pred komunističnimi sodišči zaradi izvrševanja svojih verskih dolžnosti in odgonom v zapor. Še bolj važno je poudariti, da so vsem cerkvam, kapelam in vsem duhovnikom naložili tako visoke davke, da ti presegajo vsaj dvakrat, ako ne več, vrednost poslopja samega odn. osebne imetje posameznikov.

Nekaj stotin učiteljev, ki so hoteli ostati na svojih službenih mestih, ostati pa obenem tudi zvesti krščanskim načelom, so odpustili. A vse to prav gotovo ni važno za svobodni svet. Važno zanj je, da otroke in mladino vzgajajo dandanes v Jugoslaviji sleherni dan v sovraštvu do Boga, svobode in demokracije."

V nadaljevanju poročila je dr. Remec bral naslednje:

"Politične stranke so še vedno zatrte in prepovedane. Nekatere poizkuse postavitve kandidatov za javna mesta v službah je tajna policija zatrla v kali. Načrte, po katerih naj bi vojska postala vsenarodno orodje za obrambo dežele, je sprevrnil sam Tito, ki je ukazal, da morajo biti tako vojska kot mornarica in letalstvo poslušno orodje v rokah komunističnega vodstva, nekake šole za vzgojo novih komunističnih osebnosti, nekaka vežbalna središča za borce komunističnih ciljev."

V zvezi z delavnostjo SLS v zamejstvu je dr. Remec Peter navajal:

"Slovenski krščanski demokrati imajo organizacijo svojih skupin izvedeno tako v Evropi kakor v obeh Amerikah. V slovenskem jeziku izdajajo pristaši SLS en tednik, 6 mesečnikov in en letni almanah. Posebej še imata slovenski narodni manjšini v Italiji in Avstriji vsaka svoj tednik in skupno dve tiskarni. Letne skupščine naše stranke v emigraciji se vrše sleherni leto v Južni Ameriki. Naša mladinska sekcija je organizirala posebne politične tečaje, in sicer enega letno. Okrog 500 mladih fantov in deklet je doslej posečalo te tečaje, tako v Severni kakor v Južni Ameriki. Leta 1954 je manjša skupina naših somišljenikov v Evropi prisostvovala podobnemu tečaju o najpomembnejših političnih problemih.

Slovenska ljudska stranka, najmočnejša slovenska demokratična politična skupnost, aktivno sodeluje v Narodnem odboru za Slovenijo, v Zvezi Narodnih odborov in svetov v New Yorku, v Komisiji za Srednjo in Vzhodno Evropo in njenih odborih v Londonu, Parizu in

Strasbourg ter v drugih mednarodnih ustanovah. Kot edina politična stranka iz Jugoslavije s krščansko-demokratskim programom je SLS članica Nouvelles Equipes Internationales v Parizu. Ne sme pa biti član Skupščine zaslužjenih narodov Evrope, katere sedež je v New Yorku, iz enostavnega razloga, ker naše čezle ne štejejo med zaslužjene.

Poskušamo pa vedno in vsepovsod, kjer koli vidimo kakršno koli možnost, pomagati v borbi za vzpostavitev svobode in demokracije v naši domovini in v drugih zaslužjenih deželah. Eno najmočnejših postavk naše delavnosti smo našli prav v Krščansko-demokratski zvezi Srednje Evrope, kateri samo želimo, da bi uspevala in procvitala v smeri njenih vzvišenih ciljev vse do dne osvoboditve in tudi še naprej."

Na koncu poročila je dr. Peter Remec predlagal naslednjo resolucijo:

"Prav zadnje dni smo prejeli vesti iz italijanskih in jugoslovanskih časnikov, da so v prvih mesecih tekočega leta italijanske oblasti nasilno izročile jugoslovanski mejni straži več skupin beguncev iz Jugoslavije in iz drugih dežel za železno zaveso.

Jugoslovansko komunistično časopisje poroča o približno 100 takih primerih, italijansko pa piše, da je bilo izročenih nekako 900 beguncev. To nečloveško postopanje z begunci se je sprevrglo v javen škandal, ko se je dne 5. marca 1955 skupina beguncev uspešno uprla italijanski policijski straži in ušla pred nosom jugoslovanske straže, ki je na meji čakala, da begunce prevzame.

Neizpodbitno drži, da se izročanje vrši že nekaj časa. Komunistično časopisje z naslado odobrava to početje policije. Neodvisni in demokratski tisk pa ugotavlja — imamo v rokah zanesljiva obvestila, ki iz drugih virov to potrjujejo, — da so bili begunci izročeni brez predhodnega sodnega postopka, kakor predpisuje mednarodni zakon in pogodbe o izročanju.

Ni nobenega dvoma, da so bile vse, ali vsaj velika večina, izročenih oseb poštene in zanesljivi demokratični ljudje, ki so ušli, da se rešijo komunističnega nasilja in preganjanja.

Zato pri tej priliki prosimo in rotimo vse krščansko-demokratske politične sile in vse zagovornike gibanja, da uporabijo vsa razpoložljiva sredstva z namenom, da vplivajo na vlade svobodnega sveta, in posebej na vlade zapadne Evrope, naj takoj prenehajo tako ne-

Pozdravna slovesnost ob prihodu new-yorškega župana Wagnerja, pred kamerami časopisnih poročevalcev. Župan stoji v skupini narodnih noš, za krožnikom s kruhom in soljo, v vrsti na desni so predstavniki CDUCE (od desne): Konrad Sieniewicz, dr. Adolf Prochazka in dr. Ludovik Puš. Slovesnost je bila v avli zborovalne palače, zborovalci so v dvorani, kjer pričakujejo župana.

človeško ravnati z nedolžnimi begunci, ki so v dobri veri pobegnili iz komunistično zaslužjenih dežel.

Notorično je dejstvo, da je politično, gospodarsko in versko nasilje v Jugoslaviji bistveno istega brutalnega značaja kakor v vseh ostalih deželah pod komunistično diktaturo. Zatorej se obračamo na vlade v svobodnem svetu, naj jugoslovanskim beguncem nudijo iste pravice zatotišča (azila) in isto moralno in gmotno podporo, kakor so jo doslej. Dr. Miha Krek, l. r., načelnik Slovenske ljudske stranke."

Resolucija je bila soglasno sprejeta in Zveza (CDUCE) je v podkrepitev te resolucije izdelala posebno spomenico.

Spomenica je bila v posebnem pismu, ki sta ga podpisala načelnik in glavni tajnik Zveze, poslana vsem vodilnim politikom in državnikom italijanske kršč.-dem. stranke Democrazia Cristiana, trem veleposlanikom zapadnih sil: Združenih ameriških držav, Anglije in Francije v Rimu, dalje Visokemu komisarju za begunce pri Združenih narodih ter komisiji za človečanske pravice pri isti ustanovi, USA State Departamentu (zunanjemu ministrstvu), vsem tajnikom krščansko-demokratskih strank v zapadni Evropi, raznim listom in drugim ustanovam in osebam, ki bi od svoje strani mogle pripomoči, da se izročanje jugoslovanskih beguncev po italijanski vladi takoj ustavi.

Odlični gostje na zaključnem banketu kongresa CDUCE (Od leve proti desni): USA poslanec Daniel Flood, govornik na banketu, latvijski škof Joseph Rancans (ki je daroval ob kongresu mašo za udeležence in je obenem predstavnik latvijske Kmetijske stranke), USA senator J. O'Mahoney iz države Wyoming (slavnostni govornik), Karol Popiel, šef Poljske krščanske delavske stranke in član član izvršnega odbora CDUCE, Whitney H. Shepardson, predsednik Free Europe Committee, Msgr. Joseph Kozi-Horvath, šef madžarskega kršč. dem. gibanja in predsednik CDUCE, prof. Adolf Prochazka, šef češke ljudske stranke in predsednik izvršnega odbora CDUCE, dr. Miha Krek, predsednik SLS in prvi podpredsednik izvršnega odbora CDUCE, Rev. Benjamino Nuñez, stalni ambasador Costa Rica pri Združenih narodih in govornik na banketu, Konrad Sieniewicz, glavni tajnik CDUCE, James Farrel, predsednik ameriškega odbora za kulturno svobodo in govornik na banketu, prof. Kazys Pakštas, šef Litvanske kršč. dem. stranke in član izvršnega odbora CDUCE.

V okviru posameznih delovnih sekcij CDUCE sodelujejo naslednji pristaši SLS: stalni član uredništva angleško pisane Revije CDUCE je dr. Ludvik Puš, pri študijskem krožku vodi dr. Frido Pogačnik oddelke "Krščansko demokratska načela v mednarodnih odnosih", dr. Puš vodi od I. kongresa dalje tudi debatni krožek, pri katerem sta od Slovencev predavala 20. maja 1953 dr. Alojzij Kuhar o Trstu — evropskem problemu in 3. junija 1954 dr. Frido Pogačnik o Splošnih pogledih na evropsko federacijo. Člana poljedelskega odbora sta dr. Joža Basaj in dr. Ludvik Puš, ki je hkrati tajnik odbora. V ženski sekciji zastopa Slovenke gđc. Ljudmila Goričan, v odboru Evropskih problemov je slovenski zastopnik dr. Peter Remeč, čigar spomenico o bistvenih načelih in navodilih, zadevajočih evropsko de-

lavnost CDUCE v bližnji bodočnosti je ta odbor sprejel v celoti. V organizacijskem odboru sodeluje dr. Jakob Toni, v propagandnem pa dr. Joža Basaj. Izmed zastopnikov CDUCE v posameznih prestolnicah Evrope je pomembna delavnost, ki jo razvija v Rimu č. g. Marko Kranjc. Prav tako je obširna delavnost mladinske sekcije v Parizu, katere vodilni član dr. Nace Čretnik je obenem tudi glavni urednik Mladinskega biltena CDUCE.

Kongres je med drugim naslovil posebno poslanico svobodnemu svetu, objavil spomenico o delu in njega pravilnem pojmovanju, spomenico CDUCE afriško-azijski konferenci v Bandungu, ki je bila prav tiste dni kot kongres, spomenico o vlogi žene v svetu in pomenu družine, spomenico o načelih kmečke politike, spomenico Združenim narodom ter poslanico za-

sužnjem narodom za železno zaveso, iz katerega ponatiskujemo najpomembnejše stavke:

“Mi, predstavniki, člani in somišljeniki krščansko demokratskih strank Češko-Slovaške, Madžarske, Latvije, Litve, Poljske in Slovenije-Jugoslavije, dežel, ki so umolknile zaradi komunističnega nasilja in pritiska, smo danes glasniki v borbi za osvobodjenje naših narodov. Zavedamo se, da smo glasniki takšnih načel vladavine, ki bo našim deželam in mednarodnim odnosom ponovno prinesla svobodo, mir in procvit: naša načela o bodoči ureditvi v naših domovinah so jamstvo, da nikoli več v zgodovini našim narodom ne bo treba doživeti tako strašnega udara, kakor so ga občutili po drugi svetovni vojni, in to zaradi napak, storjenih med vojno in po prekinitvi sovražnosti na vseh frontah.

V desetem letu po prenehanju borbe se svobodni svet popolnoma zaveda vseh storjenih napak.”

Omenjajoč mrzlo vojno, ogromne izdatke za obrambo zahoda, objavo jaltških dogovorov in posamezne izjave vodilnih državnikov nadaljuje poslanica:

“Ugotoviti je treba, da je komunizem — v širnem obsegu — izgubil svojo privlačnost. Nič več ne more ljudstev vabiti s svojimi proglašitvami o “socialnih” problemih, kakor je to včasih z lahkoto opravljal. Kot ideologija ni več tako nevaren, v nekaterih pogledih namreč, kakor je bil še do nedavnega. Nikjer na svetu

ni več vlade, ki ne bi z neko mero nezaupanja motrila komunističnih vlad v posameznih državah, kajti Sovjetska Zveza še nikoli ni držala niti enega mednarodno sklenjenega dogovora.

Zavedati se morate, da danes ni več odgovornih zahodnih državnikov in politikov, ki bi si delali kakršne koli utvare, da je mogoče držati še dolgo dobo polovico sveta v svobodi, a stalno ogroženi zaradi komunistične nevarnosti, drugo polovico pa v suženjstvu, če hočemo, da bo človeštvo uživalo trajni mir. Spoznanje, da je mir nedeljiv, je danes vsesplošno razširjeno. Predstavlja pa hkrati tudi osnovno postavko v vseh načrtih za bodočnost.

Priznati pa je treba tudi dejstvo, da so na zahodu na splošno nasprotni zapletljaju v vojno. A to je za dežele z resničnimi demokratičnimi sistemi, kjer ljudstvo svobodno izraža svojo voljo, popolnoma razumljivo. Še posebej pa postane to umljivo, ako upoštevamo vsa sodobna sredstva za masovno uničevanje, katerih uporaba bi, kakor sodijo na splošno vojaški in znanstveni strokovnjaki, utegnila povzročiti popolno uničenje vse civilizacije.

Zahod zato ne bo nikoli povzročil vojne. A če mu bo vojna vsiljena, bo nanjo popolnoma pripravljen. In nobenega dvoma ni, ako bi do vojne prišlo, da bo uničujoča prednost na strani zahodnih sil, kar bo predstavljalo konec komunističnega imperializma in njegovih satelitskih režimov.”

(Po kongresnem zapisniku priredil P. R.)

“Prav tista svoboda, ki je resnično osnovna zahteva trajnega miru, bo spet zavládala narodom za železno zaveso. In Rdeča Plima bo ponehalá in se umaknila, kajti vlade nasilja, strahu in prevar se ne morejo za dolgo obdržati.”

Iz pisma podpredsednika USA R. Nixona II. kongresu CDUCE

“Ob prilíki vašega kongresa bi vam rad izrazil svoje spoštovanje in občudovanje vaše organizacije, še predvsem pa občudovanje ljudstev za železno zaveso, v imenu katerih nastopate.”

Iz pisma demokratskega kandidata za predsednika USA

A. E. Stevensona II. kongresu CDUCE

PISMO PRIJATELJU

Uvodna opomba: Kolikor je mogoče iz vsebine razbrati, je bilo pismo napisano v začetku leta 1944 neznanemu dominsvetovcu, prijatelju iz časov pisanja in dela pri listu. Ni mi znano, če je prišlo kdaj v roke, komur je bilo namenjeno, niti komu je bilo namenjeno. Nisem tudi prepričan, da je prepis, ki ga imam, povsem točen, predvsem zaradi nekaterih manj jasnih mest. Pismo ni bilo doslej nikjer objavljeno.

Iz vsebine je očitna zveza med tem pismom in zagovorom pred sodiščem. V tem je tudi njegova vrednost in pomen. Moj oče se torej pred rdečimi sodniki ni zagovarjal nepripravljen, z v naglici prikazanimi trditvami, ampak je že leta poprej razmišljal in tehtal, presojal in tudi delal, z delom potrjeval svoje prepričanje in odpor do vsega, kar je bilo v zvezi s komunizmom.

Pismo je zanimivo tudi zaradi literarno zgodovinskih reminiscenc, ki osvetljujejo njegovo gledanje n. pr. spor zaradi Kocbeka, gledanje na novi rod dominsvetovcev, sodbo o svoji zadnji noveli "Zanjka", sodbo o katoliških kritikih nasproti Vidmarju itd.

Kljub temu, da je preteklo že dobro desetletje od pisanja pisma, ni izgubilo svoje aktualnosti. Kaže pa tudi, da moj oče ni bil samo pisec novel ali nadležni zbiralec anekdot, ni bil neodporni člen, ki bi ga dogodki zajeli in zmedli, ampak človek dovolj jasnega gledanja in dovolj trdnega prepričanja. Saj je življenje dal zanje.

Jože Velikonja

Dragi prijatelj!

Ker vem, da prejmeš to pismo s takim prijateljskim čustvom, kot ga pišem, ga pišem, sicer bi ga ne, četudi bi bilo še tako težko pri srcu. Morda boš rekel, da sem spet začel pisati pisma. Res, vse to je res, samo razlika je, da sem o tem dolgo razmišljal, dočim sem svoje dni pisal na brzo roko. Vedeti moraš, da bi se s stvarjo ne ukvarjal, če bi ne čutil srčne potrebe in vedel, da ti bo ustrezno z njim. Tudi ne mislim biti vsiljiv. Samo srce si moram olajšati, zato te prosim, da imaš ozir tudi na ta čustva in z enakimi čustvi bereš.

Gre za vprašanje sodelovanja in zanikanja, gre za vprašanje vere in narodnosti, predvsem od komunistov pojmovane narodnosti, gre za vprašanje slovenstva, gre pa tudi za ljudi, ki pravijo: "Kaj bodo ljudje rekli? Kaj se mi lahko zgodi?" In bodo morda kazali pri tem celo na smrt pok. Straha.

Spričo teh vprašanj se mi zdi, da moram razodeti svoje mišljenje glede vprašanja, kako se sme sprejeti okupator.

Nisem dvomil od vsega začetka in danes

ne dvomim, kdo bo zmagal. To sem tolikokrat povedal, toda zmerem pristavil, da ne vem, kaj bo pač z nami, s Slovenci. In kaže, da sem imel prav. Še danes ne vem, kaj bo z nami. Kljub vidnemu humorju, me vendar zelo muči to vprašanje.

In kako sem potemtakem gledal to vprašanje? Z očmi stare Srbije, ki je 500 let čakala osvoboditve, gledal pod vidikom mednarodnega prava, po katerem je dolžnost in pravica, da uradnik vztraja na svojem mestu, da vse podvzame, kar je narodu v korist, z očmi nekoga, ki gre v boj proti sovražniku, ki je močnejši.

Skratka: molčati, a ne klečeplaziti. To smo storili vsi uradniki.

In pod tem vidikom sem izhajal. Iskal čim manj stikov, samo kjer sem mislil, da moram, vendar izvršil po svoje, kar so mi naročili. In govoril sem z njimi bodisi po tolmaču, bodisi lomil italijansko, lomil še bolj ko treba.

Meni je bil pred očmi blagor družine, ne moje, temveč slovenske družine; bili smo pod tem vidikom prepričani (ker je Slovencev ta-

ko malo), da se ne kaže odprto upirati, ker pač to ne more trajati dolgo. Če je srbski narod čakal 500 let, če se ne upirajo Francozi, ne Čehi, ne Belgijci, ne Holandci (ker gre pač boj za druge koristi), bo tudi Slovenec čakal tri, štiri leta. S temi mislimi smo po mednarodnem pravu kazali svojo lojalnost in imeli v rokah dve stvari:

1. pravico do zaščite po mednarodnem pravu,
2. psihološki ugovor, da ta ali ona stvar še ni na mestu, kar vzbuja odpor.

Takrat ni bil postavljen noben problem vere in narodnosti.

Komunisti so to uvideli ter zabrenkali struno, da so ujeli lahkovjerne ljudi, celo mnogo katoličanov jim je nasledlo.

Kaj smo izgubili?

Pravico do zaščite po mednarodnem pravu in s tem tudi vsako drugo pravico. Zdaj je ostala samo miloščina. In te miloščine si bil deležen ti kot državni uradnik prav tako kakor družina, ki ji je bil oče interniran ali morda v hribih.

To je sad komunističnega gibanja, to je sramota, ki je je bil deležen narod.

(Ali si nisi nikoli zastavil vprašanja: Komu je v čast, da morajo tuji ljudje stražiti škofa pred Slovenci? Da pa so tisti Slovenci zahtevali od njega na eni strani intervencij za vsak raztrgan "firtah", na drugi strani pa vpili po javnem nastopu škofa proti okupatorju? In to od istega škofa, ki so mu prej jemali vsak ugled med narodom. To je pač tudi narodna sramota.)

Naj se povrnem.

Ne bi nič rekel, če bi komunistični propagandi nasledli liberalci, kajti zanje je narodnost še edini pojem, ki ima nekaj vsebine, a ne morem razumeti, kako more katolik nasesti komunistu, o katerem je javno znano, da samo izrablja vse vrednote za propagandno sredstvo, komunistu, ki je po svojem notranjem ustroju napoten, da ne more in če kaže tudi ne sme držati besede. Kako more to gibanje podpirati veren katolik, ki mu papeževa okrožnica Divini Redemptoris izrecno prepoveduje vsako sodelovanje, tega ne razumem. Ugovor, da smo s komunisti enkrat sodelovali v Ljubljani, ne drži, ker takrat še ni bilo javno prepovedano, a vendar so posledice tega sodelovanja pri nekaterih ljudeh strašne. Pojem vere je vendar iz drugega, recimo mističnega, nadnaravnega, metafizičnega sve-

ta in ta pojem se ne more primerjati s pojmom narodnosti. Saj ne moreš sešteti, torej tudi primerjati poštenosti s hruško.

Z drugo besedo: Vera in narodnost nista pojma na isti ravni: gledamo jih v različni projekciji in perspektivi. Ko spoznaš, da sta v vprašanju vera in narodnost, potem ni izbere za pravega katolika, potem se moraš odločiti za vero. Da pa je komunist materialen brezverec, četudi hlini narodnost, o tem ni in ne more biti dvoma.

"Po njih sadovih jih boste spoznali" in "Iščite najprej božjega kraljestva, vse drugo vam bo dodano!" To velja za katolika, ki hoče biti katolik, to velja za duhovnika in laika.

Če pa veš, da je v mednarodni diplomaciji danes v veljavi načelo, da je vsako sredstvo dobro za doseg cilja in če veš, da ne drže etični zakoni, dasi bi morali, potem si lahko predstavljaš, kako bodo zavezniki obračunali s komunisti v mednarodnem svetu. Vzemi samo ameriškega milijarderja in ruskega delavca! To visi v zraku in vendar so ljudje, ki tega ne vičijo in ne verujejo.

Kako bi komunisti obračunali s svojimi sovražniki in potem s simpatizerji? Čisto enostavno, ker je njih načelo razdeliti:

1. Najprej se boriti zoper sovražnika: to smo tisti, ki smo se postavili v bran zoper nje. Kaj naj bi sicer mi napravili, če si videl, kako so hoteli s terorjem, tem znanim sredstvom, uničiti vsako gibanje proti njim? Morda z ljubeznijo? Če pa so hoteli to izrabiti kot šibkost. Pustiti se pobiti! Vsako gibanje proti njim je bilo zaznamovano kot "izdajalsko".

Ker so fantje hoteli na rektorjev poziv rešiti univerzo, so bili ustreljeni. Ne pozabiti, da je bil še prej ustreljem Emmer, ker je snoval odpor, nacionalni odpor proti njim — in ne morda kakšen verski odpor; prej pravim. Za njim so bili ustreljeni še drugi akademiki "izdajalci", naši akademiki. A s tem so zadelo akademsko društvo Straža, Mladce in akademsko Katoliško Akcijo.

Nato je bil ustreljen Ehrlich. S tem je bila znova zadeta Straža, nato so bili od vaških delomržežev ustreljeni župnik Komljanec in ostala duhovščina. Mene najbolj razjezi, če slišim, da jim očitajo, da so izdajali. Ta očitki je najbolj poceni, ker za množico ni treba nobenih dokazov. Brali smo faksimilija raznih zapisnikov, kjer niso mogli drugega očitati, kakor da so bili proti komunistom. Menda ne bo noben katolik zahteval, da ne bo katoliški

duhovnik ubogal papeža ali svojega škofa? Okrožnica je vendar dnevna zapoved poveljnika, zahteva disciplino in stvar discipline je, da zapoved poslušáš. Potem so padli Persuh, ker je bil duša Zveze združenih delavcev, potem Majdič, ker je bil predsednik fantovskega okrožja okolica Ljubljana. S tem so imeli — celo bi dejal: s tem se je komunistom posrečilo, da so dobili — zoper sebe vse klerikalce, ki so jim bili nevarni. Da ne bo vendar nobenega več, ki prav slovensko misli, so zadeli Natlačena. Narodno se njegovemu delu ne more nič reči, jaz pričujem, če treba z življenjem, da je bilo vse njegovo stremljenje katoliško in slovensko. Morda se bi kdo našel, ki bi hotel osporavati njegovo delo zaradi kakšnih napak, a to bi se moglo in moralo preresetati na pravilnem narodnem sodišču, kjer bi mogel položiti poročilo o svojih skritih korakih, ne pa, da so ga sodili komunisti. Komunisti namreč si glede državnosti ne morejo nič šteti v hvalo. Niso bili poklicani soditi in ne moriti človeka, ki je bolj slovensko čutil s svojim delom ko oni z besedo. Kajti oni niso širili državne misli, temveč misel o samostojni slovenski sovjetski republiki.

Da so zadeli še Slov. kat. starešinstvo, so umorili sodnika dr. Kežzarja, ki ga je Črnogorec partizan dvakrat oprostil, zato so ga peljali na Hrvaško, kjer so ga pobili s puškinim kopitom. Očitani so mu samo, da je imel v žepu rožni venec. In zdaj naj kdo z njimi simpatizira in sodeluje.

Nekoliko sem bil presenečen, ko so nekateri trdili, da ni bilo to res, da bi bili vršili taka grozodejstva in zverinske zločine. Take mu sem ironično odgovoril, da so prišli mrtvi protestirati proti "lažnjivemu" pisanju. Prav tako sem bil presenečen, ko so trdili, da bi se ne smeli imenovati njih morilci ali simpatizerji morilcev z imeni. Ne vem, zakaj bi ne smeli imenovati ljudi, ki so jim dajali potuho? Kajti morilec je morilec in zločin je zločin, pa če ga je naredil Peter ali Pavel.

Da sem jaz pravilno gledal stvar, so mi dokaz zadnji dogodki.

Dobro. Če so menili, da je vaška straža zaradi tega obsodbe vredna, ker je za lastno obrambo, za slovensko obrambo dežela vzela orožje od okupatorja, ko še ni bilo dobro znano, da je bil komunist z okupatorjem v boljših izdajalskih odnosih, pustimo. Dobro pa vemo, da se gibanje vaških straž ni začelo kot organizirano, temveč so kmečki fantje sami

začeli gibanje proti roparjem in morilcem, ker drugi tega niso organizirali, nekaj iz napačnega sramu, nekaj iz strahu pred komunisti. Celó to pripustim — ne da bi trdil, da je to pravo gledanje, — vprašujem pa sebe in druge, zakaj pa so komunisti izvršili pobjo ilegalnih fantov v Grčaricah in se s tem celo bahajo? (s tem se je hvalil Slov. poročevalec). Ti ilegalni fantje niso bili niti verni, niti niso sodelovali z okupatorjem. In vendar so bili sramotno pobiti, kolikor si jih ni samo vzelo življenje. Zakaj pa to? Zato:

2. Ker komunisti ne trpe in ne bodo trpeli ob sebi ljudi, ki niso njihovega mnenja.

Zato je samo utvara — če se niti ne oziraš na napoved papeža — da bo vsak po božji šibi kaznovan, ki se druží s komunisti; utvara, če kdo misli, da bo mogel obstajati poleg komunistov. Jaz imam vpogled v to kuhinjo in ne zameri, da gledam stvar tudi z mističnimi očmi.

Gledam pa stvar tudi realno:

Vsi, ki zdaj more po deželi, bodo hoteli svoje plačilo. Ne dela, ampak jela! "Klerikalcem" ne bodo mogli nič vzeti, ker so revni in ubogi, torej bodo morali vzeti, kjer je. N. pr. meni in tolikim drugim samo dolgove, toda liberalcem bodo vzeli imetje. In vendar znajo slepiti ljudi s svojo nadvse razvito propagando med vsemi sloji in vsemi poklici. Stvar sem bolj študiral ko kdo drugi in to vidim na vseh znakih po vsem svetu.

Zdaj mi preostane samo še vprašanje, ali je vse to "osvobodilno" gibanje potrebno. Ne, ne in trikrat ne!

(Sicer boš čul: brat mori brata! A te besede niso komunisti poznali, dokler so oni morili, slišal boš celo besede o ljubezni iz ust ljudi, ki je ne poznajo — medtem pa zdaj, ko se je del naroda postavil v bran, uporabljajo to rečenico in proti branilem blebetajo nerazsodni ljudje za njimi. Točno je: če je res vse to "izdajalec", kar se je postavilo v bran in kar je umorjenega, potem narod ne zasluži več tega imena. A jaz gledam stvar tudi mistično: bratska kri kliče nujno k nebu, zato ne bo Bog pustil stvari nekaznovane in bo tudi sam zaključil morijo. Res, mnogo smo krivi pred Njim sami in bomo zato delali pokoro, a če bi narod morijo gledal še nadalje in odobral, bi se že sodil).

In nisem še povedal svoje misli! Ali je vse to, kar se dogaja okoli nas v veselje naših sovražnikov, prav in za narod koristno? Če

bomo še manj kakor seme izkrvavelega naroda, potem je in bo v naši domovini ostal samo še svoboden grob. In da tega slovensko čuteči ljudje ne vidijo in ne uvidijo, to me preseneča. Preseneča me, da marsikdo ne vidi masakra v Velikih Laščah, ko so bili ustreljeni naši najboljši verni katoliški fantje, med njimi profesorji, duhovniki, akademiki, bogoslovci! Živimo v sredi državljanske vojne in so še ljudje, ki govorijo o bratstvu. Če je že kdo nasedel geslici: bela garda, ki je vendar komunistična beseda in komunistično strašilo, še razumljivo, a kaj naj reče državno čuteči človek zoper stvari, ki so se dogodile v Stični, ko so na mitingu — to je spet komunistična geslica in niti profesor slovenščine ne more trditi, da je slovenska — ko so bili fantje ustreljeni, ker so protestirali zoper protijugoslovansko govorjenje, proti angleško amerškemu govorjenju, ko so protestirali, da bi bila "osvobojena" zemlja "slovenska sovjetska republika". Vem, kaj bo rekel partizan: da ni nič res, ker bo mislil, da so ljudje kratke pameti in oni, ki so bili ustreljeni, ne bodo povedali. Jaz sem enkrat zapisal: "V eter ve, sonce ve, Pram ve, zato se bo izvedelo." Izvedelo se je tudi to in naj se potem nihče ne čudi, če je ilegalce — ne morda vaške straže član — ki je nekaterim zaradi komunistične propagande postal tako zopern pojem — rekel: "Rajši crknem trikrat pod Nemcem, kakor enkrat pod partizanom, kajti to, da je na nas, ko smo se umikali, streljal iz zasede osemletni pob, tega ne prenesem!" Ni povedal, kaj je s pobom napravil, toda če pomislim, da je bil to oficir, da je bil jugoslovanski oficir, ki prej v neki namišljeni časti ni hotel v vaško stražo, vem sam. Toda mnogo njih, ki je podpiralo komuniste po deželi, že marsikje želi iz te "svobode". Preprosta Dolenjka je rekla: "Če nam Nemci vse porušijo, samo da nas rešijo tega "raja"!"

"Likvidirali" bodo počasi tudi vse simpatizerje, ki jim bodo neprijetni. Iz vsega tega vidim konec krščanskih socialistov in vseh duhovnikov in tudi drugih, ki danes simpatizirajo z njimi.

Vidim in vem, da komunistu ni za narod, temveč za oblast, ne razumem pa, da marsikdo, ki mu pomaga, tega ne vidi in ne ve, ali noče videti in vedeti.

Komunistu vendar ni za slovenski narod, ne za slovenstvo, dasi govori o slovanski Rusiji. Če bi mu bilo kaj za slovenstvo, bi imel

v mislih Poljake, Čehe, Ukrajince itd. In ne vem, komu se niso še odprle oči, da je vendar vse to, kar se je godilo v Rusiji, Španiji, kar se je godilo na Poljskem, Slovanu tuje, kajti to je kruta zverinska azijska poteza.

Če tega ne uvidi "slovenski" učitelj, še razumljivo, če tega ne razume trgovski pomočnik z meščansko šolo, treba pač pripisati slabi narodni vzgoji, če tega ne uvidi nezrel dijaček ali kakšen mizar, obžalovanja vredno, a razumljivo, a da tega ne uvidi akademik, ki bi bil razžaljen, če bi mu očital, da ne pozna vseh teh vprašanj, tega ne razumem.

Mučenja niso slovanska poteza, mučenja so znak zverinstva in ne moreš jih odobravati, ne moreš jih opravičiti. Ko se je pri vaški straži pojavila zloraba, so jo koč zatrli s svojo policijo. In marsikdo, ki ni bil član te skupine, je vneto sodeloval pri zatiranju n. pr. tatvine. Nisem pa še slišal, da bi bili komunisti poklicali na odgovor svoje morilce, svoje krvnike in mučilce. Komunisti, pravim, kajti nekateri morilci so bili in ostali poveljniki in so kot taki padli. Zato se mi ne more nihče opravičevati, kar zdaj čisto slišim, da poveljstvo tega ni vedelo in ni ukazalo. Soglašalo je in pustilo zločine nekaznovane. Zločin je zločin in umor je umor in čisto preprosto besedilo pete božje zapovedi je: Ne ubijaj! Besedilo šeste božje zapovedi je: Ne prešestvuj! in sedme je: Ne kradi! Morda bi hotel kdo kakšno pojasnitev? Za pojasnitev je samo navodilo, ki mi ga je dal dr. Ujčič, ko smo govorili o socialni indikaciji: "Reducirajte vsako dejanje na preprosto besedilo božje zapovedi: "Ne ubijaj!" se glasi prepoved; s tem je vse povedano —" Zato sem se navadil vse to gledati s preprostimi očmi našega starega kmeta, ne pa po sedanjih filozofskih spiritiziranih našega napol izobraženega človeka. Stvar samo sem gledal v trenutku, ko mi je bilo treba gledati z očmi pred smrtjo. (Potem sem ozdravil, dolgo iskal in se trudil, da bi se dokopal do pravega gledanja in do resnice tudi v našem javnem življenju). "Reducirajte vse na preprosto resnico, vse drugo bo samo odpadlo!" "Vse okraske, ki motijo, vse marnje, ki človeka vodijo na stranpota, da ne vidi pravega, opustite in izpustite!" se je glasilo navodilo. Z Avguštinom sem doživel resnico: "Človeško srce ni mirno, dokler ne počiva v Tebi, Gospod!" Kadar se spomnim tega stavka, sem miren. Vidiš, meni je vse to tako lahko, jaz sem že gledal smrt — deset let po

smrti še živim, kaj hočeš več! — Toda zdaj vem, kaj je najtežje v življenju. Popraviti, kar si napravil trajno slabega.

Popraviti je človeku težko in mislim, da imam prav, ko se zdaj pred vsako odločitvijo spomnim tudi evangeljskih besed. "Po njih sadovih jih boste spoznali" in potem po svojih skromnih močeh delam. Nihče mi ne more reči, da sem postal bigoten, ker se je to samo izčistilo.

Ne zameri, če povem, da danes razumem Levstika, ki je bil nazadnje pobožen. Spoznanje je dobil, pravim, do spoznanja se je dokopal, zato je razumljivo, da bodo to njegovo zadržanje brezverci ocenjevali slabo, a ne sme tega katoliški človek, pravi katoliški človek, mislim.

Ali naj nekaj izpovem iz svojega življenja? Jaz sem bil v svojem življenju že brez vere, danes se smejem tistim smešnim razlogom, danes vem, da je Slovenec ali veren ali pa naroda ni več; če pa ne bo vernih Slovencev, boš imel samo ozemlje za izumrlim narodom, kajti komunistična doba bi nujno zahtevala mednarodno čustvovanje in v tem čustvovanju bi morali mali narodi podleči, ker bi ne imeli notranje opore. Zgled za to so jugoslovanski integralisti, ki so narod tajili.

Potem naj sledi še Cerknica. Za napad na Cerknico so poslali v prve vrste prisilno mobilizirane. Te so seveda Nemci vse postrelili. Vodje sami so se pa razbežali. Kdo je kriv? Ali Nemci ali komunisti? (Če draži nekdo popadljivega psa, a ga ugrizne, ugrizne pa morda tudi tebe, ki si nedolžno in slučajno zraven, je jasno, a zdaj, zdaj — po današnji logiki — bi pa moral valiti krivdo na psa! —) Če so potrebne te mnogokrat naivne žrtve in žrtve naivnosti, potem ne vem, kaj je pametno in razsodno. Jaz pravim: "Gorje, če imajo naivni otroci oblast!" Zdaj beremo še, kaj se godi na Goriškem. Ali je to potrebno ali ne, da v neprimerni uri pada narod v smrt, namesto da bi se pripravljali, da zasede zemljo, ki mu jo je Bog ponudil, a ne bo dovolj ljudi, ki bi jo posedli. Ali bomo res kot Mojzes, ki mu je Bog pokazal obljubljeno deželo, a ga noter ni pustil, ker je Mojzes enkrat podvomil: v naši luči: izkazali smo se (mislim narod kot tak), da s svojim obnašanjem, umori, požigi tega nismo vredni. Ne moreš te teze razlagati komunistu, a moreš in — moraš — to razlagati vernemu katoličanu kot si ti. Ostaja pač komunistična teza: "Če nas ostane tristo, ker

žrtve morajo biti, nas bo dovolj!"

Za slovensko zemljo jih ne bo dovolj, pravim, za internacionalni komunizem bo še teh tristo preveč, ker vendar Angleži, dokler so Angleži, v svoji interesni sferi na Sredozemlju ne bodo pustili komunizma. Kajti dejstvo je, da ruski komunizem Angliji ni povšeč, če ne, ne bi dosegla razpusta Kominterne.

Glej tako stoji stvari!

Zato imaš Turško nevtravno, zato jo vendar imaš, ker ne želi Anglija, da bi prišlo na zeleno mizo dardanelsko vprašanje. Turčija bo stopila v vojno šele, ko bi Anglija videla, da ji grozi prevelika nevarnost od Rusije, ker bo tudi tu še vprašanje moči, če bo treba, prišlo na dan. Samo naivni ljudje — morda literarni tudi — lahko mislijo, da bo hotela Anglija reševati druge, da bo hotela Anglija oblast izročiti nekemu, ki bo zagovarjal komunistično rusko politiko. Tudi vprašanje evropskega ravnotežja je danes, ko je Italija na tleh, ko je Francija na tleh, postalo za Angleže zelo aktualno, zato bo morala stvar vzeti drugače v roke, če zmaga. Naivneži sodijo zdaj njeno hvalo in propagando o "narodnih borbah", kakor jemljejo naivni zamorci pohvalo. Ali ti še ni prišlo na um vprašanje dveh psov, ki sta se grizla do smrti, ko sta gospodarja stavila, kdo bo koga? Ali boj petelinov?

Anglija je danes interesirana, da je ozemlje, kjer so Nemci, nemirno, njim je to zelo po godu in jim gre v račun, toda mi moramo misliti s svojo pametjo, s pametjo slovenskega naroda, suvereno in dostojanstveno. Pa se ubijamo in pobijamo za druge. Pa ne smemo misliti in delati za angleško oportuniteto.

Vprašanje med Rusijo in Anglo-Ameriko je vendar vprašanje moči in ne vprašanje sentimentalnih odnosov. Ta vprašanja se v resnici niti ne rešujejo etično, žalibog da ne etično, a računati moraš z dejstvi, ne pa z željami. In tudi med komunizmom in njegovimi nasprotniki se bo to vprašanje rešilo samo z močjo. Oblast bo dobil močnejši, kdorkoli bo — jaz za svojo osebo, ne maram nikoli služiti komunizmu, niti ne salonskemu, niti moralnemu, niti socialnemu komunizmu, ker je njegova osnova druga, meni tuja — in v bistvu nasprotujoča katolicizmu. Posledice, da smo trpeli komunizem med seboj, so grozne: marsikdaj sem opozarjal na te posledice, marsikdaj sem, kot glas vpijočega v puščavi, pokazal — ne na komunizem, temveč na škodo, ki nam jo dela mišljenje, ki je liberalno komu-

nistično; če bi bil pa vedel, kaj se bo zgodilo s Slovenci, bi bil to še bolj javno in razločno povedal.

Vprašanje družine je namreč postalo meni po moji bolezni vprašanju, za katerega sem zastavil svoje sile. Ali misliš, da so ljudje verjeli to grozoto, ki sem jo slikal? Ne, niso, a to je bilo pod vplivom komunizma. Žal mi je, zelo žal mi je, da sem celo nekod pomagal vsaj salonskemu literarnemu komunizmu, ker pač takrat nisem vsega vedel, a sem vendar svaril — po nekem navdihu — pred vsako najmanjšo zvezo z njim, tudi če pride pod krinko svobode.

Zakaj? Da ponovim! Zato ker sem takrat že vedel, da mu je vsako tudi najboljše čustvo samo sredstvo za dosego namena in da samo eno načelo ni zanj prekršljivo: komunizem.

Ali misliš morda, da bi trpeli duhovnika — "farja" pravijo — v svojih vrstah, če ne bi bil za propagandno sredstvo? Ali ni primer Kocbeka in vseh krščanskih socialistov zgled, kam te pripelje zveza s komunisti?

Kakor sem bil svoje dni nejevoljen, da se spor pri Domu in svetu ni rešil, kakor bi bila želja literatov, tako danes hvalim Boga, da je bilo to vprašanje pravočasno rešeno tako, kakor nismo mislili. Morda je bilo junaško, toda na videz človeško junaško, da je in da nekaj ljudi še vztraja pri mnenju, da bi bilo za literaturo boljše, če bi ne bilo tako, a vendar moramo objektivno priznati, da je prav, da se je tako zgodilo in moral bi biti zelo trmast človek, ki bi mislil, da ne more stvar iti naprej, ker njega ni poleg. Vendar v stvari gre za načelo, ki je metafizično; tu vendar se ne moreš odločiti za prijateljstvo, posebno, ker je morda že znano, da sem po tisti debati v Penklubu o ljubljanski cenzuri, pisal župančiču, kot predsedniku, da "Inter arma sileant Musae!"

Takrat je šlo za razkroj v narodu, ki smo ga literati pospeševali s svojim delovanjem. Bral si knjigo: "Po človeku je prišlo zlo, torej moram odstraniti človeka!" Tako razsodi načelnik zračne službe in zatre sentimentalnost, ki se ga je polastila ob odpustu vestnega delavca, ki je bil celo vrsto let v podjetju. Ta stavek mi je nazorno odkril dolžnost človeka, ko spožna, da gre ali za načelo ali za človeka. Prej sem samo slutil ta princip, potem sem ga našel nazorno napisanega.

Zato naj nikogar ne straši beseda prijateljstvo, kajti so višji pojmi kot prijateljstvo! Ni

pa rečeno, da moraš potem prijatelja zatirati, da ga moraš preganjati, celo prav je, da prěsodiš, ali je mogoče drugače prijatelju koristiti. Če pa potem prideš do spoznanja, da bi pomagal prijatelju s tem, če mu poveš svojo misel, potem si dolžan povedati tudi še tako brdko resnico.

Za svojo osebo sem že tudi napravil javno izpoved v besedi in dejanju, ker mislim, da je to možato in nujno potrebno, da ne dajesh javne potuhe. Javni greh se popravi samo javno. Še bolj očitno bom pa obsodil v prihodnji noveli v Dom in svetu. Mislim, da ta novela literarno ne bo zaostajala za nobeno tistih, ki si jih imenoval "zašraufane". Sukala se bo v nekem svetu, ki ga jaz dobro poznam izza svoje bolezni in sem sličen primer videl z lastnimi očmi. Morda boš rekel, da je "zašraufana", pa naj bo. Veš, Vidmar je trdil, da mora vsak pisati iz svojega sveta. Samo, ko smo pisali čisto katoliško literarno stvar, je trdil, da je bila najprej ideja, in na to idejo je bila pisana knjiga, dočim se je v resnici ideja kristalizirala s knjigo. Drugič je trdil, da je nekaj sličnega črn kruh za ljudstvo, dočim se je pri njem nudil beli. Čista umetnost! Morda citat ni točen, a točen je smisel. Nisem pa bral, da bi mu bil kdo to osporaval. (Ne trdim, da ni morda kdo osporaval, samo jaz ne utegnem vsega čitati.) Osporavati take reči ste bili dolžni kritiki in tisti, ki ste pisali eseje, a tu ste izgubili oblast, nadkrilil vas je, ker pač niste trdili, tako, kakor bi morali. Prepustili ste, pustili vpliv drugim, popustili in svoje ljudi zatajili.

Zdaj sem že dovolj star, da stvar pregledam.

Kje sem dobil pobudo za to pismo? Pri pogrebu dr. Breclja si se tako žalostno držal, da sem videl, kako si dostopen za čustva, zato sem sklenil pisati Ti, sklenil sem vendar pojasniti, kako gledam jaz na to celotno vprašanje.

Vse to, kar pišem o nekakšni zgodovini, vzemi to samo za reminiscence in ne pripisuj važnosti, kajti kar je bilo, je bilo; zdaj so drugi kaveljni pri Dom in svetu: Kociper, Krivec, šali in dr., ki so nas stare potisnili ob stran. To je mladost, a vendar vidim, v tej struji nekaj zelo pozitivnega, česar mi nismo imeli.

Na to pismo ne pričakujem odgovora, ker mislim, da je boljše v sedanjih časih ne odgovarjati; pač pa verujem, da mi to pismo vrneš, ker ne bi rad videl, da je zdaj v teh dneh v tujih rokah.

Katoličani in sodobna civilizacija

Nova doba v zgodovini človeštva

Upravičeno se večkrat poudarja, da se je z dvajsetim stoletjem pričela za človeštvo nova doba. Kako jo bo nekoč imenovala zgodovina: civilizacijo dela, tehnike, atomske energije?

Mogla bi se imenovati civilizacija dela. Saj je čudovito, kako človek prideluje, predeluje in izdeluje snov, da mu je v čim večjo porabo in korist. Tudi je očitno, da je v naši dobi prišlo tudi človekovo ročno delo do polne veljave in tiste časti, ki gre človeku samemu. Delu slava, delu čast je geslo, ki ga milijoni ponosno izpovedujejo in tudi praktično priznavajo, kakor nam priča obstoj milijonskih delavskih organizacij in njihov rastoči vpliv na vse družabno življenje.

Delu je v vedno večjo pomoč tehnika. Opravičeno more biti sodoben človek ponosen na silne iznajdbe človeškega duha na

vseh znanstvenih in delovnih področjih, za katerimi daleč zaostaja tehnični napredek vseh prejšnjih dob. Ali naj naštevamo iznajdbe, bi človeku olajšujejo pridelavanje dobrin; ali stroje, ki omogočajo skoraj bliskovito premikanje iz kraja v kraj; ali tehnične naprave, ki mu služijo v razvedrilo, za polepšanje in olajšanje življenja; ali odkritja v zdravilstvu in napredek zdravstvenih ved? Zdi se, kakor da šele v našem času prihaja do polnega uredničenja božje naročila: Podvrzite si zemljo in ji gospodujte!

Nihče ne more vedeti, kakšne daljnosežne posledice bo imelo odkritje, da je snov mogoče prelititi v gibajočo silo. Čeprav je bila atomska energija najprvo uporabljena za uničujoče vojaške namene, hrani v sebi tolikšne možnosti za napredek človeštva, da je upravičen optimizem, ki napoveduje novo, boljše dobo človeštva.

KATOLIŠKO STALIŠČE

Stališče, ki ga krščanski svet zavzema do novodobne civilizacije, ni enotno. So nekateri, ki do novodobnega napredka civilizacije zavzemajo povsem odklonilno stališče. Nočejo se z njo sprijazniti, ker so prepričani, da vodi človeštvo v vedno večji nered in zmešnjave. Hvalijo nekdanje čase, ko so ljudje, tako pravijo, brez vsega tega živeli v miru in zadovoljstvu.

Njim nasprotno pa drugi zopet z neomejeno vero in zaupanjem sprejemajo vse, kar novega prinese čas. Ne iščejo globljega pomena in posledic, ki jih ima ali vsaj utegne imeti vsak tak pojav na družbo, ampak bi hoteli, da naj bi se celo Cerkev brez pridržka navdušila in sprejela vsako novotarijo v nastajajočem novem svetu. Pri tem se jim zdi mnogo bolj važno in potrebno, da bo po njihovem mnenju Cerkev povsem "sodobna", kakor pa, da bo ostala zvesta in dosledna svojemu nadnaravnemu poslanstvu v svetu.

Pravilno orientacijo, ki naj jo katoličan za-

vzame do označenih zmotnih naziranj, pa je treba iskati nekako v sredi med obema skrajnostima.

Leon XIII. je v svojih okrožnicah večkrat poudaril cerkveno stališče, da ne odklanja nobene političnega sistema in nobene oblike vladavine, ki jo ljudstvo hoče in ki je zmožna, da more zagotoviti javno blaginjo. Prav isto velja tudi za različne gospodarske sisteme in končno tudi za razne civilizacije, dokler so v korist in splošen blagor ljudstva. Pri tem pa hoče Cerkev tudi naglasiti, da ni nobena politika, gospodarstvo ali civilizacija že sama po sebi sposobna, da bi mogla človeštvu vse to nuditi, kar je po zdravih zahtevah človeške pameti za normalno življenje potrebno. Naj bodo gospodarski uspehi kake civilizacije še tako veliki, bo imela trajno blagodejen vpliv na družbo le, če je v skladu tudi z нравnimi postavami, kakor jih razlaga krščanska vest in Cerkev.

To je edini pridržek, ki ga v vprašanju so-

dobnega napredka pozna Cerkev. Cerkev noče, da bi se katoličani zatekali v preteklost in živeli v minulih časih, ampak da žive sedanjosti in prihodnosti. Bilo bi proti cerkvenemu duhu, ko bi se katoličan pred novodobno civilizacijo že vnaprej umaknil v čudaško izločenost ali boječo nezaupljivost. Ali more še kdo prezreti zgled sedanjega sv. očeta Pija XII., ki je k vsem pojavom moderne civilizacije vedno takoj zavzel odločno in jasno katoliško stališče, pa naj so se pojavili na kateremkoli področju: na modroslovnem, gospodarskem, znanstvenem polju in povsod, kjer gre za nove oblike civilizacije. "Cerkev vključuje in posvečuje vse, kar je resnično človeškega," je pred leti izjavil zboru novoimenovanih kardinalov (18. febr. 1946). "Cerkev se iz vsega začetka drži načela," pravi v misijonski okrožnici, "da ničesar ne uniči in ne zbrše pri ljudeh, ki sprejmejo evangelij, kar imata značaj in duša kakega naroda na sebi lepega in častivrednega."

Katoliško gledanje na svet in družbo je pozitivno. Prizna izvorni greh in njegove kvarne posledice. Toda svet ni popolnoma pokvarjen in ni le področje zla in greha. Kljub grehu, ki ga je storil prvi človek, ostane svet s svojo civilizacijo še vedno ne le božje delo, ampak ima tudi še vedno svoje mesto v božjih načrtih.

Tako tudi naša doba kapitalizma in kolektivizma, Lenina in Stalina, diktatorjev in cerkvenih preganjalcev, totalitarizmov in kolektivizmov, letalstva in gledanja na daljavo, atome in vodikove bombe more služiti ne le materialnemu napredku, ampak tudi višjim ciljem.

VPRŠANJE PROLETARIATA

Delavsko vprašanje je še vedno v ospredju vseh drugih socialnih vprašanj. Kljub temu namreč, da že več kot sto let traja boj za razproletarjenje delavskih množic, še vedno ne moremo reči, da je delavsko vprašanje zadovoljivo rešeno. Še vedno je veliko narodov, družin in poedincev, ki nimajo ustrežajočega deleža na proizvodnji in na napredku moderne civilizacije. Celo sredi industrijsko naprednih dežel živi ponekod delavstvo v proletarskih razmerah.

Mislimo, da ni treba še posebej naglašati, da je takšno družabno stanje **nezdružljivo s katoliškimi načeli**. Cerkev je že davno obsodila zlorabe gospodarskega liberalizma, Prvič, ker je v tem gospodarskem sistemu denarju

Verujemo namreč, da sta svet in vse človeštvo zapopadena v odrešilnem delu Sina božjega in zato zmožna dviga in izčiščenja. Po katoliškem gledanju je tudi naravne sile treba postaviti v službo višjih ciljev, kar je mogoče, ker niso same po sebi slabe in kljub večkrat zgrešeni rabi ne delujejo absolutno kvarno ali in povsem nasprotno svojemu naravnemu namenu.

Od človeka je odvisno, ali bo novodobna civilizacija služila človeštvu v blagoslov in napredek, ali pa v škodo in uničenje. Za primer vzemimo le državo. Država je nujna naravna družba, v katero se ljudje združijo, da ob družabni opori in pod njenim varstvom morejo doseči tisto varnost in razvoj svoje osebnosti, katere bi vsak zase ne mogel doseči; zato pravimo, da je namen države blaginja skupnosti. Toda novodobna država stremi za tem, da se njena opora in varstvo spremeni v varuštvo nad človekom kakor nad mladoletnim otrokom. S svojo vsemogočnostjo obda človeka od vseh strani in na vseh področjih, da se ne more več svobodno gibati: natakne mu prisilni jopič in mu vzame možnost svobodnega, osebnega odločanja in samostojnega življenja, kakor se človeku spodobi in do česar ima po naravnem pravu popolno pravico. Na ta način totalitarna država ne vodi človeka k pravi človečanski svobodi, marveč v moderno sužnost, ki je včasih hujša, kakor pa jo poznamo iz dobe poganske države.

Treba je torej, da si katoličan ustvari pravilno sodbo o novih oblikah moderne civilizacije. Poglejmo še nekaj drugih sodobnih problemov!

in profitarstvu odmerjeno prvo in odločilno mesto. Drugič, ker ima za posledico neenako razdelitev dobrin, ko si kapital pridri čezmerni delež iz proizvodnje. Tretjič, ker je podjarmljenje človeka pod gospodarski kapitalistični aparat nasprotno božji volji in postavi.

Odkar se je pojavilo proletarsko vprašanje, se je Cerkev borila za človeške pravice delavcev. "Nobenega dvoma ni, da je opravičeno stremljenje delovnega razreda, da se odpravijo resnične zlorabe, ki so nastale v zvezi z liberalnim gospodarstvom in da se doseže pravičnejša razdelitev dobrin" (okrožnica Pija XI. Divini Redemptoris).

Zato je že papeška okrožnica "Ob štirideset-

letnici" (1931) nasvetovala, naj bi se dose- danje mezdnó razmerje med delavstvom in podjetništvom spremenilo v družabno razmer- je, ki nujno vodi delavca do solastništva pro- izvajalnih sredstev. Vsekakor se dandanes že izvajajo v civilizatorno naprednih deželah re- forme, ki delavstvu omogočajo vpogled in so- delovanje pri vodstvu podjetja, pri določitvi plač, vlaganju kapitala i. t. d. Brezpogojno imajo krščanski podjetniki dolžnost izpolni- ti pogoje, ki jih ima delavstvo pravico za-

htevati v pogledu primerne plače, ureditve zdravstvenih naprav in spoštovanja njegove človeške časti. Kdor bi teh dolžnosti ne izpol- nil, bi hudo grešil zoper pravičnost in ljubezen. Potrebno je to odločno naglasiti, ker jih je še vedno veliko, ki niso razumeli ali nočejo ra- zumeti, kakšne usodne posledice ima proletar- sko življenje za delavca v človeškem, moral- nem, družinskem in verskem pogledu. Tisti, ki so takšnega stanja sokrivi, pa ne čutijo no- benih očitkov svoje otopele vesti.

NEVARNOSTI

Upravičeno prizadevanje za pravilno vred- notenje človeškega dela in gospodarski ter so- cialni dvig delavstva, pa ni brez nevarnosti, da se tega stremljenja prime nek materializem, ki dobiva izraza v naslednjih pojavih:

a) Vzgoja in pouk se pričneta motriti iz- ključno le pod strokovnim vidikom. Starši skrbe le še, da bo njih otrok dobil čim bolj po- polno tehnično izobrazbo, ki ga bo usposobila za hitro napredovanje v stroki, ne brigajo pa se za njegovo npravstveno vzgojo, oziroma ji pripisujejo le drugotno vrednost.

b) V totalitarnih državah, za katere je zna- čilno "načrtno gospodarstvo", se z vsiljivo in neprestano propagando prebivalstvu vtepa v glavo, da je najvažnejše delo in čim večja proizvodnja. Od intenzivnega dela in količine proizvodnje sta odvisna napredek in blago- stanje ljudstva, da, vsa in edina njegova sre- ča.

S takim ravnanjem, ki nima nobenega smi- sla za duhovne vrednote in za prvenstvo du- hovnega nad materialnim, pa se ljudstvu do- sledno vceplja materialističen duh in nava- janje v snovnost. Razvežejo se v delavskih množicah ona stremljenja, ki vidijo v delu le še sredstvo za pridobivanje, a čisto prezro, da je delo tudi služba skupnosti, ki ima poleg te- ga tudi velik osebno npravstveni pomen. Delo izgubi svojo družabno npravno funkcijo, kakr- šno pozna krščanski poklicni etos. Ljudstvo se vzgaja za individualen ali za kolektiven ego- izem. Snovni napredek in denar postaneta ma- lika, pred katerima naj delovno ljudstvo ma- likuje.

c) Vrednotenje dela in spoštovanje delovne- ga človeka mnoge v današnjih dneh vodi na stran komunizma ali pa jih naredi vsaj za nje-

gove somišljenike. Sovjetska Rusija in sploh komunistične dežele naj bi bile tiste, kjer je šele delo primerno spoštovano in nagrajeno.

Potrebno je, da imajo tudi v tem pogledu ka- toličani jasno orientacijo.

Cerkev ni proti komunizmu zato, ker bi ho- tela braniti oduhuški in mamoniški kapita- lizem. Pravkar smo navedli izjave cerkvenega učiteljstva, ki priznavajo popolno opravičenost delavske borbe za boljši gospodarski in social- ni položaj. Cerkev sama se tudi po svojih ustanovah praktično bori proti socialnim kri- vicam v sodobni družbi.

Cerkev obsoja komunizem zaradi tega, ker je prvič brezbožen in materialističen in to ne- le v svojem nauku, ampak tudi v svojih gospo- darsko socialnih osnovah, v svoji taktiki, v svoji propagandi in delovanju. Drugič, ker povsod, kjer pride do oblasti, takoj prične krva- vo preganjati vsako pozitivno verovanje, zlasti pa še krščanstvo. Tretjič, ker ne prina- ša svobode delavskemu razredu, ampak za- sužnji človeka, ker mu ne prizna njegovih osnovnih naravnih pravic, delavstvo pa pod- vrže tiraniji komunistične stranke.

Že okrožnica "Ob štiridesetletnici" (1931) je opozorila na nevarno zmoto tistih dobro misle- čih katoličanov, ki mislijo, da je pri marksiz- mu mogoče ločiti njegovo brezboštvo od nje- govih gospodarskih in socialnih nauk. Kjer se komunizem pojavi, povsod in vedno je brez- božen. Tudi, ako v najbolj katoliški deželi z zu- nanjo pomočjo pride na oblast, je povsod nje- gova prva skrb preganjanje vere in izločitev verskega vpliva na družabno življenje.

Nedosegljivi mojstri so komunisti v svoji propagandi, na katero ujamejo tudi marsika-

terega naivnega katoličana. Za malo nejevoljo, ki v svobodnem svetu kje zadene kakega komunista, znajo dvigniti cel svet, zlasti pa pod njihovim nadzorstvom delujejo "miroljubne" in "človečanske" organizacije. A pod svojo komunistično diktaturo v Sovjetski Rusiji imajo stalno 15 do 20 milijonov jetnikov na suženjskem prisilnem delu. Zanimivo je poslušati komuniste, kadar govore o delavskih pravicah v deželah, ki niso pod komunizmom. Molče pa o totalitarizmu pod komunistično knuto, kjer nima delavec nobenih osebnih svoboščin, je stalen objekt strankine propagande in policijskega usmerjevalnega aparata, kjer ima "ljudska oblast", to je stranka, nad človekom neomejeno oblast, katere ne omejujejo nobeni etični pomisleki.

Tudi so nekateri katoličani — seveda v svobodnem svetu — tako zaverovani v komunistični mesianizem, da mislijo, da je versko

preganjanje v deželah onkraj železnega zavora navadna bajka in da bi komunisti, ko bi morebiti prišli na oblast v kaki zapadni državi, bolj humano, bolj obzirno in človeško postopali s katoličani. Takšno mišljenje je znak nepoznanja zelo očitne stvari, pa tudi lahkovernosti in naivnosti, ki ima večkrat zelo tragične posledice.

V katoliških vrstah se še vedno čuti hudo pomanjkanje poznanja katoliškega socialnega nauka. Dejansko je nepoznan katoliškemu industrijalcem, podjetnikom in trgovcem, ki se v svojem poklicnem delu po njem ne ravnaajo. Prezirajo pa ga tudi tisti "napredni" katoličani, ki ne vidijo povezanosti med marksistično teorijo in prakso, ki morda zametajo dialektični materializem, se pa oklepajo komunističnih socialnih in političnih nauk. Obe stranki zastopata stališče, ki je tuje katoliškemu mišljenju.

VREDNOSTI IN NEVARNOSTI TEHNIČNEGA NAPREDKA

Bilo je v času renesanse, ko se v zapadni kulturi prične javljati stremljenje po osamosvojitvi človeka od nadnaravne vezanosti. Razumarstvo in liberalizem sta v kasnejših dobah še mnogo bolj izrazito pričela poudarjati popolno samostojnost in nevezanost človeka na sleherne nadnaravne norme. Človek more izhajati brez vere v Boga in njegov zakon. Prepusti naj se svojemu geniju, ki ga bo vodil nezmotno do vedno večjega napredka, blagostanja in sreče na zemlji. Velike tehnične iznajdbe preteklega veka so ta naturalizem še bolj podčrtale. Pa tudi sodobne, nekoč niti slutene, iznajdbe in tehnični napredek vzbujajo v dušah sodobnikov ne le upravičen ponos in vero v še večji napredek človeštva, ampak istočasno tudi mišljenje, ki kaže prevrednotenje nadnaravnih vrednot v zgolj tostranske ideale. Zopet je človek v nevarnosti, da bo vse svoje zaupanje postavil le na svojo lastno moč in da bo le od sebe pričakoval odrešenja. Katoliško gledanje ne prezre vrednosti, ki jo ima napredek znanosti in tehnike za razvoj človeva. Celó veseli se ga, ker vidi v njem božji dar sodobnemu človeštvu, da bo v stanu preživeti na primerni življenjski višini nove milijarde zemljanov, ki prihajajo na naš planet. Brez napredka v poljedelstvu, brez iznajdb v industriji, v biologiji, v kemiji, brez poznanja

naravnih zakladov pod površino zemlje ali poznanja morskih globin bi bilo človeštvo res obsojeno izumreti za lakoto.

Toda tehničnega napredka ne smemo napraviti za nekakšen bajni mythos. Gotovo je napredek človeštva v božjih načrtih. A ne takšen, ki bi človeka odvajal od Boga, ampak ki naj človeka tudi boljšega napravi. Sam na sebi pa ni noben tehničen napredek take narave, da bi po njem bil človek tudi нравstveno boljši. Priti mora v dotik z odrešilnim delom božjega Sina, ki smiselno poveže naravno z nadnaravnim in od česar zadobi šele človeško delo in življenje na zemlji pravi smisel in smoter. Zgolj tehnični napredek pa more človeka celo upropastiti. Pretresljivo je bilo čitati, da so strokovnjaki v atomski energiji, ko so v Združenih ameriških državah prisostvovali eksploziji poizkusne bombe v Nevadi, nekateri od veličja in groze ob tem pojavu pričeli moliti. Gotovo se je to zgodilo ob spoznanju, da je človek z odkritjem atomske energije zadobil tolikšno moč v svojo oblast, da more človeški rod tudi iztrebiti — ako ga pri uporabi neznanske nove sile ne bodo vodili višji, etični oziri. Tehnični napredek nam torej ne sme postati idol, pred katerim bi malikovali. Kajti sam na sebi more človeka tudi zastrupiti ali celo uničiti.

NOVI HUMANIZEM

Končno ni mogoče prezreti, da stojimo na sredi novega humanizma, ki je mnogo bolj splošen in intenziven, kakor pa je bil oni prvi na početku nove dobe.

Nešteto je činiteljev, ki v našem času pospešujejo mednarodno čustvovanje in solidarnost. Ni mogoče vseh naštetih, ker sicer bi morali pričeti z modernimi prometnimi iznajdbami, ki so dejansko odpravile razdalje med morji in kontinenti, da so si sedaj nekoč daljni narodi postali bližji kot prebivalci raznih pokrajin v isti deželi. Telefon, brzjav, radio, gledanje na daljavo vežejo človeštvo v eno družino. Izsledki na katerem koli področju, posebno na znanstvenem, pridejo takoj v korist vsemu človeštvu. O mednarodni povezanosti priča dejstvo, da imajo naravne katastrofe, slabe ali dobre letine vpliv tudi na druge dežele. Ako n. pr. Argentina nima mesa ali žita, čuti takoj tudi Anglija. Vojna v Evropi je potegnila v vojni metež ves svet. O mednarodni povezanosti priča mednarodna trgovina, mednarodna društva in ustanove, pa tudi izmenjava kulturnih dobrin med narodi. Končno tudi Društvo Narodov v New Yorku, ki zajema že skoraj vse države sveta.

Rastoče mednarodne zavesti v sodobnem svetu se moremo katoličani iskreno veseliti in jo pozdraviti. Saj nič ne odgovarja bolj krščanskemu čustvovanju kakor mednarodno bratstvo, katero je prvi na zemlji oznanjal Kristus. Krščanstvo je prva in edina vesoljna religija, ki zajema vse narode sveta. Nič ni bolj proti duhu krščanstva kakor sovraštvo in vojske med narodi. Neumorno in neprestano je

prizadevanje rimskih papežev, da bi dosegli spravo in čim trajnejši mir med narodi. Zavedanje naravne solidarnosti med narodi, ki se opira predvsem na tehnični napredek in gospodarstvo, dobiva od katoliške strani še prav poseben etičen in verski poudarek.

Ne delujejo pa v pravcu zdrave mednarodne vzajemnosti pristaši utopičnega internacionalizma, ki zanikajo samobitnost posameznih narodov in njih opravičenost do lastnega narodnega življenja. Nositeljice tega kozmopolitičnega internacionalizma so nekatere protestantske sekte, zlasti pa framasonske lože, ki bi tudi Društvo Narodov hotele spremeniti v svetovno državo ali v nekakšen svetovni imperij, ki bi požil v sebi vse države z njihovimi narodi.

Nekaj podobnega, čeprav na drugih osnovah, je rdeči internacionalizem, ki bi vse človeštvo hotel spremeniti v eno samo kolektivizirano človeško maso, v kateri ne bi utonili le pojedinci, ampak po možnosti tudi pojedini narodi.

Katoličani vsekakor pozdravljamo novi humanizem, ker pomenja nedvomen napredek nad individualizmom in pretiranim nacionalizmom polpreteklega doba. Odklanjamo pa tako prostozidarski kakor rdeči kozmopolitizem, katerima je socialni humanizem le civilizatoričen činitelj, oziroma sredstvo za širjenje kolektivistične miselnosti. Katoliški humanizem pa delni na krščanskem, to je nadnaravnem pojmovanju človeka in skupni vezi, ki vse ljudi združuje v Bogu, skupnem očetu in Kristusu, Odrešeniku vsega človeštva.

ZAKLJUČEK

V luči svojega krščanskega nazora more katoličan napram mnogovrstnim pojavom novodobne civilizacije vsak čas zavzeti jasno stališče. Tu smo se mogli le nekaterih dotakniti. A že to malo naj čitatelju služi v dokaz, da ni kakor ne pristoji katoliškemu gledanju, da bi brezplodno objokoval nekdanje "dobre čase", marveč da je moderno civilizacijo treba sprejeti kot dejstvo, — toda jo kritično presoditi z ozirom na njeno človeško vrednost, koliko res

more služiti pravemu napredku. Ni dvoma, da so tudi na moderni civilizaciji vidni sledovi popačenosti človeškega duha in volje po izvirnem grehu. Toda človeška narava in njena pota niso popolnoma pokvarjena. S pozitivnim sodelovanjem "otrok božjih" je mogoče izvršiti duhovno poslanstvo tudi na moderni civilizaciji, ki prav tako kakor vse prejšnje potrebuje odrešenja.

"Ljubezen ne išče svojega..."

...se ne veseli krivice, veseli se pa cesnice..."

Pred leti sem nekoč doma na počitnicah srečala starejšo učiteljico. Rada se je pogovarjala o nekdanjih službenih letih, vpletala v pogovor zanimive včasih žalostne, včasih vesele zgodbe iz šolskih izkušenj. Toda iz njenih besed je vedno zvenela čudna otožnost in strah pred starostjo.

Nikoli ni omenila domačih, a sem vedela, da je hčerka znanega profesorja in da ji brat živi nekje v svetu.

Ko sva nekega večera sedeli v parku, se je nenadoma oglasila.

"Kako je hudo biti tako sam!"

"Zakaj ste ostali sami?" sem prehitro vprašala in takoj mi je postalo nerodno.

"Zakaj? Sama ne vem," je vzdihnila. "Včasih se mi zdi, da sem sama kriva. Bila sem še skoraj otrok, ko sem šla prvič v službo nekam v planine. Prav tisto leto mi je oče umrl. Brat se je nekaj let prej poročil in izselil in tako sem vzela mamo k sebi, da bi ne bila tako sama na svetu in da bi laže prenesla očetovo izgubo. Bilo mi je v veliko zadoščenje, da sem to mogla storiti in da je mama v novem kraju zopet zaživela. Imela je samo mene, zato se me je oklenila in ostala pri meni do smrti.

Ko sem bila premeščena v večji kraj, sem na šoli srečala kolega; zaljubila sva se in ko me je zasnubil, je mama močno nasprotovala temu koraku, češ naj še počakam, saj sem še mlada in učitelja bom še vedno lahko našla. Hudo je bilo tiste dni, a mislila sem, da moram biti pokorna materini želji. To je bila prva srčna rana, a žalibog so tej sledile še druge."

Posvetila je nato svoje življenje vaški mladini in — zahtevni materi.

"Danes premišlujem," je nadaljevala, "ali ni bila v materini skrbi zame predvsem sebičnost. Ali ima človek sploh pravico, čeprav je mati, zahtevati od otroka, da sebe tako žrtvuje?" Glas se ji je tresel od razburjenja. "Oprostite," je rekla nato mirneje, "saj ne mislim tako hudo o pokojni mami. Reva, imela je samo mene in bala se je sama ostati. Le

včasih tako vzkipim, morda so to ostanki zadušene upornosti. Sicer pa," se je grenko nasmehnila, "zdaj že lahko izbruhne..."

Ena neštetihi zgodbi, skritih tragedij v življenju družin. Ta mati je bila dobra profesorjeva vdova, ki je živela s hčerko v popolnem soglasju, mirno uživala nje ljubeznivo skrb in prizadevnost. Hčerkinu poslušnost se ji je zdelala pač naravna, saj "starši bolj vedo, kaj je prav." Toda prav gotovo ni nikoli pomislila, da je zaradi sebičnosti življenje otroka uničila, odgnala od hčerke morebitno srečo, do katere je imela vso pravico in morda preprečila njeno največje poslanstvo v življenju. Vsakdo med nami bi mogel naštetih dolgo vrsto podobnih primerov, a le malokdo je premišljeval, da je mati tista, ki more dati otroku življenje, a da mu ga more tudi uničiti.

Tako ravnanje je le plod nepravilnega pojmovanja dolžnosti do družine, zlasti do otroka. Prevelika skrb za otrokovo bodočnost lahko zaveže mater v velike napake.

Načrt za otrokovo bodočnost, ko je majhno bitje še neodgovorno, je tvegana zadeva in za otroka krivična.

Poklic je delo, kateremu človek posveti vse svoje življenje in ki traja največkrat do smrti. Vsak poklic zahteva posebne lastnosti značaja, sposobnosti uma, toda predvsem je poklic poslanstvo, ki ga posameznik po božji volji izpolnjuje na svoji življenjski poti. Zato imajo starši pravico svetovati pri izbiri poklica, nikdar pa ne odločati. Vsak posameznik si mora poklic izbirati sam.

Oče odvetnik, ki se trudi dvigniti ugled pisarne zato, da bo sin — (ki pa še nosi kratke hlače) — odvetnik sedel na že pripravljeni stol, ravna napačno. Kaj če bo sin hotel postati zdravnik? Ne samo, da bi s tem zginil družinski mir; oče bi bil užaljen nad sinovo nevhvaležnostjo; mati bi jokala in se spraševala: zakaj je tako nespameten, da se trudi za drug poklic, ko ima že kruh na pogrnjeni mizi.

Slišala sem mater, ki je vsa gorela v skrbi za svoje otroke: "Hm, naša Alenka bo pa zdravnica! To sem jaz vedno želela biti. Ker

nisem jaz tega dosegla, bo pa ona! Jaz sem pripravljena na velike žrtve, samo da se to uresniči!"

Ni pa vprašala hčerka, ali soglaša, niti ni pomislila, ali sploh ima Alenka lastnosti, ki so potrebne za zdravniški poklic.

Včasih slišimo prav nasprotno stvari: starši so pripravljene vse storiti, le da bi otrok izbral drugačen poklic, kakor so si ga oni. "Naj postane kar hoče, le daleč od šivanke naj gre!" pravi zagrenjeni krojač, kateremu odjemalci nečejo plačevati računov.

Sem spadajo tudi primeri, ki so tipični predvsem za izseljeniško okolje, ko otroci želijo študirati in imajo za to pogoje, pa jim starši branijo, ker "se moramo vsi žrtvovati, da se čimprej postavimo na noge in dobimo svojo hišo."

Potem so takoimenovani moderni poklici. Zlasti je še posebna vaba za nepremišljene matere poklic, ki pelje otroka do časti in slovesa.

Večkrat slišimo: "Naš Jožek bo pa pianist! Tako rad posluša radio." In res, ubogi revček, še prav majhen, hodi h klavirskemu pouku, igra pred gosti prve vaje iz Bayerja in se mu niti ne sanja o dalekosežnih materinih načrtih. Ona se že veseli njegovega prvega javnega nastopa in potem — slave. Jožek pa gleda, kako bi prišel k prijatelju, da mu pomaga pri sestavljanju radijskega aparata, in sanja o tovarni, ki jo bo nekoč imel.

V novi deželi opažamo posebno skrb, da se deklice pa tudi dečki naučijo plesati klasične, moderne in folklorne plesse. Čimbolj zgodaj, tembolje! Saj je tako ginljivo videti na odru majceno bitje, ki ga vsi navdušeno pozdravljajo. Tak dogodek je za častiželjno mater velik užitek. Daje ji upanje na otrokovo in svojo svetlo bodočnost. Skrbno pazi, da otrok napreduje, da se trudi, da svoje mlade ude uri več ur na dan, čeprav strokovnjaki pišejo, da je nespametno in nevarno siliti otroka v plesno šolo pred desetim letom.

Toda matere gredo kdaj še dalje. Ne ustavijo se niti pred vmešavanjem v najbolj intimne odločitve otrok, kot so zaroke in poroke.

Svetovna književnost je prepolna zgledov. Starši so otroka poročili, največkrat računajoč na zunanje dobrine zakona, to je, na premoženje, na naslov, na sloves hiše. V neki meri se to dogaja še danes v vladajočih krogih, kjer se pri poroki gleda tudi na državne ko-

risti. A tudi pri nas še včasih slišimo: "Naša bo pa poročila le doktorja ali inženirja!", čeprav so se razmere v tem pogledu v modernem življenju precej spremenile in si danes večina mladih ljudi svobodno izbira svojega življenjskega druga.

Najpogostejše žrtve takih primerov so pa otroci edinci. Edini otrok v družini, kateremu se na videz sijajno godi, saj je vendar središče vse pozornosti, je v resnici lahko velik revež; največkrat igračka v rokah staršev. Nevarno je, da v takem primeru mati posveti vse svoje sile otroku. Na vse drugo pozabi, navadno celo moža zanemari. Ves svoj prosti čas žrtvuje, polagoma zapusti prijatelje in zgubi vsako zanimanje za vse, kar se ne tiče njenega otroka. Vestno pazi na njegovo hrano, spanje, ga polni z vsakovrstnimi vitamini, ga vozi na zdravniški pregled, na sprehode, vse, prav vse gre v najlepšem redu. Pozneje mu nosi torbo do šolskih vrat, mu pomaga pri nalogah, pregleduje mu račune, mu snaži čevlje, mu reže meso na krožniku — skratka: prepreči mu vsako možnost samostojnega dejanja, vsiljuje mu svoje misli in po njih tudi morda nehote svojo voljo. Z ljubeznijo načrtno ubija svojega otroka.

Tako se pretaka njena volja v njegova dejanja in tedaj se prične tragedija: mati je postala — sicer brez krone in žezla — popolna vladarica, despotinja v brezmejnem kraljestvu. V svoji pesti trdno drži vse niti, ki peljejo v najbolj skrite koticke otrokovega srca. Te nitke nateguje in spušča, kakor pač zahteva otrokov "blagor".

Nekaj let vse gladko teče, nato se pojavi kriza, ki je po navadi zelo boleča — za oba. Nad majhnim otrokom je lahko vladati, ker je v vsem popolnoma odvisen od odraslih. A če človek hote, umetno goji njegovo odvisnost, ubije v njem samostojnost in mu prepreči razvoj osebnosti, do katere ima pravico.

Če si otrok ne pribori svobode, ko zapusti otroško ali pubertetno dobo, bo njegovo suženjstvo vedno večje.

V napačni, sebični ljubezni se bo mati oklenila otroka z vsemi silami, zlasti v času, ko bo nevarno, da ga izgubi. Ljubosumno bo gledala na onega, ki se bo približal otroku, da zasede ob njem mesto, katero je do takrat imela samo ona. Po možnosti bo poizkusila sama izbrati nevesto, najraje tako, ki bi bila vosek v njenih rokah, ali pa tako, ki bi dala

sinu (in seveda tudi njej!) sloves ali bogastvo.

Če do tega pride, se začne "življenje v treh". Tašča, ki se čuti zapostavljeno, ne bo nikoli vzljubila snaha ali pa zeta. Pred njo stojita kakor krivca; predvsem nista vredna njenega izrednega otroka.

Tašča! Koliko je smešnic na njen račun, neokusnih, plitkih! Užaljena tašča ni tako ne-spametna in glasna kakor v smešnicah: razdiralno dela v tišini, večkrat s sladkim obrazom in z milim glasom. Užaljenost za izgubljeno oblast in ljubosumnost dajeta pogon neverjetnemu, bolealnemu duševnemu mučenju, ki se ponavlja med tremi bitji v navidezno mirnem, normalnem domu. Prilika je dovolj, ženska zvitost in iznajdljivost tudi ni majhna; vsako polje je primerno, naj bo kuhinja ali pa salon. Načinov je več vrst, za vse priložnosti: hudobijo lahko zakriješ s solzami, z namišljeno boleznijo, včasih celo z dobroto. Važno je, da gre boj brez hrupa in da njena beseda še kaj velja, pa čeprav trpljenje kljuje v srcih, vpleta sive lase na mlade glave in reže ostre poteze v obraze. Njen otrok, naj bo sin ali hči, zdaj že mož ali žena, ki je že davno izgubil bitko v borbi za samostojnost, niha med njo in svojim zakonskim drugom, se vdaja zdaj sem, zdaj tja, obljublja sam sebi, da bo "napravljen red", a vse zaman. Zaradi napačnega pojmovanja sinovske vdanosti in zakonske dolžnosti pusti, da propada to, kar bi moral podpreti, braniti in čuvati — svobodno rast svoje družine.

Tak je po navadi konec otroka, ki mu mati ni dopustila, da bi iz sebe razvil celega moža.

* * *

Boleča rana — ki danes, hvala Bogu, izginja — in o kateri se je pri nas malo govorilo, so prisiljeni duhovniški poklici. Vzroki so lahko zelo različni. V naši preteklosti je to povzročala velikokrat brezpogojna pokorščina do staršev, hvaležnost do domačega župnika in drugih podpornikov, pomanjkanje sredstev za kak drug študij, ugoditev pobožni želji svoje matere, kdaj celo materi na smrtni postelji dana obljuba. Okolje v družbi, na vasi, je imelo večkrat močno besedo pri odločitvi. Saj je bil pravi heroizem iti drugo pot, ko je že vsa vas govorila o bodočem "gospodu" kakor o nekaki skupni lastnini in že delala načrte za novomašniško slavlje.

Nekega tistih nepozabnih sončnih oktobrskih popoldnevov na Goriškem sem pospremila našega starega hišnega prijatelja zlatomašni-

ka po poti proti Brdom. Ko sva sredi pogovora prišla na pevmski most, se je belolasi gospod nenadoma ustavil in zazrl v Sočo: "Prav tukaj smo stali..." je dejal in šele čez nekaj časa nadaljeval s tresočim glasom: "Zadnje leto gimnazije je bilo življenje v šoli zelo razgibano. Vsi smo se čutili že nekam bolj moški. Profesorji so nas navduševali za vse mogoče, nam odpirali poglede v najbolj različne življenjske poti. S kakšno vneto sem se takrat učil slovanskih jezikov! Zanimala me je zgodovina in sanjal sem o širokem svetu, o študiju na velikih univerzah. Zavedal sem se, da sem reven študent, toda kdo v sanjarjenju ne misli, da bi se morda le našla pot... Naravno, da so se vsi naši pogovori vrteli okoli bodočnosti. Študent je bil takrat vasi v ponos, v domači hiši so pa že govorili o novi maši. Večina se je odločila za semenišče. V meni pa je bil vedno večji nemir. Dvom me je grizel noč in dan in vedno bolj sem hrepenel po znanju v tujini.

In tedaj me nekega dne nenadoma obišče oče. Ker sem bil navajen le materinih obiskov, sem se začudil:

"Kaj se je zgodilo?" sem s strahom vprašal. "Je bolna?"

"No, ja," je zategnil oče, "nič hudega se ni zgodilo. Vsa je zgarana od dela. Zdravnik pravi, da mora počivati nekaj časa. Ne bo smela več delati, če bo hotela še živeti."

Postajal je v besedi neroden, naslonil se je s komolcema na kolena in v zadregi vrtel klobuk.

"Mati pravi," je počasi rekel, "da bo že še pričakala, da boš zapel "Glorijo", in potem, ko boš že gospod, bo pri tebi lahko počivala."

Molčala sva oba nekaj časa. Nato je oče nekam hitro vstal, da mora domov, ker mora vse sam opraviti okoli živine. Naglo je stopil in na vratih mi je stisnil kovanec v dlan.

"Si boš kaj kupil, saj boš zdaj marsikaj potreboval," je rekel in izginil.

Potisnil sem denar v žep in v zbeganih mislih sem nanj kmalu pozabil.

Čez nekaj dni sem na sprehodu z ostalimi zavodarji otipal v žepu pozabljeni denar. Pogledal sem ga s sovraštvom in se prestrašil. Krona! Moj Bog, sem si mislil, kje je oče našel toliko denarja? Mati? Vem, da je že leta hranila v skrinji "nekaj za hude čase", a za kaj mi bo krona, ko mi je že dvajsetica vedno zadostovala? Misli so divjale po moji mladi,

zbežani glavi. Premišljeval sem na vse dvaj setice, ki jih je mati odtrgala domu, da mi jih je osem let stiskala v dlan, mislil sem na šest ur hoda, ki jih je z veseljem napravila, da mi je prinesla zakrpano perilo, domač kruh, slanine, prvih češenj... Spomini so vstajali in me silili k odločitvi. Nič nisem vedel, kdaj smo prišli na ta most. Tukaj smo se vedno preiskušali v metanju kamenja. Že med potjo smo jih vedno iskali, gladke in ploščate. Tisti dan sem pa rā to pozabil.

"In ti? Bi se rad izvil?" so me obkolili in vpili. "Daj!"

Pogledal sem v Sočo, segel v žep, zagrabil, nameril in zagnal. Zažvižgalo je v zraku, se srebrno zasvetilo in daleč izginilo v modrino.

Prijatelji so kričali okoli mene, jaz pa sem gledal na ono točko, kjer je izginila materina krona. Tisti hip je napetost v meni popustila."

Potem je samo še dodal: "Ampak moja mama je res srečna izdihnila v mojih rokah, ko sem bil na svoji župniji."

Take zgodbe so danes, mislim, bolj redke in je tako prav: če ima človek pravico izbirati poklic, je ta pravica v takem primeru pač najbolj na mestu.

Novomašniku veljajo besede: "Nisi Ti mene izbral, jaz sem Tebe!" Ta božji klic pa mora slišati le duša, ki mu z ljubeznijo sledi, svobodno in odločno. Težka pot duhovnika je čudovita in polna milosti v svoji osamelosti le, če jo človek sam izbere. Maziljenec, izbravec z neizbrisnim znamenjem mora sam izreči svoj "Fiat!"

* * *

Želela sem nakazati le nekaj zgledov, ki govore, kako hude, nepopravljive posledice, morda ne vedno vidne, nastanejo, če starši nepravilno ravnaajo pri vzgoji otrok.

Zdaj predvsem nastane vprašanje, kakšna je pravilna vzgoja? Ali je treba otroka "trdo držati", zahtevati od njega brezpogojno ubogljivost, ali biti z njim mehak in popustljiv? Kako ravnati, kako najti pravo pot, ki bo pravična, a tudi pravilna in uspešna?

Lansko leto se je mudil v Buenos Airesu italijanski katoliški filozof Federico Sciacca. Njegova številna predavanja, nekatera tudi vzgojne vsebine, so vzbudila v tukajšnjih krogih veliko presenečenje in razburjenje. Pozneje je izšlo v buenosaireški reviji "Criterio" tudi ne-

kaj njegovih člankov, med drugimi tudi "La familia educadora" — "Družina vzgojiteljica". Navedla bom nekaj njegovih misli, v kolikor se dotikajo našega problema, zato da bi odprle marsikomu nove poglede in dale morda nove smernice pri vzgoji otrok v družini.

Potem ko začne svoj članek, govoreč o vzgoji kot oblikovanju celega človeka, trdi, da je otrokov značaj edina podlaga za razvoj kasnejših vrednot.

"Vrednote so vrojene v vsakem človeku posebej. Vsak posameznik jih izraža in tako razvija svojo osebnost. Vsak človek je odgovoren za razvoj, oblikovanje svoje osebnosti, ki ni dana, ampak pridobljena pod vplivom okolja. Vsak človek je vzgojitelj samega sebe v pogovoru, ki traja vse življenje med njim in njegovo intimnostjo."

Dokazuje, da se nihče ne nauči od koga drugega oblikovati svojo osebnost, čeprav mu morejo pomoči nasveti, vplivi, zgledi; a nihče ne more drugega naučiti, kakšen naj bi bil, ali kako naj pride do svoje osebnosti. Kljub temu pa je vzgoja vendarle tudi v sodelovanju, kajti "moja osebnost vendarle vpliva na tvojo in tvoja na mojo." Je torej povezanost zavesti, medsebojna projekcija osebnosti, ko jaz ostanem "jaz", ti ostaneš "ti", a ko "drugi" ne pomeni "tujec", ampak "prijatelj", in tako razvijam tudi sam sebe.

V bistvu pa je oblikovanje osebnosti vendarle delo samo vsakega posameznika in je zato vzgoja "delo ljubezni, ki si v dejanju popolne nesebičnosti noče osvojiti drugega, niti si ga prilagoditi, najmanj pa še podvreči, ampak mu hoče pomagati do lastne osebnosti."

Zanimivo je razpletanje misli o odnosu med osebami, ki se vzgajajo, kar se deloma nanaša na naše razmišljanje o materinski vzgoji v družini. Sciacca pravi, da človek samo takrat vzgaja druge, kadar sebe vzgaja pred drugimi. Takoj ko bi mati videla predmet vzgoje samo v otroku, se vzgoja neha. Vzgoja nastane šele, ko "vzgojitelj" in "učenec" postaneta dva osebka (objekta ni!), ki se istočasno drug drugega vzgajata in oblikujeta svojo osebnost.

Potem ko govori o družini kot celoti, ki more vzgajati v dobro, a tudi v slabo, trdi, da je "družina istočasno vzgojiteljica, a tudi ovira za oblikovanje osebnosti svojih članov. Večkrat pa ni samo ovira, temveč celo tepta osebnosti z ljubeznijo, ki je v resnici dostikrat

le sebičnost, zgolj oblast staršev nad otroci, očeta nad materjo in obratno."

Nepravilna ali sebična ljubezen roditeljev do otrok se lahko popravi, če "nanjo pravilno gledamo, o njej premišljujemo s filozofskoverskega stališča: v duhovnem smislu ni med starši in otrokom nobene vzročne zveze, ker duh ni dan od očeta in matere, temveč je ustvarjen od Boga."

Pravi pisec, da je le žival v celoti zarojena od roditeljev, človek pa ne, zato tudi človek svoje duše ne dolguje očetu in materi, ampak Bogu, očetu vseh ljudi. "Res je sicer, da ne bi obstojal, če ne bi imel telesa, ki sta mi ga dala oče in mati, toda bil bi samo dvoonožec, če ne bi imel duha od Boga. V resnici imam torej tri roditelje: Boga, očeta in mater. A koliko staršev se kdaj na to spomni?"

Vsa ta filozofova razmišljanja in dokazovanja potrjujejo, da starši nimajo popolne pravice do otroka niti do samovoljnega razpolaganja z njim.

Sciaccia gre zdaj še dalje. Pravi, da starši "morajo vedeti, da je v nebogljenem telesu novorojenca duh, katerega niso oni ustvarili" (zato tudi nimajo nikdar pravice izvajati pritiska nad njim) "in da je v tem bistvu duha že seme nove osebnosti, izvirne in popolnoma samostojne, ki se bo v razvoju vedno bolj oddaljevala od očeta in matere." Tudi če starši to vidijo, nimajo pravice vmešavati se v ta razvoj ali ga celo preprečevati.

Če pa roditelji nasprotujejo ali onemogočajo otroku razvoj njegove osebnosti in hočejo, da bi bil tak, kakršnega si oni želijo, mu odrekajo človeško bit, grešijo proti duhu.

Taki starši, trdi naš filozof, v resnici ne ljubijo svojih otrok, ampak ljubijo sami sebe in svojo sebičnost. Trditve: Hočem, da bi bil tak, "kakor sem jaz", ali "kakor je njegova mati," so grešne fraze.

Pravilna ljubezen staršev je tista, ko želijo, da bi otrok postal sam svoj, neodvisen. Resnično ga ljubijo le takrat, ko mu pomagajo do razvoja lastne osebnosti, ki se čimbolj loči od njihove in od vsake druge. Šele ta pravilna medsebojna ljubezen, trdi Sciaccia, je bistvo prave družinske vzgoje.

"Družinska vzgoja ima krožen vpliv: starši vplivajo na razvoj otrokove osebnosti, brat na razvoj bratove in otroci na razvoj osebnosti staršev. V tem krožnem vplivu sodelujejo vsi družinski člani. So pa tudi za to sodelovanje vsi odgovorni. Starši za to, česar niso storili za svoje otroke, brat za to, česar ni storil za brata in tudi otroci so odgovorni za to, česar niso storili za starše."

Sciaccia sicer tukaj ne potegne zaključkov, vendarle je jasno, da ta "odgovornost" (ki služi mnogim materam za izgovor, da morejo po despotsko odločati o bodočnosti svojih otrok), res obstoja pri medsebojni vzgoji, da pa jo imata tako mati kakor otrok v enaki meri. Nikjer pa ni nobenega razmerja, kakor ga ustvarjajo nekateri starši, ko gre na eni strani pri vzgoji za "samovoljno ukazovajoče" in na drugi strani za "slepo poslušajoče."

Saj je morda res razumljivo, da mati iz dobe, ko je otrok z njo tako tesno povezan in od nje popolnoma odvisen, skuša ohraniti tudi pozneje to popolno navezanost še zanaprej. Otrok je res od nje odvisen, toda kar se vpliva tiče, je morda ona bolj pod njegovim kakor on pod njenim. Da se spet povrnemo k našemu piscu. On n. pr. trdi: "Tisti trenutek, ko se otrok rodi, so že starši pod njegovim vplivom, jih začne vzgajati, rodijo se v njih novi občutki novih dolžnosti, omejitve novega duhovnega obzorja. Z razvojem otroka postaja vzgojno delo bolj bogato: vsak dan otrok, ki je istočasno učenec in vzgojitelj, vzgojno vpliva na svoje starše - vzgojitelje."

* * *

V svojem članku se Sciaccia ne spušča v konkretne primere in ne daje podrobnih nasvetov glede vzgoje otrok v družini, toda njegova razlaga o razvoju posamezne osebnosti v krogu družine nam more nuditi podlago za nadaljnja razmišljanja.

Bilo bi zato prav in zelo potrebno, da bi naši za to poklicani duhovniki, ali filozofi, kot vzgojitelji, napisali nekaj razprav o tem vprašanju. Taki članki bi bili vsem materam, ki zdaj kdaj iz nevednosti grešijo, saj so popolnoma prepuščene same sebi pri težkih vprašanjih vzgojne naloge družine, prav gotovo v veliko pomoč.

Krščansko usmiljenje in socialna pravičnost

To sta dva čisto različna pojma, pa vendar jih ljudje kaj radi mešajo in napačno uporabljajo. Dobijo se taki, ki mislijo, da sta oba pojma istovetna; nekateri pa kar trdijo, da socialna pravičnost lahko opravlja vsa dela krščanske usmiljenosti, drugi pa zopet pravijo, da je ravno narobe prav. Te pojme je treba torej razčistiti in jih strogo ločiti. Kdor jih ne loči, pride prav lahko do napačnih zaključkov, posebno pri izvajanju socialne politike, kar se je pogostookrat že zgodilo.

Krščansko usmiljenje ima zelo široko moralno podlago; temelji na božji zapovedi: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe. Dela krščanskega usmiljenja so dana ljudem na prosto voljo; ni človeškega zakona, ki bi jih lahko prisilil do takega udejstvovanja. Tipični izrazi krščanskega usmiljenja so darovi, pomoč v sili, dobri nasveti v slučaju zadrege, i t. d. Vsak človek jih lahko opravlja sam zase, lahko pa se prostovoljno združi v skupine, trajne aličasne, in določa po svoji volji delokrog in namen takim organizacijam. Dalje niso ne posamezniki ne skupine nikomur odgovorne za svoje delovanje, dokler ne prestopajo mej svojega delokroga ali pa svojemu udejstvovanju ne vcepijo kakega posebnega namena, ki s krščanskim usmiljenjem nima nobene zveze. Ker temeljijo dela krščanskega usmiljenja na prostovoljnosti, ne more nihče, ki je v stiski, tožiti kogarkoli in ga na ta način prisiliti do izvrševanja del krščanske usmiljenosti.

Čisto druga stvar je pa socialna pravičnost. Je to izsledek človeškega uma, ki pravi, da mora biti človeška družba tako urejena, da je vsakomur zagotovljena vse njegovo življenje človeka vredna eksistenca. Tako urejene družbe si pa, vsaj zaenkrat, ne moremo misliti brez zakonov, ki silijo tiste, ki kaj premorejo, da odstopijo nekaj od svojih dohodkov, včasih pa tudi nekaj od svojega premoženja, v korist tistim, ki jim

je brez njihove krivde ogrožena eksistenca.

Socialna pravičnost se torej izraža predvsem v socialni zakonodaji. Do tega nazora pa človeški rod ni prišel dolga stoletja in tisočletja. Dokler ga ni bilo, so ga nadomestovala, vsaj v skromnem obsegu, dela krščanskega usmiljenja.

Nosilec socialne pravičnosti more biti samo tisti, ki je upravičen do zakonodaje; to je običajno le država. So pa slučajji, ki v njih država prenese posamezna poglavja socialne zakonodaje na posebne svoje organe in jim v grobem predpisuje, kako naj to socialno zakonodajo vršijo.

Ker temelji socialna pravičnost na zakonih, ustvarja na ta način pravice za tiste, ki so potrebni, in dolžnosti za tiste, ki kaj imajo na premoženju ali na dohodkih. Pravice iz zakonov pa se ne zmejo zanikati nikomur, na drugi strani pa se ne sme nikdo izmikati obvezam, ki izvirajo iz zakonov. Socialni zakoni zagrabiijo torej vse sloje človeške družbe, enim donašajo korist, drugim žrtve.

Krščanska usmiljenost in socialna pravičnost se razlikujeta tudi po učinkovitosti svojega udejstvovanja. Udejstvovanje, ki izvira iz krščanske usmiljenosti, je po navadi zelo hitro, elastično; sredstva, ki z njimi razpolaga, so po navadi omejena, in zato jih skuša izrabiti, rekli bi, kar najbolj smoterno. Zato lahko s primeroma malimi sredstvi dosega hitro zelo velike uspehe. Socialna pravičnost pa je utelešena v zakonih, ki se rodijo šele po dolgih pripravljalnih delih, debatah, sporih i t. d. Ker je namen teh zakonov, da pomagajo vsem, ki spadajo pod take zakone, zajame vsak tak zakon široke množice, kar je dobro; ne more pa zakon vselej vsebovati tako podrobne specializacije pomoči, da bi se dosegel največji efekt. Zato je reden pojav, da dela krščanskega usmiljenja zajamejo si-

cer manjše skupine potrebnih, da pa so zato zelo učinkovita, dočim socialna zakonodaja zajema široke plasti, dati pa mora vsem razmeroma enako, kar pa ne da zmeraj največjega učinka. Drugeče tudi biti ne more. Dela krščanske usmiljenosti se delijo načeloma individualno, merodajne so individualne potrebe posameznih revežev; socialni zakoni pa predvidevajo kvalifikacijo revežev in po tej kvalifikaciji se delijo dobrote, ki izvirajo iz teh zakonov. Predpisi o kvalifikaciji pa seveda ne morejo nikoli doseči tiste elastičnosti, ki jo nudi individualna presoja. Na drugi strani pa je krščanska usmiljenost vedno subjektivna, lahko greši; socialna pravičnost pa hoče doseči objektivno razdelitev ugodnosti, ki jih nudi v posameznih zakonih; objektivni kriteriji so pa tudi plod človeške misli in podvrženi zmoti. Popolnosti ni zaenkrat ne na enem, ne na drugem področju.

Krščanska usmiljenost in socialna pravičnost se razlikujeta tudi po trajanju njihovih akcij. Socialna pravičnost hoče urejati človeško družbo za dolgo dobo. Socialni zakoni za omejeno dobo so izjema od pravila. Krščanska usmiljenost še pa zgoščuje predvsem na kratkotrajne akcije, kjer je predvsem potrebna hitra pomoč; pozna pa pri tem vse polno izjem — takrat so njene akcije preračunane na neomejeno dobo, — vendar pa vse te izjeme navadno nadomeščajo delovanje socialne pravičnosti, bodisi, da ta še ni dosti razvita, bodisi, da jo onemogućuje splošna revščina.

Še v enem oziru se razlikujeta krščansko usmiljenje in socialna pravičnost. Dela krščanske usmiljenosti delimo navadno na duhovna in telesna; socialna pravičnost se omejuje samo na urejanje stvarne osnove človekove eksistence; na duhovno polje ne posega, razven v izjemnih slučajih, na primer pri preganjanju morali škodljivih nauk in vab, ki se širijo potom tiska, govorne besede ali organizacij.

II.

Kje pa je meja med obema pojmom? Nesporne meje sploh ni, ker vsakdo pojmuje krščansko usmiljenost in socialno pravičnost, kar se podrobnosti ti-

če, po svojem osebnem naravnem nagnjenju. Kdor je nagnjen k egoizmu, mu je bolj všeč socialna pravičnost in bo za čim širše njene meje, ker pač misli, da mu bo socialna pravičnost nalagala manj bremen kot krščanska usmiljenost, in da se bo tem bremenom tudi lažje izmikal, ako se ponudi prilika ne da bi ga pri tem grizla vest. Kdor je nagnjen k altruizmu, bo potegnil širšo mejo za dela krščanske usmiljenosti, ker vidi, kako neokretna in počasna je pogosto socialna pravičnost. Največ ljudi pa na to mejo sploh ne misli, ker jim oba pojma nista jasna.

Meja med obema pojmom je torej zamegljena in sporna; očitno in nesporno pa je, da ni stalna. Premika se od stoletja do stoletja. Pred par sto leti socialne pravičnosti skoraj poznali niso; takrat jo je morala povsod nadomestiti krščanska usmiljenost. Polagoma pa se je začelo uveljavljati načelo, da ima vsak človek pravico do dostojnega življenja in da je družba dolžna, da skrbi zanj, ako je brez svoje krivde zagazil v revščino. Delokrog krščanske usmiljenosti se je začel krčiti, čim bolj se je razvijala socialna zakonodaja. Vendar pa ta razvoj doživlja mnogo potresov in padcev nazaj v prošlost. Najlepši primer za to nam nudi naše stoletje. Zaradi dveh svetovnih vojsk in komunističnih socialnih revolucij, je na milijone ljudi, ki so navezani na dobrote krščanskega usmiljenja; vsi ti milijoni bi danes lahko živeli ali ob svojih dohodkih ali ob pokojnini, ako bi veljali socialni zakoni, sklenjeni pred desetletji, in se ne bi uničilo po vojskah in socialnih revolucijah premoženje, ki je svojčas nastalo na podlagi socialne zakonodaje. Vsi ti milijoni revežev so proti svoji volji in proti intencijam socialne zakonodaje, pa tudi brez svoje krivde, izpadli iz okvira socialne pravičnosti in so sedaj navezani na krščansko usmiljenost.

Ideja socialne pravičnosti ni poleg tega že obvladala vsega sveta. Zaenkrat se uveljavlja na ozemljih, ki so naseljena po beli rasi, pa še tam so velike luknje. Njene dobrote uživa v večjem ali manjšem obsegu komaj 20 — 25%

vsega človeštva; tri četrtine so navezane še zmeraj samo na dela krščanskega usmiljenja. Da se bo uveljavila po vsem svetu socialna pravičnost v takem obsegu kot ga poznamo sedaj v zapadni Evropi in v Severni Ameriki, bodo pretekla še stoletja. Na drugi strani pa ne smemo prezreti dejstva, da je sistem socialne pravičnosti najbolj izdelan v komunističnih državah; pa je žal, izdelan le na papirju.

Pa tudi na ozemljih, ki se lahko postavijo z visoko stopnjo socialne pravičnosti v teoriji in praksi, krščanskemu usmiljenju dela ne primanjkuje. Tudi najbolj dovršene socialne zakonodaje imajo polno lukenj, ki jih maši z večjim ali manjšim uspehom krščanska usmiljenost. Pomislimo samo na milijone beguncev, ki se potikajo po vsem svetu. Od socialne pravičnosti nanje odpadejo samo drobtinice, navezani so skoraj popolnoma na krščansko usmiljenost. Za krščansko usmiljenost in socialno pravičnost bo torej dosti dela še cela stoletja; naj bosta še tako učinkoviti, vseh ran človeškega rodu ne bosta mogli zaceliti.

III.

Kakšni so pa odnosi ljudi do krščanskega usmiljenja in do socialne pravičnosti?

Vsak posameznik je dolžan, da sodeluje po svojih močeh pri delih krščanskega usmiljenja katerekoli vrste. Tako nas uči naša vera. Tej dolžnosti se človek neopravičeno izmika na najrazličnejše načine. Tukaj se omejimo samo na en način izmikanja: vsakdo, ki je mlačen v teh stvareh, se zelo rad skriva za trditev, da naj vse žrtve nosi socialna pravičnost, t. j. država s svojo socialno zakonodajo. To stališče je napačno. Dobri zakoni se ne rodijo preko noči in se morajo gibati v okviru državne zmogljivosti. Zakoni, zmašeni na hitro roko, nudijo verjetno trenutno nekaj koristi, na dalj časa pa delajo več škode kot koristi.

Pravilno stališče je tolé: moraš sodelovati pri delih krščanskega usmiljenja tudi takrat, ko se ti zdi, da bi morala poseči vmes socialna pravičnost. Ako misliš, da se mora za predmetno zade-

vo brigati socialna pravičnost, pa delaj istočasno, ko opravljaš dela krščanske usmiljenosti, na to, da pride čim preje do učinkovite socialne zakonodaje v tistih mejah, ki jih dovoljuje gospodarsko stanje v deželi.

Nositelj organiziranega dela v smislu krščanskega usmiljenja je pa Cerkev. Opravlja to delo že stoletja in ima na tem področju več skušnje kot katerakoli druga organizacija na tem svetu. Vodi ga v tem pogledu naša katoliška cerkev, ki dnevno z malimi sredstvi in svetniškimi žrtvami mnogih svojih vernikov dela na tisoče nevidnih čudežev. Kdor se spodtika nad to ali ono njeno taktiko v posameznih konkretnih slučajih, naj pomisli, da je katoliška cerkev naredila ravno v tistih par trenutkih, ko on godrnja proti njej, na tisoče duhovnih in telesnih del krščanskega usmiljenja.

Pri tem pa ne smemo prezreti, da je ravno cerkev glavni steber in opora za vsa duhovna dela krščanskega usmiljenja. In duhovna dela prineso človeku pogosto več sreče in zadovoljnosti kot največje materialne podpore. Na drugi strani pa cerkev ne more kaj prida dosegati na področju socialne pravičnosti, ker ji zato manjka zakonodajna kompetenca. Vkljub temu pa je storila za socialno pravičnost več kot marsikatera država s svojo socialno zakonodajo, ker se je pridružila in se pridružuje, večkrat pa tudi vodila in vodi vsako akcijo, ki ji je namen, da razširi področje socialne pravičnosti. Papeške okrožnice, ki so bile objavljene zadnjih sto let, so najbolj viden dokaz za pravilnost te trditve. Žal so pa za socialno pravičnost pokazali več smisla papeži kot njihovi verniki; ako bi bili verniki vsaj malo sledili naukom v papežkih okrožnicah, bi bila danes socialna pravičnost neprimerno bolj v veljavi kot je.

Država se mora pa predvsem brigati za socialno pravičnost; to dolžnost ji nalaga njen monopol v zakonodaji. Socialna zakonodaja pa ni tako lahka stvar, kot si jo navadno predstavljamo. Ima svoje glavne nasprotnike v dveh taborih, ki si praviloma nasprotujeta v vseh socialnih vprašanjih.

Najbolj očitni so tisti nasprotniki, ki mislijo, da socialno delovanje države ni njena trajna in primarna dolžnost, ampak da ji je samo sedaj trenutno nalozena po sili razmer. Zato so v imenu najrazličnejših gesel in načel za to, da naj država omeji socialno zakonodajo samo na najnujnejše slučaje. Ti nasprotniki niso ravno maloštevilni, saj ne obstojajo samo iz kapitalistov in njihovih somišljenikov, ampak tudi iz tistih širokih plasti srednjega stanu, ki se jim dobro godi zaradi njihove lastne sposobnosti, ali ki jim je sreča kakorkoli naklonjena.

Ravno tako nevarni, če ne morda še bolj, so pa tisti pristaši socialne zakonodaje, ki zahtevajo več kot država premore. Nič ni lažjega kot naslikati vse svetle strani socialne zakonodaje in zato žeti priznanje, vernost in navdušenost. Odkod bo pa država jemala, za to se ti in taki agitatorji nič ne zmenijo. Komaj pa se taka zakonodaja rodi, se takoj pokaže, da je zidana v oblake, ker ji manjka gospodarske podlage. Ljudje spregledajo hitro, zgubijo vero v idejo socialne pravičnosti same in tako je poslednje hujše od prvega. Zelo dober primer za to je na primer socialno zavarovanje v Jugoslaviji. Razpredli so ga na dolgo in široko, pa jim je zmanjkalo denarja in sedaj se kažejo luknje vsepovsod. Komunistični voditelji sedaj trobentajo pod pritiskom polomije vsega socialnega zavarovanja na umik. Umik bo sicer prišel v obliki poloma, toda ljudje bodo izgubili vero v socialno pravičnost; obupan bo tisti, ki misli, da je upravičen do socialnih prejemkov, pa jih ne bo dobival; godrnjal bo tisti, ki je obremenjen z visokimi socialnimi datjavami, pa ne vidi nikjer njihovega dobrega učinka. Neizmerno težko bo torej svoj čas pripraviti ljudi do prvega spoznanja, da beraška država lahko vodi samo beraško socialno politiko in da more vsakemu brez izjeme na njegovo preteklo delo zagotoviti samo tisti življenjski standard, ki ga imata najslabše plačani delavec ali najrevnejši kmet. To spoznanje bo posebno bridko prizadelo inteligenco, ki kar ne more pozabiti tistih privilegijev, ki jih je v socialnem

oziru imela v kapitalistični Jugoslaviji.

Poleg tega državi ni tuje tudi področje krščanske usmiljenosti; to načelo uporablja v slučajih enkratnih nesreč, na primer potresov, povodnji, požarov, sušnih let in sličnih gospodarskih nesreč. Vendar pa tudi v takih primerih uveljavlja neke norme, ki določajo kvalifikacijo potrebnih podpore. To pa že ni čisto delo krščanske usmiljenosti, ki temelji na individualnem principu. Ker država sama ne more uporabljati načela individualnega podpiranja, zato daje pogosto svoja sredstva privatnim organizacijam na razpolago; privatne organizacije delijo sicer take podpore individualno, vendar pri tem upoštevajo intencije državne uprave. Država uporablja ta izhod posebno v takih slučajih, kjer uvidi potrebo po socialnem podpiranju, pa ni gospodarsko že dosti močna, da bi to socialno podpiranje oblekla v zakonito obvezo. Podpira na primer privatne ubožnice, sirotišnice i t. d., ker gospodarsko ni dosti močna ali ker ne more premagati nasprotnikov socialne zakonodaje, pa radi tega ne uvaja socialnih zakonov.

Krščanska usmiljenost in socialna pravičnost nimata torej strogo ločenih območij svojega udejstvovanja, vendar zasledujeta obe isti cilji, t. j. pomagati trepečemu človeštvu. Sporov med njima ne bi smelo biti; kjer so, jih povzročijo bodisi tisti, ki iščejo najpripravnější obliko, da bi se osebno znebili socialnih bremen, ali pa tisti, ki bi radi kar čez noč uvedli socialno pravičnost na vseh poljih in se ne zmenijo za vprašanje, odkod naj se vzamejo potrebna sredstva. Kdor se noče spustiti v take spore, naj se postavi na stališče; država naj uveljavlja načelo socialne pravičnosti, kolikor ji to dovoli njena gospodarska zmogljivost, vse drugo naj ostane zaenkrat v območju krščanske usmiljenosti. Res je sicer, da je praktična uporaba tega načela izredno težka in da so napake pri uporabi ne samo mogoče, ampak celo verjetne. Toda napake se dajo popraviti, kakor hitro se pokažejo, kar pa ostane nespremenjeno, je pa načelo. To je glavno in tega se moramo držati.

"Slovenec sem! Tako je mati d'jala..."

Neštetokrat smo jo slišali, to pesem, na veselicah, na ženitovanjih, na fantovščinah, na novih mašah in še kar tako. Po vsej Sloveniji se je razlegala, od zasneženih Julijskih vršacev do mehkih dolenjskih gričev tja na vinorodno Štajersko. "Slovenec sem! Tako je mati d'jala..."

Prvič je bila zapisana in prvič zapeta, ko smo si Slovenci v bivši avstro-ogrski monarhiji priborili svoje narodne pravice. Prihodnje leto bo poteklo devetdeset let, odkar je to himno izlilo na papir srce novomašnika Jakoba Gomilšaka l. 1867. Zagledal je luč sveta v Bisu, v župniji sv. Bolfanka sredi Slovenskih goric l. 1843. Nižjo gimnazijo je dokončal v Gradcu, kjer ga je vzgajal njegov stric dr. Josip. Muršec, znani slovenski rodoljub. Višjo gimnazijo ga je poslal študirat v Maribor, da bi bil med slovenskimi tovariši. Gomilšak je hotel postati profesor, toda materi na ljubo je odšel v bogoslovje in bil posvečen v mašnika l. 1867, v letu, ko so narodi v Avstriji dobili svoje pravice. Za kaplana je bil nastavljen v Radgono, ko je pa l. 1875 potoval v Rim, so ga v Trstu opozorili, naj prosi za mesto tamošnjega pridigarja. Petnajst let je bil potem pridigar v Trstu, potem pa katehet na tržaški realki. Eno leto pred smrtjo, je bil upokojen. Od l. 1906 počiva njegovo truplo na tržaškem pokopališču, kjer čaka vstajenja.

Jakob Gomilšak je že kot mlad dijak v Gradcu pesnil prve pesmi — v nemščini. Zavedal pa se je svoje slovenske narodnosti, saj je v dnevnik zapisal: "Škoda, da ne morem v slovenskem jeziku nič storiti." V Mariboru, kjer si je nepozabni škof Slomšek izbral svoj sedež, sta takrat navdušena Slovence Davorin Trstenjak in Božidar Raič učila slovensko mladino. Gomilšak je dobil najlepšo priliko, da si je prisvojil slovensko govoričo in z njo možnost pesnikovanja v materinem jeziku. Poleg nekaterih rodoljubnih pesmi je sestavil tudi več veselih napitnic, ki imajo vse narodnostni značaj. Najbolj znana še v njegovem času je bila: "Za Slovence se povsod, pred vsakim hočemo spoznati — in naj bo hlapec al' gospod — nobenega se nam ni bati!"

Jakob Gomilšak je bil kljub svoji veseli naravi globoko misleč človek. Številni izpisi iz njegovega dnevnika, ki so bili objavljeni po njegovi smrti, pričajo to. Svojim sodobnikom, pa tudi za bodoče slovenske rodove, je v svoj dnevnik zapisal: "Žalibog, časa kolo se vrti; poldan življenja prihaja; s seboj ima skrbi in težav brez števila. Bister um, trdna volja in nepremakljiva moč je potrebna, da človek ne omaga v boju proti usodi in nesrečam življenja."

Slovenec sem!
Tako je mati d'jala,
ko me je dete pestovala;
zatorej dobro vem:
Slovenec sem!

NAŠA BESEDA

P. BERNARD AMBROZIČ, OFM — Avstralija
Svet zase — takole čuden

VOJKO ARKO — Argentina
Literarna zapuščina Tončka Pangercar

TONČEK PANGERC
Čaure s čilskega juga

TINE BREZOVEC — USA
Zgodba terenca Jakoba Jeroma

MARIJAN JAKOPIČ — USA
Anže

STANKO KOCIPER — Argentina
Nori Jápec

IVAN KOROŠEC — Argentina
Irèna

BOŽIDAR M. KRAMOLC — Kanada
Angel varuh

KAREL MAUSER — USA
Slum

MLINARJEV JANČE — USA
Črni Grega

LOJZE NOVAK — Argentina
Očiščenje

Nj — Argentina
Med dvema ognjema

IN PESEM

VINKO BELIČIČ, Trst — ČRTIMIR, Argentina — IGOR, Argentina — MARIJAN JAKOPIČ, USA — VLADIMIR KOS, Irska — BOŽIDAR M. KRAMOLC, Kanada — BRANKO ROZMAN, Argentina — MIRKO ŠUŠTERŠIČ-VALIANT, Argentina

SVET ZASE — TAKOLE ČUDEN!

"Hello, Father! Da vas vendar spet enkrat srečam. Kolikokrat sem mislil na vas! Pa tako neznano gledate! Seveda, pozabili ste me, ko se že toliko let nisva videla. Jaz sem John Higgins. Bil sem še prav majhen, ko ste me učili krščanski nauk. Le spomnite se! Rad bi stopil malo z vami, da se kaj pogovoriva. Saj dovolite, kakopa!"

Docela sem bil iznenaden. Pa fant me je že držal pod pazduho in nameril korak v smeri moje poti. Nič se nisem mogel spomniti, da sem kdaj slišal ime John Higgins. Še manj, da sem se bil s človekom tega imena srečal. Sploh je prišlo tako nenadoma, da sem ob Johnu Higginsu še samega sebe izgubil. Pot me je vodila v NCWC urad, ki ni bil več daleč. Moje misli so bile pri beguncih, ki imajo priti z ladjo kmalu popoldne v newyorško pristanišče. Nekaj imen sem že vedel, druge bo treba poiskati v uradnih listinah pri NCWC. Koliko jih pravzaprav bo in kam pojdejo? Docela gotovo je bilo samo to, da imena John Higgins ni bilo med njimi. Kako pridem do tega, da imam opraviti s človekom tega imena in to takole na lepem?

Pa se je fant nagnil tesno k meni in mi pošepetal na uho:

"Father, igrava teater! Jaz to znam, zakaj bi vi ne?"

Teater! Prav od daleč je udarilo vame in košček razumevanja mi je vstal v duši. V hipu so padali vame še drugi koščki in preden bi naštel do tri, sem razumel domala vse. Pot nama je zastavil policaj.

"Poznate tega fanta, Father?"

"Kako bi ga ne poznal? John Higgins mu je ime in sva stara prijatelja. Kaj mu pa hočete?"

"Nič, če je res vaš znanec. Rad bi pa vedel, kje vas lahko dobim, če nanese potreba, da si zaželim razgovora z vami. Bi mi dali svoj naslov?"

"Tamle v uradu NCWC, 149 Madison Ave. Če bi me ne našli v uradu, bodo drugi vedeli, kje me lahko iščete."

"Hvala, Father! Na svidenje — ali pa ne!"

Prav po naročilu mladega spremljevalca sem "igral teater". Nisem naravnost lagal, da

fanta poznam. Njegovo ime mi je bilo zdaj znano, pa tudi to je bilo prav lahko mogoče, da je bil kdaj moj učenec. Kako si boš zapomnil vse otroke, ki so kdaj hodili k tebi poslušat krščanski nauk? Postrani sem se ozrl na fanta in mu prisodil kakšnih sedemnajst let. Malo čudno bo vendar. Za zadnjih osem ali devet let sem imel reči precej dobro v spominu...

John me ni več držal pod pazduho in je čudno moško stopal ob meni.

"Father, dobro sva igrala. Če smem z vami v nek kotic, vam bom vse podrobno razložil. Rešili ste me iz prav čedne zagate."

Zdaj sem imel fanta že rad in postal mi je domač. Kakor da berem njegovo ime na listi današnjih begunskih prišlekov...

Molče sem mu pomignil, naj mi sledi v poslopje. Stopila sva v dvigalo in kmalu je sedel pri moji pisalni mizi v uradu NCWC. Samo s pogledom sem ga pozval, naj govori.

Pozorno si je ogledal urad in zadovoljno opazil, da so vsi uradniki, moški in ženske globoko zatopljeni v svoje posle. Strojepisne so tolkle po strojih, nekaj moških je bilo pogreznjenih v polglasne razgovore z obiskovalci, ki so bili prišli po opravkih. Vseeno se je John nagnil tesno k meni in spregovoril:

"Najprej to, Father, da nisem John Higgins, potem pa to, da se nisva še nikoli videla. Igrava teater in se vam lepo zahvaljujem za vašo vlogo. Prav lepo ste jo igrali. Policaju sem dal ime John Higgins, pa ni verjel. Ko ga je slišal iz vaših ust, je verjel. Zdaj je vse dobro — do prihodnjič."

Nič prida nisem vedel reči. Moje razumevanje se je spet razbilo v tisoč koščkov. Ali je moja naloga glede tega fanta že opravljena?

"Ali misliš, dečko, da lahko še kaj napravim zate?"

"Samo to, da smem nekaj časa govoriti z vami. Policaj verjetno oprezuje spodaj pri vhodu in me bo zelo sumljivo pogledal, če se prehitro vrnem..."

"Že prav, kar govori! Ali pa povej, kaj naj jaz tebi povem."

Veselo se je smejal. Če slučajno kdo opazuje od sosednjih pisalnih miz, naj bo pod vti-

som, da imava močno zabaven pogovor...

"Father, niste me vprašali, kako mi je v resnici ime. Prav ste naredili, ker mi ni na tem, da vam povem. Ostati pa moram nekaj časa pri vas, čeprav vem, da sem vam v nadlego. Žrtvujte se zame, prosim. Da vas ne bom dolgočasil, vam povem o sebi nekaj resničnih zanimivosti. Pa tudi zato, ker zaslužite majhno nagrado za dobro delo, ki ste mi ga napravili. Mogli ste ga napraviti samo zato, ker ste duhovnik. No, naj vam še to povem, da sem že večkrat napregel duhovnika v svoj teaterski voz. Ni človeka, ki bi mogel z njim varati policijo s tako lahkoto, kot je kdo iz vašega stanu."

Menda se mi je obraz nehote potemnil, kakaj John se je spet glasno zasmel, se nagnil tesneje k meni, pa mi skoraj šepetaje rekel:

"Ne bodite hudi. Stvar sama, kot sem jo povedal, je bila kruta šala. Vem. Enega ste pa lahko prav veseli — moje odkritosrčnosti! Zaupno govorim z vami. Smete mi verjeti, da tega ne napravim prepogosto."

Tako iskreno se je smejal, da je tudi mene zmagalo. Smejale sem se z njim. Fant je torej še zmerom igral teater! Tako mlad, pa tako prebrisan! Moral je imeti čedne življenjske izkušnje za sabo.

Glasno sem rekel:

"John, povej mi svojo zgodbo, odkar se ni sva videla."

Tisti hip je stojepiska pri sosednji mizi ustavila stroj in preurejela papirje. Pogledala je na naju. John je zapazil in dejal:

"Tu motiva ljudi. Ali nimate kotička, kjer bi se mogla sama pomeniti?"

Domislil sem se in ga potegnil za seboj v oddaljen kot, kjer so uradniki ob določenem času sedali k mali južini. Dobre pol ure sva bila lahko sama.

"Father, jaz sem ena izmed newyorških barabic, ki jih je toliko, da jih ves policijski aparat ne prešteje. To sem vam povedal, ker vas imam rad, mimogrede seveda. Pa zato, ker ta reč tudi vas samo mimogrede zanima. Pomagati mi ne morete, škodovati pa tudi ne. Dokler sva skupaj, vas moram zabavati, drugače mi pokažete vrata. Moram še kakih 20 minut ostati pri vas. No, zdaj pa še vi kaj vprašajte. Bom vse po pravici povedal, samo imena vam ne bom dal. Moram pač ostati John Higgins."

"Pa mi povej, kako živiš, John."

"Živim kot ptiček pod nebom. Ne, saj ni res! Živim kot maček, ki so ga vrgli iz hiše. Ne,

tudi to ni res! Živim kot živé vse druge newyorške barabice."

"Kaj se to pravi, John?"

"Imam očeta, ki ni moj oče. Pravi oče mi je umrl pred leti, kmalu potem mati, ki se je malo pred smrtjo poročila s tem človekom. Takozvani moj sedanji oče me je dal v šolo, ki ji pravijo poboljševalnica. Držal sem se tako dobro, da so me vrnili očetu — za poskušnjo. Pobiljšal se v šoli nisem nič, samo navidezno sem bil dober, da sem mogel spet v svet. Zdaj pa že leto dni puščam očeta precej v miru, on pa mene. V šoli sem zapisan, pa z raznimi izgovori sem skoraj zmerom odsoten. Moja prava šola je nek klub, ki smo si ga sami ustanovili. Vi bi mu rekli "klub barabic" in to ime zasluži. V resnici je pa njegovo ime drugačno, pa prosim, da ne skušate zvedeti, kakšno je."

Smejale se je prav na glas, čeprav ni bilo potrebno za varanje morebitnih opazovalcev v uradu. Zaključil je:

"Na kratko povedano, pripadam dobro organizirani mreži newyorškega podzemlja, ki je javnosti znano samo pod naslovom: velikomestni mladostni zločinci. Veliko pišejo o nas in vi seveda berete."

Ta "odkritosrčnost" me je neprijetno dirnila. Pomolčal sem in gledal fantu naravnost v oči. Vdržal je pogled. Potem sem vprašal:

"Poprej si dejal, da ti ne morem škodovati. Kako to misliš?"

"Recimo, da pokličete policaja. Izmazal se bom, kot sem se že večkrat. Vem pa, da tega ne boste storili. Saj sami veste, da nima pomena."

"Nima ga, verjetno imaš prav. Pobiljšal te policaj ne bo. Če te zapro, boš postal samo še bolj zakrknjen..."

"Saj sem vedel, da stvar razumete..."

"Ti pa tudi razumeš, da takole ne moreš naprej. Če ti škodovati ne morem, si se pa morda zmotil, ko si dejal, da ti tudi pomagati ne morem. Če mi res zaupaš, bi morda s skupnim iskanjem našla zate izhod. Zločinska pot ni zate. Že zato ne, ker imaš čudno bistro glavo..."

Spet se je smejal. Močno na glas, da mi je postalo še bolj neprijetno. Potem je začel govoriti, kakor bi predaval:

"Ne trudite se, Father! Povedal sem vam, da vam zaupam samo mimogrede. Če bi bila midva sama, bi se morda ustavil ob vaših besedah, ki ste mi z njimi namignili pomoč od svoje strani. Toda jaz sem član izvržkov iz

človeške družbe, vi ste član takozvane dostojne družbe. Ne stojiva si nasproti kot poedinca, oba zastopava organiziran svet. Povedal sem vam, da nimam staršev. Ko nimaš staršev, pa si še napol otrok, si zavržen. Tak je ustaljen red v današnji družbi. Treba se je vdati. In smo se organizirali. Klub barabice! Izgubljeni smo. Nič ne vprašamo, če je fant bel ali črn, Portorikanec ali Amerikanec sprejmemo ga. Vemo, da ni vse tako, kot dopovedujemo samim sebi, ampak stena med nami in dostojno družbo je tako visoka, da je ne skušamo preplezati. Na oni strani stene ste ljudje, ki nas ne marate, in to je za nas dovolj. Hočemo ostati na tej strani stene in biti sami zase. Družbo na oni strani stene drži skupaj cement, ki se mu pravi dolar. Če bi ta cement popustil, bi družba razpadla. Kdor ima dolar, je prepričan, da mora njegov dolar imeti mlade. Za bogoljubno dela ima, da naloži svoj dolar v kakšno dobičcarsko podjetje. In dostojna družba raste, zmerom pa bruha iz sebe take, ki ne morejo rasti z njo. Razlogi so različni. Mi, ki smo izbruhani, se moramo po svoje organizirati. In ko si enkrat član tega podzemeljskega kluba, ostaneš član vse življenje. Cement, ki nas veže, je zvestoba in vera v pravico..."

Strmel sem in ga ustavil:

"Kje si pobral to modrost? Saj moraš vedeti, da z vsakim stavkom k večjemu pol resnice poveš?"

"Tudi sam tako mislim. Veste, naš klub ima dva oddelka, mlajše in starejše. Jaz sem med mlajšimi. Nič dosti ne vemo, kaj počno člani starejšega oddelka. Samo poedinca prihajajo med nas in nam predavajo. Od njih imam to modrost, kot ste imenovali moje misli. Včasih nas zapletejo v neprijetna podjetja — vi bi jim rekli zločini. Potem moramo biti na straži pred policijo. In tako je te dni z menoj. Nekoga iz dostojne družbe so izpodmaknili. Našli so ga dostojni, ko je bil že mrtev. In zdaj iščejo in love. John Higgins bi me ne rešil, moral sem se poslužiti vas... Vi ne razumete, zakaj smo taki. Vedite, moramo se pač uveljaviti..."

"Dečko moj, pogovoriva se pametno! Ta reči ni zate. Sam čutiš, da ta pot nikamor ne vodi. Kvečjemu na električni stol, ki te bo prej ali slej dohitel. Tega pa vendar nočeš..."

"Zaenkrat res še ne, to ste prav povedali. Ko pa enkrat opravi svojo nalogo, ki jo imam glede družbe na oni strani stene, mi bo veeno, ka-

ko končam. Električni stol morda ni tako slaba reč. Žrtve morajo biti. Ampak mora seveda priti takrat, ko človek zanj dozori. Tako nas uče naši predavatelji."

"Slabo vas uče, to veš sam. Na Boga pomisli in boš takoj uvidel, kako narobe vas uče."

"Na Boga mislim, pa še pogosto. Saj sem res hodil h krščanskemu nauku, čeprav ne k vam. Tudi naši predavatelji mislijo na Boga in nam pripovedujejo o njem. Bog je dober in brez njega ni nič. Bog hoče, da smo tudi mi dobri. Pa dokler tista dostojna družba na oni strani stene ni dobra, zakaj bi morali biti mi? To je po moje čisto pošteno in pametno povedano. Dostojna družba je danes taka, da hoče imeti izvrške iz sebe. Saj jih sama dela. Naj jih torej ima. Nekoč nas bo toliko, da bodo dostojni v manjšini. Zdaj se družba noče zmeniti za nas, samo preganja nas, odriva od sebe na debelo in drobno, zmerja nas z zločinci. Saj smo, ampak kdo je naredil iz nas to, kar smo? Družba dostojnih! Lov za dolarjem je v mislih vseh, človeške duše — ne, nočem govoriti tako, kot se govori v cerkvah — človeška bitja, komu so mar...?"

Ustavil sem ga. Prijel sem ga za roko in potihem, skoraj na uho, prigovarjal:

"John, saj zame si kljub vsemu John, imam zate prijazen predlog. Veš, ti si še vse pre malo pokvarjen, da bi znal dovolj prepričevalno govoriti. Še dolgo ne boš potrjen za predavatelja v klubu mlajših. Ne znaš pravilno zastaviti besede, samo s površja si nekaj posnel. Sam sebi ne verjameš. Poslušaj! Našel ti bom nov dom. Imam že kar v mislih, kje te bo sprejel pod streho in v vso oskrbo veren zakonski par. Pusti cesto in tisti svoj klub, pa mene ubogaj. Za sedaj pojdi domov ali kamor ti že kaže, pa pridi v par dneh spet sem k meni. Do takrat bom imel zadevo v glavnem urejeno, potem bova dalje govorila."

Zamahnil je z roko in napravil odklonilno gesto.

"Ne trudite se, Father. Ne morem. Ne smem postati nezvest načelom svojega kluba. Noben poedinec ne sme. Kako naj pustim stotine tovarišev na cesti, sam se pa ugnezdim pod streho dostojnih? Postal bi dvakrat izvršek. Nam ne gre za poedinca, gre nam za družbo. Ta se mora preobraziti. Jaz sem samo eden, pa tudi vi ste samo eden. Recimo, da ste merres potegnili čez steno in sem se znašel na drugi strani nekje med dostojnimi. Še preden bi se zavedel, bi me potegnili v svoje mišljenje in

me vzgajali za ameriško dolarsko "svobodno podjetnost". S tem bi jaz samo utrdil svetovno vladanje dostojnih in zavrl za en zob na kolesu prodiranje izvrzkov. Enega si vi upate rešiti, vsaj tako mislite. Enega sem pa le rešil, bi dejali. Pa ne gre za enega. Za vse gre. Stopite ven na cesto, poberite vse in jih rešite! Tega ne morete, seveda ne. Kako boste mogli, ko ste tudi sami kos družbe dostojnih, ki za nas nima drugega kot zaničevanje. Pojdite in pridigajte dostojnim o nas — z ušesi vas bodo poslušali, srce bodo zakrknili. Saj ni treba, da bi vas svaril: Ne napravljajte dostojnim takih pridig! Sami veste, da se ne izplača. Kako se je naredila taka dostojna družba, ne vem. Samo to vem, da je svet tak in moja modrost more samo od tu naprej. Če bi vi dejali: Vsem svojim tovarišem iz kluba je družba odprla vrata, da se poberete s ceste, potem bi vam obljubil, da še pridem in se razgovoriva. Pa tista vrata ne bi smela biti odprta v tako dostojno družbo, kot je danes na svetu. Morala bi biti taka, da bi mlad človek, ki je brez staršev, našel nekaj očetovskega tudi v policaju in sodniku, pa v ljudeh, ki je z njimi skupaj v ječi. In pa v duhovniku. Oprostite, saj ste zelo prijazni z menoj, ampak tudi v vas vidim predvsem sodnika, očetovsko se mi ne znate približati. In če očetovstva ne najdem med ljudmi iz dostojne

družbe, kje naj iščem kaj materinskega? Vidite, to so stvari, ki jih moramo reševati mi sami. V klubu barabic ali kjerkoli. Rešiti jih moramo samo z Bogom in o njem vemo, da je dober in nam bo pomagal spodnesti današnjo družbo. Če se pa zgodi, da tudi mi pozabimo nanj, kot je večina dostojne družbe že pozabila, tedaj naredimo križ čez svet in čez same sebe..."

Umolknil je in čudno mehko so mu gledale oči. Tudi jaz sem molčal in v začudenju ugrabil, zakaj mu ne vem ničesar odgovoriti. Saj mi je vzbudil sto misli, toda katero naj zagrabim in jo skušam razplesti pred njim?

Tedaj je odsekano vstal in rekel v slovo:

"Father, dovolj sem vas zadržal. Hvaležen sem vam, obljubim vam pa prav nič. Upam, da bo policaj prepričan, če še oprezuje za menoj. Moje ime obdržite v spominu samo do jutri, zakaj zelo verjetno bom imel jutri že drugačno, morda celo dvoje drugačnih. Oprostite mi, da sem vam ukradel toliko časa, ki gotovo ni bil meni namenjen. Dajte mi roko!"

S težkim srcem sem mu jo dal, besede pa nisem mogel izreči. Obrnil se je in odšel proti dvigalu, kot da je bil že stokrat v našem uradu.

Pogosto se spomnim nanj in ugibam, kod hoši in kaj počne.

VOJKO ARKO

Literarna zapuščina Tončka Pangerca

Ko se je med argentinskimi planinci razvedelo, da je ledeni plaz na Paine Oeste zasul Schmolla in Pangerca, so se vsi andinisti zavedali, da je gora vzela dva svoja najbolj vneta častilca. Ime mladega Slovenca je pomenilo zreden višek v argentinski andinistiki in praznina, ki je zazijala za njim, bo še dolgo vrsto let ostala neizpolnjena. "S Tončkom je odšel eden naših najboljših tovarišev, z njim nas je zapustil vzorni in popolni planinec", je pisal boletin buenosajreškega Centro Andino. "Eden najboljših plezalcev vse Argentine", ga je nazvalo glasilo argentinskega Cluba Alpino Italiano. Ni treba povdariti, da so prav isto občutili njegovi najožji bariloški tovariši in bratje iz Slovenske plezalske skupine.

Ako je bil planinec Tonček Pangerc poznan in priznan, pa je druga stran njegove osebnosti ostala dokaj skrita. Prav malo prijate-

ljev je vedelo, da ta neugnani, globoko čuteči in nadarjeni fant često zapisuje svoje misli in čustva in da se ti zapiski dostikrat približujejo literarnemu ustvarjanju, saj očitujejo fino, sensibilno dušo, ki je begala v svetu duhov prav tako, kot je planinec Tonček vihral iz stene v steno, z vrha na vrh.

Vprašanje "literature" v teoriji in praksi nikdar ni bilo rešeno. Ko danes pregledujem zapiske pokojnega prijatelja, se mi vedno bolj upirajo formalistične definicije tistih, ki iščejo literaturo samo v bleščečem stilu. Tonček prav gotovo ni bil stilist. Nikdar ni imel časa, vedno ga je nek notranji demon gonil od ideje k dejanju, od dejanja k novi ideji. Večkrat je zato zašel v površnost, številne zamisli so ostale samo nedovršen torso. Ker svojemu literarnemu delu, bolje rečeno svojim bežnim zapiskom, ni posvečal posebne pozornosti, so večinoma nedokončani, neurejeni in neizde-

lani. Kljub temu sem prepričan, da vsi številni dnevniki, začetni opisi, potopisi in črtice nima-
jo le dokumentarne vrednosti. Edini dve stvar-
ci, ki ju je zapustil obdelani in oklesani, "Sne-
žinke" in "Hessova lestev" dokazujeta, da
je Pangerc nosil v sebi še nekaj več kot samo
željo po izpovedi in dokumentaciji duševnega
nemira. Saj je globoko občutil lepoto, prislu-
škoval je najtišjim jekom narave in pozorno
sledil utripom svojega srca. In ali niso to
bistvene snovne predpostavke umetnika, ki
jih zunanje forme samo oblikujejo?

Nehote se povrnem na Tončka-plezalca. Tu-
di v tej dejavnosti, v kateri je dosegel tako
pomembne in silne višine, ni bila zunanja ob-
lika — plezanje — tisto, kar je odlikovalo
andinista Pangerca. Že nekoč sem pisal, da
Tonček za ravnotežne akrobacije ni imel no-
bene posebne nadarjenosti. Ne izredne fizične
spodobnosti, temveč notranji ogenj, ki je ža-
rel v njem, je dal planinca svetovnega forma-
ta. Seveda je razdor med notranjo voljo in
zunanjo močjo včasih nevaren in lahko postane
tudi usoden. Stena je nekajkrat opomnila
drznega in preko svojih moči segajočega fan-
ta, da v skali in ledu filozofski sofizmi nima-
jo nikake veljave. Tonček se je nerad uklonil,
saj je njegov uporni značaj težko prenašal
omejenost, ki jo človeku nalagajo fizični za-
koni. Vendar se je zavedal, da mora tisti, ki
stremi po nekem smotru, sprejeti tudi nujno
potrebno pot do njega. Zagrizel se je v tehni-
ko, izpopolnil v vztrajnem treningu svojo ple-
zalsko sposobnost in šibki plezalec, nad kate-
rim sem še l. 1950 v svoji duši iskreno dvo-
mil, je že čez dve, tri sezone opravil ture,
o katerih bi preje še sanjati ne smel.

Obe črtici, ki sem ju zgoraj omenil, doka-
zujeta, da je začel v zadnjem času tudi svo-
jim pisanim stvaritvam posvečati več pozor-
nosti. Verjetno je dober odziv, na katerega
je naletel valentinski dnevnik, objavljen v
Koledarju Svobodne Slovenije za l. 1954, po-
živil njegove pisateljske ambicije. Vsi smo pač
ljudje in priznanje nam je vedno vzpodbuda
pri delu, včasih celo, kadar ni odkritosrčno.
Nekaj mesecev pred odhodom na Paine mi je
Tonček prinesel v pregled "Snežinke". Re-
snično sem se začudil. Vinjeta je bila tako
izdelana in prijetno pisana, da se mi je zdelo
komaj potrebno spremeniti kako besedo ali
prestaviti kakšno vejico. Čutil sem, da se bo
tudi njegov stil izpopolnil, ako se posveti na-
logi vsaj z drobcem tiste vneme, ki ga je

gnala v vrhunske planinske podvige.

Žal so Ande odločile drugače. Njega, ki je bil
po svoji lastni opredelitvi "bohem v dolini in
zaljubljenec med gorami", so hotele obdržati
za sebe, samo za sebe. Kot svetel in sijoč utri-
nek je zablestel Tonček med bariloškimi gor-
niki in se utrnil tam onkraj Zaliva posled-
nje nade pod stenami Paine. Mnogo obeta-
joče življenje je ugašnilo nedovršeno in nedo-
končano. Prav taki so ostali njegovi zapiski.

Priznam, da mi je danes težko položiti roko-
nanje. Ko je bil Tonček še živ, sem precej
brezbobzirno črtal, kar mi v njegovem pisanju
ni bilo všeč, menjaval sem besede, popravljal
(morda tudi kvaril) dikcijo. Toda imel sem ga
ob strani, vedno se je lahko uprl, če mu spre-
membe niso ugajale. Danes moram slediti obč-
utku, da ostanem zvest njegovemu spominu,
truditi se moram, da točno pogodim njegovo-
misel. Velik del te literarne zapuščine zasluži,
da je tiskan že zato, ker priča o izredni osebn-
nosti, ki predstavlja vsaj v eni izmed člove-
ških dejavnosti pomembno vrednoto in ker ta-
kih osebnosti v naši emigraciji precej pogre-
šamo. Jasno pa je tudi, da je potrebno vsaj
malo izpiliti misli, v naglici vržene na papir, in
da je tudi treba zaključiti to, kar predstavlja
že samostojno delo in je vendar še ostalo ne-
dovršeno.

Za letošnji Zbornik-Koledar Svobodne Slove-
nije sem izbral nekaj črtic iz odprave na Sv.
Valentina. Ta odprava je zapustila v Tončkovi
duši neizbrisne spomine. Ko je krenil na svo-
jo zadnjo pot, v pogorje Paine, je predvsem že-
lel, da znova vidi podobne kraje, doživi podob-
ne vtise, kot jih je prinesel z valentinskega
podjetja. V hotelu Ofqui je poleg potopisa se-
stavil serijo črtic iz svojih doživetij v deželi be-
lega molka. Prvi teksti so pisani v slikoviti, se-
veda gramatično nepravilni španščini. Pozneje,
v "deževnih majskih dneh" je začel v Bariločah
prirejati slovenske kopije, ki niso le enostav-
ni prevodi, temveč je v njih ista vsebina po-
dana na nov, čeprav podooben način. "Hessova
lestev" je izdelana, zato jo priobčujem tako,
kot jo je Tonček napisal, spremenil sem samo
kako besedo. "Modra jama" je bila prav tako
v celoti napisana, a še ne popravljen. Posku-
šal sem zato slog urediti. "Srečanje v goščavi"
je odstavek iz dnevnika, ki sem ga svoj čas za
priredbu v koledarju črtal, ker se mi je zdel
kot vložek predolg, z ekspedicijo samo pa ni-
ma nič opraviti. Kar se tiče uvoda v zbirko
in črtice "Laguna sv. Rafaela", sem oboje pre-
vedel iz španščine.

Čaure s čilskega juga

Prijatelj, poznaš čaure? Verjetno ne. Ali pa vendar?

No, dobro, čaure so gorske jagode — vsaj jaz sem mislil, da rastejo samo v gorah. Toda ko smo tri tedne pred božičem l. 1952 prišli v kraje okrog Ofqui, sem zagledal pritlikavo grmičje, ki je nosilo majhne sadeže in vprašal sem doktorja, kakšna rastlina je to.

“Čauras”, je bil lakonski odgovor. Zaprlo mi je sapo.

To so torej čaure, one patagonske brusnice, ki rastejo v višinah okrog 1800 m nad sinjimi jezери parka Nahuel Huapi?

“Da, gospod, tako je. Prav isti grmiček, ki poganja tamle nekaj borih centimetrov nad zemljo.”

Glej — nabral sem kupček čaur v majhno košarico in Ti jih tule ponudim. Povedal sem Ti že, da so ti sadeži samo divji in dodam naj še, da nimajo nobene zdravilne moči ne kakega posebno finega okusa. Sicer pa poskusi, presodil boš in tudi razumel, zakaj jih imenujem “Čaure s čilskega juga”.

In zdaj, prijatelj, evo ti prve jagode!

1. LAGUNA SV. RAFAELA

Vsi sanjarimo o zemeljskem raj. Včasih so iskali najlepše dežele sveta v Orientu, v Mali Aziji in v Sveti deželi, ali tam kjer se je nekoč razprostiral Eden Adama in Eve. Kod je bila bajna Atlantida, po kateri je hrepenel Plato? Koliko utopij se je pripovedalo o paradizu? Človek je pač prepričan, da bo nekoč našel kraj, kjer kraljujeta mir in blaženost.

In zdaj moram povedati, da sem jaz tak kraj našel, našel vsaj za bežne trenutke.

Neštetokrat sem se ustavljal in gledal sončni zahod. Barve in tišina. Popoln mir je vladal in sonce je tonilo slovesno, kot velikanska plošča za obzorjem, tam zadaj za prekrasno laguno sv. Rafaela.

Pravim, da je vladala tišina. Tišina in popolna, brezmejna samota. Ti trenutki so bili za mene višek sreče. Samota, da, samota je meni sveta, čista, neomadeževana. Samota ne vara, ne laže, ne izdaja.

So ljudje, ki menijo, da samota vzbuja strah, bojazen, grozo.

Ne — samota oplemeniti in natančno pokaže, koliko je bitje, ki se ji zaupa, vredno. Tam doli, v tistih lahkih minutah, sem se zavedel, da so bili eremiti v puščavah resnično srečni.

Da, prijatelj, lepi so bili večeri tam daleč...

In ko je sonce utonilo v mraku prihajajoče noči, so se dvignile v nebo jate divjih račk. Vsak večer sem jih gledal, kako se letale v majhnih in velikih tropih preko moje glave in kako so se spuščale spat na skalnat otočič tam zunaj v laguni.

Dan za dnem smo delali načrte, da bomo šli zvečer na tisti otok in ujeli nekaj ptic. Hans je zgradil šibek čolniček iz nepremočljivega platna in vse njegovo lovsko orožje je obstojalo v zanikrnem samokresu. Dosti večerov je minilo, minil je tudi zadnji — a nikdar nismo načrta uresničili. Bil sem vesel in srečen, kajti jako rad sem imel račke...

Še druge lepe trenutke ti moram omeniti, prijatelj.

Po cele ure sem posedal na molu, gledal in opazoval sem laguno. Od časa do časa so se iz širokega čela ledenika odtrgali ogromni kosi ledu in zgrmeli v vodo. Noč in dan, v enakomernih presledkih se je slišalo grmenje

na novo porajajočih se "tempanov". Curki vode so brizgali v zrak kot velikanski vodometi, valovi so butali ob obalo — potem pa se je gladina umirila in opalno zelene globočine so pričakovale novega rojstva. Beli in modri "tempanos", lesketajoči se v vseh odtenkih obeh pravljičnih barv, so mirno počivali na morski površini kot orjaški lotosovi cveti. Med njimi so plavali in se igrali beli labodi.

Spet drugič sem se potikal po deviškem gozdu. Naslajal sem se pri hoji po voljni preprogi mahov in praproti, med drevesi, ki so komaj še hirala v svoji starosti, med mrtvimi in napol mrtvimi štrclji, med padlimi debli, ki jih je nova rast skoraj docela prekrila. Začel sem posnemati doktorja in zbirati rastline v herbarij. Res, to so bili veseli dnevi. Kolikokrat sem se v polmraku neprodirnega gozda plazil po vseh štirih in študiral rastlinje! Noben glas se ni čul, samo veseli ptič je drobil tiho, grenko melodijo. Včasih je prifrčal mali "colibri", postal je v zraku, šumel s peroti, — še hip in spet je izginil.

Vedno znova sem se vračal v gozd, vedno sem ga našel privlačnega in vedno mi je pripravil kako novo presenčenje. Rast je bila tako živa, tako bujna, da se mi je zdelo, da gozd govori in pripoveduje svojo junaško povest.

V teh trenutkih sem znova doživljal svojo mladost, ko sem želel postati misijonar, zgodovinar, naravoslovec, Tarzan in kdo ve kaj še. Da, vedno sem si vroče želel hoditi po divjih krajih in moja otroška fantazija se je naslajala in hranila ob pustolovskih filmih, ki so o takih krajih pripovedovali.

Ob laguni sv. Rafaela so se moje sanje uresničile.

* * *

Tako torej — povedal sem Ti, da čaure nimajo posebno imenitnega okusa — in če si jih pozobal, nisem jaz kriv. Saj tudi ni moja krivda, ko sem nekomu nasvetoval, naj je čaure zaradi vitaminov in ga je potem trebuh bolel!

Vendar sem tako predrzen, da Ti takoj ponudim še eno jagodo.

2. SREČANJE V GOŠČAVI

Proti večeru sem se odpravil v gozd, da nabere nekaj rastlin za svoj herbarij. Prodirati po takšni gmajni je presneto počasna zadeva, saj se nikamor ne pride. Vedno je treba pred seboj sekati in si utirati pot. Tokrat pa moj trud ni bil zastonj in našel sem jasico, za katero sem si domišljal, da jo je neka tajna čarovnija postavila v sredo te goščave. Tenka debela slokih, visokih dreves so bila poraščena docela s svetlim, zelenim mahom, kot bi bila pokrita z žametom. Pred menoj po tleh se je razprostirala prav taka preproga iz baržunastega zelenega mahu. Vse je bilo svetlo zeleno, opojno zeleno, voljno in mehko. Skoraj si nisem upal stopiti na dragoceno odejo.

Ko so se moje oči odpočile od prelestnih barv, sem opazil, da se je skozi žametno preprogo vila stezica. Sledil sem ji in naglo ugotovil, da je to sled živali, ne pa sled človeka. Kmalu se je zelena čarovnija končala in steza se je izgubila v grmovju v obliki predora v bujnem rastlinstvu. Tla so bila premokra, da bi se po vseh štirih plazil po tem tunelu in tudi neprijetna misel me je morila, da bom zašel v kak brlog, čeprav sem si spet in spet dopovedoval, da nihče še ni slišal o kakih nevarnih živalih v bližini hotela Ofqui.

Spet sem si utiral pot skozi goščo. Ker sem se sekanja naveličal, sem začel "plavati" preko grmovja. Kdor ne pozna patagonske goščave, mi ne

bo verjel, a res je, da je tu doli nizko grmičje tako gosto, da sem lahko hodil vrh njega. Samo gledati sem moral, da sem stopil na dve ali tri veje hkratu. Če sem zgrešil, sem izgubil ravnotežje in štrbunknil v vejičasto morje, v katerem sem se docela utopil in iskal samega sebe nekje po mokrih tleh meter pod gladino. Tako zatopljen v napredovanje, sem mislil na slavne može, ki so prodirali po pragozdovih in dobro se mi je zdelo, da sem jim vsaj malo podoben. Prav gotovo pa si nisem želel, da bi srečal kako krvoločno žival. . .

Toda zlomka, prav ko mi je prišla na misel ta ideja, sem začutil, da gre nekaj za menoj. Ozrl sem se, da se prepričam in si dopovem, da me fantazija goljufa. Skoraj zona me je oblila, ko sem videl, da se nisem varal in da se res plazi nekaj po grmovju proti meni. Pogledal sem naokrog, da si vtisnem v spomin prostor, kjer bom že čez kratek čas predstavljal pošteno kosilo Bog zna kateri zveri in krepko zagrabil za mačeto*). Kar bo, pa bo. Na beg v tem grmovju je bilo itak nemogoče misliti.

Res me je bilo strah. "Kar bo, pa bo" sem mrmal. Umrli bom kot junak, ali pa bo zverina pred menoj ležala v lastni krvi. Mrcina se mi je vedno bolj bližala. Pamet je spet začela delovati. Čudno, da vendar ne renči! Bila je pred menoj. Zdaj, ali nikoli! Predno skoči iz grmovja ali me zagrabi, ji presekam glavo. Samo, da se ne prekucnem v grmovje. Vse je bilo mirno, oči nisem premaknil. Trenutek še — grmovje se je zopet zamajalo — in pokazala se je črna glava oskrbnikovega psa. Še vedno v strahu sem ga poklical "Princ" — a že sem se začel sam sebi na tihem smejati. Res da tudi psu nisem preveč zaupal, bila sva sama in ubožec je bil vedno bolj lačen kot sit. Toda tista moreča negotovost je zdaj izgledala tako otročja in bedasta, da bi samega sebe zlasal.

Previdno sem se približal psu, v eni roki sem držal mačeto, drugo sem stegnil prav počasi in ga pogladil.

Tudi pes mi ni prav zaupal in me je belo gledal. Verjetno je bilo tudi njega pošteno strah in si prav tako ni mogel predstavljati, kaj počnem v tej hosti. A brž sva se spoprijateljila. Prodirala sva skupaj in se tudi vrnila, mokra kot miš iz vlažne patagonske džungle.

3. MODRA JAMA

Pesek je škripal pod okovanimi kvedrovci. Z umerjenim, enoličnim korakom smo stopali drug za drugim. Hrbti so se nam upogibali pod težkim tovorom.

Pot nas je vodila ob ogromnem ledeniku, ki se je kot jezik vijugal po dolini in izginjal v laguni sv. Rafaela.

Ledenik je bil zgrbančen in razsekan, veliki stolpi, globoke zajede in razpoke so nam na mnogih krajih onemogočale prehod, zato smo si utirali pot ob njegovem boku, med grmovjem, preko skal in potokov, po produ, potem spet v zlizanih skalah, poraslih z mahom. Dovolj dela smo imeli, da smo se prebili skozi in marsikatera žmula nam je dala dosti opraviti.

Molče smo stopali in med nami so se večale razdalje.

Komaj zaznavno mi je zabrnelo po ušesih žuborenje veselega potoka in šumenje je z vsakim korakom postajalo jačje. Kmalu mi je noga zastala ob šibkem studencu, ki se je zgubljal kot poredna miška pod odejo prostranega ledenika. Ob vstopu v ledeno kraljestvo je mali potočič izkopal jamo — ne, to ni bila več jama, temveč prostrana sobana, tako neverjetnih barv, da si je ne bi mogel privoščiti največji milijonar.

*) Dolg nož za krčenje poti skozi pragozd.

Stal sem in gledal.

Od zunaj je bil obok dvorane bel, potem se je postopoma modril in slednjič je sijal v temno modri prosojni svetlobi. Barva je bila tako živa, tako čarobna in čudovita, da je realnost izginila in se umaknila fantaziji. Vse pravljice, ki mi jih je nekoč pravila stara mama, so oživele z vso močjo resničnosti v meni. S strahom sem čakal, da se prikaže duh jame, dober ali zloben, ali pa da se pojavi dobrotna vila gora, izvije iz modrine škrat, Repoštev, zeleni lovec.

Hladen piš in šumenje potoka sta me potiskala nazaj v realnost. Vendar sem še vedno stal in zrl v dvorano, v tisto mehko, nežno, prosojno modro barvo, ki jo zastonj iščeš kjerkoli v gorskih potokih in jezerih, zaman po vseh kotih morja. Modrina, ki oživi in obudi domišljijo.

Nikdar nisem videl popreje kaj podobnega in vendar mi je bila tako znana, kot da je to barva rojstva, kot da je to barva življenja, ki jo podzavestno slutimo in čutimo.

Prijatelj je prišel mimo in videl, da sem stal zavzet in zrl v globino jame. Zasmeljal se je in rekel, da je lepa, vendar ne tako, da bi moral strmeti vanjo kot teliček. Šel je dalje in pesek je škripal. Še malo in spet sem bil sam.

Torej drugi ne čutijo tega, kar čutim jaz? Čudno se mi je zdelo in spet sem se zamaknil v jamo, napajal sem se kot otrok v mladostnih sanjah. Obkrožale so me vile, škratje, dobri duhovi. Ob pesmi vetra in cingljanju potoka je potekalo življenje.

Sunek vetra — toliko, da me ni prevrnil. Zavedel sem se, da sem sam in da so tovariši odšli naprej. Bog zna, koliko časa sem tu sanjaril. Minuto ali uro?

Vsi se mi bodo smejali!

Trdneje sem zagrabil cepin, s pregibom komolcev sem uredil tovor in krenil dalje.

4. HESSOVA LESTEV

Ko smo šli prvič mimo slapa, ki se šumeče peni preko skal in se razpenjen umiri v nevelikem tolmunu, v neposredni bližini ogromnega ledenika, sem opazil ob skoraj gladki, z mahom porasli steni dve tenki debli, okleščeni in za laket oddaljeni drugo od drugega. Tesno sta bili prislonjeni na skale. Prav gotovo, skoraj gotovo bi ju prezrl, da niso zbudili moje pozornosti prečniki, ki so v dolgih razmahih združevali debli.

Slučajna pojava v igri narave?

Ne, ni noben slučaj, da ti debli, prislonjeni na steno, štrlita proti nebu, pogreznjeni v prod med ogromnimi listi "nalke"*) . šinila mi je v glavo misel: lestev.

Da, lestev, a kdo za Boga, naj bi potreboval lestev v tej divjini!

Ni druge razlage — lestev so postavili člani Hessove odprave, da bi si olajšali vzpon preko gladkih, zlizanih skal, čez katere so se morali povzpeli na malo planoto kakih pet metrov višje. Dokaj se je spremenil zdaj, po desetih letih, teren tu okoli; voda ni več tako močna, zlahka smo prekoračili strugo in brez težave smo se povzpeli na vzvišeno planotico. Vendar lestev še stoji, eden redkih sledov, ki pričajo o prejšnji ekspediciji, in je kot simbol njih, ki so hoteli kvišku, njih, ki danes na Bog ve katerem delu sveta opravljajo svoje vsakdanje delo in se z veseljem in z žalostjo spominjajo tistih dni, ki so jih preživel v tej divjini med več-

*) Neke vrste mah.

nimi ledeniki, večnim dežjem in neurjem. Tu časa skoraj ni, vse je večno za pojmovanje človeka. Le čas, ki si ga meri človek, je omejen. Tako tudi odprava pred nami ni imela sreče, skopo odmerjeni čas je potekel, čas, ki je v toku ledenika le nezaten drobec, je izginil v preteklost in Hess se je s svojimi pogumnimi tovariši vrnil v vrvež človeškega življenja, kjer se čas spet začne meriti v sekundah in ima vsaka sekunda večji pomen kot dva meseca na ledenikih.

Lestev je prislonjena ob slapu k steni.

Slap in lestev — lestev in slap.

Dvoje nasprotij: voda se ukloni naravnim zakonom, vesela se predaja breznu, ki se odpira pred njo, šumeča in kipeča se izgublja v globino in

lestev; tudi človek je podvržen temu zakonu, vendar ga hoče premagati, napovedal mu je neizprosni boj, hoče se s svojo silo in spretnostjo dvigniti čim višje. Človek kljubuje, vztraja, zmaga ali se tudi poražen umakne.

Vidim te, Hess! Deset let in več je med nama, vendar te vidim ob tem slapu; kako zbijaš s svojimi ljudmi lestev, jo prisloniš, zagrebeš v prod, jo uravnaš, z nasmehom se povzpneš po njej, vzbočiš se na vsakem prečniku in poskušaš, če drži. Ko si na vrhu, se zasmeješ, udariš v dlan, vesel si svojega dela. In zadovoljen.

Še pozneje te vidim. Dežuje. Kot prvi na čelu svoje skupine plezaš dan za dnem po lestvi s težkim tovorom, ki je s platnom zavarovan pred dežjem, dan za dnem vstopaš in sestopaš. Vreme zahteva od tebe, da se umakneš — nebo in zemlja ti kričita, da si nezaželen gost v teh krajih. In ti kljubuješ cela dva meseca — in

potem te zopet vidim, sestopaš. Sam veš, da je zadnjikrat, tvoj obraz ni ne razigran ne vesel, v srcu nosiš težo. Razumem te.

Slap šumi z isto monotonostjo kot danes. Ne zmeni se za človeka, ki se je moral umakniti.

Parnik Trinidad te še istega dne sprejme na krov, med ljudi, ki ne razumejo in nikdar ne bodo razumeli bolečine tvojega srca.

Sirena tuli in že reže ladja vodo med plavajočimi belimi bloki ledu. Zbogom Hess, odšel si!

Deset let je že minulo.

Lestev, zgrbančena, napol polomljena, z odbitimi prečniki, pogreznjena v prod med ogromnimi pahljačastimi listi bohotne "nalke", kljubuje času in dela družbo slapu.

Slap in lestev.

Umaknil si se pred naravo, vsa tvoja zmožnost in volja nista zmogli: umaknil si se!

Težak je bil tvoj tovor in težak je moj: čas je odmerjen. Na svidenje, lestev, kdo ve, kolikokrat te bom še pozdravil ob srečanju.

In kdo ve, s kakšnim obrazom se bomo poslovili zadnjikrat od tega kraja.

Zgodba terenca Jakoba Jeroma

1.

Prosvetni dom so spremenili v vojašnico. Treba je bilo pustiti prosvetno delo, kajti čas je prinesel nove naloge in nove dolžnosti. Vedno pogostejši so bili napadi s strani partizanov na mirne ljudi in njih s trudom pridobljeno imetje. Ropi, požigi in umori so bili vedno pogostejši. Vsi pošteni možje in fantje so se združili, da branijo svoje življenje in imetje.

Pred prosvetnim domom je stala desetina oboroženih mož in fantov. Bili so pripravljani na pohod, čakali so samo še poveljnika. "Vojsko" so uredili tako, kot so bili vajeni, saj so bili skoro vsi že vojaki. Poveljnika so si pa izvolili izmed sebe, kot nekoč v kmečkih puntih.

Iz doma je prišel poveljnik. Kakih štirideset let star mož, ki je le nerad pustil svoje poklicno delo in se pridružil "vaški straži", toda klical ga je dolžnost in to je tudi kot tako sprejel.

"Mirno!"

Janez je pogledal po svojih fantih. Skoro na smeh mu je šlo. Vsak njegov vojak je imel drugačno puško in vsak drugačno uniformo. Večina so bili v civilni obleki, nekdo je imel bluzo jugoslovanskega vojaka, nekdo pa modro železničarsko surko. Tudi pokrivala so bila različna. Večina je imela civilne športne kape, nekateri šajkače, nekdo je imel pa celo orlovsko čepico s kokardo in peresom.

Poveljnik Janez je dal povelje:

"Dobil sem sporočilo, da se v gozdu zadnje noči nekaj giblje. Morda se zbira tam večja skupina partizanov, da bi napadli vas. Naša naloga je gozd pregledati, da nas kako noč ne presenetijo. Pojdimo!"

Fantje so odkorakali skozi vas. Bili so dobro razpoloženi, zapeli so:

"Regiment po cesti gre,
pa moj fantič zraven je!"

Ob robu hriba so se ustavili. Poveljnik je odbral patrolo treh mož, ki naj bi šla naprej in pregledala vso okolico. Ostali so posedli v senci in se oddahnili.

Patrola je odšla desno ob vznožju okoli hriba, da bi tako v krogu pregledala ves hrib.

Tiho, počasi in previdno so hodili. Od časa do časa so postali, prisluhnili, nato pa zopet nadaljevati pot. Ko so obkolili ves hrib so se počasi v večji razdalji pomikali proti vrhu. Pazili so pa, da se vedno videli drug drugega.

Srednji med njimi je bil Tone. Prišel je do kraja, kjer je bil hrib navpično odrezan, spodaj pa je bila mala jasa. Ko je Tone prispel do roba, je stisnil puško k sebi in skočil na jaso. Mislil je, da bo obstal na ravnici, pa se je skoro do vratu vdrl v zemljo. Zažvižgal je, da sta ostala dva takoj prisluhnili in se približala parobku. A nista videla nikogar. Šele po dolgem opazovanju sta zagledala Toneta, ki je gledal iz jame in mahal z rokama. Stekla sta na okoli in se znašla pred vhodom v votlino, v katero se je pogreznil Tone. Splazili so se vsi trije po kratkem rovu v precej obsežen prostor pod skalo. Takoj jim je bilo jasno, da je to že dalje časa skrivališče. Tone je prižgal žepno svetilko in obsvetil prostor, ostala dva sta pa naperila svoji puški. Ob strani je stala nekaka miza, puška, nahrbtnik in nekaj cunj. Na nasprotni strani je bila postelja iz dračja in lista, na kateri je ležal človek. Nič se ni zmenil za prišlece, mislili so, da je mrtev. Ko so prišli k njemu in ga obrnili so videli, da je še živ. Bil je poraščen in pogledal jih je z velikimi plašnimi očmi. Bil je tako oslavljen, da ni mogel več hoditi. O najdbi so obvestili ostale stražarje, ki so kmalu obkolili votlino. Opirajočega so privlekli iz luknje. Ko je stal pred votlino in zagledal četo vojakov, je mislil, da ga bodo ustrelili.

"Jaz sem Boltarjev Andrej" je partizan počasi spregovoril. "Pustite me pri življenju, ne ustrelite me!"

Težko je stal na nogah. Naredili so zasilno nosilnico in ga naložili. Poveljnik Janez je odredil, da morajo po odhodu desetine skrivališče razstreliti, sam pa je odrinil z desetino proti domu.

Ko so se vrnili, je poveljnik Janez začel z zasliševanjem Andreja. Bil je radoveden, kako vodijo partizansko bando, kdo so zraven, zlasti če je videl kaj domačih fantov, ki so

zginili v gozdove. Andrej je bil preveč oslabil in Janez ni mogel spraviti ničesar iz nje. Spravili so ga pod oder, kjer je bila v mirnih časih shramba za kulise, sedaj pa so jo spremenili v zapor.

2.

Naslednji dan, ko se je Andrej naspal, spočil in najedel, je poveljnik Janez zopet pričel z zaščevanjem.

Vojak je privedel Andreja v pisarno. Janez je namignil vojaku, naj odide, nato se je približal Andreju in mu podal roko:

“Pozdravljen, Andrej!” mu je dejal.

Nezaupno mu je Andrej podal desnico.

“Sedi! Kadiš?” Ponudil mu je cigareto.

Andrej je segel po njej, Janez pa mu jo je prižgal.

“Dolgo se že nisva videla, Andrej. Nič nismo vedeli, kam si zginil iz vasi.”

Andrej je potegnil par dolgih dimov, nato pa brezizrazno pogledal Janeza.

“Zakaj si odšel v gozdove, Andrej?” je zopet začel pogovor Janez.

“Spravili so me! Toliko časa so bili nad menoj, da sem se končno vdal. Dokler sem imel delo, sem se jih še nekako otepal, ko sem pa lansko jesen zgubil delo, nisem imel miru ne podnevi ne ponoči.”

“Gotovo se spominjaš, Andrej, kako sem te večkrat svaril pred nekaterimi ljudmi.”

“Vem, Janez! Večkrat sem se spomnil tebe in tvojih opominov, kar sem šel v goščo.”

“Kako pa je pravzaprav med hostarji?” je zastavil novo vprašanje poveljnik Janez.

“To so dolge storijske. Na kratko ti bom povedal vse. Ko te nagovorijo za odhod v hribe, si moraš pripraviti nahrbtnik s potrebnimi, kot smo jih jemali s seboj k vojakom. Vsako noč moraš biti pripravljen, da te pokličejo in odvedejo. Šele proti jutru smo dospeli na mesto. Prav nič nisem vedel, kje pravzaprav smo. Tam so delale stalno rekrutne komisije, ki so sprejemale ljudi, ki so jih terenci spravili v hribe. Najprej vsak dobi oceno z ozirom na svojo politično pripadnost, nato šele ga potrdijo med borce ali pa v delavske edinice. Me ni so zaupali puško.”

“Kdo te je pa pravzaprav spravil v hribe?” je vprašal Janez, tako mimogrede.

“Mi ne boš verjel, Janez, če ti povem kdo. Jeromov Jaka.”

“Kaj, Jaka te je spravil v hribe?”

“Neverjetno, kaj? On je glavni partizan-

Nič se ni zmenil za prislece, mislili so, da je mrtev.

ski zaupnik v naši fari; ljudi spravlja v hribe, pošilja poročila, doma pa prireja sestanke in tudi sam hodi v hribe na partizanske mitinge.”

“Njegova žena res ni dosti prida, za Jaka pa ne bi nikoli mislil, da se jim bo vdal tako daleč.”

“Jaka je bil sijajen človek, dokler se ni oženil. Vsa ženina žlahta je zanič. Divji lovci, pretepači, sedaj pa partizani. Tako so tudi Jaka vsega spridili.”

“Ali tebe niso spremenili v komunista?” je kar naravnost vprašal Janez.

“Morda bi me, če bi sam ne okusil komunističnega raja. Nekajkrat na dan smo dobili malo močnika, prehodili smo pa po štirideset km na dan. Nikoli nismo mirovali. Kadar nismo bili na maršu, smo imeli pa mitinge. Komandante, politkomisarji in razni drugi protežiranci so pa jedli meso, pili vino in z babnicami pohajkovali.”

“Zakaj pa že preje nisi ušel?”

“To pa ni tako enostavno. Prvič smo v tukajšnjo bližino malokdaj prišli, me pa tudi nikoli niso pustili izpred oči. Pred kakimi štirinajstimi dnevi se mi je pa res posrečilo zaostati, ko smo šli ponoči skozi Zabreg. Skrivališče sem si napravil tam, kjer ste me dobili. Bil sem pa v stalnem strahu, da me bodo dobili v roke partizani.”

“Zakaj se pa nisi vrnil?”

“Se nisem upal. Rekli so nam, da vsakega partizana do smrti mučite, če ga dobite v roke. Marsikdo bi se vrnil, pa se fantje ne upajo.”

“Kaj boš pa sedaj?” ga je vprašal Janez.

"To bi moral jaz tebe vprašati. Saj ne vem kaj boste sploh naredili z menoj."

"Na to vprašanje ti tudi jaz težko odgovorim. Ne odločam sam. Je pa veliko odvisno predvsem od tebe samega. Kaj bi, če bi te izpustili?"

"Domov ne bi šel, Janez. Prosil bi vas, da mi zaupate puško. Doma bi me gotovo poiskali in ubili kot dezerterja. Proti tej bandi ne moreš drugega, kot boriti se proti njej do zadnjega."

"Prav, Andrej, zavzel se bom zate in te priporočil. Sedaj boš moral pa nazaj pod oder."

"Če me boste sprejeli medse, vam bom lahko veliko koristil."

Poveljnik Janez je poklical vojaka: "Odvedi ga nazaj pod oder!"

Ko je bil sam, se je zamislil. Ni mogel misliti, da je Jaka Jerom, ki sta skozi dolga leta delala skupaj v prosvetnem društvu, padel tako daleč. Slaba družčina ga je pokvarila. Kdor se jim pa enkrat vda, je izgubljen.

3.

Naslednjo noč se je odpravila patrola petih mož v sosednjo vas z namenom, da bodo prišli terenca Jakoba Jeroma. Ko so prišli v bližino Jakobove hiše, so polegali ob gosti in dokaj visoki živi meji. Naloga, ki so jo imeli opraviti, je bila precej pusta. Če bi potrkali in vstopili v hišo in Jaka enostavno odvedli, bi žena in otroci nagnali vrišč in trušč, čemur so se pa hoteli izogniti.

V hiši je bila še luč. Upali so, da bo morda Jaka prišel iz hiše in bi ga takrat lažje prijeli.

Noč je bila temna, vse na okoli tiho in mirno. Že so hoteli oditi in izvesti svojo nalogo, ko so se začuli koraki. Ker je bilo tema, niso videli nikogar. Vlegli so se na tla tako, da so imeli tudi obraze na tleh in gledali proti vzhodu. Le tako so mogli vsaj malo videti. Prišla sta dva moža in se ustavila ob Jakovi hiši. Šepetaje sta se pomenkovala. Prisluhnili so.

"— — — — — dolgo ne bo tako, če naju lepega dne izvohajo, bo po naju. Najbolje res, da se izvrši napad čimpreje, da jih uničimo, potem bo mir."

"Treba je, da ostane vse neopaženo. Vsem gospodarjem je treba — po gotovih ovinkih seveda — naročiti, da morajo ponoči vse pse zapirati v hiše."

Patrola je hotela ujeti oba moža. Do konca meje je bilo samo kake dva metra. S komolci so se počasi ribali naprej, nato so vsi naen-

krat planili kvišku. Nekdo je od zadaj pograbil Jaka, drugi pa se je zakadil proti Jakove-mu tovarišu, ki ga je pa prehitel. Z bliskovito naglico je potegnil samokres in ustrelil. Vojak se je zgrudil na tla. Mož se je spustil v beg, a so trije pomerili nanj, da je zadet ob-ležal.

Najprej so zvezali Jaka, katerega sta dva odvedla v "vojašnico". Ostali so se pobrigali za ranjenega tovariša. Prišli so fantje z nosilni-co in ga odnesli v prosvetni dom.

Padli Jakob tovariš je bil njegov svak Peter, ki je bil terenski zaupnik za sosednjo fa-ro. Ob svetlobi žepne svetilke so ga preiska-li in našli pri njem samokres, s katerim je pravkar streljal, šop ponarejenih osebnih izkaznic; v notranjem žepu pa je imel šop papirjev z naslovom: Seznam ljudi, ki naj se jih čimpreje likvidira.

Vodja patrole je takoj raportiral poveljni-ku Janezu o uspehih patrole, Janez pa je takoj izdal potrebna povelja: dva moža je poslal po zdravnika za ranjenega tovariša, štiri z nosi-li po truplo terenca Petra z naročilom, naj ga odnesejo v mrtvašnico, patrolo dveh mož pa je poslal v sosednjo faro k poveljniku tam-kajšnje straže, da ga obvestita o dogodku in mu izročita Petrov samokres, izkaznice in se-znam. Ko je bilo vse to opravljeno, je odšel v knjižnico, kjer je čakal Jaka zvezan in zastra-žen.

Razvezali so ga in Janez ga je preiskal. Pri njem je našel samokres, izkaznice in seznam ljudi, ki jih je treba pobiti. Videlo se je, da je vse to sveže prinesel z mitinga. V seznamu je Janez bil napisan na prvem mestu, nato pa vsa njegova družina, za njimi pa ostali na-sprotniki komunizma.

4.

Šele proti jutru je začel poveljnik Janez zasliševati terenca Jaka. Privedli so ga iz knjižnice v pisarno.

Nasproti sta si stala dva bivša prijatelja, sodelavca v prosvetnem društvu in soigralca na prosvetnem odru. Niti eden niti drugi gotovo ni mislil, da se bosta nekoč srečala v takih okoliščinah.

"Janez, tu sem, kar ustrelite me, če se ti ne smilijo moja žena in moji otroci", je izzivalno začel Jaka.

"Jaka" je dejal Janez in stopil tesno k nje-mu, "toliko se mi že smilijo, kot se moji tebi. Daleč so te zapeljali, Jaka. Tega ne bi nikoli

verjel, če ne bi imel tako jasnih dokazov.

"Saj nimaš nikakih dokazov proti meni", je porogljivo dejal Jaka.

"Sedaj se boš pa še norčeval? Da nimam nikakih dokazov? Kaj pa tele izkaznice in tale seznam?"

"To imaš res, toda s tem še ni dokazana nobena moja krivda. To mi je bilo podtaknjeno. V nedeljo sem bil v gostilni pri Jančetu, pa mi je kdo od teh vražjih terencev tole podtaknil..."

"Jaka, ali misliš, da sem res tako naiven, da ti bom verjel tvoje storijske? Kdo jih je pa Petru podtaknil? Zakaj pa nosiš orožje?"

"Janez, zakaj ga pa ti nosiš, zato, da se lahko braniš proti komunistom in terencem, jaz pa tudi. Človek nikoli ne ve, kje sreča kakega takega falota, ki te lahko mimogrede pihne."

"Jaka, ne bova se prepirala, kar naravnost ti povem, da imamo dokaze, da si ti glavni terenski zaupnik za faro Log, da daješ poročila banditom v hribe, da pošiljaš ljudi v hribe, zbiraj prispevke za OF in da si ti skupaj z ostalimi sodelavci napravil seznam oseb, ki jih je treba čimprej pobiti. Je tako, Jaka, ali ni?"

"Vse to je čista laž!"

Janez se okrene in z odločnimi koraki odide iz pisarne. Čez par trenutkov pa se že vrne.

"Poznaš tegale človeka?" je dejal Jaku in pokazal na Andreja.

Jaka je vidno osupnil in prebledel, a se takoj zopet znašel.

"Poznam ga", je dejal Jaka in napravil popolnoma nedolžen obraz. "To je Boltarjev Andrej, komunist, ubijalec, hostar in partizan."

Te besede so Andreja tako razkačile, da je skočil k Jaku in ga z enim samim mahom zbil s stola, da je ta zvezan nerodno padel na tla. Andrej pa ga je začel obdelavati, da je bil takoj ves v krvi. Predno so se ostali zavedli, je Jaka že dobil svoje. Andreja so potegnili v stran, Jaka pa posadili nazaj na stol. Andrej pa je ves divji kričal:

"Kdo pa je kriv, da sem bil jaz partizan, komunist in hostar drug, kakor ti, ki si mi toliko časa grozil, da si me spravil v hribe."

"Ne bodi smešen", je dejal porogljivo Jaka.

"Ti si vedel, da sem pobegnil od partizanov in so ti zato dali nalog, da me poiščeš in vrneš v hribe, kjer bi me kot ubežnika likvidirali."

"Lažeš!" se je zadržal Jaka.

"Lažem? Zakaj si pa potem pošiljal pošto k materi, da bi povedala kje sem?"

... se je odpravila patrila petih mož v sosednjo vas z namenom, da bi prišla terenca Jakoba Jeroma.

"Dovolj je tega sedaj!" je dejal poveljnik Janez. "Jaz Andreju verjamem, tebi Jaka pa ne!"

Poklical je vojaka in mu naročil, naj mu prinese puško. Jaka je mislil, da mu bije zadnja ura.

"Tu je puška, poveljnik!"

Janez vzame puško in jo izroči Andreju:

"Na, Andrej, tu imaš puško, da se boš z nami boril proti ljudem, kakršni so Jaka in tisti gori v hosti."

Andrej vzame puško in počasi odide proti vratom, tam se pa naglo okrene, pomeri na Jaka in sproži. Puška je bila prazna.

Poveljnik Janez in terenec Jaka sta ostala sama.

"Daleč so te pripravili, Jaka," je dejal čez čas Janez.

"Tebe tudi. Katoličan si, pa si poveljnik bande, ki pobija ljudi."

"Hvala lepa, Jaka. Seveda vi bi radi videli, da bi zato, ker smo katoličani, kar mirno gledali, kako nas boste pobijali, kradli, požigali in končno prišli na oblast. Kdo je pa začel. Prva klofuta je prepovedana, druga pa ne."

Jaka je gledal v tla in molčal.

"Pa še tole", je povzel besedo poveljnik Janez. "Nikar ne misli, da ti komunisti kaj zaupa-

jo. Imajo te za butca, ki si se izneveril katoliški strani. Seveda te sedaj s pridom izrabljajo, ko te pa ne bodo več rabili, te bo pa poduhala matilda, kot vse, ki so doslužili."

5.

Poveljnik Janez je poklical stražo in naročil, naj Jaka razvežejo in nato pa zapro pod oder.

Jaka je ostal sam v zaporu pod odrom. "Vraga, so me zdelali," je zašepetal predse in pretegoval svoje ude. Prostor v katerem je bil, je dobro poznal, saj je več kot deset let prenašal kulise. V glavo mu je šinila misel, da bi se dalo morda pobegniti. Naravnost v hribe bi jo mahnil. Če partizani napadajo in požgo prosvetni dom, bo tudi on žrtev pod razvalinami gorečega doma. Nasproti njega je bilo okno. Poskusil ga je odpreti. Bilo je dobro zamreženo in zabito. "Vražji belčki, niso tako naivni, kot sem mislil." V stropu je bila vedno odprtina, kjer so parklji na miklavžev večer lezli na "zemljo". Poskusil je odstraniti pokrov. Zabito.

"Hudimana, vse skupaj gre le zares" je zagrdnjal in se vsedel na posteljo ob steni. Bil je utrujen. Čas je premišljeval, nato pa zamahnil z roko in se vlegel. Kmalu je trdno zaspal.

Ko se je prebudil, je drgetaje sedel na posteljo. Zeblo ga je. V oknu je bilo razbito steklo, da je pihalo naravnost vanj. Vstal je, da bi s staro kuliso zaslonil okno. Pograbil je kar prvo kuliso v kotu in jo prislonil, pa je bila prekratka, okno je bilo čisto pod stropom. Jaka je porinil kuliso vstran in pograbil drugo, višjo. Kuliso je dobro podprl in zaslonil okno.

Ko se je okrenil, je videl pred seboj velik lesen — križ. Ostal je tu med kulisami še od časa, ko so igrali Pasijon. Jaka je kar ostrmel in obstal. Kajti on je bil tisti, ki je igral Kristusa. Približal se je križu in ga gledal od blizu. Ali ni tamle nekaj napisano? Jaka se skloni in pogleda. Na kosu lesa za podnožje je bilo napisano: Jaka Jerom — 1925. Ni se spomnil, da bi on to takrat napisal, morda je pozabil, morda je napisal kdo drugi. Iz daljave nekje so prihajali spomini. Doba sedemnajstih let je marsikaj zabrisala, nečesa pa se je Jaka še prav dobro spominjal: kako je dobil vlogo Kristusa v Pasijonu. Režiser, tedanji kaplan Matija in sedanji loški župnik, je bil tedaj pred izbiro, komu bo dal glavno vlogo v Pasijonu, vlogo Kristusa. Samo dva člana

društva sta prihajala v poštev: Anžič Anton in Jaka Jerom. Prvi bi vlogo zelo rad in tudi rešil bi jo bil dobro, Jaka pa se je branil, ker je bil zelo zaposlen, pa bi ga tako velika vloga še bolj utrujala. Vaje so se že pričele, Kristusa pa še niso imeli. Kaplan Anžiču ni hotel poveriti te vloge, ker je bil preveč razuzdan in so imeli stalne težave z njim zaradi tega, stalno pa je silil Jaka, naj vlogo vzame. Čas je tekel, zato je kaplan poklical Jaka k sebi. Vse podrobnosti Pasijona je Jaka že zdavnaj pozabil, razgovor s kaplanom pa mu je ves čas ostal v spominu, kot bi se razgovarjala včeraj.

"————— Jaka, Kristusa še vedno nimamo. Anžiču te vloge ne bom dal. Zakaj, veš prav tako ti kot jaz. Lepo prosim Jaka, ti jo vzemi. Boš že kako s božjo pomočjo. Ti si edini v fari, ki more to vlogo sprejeti in jo podati. Moram ti povedati, da si ti eden najboljših fantov v fari, vzgled vsem. Edino ti moreš in smeš igrati Kristusa. — Kristus sam, ti bo to tvoje veliko delo poplačal."

Jaka je vlogo vzel. Štiri nedelje v postu so zapovrstjo igrali Pasijon, kajti Jaka je odlično rešil svojo vlogo.

Ključavnica v vratih je zaškrtala, vstopil je vojak, ki je prinesel večerjo. Jaka se je zbudil iz preteklosti. Vojak je postavil jed na mizo in odšel.

Jaka je sedel na posteljo. V sobi se je popolnoma zmračilo, le dvoje pramenov svetlobe je skozi okno vrat prihajalo s hodnika v prostor. Zopet se je potopil v preteklost. Iskal je poti in vzrokov, ki so ga privedli danes zopet v prosvetni dom. Začelo se je takrat, ko ga je omrežilo dekle, njegova sedanja žena. Bila je sicer prikupne vnanjosti, sicer pa niti ona, niti vsi njeni niso bili dosti prida. Ko ga je ujela, sta se poročila. Prekinil je najprej s prosvetnim društvom, nato s cerkvijo in končno z vsemi svojimi prijatelji.

Na drugi strani pa so ga vedno bolj omrežili ženini sorodniki in njihovi prijatelji. To je bil za Jaka popolnoma drug svet, v katerem se je vedno slabo počutil. Vdajal se jim je le zaradi žene. A pri tem sam ni vedel, kako jih je vedno bolj posnemal in jim sledil. Ko je izbruhnila revolucija, so mu dajali naloge, vedno večje in vedno bolj odgovorne.

"Sedaj sem pa tukaj!" je šepnil sam sebi Jaka, ko je premislil vso svojo zgodovino. Bil je utrujen in je legel.

"Kaj pa sedaj?" je vprašal sam sebe.

"Bog ve!" si je sam sebi odgovoril.

Da, Bog ve! Kristus ve! On je še tukaj, ki mu lahko pomaga. In po dolgih letih sta se z Bogom zopet srečala. Oddahnil se je in vzdignil:

"Moj Bog, pomagaj mi! Kristus, pomagaj mi!"

Ne da bi se dotaknil večerje, je zaspal. Bil je zelo nemiren, premetaval se je po postelji in blédel.

Ko se je prebudil, se ga je polastila skrb, kaj bo sedaj z njim. Spustili ga ne bodo, to je vedel. Lahko ga pa celo ustrelje. Zavedal se je svojega življenja, ki je bilo vse drugačno kot lepo. Kot strahotne pošasti so ga vso noč obiskovali posamezni dogodki njegovega življenja. Videl je, koliko je storil slabega in še več opustil dobrega. Začel se ga je lotevati obup. Misлил je, da zanj ni nobene pomoči več. Vest pa se je oglašala vedno močneje. Živci so mu popuščali, ni se mogel več obvladati. Obraz je pokrnil z rokami in ihtel. Telo mu je drgetalo. Ošabnost, prevzetnost in predrznost, ki je lastna vsem, ki jih je obsedel satan komunizma, ga je popustila. Volja mu je odpovedala. Glasno je pričel ihteti.

Ko je vstal, da bi stopil po zaporu, je zopet zagledal v pramenih svetlobe, ki je prihajala s hodnika — križ. Tedaj je pa njegova razdvojenost priklopela do vrha. Počasi je polzel na kolena pred križ.

Polglasno je zaihtel:

"Kristus, usmili se me! Kristus, odpusti mi! Kristus, pomagaj mi!"

Nato se je popolnoma zgrudil. Klečal je nizko sklonjen, da se mu je čelo dotikalo umazanega poda. Tako je klečal celo uro, morda več in neprestano polglasno klical:

"Kristus, usmili se me! Kristus, odpusti mi! Kristus, pomagaj mi!"

6.

"Vojašnica" se je prebudila. Vpiti je ropot, tekanje sem in tja je prebudilo tudi Jaka. Vstal je in pogledal okoli sebe. Odslonil je kuliso od okna in medla svetloba sivega jesenskega jutra je napolnila prostor, skozi razbito okno, pa je prihajal hladen, svež zrak. Jaka se je nekoliko osvežil. Na mizi je zagledal večerjo, katere se prejšnji večer ni dotaknil. Skleda močnika, hlebček kruha in skodelica črne kave.

Jaka je segel po kavi in napravil par dolgih požirkov. Popolnoma se je predramil, osve-

žil in okreplil. Tudi misli in voljo je obvladal.

Sedel je na posteljo in začel prevdarjati resnost svojega položaja. Svoje krivde se je dobro zavedal. Kaj bodo z njim napravili ni, vedel. Najbolje je, ako prosi poveljnika Janeza, da bi poslal po župnika, da bi se spovedal. Vse ostalo končno zanj ni bilo več važno. Da za komuniste ne bo več delal, to se je trdno odločil, a če jim odpove nadaljne delo, ga bodo smatrali za izdajalca in likvidirali. Pa tudi žene se je bal. Ako ne bo več delal kot terencec, mu pri njej ne bo obstati, preveč ga bo žrla.

Stopil je k vratom in pogledal skozi okenca na hodnik. Vojaki so hodili sem in tja, iz daljave pa se je čulo govorjenje. Začel je tolči po vratih. Dolgo je moral čakati, predno je prišel vojak in odprl.

"Kaj razbijaš in razgrajaš?" se je zadril nad Jakom, ko je odprl vrata.

"Veš kaj, France", je dejal Jaka, "prosim te, pokliči Janeza. Reci mu, da bi rad govoril z njim."

"Pa zato je bilo treba takega ropota."

Poveljnik Janez se je oglašil pri Jaku preje, kot je on pričakoval. Ko je vstopil, je Jaka stal sredi sobe in ga vidno pričakoval.

"Kaj je, Jaka?" je vprašal kratko Janez.

"Najprej bi te rad vprašal, koliko je ura."

"Nekaj minut čez osem!"

"Janez, marsikaj bi se rad pogovoril s teboj, a to ve skupaj končno ni dosti važno. Prosim te samo eno: bodi tako dober in pošlji nekoga v župnišče po gospoda župnika, rad bi govoril z njim."

Poveljnik Janez je osupnil. Pogledal je Jaka od peta do temena in ni vedel, kaj bi dejal. Nekaj časa ga je gledal, nato se pa obrnil, da bi šel.

"Janez!"

Janez se je obrnil, Jaka pa mu je dal znamenje, naj se vrne. Janez je zaprl vrata in stopil proti sredini.

Jaka je stopil k njemu, mu podal roko in dejal: "Janez, spovedal bi se rad. To, prosim, povej župniku!"

7.

Gospod župnik je prišel šele okoli enajstih, preje je bil v šoli.

Brez dolgega uvoda sta pričela s spovedjo. Zadnjo dolgo spoved je Jaka opravil, ko se je poročil in tukaj sta potem tudi začela. Bila je dolga vrsta let in dolga vrsta prestopkov,

a Jaka je vse odkrito priznal in vse obžaloval.

Sedela sta na postelji, obema pa je uhajal pogled na križ, ki stal pred njima. Gotovo se je tudi župnik spomnil marsičesa od tistega Pasijona.

Po odvezi je župnik vstal, da bi se poslovil. Jaka je pokazal na križ in dejal:

“Glejte, gospod župnik, samo tale križ me je rešil.”

“Jaka, zelo hudo mi je bilo zate, a povem ti, da sem bil vedno prepričan, da se zopet povrneš h Bogu. Kajti Bog ne ostane nikoli nikomur nič dolžan”.

Ko je župnik odhajal, ga je prosil Jaka, da bi poklical poveljnika Janeza.

Župnik Matija in poveljnik Janez sta se o Jaku vse pogovorila, tako, da je bilo daleč preko poldne, ko je župnik zapuščal “vojašnico”. Kuharica v župnišču pa je bila zdaj pri vratih, zdaj na oknu in gledala, od kje bodo prišli gospod župnik, saj v tem času vendar ni nobenega cerkvenega opravila. Kadar je kosoli na mizi, morajo cerkev in vse duše stopiti na stran, da se kosilo ne ohladi.

Po kosilu se je oglasil poveljnik Janez pri Jaku.

Nekaj časa sta molčala. Nato je spregovoril poveljnik Janez:

“Zvedeli smo, da pripravljajo rdeči napad na Prosvetni dom, hočejo ga požgati, nas pa uničiti. Verjetno bodo poskusili že danes.”

“Pa ste dovolj pripravljeni?” vpraša Jaka.

Poveljnik Janez je napravil nekaj korakov, nato se je hitro okrenil k Jaku in rekel:

“Odločil sem se, da jih sprejmemo in zaustavimo že zunaj v gozdu in ne šele takrat, ko bodo navalili na dom. Že pred mrakom napravimo zasedo v Zaborštu.”

Zopet sta nekaj trenutkov molčala. Jaka je pretrgal molk z vprašujoče prosečimi besedami:

“Bi šel z vami, če mi zaupate.”

Poveljnik Janez ni rekel nič. Nekaj trenutkov je strmel predse. Nato je stopil k Jaku, mu stisnil desnico in brez besed odšel.

Proti večeru se je vaška straža odpravila proti Zaborštu. S seboj so vzeli tudi Jaka. Komaj so dobro zasedli svoje položaje, ko se je patrola vrnila s poročilom, da so partizani že na pohodu. Ko so se približali v primerno razdaljo, so jih naši stražarji napadli. Partizani so se nekaj časa borili, a so imeli prevelike izgube, zato so se podali v beg, stražarji pa za njimi. A niso šli predaleč. Poveljnik Janez se je bal, da ne bi prišli v partizanske zasede, zato je ukazal povratek. Ko je ob vznožju hriba napravil zbor, je ugotovil, da je izgubil tri ljudi.

Patrolo treh mož je poslal nazaj, da poiščejo tovariše. Vse tri so našli mrtve onstran hriba. Med njimi je bil tudi — bivši terenec — Jaka Jerom.

MARIJAN JAKOPIČ

ANŽE

Proti večeru gre. Sonce še sveti, prav močno še sveti, toda Anžetu se zdi, da ne sveti več, da je povsod sama pušča in mrak, globok jesenski mrak. Teman gleda skozi zaprašena okna; doli pod bregom se ziba zlata pšenica. Lepa je, da bi obstal in si zataknil težki klas za klobuk. Pa Anžetu tega ni mar, za Anžeta je sonce zašlo, minili so dnevi, ko je v odprti dlani tehtal klasje in se s strahom oziral, če ne grozi neurje.

Da, včasih je bilo drugače. Na vsezgodaj je prisvetilo sonce skozi okna na belo javorovo mizo in oznanjalo nov dan. Odprl jih je na stežaj in v močne

prsi vdihaval sveži zrak, ki je dišal po zemlji in njenih sadovih.

Zdaj pa je drugače. Drugače doma na gruntu, drugače v vasi, drugače po vsem božjem svetu. Doma je prazno kot po pogrebu; samo najmlajša sta še, vsi drugi sedijo. Njega so včeraj izpustili, prišel je domov bolan na duši in telesu. Le zakaj so ga izpustili, mar bi ga ubili do konca. Tako bi ne sedal sedaj sam v zatohli izbi in iskal sonca. Take misli mu polnijo glavo.

Vsi drugi so še v zaporu. Tudi žena. Tesno je Anžetu, da bi se zgrizel, zabil z glavo v zid, z glavo, v kateri mu šumi

kot v čebelnjaku, da bi umiril srce, ki ga peče in obtožuje. Sam sebi se zdi tožnik. Nekaj mu ne da miru, nekaj ga skeli bolj kot vsi udarci oznovcev, nekaj, kar ga je postaralo v nekaj mesecih za več let.

Anže gleda po starih stenskih slikah in spet skozi okno. Nikogar ni na dvorišču. Mir, ki ga boli, ki kriči bolj kot vsa vaška otročad. Spet je v mislih pri ženi, ki se v Rajhenburgu na prisilni tlaki preteguje, ko bi jo grunt in on tako krvavo potrebovala. Potem bi ne bilo tako pusto kot je, potem bi sonce spet posijalo skozi šipe na belo javorovo mizo.

Da, njegova Mica.

“Ali vidiš, Anže, kako lepo stoji pšenica kot menda še nikoli,” bi rekla in se toplo zagledala vanj. Potem bi molče zadela škafo na glavo ter šla v hlév in med perutnino. On pa bi gledal za njo in dobro bi se mu zdelo. Anžetu se oči kar svetijo ob spominu na njo. Potem pa ga nekaj spet zapeče, da povesi pogled in se nehote ugrizne v spodnjo ustnico.

“Prekleti čas”, sikne bolj zase kot na glas ter vstane in se ustavi med durmi. Nikogar ni, da bi mu rekel “bog daj,” nikogar, ki bi ga vprašal za svet in mu dal dobro besedo. Prav nikogar. Grunt je kot pogorišče in on sam kot podžagano drevo.

Čez čas spet v mislih poišče ženo. Zdi se mu kot bi se vračala po dvorišču s polnim naročjem zelenjave. “Toliko je zelja letos, da ga bo za vso zimo, in še kam ne bomo z njim”. Nekdo mu prišepetava njene besede in mu jih prinaša prav v srce. Kako je bilo včasih. Skupaj sta ogledovala sadovnjak in v nedeljo po večernicah sta zavila med polje in v gozd. Tja med borovce in smreke, kjer je dišalo po smoli, da se je topilo srce. Potem sta ogledovala les za posek. Kako je poznala vsako drevo, vsak grm, vsak laz. “To bodo lepe deske, nekaj jih bomo kar za dom prihranili, kaj ne Anže”, tako se je ponavadi iztekel pogovor. Potem sta se vsedla na sončno reber in gledala na Rovte, Nista dosti govorila. Samo sem in tja sta se ujela z očmi in bilo je dovolj. Bili so to nedeljski popoldnevi polni tihe sreče in pri-

srčne domačnosti. Povsod je bilo toliko svetlobe, celo med bori, ki so šumeli nad njima, in se veselili njune sreče. Vse je bilo jasno kot nebo, ki se je gubilo nekje za bregovi.

“Kam, le kam je izginila vsa ta svetloba in vse sonce,” se je spraševal Anže in si skušal prižgati pipo. Nekaj tobaka je zjutraj še našel v kamri, vse drugo je šlo. Roka se mu je tresla in vžigalice so ugašale ena za drugo.

Anže se nasloni na podboj vrat in gleda na vas. Križ na visokem zvoniku se je svetil v zahajajočem soncu. Toda Anžetu se je zdel čudno velik in teman. Kot bi se približal na pol poti, kot bi se hotel utrgati in pasti na njegovo domačijo.

Anže si obriše z roko oči, da bi bolje videl. Toda slika je ista: črn visok križ, ki pada in bo vsak čas zgrmel na tla. Prav na njegov dom bo padel, prav nanj.

Anže si mane oči in briše potni obraz in skuša izbrisati privid. Toda vse je kot da bi bil pijan. Tudi tla se majejo. Toda saj ni pil popolnoma trezen je, ni ga pokusil ves čas v ječi in doma tudi ni pijače.

Anžeta boli glava in nehote zdrzne na klopcu ob zidu. Z roko gre preko čela, potem si jo obriše ob hlače. S steze ga pozdravlja sosed. Pa njemu se zdi tujec, zato tudi ne odgovori. Govoriti so ga odvadili v zaporu.

Anže gleda po vrtu in grebe z roko po klopi. Potem zagode med zobmi; “Še plevel noče več rasti. Zato, ker ni nikjer več sonca, sama senca in puščoba.

Anže se pogovarja sam s seboj in v srcu ga čudno strese. Ženine oči obvisijo prav na njegovih in ga obtožujejo: “Ti si kriv, ker nisi znal molčati, ker si bil mehak kot vosek. Slabič! Kje je bila tačas v tebi moč in sila, zlomili so te kot otroka, čeprav si se nekoč ustil, da ga ni, ki bi ti mogel do živega. Bahač. . .

Anžetu se šibijo kolena kot takrat, ko so ga pretepal v zaporu. Da, mučili so ga, pa to ga ni zlomilo. Potem so mu pripeljali v zapore še ženo in mu obljubljali, da jo takoj izpuste, če pove resno, tedaj je klonil. Da bi mu ženo gonili po zaporih, ne tega nikoli! Rajši

se da ubiti. Povedal je, da je žena nosila hrano skrivaču, po njegovem naročilu. Pa priznanje je ni rešilo. Nasprotno. Obdržali so jo in jo poslali na prisilno delo. Prekleti psi. Lažniki! Zdaj jo gonijo na udarniško delo, ko komaj pokonci stoji. In tega je kriv on, ker je klonil, ker so ga s sladko besedo pregovorili.

Rad bi povedal ženi kako je bilo, pa ne more. Zdaj se bori z njenimi očmi, ki mu očitajo, da je slabič, reva. . . . Anžetu je, da bi odprl usta in zakričal. Pa beseda ne gre z jezika. Nekje v grlu mu obstane, da v srcu še bolj zaboli.

Spodaj na vasi zadoni pesem in harmonika. Pesem, ki Anžetu nenadno pretrga misli, da s široko odprtimi očmi in usti zastrmi v daljavo, potem pa se nenadno prešerno zasmee in se zavrti na peti ter zavpije: "Hej, Mica, pojdiva na ples. Pojdiva, saj vidiš, da naju že čakajo. Prav sem prihajajo z muziko, kaj le čakaš in se obiraš".

Zaobrne se in na ustih se mu pojavi pena. Težka kot strupena beseda dobrega prijatelja.

Micine oči plešejo pred njim; sladko se mu smehljajo in so vse druge kot preje. Take, kot ob lepih dneh, take, kot bi se pripravljale za sprejem gostov, ki prihajajo tam za njivo.

"Pozdravljeni, pozdravljeni, da ste le prišli, saj vas že težko pričakujem!" Potem rine skozi sosedov vrt, tja med prve bukve in dalje v breg. Z roko maha kot bi vabil. Usta odpira za pozdrav, zdaj klecne in spet vstane in se s silo poganja navkreber. Ves je moker od potu in umazan od prsti. Pa njene oči so z njim in tam igrajo in svatje nestrpnost čakajo.

Nad ozkim robom se ustavi. Za trenutek se zagleda v globino, potem klecne in že drsi po mahu navzdol.

Brez krika. Samo usta ima odprta za pozdrav in oči gledajo široko kot bi čakale novega dne.

Nekoč bo ta dan prišel. In spet bo lep kot nekdanj. Še lepši bo. Domačije bodo oživele kot za proščenje in v oknih bo mežikalo sonce in ljudje se bodo znali spet smejati.

Samo, da mine ta čas, ta prekleti čas. . .

STANKO KOCIPER

Nori Jápec

I.

Mlado jutro je razpelo med vinske bregé dišečo tenčico. Cvetje po travnikih, ki je dolgo v noč rajalo z zaljubljenimi kresnicami, si v njej umiva zaspane glavice, da bi ne uročilo sonca, ko bo pokukalo izza obzorja.

Vse je tiho.

Samo kovaček v mladolesu ob potoku se oglašá, kot da trka ob nežne strune mehke napev mladega dne.

Lisica s privzdignjenim repom huščne preko zajeze v temino borovcev. Ko na jasi prelomi trhlo vejico, zakričijo srake in črni gavrani se dvignejo pod nebo.

Potem je dan.

Pripelje se na pozlačenem oblaku, ki neslišno jadra izza obzorja na vzhodu. Pot nad gorice mu pokaže pet ščemečih slapov, ki ozna-

nijo prihod sonca. Kot da je zlata roka božja narahlo pobožala vinske vrhove.

Jagnedi vrh Koga zažarijo kot na veliki oltar postavljeni zlati svečniki. Od Drave dihne rahla sapa. Iz dnik dvigne sveže dišave in jih polje v višave, kot da so goričanci prižgali posvečeno kadilo za Gospodov dan.

Ko zacvrčé v vzdušju lastovice, sonce že gleda izza vrhov kot veliko odprto oko presečenega otroka. Kot da še nikoli ni videlo razkošne lepote goric v jutru.

Potlej zadrhti nad bregovi srebrni napev jutranjih zvonov.

Kokoti peljejo pohlevne járike na pašo. Kričijo kot izzivajoči fantini. Na ledini se napačajo krave in psi bevskaajo pred listjaki. Jate gosi se zibajo skozi mlado rumeno deteljo po travnikih in zateglo gagajo.

Fickov Jápec nese vodo v vrh Kajžarja. Težka puta se mu zajeda v ledovje in kodelinaste naramnice ga režejo v ramena.

Ko pride v sredo brega, je sonce že tako visoko, da ga zaščemi v očeh. Potegne krajec škrbastega klobuka preko čela in sede v grábico.

Toliko lepote mu bušne iz vseh koncev pred oči, da se kot opijanjen zagradi za prakolič in omotično nasmehne.

“Eh, en... Naš Bogec je pač moral biti rožičaste volje, ko je delal te bregove...”

Obrne pogled proti plávščaku, kjer se v mlademu soncu zlati Lipovčev Bogec. Sname klobuk in se na veliko prekriža, ko gleda vinske bregove pod seboj.

Nad njim se prevažajo bele ovčke oblakov, ki jih pelje na pašo sapa od Drave za Humom. Ribiči nad potokom z ostrimi letancami režejo gosto dišavo mladega jutra in lastovke se kopajo v opoju svežega vzdušja. Škrjanci se dvigajo iz zelenih pšenic visoko nad bregove, da njih žvrgolenje pada izpod neba kot zvonko angelsko hihitanje. —

Fickov Jápec začuti, da se v njem nekaj tako čudežno napenja... Žgečka ga v prsih. Potlej bruhanje iz njega v kloketajoči, nezadržni smeh. Preko lic, ki mu jih ožarja sonce, se mu usujejo debele solze razganjajoče draži. S krčevitimi prsti se grabi za travo. Trga jo. Z nohti se zajeda v zemljo, ki diši okoli njega. . .

Smeh Fickovega Jápeca odmeva preko goric. Krha se mu iz napetih prsi in pada preko sončne dnike, kot da se je izpod vrha sprožil plaz cingljajočega kamenja.

Potlej se Fickov Jápec vzpne. Usloči se, dvigne roke in se zavrti okoli prakolfča ob meji. Maha z rokami, kot da hoče zleteti pod nebo. Iz grla mu zagrga čudežen napev, da zaori preko bukovja pod goricami.

Tedaj se ustavijo ženske na predóknih. Ozrejo se v vrh in si kričijo čez klance:

“Nori Jápec...”

Fickov Jápec pleše sredi sončne meje in poje pesem, ki mu vre iz drgetajočega goltanca.

Šolarji, ki gredo med goricami, prisluhnejo. Potlej jo kar počez preko zasadov udrejo proti Kajžarju.

“Nori Jápec...”

Pastirji ob potokih pokajo z biči, da hrešči med zelenimi gaji.

“Nori Jápec...”

Fickovega Jápeca razganja radost, da plo-

ska z dlanmi, poskakuje in gruli nerazumljiv napev prekipevajoče duše. —

Pesem mladega dne nad goricami je oživila v njegovi notranjosti. V grgrajočih slapih ori preko vrhov, kot da bi hotela vzkipeti do sonca...

Pisani ščinkavci po slivju ji odpevajo in let lastavic jo nosi za cvrkotom škrjancev visoko pod nebom.

Šolarji se ustavljajo na sépu. Vriskajo iz vse grlice in kličejo!

“Jaaapeeec...”

Fickov Jápec jih ne sliši več. Vse preslabotno je njegovo grlo, da bi zajelo napev, ki mu razganja prsi. Krili z rokami in poskakuje, kot da bi se hotel odlepiti od zemlje in se razdati odmevom, ki poljejo med vrhovi.

“Jaaapeeec...”

Šolarji se zagrabijo za roke in plešejo po sépu. Vriskajo in cvilijo iz tankih grl. Naglavčki se prekopicavajo po strmini, kot da jih je opijanila pesem norega Jápeca...

Potlej jih prevzame veselje, da grabijo grude in jih v velikih lokih mečejo na mejo, kjer pleše Fickov Jápec. Padajo mu na hrbet, na glavo, na plapolajoče roke.

Fickov Jápec jih ne čuti. Vse v njem je tako svetlo, tako ščemeče prelestno, kot da se je vsa očarujoča lepota mladega dne nad goricami preselila v njegovo srce in ga omamila v zanosni raj sredi meje.

Šolarji ga kličejo in mu vzklikajo. Bližajo se mu in zaplešejo okoli njega. Kričijo, da prevpijejo njegovo grgranje.

Tedaj Fickov Jápec sredi plesa nenadoma obstane. Roke mu obvisijo v zraku, kot da so otrpnila krilā ptiča na poletu. Pesem se bolestno ustavi v žgočem goltancu. Tako nenadoma kot je prišla. Samo priskajoča sapa mu uhaja skozi napol odprta usta.

“Deca...” se nasmehne kot skozi zadavljene solze.

“Dečica...” trepeti iz njegove razmeščane notranjosti, kot da mu uhajajo zadnji odmevi zadavljene pesmi.

S plašnimi očmi se ozira okoli sebe. Kot ptica, ki jo je sklatila razposajena roka fantina...

Debela gruda presušene zemlje se mu razleti sredi obraza. Šolarji se cvileče smejejo, kako Jápec otrplo stoji in se ne gane. Prevrnejo mu puto, da se čista studenčnica razlije preko meje in izginja med suho zemljo goric.

Šolarji imajo veliko veselje...

Obkrožajo ga kot bevskajoča ščeneta. Fickovemu Jápecu je, kot da je storil velik greh in mu je naloženo, da dela očitno pokoro. Sname klobuk v trepetajočo roko, da mu rahla sapa nad goricami s sončnimi žarki pozlati kuštrave lase.

Otroško cviljenje se lomi v zraku; pregluši pesem škrjancev in cvrkot lastavic.

Goričanke si vpijejo preko klancev:

"Slišite, sosedu? — Nori Jápec..."

Potlej Hásekova Mimika steče ob zasadu navzgor. Pri Fickovih pokuka skozi vrata.

"Sosedovi, ste doma? — Šolarji imajo Jápeca na meji; slišite...?"

Zaloputne vrata in steče nazaj po meji navzdol.

Fickov Lovrenc se dvigne in gre v vrh. Na sépu izpuli prakolč. Zapodi se med bevskajoči hihot otrok okoli Jápeca, da se razpršijo kot preplašena piščeta. Dvigne težko pest in zamahne Jápecu v obraz...

Jápec se strese. Kot da je sekira izpodsekala deblo mladega drevesa. Na široko odpre oči. Raztegne ustnice, da mu sočni žarek blišne v oslinjenih zobeh. Začudeno pogleda brata. Kot da ga je nenadoma prebudil iz lepih sanj. Izpod nosa, preko ustnic mu počasi leze curek živordecne krvi...

"Sramota..."

Jápec se skloni in prime prazno puto, ki leži sredi meje. Opoče se navzdol, da votla posoda zamolklo udarja ob kamenje na poti.

Z jezikom liže topli curek krvi, ki mu sili v usta...

Votla praznina, ki jo je izdolbel bratov udarec v njegovi notranjosti, ga peče v groznem nenadnem spoznanju:

"O Bog... spet mi je prišlo... O Bog..."

Z bosimi prsti udarja ob ostro kamenje, ko hiti navzdol. Ne čuti skelečih udarcev. Samo izpraznjena notranjost, v kateri odmeva grozotna zavest nečesa nedoumljivega, ga peče do omlitvelosti...

"Zopet mi je prišlo..."

Sedaj zopet ve, da ni zdrav. Boji se pogledati proti nebu, kjer je žarelo sonce kot velika zlata hostija, ki blagoslavlja gorice pod seboj. Z odprto dlanjo se tolče po ušesih, da bi ne slišal pesmi škrjancev in ščinkavcev in drozgov...

Opetka se preko ostrega kamenja v dniko. Hiti, kot da bi hotel ulti strašni zavesti, ki mu je sledila kot črna senca...

Zdi se mu, da škrjanci izpod samega neba norčavo oznanjajo pisanim vrhovom goric:

"Nori Jápec..."

Črna žolna z rdečo kapo na glavi tolče ob votlo deblo nagnjene tepke:

"Norri..."

Slokonogi kos se ozre za njim in zažvižga:

"No-o-oriii..."

Fickov Jápec vleče prazno puto za seboj, da odskakuje ob kamenju, in hiti proti bukovju. Spotakne se preko rogovilaste korenine in pada na obraz.

Preplašena šojka zaprhuta v mir gozda in oznanja njegovo strašno bolezen.

Sedaj jo Fickov Jápec pozna. Boleče jo čuti v sebi... —

Pri studencu, ki izvira izpod gloga, se spusti na roke. Skloni se daleč preko kamenitega napušča in nagne vročeno glavo tik nad mirno gladino, v katero pozvanja drobni izvirki...

Sončni žarki padajo skozi migetajoče listje in se odbijajo ob živem zrcalu spokojne gladine, da Fickov Jápec z vsó jasnostjo vidi svoj okrvavljeni obraz...

Zatrepetu po vsem telesu. Prsti, ki se oklepajo mrzlega kamna, pod katerim tiho žari čista voda, se krčijo. Žile na vratu in sencih se mu napenjajo, da čuti udarce krvi. Na široko odpira oči, kot da bi v svežini zrcala tik pod usti hotel odkriti grozoto resnice, ki jo je nosil v sebi. Diha v pokoj zasanjane studenčnice:

"Nor... nor... nor..."

Njegov dih čara na gladini prehitevajoče se kolobarčke, ki v sončnih žarkih spreminjajo podobo okrvavljenega obraza v pošastne nakazni.

V ozki, hladni kotanji odmeva med pozvanjačim curkom zamolkli šepet spoznanja... Iznakažene podobe njegovega obraza hitijo v kolobarčkih od njega in se zopet vračajo... Vabijo in odhajajo... Sesedla kri na ustnicah in bradi ga boli do neznosnosti... Kolobarčki se v račajo... vedno se vračajo in vabijo...

Prsti se počasi odpirajo... noge drsijo preko vlažnega mahu pred studencem...

Fickov Jápec ne čuti, kako mehko polzi preko prsi proti kolobarčkom, ki odhajajo... — —

"Jápec!"

Rezko odjekne v senčni votlini nad studencem.

Fickov Jápec se zdrzne, kot da ga je osve-

stil novi bratov udarec čez obraz. Sunkoma se vzpne in opre ob roke.

"Jápec," ga mehko, dobrotno pokliče kot iz sanj...

Prekobali se na stran in obleži pod glogom.

Na sončni jasi stoji Jóhova Hanika. Vsa blešči v zlatu. V svetlih laseh se ji prepelijo sončni žarki. Preko ožarjenih grudi ji pada zlata tenčica miġetajočega jutra v poletnem gozdu. Pod pazduho drži prazen škaf. Z velikimi, srnjimi očmi gleda Jápeca.

Spusti se preko kamenitih stopnic po strmini nad studencem.

Fickov Jápec se hoče vzpeti. Ne more se ganiiti z mesta. Kot da ga je začaral mehek Hanikin klc in opila njena v soncu ožarjena lepota... Samo strmi vanjo in se pogreza v odprti pogled njenih dobrih, velikih oči...

Jóhova Hanika poklekne poleg Fickovega Jápeca. Položi mu roke na rame in se mu molče zazre v okrvavljeni obraz. Njene oči iščejo, česar Fickov Jápec ne razume. Počasi, trepetajoče razlepi ustnice in dihne:

"Hanika..."

"Japec... — Vse sem videla... — Uboġi..."

Njene oči božajo. Njen topel diġ z dobroto briše Japčev vročični obraz...

"Hanika... — Zopet me je prijelo... veš... —"

Jóhova Hanika ne reče ničesar. V prġišče zajame sveže studenčnice in Fickovemu Jápecu umije okrvavljeni obraz.

Fickov Jápec se nasmehne:

"Hanika... Veš... ni nič hudega... Lovrenc me je moral udariti... Vedno me mora udariti, kadar me prime... Tako ga je sram, veš... — Nori Jápec... —"

Jóhova Hanika krčevito pritisne mokro dlan na Jápčeve ustnice.

Mrzla kaplja ji drsi počasi preko zagorele lakti in se izgubi v mahu. Japčeve oči ji sledijo, kot da se je v mahu izgubila kaplja blagoslovljene vode...

Hanikin božajoči pogled hladi Japčevo čelo...

Fickov Jápec se izgublja v vseobsežni globini Hanikinih oči...

Potlej pripre težke veke in z obrazom pada v njene odprte dlani...

Fickov Jápec čuti, kako opojna je dobrota človekovega srca... —

Ko dvigne glavo, preko sončne jase leti par mladih grlic... —

II.

Tistega poletnega jutra Jápec ni pozabil.

Vedel je, da ga je brat Lovrenc moral udariti, kadar ga je prijelo. V obraz, čez pleča; kamorkoli. In če ni bilo pri roki brata Lovrenca, da bi opravil, se je že našel kdo, ki se je Fickovega Jápeca usmilitil...

In vendar mu je bilo tako neizrečeno lepo v duši, ko je tisto dišeče jutro njegovo vroče lice počilo v mehki dlani Jóhove Hanike. Kot da je dobrota mehke, tople roke položila čez boleče srce dišečo tenčico... —

Poslej Fickov Jápec ni več pel z zvenečim glasom. Ni več plesal in krilil z rokami kot težka ptica, ki se ni mogla odlepti od tal.

Kadar je sonce sijalo na vinske bregove in so pri njem s pesmijo vasovali škrjanci, Fickovega Jápeca ni več prijemalo...

Spustil se je na kolena kot k pobožni molitvi in z ustnicami narahlo božal drobno cvetje marjetic, kregnic in Marijinih solzic. Bilo mu je tako lepo, ko so ga mehki cvetovi dražili pod nosom, in potno lice je poglagal v travo kot v dobro, odprto dlan...

Vso njegovo notranjost je napolnila neslutena dobrota, ki se je razraščala in ga vsega objemala...

Poležaval je v sončnem slivju, prisluškoval, kako je okoli njega pel poletni zrak, in hvalil Lipovčevega Bogca, ki se je belil sem od Plávsčaka. Hvalil ga je celó za tisto nepoznano otroško bolezen, ko je ves tog ležal na ležišču in še glave ni mogel premakniti na tilniku. V tisti bolezni je namreč ležal vzrok, da je Fickov Jápec ob studencu pód glogom neodjenljivo začutil, kako opojna in sladka je dobrota... Sicer bi je menda nikoli ne okusil... Kali?

"Hanika..."

Svetla podoba Jóhove Hanike na sončni jasi ga je odslej povsod spremljala... Kot da je povsod čuvala nad njim tista mehka, baržunasta dlan...

Drobna kaplja, ki je takrat počasi drsela preko njene zagorele lakti, je bila kot izgubljena solza... Kanila je Fickovemu Jápecu v srce. Poslej je Fickov Jápec čutil, da dolguje zanjó nekaj velikega, nekaj mnogo več kot je bil sam v svoji neboġljeni bednosti... — —

Takrat je bila že pozna noč, ko je šel Fickov Jápec ob zajezi Kórparovega mlina navzgor po dolini. Samo slavec še ni zaspal in na oni strani potoka je v borovju stokal čuk.

Med trstjem je komaj slišno žuborela voda.

Potlej se je utrnila zvezda in preko gorice padla v neskončnost noči. Fickov Jápec se je ozrl za njo in ujel s pogledom migetajoče lučke koč po vrhovih; kot da so se zvezde spustile na zemljo in vasovale pri goričancih.

Izgubljeni vrisk čeháka, ki je nekje tam za tretjim bregom šel skozi noč k deklini, je zdramil pse.

Potlej je bilo zopet vse tiho. Tako tiho, da je Fickov Jápec slišal, kako so njegove bose noge gazile debelo plast prahu v kolniku. Bilo mu je prijetno, kot da je hodil po mehki, baržunasti preprogi. Razklenil je prste in vlekel noge za seboj, da se mu je prah razlival kot topla voda preko stopal.

Ob kolniku je šumela voda in gibala ločevje v potoku. Čez nasip je zdrsnila zaspana vidra in zmotila sanjajočo pesem drobnih valov. Stara vrbáča ob brvi je kipela v zvezdnato noč, kot da je prekleta duša s povzdignjenimi rokami prosila usmiljenja... Fickovemu Jápecu je bilo, da bi privzdignil klobuk in se prekrižal.

Potlej je nekaj zahreščalo...

Kot da se je prelomila ozka brv čez zajezo...

Za trenutek je zapelo v noč zateglo brez-zvočje razglašene harmonike in štrbunknilo v vodo...

Fickov Jápec je odrevenel in začutil, kako mu je srce udarilo proti goltancu. Samo od sebe mu je ušlo skozi odprta usta:

"...mir in pokoj..."

Poslej ni več mislil, kako prijetno so gazile njegove bose noge topel prah na kolniku. Za prašil je po dolini navzgor, kot da ga je priganjala huda ura.

V potoku pod brvjo je zastokalo, da je odjeknilo v pokojno noč. Med čofotanje so se mešali izgubljeni piski harmonike... —

Fickov Jápec se je sunkoma ustavil...

"Križ božji... —"

Prisluhne...

V zajezi pod brvjo čofota, sope in stoka... in utihne...

"Da ni kdo v nesreči..."

Stisne zobe, da ga zabolijo čeljusti...

Zapre oči. Obrne se in spusti nazaj po kolniku proti potoku.

Stara vrbáča še vedno enako pošastno roti v noč. Odsev zvezd se igra z valovanjem vode, ki hiti po dolini navzdol.

Fickov Jápec pade na trebuh in se nagne daleč čez breg nad vodo.

"Je... je kdo v nesreči...?"

Voda pod brvjo poje enakomerno pesem noči.

"Para..." se začudi Fickov Jápec in čuti, da mu srce zopet udarja v goltancu...

Potlej nekaj tleskne. Kot da je riba sredi noči sanjala o kačjem pastirju in se pognala za njim nad vodo. In zagrga...

Fickovemu Jápecu je ušlo samo od sebe:

"Oj..."

Če bi ne bil s prsti tako krčevito priklenjen ob ostro travo in zlatice ob potoku, bi najbrž zgrešil kolnik in jo udaril kar vdiljen po travniku...

Zato šepne:

"Je kdo v nesreči...? —"

Nič. — Samo voda zagrga pod njim...

Fickov Jápec se ozre po vrbáci...

"Ne... — Stoji... —"

Nagne se še bolj naprej. Sedaj je že, kar je...

Ko je že prepozno, v mrtvečem straha odpre oči... Kot da bi hotel z enim samim pogledom groze prodreti vse skrivnosti čudne noči. — Ne vzdrži več! — Pod krčevitimi prsti se trga trava... Nezadržno drsi po nasipu navzdol...

"Sedaj bo, kar bo..." mu samo za hip šine skozi glavo.

V enem samem kratkem trenutku groze hušne skozi spomin cela zmeda podob njegovega revnega življenja med sončnimi goricami. Med njimi je prečudežna podoba Jóhove Hanike in svetla rosna kaplja, ki drsi čez njeno zagorelo laket...

Oj, koliko je življenja v enem samem kratkem trenutku, ko Fickov Jápec drsi čez nasip, pod katerim straši... Vse je sedaj nenedoma tako lepo, tako čudežno lepo... —

Začuti, kako se mu razlije voda preko glave in mu sili v nosnice in ušesa. Obupno zamahne z rokami, kot da bi se hotel ubraniti duha, ki ga vleče v plitvo vodo. Zagrabí za nekaj, kar se mu spolzko zgane pod hlastajočimi prsti... Sune glavo nad gladino in hlastne v zrak, da mu prhne voda skozi usta in nos. Prsti se mu zajedajo do bolečine v nekaj, kar ga dreveni v grozo... S tolikšno silo odriva nekaj od sebe, kot da hoče pasti nanj nekaj mórasto orjaškega in ga zadušiti v nizki vodi Kórparovega mlina...

"Uuh... —"

Trepeta zaradi napora. Sope. Stoka.

Vidi, kako v somraku zvezdnete noči zablješči mokra roka človeka, ki ga je s tolikšno silo odrival od sebe... Sunkoma se nagne naprej in zaboljšči v lesketajoči se obraz, ki je gledal iznad gladine...

"Ej..."

Poklekne v mlaj pod plitvo vodo. Privzdigne človeka, ki skrčen leži pod bregom v potoku. Nagne se čisto blizu k njemu, da ga dražijo mokri, ščetinasti brki utopljenca. Kaplje mu padajo z utopljenčevih las na čelo in v široko odprte oči.

Strese ga. Iz napol odprtih ust burkne voda in se mu razlije preko obraza. In tako čudno zaudarja po vinu... Glava na mehkem vratu utopljenca mahedra kot mokra cunja...

"Oja..."

Ko iz odprtih ust človeka nad njim še enkrat burkne in potlej zateglo zapiska, Fickov Jápec skoraj krikne:

"Stari Tomašek... Vrablov Tomašek..."

Tako neznansko ga je sram prestalega strahu, da se zvrne nazaj in obleži sredi šumečega potoka. Vsa napetost njegove notranjosti se prevrže v grgrajoči, sunkoviti smeh, ki odmeva skozi tiho dolino ob potoku.

"Vrablov Tomašek..."

Ko Vrablov Tomašek rigne in hlastne za svežim zrakom, je Fickov Jápec že zopet toliko pri sebi, da ga zagrabi za ramena in pritiske v vodo...

Čuti, kako mu po rokah gomazijo mehurčki Tomašekove sape pod vodo. Žgečkajo ga po zapetju in dražijo na lajajoči smeh, ki v sunkih polje iz potoka in v noč. Omamlja ga neko čudežno sladostrastje, da bi tiščal, samo tiščal starega Vrablovega Tomašeka pod vodo...

Potlej se sunkoma dvigne in frene Vrablovemu Tomašku v obraz. Zave se:

"Stari Vrablov Tomašek... so Hanikin stric..."

In zopet ga popade krčeviti smeh...

Stari Vrablov Tomašek bulji v Fickovega Jápeca. Ko ga prepozna, se vzpne, kot da mu je pod nogami zagomazelo leglo kač. Zamotavili se po potoku navzgor...

"Nori Jápec... —"

Noge se mu zapletajo... klecajo... Pada na kolena...

"Nori Jápec... —"

Vrnjena zavest ga mrtvi. Skuša se dvigniti. Pada... Po štirih leze skozi vodo...

Fickov Jápec se vzravna. Skoči za Tomašekom.

"Stojte! — Počakajte, Tomašek...!"

Krili za njim, ker se mu slinasti mlaj lovi za noge.

Ko ga ujame, se s tolikšno silo obesi nanj, da padeta oba ritenski v vodo.

Sedaj tudi Vrablovega Tomašeka popade smeh. Sprva v kratkih sunkih, kot da ga ja prijel kašelj. Potlej se nasloni na Japčeve prsi in se smeji, kot da vre slap bobneče vode iz njegovih prsi.

"Takšen strah," hlipa kot otrok, ki se da vi v smehu. Tolče z odprto šako po vodi, kot da bi hotel storiti Fickovemu Jápecu po volji...

Vrablov Tomašek sedaj ve, kako je z njim. Ve, da je star in da se ne bi mogel ubraniti pred bikovsko močjo norca. Zato se smeji, ker se pač smeji nori Fickov Jápec... —

Potlej nenadoma z grozo spozna, da mu je norec rešil življenje... Zatrepeti in dvigne roke... Drhteče prste položi Fickovemu Jápecu na glavo. Z odprtimi dlanmi mu gre preko mokrega lica kot preko božje podobe... Zareži se in zadavi vzburk smeha v sapniku... —

"Jápec... Jápec... Bog ti naj povrne! — Veš... v zidanico so me pozvali... Prišla je gospoda iz mesta... Že od nekdaj jim delam kratek čas s harmoniko, kadar pridejo v vrh... Sedaj pa se bo deklina — veš, tista črnolasa, ki ima oči kot dve žerjavici — poročila... — Oj... včeraj mi je pósrica še na kolenih sedela in se igrala s tipkami harmonike... sedaj pa se bo že poročila... Veš, Jápec... In sem malo preveč pil... Dobri ljudje so in dobrega vina so mi dali... — Na brvi me je zasukalo... in ograja se je prelomila... Stara je že bila, veš...," se spoveduje stari Vrablov Tomašek.

Fickov Jápec se zdrzne. Čuti starčevo dobro roko na obrazu. Spomni se, da je sedaj tudi on storil nekaj dobrega...

Misli, da je to tisto veliko, kar je dolgoval za Hanikino mehko dlan... —

Stisne starčevo glavo k sebi in nasloni lice na njegove mokre, bele lase, ki mrtvo bleščijo v medlem blešku noči.

Čuti, kako sladko opaja dobrota človekovega srca... —

In stari Vrablov Tomašek sedaj ve, da se mu Fickovega Jápeca ni treba bati. Nasloni se z vso težo nanj in pusti, da ga močne roke

norega Jápeca postujejo kot otroka...

Fickov Jápec gleda v nebo, kjer si mežikajo roji drobnih zvezd. Narahlo razlepi ustnice:

"Tomašek... Nisem nor... Samo prijemalo me je... po tisti bolezni, vpste... Sedaj pa bom čisto zdrav, veste..."

Njegovo srce prvič glasno sanja:

"Če me bo Hanika imela rada, bom zares čisto, čisto dober..., da me ne bo treba nikdar več tepsti... —"

Potlej se prestraši prelepega odmeva iz duše in se nenadoma spomni:

"Tomašek... — Harmonika..."

Sedaj se tudi stari Vrablov Tomašek nenadoma vzpne in zamotovi proti bregu.

"Saj res... Harmonika..."

Potlej sta bredla po vodi in iskala. Fickov Jápec je padel na kolena in po štirih lezel po potoku.

"Tomašek, ven zlezite! — Bom jaz iskal..."

Fickov Jápec išče harmoniko, kot da bi bil vanjo zaprt napev njegove sreče...

Visi na prosnici polomljene ograje kot raztegnjen orjaški netopir. Ujela se je za naramnico in obvisela, kot da jo je nevidna, skrbna roka obesila na klin...

"Tomašek! — Tu... Tu je..."

Boječče, trepetajoče pobožno se dotakne tipke. V tiho noč pisne zvonki glas, kot da se je izpod neba spusti angel in pihnil v srebrno piščal. Fickov Jápec se zares ozre proti nebu, kot da sledi blešččo se sled nebeškega obiskovalca...

Prime harmoniko in jo sname s prosnice. Dvigne jo visoko v zrak in se skobaca na breg. Obstoji pred Vrablovim Tomašekom in molče išče z očmi starčev obraz.

Starec kleči v travi in ožema mokre canjke.

"Tomašek..., mislite, da bi se jaz naučil...?"

Vrablov Tomašek dvigne obraz proti Fickovemu Jápecu.

Veliki krajec meseca, ki je pokukal iznad brega, je osvetlil staro vrbáčo in Fickovega Jápeca ob njej. Vrablov Tomašek vidi, kako Fickov Jápec pobožno drži stare mehove pred seboj.

"Poizkusi, Jápec!"

Fickov Jápec si oprta naramnico in v stare mehove zajame sapo, kot da bi morala privreti iz njih predolgo zadrževana, nepo-

znana pesem njegovega razmeščanega nastrosjenja. Narahlo, boječče pritisne prste na igralo"... Čuti, da je v tiho noč odjeknil napev njegovega srca...

Potlej se mu prsti oživijo in zaplešejo preko tipk...

Stari Vrablov Tomašek obstane na kolenih in samo na široko odpre usta...

"Kaj je to, Jápec...?"

Fickov Jápec samo pripre oči in pusti, da prsti plešejo ob utripih srca... —

Stari Vrablov Tomašek se nestrpno dvigne: "Jápec, base pritisni...", skoraj razdraženo vzklikne. "Še base... — Takole: tm-ta... — tm-ta... —"

Prime ga za levico in mu uravnava prste na basove tipke:

"Tm-ta... tm-ta... — — Dobro! — — Sedaj menjaj... Tm-ta... Tm-ta... — —"

V tiho noč poje harmonika Vrablovega Tomašeka napev, ki ga še nikdar ni slišala... Burka vrtinčaste, omotične akorde divjega plesa in se vzpanja proti zvezdnatemu nebu kot pesem škrjanca... Pada v zamolke globine nepoznanega srca in vriska razganjajočo moč sreče... Drgeta kot trepetlikin list v vetru nad goricami in se umirja v dehtenju cvetečih travnikov po dolinah... Oznanja nosečo srečo matere jeseni, da se njen napev opaja v kipenju mladega vina... Cinglja z žvrgolenjem kraguljčkov skozi zasneženi gozd, kod se pelje na neslišnih saneh mlada nevesta... Raja med zlatimi jegličiči, ki bodo na pomlad zažareli po prisojinah, in se podi za vriskom dece na ledini... Trepeta pred hudo uro nad razbeljenimi poletnimi goricami in joče z brezo, ki jo bičajo sunki vihrénja od zgórca... Umira v tiho noč, ki ji poje uspavanko v leščevju skriti slavec... Vriska s čehákom, ki gre čez tretji breg iskat fájgelček za mašni klobuk... Mrmra mehko uspavanko detetu, ki se je zasesalo v sočne, zagorele grudi mlade goričanske matere... — —

Fickov Jápec čuti, kako mu v globini srca stoka nekaj sladko bolečega, skritega... In šepne:

"Hanika..."

Potlej njegova pesem nenadoma uga-sne... —

Fickov Jápec drži nemo harmoniko v rokah in čuti, da v njenih mehkih trepetu neizpeta sla...

Stari Vrablov Tomašek se ga narahlo dotakne z roko. Kot da mu je Japčeva pesem

napolnila srce s pobožnostjo, komaj slišno zašepeta:

“Jápec... kaj je to...?”

Fickov Jápec se samo tenko nasmehne. Povesi oči. Ščemijo ga, kot da je Bog namesto meseca poslal nad speče gorice velik srebrni krajec iz nebeške monštrance...

“Ne vem... — Moja pesem pač... — — Ne znam igrati... —”

Ko Fickov Jápec vrne harmoniko Vrablove-mu Tomašku, se veke razsvetljenih okenc v kučah po vrhéh že zapirajo. Samo osameli psi še bevskajo, in nekje globoko v borovju je zadnjič pisnil čuk... — —

III.

Nočna kopelj v zajezi Kórparovega mlina je staremu Vrablove-mu Tomašku hitro izpihnila zadnjo pesem iz mehov.

Nekaj dni po tisti noči je začutil, da ga je v prsih zažgalo. Potlej se je v njem nekaj kuhalo, da je grgralo v sapniku in ga hotelo zadaviti...

“Je pač križ, če je človek hujši od neme-ga živinčeta in ne zna néhati, ko je čas... —”

Zaradi tiste nesrečne kupice vina, ki je je bilo ravno toliko, da je bil Tomašekov zadek težji kot glava in ga je zato na brvi zasukal preko ograje, je končno moral v posteljo.

Noč in dan je moral v brezdelju poslušati tisto zoprno grgotanje v sapniku.

Včasih se je pod večer vzpel v postelji in si oprtal mehove. Razgibal je otrple prste, da so se mu v členkih lomili, in pritisnil na tipke. Nekakšna neodjenljiva kljubovalnost ga je silila, da bi iz mehov iztislil prelivajoče se napeve, ki jih je ono noč priklical nori Fickov Jápec...

Ko ni šlo, se je končno udal v nemoči in mislil na druge stvari.

“Hvala Bogu, da je še tako! — Če bi ne prišel mimo nori Fickov Jápec, bi sedaj namesto zoprnega grgotanja v prsih poslušal angelske trobente... —”

Potlej se spomni, kako se je prestrašil, ko je spoznal lajajoči smeh Fickovega Jápeca...

“Bogme, rajši bi se srečal z Bogševim hudim bikom... Ko mi je pritisnil tikvo pod vodo, sem že mislil, da je prišla zadnja ura... —”

No, dolgo se zadnja ura starega Vrablove-ga Tomaška ni mudila... —

Tisti večer Vrablov Tomašek ni mogel več premakniti otrplih prstov.

“Henkar... — Zdaj me bo še revmatizem... Kaj vse je v eni sami kupici zapeljivega vina... V posvečenih mešnikovih rokah se spremeni v rešnjo kri..., v parkljih lakomnega grešnika pa je hudičeva ščavnica... —”

In se jezi, ko se ne more spomniti, kateri župnik so že bili, ki so zarohneli te besede s prižnice. Peter Danjko? — —

Ej tista zadnja kupica, ki je je bilo ravno preveč... —

Potlej je dal poklicati Jóhovo Johano. Bila je njegova najmlajša sestra. Edino, kar mu je na stara leta še ostalo. Skoro še otrok, ko je on že ovdoval. Johana je sicer imela čeha, ki je bil takrat že pri vojakih, in deklino Haniko. Pa to je bil že drugi svet. Poln norčije. In Hanika je bila povrh še prava smrklija. Kaj bi si z njo pomagal? Pomočila bi se od strahu, če bi mu zares prišla zadnja ura. Še blagoslovljene sveče mu ne bi dala v roke...

“Johana naj pride! — Sestra, ki mi jo je Bog dal, da poskrbi zame, ko sicer nimam nikogar več... —”

Pa ni prišla Jóhova Johana. V kuči je bilo preveč ópravice. In stari Tomašek je bil vendar vedno tako zdrav kot dren, da ga majhna tréšlika ne bo takoj zlomila kot trhlo bilko...

Zato je tisto popoldne po meji navzgor po goricah pripela Jóhova Hanika. Hušknila je v hiško kot sveža sprotoletna sapa, da je ves tenen prostor zadišal po zdravju.

Vrablov Tomašek se je privzdignil in zapíčil motne oči v sijajoči žar Hanikinega pogleda.

“Kaj hočeš, deklina?”

“Mati so me poslali..., če bi vam bilo kaj potreba...”

“Mati so te poslali...? — Mati so te poslali...” poltiho mrmra Vrablov Tomašek pred sebe, kot da se hoče nečesa po sili spomniti... — —

Bil je soparen dan. Zrak nad bregovi se je kuhalo. Jagnedi na Kajžarju so mirovale. V slivju so utihnile sinice in drozgi. Samo pivka je nekje za Bogševo pšenico kričala od žeje. — Potlej je hušknilo sem od Pohorja in preko žgočega neba položilo kot smrt črni pajčolan. Vsemirje je zažarelo. Nad goricami se je odprl pekel. Jagnedi vrh Kajžarja so se skrčile pred žgočim udarcem, ki mu niso moge uiti. Breg se je razklal na dvoje in zopet zaprl... — Ko je neurje lomastilo naprej proti panonskim pustam, je Vrablov Tomašek

nesel v naročju po meji navzdol mrtvo hčer Tuniko. Edino, kar mu je ostalo po Kati... S srpom je podkašala gosposke gorice in ni o pravem času ušla strelji... —

In sedaj stoji Tunika sredi sobe in čaka, če bi mu bilo kaj potreba... —

Hanika začudeno gleda v Tomašekove iščočee oči in premika ustnice:

“Mati so me poslali..., če bi vam bilo kaj potreba...”

Vrablov Tomašek kremži lice... Pripira oči... Pusti, da ga opaja nezadržna, vseobsežna milina... Nagne se čisto naprej, kot da bi se hotel s presušenimi ustnicami opiti ob sveži vlagi Hanikinega pogleda...

“Mati so te poslali...? — Mati so te poslali... — Kako je to pač lepo...”

Tisoči klopotcev udarjajo ob zvonke kostanjeve deske tik ob ušesih Vrablovega Tomaškeka. Napete jagode jesenskih goric ga božajo po žejnih ustnicah. Po dnikah valovijo zoreče ajde. Rdeča detelja je položila po rebri mehko odejo, da lahko Vrablov Tomašek in Kata in Tunika sedejo nanjo in poslušajo, kako nad njimi poje dišeči zrak... Velik praznik je nad vinskimi bregovi, ko sedijo sredi rdeče detelje Tomašek, Kata in Tunika... —

Sedaj Vrablov Tomašek ve, kako je treba igrati tisto prelepo pesem norega Fickovega Jápeca...

“Harmoniko... Harmoniko...”

Stegne se preko ležišča. Preko ilovnatih tal vleče raztegnjene mehove proti sebi. Položi jih na odejo predse in zajame sapo. Trdi prsti se zajedo med drobne tipke. Iz notranjosti mehov zakriči razglašeni krik; kot da je obupno hlastnil za zrakom...

Vrablov Tomašek se zgrozi...

Prav sedaj... prav sedaj, ko je med bregovi velik praznik in sedi s Kato in Tuniko v rdeči detelji...

Dvigne harmoniko visoko v zrak in jo strese, kot da bi hotel zlomiti njeno kljubovalnost. Prav sedaj, ko ve, kako je treba zaigrati tiste napeve...

Potlej se spomni, da mu je prste odrevenel revmatizem. Skrči pesti in besno udari po odeji...

In nad dolino prihaja večer. Dolga, črna senca leze od potoka vdiljen po travniku proti rdeči detelji... In bo konec praznika...

Tako se mudi... —

Harmonika stoka, kriči, obupno hlasta za sapo... Kot otrok, ki ga je prijel fras...

Vrablovemu Tomašku omahne roka... Glava mu pade na hropeče prsi, kot da se je zlil nanj neprodušni, zoprni obup...

Pritiska čelo na hladne mehove in sliši, kako zoprno počasi uhaja sapa, ki bi morala peti... —

Črna senca je že čisto blizu rdeče odeje... in Kata in Tunika bosta morali iti za ópravo... —

Drgetajoča nestrpnost požene Vrablovega Tomaškeka kvišku...

Jóhova Hanika odreveni...

Vrablov Tomašek dviga harmoniko v zrak in leze s postelje... Kalne oči buljijo v prazno... Iz prsi mu hrope umirajoča sapa...

Jóhova Hanika si na silo zatisne oči... Ne more se ganiti z mesta...

Kot da jo je smrt, ki je šla za starim Tomašekom, začarala v sredo izbe...

Ko se stari Tomašek opoteče proti njej, se ji iz notranjosti iztrga grozoten krik mrtvečega strahu...

Pade skozi priklet na dvor in teče... teče po sredi goric navzdol...

Vrablov Tomašek sedaj ve, kaj mora storiti... —

Visoko dviga harmoniko in se opotika na dvor... Preko podstenja drsa na predokna... Pleza na sêp in vihti mehove, da stokajo piskajoče krike...

Ko čuti, da se mu kolena šibijo, premaga grgotanje v sapniku in zakriči v prihajajoči večer:

“Jaapec...”

Prehitevajoči se odmevi se lovijo v dórnavskih šumah in se vračajo med gorice...

“Jaapec...”

Ko mu hropeče grgranje v prsih zadavi krik, se razjoče v nemočni nestrpnosti in leze počasi na kolena, kot da roti usmiljenje božje... šepeta:

“Jápec... pridi nam igrat... — Harmoniko ti dam... — Zares ti jo dam..., samo igray... — Hitro..., da ne bo prej konec... konec... praznika...” —

Fickovega Jápeca je Tomašekov klic ujel sredi goric. Prisluhnil je, kako se je njegov odmev valil preko dórnavskih šum... —

“Stari Tomašek so zopet dobre volje...”

Potlej se spomni:

“Harmonika... — Mogoče bi mi danes zopet pustili igrati..., č e so dobre volje...” — Spusti koš s plevelom na tla in se zažene v breg... —

Ko zagleda Tomaška skrčenega ob harmoniko pod sépom, ga zopet popade oni hlipavi smeh kot v zajezi...

"Hoj Tomašek...!"

Trese ga za rame in vlačí za roke.

"Sedaj bi jih moral zopet potisniti pod vodo," se smeji.

Ko se Vrablov Tomašek ne zgane, si ga naloži preko ramen in kot vreče odvleče v izbo na ležišče.

Splazi se na predókna in pobere harmoniko. Kot da je dvignil s tal nekaj svetega, ki je oskrunjenjo ležalo pod sépom, jo nese v hram in sede v kot pri peči.

Skozi majhna okenca izbe se prihaja poslavljat dan nad goricami. Tenek, živordeči žarek se igra s Tomaškovimi belimi brki, da se nasmíha... Narahlo ga poljubi na ozko odprte ustne in tiho odide...

Fickov Jápec čuti milino nasmeška, ki mu boža napeta lica. Tako prijetno mu je, ko drži staro Tomaškovo harmoniko med rokami, da mu prsti sami zbežijo preko tipk... —

Ko padeta v hiško Johana in Hanika, iz kota pri peči trepetajo mila sozvočja uspanke...

Obstaneta pri vratih in gledata, kako stari Tomašek tiho, spokojno spi kot pridno dete...

Potlej se dvigne... Zajame v sunkovito odprte oči razkošje odhajajočega dne za okencem in ga nese v pozdrav Kati in Tuniki, ki stojita pod podboji na široko odprtih vrat...

"Kata... — Tunika... —"

Johana in Hanika klecneti k ležišču in podpreta starca, da ga ne bi zadušilo hropenje v prsih...

Vrablov Tomašek dvigne roke kot za zahvalno molitev. Spusti jih na glavi klečočih žensk in napeto posluša mehke napeve harmonike, ki prihajajo od nekoč daleč... daleč..., kot iz pravljice...

"Kako lepo... —"

Napenja se, da bi se spomnil, kdo igra tako... — Pozna muzikante iz treh far... Kolkor se trudi spomniti, tako ni igral nobeden... To ni polka... ne valček... ne dvojniki... tudi čindara ne... Ne; tudi čindara ni... To je pesem trepetajočih jagnedi na vrh Kajžarja... migetajočega zraka nad vinskimi goricami... zlatih trobentic na prisojnih rodnih goric... in ples rdečega maka v raji zlate pšenice... —

"Oj... Jápec...", se nenadoma zave in njegove jasne oči vidijo žareči obraz godca za pečjo...

Gleda mu naravnost v oči in napeto poslušša... —

Potlej se potolažen spusti v zglavje...

"Seveda... — Nori Jápec... — Samo nori Fickov Jápec tako igra..."

In mu je tako prijetno v duši, ker se je spomnil...

"Jápec... — Ko bom umrl..., pridi po harmoniko... — Tvoja naj bo... — — Samo Tunike... moje Tunike ti ne dam... — Po Johanino Haniko idi..., če ti ugaja... —"

Potem objame Kato in Tuniko preko ramen in gre z njima v ščemečo svetlobo, ki se odpira v neskončnost nad goricami... —

Ko se zunaj utrne dan, je Johano in Haniko strah mrliča in norega godca za pečjo...

IV.

Fickovega Jápeca že dva, tri leta ni več prijemalo...

Nihče se še spomnil ni več, da se je Fickov Jápec nekoč zamaknil in prhotal z rokami kot z oskubenimi krili, in da so se ob takšni priložnosti goričanke ozirale v nebo, od kod bo prišla huda ura... Samo na jeziku vrhovljancev je bil še — nori Jápec...

Pa tudi to je bilo samo še navada. Če bi na priliko Púčkovo Gero nenadno vprašali, zakaj Fickovemu Jápecu pravi, da je nor, bogme ne bi znala takoj odgovoriti. In Púčkova Gera je poznala vse vrhovljance do obisti. Gorje, če ji je prišel kdo med zobe! Šele, če bi nekoliko pomislila, bi se najbrž spomnila, da je Fickov Jápec nekoč s svojim lajavim petjem klical hudo uro...

Tudi Fickov Jápec ni več mislil na tiste čase. Pač se je tu in tam spomnil, da so ga nekoč morali tepsti, če ga je prijelo... Pa to je bilo sedaj že tako daleč... Samo zadnji bratov udarec čez obraz si je zapomnil in je bil Bogu tako hvaležen zanj...

Sedaj je Fickov Jápec imel harmoniko, ki jo je podedoval po starem Vrablovem Tomašku... —

Kadar se je ozka dnika pod Kajžarjem odpravljala spat, je preko dórnavskih šum frfotal roj napevov, ki so puhteli iz mehov njegove harmonike. In če je ob sončnih nedeljskih popoldnevih sedel na predoknih in gledal, kako je nad sinje poškropljenimi goricami cvetel zrak, je njegova harmonika spremljala odmeve zvonov, ki so od daleč romali nad Kajžar in vabili goričance k litanijam...

Odkar ga niso več topli, je bilo v njem nakopičene toliko dobrote, da jo je razdajal

vsem v soncu ožarjenim bregovom. Njegovo srce je prekipevalo v milini, ko se vrhovljánska deca ni več podila za njim in ga obmeta-vala s posušenimi grudami zemlje... Kadar je sedel na predóknih in dihal iz harmonike drgetajoča sozvočja kot iz lastne umirjene notranjosti, je lezla vrhovljánska deca iz kuč, sedala na sêp in v grábice in z odprtimi, sli-nastimi usti poslušala Fickovega Jápeca, ka-ko je igral... Iz dnike se je dvigala rahla, sapa, ki je tako prijetno božala gola stegna, da se je deci delal srh po hrbtu, kadar je po-slušala...

Fickov Jápec je igral vedno isto in vendar tako različno pesem, kot da nima konca... Kot ne doseže konca pogled, ki se pase nad milino v dalj tonečih vinskih bregov... Po-vsod isto morje uresničene ljubezni božje in vendar povsod nova prelest goric... Kdo bi jo pač zajel z nebogljenimi rokami, ko je bi-la dobrotá božja najbolj radodarna, kadar je dihnila brstenje življenja na te bregove, da bi v njih dišavah živel srečen rod goričán-cev...

Fickov nori Jápec je bil goričánc!

Vrhovljánci so se Japčeve harmonike nava-dili kot poprej njegovega zateglega kričanja in frfotanja z rokami. Če bi nekega večera ali nedeljskega popoldne utihnila, bi čutili praz-nino, ki bi zazevala nad dnikami...

Ni igrala za ples, da bi se čeháki in deklin-e lahko ob njenih zvokih potili in dvigali s petami prah...

In vendar je Japčeva harmonika postala last vseh bregov... — —

Fickovemu Jápecu je harmonika starega Vrablovega Tomaška postala srce, ki ga je razdajal... Vsakomur... Topolam po vr-heh... Belim kučam v cvetečih slivjih... Ko-šatim domom po dolinah... Klopotcem in go-ricam... Potoku, nad katerim se je izgubljal beli ribič v dalj... Goloriti deci... Mate-ram... Starcem in starkam... Vsem... vsem dobrim goričáncem...

Fickov Jápec je bil tako srečen... —

Veselo žvižga predse, ko nese v strmec ve-lik koš sena, ki se mu košati tri lakte nad glavo. Oj, kako velika je sedaj njegova sen-ca, ki jo riše žarko sonce med rede goric! Ka-ko velik je Fickov Jápec!

Kajpak: harmonike bi sedaj ne mogel ti-ščati med rokami, ko nese seno za liško, da ji pod sprotoletje ne bo treba pokladati su-hega rožja. Zato pač žvižga predse, ko je svet okoli njega tako vesel...

Gorice se plavijo v sveži galici in za šumo v dniki se smeji Bogševi sušači, ki grabijo seno. Bogševi ga seveda ne nosijo na plečih v breg. Na voz ga bodo naložili, da ga bodo vlekli rejeni, ritasti konji, kot da bi premika-li hram... Seveda; mnogo deklet je tam, ki cvilijo od napetega zadovoljstva, ker jih če-háki potiskajo naglavíčki v návile sena in nič ne boli... Samo pleve tako dražijo, kadar lezejo za vrat in se prijemajo potne kože... Fickovega Jápeca veseli odmev kričanja iz dnike, kot da bi bil sam med sušači in z ráso-hami obračal šumeče seno... —

Potlej za ovinkom v klancu nad goricami presunljivi krik pregluši vrjéko iz dnike...

Fickov Jápec obstane... Prisluhne... Ne-nadni krik mu zaustavi dih...

"Kristuš... — Nekaj se je zgodilo... —"

Ízza ovinka drdra voz. Odskakuje po globo-kem klancu navzdol...

Fickov Jápec sliši obupen krik dekleta, ki se meša med ropot voza:

"Oha! — Ooha...! — O... o... o... —"

Odvrže koš, da zaječijo leskova rebra. Suho seno se razleze med trsje, da ga sapa nosi po meji navzdol...

Steče preko grabice proti klancu, ki pod goricami pada navzdol priti travniku ob po-toku.

"Oh," krikne in se mu zdi, da se mu ledeni kri v napetih žilah...

"Hanika...," šepne.

Po strmém, globokem klancu za penastimi konji odskakuje velik lojterski voz. Nezavrta kolesa odskakujejo po kolomijah. Težek voz potiska konje po strmini navzdol.

Za vozom teče Jóhova Hanika. Z dolgimi koraki; kot da se dviga od tal in leti po zraku... Razpuščeni lasje ji plapolajo v zraku... Veter ji visoko dviga krila... Z roka-mi se obupno oklepa vajeti in z dolgimi, lete-čimi skoki pada za vozom po strncu...

"Spusti vajeti," krikne Fickov Jápec.

Jóhova Hanika poskakuje z vedno večjimi skoki... Vihra po zraku...

"Spusti...!"

Njena ušesa bežno ujamejo Japčev krik med ropot voza.

"Ne morem... —"

Sedaj vidi Fickov Jápec, da ima Hanika va-jeti zavozlane okoli rok in da jo konji vlečejo nezadržno v strmec, ki pada vedno bolj na-vpično... —

Samo kratek hip... in Fickov Jápec obvisi kot orjaški netopír v zraku nad klancem, ki

pada pod njim navzdol... Iztisne iz goltanca nárazumljiv, pošasten, nori krik, da splašenim konjem zastane kri in se zdrznejo, kot da so jim zadrevenele noge... Potlej pade v voljno glino sredi kolnika... Konji se vzpenjo, preplašeno zafreajo in padejo na stran v breg, ki se boči nad kolnikom. Oje se prelomijo in zapičijo med konji v gomazeči pesek, ki se sipa po strmecu...

Fickov Jápec se dvigne kot plamen. Tiho, pomirjujoče prigovarja trepetajočim, stopicajočim živalem:

"Oha... oha... — Pšššt... pšššt... —"

Skrčen, vsak čas pripravljen na skok kot mače, stopa proti konjema.

"Pšššt... — Pšššt... —"

Potlej se v enem samem skoku obesi konju na uzdo in zagrabi tudi drugega... —

Ob zavihan rokav róbače si obriše znojno čelo in se nasloni na breg.

"Hvala Bogu...!"

Med debelimi kolki konjev vidi, kako se Jóhova Hanika pobira s tal in izmotava iz zadrgnjenih vajeti... —

Ko se konja mirno paseta v redki travi klanca, zleze mimo voza navzgor in se nasloni na kolo.

"Hanika..., te kaj boli...? —"

Jóhova Hanika stoji pred Fickovim Jápcem in gleda v tla, ko si naravnava krilo...

"Nič... — Hvala, Jápec... — Tako si dober... —"

"Ti si bila tako dobra z menoj... —"

Zasopljene grudi se ji napenjajo... Razburkana kri ji rdeči zdrava, sočna lica...

Kot da jo je sram pred Jápcem, ne ve reči ničesar več... Samo zapestja si menca in drgne lakti... Zlati pramen las ji pada preko čela in oči... Fickov Jápec vidi, kako ji v napeti žili pod vratom udarja vroče srce... —

Nikdar ni mislil na to... Samo s hvaležno toploto v duši se je toliko krat spominjal na tisto mehko, baržunasto dlan, ki mu je ono davno jutro s studenčnico pod glogom obrišala kri... Sedaj pa je čutil v rokah neko čudno, dražečo milino, da bi pobožal Hanikina žareča lica in jo držal tako tesno na prsih, da bi čutil vonj njenih plapolajočih las, ki jih je ljubkovala sapa...

Sedaj, ko jo je rešil, Fickov Jápec prvič čuti, da ima pač pravico na vse to... Kajpak, če bi ne bil skočil v klanec kot orjaški netopir, da so konji zapičili rúd v breg, bi Jóhova Hanika bila sedaj mrtva nekje v sredi

strmca... Zato je pač vse to sedaj njegovo... Ta zlati pramen las, ki plapola v rahli sapi... Te valujoče grudi... Vroče srce, ki udarja v napeti žili pod vratom... Mehke, baržunaste roke... Fickov Jápec čuti, kako ga boli božajoča mehko Hanikinih dlani, ko mu jih položi na čelo... Prsi se mu napenjajo v neznanjski sli, da bi zakričal preko bregov:

"Moje... —"

Tekel bi od hiše do hiše, odpiral vrata v priklet in oznanil vrhovljancem:

"Jóhova Hanika je moja, veste... — Rešil sem jo... —"

Jóhova Hanika s prstom bose noge riše v glino kolnika...

"Hotela sem zavreti... — Konja sta potegnili, preden sem utegnila zapeti verigo... —"

To je vse.

Da je hotela Bogševému hlapcu Petru pokazati, kako zna obvladati tudi divje, ritaste konje, ni povedala...

Samo za hip je dvignila oči. Fickovemu Jápcu se je zdelo, da se je za pramenom zlatih las odprlo sinje nebo... —

Potlej je mimo voza stekla v klanec.

Poskakovala je čez kolomije, kot da sapa odnaša v dolino pisanega metulja... —

Fickov Jápec gleda za njo, kako se izgublja za gostim škrabotinjem, ki se prepleta nad klancem, in ve:

"Hanika... — Kako te imam rad...! —"

Potlej se spomni besed starega Vrablovega Tomašeka, ko mu je igral zadnje popotnico, in mu je, da bi stekel za njo v dniko in jo na rokah nesel preko bregov...

Gre h konjema in pusti, da ga z mehlima, žametastima gobcema božata po dlani in licu.

In se spomni, da bo v kratkem Hanikin god...

Nestrpno čaka, dokler ne pride Bogšev hlapec po konje.

Prsi mu razganja novi, še nikdar občuteni napev... Prsti ga srbijo, žeja ga po stari harmoniki... —

Tisto noč so angeli prižgali zvezde za velik praznik. Še rosa po travnikih se je iskrila in potok je med jelšami in vrbami žuborel kot skozi noč položen srebrni pas.

Fickov Jápec gre s harmoniko čez hrbet ob Kórparovi zajezi navzgor. Na ozki brvi se ustavi in poslušá, kako mu drobni valovi šepetajo skrivnostno pravljico o dobroti... Kajpak; če bi ne bilo dobrote na svetu, kako bi on tisto noč pritiskal Tomašekovo glavo

pod vodo, da mu je zato zapustil harmoniko...? Je mu, da bi stopil z brvi v zajezo in čisto narahlo pobožal valove, ki so šumeli v noč... Potem se je spomnil, da ima nedej-sko obleko in čevlje, in je šel naprej... Skozi Borovje navzgor, preko mehke detelje in ti-hega slivja v Brebróvnik...

Z Vinskega vrha ima vse speče gorice pod seboj. Od Huma, ki se medlo blešči v meseči-ni, do Jeruzalema in dalje... Nekje v Páv-lovskih šumah bevsa lisjak, pri Svétinjah bi-je ura ob zvon... Drobní oblaki hite proti za-hodu, kot da umivajo debeli, okrogli mesec, ki leze izza Koga...

Fickov Jápec bi stal tu vrh Vinskega vrha in občudoval razkošni praznik noči nad gori-cami. Potlej bi snel harmoniko, sedel na sep in zaigral vsem tem bregovom, ki jih sreba noč v nedogled...

Daleč bi ga slišali. Tam preko vode bi se zganili otroci v prečudežnih sanjah in za na široko odprtimi očmi gledali v noč, da bi jih bilo poslej strah... Starci bi se zganili na le-žiščih in začutili, da se jim je v žilah zganil ostanek vroče krvi... Starke bi zaradi nes-panca morale šepetati molitve, da bi bilo pri živini vse srečno... Čehák bi se ustavil na poti v breg in prisluhnil... In poslej bi tiho, komaj slišno žvižgal Jápčovo pesem in jo ne-sel deklini pred ograda...

Fickov Jápec ve, da bi oživela noč...

Jazbec bi stekel iz koruze v mladoles... Čuk bi zastokal... in slavcu v glogu nad stu-dencem bi zatrepetalo srce v drgetajoči na-pev noči...

Studene pod glogom... Drobná kaplja, ki drsi čez zagorelo laket... Par mladih grlic leti preko sončne jase...

Fickov Jápec ve, kam nese svojo neizpeto pesem...

Z rahlimi koraki, kot da bi spečo dobro zemljo morale boleti njegove stopinje, drsa po grebenu naprej.

Pri križu nad Slanjčo vesjo obstane... Beli Bogec na svetem lešu z razprostrtimi ro-kami blagoslavlja noč nad goricami...

Iz dník in vseh bregov odmeva pesem har-monike, klarineta, gosli...

Fickov Jápec se nasmehne:

"Mnogo Hanik je v kučah vdiljen čez bre-gove..."

In nese svojo skrito pesem naprej preko Vinskega vrha... —

Krik harmonike in klarineta in gosli je ved-no močnejši... Udarja ga v čelo, bobni mu skozi ušesa v notranjost...

"Hanika..."

Njegov vzdih je kakor strah...

"Hanika..."

Spusti se skozi kópanje, kjer spi pšenična setev, skozi gorice, pod zasadam... Srce mu udarja v sapnik, noge drsajo po povešeni po-ti...

"Hanika..."

Lovi se za kolje, kleca navkreber, zapleta se v rozge, na katerih spijo mladi nastav-ki...

Ne ve zakaj; Fickov Jápec čuti, da ga je strah...

Hiti v noč, kot da oživlja dolga, črna senca za njim... Kot da se vedno bolj nezadržno izgublja v nič nekaj lepega...

Ne, Fickov Jápec še nikoli ni videl, za če-mer je hitel v noč... In vendar je bolelo, ker se je razblinjalo v nič in v prsih zapuščalo pekočo sled...

"Hanika..."

Po štirih se plazí proti predóknom, ki jih je z dolgim jezikom lizal odsvit iz odprtih lin... Kot strta žuželka, ki jo je pohodilo ne-kaj težkega, velikega... Čuti, kako prsti ne-gotovo grabijo za mehko travo... —

Skozi odprta okna polje vrisk harmonike, klarineta, gosli... Žgoč, dražec vrisk...

Fickov Jápec leži na trebuhu... Dviga gla-vo, odpira oči... Strmi v svetlo okno... Ču-ti, kako neznosno ga teži napev, ki je zaprt v mehovih na hrbtu...

Zakaj? — Moj Bog, zakaj? —

Naslanja glavo na rosna tla, stiska zobe... Boli... tako neznansko boli... Fickov Jápec ne ve, kaj je... Čuti samo, da boli do nezno-snosti... Mora se zagrabití za usta, da se mu nohti zajedajo v lica... Čuti, da bo zdaj, zdaj bruhnil iz njega lajajoči krik... Potlej bodo udrlí skozi vrata razgreti plesalci, ki jim bo smrdelo po šmarnici iz ust... Pogra-bili bodo, kar jim bo pri roki... in ga bodo topli... In Hanika ne bo prišla, da bi mu u-mila kri... Nocoj ne... Zakaj ne? Zakaj...? "Hanika pleše... — Ha-ni-ka..."

Harmonika v izbi kolcne kot pijanec... Prelomi se cviljenje klarineta in gosli...

Sedaj Fickov Jápec ve, da Hanika ne bo slišala njegove pesmi... Sedaj ve, kaj bo li... —

Drobna, iskreča se kapljica, ki drsi čez zagorelo laketa...

Fickov Jápec pa vidi skozi črno senco perunika in fuksij na oknu, kako se zagorela laketa ovija okoli vratu Bogševega hlapca Petra...

Potlej harmonika in klarinet in gosli zopet zakričijo... Topot nog... Cvileči smeh...

Drobna, iskreča se kaplja zdrsnje preko lakti... Pade na Japčevo lice in zapeče...

"Ha-ha-nika..." šepne.

Zagrabi se za usta... Sliši, kako grozotno odmeva preko šum:

"Haaanika..."

In se izgublja v prazno noč...

"Sedaj bodo prišli... Vsi bodo imeli kole v rokah... in me bodo zaklali..."

Kot da bo zdaj, zdaj padlo po njem, z grozo odpira oči... Preko vročega lica zdrsnje debela, okrogla solza norega Fickovega Jápeca in se mu razbije na dlani...

"Hanika... — Pokojni Tomašek so rekli... — So rekli, da Tunike ne dajo... — Naj grem po tebe... — — Hanika... —"

Potlej se grozotno jasno zave:

"Nori Jápec... — Nori Fickov Jápec... — — Seveda..."

Skobaca se na kolena. Počasi drsa preko podstenja in se s čelom nasloni na steno. Trese se zaradi udarcev nog, ki jim igrajo harmonika, klarinet in gosli, da odmeva v noč...

"Bogšev Peter... in Jóhova Hanika... — Nori Fickov Jápec..."

Krik bolečine je umrl nekje globoko v prsih... Fickov Jápec čuti, da nima moči zanj... Nima moči, da bi ga bruhnil... Sedaj ve, da ne bo odmevalo preko nočnih šum... Še sam ne sliši, ko šepne:

"Hanika... —"

Sam ostane s skrito bolečino globoko v prsih... —

Obrne se in klecne preko podstenja in predoken navzdol...

Teče v noč... Skozi gorice, preko kópanj, mimo borovja...

Sam s pesmijo, ki ga teži v starih mehovih na hrbtu...

Šele nad visokim kamnolomom se upehan ustavi... —

Previdno sname harmoniko in jo objame, kot da pestuje nežno, nebojgljeno dete...

Topli prsti pobožajo drobne tipke... Harmonika poltiho zajoče v mesečno noč...

Sedaj je vse okoli Fickovega Jápeca tako svetlo... Ščemeči, praznični dan se je razpel nad goricami od Huma, preko Svétinj in Jeruzalema do Kápele in Koga... Neizmerna dlan božja stoji nad goricami... Breza na vratéh se sklanja, in iz sveže poškopljjenih goric puhti posvečeno kadilo...

Fickov Jápec gre samemu žarečemu soncu naproti... Z njim gre njegova harmonika in poje, da tako lepo odmeva iz dnika... In nihče ga ne tepe... Goričanci odpirajo okna, da bi prišla njegova pesem k njim v vas... Otroci gredo za njim... Koliko otrok! Dvigajo jánčice in plešejo v dišeči sapi... Pri Svétinjah zvoní, ker je velik, svetel praznik... Ne zvoní mrtvecu... Fickov Jápec igra... Veselo mu plešejo prsti preko tipk... Kot da igrajo nemirni listi trepetlike ob sépu... Vse gorice okoli njega se spreminjajo v pesem... Od povsod poje pesem norega Fickovega Jápeca, ko gre v sredino žarečega sonca... — —

Za hip obvisi v zraku kot strahotna, črna nočna ptica...

Potlej obleži pod kamnolomom, kot da bi mirno legel spat... Harmonika se odbije in sproži kamenje, ki odskakuje v dniko...

Potem je vse tiho...

Samo pijan vrisk harmonik in klarinetov in gosli ori pod migetajoči nočni svod...

Bledi žarek meseca zdrsnje preko črnega curka krvi, ki Fickovemu Jápecu leno počasi polzi iz napol odprtih ust... in se ustavi... — —

Ko je Jóhovi Haniki padel Bogšev Peter nekje v vojni, je mlada vdova pripovedovala otrokoma, kako ji je tisti vroči poletni dan nori Fickov Jápec rešil življenje. Le tega jim ni znala povedati, da je bila njegova najlepša pesem namenjena njej, ki je ni nikoli slišala... — —

IRENA

Temna in viharna je bila tista noč nad dolžkim mlinom. Nekje za Poganjci se je grmelo, kakor bi nekdo valil težke sode in čez Veliki Slatnik se je razklalo nebo, da je švisnilo skozi rogovilasto gabrovje, kot da bi nekdo opletel z bičem. V vrhovih je završalo in prve kaplje so se ustavile na listju.

Stražar nad taborom si je privihal ovratnik in se stisnil k deblu.

“Vražja noč, kakor nalašč za sovražnika. Prav do gnezda se lahko priplazi in nas podavi kar v spanju.”

Zadiral je oči v temo, pa ni videl pedi pred seboj. Le kadar je opletel blisk skozi vihar, se je posvetilo med gabrovjem, da so bile skale razmetane med bodičevjem kakor prihuljeni sovražnik, plazeč se k napadu.

Stražar je videl, da se je nekaj temnejšega kakor noč, premaknilo za skalo. Vlegel se je za deblo in pripravil puško.

“Vražja tema!”

Spet je posvetilo med kamenje in zdelo se mu je, da se je senca potegnila drugam. Potem je tresčilo, da se je zamajal hrib in vtilo se je kakor za vesoljni potop.

“I, kdo bo vendar napadal v takih nočeh.” Stražar se je kar pilepil ob skalo. Dež mu je že silil za vrat in po premočenih rokavih je voda polzela v žepe.

Spet se je zaletelo, kakor da bi hotelo izrutati vse gabre, potem so se bliski unesli in grmenje se je izgubljalo za vrhom.

“Ej, da bi imel človek pest suhe mrve, ali da bi vsaj lahko zakuril.” Stražarja je namočilo, da bi ga kar ovil.

“Prav za prav bi pa že zamena morala priti.” Tako vražje dolge se mu zde te štiri ure.

Z očmi je bodel v temo, pa se ni izluščilo nič le veter je zavijal skozi rogovilasto gabrovje.

Namočeno listje pod njim se je parilo. Oči so postajale trudne in mokre, veke so se kar sprijemale.

Tam spredaj je menda nekaj zašumelo.

“Zamena!” — Pomel si je zaspane oči in zadržal dih.

Nič—. Pozabili so nanj. Ali pa so odšli drugam in ga pustili tu, samega v tej divjini.

Neka čudna otožnost se ga je lotevala. Najraje bi zaspal in se nič več ne zbudil.

“Če je res, da so odšli —?” Prisluhnil je v noč, katera se mu je zdela, da postaja že redkejša tam na vzhodu.

Prav nič se ni zganilo od tabora.

“Kam naj krene iz te gošče? Če ga dobi sovražnik!”

Še globlje mu je zlezla glava v privihani ovratnik. Preložil se je na sparjenem listju in trudne veke so mu zlezle skupaj.—

Nič več ni čutil mokrote in premočena obleka je postajala prijetno topla.

Tako lepo je bilo, kakor doma na topli peči, kadar zunaj zavija veter — —

Nič več ne sika strelji, le veter se zaganja v stene. In brat se je vrnil z Raba in očeta so izpustili iz zaporov. — Tako lepo je na varni, topli peči; tam ožive spomini preteklosti brez strahu in bojazni, brez misli na razbito družino. Vsi so spet skupaj, v varnem toplem domu, zunaj pa zavija burja...

“Straža!” Sunek v nogo ga je prebudil.

“Vstani! Kje imaš puško?”

Nad začudenim stražarjem se je sklanjal obraz dežurnega.

Kakor da bi jih ugasnil, so se nehale sanje in mrzla stvarnost je padla na stražarja z vso težo sramotno razočaranega vojaka.

“Zakaj si spal—?”

Nič ni odgovoril stražar, še pogledal ga ni, le nervozno se je oziral za puško.

“Je ne boš našel!”

“Zakaj si mi jo vzel?”

“Če bi te našel poveljnik, bi te ustrelil kot psa,” je bil trd dežurni.

“Daj mi puško!” Stražar se je tresel. Zeblo ga je mokrega v rosnem jutru in bal se je.

“Kam si jo skril?” je bil že kar nervozen.

“Poveljnik ti jo bo vrnil!”

“Nikar,” je prosil vojak. “Že dve noči — —”

“Tudi, če bi bil štiri, bi moral vzdržati.” Dežurni se ni premaknil.

“Glej, da ne dobim tudi tebe tako kot tega,” je naročal službujoči novemu stražarju. Potem je vzel najdeno puško, ki jo je prislonil za skalo in odšel.

Počasi, težkih korakov, se je stražar vlekel za njim. Na grebenu je postal. Bilo mu je, kakor da bi ga okradli nečesa, kar mu nihče ni-

koli več ne bo vrnil. Stal je sam, ponižan, kakor oropan življenja.

Sonce je premežikalo skozi gabrove mladice in sušilo premočene bregove, med katerimi so se vlekle megle. Deževne kaplje so se iskriale na mokrem listju. Kot veliki biseri so se večale in padale pa se spet ustavljale na listih, da je tiktakalo v jutro, kakor bi prešteval cekine.

Tam od Črmošnjic je zavelo preko doline, da je zadišalo po resju in jabolčnem cvetju. Kakor nanovo umito je bilo to majsko jutro.

Razoroženi stražar je stal nad skalami za cesto in je pljunil v resje, kakor da bi preziral vso to lepoto, ki se je prebujala okrog njega. Tako težka je bila zanj ta pomlad.

“Opoldne na zboru ga bo sodil poveljnik. Pred vsemi fanti ga bo osramotil in potem bo sledila kazen — kakor večni pečat sramote. Morda ga bo dal celo ustreliti.” Vojaka je tistnilo v prsih, kakor da bi mu že sklepali roke na hrbtu.

“Da se ni zdržal, ta vražji spanec,” ga je jezilo. “Ne spanec, pohodi, naporji so ga premagali. Saj že ne pomni, kdaj je spal vso noč.”

Skoro je iskal izgovorov, kaj bo rekel poveljniku, ko ga bo opoldne poklical iz vrste.

Kar vidi ga, kako raste, s prekrižanimi rokami na hrbtu in se pne proti njemu. Tiste temne oči zadira vanj, da bi mu razgrebel dušo. On pa stoji majhen in droben, kakor obsojenec. Srce mu razbija, kakor da bi stal pred vešali. Stroge poveljnikove besede udarjajo kakor pečat obsodbe.

“Razumem, gospod poveljnik!”

Vojak se je zravnal, kakor da bi ga nekdo dregnil z bajonetom pod rebra. Razumel pa ni prav ničesar. Potem je pozdravil in se zasukal. Ko je odhajal, je videl v vrsti prezirljive poglede in dežurni si je pomel roki. Fanta je zabolelo. Če bi ga gnali pred jamo, bi mu bilo laže.—

“Nič!” je udaril kakor v korajžo sam sebi. “Grešil sem, čeprav nehote, to vedo vsi, tudi poveljnik to ve in takega naj me kaznuje.”

Sonce se je že odtrgalo od črmošnjiških češenj in ogrevalo namočeni breg. Vojak si je pretegnil premrle ude in si popravil mokro obleko ter se spustil proti taboru. Tako težki so bili koraki, kakor da bi nosil zločin v srcu in prazne roke so mu zatrjevale obsodbo. Za robom na levi je čakal tabor.—

Nenavadno vrvenje je opazil med debli okoli šotorov in zdelo se mu je, da je tabor glasnejši in številnejši.

Fantu je obstala žlica. “O-o-o, vi — gospodična!” — “Nič več, ne eno ne drugo. Irena mi pravijo sedaj in tikaj me. Ti si pa Branko, kaj ne?”

“Da niso prišli novi fantje—?”

Vsak dan jih je čakal in se veselil z ostalimi trenutka, ko dospé novi vojaki, to pot pa je osupel.

“Da, novi fantje,” je spoznal. Začudene oči so štele nove obraze.

“Najmanj dvajset,” je ugotovil, “in vsi ti bodo opoldne navzoči — da bo sramota še večja, ta viharna noč jih je prinesla. Kje neki so prišli v tabor? Gotovo s spodnjega konca — ali pa so šli mimo njega, ko je spal — —”

Fantu je misel kar obstala. Najraje bi zbežal in se skril v tej divjini.

Obšel je skale, da bi ne padel ravno v sredo tabora in zavil proti kuhinji.

“Kaj, ali prav vidim—?” Postal je ob grmu in gledal.

Vitko dekletemnih las se je pogovarjalo s kuharjem. Njen glas je kar zvonil pod debelimi gabri, skozi katere je sililo sonce.

Vojak je gledal — “dekle v tej divjini”. Pozabil je na prestano noč, celo to, da so mu vzeli puško.

Spustil se je do kuhinje. Komaj so ga opazili. Dekle je bilo središče. Toliko sonca je bilo to jutro v taboru.

“Straža?” je vprašal kuhar.

“Da, šesta trojka,” je javil vojak.

Kuhar je nagnil kotel in nalil fantu prežganke.

“Dobro jutro, dekle!” ji je voščil, ko so se srečale oči. “Nova vojska!”

Dekle je prijazno odzdravilo.

Fant bi se rad približal in povprašal, kdo in odkod so novodošli, kaj je njo gnalo v to divjino, pa se je bal, da bi ga kdo ne vprašal po puški.

Vzel je porcijo in odšel na rob tabora — da bi bil sam. Pokusil je mlačno juho, pa mu ni nič prav teknila. Dogodek iz jutra se je obesil nanj kakor greh izobčenca.

Opoldne, na zboru ga bo poklical poveljnik iz vrste —

V skalah nad njim je zaškrtal čevelj.

Fantu je obstala žlica.

“O-o-o, vi, —gospodična—!”

“Nič več, ne eno ne drugo. Irena mi pravijo sedaj in tikaj me. Ti si pa Branko, kaj ne?”

Fant je osuplo strmel v odločno črnolaso dekle, ki se je naslanjalo na puško. V njenih velikih, drznih očeh je bilo neko pričakovanje.

“Kdo ti je povedal moje ime?”

Namesto odgovora se mu je samo poredno nasmehnila.

“Ti si stražil nocoj, kajne.”

Fantu je udarila kri v glavo. “Kaj le skriva? Torej ves tabor že ve, da je zaspal.”

“Da,” ga je skoro zmedla.

“In vso noč so te pustili tam na dežju!”

“—Da,” je prikimal vojak, ves osramočen. V dekletovih očeh pa ni bilo več drznosti. Zagorele so mehko in božajoče, pa vendar je klonil glavo pred njimi kakor pred materjo, ki ga je zalotila pri grehu.

Nekaj mehkega je začutil na mokri rami, kot da bi se ga dotaknila ona — mati.

“Branko, dežurni mi je dal to puško, naj jo nesem tebi; menda je tvoja?” je hotela biti nevedna Irena, da bi ne ranila.

Fant se je zdrznil. V očeh mu je zagorelo kakor otroku, ki seže po izgubljeni igrači.

“Irena!”

Najraje bi jo objel in pobožal kakor mater.

“Hvala ti — Irena!”

Namesto dekleta je objel in poljubil puško, ki mu jo je dala.

“Nekaj sta govorila z desetarjem o tem, zjutraj tam poleg mojega šotora. Tudi desetarju se ni zdelo modro. Potem sem šla sama k dežurnemu in izročil mi je puško,” je pojasnila Irena vprašujočim očem.

“Tako dobra si, Irena kot moja mama.” Fant je bil lahek kakor grešnik po spovedi.

Ves tabor je že oživel. Fantje so čistili orožje, sušili premočene cape ter se seznanjali z novodošlimi. Iz skupine ob vhodu, se je utrgala pesem:

“Stoji, stoji tam Celje belo...”

Živahno in udarno se je spustila pod sveže gabrovje. Ves tabor je zalila in korajžno udarila čez rob v dolino, da so vzvalovile megle, taleče se v soncu.

“Kako veseli so fantje.” Irena se je naslonila na skalo in poslušala z odprtimi usti.

“Ker so korajžni. Sedaj se ne bojimo ničesar. Vas smo čakali kakor svobodo.”

“Ste vedeli, da pridemo?”

“Menda je poveljnik vedel, zato smo tolikokrat krožili čez one griče. Ej, tisti dnevi!”

“—In oni, ki so sledili potem.” Ostra guba se je zarezala na visokem dekletovem čelu, kakor da bi hotela zakriti vso težo prestanih dni.

“—Tisto noč so udarili v vas, kakor da bi se utrgala krvava zvezda in potopila dolino pod seboj. — Tisto noč se mi je zdelo, da se tudi kamenje spreminja v pepel in da je dolina obsojena s kaznijo Sodome.

Dekle je povzelo, kot da znova čuti težo one noči.

“Kot bi goreli vsi grunti, je žarelo nebo in nihče ni reševal. Ljudje so se stisnili in so komaj še samo nase mislili. Med praske-tanjem plamenov, ki so lizali domove, so se rezale strojnice v posmeh življenju, ki se je otepalo smrti.

V kleti, v hleve, pod postelje so se poskri-li ljudje. Rdeči vojaki so jih vlekli kakor živino iz staje in gonili na trg pred cerkvijo.

Tisto noč bi morali soditi tudi mene, to so mi prerokovali že rdeči vaški zaupniki, zato mi je bila sodba znana.

Takrat še sem se bala smrti, zato sem poskušala ubežati. Pa nisem več mogla, hiša je bila obkoljena in vsepovsod po vrtu so bile temne sence.

Ko je udarilo na okno, me je vrglo. Preko temnega dvorišča sem se izvila na pod, kjer je bilo skrito orožje.

Kaj so počeli sovražni vojaki v hiši, nisem vedela, le prerivanje in kletve sem čula in psa, ki se je trgal na verigi, dokler ga niso ubili.

Potem so izvlekli vozove in naložili naropano.

Klečala sem na podu in rotila Boga, naj me reši njihovih rok. Menda sem si že tudi

smrti želela, le njihovih rok me je bilo groza.

Že je potihnil ropot; z vozmi so krenili in mislila sem, da ni nikogar več. Hotela sem pogledati skozi priprta podna vrata, tedaj pa se je posvetilo na dvorišču. — Zadnji, s polnimi nahrbtniki, so odhajali. Dva sta se utrgala in ustavila v hlevu. Tretji pa je zavil — na pod — —

Ne vem že več, kako mi je bilo tisti trenutek. Menda sem hotela krikniti in zbežati, skozi zaprto steno, pa me je strah priklenil, da sem okamenela, z revolverjem v roki nasproti partizanu — —

— In takrat se je zgodil čudež. Čudež ti pravim, ker sem čutila Boga tako blizu kot še nikoli dotlej.

Kot bi ga sprožil, je odskočil partizan s stopnice in se zgubil v temo. Cev revolverja mu je tiho sledila. Tedaj šele sem prav začutila, da stiskam orožje. Roka mi je klonila po silnem naporu in v vso težo črne noči je posvetila iskra neke čudne neznanе sreče; ne zato, ker je bežal presenečeni sovražnik, ampak ker sem zadržala smrt v naperjeni cevi — —

Potem sem zbežala še sama v temo — —

Z nočjo so odšli tudi partizani. Ostali so le prazni izropani domovi in pogorišča so ugasala z dnem.

Bledi, upadlih obrazov so prihajali ljudje iz skrivališč. V steklenih očeh jim je ostala prečuta noč.

Nič niso govorili med seboj, kajti vsaka beseda bi mogla biti vzrok nove smrtne obsodbe saj v dolini ni več pravice življenja.

Tisto noč so odgnali tudi kaplana, ki je bil sojen že o Božiču — —

Irena je postala, kakor da bi se poklonila spominu dobrega gospoda.

“Ko smo čuli, da je v Gorjancih zadihala svoboda, smo se dvignili tudi v naši dolini. — Ne prej — šele, ko so nam povedali, da nimamo pravice živeti. Šele ko so oznanjali, da bodo zbrisali meje v naših goricah, so naši fantje odvrgli kopače in zgrabili za puške. Takrat je utonila breskrbna pesem na vasi — in ko je rožmarin zgorel na ožganem oknu, sem šla tudi jaz — —”

Ireni je klonila glava in goste trepalnice so ji ugasnile njene temne oči. Globoko je vdihnila sveže jutro, kot bi hotela zajeti ponasmeh:

“Vsega so me okradli!” je dahnila komaj

slišno. Potem je zganila z glavo, skušajoč odpoditi težke spomine.

“Veš, Branko, to je preizkušnja naroda v tem času. Če jo bo vredno preстал, bo ta čas del junaške zgodovine, če ne, bo to pečat ne vrednosti za narodovo bistvo. Mi pa smo gibal naroda, ki mu ustvarjamo čas; vsak zase skoraj nepomemben vzvod, združeni pa smo oznaka časa, sedanjega in prihodnjega — smo narodova sila, življenje in cena, od Boga določena v njegovo službo.

Tako vzvišeno se mi zdi naše poslanstvo, da se zbojim misli nase kakor greha sebičnosti, ki bi onečastil sveto poslanstvo. Čim hujše so žrtve, tem silnejše je življenje domovine — —”

“Irena, ti si kakor svečenica.”

Branko je zrl, kot bi gledal boginjo. Tako majhen se je zdel v primeri s tem dekletom silne odpovedi, polnim idealizma.

“Ne, samo slabotno dekle sem, ki so ji potisnili orožje v roke, potem ko je na okno udarila groza namesto vasovalčeve pesmi. — Dekle, ki se brani nasilja in hoče braniti pred njim; dekle, ki...”

“Zbor!” je klical dežurni spodaj v taboru.

“...ki — je pozabilo na sebe — Zato stopam med vas — neznani prijatelji — —”

Naslednji večer se je dvignil bataljon. Mirenški fantje so vedeli za skrivališče orožja. To je bil tisti dolgi, naporni marš skozi noč, ko se je lakenška dolina vlekla skozi sovražne zasede kakor težka večnost in so bolni fantje zaostajali daleč za kolono ter čakali sovražnika, ki jim je sledil, kakor zadnje muško pred odrešenjem. Tam nekje spredaj pa je čakalo jutro in — narasla Krka.

“Je zveza — ?”

“Ni, ni zveze”, se je vedno in vedno trgal šepetajoči odgovor skozi trudno kolono.

“Zadnji — bolniki so zaostali.”

Poveljnik je bil nestrpen. Vsak trenutek bo sovražnik udaril nanj v tej zakleti dolini. Zbiti fantje mu ne bodo kos. Ne, to noč ne.

Naprej, preko Krke, sicer nas podavijo kakor pse. — Ne — ne smem — bolniki! Tudi ti fantje so moji.

Kolona je čakala ob cesti kakor temni mejniki, ki čutijo božajočo pomlad prav tako kakor neurje in zimo — fantje so dremali stoje, zanje je mislil poveljnik — —

Potem so prikrevsali bolniki in — Irena med njimi.

Kordunaš, ki so mu otrdela kolená, se je vlekel ob njej, z drugo roko pa je podpirala obstreljenega desetarja. Za njimi so šepali ožuljeni in obnemogli. Ko naj bi oddahnili, se je kolona premaknila, Irena pa je spet in spet zaostajala s fanti. —

“Da jih oni ne dobijo v roke!”

—Ko so na vzhodu ugašale zvezde, se je pred prostranim gozdom zasvetila Krka.

Široko se je razlivala kalna reka, narasla po zadnjem neurju in grozila trudnim fantom, ki so obstali pred njo.

“Naprej!” je udaril poveljnik. “Tam na drugem bregu je rešitev, tam jih počakamo, ali pa nas pogoltne ta voda in bo kakor večna sveža gomila šepetala nad nami pesem svobode.”

Trojka prostovoljcev se je pognala v vodo, ostali so polegali za grebenom.

“Pa če jih gozd onstran reke sprejme z rafali —?”

Poveljnik je upal, da bo še pred jutrom prebredel reko, pa jih je ta vražja dolina ogoljufala.

Za Gorjanci se je odpiralo jutro. Nekje daleč so se utrgali strelji —.

Poveljnik je zadržal dih — “Irena, — bolniki,” ga je zaskrbelo.

Še ponoči ji je naročil, naj se umakne s fanti v hišo na koncu doline, kjer žive dobri ljudje.

“Potem, po borbi se vrnemo po vas,” ji je zagotovil v tej stiski.

“Zdi se mi, da so bili ti strelji globlje v dolini,” je Iztok uganil poveljnikovo skrb.

Milan ga je samo hvaležno pogledal.—

Težka in umazana se je valila Krka ter se zaganjala v upirajočo se trojko, ki je opletaje se brodira umazano valovje.

Brko, Laco in Gliha so se borili z naraslo reko. Včasih se je kdo izmed njih udri do vratu, pa šta ga tovariša spet obdržala.

Fantom na bregu se je zdelo, da že omagujejo; je le preveč napora, saj jih je zaneslo za celo širino reke.

Eden izmed trojke je pomahal s čepico.

“Na varnem so,” se je razveselil poveljnik. Iztok jim je na isti način odzdravil.

Pa sta krajna dva začela otepati z rokami, kakor da bi odganjala težko, umazano vodo.

Fantje na bregu so se dvignili s tal in nervozno zrli na borečo se trojko.

“Omagujejo,” je zaskrbelo poveljnika.

Komaj je izgovoril, sta se pogreznila prva

dva, da ju je zalila voda. Zadnji je dvignil roke, kakor da hoče zagrabitati rešitev, pa je spodneslo tudi njega, da je omahnil v valove.

“O Bog!” je poveljnik stisnil zobe, da so mu iztopile lične kosti. “Nebo samo se je zaklelo proti nam!” Fantje so bili nemirni. Tovarišem niso mogli pomagati.

Potem so se pognale roke iz vode in blizu njih druge; potem glava in zopet roke. Eden izmed potaplajočih se je obdržal nad vodo in poskušal najti trdnejša tla. Zdelo se je, da se je dvoje rok našlo in sklenilo.

Fantom na bregu je zastajal dih. Čisto so pozabili na sovražnika. Oči in misel so bile pri potaplajočih se tovariših.

“Eden jo bo zmazal,” se je zbudilo upanje na bregu. “Zdi se, da Laco, on je dober plavač.”

Spet se je dvignila glava in ob njej še druga. Pokazale so se rame in prsi. Dvoje teles se je tesno oklepalo, kakor da bi grabilo življenje in umazani valovi so butali vanj.

Prvega je že zaneslo do vrbovja ob bregu, ostala dva pa se kar nista mogla razkleniti.

Na bregu ju je čakala vojska.—

Previdno sta tipala korake. Dno je postajalo plitvejše, prebredla sta najmočnejši tok.

Kakor dve mokri cunji, sta obvisela na bregu. Laco jima je ponudil roko.

Krenili so proti gozdu, ki jih je sprejel brez strellov. V grmovju pred njim je požvižgaval kos.

“Za njimi!” je udaril poveljnik in se prvi pognal proti vodi.

“Če bo še čas,” je podvomil sam zase.

“Sklenite vrsto in trdno se oprimate drug drugega,” je bilo povelje.

Kakor dolga kača je previdno lezla kolona v kalno vodo. Glavo je zanašalo že proti sredini, rep pa je še vedno čakal na bregu.

Za gričem pred reko so se pokazale bližajoče se postave. —

“Partizani—” — Sovražnik jih je dohitel.

Fantje so nemirno valovili. Kakor uklenjeneci so bili v vodi. Sovražnik jih bo kosil brez posebne nevarnosti zanj.

“Zaščitnica na bregu v streke!” je šlo povelje zadnjim ki so še čakali na bregu. Ostali v vodi so namerili orožje

Hiteči sovražnik se je naglo bližal; se potopil za grič, pa se spet pokazal — in ženska med njimi —.

"Irena!" je udarilo skozi vrsto. Fantom je klonilo orožje.

K bregu je hitela zasopla Irena z bolniki, ki jih je vodila.

Brez pomišljanja je zabrodila v umazano Krko in se sklenila v vrsto.

"Naprej, hitro naprej!" je izstisnila iz zasoplih prsi. Njeno visoko čelo je bilo potno.

Poveljnik je vedel: "Sovražnik je za petami. Če nas dohiti v reki, bo tekla krvava." In kljub silni stiski mu je zagorelo v očeh ob pogledu na došle bolnike in junaško dekle.

"Tega ne bi verjel nikoli!" je priznal Iztok.

Sonce še ni obsvetilo stroškega gozda, ko so prvi iz kolone že dosegli breg, kjer sta jih sprejela Joco in Gliha, ki sta stražila dohod onstran vode. Laco pa je pazil, da jih ne bi sovražnik presenetil iz gozda.

"Naprej!" so priganjali zadnji v vodi.

Utrujeno so se vlekli fantje iz reke in za vsakim se je potegnila kalna voda, kakor da bi ga hotela obdržati v svojem objemu.

Poveljnik je priganjal. Rob na oni strani reke je bil tako sumljiv.

Nad borštom so se zbudili vrani z glasnim krakanjem. Vrhovi v Gorjancih so že goreli v soncu, ko so se zadnji v koloni grabili za breg. V gube upadlih obrazov se je zarežal trud in silen napor. V očeh ni bilo več ne ognja, ne pričakovanja.

Najraje bi obviseli kar na bregu in čakali — morda smrti, — da smrti! Včasih bi človek tako lahko umrl — —

Le dvojice oči ni otopelo ob silnem naporu. Irena —

Komaj je dosegla breg, že je hitela k fantom, bodrila in pomagala, kot da ne bi šla v pohodu lačna in neprespansa, skozi noč in naraslo reko.

Onstran vode, nad grebenom se je dvignila postava.

Poveljnik je zadrli oči preko reke, potem je ošvrknil s pogledom zadnje, ki so se poganjali proti bregu in zamahnili fantom na suhem.

"Na položaje!"

Kakor bi treščilo, je udarilo ostro povelje in vrglo fante na mesta.

"Ciiuu" so se utrgale kroglice z nasprotne brega, da je prst kar škropila nad glavami.

Sovražnik je došel do Krke.

Prvi rafal je udaril previsoko, za drugega

V vodi ob bregu pa je stala Irena in lovila obnemogle roke. Pozabila je nase, ne da bi se zmenila za strele. Zadnjega je počakala v vodi in mu pomagala na suho.

ni bilo več časa. Fantje so se znašli. Pozabili so na utrujenost in se postavili v bran. Njihovi streli so preprečili nov rafal, ki je bil merjen v pogin onim v vodi, ki so se nemirno poganjali, da bi dosegli breg. Sovražni streli so bili slabo merjeni, vendar nevarni. Belokranjec Jože jo je staknil v roko, Galetu pa je razcefralo bluzo.

V vodi ob bregu pa je stala Irena in lovila obnemogle roke. Pozabila je nase, ne da bi se zmenila za strele. Zadnjega je počakala v vodi in mu pomagala na suho.

Fantje iz gozda so krili umik.

Ko je sonce pozdravilo Krko, je bil bataljon že v smrečju. Vojaki so se grelj ob ognjih in sušili premočene cunje. Irena je stregla bolnikom.

Poveljnik je pregledal položaj, dal povelja ter se približal ranjenim.

"Čestitam, Irena!" ji je ponudil roko. "Juna, tega ne bi pričakoval niti od fantov!"

Lahno so pordela njena lica in na svežih ustnah se je ustavil nasmeh.

"O, prav nič ni takega, kar bi bilo vredno priznanja," je dekle hotelo biti skromno.

Irena ni nikoli čakala pohvale.

Potem so se vrstili napori, borbe in nove sti-

ske vsak dan kakor pohodi bataljona, pa Irene ni strlo. S fanti je korakala v dolgih nočeh, s fanti gledala ogenj in kri.

Ce je vojak omahnil ranjen v borbi, je sanjal, da umira ob materi — Irenina roka je božala njegovo blede čelo. —

Ko je vžgalo na Krki, je bila med fanti. Pri Gracarjevem turnu je obvezovala rane. Vzpenjala se je preko Gorjancev. V Brezovici in Pleterjih je božala rane, v Kostanjevico je hitela skozi noč in zasede! Mokro polje, Slatnik, Dolž, Bela cerkev in še in še.

Kakor beli mejniki so kraji s pozabljenim junaštvom in nepisanim trpljenjem, preko kamenitih potov skozi gorske vasi, vkovanim v stopinje ožuljenih trudnih korakov.

Irena!

Kakor molitev so fantje šepetali njeno ime.

In ko je prišel poslednji maj, ko so prodali našo Slovenijo, je hitela čez Štajersko z bolniškim transportom, da bi rešila ranjene fante.

Pred mejo, ko se je proga lahko nagnila, se je ustavilo. Stroj se je pokvaril — delo sovražnih strojevodij. Zadaj je pritiskal sovražnik.

Ranjeni fantje so bili kakor privezani; ta-

ko tesno je bilo tisto popoldne! Zdelo se je, da ni nikogar več, ki bi jih izpeljal iz sovražnih rok.

Tedaj pa je Irena mislila za fante. Kakor angel miru je hitela bolniška sestra od vagona do vagona in pomirila težko ranjene ter zbirala invalide in lažje ranjene fante, da ji prihitijo na pomoč.

“Ne, ne smejo jih dobiti oni!”

Najraje bi vsakega posebej prenesla preko meje, kamor ne seže rdeča zvezda.

Sto rok se je stezalo proti njej. Na vprašujočih ustnah je zastal krik ranjenih.

In zgodilo se je, česar ni nihče več veroval.

V kolesih je zacvililo, potem se premaknilo težko, kakor da vozijo vse trpljenje domovine v tistih dneh.

Irena, z invalidi in ranjenci je premaknila vlak z bolniki in ga potiskala tja do meje in preko v svobodo. —

Fantom je gorelo v očeh, kakor otroku, ki se je prižel v materino krilo.

Irena!

Vojaki so jo spoštovali kakor mater.

Da, kakor mati je bila Irena, dekle, ki je pozabilo na sebe.

BOŽO KRAMOLC

Ilustriral Božo Kramolc

ANGEL VARUH

Pritaval je do cestnega križišča in potem, ne da bi se razgledal, stopil s pločnika.

Zaslišal je cvileči glas avtomobilskih zavor, vzklike, kletve; potem ga je nekdo za rokav sunkovito potegnil s ceste. Dvignil je glavo.

Pred njim, prav pred njegovim obrazom, je nekdo razburjeno krilil z rokami. Kazal je na cesto, na avtomobile, se trkal po čelu, si popravljaj lase in se grabil za srčno stran. Usta je imel mokra, oči od jeze podplute. Avtomobili so se medtem nabrali v niz in nekdo na koncu vrste je živčno trobil. Ljudje so se ustavljali in poizvedovali. Od nekod so kapnili trije otroci, eden teh, droben, črnolas fantiček, je sesal palec in začuden zija v ljudi.

“Zelena luč, zelena luč, mladi mož? Ob rdeči obstoj in dolgo boš živel! Zelena, zelena, zelena!” je vpil oni kot papiga, potem pa, ko ga je menda minila najhujša jeza: “Se ti je kaj pripetilo?”

Janez se je nemirno premaknil. Zanj je odgovorila priletna ženska: “Nič, nič mu ni, angel varuh, bodi zahvaljen!”

“O kakšnem hudiču pa besedičite?” je nekdo raskačeno vprašal.

“O angelu, vi neotesanec, ne o hudiču!”

“Ste že kdaj videla angela, ha?”

“Pa vi hudiča?”

“Sedaj ga!” se je režal oni.

Bevskala sta, grdo gledala, pa končno le odšla. Tako tudi množica; še stražnik. Janez je gledal za njim. Prestopil se je, kakor da bi se bil tudi on

namenil za ostalimi — pa obstal. Roke v žepih, lase čez čelo, brado na prsih. Postavil se je prav pod cestne luči in se naslonil na drog. Zazrl se je v tla in z nogo trkljal cigaretni ogorek. Brcnil ga je čez pločnik. Zatem še: krpo časopisnega papirja, drobce suhljadi, rjav javorjev list. Pogledal je čez cesto in po parku, predse, in zopet čez cesto. Sledil je ptici čez nebo, zrelemu listu na tlak. Potem se je topo zagledal v konico svojega čevlja.

Nekaj sežnjev nad njim so na močnem jeklenem drogu v enamomernih presledkih brnele prometne luči. Klik, klik, klik, štirikrat, petkrat — osemkrat! Pokazala se je zelena luč. Klik, klik, klik, in še — oranžna; po zopetnem tikanju — rdeča. Čez cesto so se pognali avtomobili, čez pločnik pešci. Vonjalo je po izgorelem bencinu, prahu, po zrelem listju, znoju. Ko se je luč menjala, se je premaknila črta zapad-vzhod in obratno. Avtomobili vseh vrst čez cesto — pešci s pločnika na nasprotni pločnik. Oranžna, — rdeča! Premaknila se je vrsta sever-jug čez cesto, čez pločnik človeška kača.

Zelena, oranžna, rdeča.

Klik, klik, klik!

Venomer! Enakomerno, brezbrizno, brez konca.

— — —
Kot svoj čas v tovarni.

Pa tega je sedaj že toliko dni.

Koliko neki? Janezove misli so počasne. Svinčeno težek polž so.

Počasi se vračajo.

* * *

Stroj brni.

Ura je osem. Od pete, takrat je namreč pričenal delo, je namlel šest sodov. Še dve uri in pol, še pet sodov, in šel bo domov. Okopal se bo, najedel in brskal po knjigah. Do izpitov ni daleč. Pet in dvajset dolarjev tedensko je služil Janez. Skromno, pa dovolj za hrano, sobo in še kaj. Po diplomi bo bolje.

Janez ustavi stroj, podstavi peti sod, primakne zaboj z lešniki, vključi tok in znova krmi stroj. Zmletek prši v podstavljeni sod. Od časa do časa podrži roko pod curek, da bi se prepričal o kakovosti. Kaj se je s tem zmletkom doga-

kot svoj čas v tovarni

jalo v drugih oddelkih, Janeza ni nikoli zanimalo. Delal je, kar so mu ukazali, med delom svoje premissljal in si včasih žvižgal.

Tistega dne je zaslišal znane korake za sabo. Bilo je ob šestih popoldne in Janez se je v neznanu slutnji nemirno prestopil. Obrnil se ni. Oni za njim je nalahno zakašljajal. Potem vnovič. Ko se je Janez le ozrl, je Charlie gledal v stran, v nek kot, ki je bil zatrpan z zaboji dateljev in sodi višenj. Charlie je segel v sod, vzel višnjo, otresel sok, podržal višnjo med zobmi, odluščil meso in izpljunil koščico.

“Dobre so,” je zamrmal napol Janezu, napol sebi.

“Izvrstne so, se ti ne zdi, le ko jih ne bi kradli ti mulci. Po cele pesti jih jemljejo, po koteh jih jedo, domov jih nosijo. Ti menda veš o vsem tem!”

Janez ni trenil.

Ob tej čudni uri mu preddelavec Charlie vendar ni prišel trobezljat o dateljih in koliko višenj da pokradejo uslužbenci.

"Kaj je Charlie?" je suho vprašal. Charlie je odprl usta, kot človek, ki ima prsne težave, si segel z roko v redke lase in potem kot, da bi hotel prekleti ves svet, zamahnil z levico: "Težko mi je, res da, toda doli v pisarni — —" Tu je preстал in segel v sod po še eno višnjo.

"Dobre so, le ko jih ne bi kradli ti faloťje! Dvomim, če veš, koliko zgubi kompanija — —"

"Odpuščen sem? Mar ne?" je vpadel Janez.

"Da." — Charlie je umaknil oči. "Ne skrbi! Ne bo za dolgo! Ko bo več naročil, te zopet nastavimo. — — Hudič, meni je vse to tako zoprno! Povedal sem onim v pisarni, da hodiš po dnevi v šolo, da si pred izpiti! Država je povišala takse, naročil ni! Tule je lista odpuščenih, štiristo vseh skupaj — — to bo vse za danes Charlie! Tako so rekli spodaj v pisarni, tako je!"

Charlie se nenadoma ozre na levo in desno, skloni se k Janezu in šepne! "Ko pridejo Rusi, bo bolje! — — Takrat bo dela za vse!" Potreplja ga po rami, stopi k sodu z višnjami, jih vzame pest, ponudi Janezu od daleč, skomizne z rameni, si glasno oddahne in hitro odide.

Janezu ni za višnje, še manj za Ru-se. Topo krmi stroj do desete. Preobleče se in odide.

* * *

"Kaj pa je, sinko?" ga je doma vprašala stara gospa O'Connor.

"Držiš se, kot da so ti zagrebli poslednjega znanca."

Janez je povedal.

"O, že še kje dobiš delo, ni zlodej! Mlad si in v poletje gre! Boš kaj jedel? Stew*) imam. Kaj pa kozarec mleka? Že dobro — pa drugič. O, nogavice sem ti zakrpala. Cel kup jih je bilo za posteljo, ko jih le ne bi metal tja. Res, ne bi malo mleka?"

Janez se nasmehne in odide navzgor po stopnicah. Dobra ženska, gospa O'Connor! Prižge luč in sede na poste-

*) Stew je irska narodna jed.

ljo. Čudno mu je, na večerjo še pomisli ne. Delo, delo, delo! — Hudič, sto hudičev naj vse skupaj vzame! Na mizi je pismo od doma. Pogleda znamko in vrže ovitek na polico. Običajnosti — in na koncu: Piši in kako sliko pošlji. Piši, piši! Kaj pa naj piše? Kako sijajno da mu gre, da ima dve hiši ali kaj? Naj se slika pred lokomotivo in laže, da je sedaj strojevodja ali že načelnik postaje, kot je menda svoj čas domov pisal Ukrajinec Mihajlo!? Zmečka pismo v kepo in prižge radio.

"C.F.R.B. — Toronto", pravi mehek glas in potem plesna glasba. Nekdo poje. "Ljubi me ljubica, lju-u-u-bi, stisni se k meni, nikoli, nikoli, nikoli me proč ne naženi!"

"To je C.K.E.Y. — Toronto!" Oglasi se pesem: "Vso noč, ves dan, sem sam, tak-o-o-o-o sam, ta-tam-tam."

Janez zopet vrti gumb.

"C.J.B.C. — Toronto. To je ura bratov Pascuali, tistih Pascualijev, ki so znani po importiranem olju, sardinah, makaronih, špagetih in parmezanskem siru. Ta sir je potresal na makarone sam slavni Carusso, največji pevec sveta. Resnično. Špageti znamke Pascuali so najboljši. Okusni so, se ne drobe, so beli, da — bolj beli od snega!" Itd. itd. — Potem glasba. Janez se glasno zasmeye. Pograbi stol in pleše po sobi. Prisluhne in poje: "Ljubi me, ljubi vso to pomlad, to zimo, deževno jesen. —"

"Strela!" Zažene stol v kot. S sunkovito kretnjo izklopi radio. Stopi k ogledalu in si s prsti počese lase. Odloži obleko in leže.

Dolgo se zaman trudi zaspati.

* * *

"Sedaj pa še o angelu varuhu!" Mati prične z visokim glasom:

"Sveti angel varuh moj,
bodi vedno ti z menoj!
Stoj mi noč in dan ob strani,
vsega hudega me brani!"

Kot dve raglji ponavljata brateca:
"Vsega hudega me brani, Amen."

"No, no, še ni amen!"

"Amen, amen," ponavlja mlajši in na smeh mu gre.

“Si že priden,” pravi mati in poma-
ga napraviti križ.

“Tule, nata” — in bratca si mašita
usta z bonboni. Mati ju odeva. Posprav-
lja po nočni omarici. Odpre okna na
stežaj.

“Imajo angeli kodraste lase?”

“Seveda jih imajo!”

“Do ramen?” — čeblija mlajši in cmo-
ka z usti.

“Še daljše, včasih prav do pasu.”

“Kot Završanova Milena?”

“Še lepše!”

“Mhm, potem pa mora biti angel res
lep.”

“Sedaj pa lepo zaspita!” pravi mati
in ugasne luč.

“Mami!”

“Kaj pa brke, ali imajo angeli brke?”

“Ne, nimajo jih. Kje pa si to po-
bral?”

“Nimajo brk? Res ne, kaj pa brade?
Jaz sem v katekizmu narisal enemu br-
ke, pa je bil lep.”

“Tu imata še en bonbon vsak, pa za-
spita!”

“Lahko noč, ljubljenca!”

“Mami, kaj pa — —?”

“Lahko noč!”

“Lahko noč, mamica.”

*

Janez se nemirno obrača po ležišču.
Za hip odpre oči, se obrne na levo in
znova zasanja.

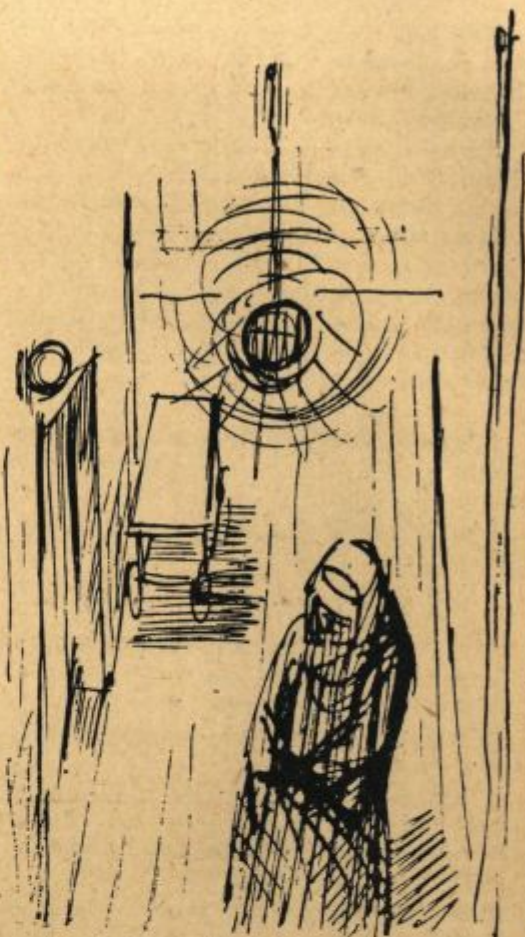
*

“Pojutrišnjem greste domov,” pravi
sestra Anastazija in piše nekaj v belež-
nico. Potem pogleda na uro. Odide na
sredo sobe in poklekne. Pokriža se in
moli. Glas ima pojoč, tople oči in obraz
kot Madona.

“Če bi bile vse nune take,” šepne Ja-
nezu Smrekar, ki je bil operiran v če-
lu. “Poglej kakšno telo ima! Zakaj ne-
ki silijo take ženske v kloster? — Se-
dem otrok bi lahko rodila!”

“Ššš, mir!” godrnjajo nekateri in po-
navljajo za sestro Anastazijo: Sveti an-
gel, varuh moj” — — —

“O, za sto strel, saj nismo otroci!”
robanti Smrekar. Ni dovolj, da si bolan,
da te kuha vročina in da ti prokleti
dohtarji razsekajo pol butice — — —
Take molitve spadajo v cerkev, ne v

—Anastazija je še vedno tam. Desnico ima
ovito s predpasnikom.—

bolnico! Zakaj nas babnica ne pusti pri
miru?! Sveti angel, varuh moj — ta-ta-
ta, ta-ta-ta,” se pači Smrekar in nekaj
bolnikov se pritajeno smeje. Sestra
Anastazija odmoli, vstane in pogasi lu-
či. Pusti le eno majhno pri Jezusovem
kipu.

“Lahko noč,” pravi in oddide po dol-
gem hodniku.

*

“Srečno!” želi drugi dan Janez Smre-
karju.

“Srečno, srečno!” mu mahajo s po-
stelj. Janez stoji na sredi sobe, razgle-
da se, pobere torbo in odide iz sobe.

“Zbogom, Janez!” Po hodniku, ki vo-
di iz operacijskih dvoran, prihaja se-
stra Anastazija.

“Zbogom, sestra! — skoraj bi ji bil
rekel gospodična. “Hvala za skrb, za

postrežbo — — tako lep glas imate sestra Anastazija." Nuna zardi, pod belim pokrivalcom je njen obraz kot roža.

"Srečno, Janez!"

"Sestra" — — Janez se nenadoma skloni in ji stisne roko.

"Za Boga, kaj pa počnete?" Janez se hipoma zbere. Pobere torbo.

"Srečno, sestra! Brez zamere in še enkrat hvala za vse." Na koncu hodnika se ozre. Anastazija je še vedno tam. Desnico ima ovito s predpasnikom, kot da je ranjena.

*

Budilka zadrdrda. Janeza vrže iz postelje. Srce mu divje utriplje. Pot mu curlja s čela.

Kot pijan stopi v kopalnico in odpre mrzlo prho.

* * *

"Žal mi je, toda dela ni. Odpustili smo ves nočni siht. Vaše ime? Čez dva — do tri mesece pridite."

"Toda jaz rabim delo sedaj! Sedaj, danes, ta teden!"

"Vem, kako je", pravi uradnik, "oziroma vsaj dozdeva se mi, da vem. Toda kot rečeno: dela ni! Zbogom, gospod! Čez tri mesece pridite!"

Janez ne odneha. Povpraša pri Williams Co. Nič! Potem pri Patterson, kjer delajo čokolado. Že pri vratih ga odslovijo. Potem pri Wimco Co., pri Labatt Breweries. No vacanc! Harsman Co., McFarland, Benson Co., Holden Manufacturing Co. Nič, nič, nič. King Street je dolga cesta. Več kot šest milj daleč se vleče ob Ontarijskem jezeru. V sredi mesta, kjer so nebotičniki in banke, je King gosposka ulica. Lučaj vstran — siva, umazana. Stanovanjskih hiš ni mnogo. Če, so majhne in zanemarjene. Največ je tovarn. Vseh vrst jih je in vse so si podobne. Črna, neometana poslopja, z velikimi sajastimi okni, mogočnimi dimniki, ogromnimi reklamami in z vodohrami po strehah. Smrdi po bencinu, tu po kavčuku, tam po kleju. Avtomobili hrušče, tramvaji ropčejo, nad pristaniščem se vozijo letala. Na broadwayskem mostu se cesti King in Queen združita. Na desni proti jezeru je še nekaj tovaren. Še tam po-

iskusi Janez. Po stopnicah do veže in do zaposlitvenega urada na levi.

"Kakšno delo pa bi radi?" ga vpraša tajnica in mu ponudi formular in pero.

"Kakršno koli!"

"Lepo" pravi dekle, "če boste ugajali šefu, morda dobite delo podnevi!"

"Večerno ali nočno delo bi rad" in že pripoveduje kot že stokrat ta dan, zakaj in čemu. Uradnica je mlada, bluzo ima rdečo in tesno. Popravlja si uhanе. Igra se s kodrom na čelu.

"Žal mi je, nočnega dela nimamo."

"Podnevi moram v šolo, pred diplomom sem."

"Res mi je žal, — pravi tajnica in se dvigne. Oprostite, na obed moram!"

Sirena piska.

Janez se odpravi domov. Da, domov bo šel! Zaprl se bo v sobo, zijal v strop in čakal teme, spanca. Drugi dan je bil enak prvemu. Tretji drugemu, četrti tretjemu. —

In danes?

Ni dela, ni dela.

* * *

Klik, klik, klik — — luč na križišču se menjava. Rdeča, rumena, zelena. Enkrat spusti te ljudi, pa vozila čez prometno cesto, potem druge. "Katera luč pa je zame? Kam naj grem jaz? Na levo? Naravnost? Domov? V tisto sobo?" In gospa O'Connor ga bo vprašala, če je dobil delo in kako da je s šolo. "Zaradi najemnine še ni nič omenila, že res, gospa O'Connor je dobra ženska, pa od dobrote ne more nihče živeti."

Klik, klik, klik — se menjujejo luči. Ni dela, ni dela, ni dela!

Rdeča, rumena, zelena. Hudič!

"Kaj pa, ko bi? — Da res, kaj ko bi?" Kdo mu je bil šepnil to misel? Ozre se. Nikogar! Čez cesto pogleda. Luč je rdeča. Dolga je vrsta avtomobilov.

Samo en skok, — morda le korak, — he-he, hudič vzemi šolo, delo, staro Irko! Kot panter se kloni, da bi se pognal, pa se zamenjajo luči in vrsta avtomobilov na njegovi levi obstane. Zadržne se! Za hip se mu vrne zavest.

"Kaj ni to greh?" Groza ga objame — pa že se zravna. "K vragu s predsod-

ki! Kje so oni, ki trobezljajo o grehu? Kje so sedaj s pomočjo in nasvetom?" Celo na škofiji je bil, pa so mu dali le kup kislih napotkov. Kaj naj se teh naje? Na uradu za brezposelne so rekli, da dobi podporo čez osem dni. Čez osem dni! "Vidimo se v peklu, gospodje!"

Zopet ga popade groza. V grlu ga stiska, usta so brez slin. Z roko si seže za tilnik, kjer ga neznosno peče. V sencih ga boli.

Stran s te ceste! Stran s križišča!!

Proč od teh rdečih luči!

Od teh rumenih luči!

Luči!

Zelenih luči!

Proč!!!

Požene se čez cesto. Dva, tri, štirje skoki, kot tigar. Proč! Kamorkoli, le proč! Nekaj ga od zadaj spodnese. Za čudo se nekako zravna, kot da bi v zraku odskočil. Z zadnjo silo se požene proti nasprotnemu pločniku. Udari ob nekaj trdega, les, jeklo, zid? — ne ve več. Roki iztegne in pade.

Kriki. Ljudje se nabirajo. Janez počasi odpre oči.

"Kaj ste znoreli, mladi mož? Pol šestih je. Vse hiti domov, vi pa kot norec čez rdečo luč. Tisti auto tam, vas je sunil; hvala Bogu, na pločnik. Še mene bi skoraj ubili!"

Janez komaj razume. Možak pred njim je srednjih let. Sloni ob zidu in se drži za koleno.

"Kaj pa vam je?"

"Možakar si priviha hlačnico in nategne neke jermene. Potem še na drugi nogi." Nadloga je s protezami." Janez le gleda.

"Ko so mi odrezali noge in ko se je vse skupaj zacelilo, so mi dali voziček in dve berglji. Najbolje, da se spoprijaznite z usodo, mi je rekel kirurg in pokazal na voziček. Nisem se! Ko sem se navadil protez, sem se poskušal postaviti. Težko je šlo. Dva strežnika sta pomagala. Čez čas sem stal brez teh. Čez pol leta brez palic. Čez dve leti sem shodil. Ni bilo lahko. — Takole!" pra-

—Požene se čez cesto—

vi invalid in spusti hlačnice. Zravna se. Janeza stiska v grlu.

Skloni glavo in zasiga. Potem se mu uderejo solze. Lijejo mu čez lica, čez brado. Na kolena mu kapajo. Pokrije si oči, solz ne more zaježiti. Teko mu skozi prste, po rokah.

Solze, solze. Kot topel dež po suhem dnevu. Ni ga več strah, ni več obupan, nič več zaskrbljen. Celò kletve mu izmijejo solze.

Janeza je nenadoma sram. Zakrije si oči kot otrok. Nova ploha solz se mu udere.

Invalid ga gleda. Skloni se k Janezu in mu pomaga vstati. Roko mu položi na ramo kot staremu znancu. Pokaže čez cesto proti hotelu, kjer so ravno prižgali pisane neonske luči.

Potem z nizkim mirnim glasom pravi: "Kaj, ko bi stopila tjakaj na kozarec piva, prijatelj!"

SLUM*

(Odlomek iz romana)

Ruth je odšla domov že ob dveh popoldne. Dela ni bilo veliko in od vseh delavk v oddelku so ostale samo tri, toliko, da bi pospravile. Ruth se ni gnala, da bi bila med temi tremi, čeprav se ji je vsak cent poznal. Sobota je bila in doma je imela še dela čez glavo.

Izstopila je že na predzadnji postaji. Ko je tramvaj hrešče odpeljal naprej v poznopomladno soparico, ki se je tresla med starimi lesenimi hišami, je kar nekam lažje zadihala. Strašno vroče je bilo v tramvaju in čuden, neprijeten vonj po znoju ji je povzročal slabost.

Prav nalašč je hodila počasi. Na levi strani ceste, kjer je še pred nedavnim stanoval stari črnc Joe Davis, so delavci podirali hišo. Čudno začrnele deske, preprežene s pajčevinami, so ležale med navleko.

Joe Davis je umrl v City Hospitalu za rakom. Bil je star, velik in njegovih bel lasje so se čudno svetili ob črni, kakor pergament zgubani koži. Bil je dober starec, baptist, hodil je v cerkev in Ruth ga je samo dvakrat videla pijanega. Takrat, ko mu je umrla žena, stara Ester Davis s čudno namrdenimi ustnicami in potem še enkrat, ko so mu zaprli sina. Menda je bil obsojen na deset let, ker je pri kraji v nekem baru skoraj do smrti pobil lastnika.

No, zdaj so hišo podrli. Seveda, kdo bi se selil vanjo. Okna so se komaj še držala lesu, vrata so bila zakrpana in zadaj na vrtu ni bilo več trave. Nekaj razhojene ilovice je ostalo, ki se je v tej vročini razsušila in rjav prah je razganjal veter na vse kraje. Že takrat, ko je Davis hišo kupil, ni bila veliko vredna. Potlej je šlo hitro navzdol. Kar je res, Joe ni gledal na hišo. Imel jo je rad, ker je bil v njej na miru. Nihče ga ni nikamor gonil. Toda popravljal je ni. Včasih je čez sprhnelo desko nabil novo, več ni naredil. Sin še manj.

Zdaj je Joe umrl in hišo so podrli. Ko se čez leta sin vrne iz ječe, ga tako ne

bo blizu. Le počemu naj bi hodil?

Ruthine oči čudno trepetajo.

Sama ne ve, zakaj se vselej spomni na očeta, ko se spomni Davisovega sina. Oče je dobil tedaj devet let. Nikoli se ni oglasil iz ječe. Z Jimom sta bila samo enkrat pri njem. To je bilo takrat, ko je umrla mati. In zdaj je že od tistega pet let.

Takrat je zamahnil z roko in skoz redke zobe siknil: "Prav."

Potlej je ponudil roko njej in Jimu in Ruth še danes ne ve, zakaj ni segla vanjo. Tudi Jim ne. Oče je počasi potegnil roko nazaj, stal nekaj časa, potlej pa se obrnil in odšel. Toda tik pred vrati se je še zasukal, dvignil roko in čudno krhko dejal:

"By Jim, by Ruth."

Ruthi se zdi, da takrat ni prav naredila. O očetu ve le toliko, kar ji je mati povedala. Da je ustrelil človeka, njenega dobrega prijatelja. Več mati ni povedala. Pozneje, ko je Ruth začutila, da ima življenje neznansko veliko vzgibov, da so v človeku strasti, ki so ob gotovih urah globoke kakor brezna, šele tedaj je pričela vrtati v očetovo zgodbo. Do kraja ji ni prišla. Oče se ni oglasil in zaveš, da je morilec, jo je vendarle pekla. Umazal je družinsko ime. Zato ga ni iskala.

Ko je Ruth stopila v kuhinjo, se je Jim na bergljah ravno vlekel iz sobe.

"Hello, Ruth!" je veselo vzkliknil. "Danes si zgodnja."

"Ni bilo dela, Jim," je rekla tiho. "In kaj si ti delal?"

Obrnil se je in ji pokimal naj stopi za njim. Pokazal ji je sliko.

"Kako se ti zdi?"

"Davisova hiša, Jim! Jasno, to je Davisova hiša," je vzkliknila presenečeno. Nasmejala se je.

"Tako si jo spoznala. Vidiš, tole so

* Del velemesta, s starimi, na pol podrtimi hišami (posebno pri črncih).

tista razbita okna in skoz eno raste v na pol razbitem lončku zdvijana roža. Je dobro, Ruth?"

"Zelo dobro, Jim. Imenitno! Vedno sem pravila, da imaš talent za slikanje. Pa nisi hotel verjeti. Če bi bil stari Davis še živ, bi mu sliko pokazal. Vem, da bi bil vesel."

Nenadoma se je Jim udaril po glavi. "Pozabil bi bil skoraj. Iskal te je nekdo."

"Mene?"

"Tebe. Rekel sem mu, da delaš do štiri in da te do pol petih ni nikoli domov."

"Je bil mlad?" je zardela.

"Star. Bolje rečeno, videti je bil star. Pri petdesetih letih, v slabi rjavi obleki, z zmečkano zeleno kravato. Se ti ne zdi smešno? K rjavi obleki zelena kravata."

"In kaj je rekel?"

"Prav za prav nič. Ko sem mu odprl vrata, me je pogledal, z očmi preletel sobo in potlej skoraj boječe vprašal, če tu živi Miss Ruth Cooper. No, in potlej sem mu rekel, da prideš šele ob pol petih, ker pač delaš."

"In nič drugega ni rekel? Se tudi predstavil ni?"

"Ne. Ko je videl, da slonim na berglji, me je vprašal, če sem imel polio. Potrtil sem. Kar naprej je stal pri vratih in ko je pričel zvijati cigareto, je nenadoma rekel: Mar tudi oče dela?"

"Tako je vprašal?" se je stresla Ruth.

"Da. Za zrak sem se potegnil na berglji naprej in mu prav v lice siknil: Ni mam očeta."

Ruth je sedla in držala roke v naročju.

"In kaj je odgovoril?"

"Zaslinil je cigareto, se nasmehnil in prav počasi rekel: Otrok, vsak ima očeta. Vsak človek ga ima. Jaz tudi."

Ruth se je vzdignila in odšla v kuhinjo. Nalila je steklenico vode, vanj vrgla nekaj kock ledu iz ledenice ter ožela tri limone. Čutila je neznano žejo. Na hitrico je narezala še nekaj mesa za sendviče.

Ko sta jedla, sta oba molčala. Ruth je sicer imela na jeziku še nekaj vprašanj zavoljo tujca, pa si ni upala z be-

sedo na dan. Toda nekaj je bilo treba govoriti. Povrnila se je k sliki.

"Jim, mislim, da boš nekoč še dober slikar. Tako pripravno roko imaš in na Davisovi hiši si videl stvari, ki jih jaz nikoli nisem opazila. Šele s tvoje slike vidim, da so bile res tam in da bi hiša ne bila Davisova, če bi tistega ne imela."

Jim se ji je hvaležno nasmehnil.

Nekoč je bil močan, zdrav fant. Polio, ki jo je dobil pred tremi leti, pa ga je strašno potrla. Skoraj eno leto je bil v bolnici, potlej je dobil železne vezi in podpore za noge. Skuša hoditi, rad bi se znebil bergel, toda izboljšanje prihaja tako počasi. Prvo leto je preklinjal očeta, da je bilo Ruth groza.

"Ne smeš tako, Jim."

"Sama služiš in se mučiš. Pa se niti ne oglasi. Ko bi ga imela, bi mi pomagal. Zaslužil bi, odšli bi s tega kraja, dobili boljši dom in zame bi se morda našlo kaj."

Potlej se je unesel. Ljubil je sestro in verjel ji je kakor materi. Ko mu je kupila stojalo, platno in barve, je kar norel. Doslej je risal samo z ogljem na papir.

Kako je znala govoriti! Sedela je na stolu poleg njega, gledala v tla in kakor da od tam pobira besede, žlobudrala vanj:

"Nekoč bom kupila revijo in bom počasi listala po straneh. Potlej bom na široko odprla oči, prinesla stran prav k nosu in zavpila: To je Jimova slika. Da, Jimova. In bom vsakemu povedala, da si moj brat in da neznansko lepo rišeš. Pa saj bo vsak sam videl. Morda objavijo Davisovo hišo."

Vedno jo mora objeti, kadar mu tako govori. Saj si ni mogel predstavljati življenja brez nje. Kaj naj bi počel? Hrom, kakor je zdaj. V zavodu bi bil, sam med mnogimi, brez doma, brez svojega človeka.

Po bolezni je Jim za svojih sedemnajst let začuda hitro dozorel. Kakor da doslej ni videl okolice, tako se mu je zdaj vse odprlo. Ko je prvič vprašal sestro, kaj je to slum, je vedela, da je Jim zrasel. Zmedla se je.

"Kjer se beli in črni človek stakneta,

Jim, tam je navadno slum. Revščina, na pol podrte hiše, umazanija. Beli človek se umika, ker ga črni jez odriva. Kdor ostane, ostane zavoljo tega, ker nima toliko, da bi se pomagnil bolj na sonce. Kakor jaz in ti. Sama sva, očeta nimava, matere nimava. Z mojo plačo daleč nikoli ne bova prišla. Toda nekoč bo morda le bolje. Podrli bodo te stare hiše okrog katerih se pode podgane, sezidali bodo nove hiše z velikimi okni in tam bova morda tudi midva našla novo stanovanje. Toda do tedaj — nasmehnili se je — do tedaj boš ti nemara že velik gospod in boš kupil svojo hišo, z vrtom zadaj in jaz ti bom nasadila, rož, pred hišo pa orhidej, veš take, ki modro cve-to in stane gomolj dolar.”

Večerjala sta pozno, ker je bilo v sobi in kuhinji tako vroče, da ni bilo za jed nobenemu. Po večerji sta sedla k oknu, skoz katerega je rahlo vlekla sapa. Po cestah so gorele luči, ropotanje avtomobilov pa se ni ustavilo. Veleme-sto s svojo brzino je dihala naprej. Veliki reklamni napisi so se prižigali in ugašali. Prav na vogalu je stala velika tabla. Zdaj je na njej valovilo morje luči, pa je luč ugasnila in čez tablo so se risale žareče črke: Drink Coca-Cola.

“Nekdo trka,” je nenadoma plašno rekel Jim in se obrnil.

Tudi Ruth se je zasukala. Da, nekdo je trkal in zdaj je bilo trkanje že skoraj jezno.

Jim je segel po bergljah in se naslonil nanje. Ruth je stopila do konca mize, roke so ji visele ob telesu in z velikimi očmi je bila uprta v vrata.

Preden je rekla naprej, so se duri odprle in neznanec je vstopil. Zaprl je vrata, a premaknil se ni. Klobuk je držal v roki, zelena kravata mu je zlezla na stran, tako, da je bilo vozelo komaj videti spod ovratnika.

Potlej je nenadoma rekel:

“Hello Ruth, hello Jim.”

Pet korakov je bilo med njimi in deset let. Ruth se ni premaknila, niti rok ni dvignila in Jim je slonel na bergljah, kakor se je bil naslonil. V oknu je utripala reklamna luč s ceste, zagorela in ugasnila.

Potlej je neznanec tiho rekel: “Prišel sem, Ruth.”

Še vedno je stala na mestu. Slutila je, da je on, čakala ga je, da bi ga videla, toda zdaj je videla mrzli Jimov obraz, njegove od bergelj zvita ramena.

“Ga poznaš?” je vprašal Jim, ne da bi zasukal glavo.

“Oče je,” je dihnila.

Videla je, da je rahlo pijan in šop osivelih las s čela mu je zdrsel na oči. Ni ga popravil. Stal je za vrati, gledal sem čez in reklamna luč, ki se je užigala in ugašala na cesti, mu je plesala po obrazu.

“Moj ni,” je siknil Jim in se odvrnil v sobo.

Zdaj sta ostala sama. Ruthi so se tresle noge.

“Zakaj si prišel?” je rekla trdo.

Zmedel se je. Naredil je korak naprej in spet obstal.

“Mislil sem... Ruth, zrasla si in veš, da so v življenju stvari, ki so toliko vredne kakor življenje samo. Nekoga imaš rad, sanjaš, če je že eno življenje močno, kaj šele dvoje, če je v eno zlito. Potlej pride dan in vidiš, da ti je nekdo, ki si ga rad imel, še tvoje ubil. Prav na tistem ubil, tako kakor muho, ki ni nič vredna. Zrasla si in veš kaj mislim. Nisem hud na mater in ni bilo prav, kar sem naredil, toda preden odidem, sem ti hotel to povedati. Za Jima mi je hudo. Ruth. Popravil se bo in lepo bosta živela.”

Pokril se je in obrnil, toda z roko na kljuki se je še obrnil:

“Mislil sem, Ruth, da bi nocoj tu pre-spal. Samo nocoj, jutri bi odšel proti Pittsburghu. Pa imaš morda prav, ko si me vprašala zakaj sem prišel. By, Ruth.”

Utonil je skoz vrata in Ruth je slišala, da gre s težko nogo po hodniku in po stopnicah. Jima ni bilo iz sobe. Čutila je, da ji bo slabo, da mora za očetom, da mu mora nekaj reči. Tako vendar ne more oditi.

Bil je že skorajdà pri vežnih vratih, ko ga je poklicala. Obrnil se je in Ruth je z vrha stopnic šele zdaj videla, kako je majhen in zgrbljen. V poltemi je bil kakor star pes, ki ga je gospodar v jezi

pognal od hiše, pa se je premislil in ga poklical nazaj.

“Kaj je, Ruth?” je vprašal mirno.

“Lahko prespiš na divanu, oče. Jutri je nedelja. Srajco bi ti oprala. Tako si umazan.”

Vračal se je po zveganih stopnicah, lovil korak in ko je prišel na vrh, je z grenkim nasmehom rekel:

“Oprosti, Ruth. Nisem pil veliko, toda pozna se mi. Saj nisem mislil, toda toliko je vmes in vidva sta vendar moja otroka.”

Jima ni bilo iz sobe. Ruth je pripravila divan in ko je oče legel ter ugasnil luč, je odšla k bratu. Sedel je na postelji in strmел v tla.

“Jim,” je rekla mehko, “očeta sem poklicala nazaj.”

Ni dvignil glave.

Sedla je k njemu na posteljo.

“Jim, mati nama nikoli ni povedala vse resnice. Skrivala jo je.”

Vedela je, da je dovolj star, da bo razumel.

“Ali me imaš rad, Jim?” mu je dela roko na ramo.

Prikimal je.

“Ko bi me nekdo... ubil... morča ne ubil, Jim, razumeš, ženska sem in ti veš...”

Počasi so se mu stiskale ustnice, dvignil je glavo in se zasrepeel v sestro.

“Tistega bi ubil, Ruth.”

“Tako, Jim, je nekoč mislil oče. Velika krivica je to in oče jo je plačeval devet let.”

Nenadoma se je vzdignila in odšla. Postlala si je v kuhinji.

Pozno ponoči je moralo biti, ko je čutila, da ji je nekdo šel z roko čez lase. Bil je Jim. Brez bergelj se je priplazil k njej.

“Kaj je, Jim?” je tiho vprašala.

“Ruth, če bo oče ostal, jutri mu rečem, kakor vsak otrok: dobro jutro, oče. Kako si spal?”

“Oh, Jim!” je rekla.

Potlej so ji pritekale solze in Jim je čisto tiho jokal poleg nje.

MLINARJEV JANČE

Ilustriral Francé Gorše

ČRNI GREGA

Iz Gabrovnika v Drnovlje nihče ne hodi rad peš po glavni cesti okoli hriba, ker je preda-leč. Vsak jo mahne raje po bližnjici čez Brezovec in si na ta način skrajša pot za najmanj polovico. Sicer je to gozdna kolovozna pot, vendar le slabo izvožena, ker nihče ne vozi dosti tam, pač pa zato tem boljše izhojena, ker jo prav tako Gabrovničani, kakor tudi Drnovlčani pridno uporabljajo kot bližnjico.

Zakaj se hrib imenuje Brezovec, se zdi nerazumljivo. Ves je namreč zaraščen le z gostimi smrekami in borovci ter bi brez zamen iskal vmes; tudi sicer bujna podrast nikdar ni brezovje. Pa stari ljudje vse vedo in tako tudi vedo povedati, da je spadal svoj čas ves hrib k Brezovčevi kmetiji v Drnovljah, ki obstoja še dandanes. Eden prvih gospodarjev na tej kmetiji pa je že v svojih mladih letih vsled neke čudne bolezni izgubil vse zobe in ostal posej brez njih; v tistih časih namreč še niso postavili tako enostavno novih, kakor store to

dandanes. Ker je torej ostal brez zob, se ga je kaj kmalu prijelo ime Brezzobec, pa so potem po njem imenovali tako tudi kmetijo in hrib iznad nje. Od Brezzobca do Brezovca pa ni bilo daleč, pri ondašnjem narečju že celo ne. Sicer to ni važno za našo povest, vendar naj bo omenjeno v dokaz, kako narečju prikrojeni nazivi dovedejo često lahko do popolnoma napačnih sklepanj.

Bližnjica čez Brezovec je zlasti poleti prav prijetna, ker se vije skozi in skozi v črni senci visokih smrek in borovcev ter te oster vonj po smoli prav prijetno ščegeta v nosu. Ker hrib ni visok in tudi ne strm, je pot še kar zložna; daleč tudi ni, debele pol ure komaj, pa jo imaš za seboj, kakor bi mignil.

Prav na vrhu Brezovca stoji visok, lesen križ, kakor jih često srečavamo na takih prevesih. Le nekaj desetih korakov nižje doli proti Drnovljam pa stoji večja kapelica, čvrsto zidana iz neobdelanega kamenja. Ko sem jo

Plahutarjeva babica, ki je imela tedaj že devet križev na hrbtu in še desetega pol, mi je v vseh podrobnostih povedala naslednjo zgodbo...

v svojih mladih letih prvič primahal tod mimo, sem nehote obstal. Zakaj vendar niso postavili lične kapelice raje namesto križa vrh hriba, kamor bi prav gotovo bolj spadala in se tudi bolje podala? Vrata kapelice so bila sicer zaklenjena, vendar narejena le iz močnih železnih drogov, tako, da je bilo prav dobro videti vso notranjost. In tu je zopet zbudila mojo pozornost slika Brezmadežne v oltarju. Sličnih slik najdeš vsepovsod po naših cerkvah in cerkvicah ter križiščnih kapelicah, pa imajo vse nekako isti naš domač izraz v obličju. Izraz obličja Brezmadežne na tej sliki pa je nekam drugačen, nenavaden in tuj, četudi zelo mil in obetajoč.

Povpraševal sem o sliki in kapelici, pa nihče ni vedel nič pravega povedati. Stari Klepec iz Gabrovnika se je le motno spominjal, da je preje na mestu kapelice tudi stal le lesen križ; Polonin križ so mu rekali ter ob njem kopičili in zažigali grmado; več pa tudi ni vedel. Sicer pa me je napotil v Drnovlje, kamor tudi kapelica spada in jo imajo Drnovljčani celo za svojo cerkev, ker druge res tudi nimajo. Plahutarjeva babica tam, ki je še mnogo starejša kakor on, je menil Klepec, bo gotovo kaj več vedela o vsem tem. In Plahutarjeva babica, ki je imela tedaj že devet križev na hrbtu in še desetega pol, pa bila še neverjetno čila in bistrega spomina, se je res še prav dobro spominjala tistih dogodkov in mi v vseh podrobnostih povedala naslednjo zgodbo.

Iz Gabrovnika v Drnovlje je vodila v tistih časih le kolovozna pot čez Brezovec; vozno cesto okoli hriba so napravili šele pozneje. Pa je bila pot tudi takrat bolj izhojena kakor pa izvožena, ker Drnovljčani niso imeli kaj voziti preko hriba, ker jim je bilo mnogo priročneje v Zarečje, prav tako kakor Gabrovničanom v Lipovje. Izhojena pa je bila pot, izhojena, ker so Drnovlje spadale, kakor spadajo še dandanes, v župnijo Gabrovnik in so Drnovljčani hodili tja k cerkvenim opravilom. V cerkev pa so zahajali ljudje v tistih časih mnogo bolj, kakor pa dandanes, je nekam trpko pristavila Plahutarjeva babica.

Najbolj premožna domačija v Drnovljah je bila tedaj Boštetova. Dve žagi sta rezali svojo enolično pesem dan in noč, v mlinu je bilo mletja vedno dovolj, pa tudi kmetija je bila Boštetova največja v vasi. Bošte si je bil pripeljal bogato nevesto iz Zarečja in dotoprav pametno naložil v svoje gospodarstvo: preuredil je obe žagi, pozidal še mlin in začel na veliko trgovati z lesom. Imel je srečo in denar mu je kar letel na kup. Bil pa je dober človek in je vsakomur rad pomagal v bedi in stiski. Pravili so, da so mu bili dolžni ljudje v devetih župnijah naokoli, da pa nikdar nikogar ni naganjal ali celo tirjal za plačilo. Sina Marka in precej let mlajšo hčer Polonico je imel, več pa pri Boštetu niso krstili. Boštetova je namreč po porodu Polonice ostala nekam bolehnata in prav zato menda tudi zaroda ni bilo več.

Družine je bilo pri Boštetu mnogo: štirje žagarji, dva mlinarja, pa dekle in hlapci ter vedno še kaki dninarji in dninarice, tako, da so že morali imeti preklicano velike lonce in zajemače, da so vse prehranili in nahranili. Posli in delavci so se pri Boštetu radi držali, ker so le predobro vedeli, da bi težko našli boljšega gospodarja. Najdalje pri hiši je bil tedaj Černičev Grega ali črni Grega, kakor so mu navadno rekali, ki je prišel še kot otrok za pastirja in potem sploh ni šel več od hiše.

Grega ni bil rojen v naših krajih. Njegova mati, Černičeva Tona, je v svojih mladih letih odšla služiti nekam daleč, na Jutrovo menda, v Egipt. Tako vsaj je trdil Rezljev Nace, ki je raznašal pošto in prinesel semtertje kako pismo tudi Tonini sestri Meti, ki je edina še ostala na Černičevi kočariji. Mnogo tega namreč ni bilo pri Černičju, borna kočja in nekaj zemlje okoli, komaj toliko, da bi morda kako

svinjčee za silo še preredit, krave pa že prav gotovo ne. Černičevi so od nekdanj delali pri Boštetu, najraje na žagi, ženske pa so šivale. Tudi Meta je bila dobra šivilja, vendar starosti ni dočakala. Jetika jo je pobrala, še predno ji je bilo trideset let. Ker je imela le sestro Tono, ki je bila na Jutrovem in sta ji oče in mati že mnogo let preje umrli, je ostala kočja prazna, četudi je po Metini volji pripadla Toni. Bošte, ki ga je klicala Meta radi oporoče, je napisal Toni o Metini smrti in da je kočja sedaj njena ter prazna in kaj naj ukrene z njo. Tona mu je tudi odgovorila in ga naprosila, naj poskrbi za kočjo, vendar da naj jo pusti prazno, ker se bo v kratkem vrnila domov.

Tako se je tudi zgodilo. Le kakega pol leta je samevala kočja prazna, potem pa se je naselila tja Tona. Kar nenadoma se je lepega dne pojavila v vasi, voznik jo je bil pripeljal iz mesta. Obilo prtljage je imela in ljudje so radovedni ugibali, kaj vse bi neki moglo biti v tistih zabojih in svežnjih. Tona tudi ni prišla sama. Sinka je pripeljala s seboj, triletnega dečka, za Grego ga je klicala, ki si ga je tudi prisluzila na Jutrovem; saj o očetu nikdar ni bilo slišati in tudi pisal se je kar po njej. Čudno otroče je bilo to, gostih, vedno kuštravih in kot oglje črnih las ter temne, nekako bronaste barve kože, slično kakor cigani. Zato so ga nagajivi otročaji tudi kaj hitro pričeli klicati za črnega Grego in mu je to ime potem tudi ostalo. Otroče spočetka našega jezika skoroda sploh ni znalo in je čebljalo z materjo le v nekem čudnem, tujem jeziku. V par letih pa se je že našemu docela privadilo in menda prav tako tujega docela pozabilo, ker sta se tudi z materjo menila poslej le še po naše.

Tono je napravila tujina nenavadno molčečo in vase zaprto, kar je redkost pri ženski. Nikamor ni hodila, z nikomur se ni družila, le šivala je kakor za stavo in ženske so trdile, da ji kot šivilji ni bilo para daleč naokoli. Zamanj pa so se trudile tudi najbolj spretne vaške klepetulje, da bi kaj izvele iz nje o njenem življenju na Jutrovem, o sinovem očetu in podobno. Da, ne, mogoče, ne vem, morda in tako dalje je nakratko odgovarjala Tona, več pa ne. Ko so videle, da je ves trud zamanj, si tudi niso dalje prizadevale in tako je Tona svojo skrivnost pač ohranila zase.

Leto je minulo za letom in kmalu je prišel čas, ko je mali Grega moral s svojimi sovrstniki v šolo. Trikrat na teden so jo mahnili

tedaj otroci čez Brezovec v Gabrovnik, kjer je bila šola. Kakor že preje na vasi, se je tudi v šoli Grega slabo izkazal. Odrpte glave je že bil in učenje mu je šlo kar samo od sebe, toda nagajiv in razposajen je bil, da ga je še učitelj komaj krotil. Nekam hitreje je dospel kakor drugi, pa je bil zato tudi močnejši in pri pretepih se je zmaga vedno nagnila na tisto stran, kjer je bil črni Grega.

Ko je imel Grega komaj deset let in so pri Boštetu ravno rabili pastirja, ga je Tona že porinila tja. Boštetu ni bilo zanj, ker je otrok moral še v šolo in je zato le malo zalegel doma. Pa kaj je hotel? Černičevi so vedno delali pri Boštetu in navadno pričeli že kot pastirji.

Grega se je pri Boštetu hitro udomačil. Gospodarju je bil vedno bolj všeč, ker je bil izredno pripraven za vsako delo, uren in okreten, da je bilo kaj, čeprav pri tem nagajiv in hudoben tudi nič manj. Bošte se je le smejal, če se je kdo pritoževal, ker mu je Grega katero zagodel, češ, da vprav hudoben konj navadno najbolje potegne.

Boštetova Polonica je bila mlajša in je prav tisto leto pričela hoditi v šolo, ko je prišel Grega k hiši. Grega je bil njen varuh in pokrovitelj na poti v šolo in potem nazaj domov. Mnoge boje so izvojevali otročaji na Brezovcu, toda nič ni moglo črnega Grege tako razkačiti, kakor če je kdo kaj nahudil Boštetovi Polonici. Kakor jeklo trde in težke so bile tedaj njegove pesti, ko je udrihal po nepridipravovi buči, da se mu je kar iskriale pred očmi. Že tedaj je menda nekaj posebnega vleklo Grego k Polonici.

Tako so minevala leta in otroci so odrastli. Črni Grega že davno ni bil več za pastirja, temveč za prvega žagarja pri Boštetu. Njegovo nagnenje do Polonice pa je ostalo. Kjer je le mogel, jo je prestregel, da ji je pomagal zajeti vode, odnesti perilo ali karkoli že. Ljudem to seveda ni ušlo in so si že namigavali, da črni Grega nekam čudno visoko gleda. Sicer pa je Grega večinoma sameval in se najraje potikal po Brezovcu, kadar je utegnil. Prijatelj je ni imel in jih tudi iskal ni. Pač pa menda ni bilo nobenega pretepa na vasi brez njega in so se ljudje tudi že pritožili pri gospodarju, če je enega ali drugega le prehuo premikastil. Bošte ga je trdo prijel radi tega, pa ni zaleglo.

Medtem je Boštetov Marko odslužil vojake

in že pridno pomagal očetu pri gospodarstvu. Ker je Boštetova le težko še zmogla tolikšno gospodinjstvo, je Bošte resno razmišljal o tem, da bi oženil sina in mu prepustil gospodarstvo. Vedel je, da bi s tem ustregel tudi Marku, ki je imel že izbrano nevesto, Zalarjevo Minko iz Zarečja, pridno dekle iz dobre hiše in tudi petično dovolj za Boštetovo domačijo. Toda predno da vajeti iz rok, je hotel Bošte preskrbeti tudi še Polonico.

Polonici je bilo tedaj šele dobrih dvajset let in se je razvila v brhko dekle, da ji daleč naokoli ni bilo para. Vitka in urna, kakor srna je bila, velikih, plavih oči, gostih, svetlih las in vedno cvetočih ter nasmejanih lic, res, kar za vgrizniti, kakor zrelo jabolko, je trdil Šetinčev Andrej in Andrej se je razumel na take zadeve. Razumljivo je, da je imela Polonica ženinov na izbiro, pa se ji menda ni nič kaj mudilo, ali pa ji nobeden ni bil povšeči. Končno pa so vaške klepetulje le izvohale, kam pes tace moli. Na črnega Grego namreč vkljub tozadevnim namigavanjem nikdar niso resno računale.

Zalaznikov Štefan iz Lipovja, kateremu sta umrla stara dva kar na hitro eden za drugim, je že prevzel gospodarstvo in nujno potreboval gospodinjjo. Pa je Štefan naenkrat začel zahajati v cerkev v Gabrovnik, četudi so v Lipovju imeli svojo lastno župnijo. Pred cerkvi je potem počakal Boštetovo Polonico, da je pribzela preko Brezovca in sta potem navadno kaj pokramljala. Boštetove dekle so tudi vedele povedati, da se zadnje čase menda prav zato tudi mudi Polonici mnogo bolj v cerkev, kakor pa se ji je preje. Sicer pa se je Štefan oglasil tudi med tednom včasih pri Boštetu, ker je bil z njim v kupčijskih stikih. Polonica je ob takih prilikah vedno imela kaj opraviti v izbi in Bošte se je kar namuznil, ko je ujel poglede, ki sta jih na skrivaj izmenjavala mlada dva. Štefan kot Polonin ženin mu je bil namreč bolj po volji kakor katerikoli drugi. Lepo domačijo brez dolga je imel, poleg kmetije in dobro zaraščenih gozdov še dobro idočo trgovino, pa nobenega izplačila, ker je bil edinec. Bil pa je tudi postaven mladenič, da so se že zaradi tega dekleta rada ozirala za njim, pri tem pa dober gospodar in spreten trgovec, kot človek pa dobričina, da malo takih.

Tako je bilo vse v najboljšem redu, ko se je naenkrat zgodilo nekaj strašnega.

II

Črni Grega je moral tisto leto k vojakom. Pa je pred svojim odhodom neke nedelje popoldne prestregel Polonico, ko se je prav vračala s šopom rož iz vrta.

"Polonica, ali je zame tudi katera?" je prijazno vprašal, kakor je z njo vedno govoril.

"Čemu bi ti neki bila, Grega, ko pa vem, da ti ni za rože!"

"Za klobuk bi si jo dal in zavriskal od veselja ob zavesti, da je od mojega dekleta."

"Od tvojega dekleta?" se je namrdnila Polonica.

"Poslušaj, Polonica", je pričel potem Grega nekam nestrpno, "le predobro veš, da si edino dekle, za katero sem kedaj pogledal. Ne vem kaj, toda nekaj me vleče k tebi, že odkar se zavedam. Pa se ti nisem vsiljeval doslej v tihem upanju, da boš končno le sama opazila, kako vse vre v meni in mi le napravila nekaj prostora v svojem srcu. Sedaj pa odhajam in si moram biti na jasnem, kako je to z nama. Ne prosim mnogo, le to mi povej, Polonica, če me imaš in me moreš imeti vsaj malo rada?"

Kakor živi ogenj so žarele Gregine oči, ko je pri zadnjih besedah skušal ujeti Polonici-roko, ki mu jo je pa izmaknila in za korak odstopila. Sočutno ga je pogledala in potem mirno odvrnila:

"Res je prav, Grega, da se končno pogovoriva o tem. Že dolgo namreč vem, da hrepeniš po meni in prav težko mi je, da te moram razočarati. Rada te imam, Grega, rada kakor dobrega prijatelja in tovariša še iz otroških let, toda kaj več nikdar nisem in vem, da tudi ne bi mogla čutiti za tebe. Oglej se po vasi, Grega, dovolj je deklet, lepših in boljših od mene, lahko boš izbral in jo našel, ki se te bo oklenila z vsem svojim srcem."

Grega je stal, kakor da ga je polila z mrzlo vodo. Videti je bilo, da se je vse zrušilo v njem in da se le s težavo premaguje. Še bolj so mu žarele oči, ko je s tresočim glasom zopet povzel:

"Polonica, zame je samo ena, ti ali pa nobena! Če me ti odbiješ, življenje zame ni vredno niti počenega groša več. Neka divja kri vre v meni. Ti si edina, ki jo lahko umiriš in napraviš iz mene pohlevno jagnje, pa tudi človeka, ki bo znal iz borove trske skovati zlat obroč, samo da bo tebi ustregel. Zato premisli, Polonica, saj ne zahtevam danes odgo-

vora, premisli še enkrat, dobro premisli, predno me dokončno odbiješ!”

Še bolj sočutno ga je gledala Polonica in solze so ji silile v oči, kajti res ga je imela rada, četudi ne tako, kakor bi želel Grega. Z milim glasom je odgovorila:

“Bodi vendar pameten, Grega! Rekla sem ti, da sem že ponovno razmišljala o tem in da nimam več kaj razmišljati. Ljubezen se ne da prisiliti, hliniti jo, pa nič ne koristi. Nič več, kakor sem ti rekla, nikoli nisem čutila zate in le predobro se zavedam, da tudi nikoli ne bi mogla. Izbij si vendar to misel iz glave in ostaniva si dobra prijatelja, kakor sva si bila doslej!”

Čim več topline je skušala vložiti Polonica v svoje besede, ki so Grego vidno globoko ganile, četudi ne tako, kakor je želela Polonica. Slejkoprej jo je gledal s svojimi žarečimi očmi, ki pa so dobile nek čisto drugačen sijaj, ko je zamolklo dejal:

“Ti ljubiš drugega?”

“Ne vem še prav, Grega, toda zdi se mi tako.”

“In ga boš poročila?”

“Nisem še razmišljala o tem, toda tebi kot dobremu prijatelju lahko zaupam, da se mi še prav nič ne mudi. Ko pa si bom enkrat popolnoma na jasnem glede moje ljubezni, potem seveda tudi poroki ne bo ničesar več na poti.”

Grega ni zinil nobene več, saj gostobeseden sploh nikoli ni bil. Naglo se je obrnil, siknil nekaj skozi zobe in urnih korakov izginil v žagi. Polonica pa je še nekaj časa ostala in sočutno gledala za njim, potem pa je globoko vzdihnila in počasi odšla v hišo.

Par dni nato je Grega odšel k vojakom. S Polonico ni izpregovoril več in se tudi poslovil ni od nje. Nekako čudno, kakor tujec je odšel od hiše, kjer je bil sicer tako domač.

Že prihodnji teden po Greginem ožodu so se pojavili v vasi orožniki. Pri Boštetu in pri Černičevi Toni so se oglasili. Vpraševali so po črnem Gregi, ki se ni dostavil k vojakom. Bošte je začudeno gledal. Saj je vendar odšel pravočasno in tudi povedal, da gre k vojakom! Že mogoče, toda dostavil se ni in orožniki so ga iskali kot ubežnika. Šmentani Grega, kam neki jo je potegnil!

* * *

Na trinajstega junija dan je god svetega Antona Padovanskega. To je bil patron Poloninega deda, ki je v oporoki naročil svojemu sinu, da vsako leto tega dne da brati sve-

to mašo za zveličanje njegove duše. Več let je že opravljala to naročilo navadno Polonica. Predhodno nedeljo je župnik oznanil zadušnico, po cerkvenem opraviilu pa se je že oglasila Polonica v župnišču radi naročila za bodoče leto. Tako da je najbolje, je menil Bošte, da se ne pozabi. Tako je bilo tudi tisto leto. Četudi je hitela, se je Polonica le zamudila, tako, da so že vsi Drnovlčani odšli in je sama samcata hitela za njimi preko Brezovca. Zatopljena v kdo ve kakšne misli je prihitela do križa vrh hriba, se prekrižala, kakor se spodobi in se spustila po drugi strani položno navzdol proti Drnovljam. Komaj pa je napravila nekaj korakov, že ji je zastavil pot črni Grega, ki se je izluščil iz gostega smrečja ob poti.

“Polonica!”

Polonica je obstala kakor okamenela in bolj prestrašeno kakor začudeno vzkliknila: “Grega!”

Čisto iz sebe je strmelo dekle v precej zane-marjeno postavo črnega Grege in potem mirneje nadaljevalo:

“Grega, kako si vendar prišel sem? Ali nisi šel k vojakom? Orožniki so že spraševali po tebi!”

“Pustiva to, Polonica! Ne utegneva mnogo, ker vsak čas še lahko pride kdo mimo. Ves teden že oprezujem za teboj, da te najdem kje samo, kajti nujno moram govoriti s teboj. Poslušaj, Polonica, ne morem živeti brez tebe! Poskusil sem, pa ne morem in ne morem. Ali si še kaj razmišljala o tem, kar sva se zadnjič menila?”

“Rekla sem ti že, Grega, da nimam več kaj razmišljati. Prijatelja si ostaniva, kakor sva si bila in nič več!”

“Ne gre tako, Polonica! Rekel sem ti že, da sem poskusil, pa ne gre. Brez tebe zame enostavno ni življenja. Danes se mora odločiti najina usoda. Zato te še enkrat vprašam, Polonica, ali me moreš imeti rada, mene in samo mene, sedaj in za vedno?”

“Nemogoče, Grega, nemogoče, rekla sem ti že!”

Okreniti se je hotela in oditi, kajti bati se ga je začela, tako divji je bil njegov pogled in tako strastne njegove besede. Toda Grega jo je prijel za rame, približal svoj, od divje strasti spačeni obraz k njenemu in z zamolklim glasom dejal:

“Polonica, zadnjič te vprašam, ali hočeš biti moja, samo moja?”

Umor vrh Brezovca, kakor si ga je predstavljaj in naslikal Piskernikov Tomaž...

"Nikdar, pusti me, da grem!" je očitvidno že čisto prestrašeno vzkliknilo dekle in se mu hotelo iztrgati.

"Če hočeš tako, pa tako! Če že ne boš moja, pa prav gotovo tudi nikogar drugega ne boš," je siknil nasilnež, bliskovito segel v prsni žep, potegnil nož in ga do ročaja zasadil v srce nesrečne Polonice.

"Grega, o Bog!" je še utegnilo krikniti ubogo dekle, ko je videlo zablistati rezilo, potem pa se je mrtvo zgrudilo ob poti.

Črni Grega pa je tiho kot maček izginil v gostem smrečju pod kolovozom.

* * *

Veselkova Micaja je bila največja klepetulja v Drnovljah. Nič ji ni ostalo prikrito, pa tudi ničesar ni bilo, kar ne bi bila obesila na veliki zvon, če je enkrat vedela. Sicer pa je bila pobožna ženska, vedno prva v cerkev in zadnja iz nje. Tako se je tudi tiste usodne nedelje odpravila čez Brezovec šele potem, ko so drugi Drnovljačani bili že davno doma. Junijsko sonce je močno pripekalo, pa je Micaja le po-

časih rinila v hrib, ker jo je poleg starosti mučila tudi naduha. Končno je le srečno pricijazila do križa vrh hriba, upehana postala in izmolila še očenaš za vse nespokorjene grešnike. Nato je počasi krenila navzdol, še vedno tiho molitev šepetaje, ko je naenkrat sunkoma obstala, se naglo prekrizala in vsa prestrašena glasno kriknila:

"Bog in vsi svetniki božji, kaj pa je to?"

Le nekaj korakov pred njo je ob poti v mlaki krvi ležala mrtva Bošetova Polonica. Da je mrtva, ni bilo dvoma, saj ji je globoka rana zevala v prsni. Kolena so se šibila ubogi Micaji, mrzel znoj jo je oblival, kar naprej se je križala, klicala enega svetnika za drugim na pomoč, pa zaman. Niso bile sanje, ni bil privid, Bošetova Polonica je dejansko ležala mrtva ob poti! Plašno se je ozirala Micaja okoli, odkod se bo pojavil morilec in zabodel tudi njo. Polagoma šele si je opomogla, pristopila bliže, trikrat prekrizala mrtvo Polonico, potem pa pohitela navzdol, kar so jo nesle stare noge, da prva raznese grozno novico po vasi.

Če bi izbruhnila vojna čez noč, to ne bi povzročilo takega poplaha v Drnovljah, kakor ga je Micajina vest. Vse je drvelo skupaj, poslušalo strašno novico in ugibalo, kdo bi mogel biti morilec. Pa so se hitro zedinili z Micajo, da nihče drugi kakor nesrečni črni Grega. Potem pa so pohiteli v Brezovec. Kališnik, ki je bil občinski mož, pa je nemudoma poslal tudi po orožnike v Zarečje.

Takega pogreba, kakor ga je imela Bošetova Polonica, že dolgo ni bilo v Gabrovniški župniji. Drnovlje so bile vse za pogrebom, le otroci in nekaj starih ženic, ki res niso mogele več, je ostalo doma. Pa tudi iz Gabrovnika, Lipovja in Zarečja je bilo mnogo pogrebcev. Ko je pogrebni sprevod na poti iz hiše žalosti v Drnovljah na pokopališče v Gabrovniku prispel na mesto umora pod križem vrh Brezovca, so postavili krsto na tla in zmolili cel žalostni del rožnega venca za pokoj duše nesrečne Polonice in pa da bi morilca doletela zaslužena kazen.

Pravijo, da je ljudska sodba božja sodba. In ljudstvo je tedaj soglasno obsodilo črnega Grego umora Bošetove Polonice. Orožniki so s pomočjo vaščanov še tisto popoldne preiskali za njim ves Brezovec, pa ga niso našli. Črnega Grego so iskali potem vsepovsod, na vse strani so poslali tiralice za njim, toda o Gregi ni bilo ne duha, ne sluha, kakor da ga je

požrla črna zemlja. Odkar je odšel iz Drnovelj, da se javi k vojakom, ga ni videl nihče več. Zato so nekateri celo dvomili, če je umor res zagrešil prav Grega. Saj je bil že davno poprej odšel in kako bi torej prav tisto nedeljo prišel v Brezovec, ne da bi ga bil kdo videl? Toda Veselkova Micaja je uporno gonila svojo, da je bil storilec Grega in zopet le Grega, ker sicer ni bilo na tem božjem svetu nikogar, ki bi mogel storiti kaj takega. Ko so jo orožniki zasliševali, je tudi priznala, da je skrita za hodi poslušala razgovor, ki ga je nekaj dni pred svojim odhodom imel pri žagi Grega s Polonico. Povedala je tudi, da je Grega po končanem razgovoru grdo zaklel, ko je hitel mimo nje v žago, češ, če te ne bom imel jaz, te bo imel pa hudič, drugi pa prav gotovo ne. Ko se je to razvedelo, so klonili tudi najbolj trdovratni dvomljivci in bili prepričani, da je črni Grega uresničil svojo grožnjo.

Na mestu umora je dal postaviti Bošte lesen križ, le malo manjši, kakor je bil oni, nekaj korakov višje vrh Brezovca. Piskernikov Tomaž v Zarečju, ki je slikal končnice na čebelne panje, pa je naslikal umor, kakor si ga je pač predstavljal: prestrašeno Polonico z dvignjenimi rokami in pred njo temnega moža z visoko dvignjeno desnico, oboroženo z dolgim nožem. Sliko so pribili pod razpelo, da priča na vse čase, zakaj je bil tod postavljen križ.

Poleg križa so potem mimoidoči zlagali grmado. Taka je bila namreč navada tam. Kdorkoli je prišel mimo, je pobral suho vejo, oklešček, ali utrgal vsaj vejico in jo vrgel na kup, nekaj korakov proč od križa. Ko je bila grmada že visoka, je zopet kdo, ki je prišel mimo, postal, jo zažgal in zmolil očenaš za nesrečno žrtev; to je prineslo njemu srečo, žrtvi pa pokoj na onem svetu, da ni hodila strašit nazaj. Prva leta pač nihče ni šel mimo, da ne bi priložil na grmado, ki se je na ta način hitro dvigala in tudi često zagorela. Toda dogodek je zašel vedno bolj v pozabljenje, mlajši svet je vedno bolj opuščal in preziral stare navade, pa se je zato tudi grmada ob Poloninem križu vedno bolj polagoma kopičila in tudi vedno bolj poredko zagorela. Vendar pa je ostala brmada, vse dokler je stal križ, in zadnjo je zažgal prav Zalaznikov štefan iz Lipovja, nesojeni Poloničin ženin, ki ji je ostal zvest do groba in se zato sploh ni ženil; na tej zadnji grmadi so sežgali tudi Polonin križ.

Na mestu umora je dal postaviti Bošte lesen križ...

III

Župnik Valentin je osivel v Gabrovniku. Le par let prej je bil prišel, predno se je zgodil zločin na Brezovcu. Prva njegova župnija je bila to in prepričan je bil, da bo tudi zadnja. Kot mlad duhovnik se je potegoval zanjo in jo dobil, ker sploh ni bilo drugega prosilca. Potem pa ni več prebiral. Skromen, kakor je bil, ni imel večjih zahtev, pa se je hitro navadil kraja in ljudi ter se docela udomačil. Četrto desetletje je že teklo sedaj, pa je bil še vedno tu in niti mislil ni na to, da bi se še kam prestavil. Rad je imel te hribovce, poznal jih je prav tako z njihove dobre, kakor tudi slabe strani, razumevanje je imel za njihove križe in težave, pa so ga zato ljudje tudi spoštovali in ga imeli radi vsi vprek. Toda postaral se je, vendar bi vse še nekako šlo, le noge so mu opešale in pa naduha ga je dajala. Poleti je še kar nekako šlo, toda zimo je od leta do leta težje prenašal. Zato pa je tudi ved-

no že komaj čakal, da je izginil sneg in da si je na toplem pomladanskem soncu lahko zopet ogrel svoje ostarele ude.

Tako je nekega toplega popoldneva, v mesecu juniju je že bilo, prav na dan svetega Antona Padovanskega, župnik Valentin Gabrovniški zopet sedel na klopci pred župniščem in se grel na soncu, ki je bilo že prav prijetno toplo. Zadovoljen sam s seboj se je razgledaval okoli ter razmišljal o vsem in ničim. Na eno stran je imel razgled na vas, ki je ležala nekoliko nižje doli, na drugo pa na Brezovec, ki je kar tonil v obilju svojega igličastega zelenja. Ko se tako slučajno zopet ozne proti Brezovcu, vidi, da od tam nekdo prihaja. Kdo bi neki mogel biti, sedaj, ob tem času, ko je vse pri delu? Očividno je prišel po bližnjici čez Brezovec in naravnost k župnišču je nameril. Domačin to ni, tujec bo! Bliže je prihajal in župnik se je vedno bolj čudil. Starec je bil to, najbrže nič dosti mlajši, kakor on sam, starec sivih las, silno zagorelega in močno razoranega obličja, nekoliko upognjene postave, vendar še kar čvrste hoje. Očividno je mnogo tega poskusil v življenju, četudi mu, po obleki sodeč, ne gre slabo. Tako daleč je prišel župnik v svojih sklepanjih, ko je tujec tudi že stal pred njim.

“Dober dan, gospod župnik, a, župnik Valentin, če se ne motim.”

“Bog daj, Bog daj dobrega, toda odkod me poznate, ko pa se res ne morem spomniti, da bi se bila že kedaj kje videla?”

“I, seveda, leta človeka izpremene. Tudi jaz bi vas ne poznal, če bi vas slučajno ne našel prav tu. Toda prosil bi vas, da stopiva v župnijsko pisarno, kajti mnogo vam imam povedati, tudi zapisati bo kaj treba in pa nazaj v mesto bi se rad vrnil e danes.”

Župnik je bil seveda takoj pri volji in je brez nadaljnega besedičenja odpeljal tujca v župnišče.

“Da, gospod župnik, v vaši župniji sem odrastel,” je povzel zopet tujec, ko sta sedela v pisarnici, “toda davno je bilo to, davno in težko bi se me še spomnili. Toda takoj vam bo vse jasno, če vam povem, da je črni Grega prišel, da popravi svoj greh, v kolikor se sploh še popravi da”.

“Črni Grega? Pa vi vendar niste črni Grega?” je ves iz sebe začudeno vprašal župnik: “Saj to vendar ni mogoče, ni mogoče!”

“Pa je vendarle res! Iz nekdanjega divje-

ga črnega Grege, ki je v svoji pobesnelosti umoril nedolžno Boštetovo Polonico tamle vrh Brezovca, so leta, pekoča vest, obup in kesanje napravila osivelega in zgrbljenega starca, kakor ga vidite sedaj pred seboj”.

“Torej vendarle res! O Bog, kako nedoumljiva so vendar tvoja pota! Vi ste torej nekdanji črni Grega? In ste bil res vi morilec? Tako so vas obsodili tedaj in vse pretaknili za vami, pa vas niso našli.”

“Ne, niso me našli. Pa bi bil manj trpel, če bi me bili našli ter obsodili in obesili, kakor sem zaslužil, kakor pa sem trpel sedaj vso to dolgo vrsto let, dokler nisem končno našel in nastopil edino pravo pot, da se rešim tega strašnega trpljenja. Sicer pa bova menda še najhitreje opravila, če vam povem na kratko vse od tedaj, ko sem izginil po tistem strašnem dejanju, pa do danes, ko me je pekoča vest končno pripeljala zopet nazaj.”

Naravnal se je nekoliko na svojem sedežu, potem pa zopet povzel:

“Znano vam je, da se rodil nisem v teh krajih. Moja mati me je pripeljala sem iz Egipta in kakor mi je povedala, ploje v mojih žilah precej arabske, ali točneje, berberske krvi. Pa odrastel sem tod, bil tod doma in bi bil ostal tod domačin, da ni bilo v meni tiste nesrečne, divje strasti. Ne vem, kaj me je vleklo k Boštetovi Polonici, odkar sem se začel zavedati. Edino bitje mi je bilo, radi katerega se mi je zdelo vredno živeti in radi katerega sem živel v neki čudni zavesti, da mora postati moje in samo moje. Prepričan sem bil, da bo moja brezmejna vdanost končno le zbudila tudi pri njej kako nežnejše čustvo zame. Kako sem si vse to zamišljal, še danes sam prav ne vem, toda pravijo, da je mladost norost in če se ti pretaka po žilah vroča berberska kri, pa še prav posebno. Polonica je bila vedno prijazna z menoj, četudi nič več, vendar se za nobenega drugega še toliko ni menila, pa sem zato upravičeno upal.

Potem pa sta me nenadoma zadela dva udarca naenkrat. Polonica se je začela nagibat k Zalarjevemu Štefanu iz Lipovja, jaz pa bi bil moral k vojakom! Da odidem in pustim Polonico drugemu? Nikdar! Odšel bom k vojakom, toda le tedaj, če mi Polonica da svojo besedo, drugače pa ne, prav gotovo ne! Povprašal sem jo in izvedel, da je bilo jalo vo vse moje upanje. Takrat se je vse podrl v meni, kri mi je zavrela in zaklel sem

se, da mora biti dekle moje ali pa nikogar. Odšel sem, toda ne k vojakom.

Skalnate soteske v hribih onstran Zarečja menda poznate, od daleč vsaj. Revščina je tam, spodaj v vasi je še nekaj, dalje gori pa le semtertje ogljarska ali drvarska koč. Nekoliko znano mi je bilo tam, ker me je Bošte par krat poslal tja iskat palčnikov za mlin-ska kolesa. Tja sem se zatekel. Ponoči sem hodil, da nihče ne bi opazil, kam sem se bil namenil. Prav tam na kraju pod pečinami je ogljari stari Zornikov Tomaž in k njemu sem se sklonil. Ni me poznal, za cigana me je imel in pustil sem ga v njegovi veri. Povedal sem mu, da bi moral k vojakom, pa se mi ne da in da bi rad ostal nekej časa pri njem in mu pomagal, če mu je prav. Kar pritrdil je, kajti tudi ogljari je v dveh lažje, kakor pa enemu samemu. Tako sem ostal. Sklenil sem počakati nekoliko, da me prenehajo iskati in da pozabim Polonico, če bo mogoče, potem pa oditi nekam dalje v svet.

Delal sem za tri in Tomažu se je kar samo smejalo, da ima tako dobrega pomagača. Vsako misel na Polonico sem zatiral v sebi in že skoro upal, da se bo morda le polegla tista nesmiselna strast. Potem pa, kakor da je strela udarila iz jasnega neba, je bilo konec vsega samozatajevanja in tista nesrečna berberska kri je kar zavrela v meni.

Tomaž je imel v vasi pod soteskami koč in nekaj zamlje, kjer je gospodarila le njegova žena, ker otrok sploh ni imel. Vsaka dva ali tri tedne pa je prišla k njemu do koč in prinesla neobhodno potrebne jedače. Ob tej priliki je seveda tudi povedala vse, kar je bilo novega daleč naokoli tam doli. Nekajkrat je že bila prišla, odkar sem bil tam, pa me vse njene novice niso dosti zanimale. Potem pa je prišla z novico, da se bo Zalaznikov Štefan iz Lipovja oženil z Bošteto Polonico iz Drnovelj, da se o tem govori že vsepovsod in da bo še to jesen svatba. V glavi mi je začelo šumeti ob tem pripovedovanju, komaj za silo potlačena strast se je zbudila z vso silo, tista nesrečna berberska kri je dobesedno zavrela v meni. Nič nisem rekel, da se ne bi izdal. Še istega dne, ko je babnica odšla, pa sem povedal Tomažu, da grem pogledat v dolino, kako je z mojo zadevo in da se bom čez nekaj dni zopet vrnil.

Pod večer sem res krenil na pot. Zavedal sem se, da sem ubežnik in da se ne smem pokazati ter sem za vsak slučaj vtaknil še

dolg nož v prsni žep, odločen, da se prijeti ne dam za nobeno ceno.

Vse je že spalo, ko sem po polnoči enkrat prisjel k Boštetu. Psi so me dobro poznali, pa me niti oblajali niso. Polonico sem hotel dobiti, toda vse je že spalo in pod njeno okno se tudi ni dalo priti. Zavlekel sem se na podstrešje na žagi, kjer sem vedel, da me nihče ne bo našel. Tam sem prebil čez dan, zvečer pa zopet oprezal okoli hiše in iskal prilike, da bi na samem govoril s Polonico. Tako je potekel en dan za drugim, ne da bi se mi nudila prilika za razgovor. Bližala se je nedelja in ko sem razmišljal sem in tja, mi je padlo na um, da je to menda prav nedelja, ko se Polonica po cerkvenem opravilu navadno zadrži v župnišču radi zadušnice po svojem dedu, potem pa se največkrat že sama vrača domov. Zato sem jo v soboto zvečer potegnil v Brezovec in v nedeljo pričakal tam Polonico. Pravilno sem sklepal, vračala se je šele potem, ko so bili že vsi drugi mimo in prihajala je sama.

Vsa kri mi je šinila v glavo, ko sem je po tolikem času zopet ugledal. Zastavil sem ji pot, ji povedal, da brez nje ne morem živeti in jo hotel pritegniti k sebi. Pa me je odločno zavrnila in hotela pobegniti. Tedaj pa me je menda obsedel sam vrag. Vedel sem, da je za vselej izgubljena zame in edina skrb mi je bila, da je tudi drugi nihče ne dobi. Ne da bi se prav zavedal, sem segel po nož in ga ji zasadil v srce, potem pa odšel, kakor da sem si končno priboril svojo pravico. Res, poglavar vseh peklenščkov mi je menda tedaj docela zmešal pamet!

Zavedal sem se, da bodo žrtev kmalu našli, zavedal tudi, da bodo mene obdolžili, ker drugega res skoro ne bi mogli. Gonja bo začela in podnevi mi je bilo nemogoče izginiti neopaženo z Brezovca, ki ga pa nihče ni poznal tako dobro kakor jaz. Na oni strani proti Rakjtniku, kjer preteka Dolžanka, pada strma pečina skoro gladko navzdol. Kavke rade gnezdiijo tam in še majhen sem že stikal za gnezdi tam okoli. Pri tem sem odkril pod previsom ozko votlino, ki pa se precej razširi na znotraj. Ne vem, če je razven mene še kdo kedaj vedel o njej. Dostop se namreč zdi skoro nemogoč, saj je res treba plezati do nje po skoro čisto gladki skali. Tja sem se zavlekel tedaj in počakal noči, potem pa jo mahnil nazaj v soteske. Prihodnje jutro sem že zopet pomagal ogljari Zor-

nikovemu Tomažu. Kar zadovoljen je bil, da sem se vrnil in da me niso sneli tam doli v dolini. •

Dobra dva tedna potem pa se je zopet oglasila Tomaževa. Marsikaj novega je vedela povedati, največja novost pa je bil umor na Brezovcu, o katerem so govorili daleč naokoli. Morilec da je bil črni Grega, Boštetov žagar, take in take postavè ter kot vse tudi vojaški ubežnik kaže, katerega iščejo vsepovsod. Med pripovedovanjem je parkrat skrivaj poškilila name in tudi Tomaž se je že začel ogledovati po meni. Vedel sem, da je mojega ogljarenja konec, ker bo babnica prav gotovo kaj zinila o meni tam doli v dolini, če že ni. Pod večer je odšla in ko se je po večerji Tomaž spravil spat in začel že pošteno vleči dreto, sem kar hitro spravil skupaj nekaj svojih stvari, zlasti dobro pa se založil s hrano in izginil v noč.

Dalje navzgor sem jo mahnil, kajti v Italijo sem se namenil, ki je bila onstran tistih strmin in hribin. Tomaž mi je pripovedoval, da se sicer da tod priti do meje; vendar je prehod tako težaven, da se ga celo tihotapci niti v skrajni sili ne poslužujejo. Kakor nalašč zame torej!

Celih deset dni sem menda hodil in hodil, predno sem končno prestopil mejo. Ves onemogel že sem se gnal h koncu po tistih strminah in skalinah ter že obupaval, da mi bo uspelo. Četudi sem varčeval s hrano, mi je bila že docela pošla in glad je začel pritiskati. Žive duše celo pot nisem opazil nikjer, kaj šele, da bi koga srečal. Ko sem bil nazadnje le čez mejo, sem se zavlekel v prvo hišo, ki sem jo srečal, ker sem bil res že čisto na kraju svojih moči. K sreči so znali po naše in ko sem povedal, da sem vojaški ubežnik, so me kar prijazno sprejeli. Čudili so se, kako sem prešel, ker je meja tam-tako neprehodna, da zato skoro da niti zastražena ni.

Ostal sem nekaj dni, da sem si opomogel in prišel zopet k sebi. Potem pa sem jo navel dalje v notranjost in zavil proti jugu. Nisem namreč nameraval ostati, temveč jo čimpreje potegniti preko luže, pa sem se zato nameril k morju. Toda čemu bi vlekel na dolgo? Celo leto sem se potikal okoli po lukah in prijel za vsako delo, dokler se mi končno ni posrečilo vdinjati se na neko angleško ladjo, ki je bila namenjena v New Orleans. Dospevši končno onstran morja, sem seveda že prvi večer skrivaj zapustil lad-

jo ter izginil na kopnini. Zavedal sem se, da sem koncem koncev le na cilju ter sklenil pokopati v pozabljenje za seboj vso preteklost in začeti novo življenje. Toda človek obrača, Bog pa obrne!

Najprej sem prijel za delo v neki železni tovarni, da sem si prihranil par grošev in se vsaj nekoliko priučil jeziku. Potem pa sem krenil dalje proti zapadu, kjer je bila tedaj še obljubljená dežala za vsakovrstne klateže, katerih eden sem bil tudi jaz.

Zašel sem med kravje pastirje, cow-boys jim pravijo tam, in ostal več let ter se pretepaj z Indijanci in konjskimi tatovi, da se je kar kadilo. Neštetokrat je bilo moje življenje na kocki, pa sem vedno odnesel zdravo kožo. Don José, tako se je imenoval moj gospodar, me je imel rad, pa tudi tovariši niso bili napačni. Staremu Jacku, ki je načeloval pastirjem, sem posebno prirastel k srcu. Kakor za sina je skrbel zame in me poučeval v vseh umetnostih, ki so dobremu pastirju potrebne: v jezdarjenju, metanju lasa in vihtenju pletenega biča prav tako kakor v rabi puške, samokresa in noža. Zato ni bilo čudno, da sem v par letih že zaslovel kot eden najboljših jezdecev in strelcev med tamkajšnjimi pastirji. Všeč mi je bilo to divje življenje, kakor nalašč zame, se mi je zdelo, na preteklost se sploh nisem več spomnil in bil že prepričan, da bom ostarel kot dober cow-boy. Vroča berberska kri, ki je tedaj še kar vrela v mojih žilah, se je na divjem ameriškem zapadu dobro obnesla.

Potem pa je čez noč prišlo nekaj nadme, da sem popustil vse in odšel dalje na zapad. Don José me je sicer skušal zadržati, saj sem bil njegov najboljši cow-boy, kakor je ponovno izjavil. Nikdar še ni imel tako malo izgube pri živini kakor tedaj, ko mu je pasel črede in načeloval pastirjem Blackcock (divji petelin, rušavec); tako ime so mi bili namreč naredili, menda radi mojih, vedno kuštravih črnih las in orlovskega nosu. Sicer pa smo bili tedaj don José jevi pastirji res strah in trepet vsem tatovom živine in podobnim nepridipravom daleč naokoli. Toda zaman je bilo vse prigovarjanje in obetanje, prišlo me je in proč sem moral.

Med iskalce zlata sem se podal in neka posebna sreča me je spremljala. Trdili so, da najdem zlato celo tam, kjer ga ni. Komaj so odkrili kje nova najdišča, sem bil že tam in neka nerazumljiva sreča se me je držala

povsod. Spustil sem se v razne kupčije in imel prav tako izredno srečno roko. Karkoli se mzačel, vse mi je uspelo. Poleg angleščini sem se priučil tudi španščini, ves zapad sem obredel, premožen človek sem postal, toda obstanka in miru nisem imel nikjer več in kakor preganjana zver sem bežal sam pred seboj iz kraja v kraj. Kaj neki se je bilo zgodilo?

Ko sem tedaj na Brezovcu končal življenje bitju, ki mi je bilo ljuše kot vse drugo na svetu, mi je sprva kar nekam odleglo. Utišala se je tista divja strast ob zavesti, da mi nihče več ne bo odpeljal Polonice. Tudi pozneje, ko sem zopet ogledal v šoteskah, se potepal po Italiji in pasel črede pri don Joséju, sem bil docela miren, nobenega kesanja nisem občutil in bil prepričan, da sem imel vso pravico storiti, kar sem storil. Nikoli pa mi ni niti na misel prišlo, da bi mogel biti to zločin. Sicer pa je spočetka življenje na divjem zapadu bilo tako novo in mikavno zame, da je vse prejšnje tonilo vedno bolj v pozabljenju.

Potem pa se je začelo. Kar nenadoma je prišlo nadme in me grabilo z vedno večjo silo.

Goveje črede sem še pasel tedaj pri don Joséju, prvi cow-boy sem bil po smrti starega Jacka, ko me je prvič prijel. Okoli tabor-skega ognja smo sedeli neke noči in dremali, ko so nas obupni klici na pomoč zdramili, kakor bi mignil. Izza topolovega gaja tam na severni strani so prihajali. Stari Jim, lovec na kožuhe, z odraslim sinom in še čisto mlado hčerko je imel tam svojo kočo. Precej daleč je bilo in komaj slišni so bili klici, toda pri neprestanem življenju v prostrani preri-ji poštane uho nevrejetno dovezetno tudi za še tako šibek glas. Kakor bi trenil, smo bili v sedlu in zdrveli v tisto smer, pustivši le neobhodno potrebno stražo pri čredah. Pa smo prišli prepozno! Razbojniški Indijanci so bili napadli in zažgali kočo. Že so se pripravljali, da zopet izginejo, ko smo pridrveli na pozorišče. Planili smo po njih, ko me obupen klic izza goreče kočice opomni, da še ni vse končano. Kakor bi trenil, sem obrnil konja in se pognal tja. Tršat Indijanec je vlekel za roko Jimovo hčerko, ki se je z drugo roko oklenila topolovega debla in se ni dala odvesti. Še nekaj desetm metrov sem bil oddaljen, ko ji je lopov zarinil nož v srce, ko je bil videl, da je prišla pomoč in da je ne bo mogel več od-

vleči z seboj. Zadnji krik smrtne groze je še zadonel v noč in dekle se je mrtvo zgrudilo ob deblu. Že v naslednjem trenutku je zadet od moje króglje padel tudi Indijanec, še predno je dosegel streme svojega konja.

Takrat pa se je zgodilo! Razjahal sem in stopil k dekletu. Vznak je ležalo v travi, očitno mrtvo in nož ko ji je tičal v prsih. Pa se mi je naenkrat stemnilo pred očmi, izginilo je vse drugo, iz teme pa se je pojavil Brezovec in ob poti mrtva Polonica z nožem v sre. Mrzel pot me je oblihl in tresti sem se začel. Vest, ki je vse dotlej spala, se je naenkrat oglasila z vso silo in strašno spoznanje me je obšlo. Življenje za življenje, je veleva nepisani zakon prerije! Indijanec je zadostil zakonu — in jaz? Kaj nisem zagrešil enakakega prestopka? V glavi mi je šumelo, noge so mi odpovedale, na kolena sem zdrknil ob mrtvem dekletu, udaril s čelom ob tla in se nezavesten zgrudil. Tako so me našli tovariši, ki so bili medtem opravili z Indijanci. Šele po daljšem prizadevanju so me spravili zopet k sebi in na konja, da smo se vrnili k čredam.

Poslej nisem imel nikjer več miru in obstanka, spanec pa je bežal od mene. Dokler sem se na pol divjem konju podil za čredami, je še nekako šlo. Ko pa sem potem ves utrujen čisto kar padel na ležišče, sem res tudi v hipu zatisnil oči. Toda za trenutek le, pa sem že zopet planil pokonci, kakor da me je pičil gad. Vrh Brezovca, pa mrtva Polonica ob cesti z nožem v prsih, vse to se mi je prikazalo v sanjah tako živo, kakor da je bilo včeraj in ne že pred mnogimi leti. In ko sem že planil pokonci, mi je v ušesih še vedno donel poslednji klic nesrečne žrtve: Grega, o Bog! Ta klic me je preganjal posledn do sledno povsod in brez prestanka. Odšel sem med iskalce zlata, kjer je bilo življenje še najbolj burno. Izpostavljal sem se največjim nevarnostim in se vdajal vsem mogočim razuzdanostim, pa zaman. Grega, o Bog! Ta krik mi je bil stalno za petami in nisem se ga mogel več otresti. Vest, ki se je po tolikih letih nenadoma zbudila v meni, poslednj odnehala več. Kako sem vendar mogel storiti kaj takega, kateri vrag me je obsedel, da sem uničil življenje bitju, za katero bi bil vsak čas z največjim veseljem preli zadnjo kapljico svoje lastne krvi? Kako sem se vendar mogel sklicevati sedaj na nepisani zakon prerije, ki sem ga pred leti sam tako kru-

to prekršil? Smrt sem zaslužil, vedel sem to, iskal sem jo, pa me ni hotela!

Potem pa tista nepopisna sreča, ki se me je neprestano povsod držala in za katero so me vsi zavidali! Če sem še tako bedasto igral, vedno sem dobil. Čim bolj sem razmetaval denar, več sem ga imel. Celo za neranijivega so me imeli! Nož in samokres sta bila namreč tedaj na zapadu še kar hitro pri roki. Toda mene je kroglja vedno zgrešila, četudi le za las in nož nikdar ni zadel v živo.

Razmišljal sem tudi, da bi si sam sodil in si končal življenje. Pa sem zavrgel to misel, ker sem v mojem primeru smatral kaj takega za strahopetnost. Neke noči pa se nisem mogel več premagati. V Arizoni sem bil tedaj, nekdo je prinesel vest o novih najdiščih zlata, tam ob reki Colorado nekje in odpravili smo se tja. Dolgo pot smo imeli za seboj in kar pocepali smo od utrujenosti, ko smo si pod noč uredili taborišče. Komaj pa sem dobro zatisnil oči, že me je tisti nesrečni krik zopet vrgel iz spanca. Nisem mogel več! Potegnil sem samokres, ga nastavil na srce in sprožil. Pa je zatajil, četudi ni še nikdar poprej in tudi poslej nikoli več! Vrgel sem ga v kot in stopil v noč s prepričanjem, da pač moram nositi breme, ki sem si ga naložil, pa če je še tako težko.

Preobširno bi bilo pripovedovati in popisovati podrobneje vse tisto strašno trpljenje. Leta so minevala, toda olajšanja ni bilo. Iz kraja v kraj sem bežal, toda vest mi je bila povsod za petami in mi neprestano očitala moj greh. Trpel sem in trpel, ne samo duševno, temveč tudi telesno, močno oslabel in se naglo staral. In vsa tista neverjetna sreča, ki se me je tem bolj trdovratno držala, čim bolj sem jo odrival, mi je bila resnično le v zasmeh.

Končno pa je po več kot dvajsetih letih le prišlo tudi zame odrešenje.

Na farmo k don Antoniu sem se bil napotil tistega nedeljskega jutra; v denarne težave je bil zašel, pa sem mu sklenil pomagati in odkupiti nekaj živine. Po slabo prespani noči, kakor navadno, sem se komaj držal v sedlu in pustil stopati konja le korakoma. Dobro sem poznal smer, parkrat sem že bil tam, vendar sem sklenil napraviti danes majhen ovinek. Ko sem tako zavil okoli nekega griča, sem se naenkrat znašel pred majhno cerkvico. Iz neobdelanega kamnja je bila zgrajena, zelo preprosta, nič

posebnega. Očividno je bilo v cerkvi opravi-lo, kajti nekaj osedlanih konj se je paslo tam okoli. Seveda sem hotel enostavno dalje in prav mimo vrat sem prijezdil, ko se konj naenkrat ustavi, kakor ukopan, mene pa obide neka čudna omotica, v ušesih pa mi zadoni znani krik: Grega, o Bog! Toda to pot krik ni bil očitajoč, kakor navadno, temveč opominjajoč nekako in bodreč. Omotica je sicer hitro zopet prešla, toda krik mi je še vedno zvenel v ušesih. Podzavestno, kakor sledeč nekemu tujemu nagonu in skoro proti svoji volji sem razjahal in stopil v cerkev — prvič, odkar sem bil v Ameriki, kajti na Boga sem bil že čisto pozabil.

Notranjost cerkve je bila še bolj preprosta in siromašna. Pač pa je bila nekaj posebnega slika Brezmadežne v oltarju. V obličju Device je bil namreč izraz tako tolažbe in upa poln, njen pogled tako mil in dobreč, da me je kar priklenil nase in se mu nisem mogel več odtegniti.

V cerkvi je bilo le malo ljudi. Ko sem vstopil, se je sivolasi duhovnik prav obrnil in pričel pridigo. Španski je govoril, gladko mu je tekla beseda in neka posebna mehkoča je bila v njegovem glasu. O neskončnem usmiljenju božjem je pripovedoval, o vsemogočnem Bogu, ki odpusti tudi največji greh, če se grešnik resnično skesa in spokori. Morilci, roparji in ubijalci, je zaklical, ne obupajte in ne bežite sami pred seboj in svojo vestjo, kajti tudi za vas je umrl Kristus na križu, tudi za vas je odpuščanje, če se spokorite in skesate svojega greha; mirna bo poslej vaša vest in tudi vam se bodo odprla vrata nebeška!

Tedaj pa se je začelo tajati v meni, kakor da so prav meni veljale zadnje besede. Dve desetletji sem že begal sam pred seboj in svojo vestjo iz kraja v kraj, toda ubežal nisem. Na vsemogočnega Boga, ki mi edini lahko pomaga in me reši tega strašnega trpljenja, pa se nisem spomnil! Zdrknil sem na kolena in preklečal tako vse dotlej, da je bilo opravilo končano in so ljudje zapustili cerkev. Ko je duhovni oče pospravil oltar in opravil zahvalno molitev, se je še ozrl po cerkvi in me ugledal. Pristopil je bliže in me prijazno vprašal, če bi morda rad govoril z njim. Pritrđil sem. Na dolgo in široko sem mu potem povedal vse, prav vse, o svojem mladostnem /nagnenju, zločinu, prebujeni vesti in neskončnem trpljenju; nič nisem pri-

krival, nič olepšaval. Z globoko sklonjeno glavo me je poslušal pobožni starec, očitno vaju tudi na še hujše izpovedi. Ko sem končal, je počasi povzel besedo in mi tako milo in prepričevalno govoril, da so mi njegove besede segale globoko v dušo. Dogovorila sva se, da popravim, kar se popraviti da in da zadostim tudi posvetni pravici, da mi bo vest docela mirna in odpuščanje res popolno.

Ne vem, če je bilo res ali ne, toda zdelo se mi je, da je na obličju Brezmadežne v oltarju igral blažen smehljaj, ko sem zapuščal cerkev.

Verjemite ali ne, župnik Valentin, toda tisto noč sem zopet enkrat mirno spal, prvič po smrti nesrečne Jimove hčerke, ko se mi je tako nenadoma prebudila leta in leta tako mirno speča vest. Ko sem se zjutraj čil in spočit, kakor že davno ne, zopet prebudil, sem bil trdno prepričan, da je bila pot, ki sem jo nastopil, edino prava ter sem se trdno odločil, da jo bom hodil do konca.

Mislím, da lahko končam. Zadrževal sem vas že dolgo dovolj. Vendar pa morava še urediti zadevo, radi katere sem pravzaprav prišel."

Tujec je segel v žep in položil pred župnika hranilno knjižico iz bližnjega mesta in zopet povzel:

"Tu je knjižica na petintridesettisoč goldinarjev. Prosim, da jo prevzamete, dvignete denar in ga porabite, kakor vas bom naprosil. Na mesto Poloninega križa pod vrhom Brezovca dajte postaviti kapelico iz neobdelanega kamenja, veliko dovolj, da bo v njej prostora za oltar, pri katerem se bo lahko opravila sveta daritev. Kapelica naj bo čim bolj podobna tejle cerkvi!"

Potegnil je iz žepa posnetek preprostega cerkvenega hrama in ga položil pred župnika, potem pa nadaljeval:

"V oltar postavite sliko Brezmadežne, ki jo dajte napraviti res dobremu slikarju, da bo čim bolj veren posnetek téle!"

Vzel je iz žepa sliko presvete Device in jo prav tako položil pred župnika rekoč:

"Prva slika prikazuje preprosto cerkvice na poti iz naselbine San Pedro proti dolini smrti v Kaliforniji, kjer sem zopet našel Boga in svoje odrešenje, druga pa podoba Brezmadežne v isti cerkvi, delo nekega španskega slikarja, ki je tudi moral iz domovine, čeprav ni zagrešil zločina. Vem, da bo še ostalo denarja dovolj, četudi ni tre-

Pod vrhom Brezovca pa stoji večja kapelica, čvrsto zidana iz neobdelanega kamenja, zelo preprosta, nič posebnega...

ba prav nič štediti z njim. Ostanek pa porabite za večne maše, kakor pravijo tu: Vsako leto, tisto nedeljo pred dnevom svetega Antona Padovanskega, naj se pol ure pred polbošteto Polonico in tudi za Černičevega Grego, kadar mene ne bo več med živimi. Ali boste uredili vse, to, župnik Valentin?"

Župnik še ni črnil besedice, odkar je zdreven tujec pričel svojo čudno povest. Tudi sedaj je strmél na knjižico in sliki pred seboj, kakor da mu še vedno noče prav v glavo vse to. Končno se je le znašel in še vedno ves iz sebe odvrnil:

"Seveda bom rad vse točno izvršil in zapisal, kakor ste naročili. Toda denarja je preveč, mnogo preveč za vse to, saj je celo premoženje."

"Kar bo še ostalo, pa lahko porabite po svoji uvidevnosti v prid Gabrovniške župnije. Pač pa prosim, da se kapelica postavi izključno samo iz tega denarja in da nihče drug ne prispeva niti beliča, pa ne samo v denarju, temveč tudi v naravi ne, kakor je sicer tod navada ob takih prilikah. Kapelico začnite staviti čim preje in po prvovrstnem

mojstru. Ko se bo že pričelo z delom in bo zato treba odstraniti sedanji Polonin križ, dajte zažgati še zadnjo grmado, na kateri naj zgori tudi križ. Ali boste uredili vse tako, župnik Valentin?"

"Seveda, rad, prav rad bom ustregel, kakor bom najbolje mogel in znal", je priki-mal župnik, "toda ali se zavedate, da ste po-stali največji, dobrotnik naše župnije?"

"Nič dobrotnik, izpokorjeni grešnik, ki ga je sreča obsipala z denarjem, pekoča vest pa preganjala kakor najbolj divjo zver brez kraja in konca. Toda pozno je že, predolgo sem se zamudil in skrajni čas je, da grem, kajti na vsak način bi se rad vrnil v mesto še nočoj."

Dozdevni tujec se je dvignil. Nič več ni bil tisti postavni Grega, poln življenjske sile in okretnosti. Skrušen starec je bil, ves siv, upognjen in nagubanega lica, le oči, tiste ogljene črne oči so mu bile še vedno žive, kakor nekdanj in edine še pričale, da se mu pretaka po žilah vroča berberska kri.

"Kaj pa boste vi sedaj?" je še vprašal župnik in se tudi dvignil.

"Jutri se javim v mestu sodišču, da zado-stim tudi posvetni pravici," je mirno odvrnil Grega, se kratko poslovil in odšel.

"O Bog, o Bog, kako nedoumljiva so ven-dar tvoja pota in kako neskončna tvoja mi-lost," je mrmral župnik Valentin, še vedno stoječ ob mizi, pri kateri sta sedela z Grego, in strmeč v vrata, ki so se že davno zaprla za njim.

* * *

Na jesenskem porotnem zasedanju tistega leta so obravnavali potem tudi zadevo umora Boštetove Polonice na Grezovcu. Zastarela je že bila in ni vzbudila več dosti zanimanja. Porotniki so seveda morali spoznati Grego za krivega, četudi jih je njegova izpoved tako ganila, da bi ga bili najraje oprostili. Sicer pa se tudi drugim ni godilo bolje. Državni pravdnik, ki je tako rad grmel in pošiljal

vsakega obtoženca takoj na vislice, je bil v tem primeru čudno kratkobeseden in skro-men v svojih zahtevah po zadoščenju pravi-ci. Predsednik sodišča, otopel in oledenel že davno za vsa nežnejša občutja, pa si je ne-kam nenavadno pogosto brisal nos s svojim robcem. Končno je sodišče vzela v poštev vse olajševalne okolnosti, katerih je bilo res do-voľj, in obsodilo nesrečnega Grega samo na tri leta ječe.

Obraz se je razširil Gregi od zadovoljstva, ko je sodnik prečital razsodbo in ves vesel je vzkliknil:

"Hvala Bogu, sedaj je zadoščeno tudi po-svetni pravici in moja vest bo končno enkrat zopet popolnoma mirna!"

Kazen je bila mila, toda Grega je ni iz-držal. Preveč je bil vajen milega kalifornij-skega podnebja in življenja v prosti naravi, da bi prenesel zatohlo ozračje med jetniškim obzidjem. Poleg tega pa je tudi bilo njegovo zdravje zaradi dolgoletnega, nenavadnega trpljenja že močno zrahljano. Še predno je minulo leto, ga je kar na hitro pobrala jeti-ka, na kateri so v ostalem večinoma umirali Černičevi in na kateri je umrla tudi njegova mati že par let potem, ko je Grega tako skrivnostno zginil.

* * *

Župnik Valentin je vestno izpolnil vse, ka-kor je bil obljubil. Že tisto leto po Gregini smrti je bila kapelica gotova in pol ure pred poldnevom, na nedeljo pred svetim Antonom Padovanskim, je župnik Valentin sam opravi-l tam prvo sveto daritev za pokoj duše Boštetove Polonice in Černičevega Grege, ali črnega Grege, kakor so ga navadno ime-novali. Predno je minulo leto potem, pa je tudi župnik Valentin sam zapustil Gabrovniško župnijo in se preselil v večnost. Zado-voljen sam s seboj in s celim svetom je za-ključil svoje pastirjevanje, kajti tudi edina ovca, ki se mu je bila izgubila, je našla pot nazaj h Gospodu.

OCISČENJE

(NOVELA)

Matevž Koren je stopil iz zatohle gostilne. Zimski veter je bičal zadnje predmestne hiše Buenos Airesa. Sikal je okrog vogalov in valil tam daleč iz pampe oblake. Pršilo je. Vlažen mraz je glodal do kosti.

Ustavil se je na voglu, kjer je ozka ulica sekala široko avenida in bulil v noč. Čakal je na avtobus. Napenjal je oči in mislil na ženo, ki ga čaka. Noč je bila pozna in ulice prazne. Matevž pa pijan. Pijan od preobilice pijače in premišljevanja. Komaj da se je še držal na nogah. Prijel se je za osamelo drevo in se ga oklenil. V zmešnjavi so drvele mimo njega ceste, križišče pa, kakor da se pogreza v silnem vrtincu. Avenida se je čudno zožila. Ozka in črnosvetlikajoča je v soju redkih luči tonila v molk noči.

"Peš ne morem..." je pomislil Matevž. "In od nikoder nobenega vozila..."

Splazil se je na sredo ceste in gledal kakor v obupnem pričakovanju, kdaj se bodo v dalji pojavile barvaste luči avtobusa. Potem se je spustil na vse štiri, si z dlanjo zasenčil oči. Turobne barve so z bliskovito naglico drvele v noč, se zgubliale v dalji in se razbijale druga ob drugi.

"Bog me kaznuje... Prav po vsej pravici božji..."

Spomnil se je žene.

"Da, po vsej pravici božji... Grešil sem..."

Opotekaje se je vrnil v gostilno.

"Ne grem nikamor!"

Sedel je v kot in spustil svojo težko pest na mizo. Njegova orjaška postava je utonila v polmrak. Naročil si je pijače in segel po kozarcu. Pil je in mislil na ženo. Njegove pijane misli so se je oklenile v silni zmedi.

"Varal sem jo... Izdal sem jo... Nezvest sem ji bil..."

Nasproti njemu je sedel stari Kos. Z brijavimi očmi mu je mežikal. S tresočo roko je držal kozarec in počasi srkal. Sredi sobe so plesali. Debela gostilničarka se je v velikih krogih vrtela med mizami in se smejala. Nekdo je pel s hreščočim glasom. Pijani glasovi so se mešali. Matevž je gledal s široko odprtimi očmi, pa ni videl ničesar. Vse je bilo

zavito v težak vzduh pijače in tobakovega dima. Gostilničarka je divje plesala. Predala se je taktu godbe. Priplesala je mimo Matevža, se sklonila k njemu.

"In žena? Kako ji je?..."

Matevž se je s trudnimi očmi zastrmel vanjo. Pijan smeh mu je ležal na obrazu. V srcu pa ga je držalo kakor z železnimi prsti.

"Tudi ona ve..." je planilo od nekod.

In ni zinil nobene. Mrko je gledal predse. Potem je zaropotal s kozarcem.

"Pol litra!"

"Pol litra, Irma!" je ukazala gostilničarska med plesom.

"Bedak! Kako ne bi vedela? Ves svet ve. Irma... Kako sem se mogel spozabiti? Zdajle mi bo prinesla pijače."

Starec na drugem koncu mize se je okrenil k njemu.

"Poglej! Obljubil mi je, da bo prišel. Pa ga ni... Prijem na njegov rerčun. In če ga ne bo?"

"Prava reč! Ga pač ne bo!"

Zdaj se je starec razhudil in prisedel bliže.

"Tako ti povem, Matevž. Mrcina si! Mrcina! Človek brez časti... Zakaj se norčuješ iz starca?"

Matevž se je zarežal. Potem se je nenadoma zresnil in se dvignil. S komolci si je utiral pot med gnečo in izginil skozi vrata. Zunaj se je ustavil in šel globoko po sapo. Zdelo se mu je, da ga bo zadušilo. V prsih mu je ležala neznosna teža in v grlu ga je stiskalo. Zakričal bi, zarjul, razbil vse kar bi mu dosegel zamah. Na koncih prstov je čutil kako mu drhte živci. Kakor da se mu je prav v srcu razklenila jeklena pest. Njegova notranjost je bila razbita na tisoč koščkov in vsak košček zase kakor živo oglje, ki žge. Naslonil se je na zid in zaprl oči. Dež mu je močil razgreta lica. Dobro mu je delo in poskušal je, da ne bi mislil ničesar. Prav ničesar. Bal se je sleherne misli. V vsaki je bila ženina podoba.

Matevž je bil že bolan od razmišljanja.

V ženinih očeh pa je ležala bol.

Nema in velika.

Ona je vedela vse. In je molčala.

V molku pa je ležal očitek. Tiha bolečina, ki je gorela v njenem pogledu.

Med njima je ležal prepad. Matevž je segel po pijači. V nemirnih nočeh je pil.

Vesti ni mogel utopiti. Še v spanju ni pozabil. Bilo je v njem. Tako globoko zakoreninjeno, tako močno, da so bile še sanje polne nemira.

Žena! Njegova žena!

Tiha, kakor onemela, s tistimi mehкими, žalostnimi očmi.

Zdaj je slonel na zidu. Negiben kakor kamen. Hladan in mrk.

Vzdramila ga je luč, ki je planila skozi odprta vrata. Nekdo je stopil iz gostilne. Val trušča je butnil z lučjo v noč in ugasnil. Matevž se ni premaknil. Čez čas ga je nekdo poklical. "Matevž!"

Matevž je poznal ta glas. Spreletelo ga je, ko ga je zaslišal. Bila je Irma.

"Matevž, kje si?"

Koraki so odmevali po cementnem tlaku. Nato se zgubili v peščeni stezi, ki je vodila ob poslopju. Bližali so se.

"Matevž!"

On je molčal. Samo zobe je stisnil in požrl slino. V njem je gorel gnev. Krč mu je zvijal prste in dlani so se mu je jele potiti.

Ustavila se je tik pred njim. Molčala je.

V pijanosti je za hip ujel njen pogled. Vroč in poln strasti.

"Zakaj bežiš pred menoj?"

Stopila je tik do njega, mu položila roko na ramo.

"Ne dotikaj se me!"

Hotel jo je odriniti. Pa se je opotekel mimo nje in segel v prazno.

"Zgubi se!... Izgini!... Da se ne spozabim..."

Irma se je vzravnila. Dihala je neenakomerno, polodprta usta so se ji kremžila v jezi in razočaranju.

"Matevž... Zakaj si mi uničil življenje?"

"Zgubi se! Veš, da imam ženo..."

"Jaz te nisem poznala... Zakaj si mi lagal? To bi lahko vedel že preje."

"Molči! Nič ti nisem obljubil! Kaj si rinila za menoj?"

Obrnil ji je hrbet.

Spet se je postavila predenj.

"Stoj! Ne bodi tako tenkovesten... Če takrat nisi imel vesti, kaj bi zdaj z njo?"

"Molči! Molči! Da se ne spozabim!"

Ona se ni premaknila. Njene oči so v mraku kljubovalno žarele.

"Jaz sem tvoja vest, Matevž. Tvoja senca..."

"Zadavil te bom! Razumeš?"

Skoraj zasikal je Matevž in se sklonil k njej. Ni se zganila.

"Daj, Matevž... Udari... Ubij... Ampak jaz te ne pustim... Imam pravico do tebe... Razumeš, Matevž?... Pravico imam!"

Naglo je presekala stavek. Približala se mu je prav do obraza. Njene oči so bile mokre.

"Zakaj si tak z menoj, Matevž?"

Matevž se ni premaknil. Mislil je na ženo. Toda še isti hip je začutil razdaljo, ki ju loči. Med njima je stala Irma. In njegov greh.

Okrenil se je in se vrnil v gostilno. Irma mu je sledila. Matevžu pa se je zazdelo, kakor da se je iz noči izluščila drobna pojava, zavita v siv molk in se ga oklenila.

Ko se je spustil za mizo, je stari Kos dvignil glavo.

"Bog te udari, Matevž... Mrcina si! Mrcina, da veš! Žena te je iskala."

Matevž je onemel. Starec je pa točil in pil.

"Lepa reč! Pijem na njegov račun, pa ga ni! Goljuf! Vsi ste enaki. Tudi ti, da veš!"

Glava mu je omahnila in s čelom je udaril ob mizo.

Ko se je dvignil, Matevža ni bilo več. Irma je brisala z vinom polito mizo in ropotala s kozarci.

Starec se je zastrmel vanjo.

Njegove pijane oči so bile solzave, njegov glas zlomljen.

"Irma, sram te bodi! Njegova žena je bila tu. Jo poznaš? Ne? Angel je to, ti rečem. Angel! Pa še noseča je. Mati bo kmalu. Pa ti? Si jo videla? Ne?... Ubil bi te človek!"

Pljunil je preko mize in se odmajal v noč.

II

Kako je prišel Matevž tisto noč domov, se ni zavedal.

Medlo se je spominjal, da je kolovratil po avenidi, ki je ni hotelo biti konca. Kakor temna reka se mu je valila pod klecajočimi koraki, dokler ni krenil v pampo. Potem, kot da se je pogreznil v temo. V silni zmedbi so padale iz noči sence, se prehitevale v kaosu, ki ga je obdajal.

Zdaj je strmel v strop. Ležal je globoko pogreznjen v postelji in iskal z motnimi očmi po sobi. Pod stropom je visela teža. Bočila se

je med zidovi, mu legala na prsi. Hrope je lovil zrak. Suha usta so mu gorela. Zunaj nad pampo pa je snival zimski dan in siv in pust silil v sobo. Matevž je zbiral misli. Kakor razbite koščke jih je z muko poskušal povezati v celoto. Pogreznjen v molk je čutil v sebi neizmerno praznoto. Vpijala ga je vase, ga napolnjevala skoraj z obupom. S tistim nemim obupom, ki se polasti človeka nenadoma, mu ubije sleherno misel in se top razlije po duši.

"Gotovo sem bil pijan.... Zelo pijan... Da... Pil sem..." je z muko ugotovil Matevž.

Hotel se je dvigniti. Pa je ostal samo pri misli. Niti zganil se ni. Po žilah mu je topo razbijalo in po vsem telesu se mu je razlila vročična ohromelost. Zdelo se mu je, da se z vsakim utripom srca pogreza. Potem se mu je zmehljalo. Kakor v težki agoniji so se mu vrtinčile misli in slikale zbegane podobe, ki so se jele luščiti od nekod iz podzavesti.

Iz polmraka je nekdo dvignil roko in zapičil dolg koščen prst v Matevža.

"Mrcina si, Matevž, da veš! Žena te je iskala."

"Nimam žene," se je uprl Matevž.

Lagal je. Pa je videl, da je njegova laž kakor prozorna.

Neznanec je stegnil roko.

"Izdal sem jo..." je v zmedi pomislil Matevž.

"Imam ženo. Imam jo! Pa še rad jo imam... In danes, jutri bo mati..."

Zagrzel se je v to misel in je ni spustil.

"Da, mati bo..." je ponavljal trdo in s polnim glasom.

Nekaj lepega je bilo v tem, pa nekaj toplega in trpkega obenem. Odleglo mu je za trenutek, ga objelo nekaj mehkega. Pa še isti hip je trpko spoznanje ubilo lepo misel. Težko se je iztrgalo iz mraka in leglo nanj. V poslednjem obupu je hotel odriniti neprijetno misel.

"Bah. To so sanje. Pijane in grde sanje sanjam..."

Trdo je zaprl oči, tako da ga je v sencih zaskelelo.

"Laž je! Je sanja! Jaz nisem varal žene!"

V srcu pa je vstajal obup. Razlil se mu je po duši kakor žgoč plamen.

Zdaj je neznanec stopil bliže. Razklenil je dlani, ga prijel za vrat. Matevž je čutil, kako se mu vpijajo njegovi suhi, koščeni prsti v grlo. Hlupal je za zrakom, se hotel sprostiti trdega prijema, pa mu je bilo vse telo kakor

iz svinca. Niti oči ni mogel odpreti, da bi neznanecu pogledal v obraz. Hotel je zakričati. Odprl je usta, toda grlo mu je onemelo. Samo pritaženo je hlupal.

"Priznaj, Matevž! Vsaj samemu sebi priznaj!" je donelo iz gluhe sivine.

"Priznam," je zagolčal.

"Priznam! Varal sem jo..."

Zdaj je neznanec izpustil. Matevž je slišal, ko je s treskom zaprl vrata. Zadihal je s polnimi pljuči in se zbudil. Na čelu so mu stale potne srage. Dnevna svetloba mu je bičala oči. Misli pa so mu bile sveže in jasne. Kakor da se mu je razkrilo vse, vse do poslednjega greha, ki ga je bil zagrešil. V obupu si je segel v lase in se dvignil. Skobacal se je izpod odeje in se spustil na tla. Noge so se mu zašibile, zamajal se je kot izpodsekano drevo. Z ohlapnim prijemom se je zagrabil za posteljo in sedel.

"Bog me je zavrzel. Kakor sem zavrzel jaz njo..." je pomislil.

Pa mu je takoj postalo žal neumne misli.

"Ne! Ne zavrzel! Kaznuje me. Upravičeno in strogo. Končno pa sem res bedak! Da. Celo podlež. Vrtam po sebi in ubijam vest. Mislim pa le nase... Ubijam jo, da bi rešil sama sebe..."

Dvignil se je in opletal po sobi. Ko je prišel do okna in pogledal v pampo, ga je objelo malodušje. Kakor neizmerna puščava je ležala pokrajina pod težo zimskega dežja, ki je gost in droban pršil iz nizkih oblakov, ki so v vetru jadrjali proti severu. Kot razpeta žalost je ždel nad pampo zimski dan pogreznjen v brezdanjo tišino.

Matevž, ujet v svoje misli, ni slišal, ko je žena odprla vrata, se prijela za podboje in se naslonila na zid. Ni čutil njenih velikih žalostnih oči, ki so ga zrlle. Vrtal je sam vase. Zrl je nepremično ven v pampo.

"Bog ve, kaj bi rekla, ko bi ji sam povedal? Bi razumela? Pa če bi jo prosil, bi pozabila?"

Zdaj se mu je zasmilila.

Razjokal bi se Matevž. Oči bi zakopal v njene dlani, skrnil njeno glavo v svoje. Vzel bi jo v naročje in jo ponesel na posteljo. In gledal bi ji v oči. V tiste velike, tihe, žalostne oči, ki so se pozabile smejati. In obmolknille, ugasnile, kakor sonce nad pampo...

"Velik je Bog! Velik, ki ji je dal tisto čudo! Ji ga položil v oči... Velik! Jaz pa sem podel. Majhen... In otroka pričakuje! Razočarana... Žalostna... Ogoljufana... Ogolju-

fana za ljubezen, ki mi jo je dala."

Čutil je, kako mu podhrtevajo ustnice. V srečo pa se mu je razlila žalost, mu napolnila dušo. Kakor da mu je notranjost polna pelina.

"Kako sem mogel?... Kako?"

Zdaj se mu je zazdelo, da ga bo zlomilo. Kot da se je pampa čudno zožila, se izbočila in se v silnem sunku razmahnila v širino. Potem, ko da se pogreza pod težo neba, ki se je sklonilo temno nad zemljo.

"Ne bo dolgo," je pomislil.

"Mogoče že danes. Jutri... In bo mati..."

"Velik je Bog. Velik in pravičen!" je v zbrani žalosti šepetal Matevž, kakor da moli.

"Hudič je bil v meni takrat! Pa me je premotil. Proti moji volji!" je bruhnilo iz njega z zlomljenim glasom.

Ko se je okrenil, da bi se zvalil na posteljo, je obstal kot pribit.

Tam pri vratih je čepela žena. Bleda, s posineli ustnicami in s široko odprtimi očmi. Tresla se je kakor v silni mrzlici in obračala glavo v nemi prošnji. Matevž je za hip obstal in gledal kakor pijan od presenečenja.

Ženine oči pa so bile globoke, lahko kalne kakor novo sladko vino.

"Veliki Bog!" je dahnil Matevž in se v skoku pognal k njej.

Nerodno, skoraj boječe jo je prijel in jo dvignil na posteljo. Potem se je sklonil nad njo. Zastrmel se ji je v oči in odmaknil roko, kakor v svetem strahu, da je ne bi s svojo nevredno, pregrešno roko v tisti blagoslovljeni minuti oskrunil.

Kot da se je v njem pretrgalo srce na dvoje. Zrušil se je ponos in Matevž je klecnil sam vase. Njegov glas je bil votel in skrušen.

"Ti veš vse... Katarina!... Nezvest sem ti bil!"

Usločil se je, si lomil prste in z odprtimi usti strmel vanjo. Kot da mu še nekaj leži na jeziku, pa ne more povedati.

Žena se mu je zastrmela v obraz. Potem je stisnila ustnice in zaprla oči.

"Reci nekaj! Preden se zgodi!" je v divji naglici lovil besede.

"Odpusti!... Jaz si ne bom nikoli!"

Ona je ležala nepremično. Samo usta so ji podhrtevale, in ko je odprla oči, so v njih gorele solze.

Matevžu se je zdelo, da se je molk raztegnil v neskončnost. V nestrpnem pričakovanju se je spustil na kolena in jo prijel za roko.

"V pijanosti sem se spozabil..."

In je govoril polgasno, sam vase, kakor da pripoveduje samemu sebi.

"Takrat ko naju je revolucija iztrgala drugega drugemu, sem umrl samemu sebi... Razumeš?... Med Slovenijo in Argentino pa morja in železna zavesa... Ti tam, jaz tukaj. Razumeš ti obup? Pil sem. Pil in ubijal bolečino. In v pijanosti se je sklonil k meni hudič in me omamil. Potem, ko si dobila potni list, sem v obupu utapljal svoj greh. Pa ga nisem mogel utopiti..."

Žena je molčala. Njegove besede so obvisle v molku, ki se je bočil med njima. Po njenih licih so tekle solze. V Matevževih očeh pa je trepetaje gorelo zadnje upanje. Potem se je sesulo kakor od ognja izpódjedena grmada. Žena se je zvila v silnem krču in zaječala: "Zdravnika."

III

Na večer, ko se je čez pampo razlezel prvi mrak, je Matevž sedel za mizo in strmel z votlim pogledom skozi okno.

Za ženo so se zaprla bela vrata porodnišnice.

Zdaj je bil sam.

Sam kakor pred letom, na predvečer ženinega prihoda iz Slovenije. Kot za žalno obletnico je sedel prav na istem prostoru, podoben razbitemu vrču brez vsebine. V mraku je lebdele tiha groza in poslednje upanje je neopazno umrlo, kakor zimski dan nad pampo.

Jokal bi Matevž, pa ni imel solza.

Nem je brskal po duši kakor po raztrgani vreči.

"Takrat bi ji bil povedal... Takrat..." je vrtal vase.

"Pa nisem. Zakaj nisem? Sem se bal? Nje? Sebe?... Sebe! Slabič sem. Slabič brez moči... Kako sem mogel pričakovati od slabotne ženske več kot sam od sebe?"

Dvignil je lopataste dlani prav do oči.

"Da, slabič sem, pri vsej svoji moči. In ni ti sram me ni bilo. Do zadnjega sem čakal, odlašal, iskal moči... Potem so ji povedali drugi. Da sem sploh kdaj pomislil, da ji ne bi. In še potem sem molčal. Čeprav sem videl njeno žalost. Kakor sad v njenem telesu je rastla..."

Ko da se je sesul sam vase, prazen v mraku, v svoji veliki žalosti nem.

"Molk je bil moj odgovor. Molk in pijača. V njeni blagoslovljeni uri pa sem jo udaril z besedo. Majhen in podel, ko nisem mogel več nositi greha."

Potem se mu je zazdelo kot da je iz mraka priromal jok. Tenek jok. Zdramil se je in pomislil.

"Zgodilo se je. Mogoče je že... mati."

Dvignil se je in se napotil v noč. Pogledal je okoli hiše in vlekel na ušesa. Povsod tišina. Samo veter je jokal okrog voglov. Počasi, sključen je brez misli taval preko pampe. Visok osat, ki je v zimskem deževju zlomljen padal v blato, ga je opletal po nogah. Pa Matevžu je bilo vseeno. Nem je bredel v noč, ki je temna in globoka zijala nad pokrajino.

Kam?

Matevž ni vedel.

Doma ni mogel več vzdržati. Moral je iti. Bežal je pred samim seboj v noč kakor tat. Tam, v tistem groznem, praznem molku ni mogel več prebiti niti minute. Opotekaje se je padel na avenido. Potem ga je podzavestno zaneslo mimo gostilne. Zadržal je korak in nehote prisluhnil. Zgubljeni glasovi so ga bili v ušesa.

"Kaj če bi vstopil?"

Kot da mu je iz noči zašepetal skušnjavec.

"Kozarček vina! Ej bratec! Samo kozarček. Pa se razkadi žalost kakor dim..."

Po grlu se mu je razlila žgoča žeja, ga oplazila po suhih ustih. Čutil je kako mu popušča jo moči. Zdaj mu je zagorelo v želodcu; vsa notranjost mu je gorela v silni suhi vročini.

Zlomljen v svoji nemi strasti je taval proti gostilni. Glasovi so postajali razločnejši in v motni svetlobi za steklenimi vrati so omahovale pijane sence. Ko je zavil preko vrta mu je nekdo prestregel pot.

"Vedel sem, da prideš. Pa ne hodi notri! Rečem ti, Matevž, ne bodi mrha."

Stari Kos se je postavil predenj, mu nastavil pest na prsa.

"Nocoj sem videl hudiča! Stopil je skozi zadnja vrata in me udaril po glavi. In glej! Trideset let sem se boril, pa nisem uspel. Zdaj se je zgodilo v kratkem trenutku. Videl sem svoj greh v vsej razgaljeni luči, prišla je žalost in je prišlo kesanje. Povem ti, Matevž, nikoli ga več ne bom poskusil. Nikoli, ti rečem! Moja žena, Bog ji blagoslovi spomin, je v veliki žalosti umrla. Pa tudi tvoja bo, če ne pustiš pijače."

Starec je jokal. Tiho in krčevito. Pijan, v noči majhen in upognjen. Zlomljen je bil njegov glas in roke, krčevito sklenjene na prsih, so mu drhtele.

"Matevž! Mrcina si! Tvoja žena pa je angel!

Te ne boli srce?"

"Molči!" je zatulil Matevž.

"Molči."

Kakor da se je zbudil iz silne omotice, se je okrenil.

Starec mu je sledil.

"Matevž! Počakaj! Ne bezlaj! Še žal ti bo! Slišiš? Ona je rekla..."

Sopihaje je lovil korake za Matevžem. Skoraj tekkel je za njim.

"Ona mi je naročila, naj ti povem! Šla je v Brazilijo."

Matevž se je ustavil.

"Kdo? Kaj blebetaš?"

"Kdo. Kdo? Si bebast? Ona! Saj veš. Ona! Irma. Razumeš?"

Zdaj je Matevž klecnil kakor pod silnim udarcem. Zbolela ga je novica, ker je pomenila odpuščanje.

Starec pa je jokal neutešeno, tulil, da je bilo Matevža groza.

"Šla je in ti odpustila. Ženske znajo odpuščati, Matevž..."

Potem je v hipu ugasnil njegov jok. Ko je stopil k Matevžu, je bil njegov glas tih in proseč.

"Matevž! Danes sem pil na tvoj račun. Bi stopil z mano na kozarček?"

Ko sta sedla za mizo, je prišla debela gostilničarka in pogledala Matevža.

"Šla je... In žena?"

Matevž je niti ni pogledal. Njegov pogled je visel na telefonu. Vstal je in dvignil slušalko. Potekle so minute, dolge, polne neznane groze in strahu, ki ga Matevž v življenju še ni občutil. Ko je zaprl telefon, je bil njegov glas trepetajoč:

"Zdrava. Imam sina."

Divja sreča mu je napolnila dušo, ga omamila, da se mu je zvrtele.

"Na zdravje, stari! Imam sina! Razumeš? Sina imam..."

Stari Kos je burno dvignil kozarec. Zadržal ga je pred usti in pogledal Matevža.

"Bog!... Daj ti sreče!"

In je dodal čez čas tiho, sam zase:

"Meni je ni..."

Nato se je mimogrede dotaknil spomina, samo v mislih.

"Da! Pač. Pa sem jo zapil. Uboga moja žena."

Matevž ni videl, kako mu gore oči. Tudi ni videl v njih solza, ki so zdaj nezadržano planile preko starčevega lica. Niti ni slišal žvenket

kozarca, ki je staremu padel na tla.

Nekaj trpkega se mu je razlilo po duši in mu napolnilo srce. In kakor skozi gosto kopreno je v bežnem prividu uzrl ženinine tople oči.

Spustil je glavo na mizo in se zamislil.

* * *

Ko je Matevž drugo jutro stopil k porodniški postelji in obstal pred ženo, je bil njegov pogled zastrt in prazen.

"Sina si mi dala," je rekel z votlim glasom in jo prijel za roko, ki ji je ozka in bleda ležala na odeji.

Trudno se mu je nasmehnila.

Pogled ji je bil čist in miren.

Mehke in globoke njene oči.

Zazdelo se mu je, da ga vpijajo vase.

Kot da plava v žudni omami, kakor da se po greza vanje.

Kakor da pije njegova duša očiščenje.

In je govoril, ko da moli njegova duša, ko se je sklonil nad ženino obličje:

"Nisem vreden..."

Potem je začutil ženino roko, ki mu je mehka šla preko čela.

Buenos Aires, 10. avgusta 1955.

Nj

MED DVEMA OGNJEMA

Tisto jesen je na cesti iz Soške doline proti Cerknem mrgolelo ljudi, da so bili drug drugemu napoti. Hodili so v urejenih četah in neurejenih drhalih, po pet in po trije, po dva in posamič. Slišalo se je petje in kletev v vseh jezikih. Bili so lepo oblečeni in raztrgani, obloženi s plenom in prazni. Ljudje so ob cestah v strahu zapahovali hiše in plašno gledali skozi okna.

V Cerkno in okoliške hribe ni več odmevalo bobnenje, na nebu se ni pojavil več noben aeroplan, še vlak po Soški dolini ni več vozil; svetovni ogenj je ugasil. Cesarsko-kraljeva krona je ležala poteptana v prah. Le reka ljudi je neprenehoma tekla nekaj dni.

Ta reka je nesla Franceta domov v hribe nad Cerkno. Dolga štiri leta ga je vojna vihra metala po frontah; videl je Galicijo in Karpat, južne Tirole in kraške kamnitne griče; le domačih hribov in domače bajte ne.

Zdaj se mu je zdelo, kot bi romal na božjo pot; na romanje iz tujine domov. Na sebi je nosil strgane vojaške cunje, palico si je ulomil v grmovju.

Tam, kjer Idrija priteče v Sočo, so se mu začeli kraji dozdevati bolj znani. Zavil je na desno v dolino proti Cerknem. Reki ljudi se je skušal izogniti, tako da je iskal steza nad cesto. Eno edino željo je imel, da bi čimprej zagledal domačo cerkev, domače hribe in hiše, ki so tako mirno samevale tam gori, in domačo bajto in bi potem pozabil na dolgčas in hrepenenje vseh dolgih štirih let.

Pot je bila neizrekljivo dolga. Podplati so ga

pekli, noge postajale trde. Tudi lakota se je oglasila. Pil je iz obpotnih studencev, žvečil kostanj, pa še kak oreh, ali je pobral zapoznelo jabolko.

Prositi ni hotel nikjer, dokler ni prišel do prve dobro znane hiše; tam se je podprl s slanino, kruhom in moštom. Čez noč ni hotel ostati tam, čeprav je bilo že pozno popoldne in je bilo do doma še debelo uro za spočite noge. Vse sile je napel, da se je spet spravil na pot.

V gostem mraku je lezel v grič proti domači bajti. Skozi okna je trepetal soj petrolejke. Obstal je pred hišo: "Hvala Bogu, doma sem spet." Zdelo se mu je, da bi tisti trenutek lahko padel v mehko mrvo pod streho in bi spal in samo spal.

Odprl je vežna vrata. Petrolejka je medlo svetila po veži, ki je bila tudi kuhinja. Od ognjišča sem je pogledala mati. Če bi bila ta, v črno ruto pokrita ljuba glava skrita med tisočerimi, bi jo takoj spoznal.

"Dober večer, mati," mu je zatrepetal glas.

"Križ božji, ali si ti, France; o hvala Bogu, da si vsaj ti prišel nazaj, saj Tineta in Tone-ta ne bomo videli nikoli več."

Hišna vrata so se odprla. Med vrati je obstal oče, ob njem pa obe sestri in preostali brat.

"Da si le živ prišel nazaj, France," mu je položil oče roko na ramo; v očeh se mu je svetilo.

Hiša v hribu je uživala tisto noč srečo. Vrnil se je vsaj eden.

France dolgo v noč ni zaspal od utrujenosti,

sreče in miru, ki je bil doma. Zdelo se mu je, da je svet obstal.

Reka ljudi, ki se je valila spodaj po cesti proti Poljanski dolini, je plahnela; za njo je prihajal mir, tihota. Ljudje so pospravljali zadnje pridelke z njiv in se pripravljali na zimo.

France se je razgledoval po hribu. Vse je ostalo, kot je bilo, ko je odšel, le ljudi ni bilo več vseh. Toliko dobrih starih možakov in ženic so vzela ta štiri leta, toliko in toliko fantov in mladih gospodarjev ni bilo več.

Pod hribom doli je šumel potoček kot včasih. Stopil je dol. Še je poznal kamne v vodi, pod katerimi je lovil postrvi. Mlin je čepel ob potočku kot prej, le kolo je kazalo nekaj novih desak. Na oknih pri bajti se je bohotil roženkravt in redki cvetovi belargonij.

Lezel je višje ob potoku in potem v hrib do slemena pod smrekami. Okrog in okrog je bil gozd odet v zlato rjav jesenski kras, med katerim so se ostro odražale zelene krpe smrek. Ljudje so nabirali kostanj in gobe. Tudi njega je zgrabilo staro veselje. Zgubil se je v gozd in ni nehal, dokler jih ni nabral toliko, da bo vsaj za večerjo. Čutil je, da mu je teh krajev tako strašno manjkalo. Vsak hrib je tu poznal, vsako bajto, skoro vedel za vsako hruško in jablan okrog teh znanih bajt, za vsako drevo po teh gozdovih. Če bi ga iz teh krajev izdrl, bi zanj več življenja ne bilo.

Vračal se je proti večeru. Od mlina gor je zaslíšal klice. Pogledal je dol in obstal.

"No, kaj me pa tako gledaš, ali me ne poznáš več, France? Da si se le vrnil, ko jih je toliko tam ostalo."

"No pa res, saj si ti Minka; veš da bi te ne poznal, če bi te kje drugod videl, ko si pa tako zrasla; saj si bila še skoro otrok, ko sem šel."

Povabila ga je v bajto; prav prigrčno je bil sprejet od sosedov. Minka se je vsedla zraven njega in gostolela, da je pozabil na čas. Tako domačega se še ni počutil v tem mlinu, odkar se je kot otrok igral tu okoli.

Na poti proti domu mu ni hotela iz spomina Minkina podoba.

"Šment, da je tako zrasla in postala tako čedna, le kdo bi mislil," je sam s seboj govoril. Od takrat naprej je iskal prilike, da bi jo srečaval in govoril z njo. Čutil je, da ji je všeč in da ga tudi starši radi vidijo. Že si je ustvarjal v mislih lepo sliko, kako bi bilo, če bi zagospodaril z Minko doli v mlinu; kaj bi napravil, kaj bi še morda dokupil.

V tem pa je legel nad lepe hribe nov mrak. Čez noč so se razlezli po dolini in po hribih laški vojaki. Kot kobilic jih je bilo. Ljudje, ki jim je za čas sonce obsvetilo lice, so spet postali mrki in vase zaprti. Nič jih niso ganile sladke in priliznjene besede, nič prijaznost, saj so čutili, da bo vse to samo za nekaj časa, potem bodo pa pokazali roge, ko pridejo do moči.

Kot bi njega sekali, se je Francetu zdelo, ko so, komaj uro daleč, vrhu hriba zabijali kole in potegnili mejo. Ni mogel razumeti, kako bi bila zdaj to dva nova sveta. Isti ljudje tam in tukaj, ista zemlja, isto drevje, iste bajte in grunti, pa so presekali na dvoje. Kdo jim je dal pravico? Tujo zemljo delijo, kakor bi bila njihova. Dolgo so upali, da to ne more trajati, pa je bilo upanje zastonj. Podpisali so pogodbo in zemljo preklali na dvoje; so sedje so si čez noč postali tuji.

Kot bolniki težko so se ljudje spet spravljali na delo, da so preorali in prekopali svoje njivice, potrebili travnike in napravili nastil. Povsod so bili laški vojaki s klobukom in petelinjim peresom; lazili so po travnikih in okrog hiš in dvorili dekletom.

Tudi mlin je dobil svojega vasovalca. Mlad, živih oči je bil in hodil okoli, kot bi bilo vse njegovo. Nobene prilike ni zamudil, da se ne bi muzal okrog mlina in ogovarjal Minko.

Franceta je zbudlo do srca.

"Pa ti mu še odgovarjaš, Lahu," je očital Minki.

"Čemu mu pa ne bi, saj mi ni še nič hudega naredil," mu je z ihto vrgla nazaj.

"Lah je, pa je konec in pri miru ga pusti, da bo vedel, da ga ne maramo in da nima tukaj nič iskati."

"Siten si, France, saj ni sam kriv, če so ga sem poslali."

"Pa ne zato, da bi okrog voglov lazil in ljudi nadlegoval." France je slabe volje odšel. Grizlo ga je, da je Minka taka. Dan za dnevem je slišal njeno petje od mlina gori; neprestano ga je dražilo petelinje pero na klobuku Lahovem, ki je tam doli pohajal.

Vse si je že tako lepo zamislil, kako bo srečno in zadovoljno živel doli v mlinu z Minko, zdaj pa se mu je začelo vse majati in podirati, kar je v svojih mislih zgradil.

Vrgel se je v delo z vso silo, da bi pozabil. Garal je, da je shujšal in očrnel, pa ni pregnal črva, ki je glodal v njem. Skušal je prepričati Minko, pa se mu je smejala, da ga je smeh

bolel. Čutil je, da se mu izmika, da bo zanj izgubljena.

Lahi so svojo oblast utrjevali. Vedno bolj so kazali, da so gospodarji. Kot mora je ležala na Francetu ta zavest hlapčevstva tujcu, ki se ga ni mogoče otresti. Bilo je vse kot strašna ledena megla, skozi katero zlepa ne bo prisijalo sonce; čutil se je, kot bi bil živ zasut v grob, brez upanja, da bi se mogel izkupati. Edino veselje, edini vzrok, da se mu je zdelo vredno upati, živeti in delati je bila Minka; sedaj je videl, da še ta ugaša, da ga bo zamorila ta ledena megla.

Dolge ure je premišljal. Tako silno je bil zaraščen v te svoje ljube hribe, da je mislil, da bi umrl brez njih; zdaj se je premislil in odločil. Stopil je k očetu in mu rekel: "Poglejte, oče. Za jesti in delati jih ima bajta še dosti, jaz bom šel čez mejo za delom, da ne bom več gledal teh frkolinov s kurjimi peresi."

"Tako ti pravim, France," ga je pogledal oče, "dobro vem, kje te čevelj žuli, mene tudi, pa tebe še bolj. Pa vseeno še malo potrpi, saj se počasi vse popravi, doma te pa sedaj še zelo rabimo, da vsaj eden kaj zasluži. Vsaj eno leto ali dve še potrpi."

"Pa bom poskusil," se je France udal. Dušil je v sebi spomin na Minko, pa ni šlo. Kot magnet je vlekel mlin nase njegove poglede in misli. Od daleč jo je gledal, ko je nosila vodo od studenca; vsak gib, vsak korak njene vitke, zale postavbe ga je zabolal.

Hodil je pomagat na grunte čez leto in pozimi. V delu je postal močan, trden in zdrav kot dren, raven kot sveča, le izraz na obrazu mu je bil mračen in trpek.

Tako so tekli meseci; pa v teh hribih teko po navadi brez večjih sprememb med ljudmi.

Vendar je sprememba vseeno prišla čisto nenavadno. Iz mlina je nepričakovano izginila Minka. Nikomur ni povedala, da kam misli, pa jo je kar zmanjkalo. Doma so dejali, da je šla služiti v Gorico.

France je čutil predobro, da to ne bo samo služba, da bo za tem izgovorom gotovo Lah s petelinjim peresom, ki je doli okoli pohajal. Zdaj se je v njem podrlo vse do tal.

"Preneumen sem bil," je dopovedoval sam sebi, "mar bi bil v začetku kam drugam pogledal, pa bi lažje živel." Čutil je strašno praznino in ni vedel, kako si pomagati.

V petindvajseto leto je šel. Takrat se je začelo šušljati, da so Lahi začeli klicati na večbe. Kar zabele ga je, ko je spet zaslišal o

vojski. Le kam bo spet moral od doma v tujino, pa še med te zoprne ljudi, katerih nič ne razume. Že naprej je čutil poniževanje, ki ga bo deležen.

"Ne grem," je sam pri sebi sklenil; "zdaj jo bom pa zares potegnil čez mejo, saj v Poljansko dolino ni daleč. Dosti poznancev imam tam, bom že dobil delo, saj sem mlad in močan."

Na drobno je vse preudarjal, kako in kam. Ali naravnost proti Leskovici, tam bi bil hitreje pri sorodnikih. Ali čez višje hribe proti Davči, ali proti Oselici na spodnjo stran. Dobro je poizvedel, kje imajo bolj zastraženo mejo, kje pa je ponoči bolj prosto. Tudi za nahrbtnik je pripravil vse potrebno.

Ko so prišli v Cerkno prvi pozivi, je očetu povedal. "Jaz v laško vojsko ne morem, zato me bo nocojšnja noč vzela. Nič ne skrbite, proti Poljanam bom šel, se bom že oglasil. Nekaj dni pa ni treba povedati nikomur."

Mati si je s predpasnikom brisala oči, ko ji je segal v roko.

"Pazi se, France, da te ne dobijo, pa pa meten in dober ostani; pa pošto daj, da me ne bo preveč skrbelo."

"Le nič se ne bojte, mati, bo že šlo; ko pride čas, se bomo pa spet videli, saj nobena stvar ni za večno narejena. Dobro se imejte in Bog naj vas varuje."

Močnega in vedrega se je delal, pa je dobro vedel, da se mu treseta roka in glas.

Oktobrski mrak ga je vzel. Vzel je smer proti Novakom, da bi v tej smeri prečkal mejo in prišel pri Leskovici ven. Hribe je predobro poznal. Nedaleč od meje je gori v hribu vedel za luknjo pod mogočno bukvo. Tam se je namenil čakati, dokler ne bo čutil, da je čisto varno.

Steze in pota je poznal vse. Vsako jesen je tod nabiral gobe in pobiral kostanj. Sekal je les tod okoli in praprot žel in steljo pripravljati. Zdaj je čutil, kako mu bo hudo dati slovo tem domačim grapam, hribom in dolinicam in gozdovom.

Oblaki so se naglo podili po nebu proti Blegašu. Od časa do časa jih je prodrla luna.

"Jug vleče," je mislil, "da bi le dežja to noč ne bilo, predno pridem do prvih hiš na oni strani."

Oprezno je lezel v hrib po vlažnem listju in mahu. Nahrbtnika skoro ni čutil na rami. Z drevja je padalo listje, v vrhovih smrek višje gori je prijetno, skrivnostno šumelo. Nič ne-

varnega ni slišal, više in više se je vzpenjal.

Pri luknji je obstal. Ogromna bukev je rastla prav nad njo in s svojimi mogočnimi koreninami oklepala vhod, da se je komaj splazil noter. Tam se je usedel, potegnil iz nahrbtnika suho klobaso in kos kruha. Dobro je prigriznil, potem pa potegnil še iz trebušaste steklenke dober požirek žganja.

Prijetna toplina ga je obšla. Naslonil se je na nahrbtnik in strmel skozi odprtino v temo. Šumenje drevja ga je uspavalo. Nenadno se je zdrznil. Zdelo se mu je, da sliši šum. Splazil se je neslišno proti vchdu in se sam sebi nasmejal. Odrfrotala je sova. Splazil se je nazaj in oprezno posvetil na uro. Čez eno po polnoči je že kazala. Oprtal je spet nahrbtnik in načel zadnji najnevarnejši konec poti; zdaj bo treba čez mejo in oči in ušesa imeti na vse strani čuječe.

Razen šumenja vetra je bil popoln mir. Vedno bolj brezskrbno mu je stopala noga, vedno bolj vedrega in lahkega se je čutil. Prav toliko je zadremal, da se je dodobra odpočil.

Pod nogo mu je močno počila suha veja. Zdrznil se je, počenil v grmovje in zdrznil počasi pod stezo za gost grm. Tam se je stisnil v vejevje na pol leže in čakal. Napenjal je oči in ušesa. Tedaj se mu je zazdelo, da se je nekaj zasvetilo. Upiral je oči, da bi videl, kje kako luč, kako premikanje; dvignil se je, da je vejevje zahreščalo; takrat je z drevesa nad stezo spet zletela sova. "No, znova me je prestrašila; čudno, gotovo so se njene oči svetile, da sem mislil, da je luč; kako tema človeka vara." Pod kolenom je začutil, da ga tišči. Vstal je in potipal. Našel je lep, zrel kostanj in ga vtaknil v žep pri suknjiču: "Pa naj ga imam za spomin na te lepe hribe."

Kmalu zatem je dosegel mejo. Za hip je obstal. "Le čemu tukaj, prav tukaj svet deliti," ga je zabolelo. "Nič ne pomaga," je zagodel sam vase in se spustil po drugi strani dol.

"Čez sem, hvala Bogu," je dahnil, "zdaj grem še malo niže, da bom bolj varen, potem bom pa počil."

Brez skrbi se je spuščal po hribu navzdol. V prvi ogljarski lopii, na katero je naletel, je vzel z rame nahrbtnik in se usedel. Odteščal se je drugič, prižgal cigareto in gledal proti dolini.

Čez čas je vstal in stopil ven. Ozrl se je nazaj gor proti vrhu. Temno so se odražale smreke v noč. Zdelo se mu je, da je tam gori zaprl vrata v domače kraje in domačo bajto; težko mu je postalo, pa se je zavedel, da dru-

gače ni bilo mogoče. Obrnil je pogled v dolino in počasi meril stopinjo po rosni stezi tja, kjer bo več možnosti za mirno in prosto življenje.

Ob potoku v dolini je obstal. Pomišljal je, ali bi šel v Leskovicu, kjer je poznal več ljudi, ali kar naravnost proti Hotavljam, kjer je v bližini živel njegov teta. Tam gori v vasi so se že oglašali prvi petelini in se slišal pasji lajež, zadaj pa se je kot ogromna črna stena odražal Blegaš.

"Čemu bi zdajle ljudi spravljal ob spanje, mar grem kar naprej, saj še nisem tako utrujen."

Znova je vzel pot pod noge. Redke so bile bajte po dolini, niti v eni ni ugledal luči. Potok ob kolovozu mu je s svojim enakomernim žuborenjem delal edino družčino.

"Postrvi bodo gotovo notri," je pomislil, "Bog ve, če so tukaj kaj zelo natančni, če bi jih lovil."

Na griču nad Hotavljami je imel teto, materino sestro. Lepo kmetijico so imeli. Tja gor je zavil.

Mrak se je začel redčiti, ko je obstal pred hišo. Vse je bilo kot včasih. Ob koncu grička na pol kozolec, na pol lopa za vozove, pa polno sadnega drevja. Pred hišo pod jablano lesena mizica in dve klopi. Tu je odvrigel nahrbtnik in se usedel.

"Bog ve, če me bodo še poznali. Dobra štiri leta že nisem bil tukaj in leta človeka predejejo," je mislil.

Buditi ni hotel, saj je vedel, da ne bo dolgo, ko bodo začeli z dnevnimi opravki. Res ni sedel dolgo, ko se je v hiši prižgala luč. Uganil je, da bo šla teta v hlev, saj bo že čas za molžo.

V vratih je zaropotal zapah. Res je na prag stopila teta. Obsedel je, da je ne bi preveč prestrašil in jo pozdravil: "Dobro jutro, teta."

Za spoznanje se je zdrznila: "Križ božji, kdo pa si, da tako zgodaj sedi tukaj?"

*France sem, teta, pravkar sem prišel sem čez mejo."

"Pa da ni kaj huđega doma?" se je balala teta.

"Le nič se ne bojte, nič ni posebnega. Samo jaz sem ušel, ker nočem in ne morem v laško vojsko, pa doma jih je za našo bajto še dosti; enkrat bi itak moral od doma, sem pa zdaj šel, da tukaj poskusim srečo, saj sem še mlad in zdrav."

"Na, hvala Bogu," se je oddahnila teta, "da

le kaj hudega ni, sem se že bala. Kar v hišo boš stopil, saj je on že pokoncu, da se malo podpreš, jaz bom pa pomolzla, potem ti pa kaj gorkega prinesem.”

Stopila je pred njim v hišo in poklicala: “Tone, France je prišel čez mejo; jaz grem v hlev, ti mu pa za prvo silo kakšno stvar ponudi, dokler ne pomolzem in skuham.”

France je po zajtrku legel in zaspal. Skoro do kosila se ni zbudil. Tako lahkega se je počutil, kot bi z nahrbtnikom vrgel s sebe ves strah in vse skrbi.

Na dolgo in široko so se pogovorili šele pri večerji. Gospodar je Francetu povedal, da je pri njem lahko, dokler hoče; in v miru naj išče službo, da ne pograbi kar kake slabe, ki bi se mu v stiski ponudila.

Že drugi dan je šel z njimi na delo v gozd pod Blegaš. Prav gor na vrh je šel in od tam spet gledal domače kraje.

V nedeljo po maši pri sv. Antonu se je ustavil v gostilni. Malo ljudi je poznal, le eden mu ni šel iz oči; velik, zagorel fant je bil in tako znan se mu je zdel. Pa se mu je posvetilo: “Seveda, Jože bo, pa tudi iz naših hribov je. Bog ve, kdaj je tega prineslo sem.”

Stopil je k njemu, takoj se ga je razveselil.

“O, France, veš kaj, kar k nam pojdi, naš gospodar rabi še enega dobrega hlapca; les vozimo na žago, doli pri Loki je žaga, gospodar je pa danes itak tukaj pri hčeri.”

Še isti dan so se zmenili. France je drugi dan od tete odšel in začel novo življenje, življenje hlapca pa vendar v miru in svobodi.

NAŠA PESEM

VLADIMIR KOS

Nova slovnica

Dnevi. Večeri. Noči.
Sonce brezkončno boli. In:
včasih dežuje pod streho.
V kotu zaboji stoje.
Postelje, tudi drugje jim
pravijo —
Plaščem: odeje!

Begunec,
Begunka,
Begunček:

Glagol s predmeti bo nov,
ko pridemo — Bog daj — domov!

Veselo razodetje

V žalost Osamljenih,
v praznost Omamljenih,
v kletev Zaprtih
in v tavanje Strtih,
v barake Brezdomcev
in v smeh Pravo-Lomcev
in v materialiste
in v vse rigoriste,
v lažnive svetnike —
Bog je udaril
stare mejnike,
Bog je ustvaril
življenje!
Živimo! Vrnimo se! Pijmo!

LEPE OČI POLETJA

(Iz istoimene zbirke l. 1955.)

Lepe oči

V nežno preseči travi
ležijo luč, poletje in dan.
Molčé.
Oblaki se zbirajo k seji.

Veter svoj čoln ustavi:
"Ne bodi nora!"
Trava poljubi dan
in strastno šepče: "Ostani" —

Veter spet vozi —
Lepe oči svetlobe prosijo duri—
vame.
V bilke se vrača podgana.

Iščem izgubljeni ključ.

Pritajeni krik

V mojih valovih sročá
pripravljen
izdavnaj svetilnik gori,
pospravljen,
samo za — ljubav.

Ob jutrnjem miru
potrkaš in sedeš in
ljubiš do ur temnav.

Košček sročá
se čez morje ozira:
želi si
obrazá,
oči
in
ust.

o tebi

Jutro pod vejami.
Pot me prenaša
pobožno k obzorju,
kjer čakaš Ti,
k zidu razpadlemu
rahlo naslonjeni
— Bog.

Rože gorijo in
rose cvetijo
okrog in okrog,
pa nebó je méd —
kam zbežal si,
o?
Roké mi v nemočnost visijo.
Začenjam pot.

Jelkin večer

Vijoličast mrak.
Vijoličast mrak.
In pašnikov trudni počitek.
Skoraj je tiho. — — —
Sonce nadeva planetu
svoj trak,
smaragdni znak
zvestobe. — — —
Ob postelji črt
je jelka kot rt:
strmí, trepeta, pričakuje. — — —
Pesem skrivnosti
zvezde pojó,
za uhó neoskrunjeno. — — —
Zdaj mrak je vlak
v podobe.
A ta pesem nima konca!

Dva človeka

Pri mizi
sediva in
pijeva
kavin
vonj.
Nikoli
se nisva
poznala,
nikoli
bolj.
V zadregi
strmfva
v
opojno
skodelico.

Pritegnem
sládkornico.
Mešam
— prah;
za oba.

Resnično,
brez
vsake
potrebe...

Litanije naše ulice

Bankirjevi jetika mozeg požira.
Odvetnik na voglu klienta izbira
po čeku —
Gospod, ne pozabi!

In vdova se vlačí po "boljših" kanalih,
čevljarjev vohuni po črnih stopalih,
za Marxa —
Gospod, ne pozabi!

Kaplana, ki župnika težko prenaša,
zdravnika, učitelja, plemenitaša,
frizerko,
usmiljen zagrabi!

Živimo, gradimo, sovrážimo, spimo,
morimo, trpimo, po Tebi hlepimo —
o, Človek v Praslavi!

Princesa v sivem platnu

Dragi stebri,
vljudne luči,
plešimo pred bledo princesko!

Vpričo ljudi
v kotu sedi,
odzdravlja, vprašuje, zahváli.

Luč se s stebri
pevcu smeji:
"Ne veš za blagajničarko?..."

Pevce molči.
Dolgo strmi
v platneno, izmučeno lice.

Neslišni vihar

Ni
kletev
nebesnih vulkanov,
ni
trt ognjenih,
ni
vlažnih zaves.

Nad srcem
se sklanja
v nasladni tihoti
Satanov
krasni pogled.

Marija!

Na svidenje

Z vetrom tožeč se bom dvigal in padal
čez bele, nezdatne kamne.
Na svidenje!

V polju ležeč se bom prahu razdajal
med zlate zrná potice.
Na svidenje!

Šel si; tako čez večer; brez besede.
Odslej Te z boljô bom ljubil.
Na svidenje!

Ptič poje

Kaj poješ, skriti ptič neznani,
kaj mi žgoliš, ko gledam divji beli cvet?
Kaj moji polodprti rani
opevaš brd in dolov srečni svet?

"Prepevam ti, popotniku, oddih poldneva,
žgolim slovo ti od netvojih tal.
Že dolgo duh ti od poslavljanja
vzdrhteva —
o kmalu, kmalu ga odpluskne val."

Stara gora, 24. 4. 55.

Zvon iz domovine

Veselo pritrkavanje zvonov
mi je od onstran po ciklamah zadehtelo
in zameglile so se mi oči:
poletje gre omamljeno nizdol,
od silnega zorenja ogorelo,
pod roko veter ga drži
z večernimi dlanmi.

Osmuknil sem zoreči klas pelina
in bolj ga žvečim, lažja mi je bolečina.

Opčine, avg. 1955.

MIRKO ŠUSTERŠIČ-VALIANT

Ob slanem jezeru

Modrina —
brez ptice,
žareča —
brez tenke meglice.

V daljivo
se pnejo sipine,
obzorja
so trhle krivine.

Kot pesem
so trudni valovi,
kot misel
pekoči vetrovi.

Kot upi
so kaktusi črni,
že leta
jim mrjejo trni.

Samote
spe neme, kot skale
spominov,
že davno razpale.

Noč v pampi

V zvezdne višave
gre pisk roparice,
trnjeve trave
bičajo lice.

Steza samotna
zavita je kača,
želja temotna
slepa palača.

Sanj hrepenenje
kot kamen je v morju
žic le brnenje
plava k obzorju.

Nočni vetrovi
tu večno ihtijo,
v daljavi domovi
skriti molčijo.

Med večerom in nočjo

Nebo je zelena svila pretkala
in nanjo so sedli metulji.
Ob plotu je stara hruška zaspala.

Poti so ravne zdaj od tu do tam,
s sosedi so računi poravnani:
ograda je odprta k nam in k vam.

Spet luna pozlati te naše kočee
in vse je kot nekoč doma.
Le trta ob vodnjaku tiho joče.

ČRTIMIR

Lepa je pomlad

Lepa je pomlad,
lep je tistikrat
v soncu plameneči breg
nad hišo rodno.

Duša polna nad
šla bi še enkrat
rada kot berač vsevprek
čez grudo plodno.

Z letom ptičjih jat
pojdem dom iskat,
ko pomlad pobere sneg
in misel blodno.

Definicija poletnega dne

Dan — črni okvir naivnih sanj,
noč — motni obrisi zlih pričakovanj,
cesta — in prah na žejnih drevesih,
same oči so v izsušenih telesih,
težko zasopla so okna odprta,
trudno na stene opira se trta —
le pajkova mreža je drobno razpeta,
kot da v to mrežo vsa noč je ujeta,
kot da v tej mreži skrivnost je človeka:
sočno mesó je le cvetje — skeleta.

Minuta dvoma

Moj Bog, moj Bog — ali si v meni spočel
svojih načrtov in misli nasprotje,
nisi več vedel, kje pot si začel,
pa si iz mene naredil križpotje?

Nisi vedel, kako bi z ledom ogenj otajal
pa si zamišljen kot večnost postajal,
pa si prekrižal na meni poljub in udarec,
mislil, da mlad sem, ko bil sem že starec.

Ko v Sebe si dvomil, si vero mi dal,
ljubiti bi moral, pa gnev si iskal? —
Rdeče pobarval mi kri kot s karminom,
da trezno bi hodil, pojil si me z vinom.

Če pa si v meni zares to spočel,
česar si bal se, kar nisi hotel,
kakšno boš sodbo pred mano izrekel,
saj še živel bom, ko čas mi bo stekel.

Ali ne sežem Modrosti do konca,
daleč še vedno od tu je do sonca,
daleč še vedno si v mislih mi Ti,
bliže Te čutim, če kri govori.

September

Listi bronasti
v mah pristajajo.
Veje šumé
psalme predzimske.
Na pesku brega
školjka rosna samuje.
Prisluškuje:
vetru,
valovom,
galebu;
biser pestuje.

Melanholija

Nagnila je glavo
rdečelaska.
(Zelene oči v vodi —
pod čelom
škrlatne obrvi.)
Čez okno so se lasje
usuli.
Odpluli so v noč
žerjavi
čebļjavi.

MARIJAN JAKOPIČ

Sveta noč

O sveta noč — kje zvezde bele
ostale zdaj so, več jih ni!
Da bi z ljubeznijo odele,
po svetu žalostne ljudi.

Saj zunaj mrzla burja brije
in v težkem snegu spe gore,
boš našel Jezušček ubogi,
nocoj do naših izb steze?

Pomlad je

Ozvezdij lestence prižiga nebo,
kostanjevi cveti v temo drhtijo,
a misel vasuje za daljno goro,
kjer luči po izbah gorijo.

Kjer luči gorijo, kolovrat brni,
dekleta pojo si ob preji,
kjer nagelj na kamričnem oknu diši,
pomlad je na češnjevi veji.

Pomlad je, kostanji cvetoči v nebo
razpeli so veje košate,
a moje srce se vrača bolno,
ne more na prejo, ne v svate.

Bori

Bori šumijo, ječijo,
sklanjajo žalostno glave,
kot da je zima dahnila
preko cvetoče dobrave.

Bori ihtijo, ihtijo,
solzé se kot breze spomladi,
gledajo ceste pred sabo,
na nje bi poromali radi.

Da skrili bi vase vasico,
koder je nagelj usahnil,
koder je človek omahnil,
v borbi za svojo pravico.

Bori solzé se, solzé se,
točijo solze srebrne, —
hiše razdrte in črne
senčijo žalne ciprese.

Potopljeni sen

Poljubil sem Te na oči in Te objel,
da si v zaprti veki solze zadržala
in nisi videla, ko sem ihtel.
Daljava je v vrhovnih gor zaspala.

Glej, zdaj sem sam in vsak večer, ko
legam,
zaprem oči, da zajezim studenec;
zdaj čisto sam v srca spomine segam,
a solze vro; oči so kot lesteneč.

Kje zdaj si Ti, ljubezen prve zarje?
Še Tvoji veki sled solza obkroža?
Ob mislih name — slutiš kdaj viharje?
Kdaj Tvoje plave kodre kdo poboža?

O, sanje, sanje... Zdaj si Ti že žena!
Ko šla si pred oltar, si zajokala.
Ihteča pesem v molk je potopljena,
za zadnjo solzo darovano — hvala!

Pot v neznano

Kot postopač
sem vtaknil roki v žepa hlač.

Za kratek čas,
sem v zadnjo zev zadrnil pas.

In z dimom cigarete v ustih,
odšel sem po samotah pustih.

Ukradel zemlji sem vonjave,
ko sem se zleknil v trave.

Da bi telo imelo spanje,
je duša šla na potovanje.

Strohneli plot,
samotna pot;
neba razpeti sinji svôd
in duša, ki gre na sprehod.

V meglá objemu Mars je krožil
in med prosevni skupek par
je misel vžgala kolobar,
a duše duh je nemo tožil:

Neskončne meje brez mejá
in večnost večnosti vsevprek;
začetek vre v začetka tek
in konec v prvi hip divja.

Razpela se je duše bit
na Jupiter... in Orión,
preštela v zvezdah zvezd milijon,
hlepelela v prvozdajni Svit.

O, duša hoče do neba!
A kje je nébes, ki ga išče?
Na vsaki zvezdi — pogorišče.
In Zemlja? Zemlja... Raj pekla!

To noč, ko struna gosli plaka
in hlipta v dom, med zarjami zgubljen,
-- o, daljni sen, v atomov prah zdrobljen! --
to noč gorim v svetlobo mraka.

O, Zvezda zvezd; o, Bog bogov!
Glej, kličem Te v zastrti pogled,
bežim v vesolje kot komet,
v neznanem iščem znani krov.

Ne vidim Te, ker si povsod,
a rad, o, rad bi Te dojel,
da Vate bi izhrepenel,
izhodil Vate svojo pot.

V trepet predjutranje luči,
sem v svet odprl spet oči.

V objemu ros in krhkih trav,
sem sanjal Večnost, ko sem spal.

Otresel s sebe sem plevel,
zažvižgal pesem in — ihtel...

Kot postopač
sem ukal v domotožja plač.

ČARI IN ČUDA NARAVE

VOJKO ARKO

Vzpon na vulkan Lanin

SASA STARE

Utrinki iz pragozda

VOJKO ARKO

VZPON NA VULKAN LANIN

Štirinajst nas je odšlo iz Bariloč. Potovanje je precej dolgo in dokaj zanimivo. Že od prej sem poznal "Začarano dolino" (Valle encantada), podobno Texasu kot ga prikazujejo cowbojski filmi. Prav tako sem že videl jezero Melliquina in pokrajino pašnikov, polj in gozdov okrog vasi San Martin, kjer prijatelj Janko zbira svoj prvi milijon. Tja proti naselju Junin in prelazu Tromen se scenerija menja: pampa in estancije kot skoraj vsa Patagonija. Prah, pomanjkanje vode; zeleno rastlinstvo le okrog rek. Prevladujejo rjave in sive barve. Izza gričev in vzpetin se sem in tja prikaže bela, zasnežena piramida, ki vedno bolj raste v višino. Popoldne smo se ustavili na stepi, v gozdiču araukarij, blizu šumeče reke. Značilni stožec 3760 metrov visokega vulkana izpolnjuje ozadje in čudno drevje — ne palme in ne smrke — vabi fotografe, da na svojih filmih ujamejo odtis resničnosti: Lanin okrašen z vencem "araukarij".

Še nekaj kilometrov. Avtobus pustimo v obmejni orožniški postaji in se odpravimo proti vznožju "naše" gore, po črni, temni potočni strugi. Kamenje in voda, vse je sajaste barve. Sajasto črni postajajo tudi naši čevlji. Z belega vrha se spuščajo sivi grebeni v nižino, koljejo pobočja gore v zasekane, strme doline, v struge snežišč in ledenikov. Velikanski ledeni odlomi rastejo nad jugovzhodno steno. Na severovzhodu je strmina očitno manjša, v lahkotnem vzgonu se pnó brezkončne snežne krpe iz razdrapanih morenskih slemen proti bleščeči kupoli.

Dobrih 2500 metrov višinske razlike.

Po daljšem iskanju vode, ki naj bi vsebovala čim manj lave, se družbica znajde ob šibkem studenčku v lenginem gozdiču na robu morene. Samo Mager in jaz taboriva malce višje. Privoščiva si kot dodatek čokoladi, ovse-

nim kosmičem, mleku in sladkorju krepko dozo mineralnih snovi. Vodo zajemava namreč kar iz črnega potoka, do katerega morava preko morenskih grobelj.

Zjutraj se vije karavana še v mraku po morenskem hrbtu, ki je najprej položen, potem pa se vzpne strmo do prvih snežišč in preide v skalnat, črn greben. Prvi žarki nastajajočega dne nadahnejo s sivkasto belino sklade umazanega razbitega ledenika, polzečega po zgornjem koncu doline na naši levici. Na oni strani omejujejo globoko strugo črnega ledeniškega potoka rjave kamnite stene. Medtem se v položnejši kotlini na naši desnici izgubljajo med gramozom zadnji šopi rastlinja.

V enakomernem ritmu se dvigamo kaki dve urici. Prvo snežišče. Tovariši pripenjajo dereze in se vzpenjajo po beli spolzki površini. Zgodnji sončni žarki so komaj rahlo poljubili zmrzle ploskve. Raje torej sledim grebenu in gramozu. Skalnati nos me porine na rob ledenika in hočeš nočeš se moram vaditi brez potrebe v ledeniški tehniki: vsekati je treba to ali ono stopinjo, kajti moje dereze spijo spanje pravičnega nekje spodaj na morenskem hrbtu.

Medtem je sprednja skupina vrh strmega snežišča že prekorčila skalnati nos. Ko dokončam svoje "vaje" na ledeniku in se vzpnem na spodnja snežišča severovzhodnih pobočij, tja sredi gore, že vidim, kako prodirajo urnejši tovariši preko belih strmin, razkropljeni v majhne skupine, ki se druga od druge naglo oddaljujejo.

Kot po navadi ostanem zadaj. Tudi, če bi hotel, ne bi mogel tekrovati z Birgerjem ali Magerjem. Njun korak je precej prožnejši. Z menoj ostanejo Gianni in trije buenosaireski študentje. Štedimo energije, počivamo in si privoščimo od časa do časa skromen zalogaj.

Pogled na ognjenik Lanin izpred obmejne stražnice. Temne pike označujejo približne višine: 1500 m, 2000 m, 2500 m, 3000 m in 3500 m na smeri, ki vodi do vrha.

Pred nami, v dokaj navpičnem snežnem klan-
cu, počivajo Luis in dve dekleti.

Sneg in skalnati nosovi. Mislim, da smo do-
segli kakih 3000 m. V nižavah odsevajo gladi-
ne kordiljerskih jezer, v čilskih dolinah se bo-
hotijo razsežni gozdovi, a tja proti argentins-
ki pampi so barve rjavkaste. Ostri robovi
Peinete so že globoko pod nami. Proti severu
se odražajo na obzorju številne osamljene vul-
kanske gore. Bele glave vstajajo iz enakomer-
nih, temnih prog oddaljenih pogorij.

Ne vem, če je zrak postal redkejši, ali pa
sem utrujen. Hodim počasi in večkrat počivam.
Ko se začne snežena vzpetina bočiti v posled-
nje, dolgo snežišče, ki sem ga tam doli od ob-
mejne stražnice cenil na kakih 600-700 metrov
višine, se skrijem v skalnato zavetje, kjer z
Giannijevo pomočjo in s precejšnjim robanten-
jem (sreča da italijanski pobič mojih izrazov
večinoma ne razume!) segrejem konzervo
vkuhanega sadja. Z velikim tekom, kar brez
žlic, pospraviva okusno kosilo in dodava še ne-
kaj zalogajev rozin.

Spet gaziva po snegu navzgor. Dopoldansko
sonce je ogrelo in odtajalo srenec, ravno prav
se udaja pod stopinjami. Kljub temu le poča-
si napredujeva. Vse snežno pobočje je preseka-
no s skalnatimi grebeni v tri velike bele vzpe-
tine, ki se tam zgoraj v višini zaključujejo s

skalnatim skokom, preko katerega visijo
ogromne ledene sveče.

Ta skalnati skok* se izoblikuje v naših gla-
vah kot neposredni cilj. Vidimo prednje sku-
pinice, kako se motovilijo po pobočju, preči-
jo snežišča z enega grebena na drugega. Hi-
trost napredovanja je občutno zastala. Počit-
ki postajajo vse pogostejši, skok pa izgleda
vedno enako daleč. Z Giannijem dohitiva bu-
enosaireške turiste in vsa petorica odkrije za
neko skalo Uršulo, ki trdi, da se je nenadoma
jako slabo počutila. Zdaj ji je že prešlo.

Vedno težje napredujemo. Zdi se mi, da mi
zmanjkuje sape in da imam svinec v nogah.
Skale so še najprijetnejši teren, a v levem
grebenčku se izpremenijo v pust in zopern gra-
moz. Še vedno je skalnati skok nekje daleč nad
nami. Sestopimo v sneg, po njem se pehamo
do desnega grebena. Na srenasti površini se
začnejo oblikovati skromne snežene figurice.
— Penitentes? Prvi zasnutki teh "spokorjen-
cev", ki pokrivajo z goščo pravih ledenih goz-
dov razsežna pobočja centralnih And in ki so
za andinista kaj neprijetna in zoperna ovira!

Po lahkih skalah se vzpnem nekaj metrov,
ko se zavrti Lanin pod menoj in vse obzorje
okoli mene. Nemudoma moram sestiti. Na sre-
čo preide slabost tako naglo, kot je prišla.
Ozrem se proti bleščeči špici in neprijeten
dvom se mi zajé v dušo. Ako me napade višin-

ska bolezen, že v tej razmeroma tako skromni višini, ne bom dosegel vrha, ki ga imam skoraj pred nosom.

Prav takrat zagodrnja za mano Brugni, ki izgleda na kraju svojih moči. "Zdi se mi, da mi sploh ne bomo dospeli".

Ta opazka vzbudi v meni jezo in častihlepnost. Peljati se tri sto kilometrov daleč, izvesti vse natančne priprave, štediti z energijami, paziti na hrano — ali naj bo vse to za stonj? Mar nisem v globini svoje duše vedno malce preziral slabost in slabiče — pa naj zdaj obtičim dvesto metrov pod vrhom Lanina? Ali me bodo nazadnje "nadrli" celo tile buenosaireški študentje, ki so sicer gorá vajeni, pa vendar tičijo vsaj enajst mesecev v najbolj nemogoči klimi na svetu?

Zdi se mi, da sta mi jeza in užaljeno samoljubje dali več moči kot pa daljši počitek in nekaj zavžitih rozin. Zdaj hodim v "tempu". Hitro ostane družbica za menoj. Skalnati skok s svečani slednjič dosežem. Obidem ga po lahkih skalah na desni. Čutim, da me je zagrabila neka zagrizena volja. Nad seboj uzrem Luisa in Sonjo. Spodaj, s 3000 m sem ju vicel daleč pred seboj, zdaj sta le nekaj metrov pred mano. Čudna želja po tekmi me ne izpusti iz krempljev. Sopem in pūham, a dokaj enakomerno hodim. Onadva sta izginila za skalnatim nosom. Nekaj sto metrov desno vidim že dalj časa ogromne bele sklade, ki se spuščajo v ledenem slapu proti zahodu. Beli zid se vzpenja naravnost do vrhnje piramide. Čutim, da sem blizu cilja.

Okraj skalnatega rebra bom prehitel tovariša pred seboj. Torej naprej. Dosežem skale in snežišče se pne v lahki krivulji navzgor. Zaslišim govorjenje. Moja bela kapuca se pojavi iz strmine — glej, tu je vsa družbica zbrana v zavetni krnici. Burno me pozdravijo. Nič več ne mislim na tekmo, ki sem jo "izgubil", ves sem zadovoljen in dobre volje. V čutarici imam še nekaj mrzlega čaja, ki ga vsi sprejmejo kot izredno darilo. Birger, Mirko in Agustín so prispeli že skoraj pred dvema urama. Toda Birger pové, da je tudi njega zagrabila nekje v zadnji strmini slabost. Utrujenost ali višina?

Ultravioleтни žarki žgejo, a toplote ne dajejo. Vendar je v kotlinici, kjer ni vetra, prav prijetno. Samo kakšen redek zračni vrtinec se izgubi sem zadaj, za mogočno steno ledenih skladov, ki naš varuje pred zahodnim vetrom. Vsa druga pobočja pometa oster piš kljub sinjemodri jasnini nebesnega svoda.

Izbruh ognjenika Riñinahue jugovzhodno od Lanina v avgustu 1955. Slika je bila posneta z Villa Angostura ob jezeru Nahuel Huapi. Foto Martin Tratnik

Prižgem alkoholni kuhalnik in stajam nekaj snega za ledeno-mrzli mlečni "sladoleđ". Da bi se pijača segrela, ni misliti. Predolgo bi trajalo. Še pol urice in zadnja dvojica je srečno dospela v gostoljubno krnico. Zdaj vsi odrinemo družno proti bleščečemu vrhu (3760 m). Snežna strmina je zmerna in kmalu smo zbrani na razsežni kupoli. Sren je izpremenjen skoraj v pravi led. Veter je močan, a moja kapuca me zanesljivo varuje.

Razgled v svetlem, jasnem dnevu je nepopisen. Številna velika in majhna jezera razprezajo svoje lovke po globokih dolinah in na obzorju se začrtavajo silhete različnih visokih vulkanov na jugu, severu in zahodu. Vsi so tam nekje daleč, daleč. Lanin stoji sam, sameat kot orjak nad poglavitno verigo Kordiljer, ki se motajo okrog njegovih podnožij.

Vesel sem, da mi sapa brije v razpaljeni obraz, vesel, da se moj cepin zajeda v poleđneli sren, vesel, da je dan svetel, zlat in sinji. Zadovoljen sem, da stojim višje kot kdajkoli poprej v življenju in resnično srečen, da mi vzpon ni delal nobenih posebnih težav.

Fotografiranje, iskanje za sledovi prejšnjih obiskovalcev. Podpišemo se v beležnici.

In že je konec zadovoljstva na vrhu. Že črčimo po mehkem snegu proti krnici. Tam pobereмо naše stvari in se odpravimo navzdol.

Sestop po snežiščih je bliskovit. V ekspresni vožnji premerimo v pičlih minutah pobočja, po katerih smo se prej pehali ure in ure. Edina cena za tak naravni "tobogan" so — raztrgane hlače. Počasneje gre po gramozu in moreni, vendar smo ob šestih popoldne že vsi v taborišču, presenečeni, da je mogoče opraviti 2500 metrov sestopanja v tako kratkem času.

Pošteno sem utrujen, a neskončno zadovoljen. Morda ni lepšega na svetu, kot lenariti v jasnem večeru po temeljito opravljeni gorniški nalogi ob ugašajočem tabornem ognju.

UTRINKI IZ PRAGOZDA

Saša Stare, r. 28. III. 1900 na Kolovcu. Realno študiral v Ljub., Visoko trg. šolo v Zagrebu in na Dunaju. L. 1927, 1928 služboval v Čilu, Peruju in Boliviji. Od l. 1928-32 vodil lesno industrijo Feliksa Stare v Radomljah. L. 1929 na svojem posestvu v Mengšu ustanovil semenogojstvo (Zavod za pridobivanje in prodajo

gozdnih semen — Saša Stare) trsnico in gozdne drevsnice. Od l. 1937-1940 bil predsednik Slovenskega gozdarskega društva, l. 1930 in 1940 bil predsednik Propagandnega odbora za pogozdovanje Dravske banovine. L. 1948 prisel z družino v Argentino. Eno leto bil delavec v tekstilni industriji, od l. 1950 je pa v državni službi kot gozd. strokovnjak v prov. Misiones.

Ko sem s "translado" (premestitev) v žepu zopet prekoračil mejo Misionesa, te najmlajše province, se mi je srce kar samo smejalo.

Provinci Corrientes in Chaco sta sicer lepi, provinc Misiones pa vendarle ne odtehtata. V pragozdih Misionesa, globoko v notranjosti, daleč od vsake civilizacije, sem namreč z družino preživel prva tri leta našega argentinskega življenja.

Misiones je drugačen od provinc Chaco in Corrientes, kjer je ravan, kjer sadé bombaž in valove riževa polja, kjer se raztezajo ogromne estancije s tisočglavimi čredami.

Ravan, čeravno rodovitna, ni za našega človeka, vajenega brd in planin in zelenih gozdov; tudi vročina je neznosna in noči, polne komarjev, se zlepa ne ohlade.

In res, le naši južni bratje so se naselili po Chacu in kot koloni dobro uspevajo.

Provincia Corrientes kolonistov nima, vse je v Chacu. Pred nekako 150 leti so se vselili Italijani — Furlani, ki so po krvavih bojih z domačimi indijanci to pokrajino posedli. Glavno mesto Resistencia so ustanovili ti kolonisti; danes je to moderno, bogato in napredno mesto. Celo kanalizacijo ima, čeravno je 20 km oddaljeno od reke Paraná.

Slaba stran te prve kolonizacije je pa, da

so zanesli sem lepro (gobavost); baje je takrat Italija vse na lepri bolne poslala čez morje.

Corrientes, glavno mesto province Corrientes, leži ob reki Paraná in je stara naselbina brez posebnega razmaha; še kanalizacije nima. Correntinec je le bolj junak in brez posebne ambicije do dela. Pa počemu tudi, ko ga rede ogromne črede! Zlobni jeziki pravijo, da rajši pije mate in gleda kako mu "torro" (bik) množi bogastvo. Provincia Corrientes ima pa tudi velika riževa polja, drugi vir dohodkov.

V tej pokrajini sem našel Slovenca, ki si je kot trgovec ustvaril prijeten dom. Poročen z domačinko je po tridesetih letih še kar dobro govoril slovensko; sam mi je pravil; da že več kot dvajset let ni slišal rodnega jezika. Rad sem zahajal k njemu, če me je pot privedla v njegov okoliš.

Vročina je tu suha, dušeča in ubija voljo do dela. Ustnice pokajo in posebno prvi čas sem polokal ogromno vode. V pragozdih pa, kjer je bil moj delokrog, vlada zaradi pomanjkanja vsake sapice neznosna soparica; vse mrje in dremlje. Gōdi le plazeči golazni in pa opicam, ki jih je tod polno in več vrst. Prirejajo zjutraj in zvečer glasne koncerte, posebno še ob spremembi vremena.

Na tisoče komarjev greni življenje podnevi in ponoči. Šele tedaj, ko sem si sam izdelal nekak mosquitero, ki sem ga poveznil na tropsko čelado, je bilo znosno.

Pa tudi druge nevšečnosti skrivata chakenski in correntinski pragozd. Enkrat sem zašel v predel, kjer se mi je vsul z drevesa "curek" rdečih malih mravelj. Sreča, da sem imel mosquitero na čeladi; a kljub temu je zašlo nekaj teh bichosev (beri bičosev; bicho pomeni vse živali, od tigra do komarja) pod obleko in me žgalo kot žerjavica. So te mravlje na srečo redke in le na nekaterih drevesih (Palo Santo); strah vsega življa so.

Od kač je tu temnočrna Yacarina, ki "corre", to se pravi napade, se ovije, stisne in ugrizne. Je izredno gibka in pravijo, da ujame dirjajočega konja. Ubil sem le eno, ki je imela nad 4 metre in bila nad pest debela. Druga vrsta, curuyu, je do 7 metrov dolga,

debela, rumeno črno pisana vodna kača; ni varna, je nestrupena in hoče le svoj mir. Samo če je razdražena, se ovije, stisne in ugrizne. Zaradi tega nosijo lovci na "garza blanca" (nemško Reiher) usnjene jopiče, ki so naježeni po hrbtu in rokavih z malimi žeblički, tako da v primeru napada kača takoj popusti z objemom.

Te vrste kač je bilo precej. Strah vsega pa je *cascabel* (klopotača). Njen pik je skoraj vedno smrtonosen, kljub zdravniški pomoči. Kljub temu sem imel vedno v žepu injekcijsko brizgo z *antiofidico* in za srce *coramin*; če bi pa kaj pomagalo, ne vem; dalo je le občutek varnosti.

Posebno nevarno vrsto smo imeli na otoku — *Isla del Cerrito* — odkoder smo vse one klopotače, ki so jih naši bolniki ujeli, pošiljali v Buenos Aires v serumski zavod Malbrán. Klopotača je nekako 1 meter in pol dolga, medtem ko so ostoške dosegle kvečjemu 1 meter, a so bile zato zelo debele.

Ko sem nekoč hodil po gozdu, sem ugledal posebno velike in lepe orhideje, ki so visele z drevesa. Na naši Generalni Direkciji v Resistenciji je bilo vedno polno hvaležnih odjemalk za te tako lepe in redke cvetove, ki izluščeni iz drevesnega lubja in pritrjeni z nekaj prsti na katerokoli deblo povsod lepo uspevajo.

Miha, starejši Staretov sinček, pred hišno verando, drži lepo orhidejo v obliki grozda.

Ravno pripoveduje, da ve, kje se nahajajo še lepše.

Z macheto v roki sem jih hotel izluščiti, ko mi je žvenketanje klopotače zledenelo kri. Še v hoji sem se vrgel nazaj in mahnil z macheto — pol koraka pred menoj se je zvijal čez pol presekan *cascabel*, še vedno prepevajoč smrtno pesem. Še ves trd sem odsekal *tacuaro* (bambus) in z njo do dobra potolkel klopotačo. Orhidej pa tisti dan nisem izluščil iz drevesne skorje. Klopotača je imela dvanajst rožičkov na repu, je bila torej dvanajstletna. Imam jih za spomin.

Ali veste, kako indijanci lovijo opice v teh krajih? Večji mate (bučo za vodo) osnažijo, obrežejo in ogladijo vrat, pa napolnijo s sadeži (máni) in privežejo na drevo, kamor zahajajo opice. Te pa, radovedne kot so, se kmalu pozanimajo, kaj v buči rožlja. Sežejo z roko v bučo, pa, ojoj! polna pest ne gre več skozi ozki vrat nazaj. Vabe ne marajo spustiti, pa milo vekajo. Že pridejo lovci in zlahka polove nespametnice.

Nisem se počutil domačega v teh pokrajinah; ko sem v *Corrientesu* ob treh zjutraj po dveh letih bivanja zasedel avtobus, ki pelje v *Misiones*, in se je okoli četrte ure popoldne začel dvigati za avtobusom oblak rdečega prahu, nam pa začele polzeti rdeče potne srage po obrazu, sem se šele počutil domačega.

Pokrajina je spremenila lice. Mesto peščenih ravnin, riževih polj, ogromnih čred, malih gozdičev in zelenih lagun, so se nanizavali sedaj hribci in doline. In zemlja je bila rdeča ilovica.

Vrstili so se nasadi yerbe, zelenega misionškega zlata, nasadi oranž, limon, nasadi tunga (*Aleuritis Fordii*) in nasadi čaja. Vmes večji in manjši kompleksi pragozda, pa zopet "rosado" (požgan pragozd za bodoče plantacije), pa sem in tja kaka žaga, pa zopet plantaze oranž, ananasov itd.

Sem in tja naselja in hiše, ki so po večini lesene stavbe. Pa tudi zidanih je dovolj.

Menda ni naroda v Evropi, ki ne bi bil zastopan v *Misionesu*. Večino imajo Nemci, Avstrijci in Švicarji. Od Slovanov so Poljaki in Ukrajinci močno naseljeni. Še celo Švedci, Danci in Japonci niso redki. Od naših so tu kot staronaseljenci le Hrvatje. Slovencev nas je tu le malo in še to le iz vrst novonaseljencev. Edinega Slovenca staronaseljenca sem našel daleč v notranjosti pragozda, zaposlenega v velikem industrijskem lesnem obratu kot šefa mehanika.

“Rosado” pripravljen za pogozdovanje z araucario angustifolio. V ozadju v daljavi ogromne araukarije. V ospredju Saša, mlajši sin pisca članka.

V to lepo pokrajino sem bil poslan pred nekaj šestimi leti. Kot gozdarski izvedenec sem dobil nameščenje v Ministrstvu za poljedelstvo, oddelek za gozdarstvo.

Z avionom smo takrat prileteli iz Buenos Airesa v nekako devetih urah do Posadasa, od tod pa z ladjo po reki Paraná do zadnje argentinske naselbine na tromeji Argentine, Brazillije in Paragvajaja — Puerto Iguazú.

Polet z avionom je lep, vendar le prvi čas. Nadvse lepa pa je bila vožnja z ladjo po reki Paraná. Teče med hribci in bolj proti koncu vožnje med hribi, vsemi poraslimi s strnjnim pragozdom. Sem in tja se je vtisnil v to neskončnost pragozda — majhen “rosado” z nekaj “ranchi” (hišica s streho iz palmovih vej, stene iz opletelih palic in ometane z ilovico).

Okoli teh se je vedno podila kopica otrok, skoraj brez obleke. Vsi ti črnčki so več ali manj čisti potomci GUARANI indijancev, prejšnjih prebivalcev dežele.

Tak “rancho” stoji v več ali manj prostornem rosadu. Obdajajo ga lep maizal (koruzno polje), par grmov banan in ananasov, vedno pa tudi večji mandiocal in manjši nasad batat (sladkega krompirja). Sem in tja so posejana mala pristanišča; lesena lopa ob obrežju, z daleč vidnim napisom, predstavlja pristanišče.

Večja naselja v notranjosti imajo take pristane in tu nakladajo potem tovorni čolni in male ladjice rezan les, yerbo itd., skratka vse pridelke dežele.

Zanimivo je, da meji reka Paraná Paragvaj od Argentine. In kot je naša stran živa, tako je na paragvajski strani redok znak življenja.

Sem in tja priplove po reki dolg splav okroglega lesa ali pa vlačilec s tovrstnimi čolni.

Ob plovbi blizu obrežja sem z zanimanjem opazoval na peščinah ob potočkih sledi divjadi in ugibal, kaj bi utegnilo biti.

Ko smo pluli nekoč ob taki peščini, sta brez bojazni skočila v reko dva venada (srni) in zaplavala na paragvajsko stran.

Nista se zmenila za klice, pa tudi ne za pomaranče, s katerimi so jih obmetavali mornarji.

Kako bo v San Antoniu, kamor je šla naša pot, nisva imela pojma. Oblasti v Buenos Airesu, pa tudi sopotniki, niso vedeli dosti. Le toliko sva dognala, da je San Antonio mala pragozdna naselbina ob brazilski meji sredi strnjnih pragozdov z naše strani in še večjih strnjnih pragozdovnih kompleksov z brazilske plati. Dalje, da je kraj gozdne uprave, kjer naj bi bil moj delokrog, državna kolonija, stara šele tri leta, cesta skozi pragozd pa, da je v delu in jo razširjajo.

Zenko je ves čas, kar je bilo povsem narav-

Soproga Saše Stareta in sinova potujejo na ladji po reki Parana v San Antonio.

no, skrbelo, ko je ogledovala ranche med potjo, kakšna bo naša domačija. Fanta si nista delala posebnih skrbi; z zanimanjem sta ogledovala trope papig in drugih kričočev, ki so vzletavali levo in desno ob obali, kjer je plula ladja.

Vsake stvari je enkrat konec in tako je bilo tudi te, tako lepe vožnje. Ko smo pristali v Puerto Iguazú in imeli končno vso prtljago srečno na obali, kar ni bila tako lahka zadeva, je ladja zaobrnila krmo. Posedli smo po zabojih, ki nam jih je naredil sedaj že rajni prijatelj in sôvaščan Tone Krušič pred našim odhodom iz Buenos Airesa; kljub velikim pohodom še do danes dobro držijo!

V pristanu, ki je na tromeji, bi nas moral čakati kamion, gozdne uprave, pa ga ni bilo od nikoder; dan pa se je že nagibal h koncu. Res je bila od sile neprijetna situacija; a če smo prevozili od Buenos Airesa do sem okoli 2000 km, bomo zadnjih 500 še tudi, sem korajžil družino in se hkrati pripravljaj, da grem v pueblo (vas), ki je bila na višini in kak kilometer v notranjosti. Okolica je bila nad vse lepa; sedeč na enem izmed zabojev, sem lahko gledal v Paraguay ali pa v Brazilijo, kakor mi je bila volja.

V tem smo zagledali vojaški Ford, ki je drvel po serpentinah navzdol nam nasproti. Res je bil od gozdne uprave in še pred nočjo smo srečno naložili prtljago.

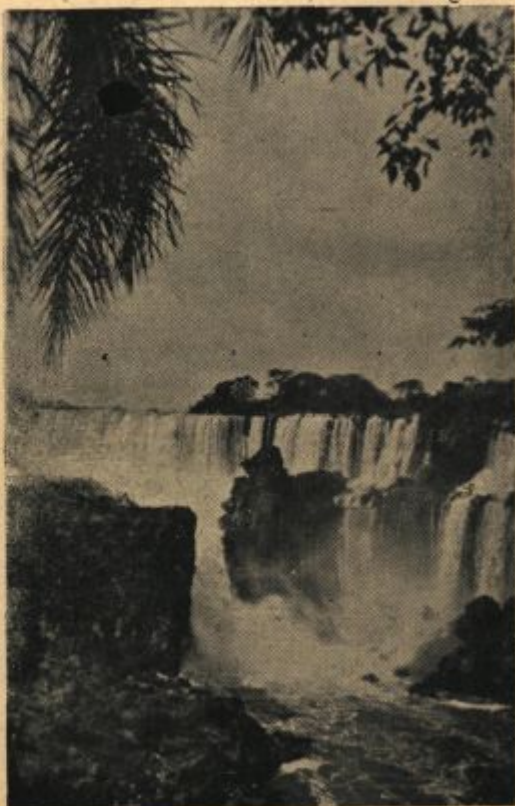
V Puerto Iguazú je tudi sedež uprave Narodnega parka, v katerem se ne sme niti sekati, niti streljati divjadi in kjer ostaja narava taka, kot je. Še celo botaniki smejo loviti žuželke oziroma nabirati zelišča le s posebnim dovoljenjem. V to upravo spadajo tudi slapovi Iguazú-ja, ki so največji na svetu.

Ko je gospa Rooseveltova obiskala Iguazú, je zapisala v knjigo turistov: Uboga, uboga Niagara!

V resnici so nekaj veličastnega. Prš, ogromen oblak, blesteč v mavričnih barvah, sili pod nebo; srebrno leskeča voda pada v ogromnih curkih 70 m v globino. Ta krasota se razteza 10 km na daljavo in so nekateri vodni curki, n. pr. Garganta del Diablo (vragov goltanec), Dos Hermanos (dva brata) itd. nekaj edinstvenega.

Slapove si delita Argentina in Brazilija, vendar so na naši strani lepši in bolj veličastni.

Prvi Evropejci, ki so hodili tod, so bili Conquistador Cabeza de la Vaca in perišče pusto-

Znani slapovi Iguazu. Ta naravna krasota se raztega v daljavo 10 km.

lovcev, ki gnani v pohlepu po zlatu niso klonili pred pragozdom in ne pred domačini.

V skalo vdelana bronasta plošča, pred vstopom k slapovom, pripoveduje o tem podvigu; oni pa, ki pozna pragozd — pragozd brez potov, ve, kako voljo je imela ta peščica Špancev.

Ob zori smo nastopili pot proti Sv. Antonu, 550 km v notranjost. Utonili smo v pragozdu, za nami so ostali slapovi, za nami je ostalo območje narodnega parka. Dokler smo se vozili še po območju narodnega parka, divjad ni bila plašna; večkrat je pred in za kamionom prestopala pot; venados (srne), velike in male vrste in tudi nekaj lepih in velikih gozdnih mačk je brez bojzani prečkalo pot.

* * *

Razburljivo presenečenje je bilo, ko smo nekje za ovinkom naleteli na krdelo jabali (beri havali) prašičev. Vse črno jih je bilo, ker se jabali družijo v tropah po nekaj sto komadov. Trop se je pretrgal, ko smo zavozili med-

nje; okoli kamiona je vse mrgolelo, pa so oni, ki so še bili v gošči za kamionom, potem mirno nadaljevali pot in sledili ostalim.

Levo in desno je bil le pragozd in pot je bila deloma še v širjenju; tu in tam smo naleteli na delavce, ki so podirali drevje; večkrat smo vozili skozi nekake predore, ko so se krone pragozdnih orjakov zlivale v eno, ustvarjajoč polmrak in prijeten hlad. Vse to se ne da popisati, treba je doživeti.

Kako dobro živali vedo, kje je zaščitna zona in kje imajo mir, smo opazili na nadaljni vožji; ko smo prišli izven narodnega parka, smo le poredkoma naleteli na divjad, pa še ta je bila plašna.

Ni manjkalo še veliko do noči (mraka v teh zonah ni), ko smo srečno privozili do Reforestacije Pino Parana General Manuel Belgrano, našega bodočega doma in mojega delokroga.

Na tej celodnevni poti smo le trikrat našli življenje: le tri male naselbine z nekaj lesenimi hišami — Deseado, — Piñalito in Yerbalito so se skrivale in samevale v pragozdu; nekaj razposajenih paglavcev črnčkov nas je kričavo pozdravljalo.

Hiša, ki nam je bila odkazana, je bila nad vse pričakovanje lepa in seveda lesena, a z dvojnimi stenami. Cela državna naselbina šestih hiš z večjim poslopjem Deposito — skladišče in še večjim lesenim poslopjem za Administracijo, je napravila sila lep vtis in res pomirila ženo. Hiše s škodlami krite so precej spominjale na Pohorje in ogromne araucarije (konifere) — do dva metra premera in kakih štirideset metrov v višino — so u-

Staretova "domaćija" v pragozdu. Hiša je iz lesa, streha je pokrita s škodljami.

stvarjale sliko veličastva, ki ostane v spominu.

Moj tovariš Poljak, tudi gozdarski tehnik, in administrador, domačin, smo tvorili uradniško osebje. Dodeljenih nam je bilo kakih 60 delavcev (peonov) — stalež se je vedno spreminjal — ki so pa bili razen "Capataza General" — glavnega delovodje — vsi Paragvajci.

Moje delo, raziskovanje Araucarije angustifolije, malo poznane konifere, je bila zanimiva naloga. Proučil sem jo dodobra in poslal tozadevne Informes v nadaljno proučitev Ministrstvu samemu. Določil sem norme, izbor semenja, kaljivost, očuvanje kaljivosti, način sajenja itd. ter med drugim določil šest glavnih vrst (variacij) tega krasnega igličastega orjaka.

Moje delo je bilo zelo zanimivo in hvaležno; s smotrnim opazovanjem in poglobljanjem v materijo sem počasi prodiral v misterij narave. O araucarii angustifolii ali Pino Paraná se je vedelo le, da so je pragozdi polni, da ima mehak les in da hitro raste, vse drugo je bilo treba pa, šele dognati.

Najprej sem dognal, da ima moška in ženska drevesa (macho in hembra v španščini).

Moški cvet je kot smrekov storž, le pokončen je kot pri jelki. Zarodi se v prvih dneh februarja, dozori pa v prvih dneh oktobra istega leta in cvete 14 dni. Takrat spremeni barvo od slamnato rumene v čokoladno svetlo in meri od 8 do 12 cm. V času cveta (prašenja) je poln zlatorumenega cvetnega prahu (polen).

Drevo "hembra" ima zelene cvete, še najbolj podobne veliki "planiki". Storži (bochas) so dveletni, okrogli, veliki kot zeljnata glava in jih je okoli 250 na drevesu. Omenil sem že, da je semenje veliko in kar okusno, če pa pripomnim, da jih pride na eno bocho (beri bočo) le 125 do 130, se še bolj približa pojem velikosti semenja.

Ko sem tako prodiral v tajinstvenost narave, sem v svoje veliko presenečenje našel v vsakem moškem cvetu desetine in desetine malih rjavkastih žužkov, manj kot milimeter dolgih. S povečevalnim steklom sem razločil po barvi sodeč dve vrsti, najbrže moški in ženski žužek. Ta nad vse važna najdba mi je vzbudila domnevo, da so ti žužki po skrbnosti narave določeni za oplojevalce (polinizatorje), ker nikdar nisem našel in ne videl, pa tudi nikdar slišal brenčanja čebel okrog arauka-

rij, kot je to navada pri drugem drevju v času prašenja.

To vse se sliši in bere sila enostavno; le malokdo pa si predstavlja, koliko je v vsem tem skritega dela.

Koliko lepih araucarij je padlo, predno sem bil prepričan o pravilnosti svojih izsledkov. Neštevilne moške cvetove sem sestrelil, kar ni bilo tako lahko, z visokih araucarij, predno sem si upal s tem pred vrhovno pristojno oblast v Buenos Airesu.

Omenim še, da sem določil razen teh žužkov "polinizatorjev" še tri druge žužke rilčkarje, škodljivce araucarij, ki so bili vsi od znanstvene in preiškuševalne postaje Poljedelskega ministrstva — gozdarski oddelek, spoznani kot popolnoma nove vrste žužkov.

Pošiljal sem vsak mesec poročila na vrhovno oblast v Buenos Aires; sčasoma se jih je nabralo kar za malo knjigo. Prvo leto je bilo najtežje v moji borbi z jezikom. Našel sem si pa pomagača v Don Luki — Depoziterju Reforestacije, starejšem in inteligentnem Paragvajcu, ki se je ves navdušil za moje delo.

Rad se ga bom vedno spominjal. Naučil sem se pri njem bolj paragvajske kasteljanščine in veljalo me je kasneje precej truda, da sem se je zopet znebil; a pomoč je bila dobro mišljena in res nesebična.

Imel sem nalog molčati o svojem delu, pa kljub temu je bil moj laboratorij, ki sem si ga ustvaril, atrakcija prve vrste. Poln je bil zanimivosti in študij pragozda. Vsak obiskovalec, in teh je bilo veliko iz vse države, ki je posetil našo gozdarsko upravo na najsevernejši točki velike Argentine, je prišel tudi do mojega laboratorija.

Prve čase, ko sem vstopal v pragozd (začel se je že 30 m za hišo), sem bil ves iz sebe, ker nisem razločeval drevja med seboj. Šele po nekako dveh mesecih sem začel prodirati v tajne prirode. Računa se, da je nekako 320 vrst (especies) listovcev na hektar, od katerih je šele nekaj nad eno tretjino proučenih in "krščenih". Pa še večina že krščenih vrst ima le guarani (indijanska) imena in le glavne vrste imajo španske nazive. In v krasoti te divjine mi je bilo dano preživeti nekaj let. Še popolnoma nedotaknjen pragozd, z vso krasoto, z vsemi težavami in nevarnostmi nam bo vsem ostal v nepozabnem spominu. Moja sinova, oba še mlada po letih, sta tu preživela svojo najlepšo mladost. Oba sta pod vplivom življenja sredi pragozda postala nad svoja le-

Saša Stare pred odhodom v pragozd, ki se začenja 30 m vstran od hiše.

ta samostojna in korajžna in za njiju oba je Colónia Manuel Belgrano nekaj tako lepega, da se je vedno spominjata z največjim veseljem. Njiju indijanska prijateljka Pedro in Manuelo ju bosta v spominu spremljala skozi življenje.

Nekako šest kilometrov od nas, tik ob brazilski meji je mala naselbina — pueblo (vas) San Antonio. Sem je zahajal vsak dan moj starejši in začel svojo šolsko pot z drugim razredom. Največkrat peš, po pragozdni picadah (1 meter široka preseka), včasih na konju, pa tudi z našim kamionom, je zjutraj odhajal zdoma in se vračal pozno popoldne. Tovariši iz našega selišča in nekaterih kolonov, med temi omenjena indijančka, so mu drugovali in ga uvajali v skrivnosti in nevarnosti pragozda. Včasih sem ga spremljal sam, ko je z nahrbtnikom romal v šolo. A sem kmalu videl, da so mu domačinčki boljši učitelji življenja v pragozdu, kot sem bil sam, pa sva ga z ženo v zaupanju v Božjo vojo mirno pustila. In res je kmalu poznal ptice, rože, sadeže, živali in me v tem kmalu prekosil. Nosil je domov pragozdno sadje za mlajšega brata in ga učil razločevati strupene vrste. Le enkrat ga je črvičilo po želodcu; prišel je ves ze-

Pedro in Manuelo, mala Indijančka, pred svojim domom. Sta nerazdružljiva prijatelja avtorjevih fantov.

len in poten domov, pa ni povedal zakaj in kako, tako da je bila ženka vsa v strahu. Šele kasneje enkrat se je njegov prijatelj Manuelo zagovoril in povedal, da je jedel neke jagode, ki mu jih je branil trgati, pa da je cabezudo (trmoglav.) Oborožena s fračo ali lokom sta se fanta potikala kaj rada po picadah, brez bojazni — proti volji mamice; pa če sva vedela, da sta s Pedrom in Manuelom, sva bila mirna. Koncem drugega leta smo dobili šolo v koloniji sami in ker je mali Saša začel le preveč samostojno kolovratiti kar sam po pragozdu, če se je le mogel izmuzniti, sva ga z ženo poslala v šolo, čeravno je bil še premlad. Do šole sta imela sedaj le kake četrt ure; domov grede pa so seveda hodili po "bližnjicah", tako da sta rabila s prijatelji tudi po eno uro do doma, ker je vendar vedno toliko zanimivega v prašumi.

Moje delo mi je izpolnilo ves dan. Napravil sem pa tako, da sem tri dni v tednu delal v laboratoriju, ki sem si ga uredil, v ostalih dnevih pa sem si zjutraj opasal macheto in snel puško in se vračal pozno opoldne ali pa šele proti večeru domov, kadar sem opravljal poizkusne setve in saditve na raznih mestih pragozda. Po picadah sem hodil oprezno, posebno, ker sem po večini bil vedno sam. Ne toliko zaradi kač ali divjadi, ampak zaradi ljudi samih. Tik ob meji, kjer smo bili, je bilo vedno kaj "novega". Razni redki koloni (naseljenci), po večini indijanci pa tudi, kar se skoraj neverjetno sliši — nekaj Poljakov,

je imelo cabañe (kolibe) sem in tja razmetane po pragozdu in ob meji je vedno promet, po navadi z nedovoljenimi stvarmi. Temni tipi iz Braziliije so zahajali na naše ozemlje in skoraj vsakih štirinajst dni je bil kje v bližini poboj in uboj, tako da je žandarmerija iz Sv. Antona imela vedno polne roke dela. Vsako človeško bitje, ki sem ga srečal na picadah, je bilo za mene nevarno, kot sem bil obratno ne-hote za njega tudi jaz. Vedno sem bil "pripravljen" in moja petstrelka 16 Kal. je bila znana po vsem okolišu; nikdar nisem imel neprijetnega doživetja, medtem ko je bil moj tovariš Poljak kar dvakrat napaden in "izmenjal" pri tem nekaj strelav.

Ko sem bil v šumi, me je zanimala divjad in rad sem jo opazoval. Papig je bilo tri vrste; velike zelene, ki so bile vedno v parih in v manjših tropah in so udomačene dobro posnemale govorico in glasno čebljale, manjše zelene, ki so v velikem številu posedale kričaje po kronah dreves, in pa modre leskeče barve iste velikosti. Med obojima je bil pa vedno boj: en dan so zmagale zelene papige in se šopirile potem po vseh kronah dreves okrog kolonije, par dni nato pa so privršale modre papige, ki so si poiskale pomoč in pregnale za kratek čas zelene. Oboje so bile neugnane in kričale od jutra do večera. Velike zelene so se zadrževale po naselbini le ob času, ko je zorelo pragozdno sadje. Radi smo jih streljali zaradi okusnega mesa. Naj omenim še tucane (beri tukan); to so veliki ptiči z dolgim močnim kljunom. Dve vrsti sta — manjši in pa veliki z belo liso pod vratom. S hreščečim glasom so se oglašali in posebno veliki tucan, "paraguajec", kot so ga imenovali, je bil zanesljiv vremenski prerok. Pred dežjem je vreščal kot kak star sitnež in ker jih je bilo vedno po kake pol tucata skupaj, jih nismo preslišali. So pa izborna pečenka. Tudi nekaj opic je bilo, sicer ne v velikem številu, pa vendar. Le, ko so zoreli storži (bochas) Araucarie, se jih je nateplo vse polno in so skupno s tukani, papagaji in drugimi ptiči luščile kot za otroško glavo debele boche (storže) in posipale semenje. V tem času si vedno lahko naletel v našem območju tudi na divje prašiče in venados (srne), ki so hvaležno jedle semenje, ki so ga nametavali obiralci v kronah. Ker ima semenje velikost treh naših želodov, so ga počistili do zadnjega. Semenje je užitno in opečeno kar dobro; posebno indijanci ga cenijo.

Vesel sem se vračal domov, če sem imel lovsko srečo. Ne streljam rad, ker imam večji užitek z opazovanjem, vendar je bilo včasih treba. Posebno prve pol leta je bilo s hrano zelo težko. Šele čez šest mesecev so mi izplačali prvo plačo, kot je to navada po "ime-novanju", seveda za ves čas nazaj. Opozorje-ni na to smo nakupili in se založili s hrano v Posadasu, posebno še zato, ker almacenov (t. j. trgovin) v pragozdu ni, kot so nam z nasmeškom dejali. Hočeš nočeš smo se navadili hrane, kot so je uživali indijanci in pa koloni: mozeg "Pindo" palme je zadnja dva metra pod vrhom bel kot sneg in napravljen kot mozeg nekaj zelo dobrega. Mozeg (zopet zadnja dva metra pod vrhom) neke vrste palme z ozkimi in dolgimi redkimi vejicami jedo surov; razni gozdni sadeži so bili celo kar dobra zadeva. Po nekaj mesecih smo se našli s Slovenko gospo Vido S. iz Eldorada, znanko še iz Ljubljane. Organizirali smo potem z nje-no pomočjo dovoz iz nekako 600 km oddalje-nega Eldorada s priložnostnimi kamioni in od tedaj naprej ni bilo težkoč. Mandioca in bata-ta (sladek krompir) pa rasteta tudi v pra-gozdu, le navaditi se je bilo treba nanju. Krompir je ostal poslastica.

Dvakrat smo praznovali božič v Manuel Belgranu; vroče je bilo, da je od nas teklo; s prijatelji iz Eldorada smo pekli pujska na ražnju, božično jelko je pa nadomeščala bo-deča in lepa araucaria. Polnočnice žal Bog ni bilo; le vsake tri do štiri mesece nas je obi-skal potujoči pater iz Eldorada.

Vse hiše in tudi naša so stale nekako en meter od tal zaradi golazni. Hiše so postavljene na stebrih in nikdar ni bilo neljubega presenečenja. Živo se spominjam razburjenja, ko sta fanta po menda štirinajstdnevem bi-vanju v šumi deset metrov od hiše našla prvo "koral" kačo. Je ta kača smrtna, dolga tri do štiri svinčnike in prav toliko debela. Proti piku ni rešitve in le indijanci vedo pomoč. Kasneje smo se na vse to tako navadili, da je bi-lo nekaj popolnoma naravnega. Brez škornjev nismo stopali v prašumo. Ne vem, če bi ško-renj obvaroval pred ugrizom velike stare ya-rara, vendar so nam škornji dali zavest za-upanja; in to je bilo potrebno.

Precej neprijetne so bile podkožne bolhe "picas". Prvi čas, ko jih še poznali nismo, se nismo vedeli ne braniti in ne čuvati. Za nohti na nogah in na podplatih je začelo šče-meti in boleti. Ugnajilo se je kot za ajdo veliko

in s šivanko je bilo treba izpipati gnojni bol-šiček. Seveda je bilo to boleče. Vse smo po-skušali in ko smo začeli polivati v okolici hi-še in pod hišo z vodo, je ta nadlega prešla. Če se pa kane kapljica petroleja v čevelj, si pa pred to nadlego varen. Seveda pa je treba vse to vedeti, potem je pomoč lahka, ali ne?

Ko sem začel spoznavati pragozd, sem ne-kega lepega dne uglédal prve orhideje. Nato pa vsak dan več in razne vrste. Nosil sem jih domov in smo okoli hiše imeli vrt samih orhidej. Z verande so viseče pozvanjale, pol-no smo jih imeli in raznih vrst. Najlepše so rastle na deblu nekake pra-pra-praproti "Cha-si", ki doseže do 3 m višine in do 20 cm de-belnega premera.

Včasih je bil moreč soparen dan. Vedno so se pripodili prej ali slej temni oblaki, nenado-ma je nastal piš in viš in sledila je ploha, kot da bi iz škafa zlival. Ozračje se je prijetno ohladilo in gozd je oživel. Enkrat sem bil ob takem dnevu daleč v gozdu; do nasadov, kjer sem imel mal zaklon, je bilo še precej pota. V hipu se je zmračilo nebo in nastal je piš, ki je pripogibal vrhove dreves, da so ječali in so se lomile veje. Kaj sedaj? Pa sem ugle-dal podrtega orjaka, ki je ležal in perel ob pi-cadi. Poznal sem ga in vedel, da je votel. Planil sem v skoraj dva metra veliko prepe-relo odprtino debla in se vesel glasno zakro-hotal, kajti že se je usula za menoj ploha. Tedaj je renčeče zapihalo in ogromna meh-ka masa mi je spodnesla noge. Zavrtel sem se in zviškoma sesedel. Tipal sem se po zad-nji plati z rokama, ker deblovo dno je bilo le raskavo, in hvalil Boga, da se je tako končalo. Po duhu sodeč sem pregnal "gato onza", ogromno divjo mačko, ki doseže čez dva me-tra dolžine. Pa sva se menda oba tako ustrašila drug drugega, da sva bila zadovoljna, da se je tako izteklo. Tako sklepam, ker mač-ke ni bilo več na pogled.

Že sem omenil, da je bila Reforestacija Pi-no Paraná General Manuel Belgrano (Preiz-kuševalna pogozdovalna šumska uprava) ustanovljena tri leta pred našim prihodom; takrat so začeli razširjevati obstoječo dvo-metrsko picado in napravljati ceste. S tem hočem povedati, da je bil ves gozdni okoliš skoraj nedotaknjem. Nekako en kilometer ob cesti nazaj smo imeli veliko drevesnico raz-nih pragozdnih listovcev, katerih precejšen del sem vključil v svoje poizkuse. Mal poto-ček je prečkal nasade; tjakaj sem ob temnih

Drevesnica. V ozadju araucarije.

nočeh rad zahajal na prežo. "Paca" (beri paka), ki spada v rodbino divjih prašičev in živi ob vodi, in "bizamske" podgane so bile rade tod, pa tudi "venadi" so zahajali sem. Naučil sem se loviti ponoči, kot je to navada v pragozdu. Z dolgo baterijo, ki sem jo držal pod puškino cevjo, sem obsvetil od časa do časa, če sem domneval, da se kaj giblje; in vsaka žival, kar je sila čudno, mirno obstoji, če jo zadene stožec luči v temni noči. Le tiger odskoči, kot sem to dvakrat sam izkusil. Ta kraj nosi ime "El Tigre"; na tem kraju sta nekako pred desetimi leti dva tigra raztrgala dva domačina, le tretjemu se je posrečilo uiti. Tiger, kot ga splošno imenujejo v Južni Ameriki, ni pravi tiger, kot je recimo v Indiji; je to panter, le da je podobno pisan, kot so tigri, in so ga zaradi tega najbrže krstili za tigrja. Res nevaren, pa zelo redek, je tiger črne barve. Imenujejo ga "la pantera negra". Ker je tiger nočna žival, kot vse mačke, je razumljivo, zakaj je "črni" tako nevaren. Nekoč sem imel daleč v gozdu srečo, da sem to redko žival videl. Kakih 40 metrov razdalje pred menoj, ki sem sedel na trohnečem orjaku, je prečkala "la pantera negra" picado. Bil sem tako presenečen, da sem pozabil streljati.

O plezalki "Mil hombre" (tisoč mož) sem že nekoč pisal in povedal, da te trte (podobna je srebotu) odbijajo kače in da so položene po tleh najboljša obramba proti njim. Če sem nočeval kjer v pragozdu izven doma, sem to plezalko vedno položil okoli ranča (kolibe). Nisem pa omenil, da kuhane dajo dober čaj proti prehladu, posebno pa baje proti revmatizmu. Še boljše zdravilo za revmatizem kot to, je pa skorja "incencia" (dišečega lesa) in pa zelišče, podobno našemu lapuhu, "barde-

na". To oboje se kuha in pije skozi mesec dni. Baje revmatizem potem popolnoma izgine. To imam od starega indijanca, ki je bil "curandero" in je zdravil z zelišči, še več pa z vencimientom, t. j. z zagovori. Moji ženi ni veliko pomagalo, je pa res, da ni zdržala, ker ji je že po štirinajstih dneh zelo slabo napravilo.

Nekaj nadvse koristnega je pa zelišče "yate-i-ka-a", ki kuhano ublaži in pomaga pri napadu slepega črevesa. Takoj ublaži in bolečine ponehajo. Tudi "rompe-piedra" je zelišče velike važnosti proti kamnom v mehurju. Takih zelišč je polno in domačini jih dobro poznajo. Omenim naj še, da uporabljajo domačini za čiščenje krvi škodlo "caroba" drevesa. Je to krasno modro cvetoče drevo, ki bi bilo ponos vsakemu parku in botaničnemu vrtu. Tudi pragozdne paprike in paradižnike je mogoče dobiti v pragozdu. Jagode so male kot naše divje češnje in rastejo v obliki malega grma in so dobrega okusa.

Velikokrat me je žejalo, pa do vode se zlepa ne pride. Poleg tega je pa nevarno piti vsako vodo. Pa je narava rešila to kaj enostavno. Raste v prašumi "ortiga", po naše kopriva. Ravno tako peče kot naša in so mladi poganjki tudi dobra špinača. Doraste do dva metra višine pa tudi več, ima ogromne liste in steblo do 10 cm premera. Steblo je votlo in vsebuje vodo. To se navrta in že curlja voda iz njega; je dobra, pitna, hladna in zdrava.

Od pragozdnih sadežev naj omenim le glavne: "cereza del monte" — izborna pragozdna češnja, ki pa nima skoraj nobene podobnosti z našo češnjo. "Agua-y" — ima sad velik kot tepke drobnice in je dobrega vodenega okusa. "Uvajay" (beri ūvahai) — rumen sad v velikosti orehov, izbornega okusa. Kraljico pragozda bi pa imenoval sad "ya-bu-ti-caba" (beri žabutikava); sadeži kot jagode grozdja, črne in trde, podolgovate, rastejo, kar se sliši skoraj neverjetno, druga ob drugi po deblu in debelejših vejah.

Nekoč sem se v šumi izgubil. Daleč od doma sem nekje na picadi opazil svežo sled divjih prašičev. Šel sem za njo in po kakih 50 korakih nisem več vedel, kje je picada. Kompas, ki me je vedno spremljal, topot nisem imel s seboj; nebo je bilo oblačno in vse moje prizadevanje, da zopet najdem picado, je bilo zastonj. Po kakih dveh urah (bilo je k sreči še zgodaj zjutraj) brezupnega iskanja

sem se siloma umiril in se vsedel na parobek. Pred očmi mi je bil domačin, ki je ravno nekako pred dvema tednoma suh kot trljica prilezel po vseh štirih v kolonijo. Zgubil se je in je oborožen z macheto živel in se hranil več kot en mesec le z zelišči. Prvo, kar sem naredil, je bilo, da sem segel v žep, če imam vžigalnik, ker noči so v prašumi hladne. Drugo, da sem preštel patrone. Predel gozda, kjer sem se zgubil, ni imel visokih sestojev, pač pa so rastle bolj takuara in takuapy (bambus), bodeča "uña del gato" in slična brša. Oddaleč je kipela ogromna araucaria v nebo; nanjo sem se nameril in si sekal z macheto pot skozi goščavo. Že blizu araucarije sem presenetil par "Jacuting" (beri žakuting) — pragozdnih purmanov — in ker se je bližal po uri sodeč večer, sem si uredil mal zaslon, nataknil yacutingo na raženj in jo lepo opekel. Prečul sem ob ognju dremaje noč in zjutraj se mi je zdelo, da čujem lajež psov. Nebo je bilo še vedno oblačno, pa sem si sekal pot v smeri pasjega laježa. Če je "ranchito", sem si dejal, že bo. Če so pa le na lovu, bo slabše. Čez dan se je lajež ponavljal in to me je hrabrilo, da sem si korajžno sekal pot. Roke sem imel vse krvave in razpraskan sem bil kljub obleki po celem telesu, ko sem se tik pred nočjo preril do pragozdnega colona. Do ceste nisem imel več daleč, zahvalil sem se Bogu in jo srečen mahnil proti domu, kamor sem prikrevsal pozno ponoči. Žena in otroci so bili že v skrbeh. Od teh dni dalje pa nisem šel od doma, če nisem imel busole obsešene okoli vratu.

Naše selišče je bilo na višini okoli 900 m. Imel sem na skrbi tudi malo meteoreološko postajo; povprečna mesečna padavina je bila 165 mm, temperatura zjutraj od 8 do 10 stopinj, opoldne ponavadi 30 do 31, zvečer pa okoli 14 stopinj. Pozimi je bilo le enkrat v treh letih 5 stopinj pod ničlo, sicer največ 1 do 2 in še to v celi zimski periodi le tri do štirikrat.

Ko so ustanavljali našo gozdno upravo, so s helikopterjem krožili nad pragozdom, da so našli najprimernejše mesto in pa da so poiskali največje in najstrnjenejše sestoje araucarije angustifilie. Najlepši sestoj smo imeli nekako 60 km od Uprave, "Dos hermanos" (dva brata). Tako so ta "piñal" krstili, ker sta ga prečkala dva potoka. Tu v tem predelu sem imel zelo lepo doživetje. Imeli smo tam mal "ranchito", zbit iz desk, tako da je

Stari Indijanec Rodriguez podira Araucario v študijske svrhe Saše Stareta. Drevo je bilo staro 400 let ter je imelo 2.25 m v premeru, visoko je pa bilo 45 m.

bil proti drugim takim zakloniščem še kar udoben. Ko sem nekoč šel z enim delavcem, da bi pregledal in ocenil množino semenske žetve in ko sva hodila po precej prehodnem terenu, sva ugledala od daleč veliko temno zver z visoko dvignjenim košatim repom. Bil je veliki medved mravljinec, skrajno koristen in zaradi tega tudi zaščiten, ki se nama je nahuden bližal. Je to sicer mirna žival, nekako meter visoka in meter in pol dolga, krasnega kosmatega kožuha in nevarna le, če je raztogotena. Takrat ima rep visoko v zraku; s prednjima nogama, kjer ima po dva kakih 7 cm velika kljukasta kremplja, objame svojo žrtev; ima ogromno moč in udavi vse, kar se mu zoperstavi. Moj spremljevalec mi je prigovarjal — tirále, tirále, Señor, tirále! Imel sem v cevi le šibke "šrote" in pomeril na kakih 30 metrov na njegov košati in lepi rep, da ga oplašim; in res, takoj po strelu ga je vrglo v goščo. Je bil to tako lep prizor, da ga ne bom pozabil zlepa. Je še tudi mali kratkodlaki medved mravljinec. Teh sem videl več in enega enkrat po nesreči ustrelil, ker sem ga zamenjal z "zorro" (lisico). Ta ni lep in se ne da primerjati z "velikim", ki je res lep in ima dolg šiljast gobec, ki ga vtika v mravljišča in z jezikom lovi mravlje.

Še mal dogodek. Ko sva ogledovala nekoč s starim Indijancem Rodriguezem, ki je bil pri moji delovni skupini, košat listovec, sva

opazila na spodnji veji čisto blizu naju, nad vse ljubko živalco, srebrno svetle barve, ki naju je zvedavo ogledovala.

Dolga dlakasta ušesca, žive oči in dolg košat rep so narejale to živalco res ljubko. Prvič je bilo, da sem jo ugledal v pragozdu. Pa to je naša veverica, le kožušček ima drugačen, sem dejal in jo vesel gledal. A mal okret glave je bil dovolj, da je kot strela začela švi-gati po vejah in že je ni bilo več.

Que es eso? (Kaj je to?), sem vprašal. CE-RE-LE-PE, mi je mirno odgovoril stari Indio in še pristavil: Come munición. Začuden sem ga pogledal, ker ga res nisem razumel. On pa me je še enkrat pogledal in mi pokimal: Si, Don Alejandro. Si, come munición.

V vseh štirih letih mojega pragozdnega življenja sem to ljubko živalco iztaknil le trikrat. Vedno je švigala po vejah kot blisk in moji strelji so le sipali listje z dreves. Come munición! sem si potem vedno dejal.

Razumel sem sedaj starega Rodrigueza. Come munición — izstrelke žre... Kožušček male CERELEPE je stal 100 pesov, koža velikega tigra pa le 900 do 1.000 pesov. Kaka razlika! Come munición? Si, Don Alejandro, si!

Ne bom pozabil "guardabosque" Robeta. Ta je imel lepo hišico v naši koloniji in bil specialist za kače. Imel je s to golaznijo veliko veselje. Lovil jih je z orqueto (palica, ki se konča v obliki črke V (rogovila). S to pripravo je pritisnil glavo kače na zemljo in ji dal okoli glave zanko; tako jo je potem imel privezано kot kužka. In res je bilo treba pred vstopom v njegovo hišo vedno paziti. Po navadi je imel eno ali pa tudi po dve "Jarara" na konopcu privezani na "stebrih" ob ograji pred hišo; in še nisi bil varen, da ni imel v kakem kotu v hiši še kaj podobnega in to celo kar v škatljah. So pač ljudje, ki imajo veselje s kačami kot drugi s psi ali konji.

Nekako 1000 km smo bili oddaljeni od Posadasa; ko je imela moja žena nekoč močan zobobol, ji ni kazalo drugega, da je morala v Posadas, ker Paragvajec, ki je padaril ob meji, ji je zadnji zob pri čiščenju zalomil in potem še odlomil. S Sašem, našim najmlajšim, sva jo spremljala v jeepu v pristanišče, ker je trpela hude bolečine. Od tam je imela avionsko zvezo s Posadas. Nazaj grede nas je zalotil dež in ker so pota ob dežju v pragozdu neprehodna, sva morala nočiti štiri dni

v prašumi. Par konzerv, ki jih je treba imeti pri sebi za tak slučaj, nama je tolažilo glad, le za starejšega, ki je takrat obiskoval že tretji razved, naju je skrbelo. In res je Miha kar pet dni sam gospodaril in si kuhal in fant ni imel strahu. Ko sta šla z mucko spat, kot je povedal, si je pripravil puško k postelji in z molitvijo k Materi Božji mirno zaspal.

Psa nismo marali pri hiši, ker je toliko golazni, da ga ni mogoče držati čistega. Posebno "ura" je neprijetna. Je to muha, ki rada zleže jajček na pötno perilo in na kožo; potem se pod kožo zaredi gosenica, ki se stalno veča, grozno srbi in pa boli. Če se opazi pravi čas, se z obližem ali pa, kot delajo domačini, s slanino zalepi rana. Gosenica rabi zrak in pomoli glavo skozi obliž in čez 24 ur jo lahko s hitrim potegom odtrgaš iz rane. Če se pa ne pazi in se rana z gosenico zagnoji, je huda zadeva. Po nekajkrat smo to tudi imeli, pa se je vedno dobro in hitro končalo.

Pri moji "quadrilli" (delovni skupini) je bil mlad Paragvajec, ki mu je bila mati indijanka, oče pa nemški zdravnik. Za silo je tudi lomil nemščino in povedal, da ga je oče, ki se je vrnil v Evropo zapustil, ker se je bil vdal pijači. Bil je izreden lovec in velikokrat sva pretičala v gozdu. Prvega divjega, črne-ga prešiča — "tateto" — sem uplenil z njim. Rad sem ga imel, le cañe (žganja) ni smel videti. Do tedaj sem mislil, da se kar tiho gibljem po gozdu, pa gredoč z njim je bilo moja hoja pravo štorkljanje. Tudi s picade je zginit, ne da bi rabil macheto. Bil mi je učitelj in njemu se imam zahvaliti, da mi je pragozd odprl svoje tajne.

Kaj se nam je prigodilo s kvatijem, ki sem ga enkrat prinesel iz gozda, ne bom opisoval, ker sem že v enem prejšnjih dopisov popisal. Omenim le, da sem to ljubko živalico v gozdu rad opazoval in je nisem streljal, čeravno da izborna pečenka. Ne bi bila popolna slika, če ne bi omenil "ta-tu" (Gürteltier). So tri vrste v prašumi, dve večji in ena manjša. Le manjša ima skrajno okusno meso rožnate barve. Priprava je pa kaj enostavna; očiščenega se zagrebe v oklepu v žerjavico in opeče. Kot nemiren duh vedno tava po gozdu podnevi in ponoči. Bog ve, kolikokrat mi je ponoči na preži pognal hitreje kri po žilah, ker sem mislil, da prihaja divjad.

Pragozd je preprežen z najrazličnejšimi ovijalkami, ki preprezajo vrhove dreves, in kot dolge vrvi (liane) visijo ob deblu. Najrazlič-

nejšega so cvetja — rdeče, rumeno, modro, vseh mogočih barv. To daje tako lepo sliko, da brez tega pragozd skoraj ne bi bil pragozd; brez lian bi nekaj manjkalo. Ali mi verujete, da tu v teh krajih tudi krompir po drevju raste? Je neke vrste, ki ima obliko velike hruške in nosi ime "chu-chu" (beri ču-ču). Pripravi se ga na razne načine, vendar olupljen in kuhan enostavno kot kompot, mi je najbolj ugajal. Ima potem okus kot kuhane hruške.

Nekoč je morala žena po poslih v Posadas. Spremljal jo je tedaj starejši sinko in ko sta se vračala, ju je zalotil na potu dež. Kamion je obtičal v blatu, kot je to v pragozdu nava-da in so prespali noč na njem. Ker se je pa tudi preko dneva ulila od časa do časa večja ploha, je to nadaljno pot otežkočalo; edino dobro je, da se pota v teh krajih tako hitro suše. Tretjo noč so prespali že bliže Reforestacije. Četrto noč pa žena ni vzdržala več in ko je okoli polnoči nehala deževati sta jo s sinom korajžno mahnila peš. Šele na potu, daleč že od kamiona se je žena spomnila da je pozabila v malem kovčku pištolo; pa se že nista hotela več vrniti. Z baterijo sta si svetila in levo in desno je pred njima bežalo in pokalo. "Ya-si-ya-tere" (tajinstveni pragozdni možiček) je žvižgal neutrudno in velika pragozdna "lechusa" (sova) je strahotno hu-hu-hu-hukala. Noč je bila temna in neprijazna. Obema je bilo tesno in zelo neprijetno pri srcu. Hodila sta hitro in molila menda celo pot in okoli šeste ure zjutraj, ravno ko se je porajal dan, sta utrujena in blatna dospela brez vsake nezgode.

Nekaj dni preje je tiger pri sosedu odnesel psa kmalu potem, ko je legla noč, in dolgo, smo poslušali, kako je jokal, ko ga je zver nosila po gozdu.

Naj opišem plezalko, ki se z velikimi belimi široko razpetimi cveti poraja ponoči. Opojnega duha je. Če naš domači beli slak povečamo nekako petkrat in zožimo kelih, bi bil nekako podoben temu cvetu, ki nosi ime "novia" (nevesta). Vsa pragozdna pot je posuta s to krasoto, ki oblita z jutranjo roso v snežni čistosti opojno diši, ob sončni toploti pa žalostno kloni glavo.

Gotovo je še mnogim v spominu, kako sta Old Shatterhand in Winetou jedla v dolga jermena zrezano in na soncu posušeno meso. In kadar koli sem to hotel doma še kot pagla-

vec napraviti, vedno so se mi zaredili črvi. V času bivanja v pragozdu je bilo to nekaj vsakdanjega. Če se je pustilo meso viseti, se je osušilo samo po sebi in charci (beri čarki) so potem to imenovali. To je seveda mogoče le na višinah v suhem, čistem zraku, ker v Chau in Corrientesu na tako meso nisem naletel.

In še eno posebnost ima Misionski pragozd, ki je nisem našel drugje. Inguanijev ali legartos-ijev, kot jih imenujejo, je cela šuma polna. Mislite si našega martinčka, ogromno povečanega in zelene barve. Primerki nad pol metra, da celo do enega metra niso bili nikaka redkost. Dolgi rep je poslastica, ki je pa nisem maral poizkusiti. Te živali so izredno hitre in gibčne in veliki sovražniki kač. Ko sonce najbolj pripeka, jim najbolj prija. Domačini jih lovijo enostavno s trnkom in za vabo dajo kokošje jajce, ker njih slaba stran je, da radi obiskujejo kokošnjake.

Pričakoval sem premestitev v drugo ministrstvo in sem končaval delo v predelu prašume Tobuna nekako 400 km od Manuel Belgrana. Medtem je žena pripravljala selitev. Dnevi so bili krasni in ker smo pričakovali, da pride v kolonijo zdravnik, so za njega postavili novo hišo kakih 50 m od naše. "Yuyal" (trava, brša itd.) okoli hiš so vedno požigali zaradi nevarnosti kač, pa so tega dne požigali tudi okoli nove hiše. Žena je z otroki ravno ta dan šla že zarana k pragozdnemu slapu, nekako dva kilometra od doma; ko so se po kopanju vračali, je bilo ozračje polno dima, pa so pospešili korak. Gorela je nova hiša, postavljena za zdravnika in yuyal daleč naokoli. Nekaj peonov je gasilo, pa je bilo že brezupno in utrinki so zaradi močnega vetra padali že na našo domačijo. Nevarnost je bila zelo velika, ker veter ni pojenjaval.

Žena je z nekaj peoni začela vsa v strahu nositi kovčke in valiti zaboje, že pripravljene za selitev, na prosto.

Fanta sta pa jokaje tekla v malo jedilnico, ki je bila s kuhinjo v posebnem poslopju, in pokleknila pred sliko Brezjanske Matere Božje. Jokaje sta glasno molila in prosila pomoči.

Že se je na več mestih kadilo iz strehe in izgledalo je, da je vse izgubljeno; tedaj se je na mah zasukal veter in z močjo vlekkel v nasprotno smer. Dolgo so potem še klečali pred podobo Brezjanske Matere, ker pomoč je prišla ravno še o pravem času.

STANKO JANEŽIČ

RAD BI POVEDAL VELIKO BESEDO

Skoro nehote sem vstopil — čemerren, eksploziven ko dinamit.

Gostilnica ni bila prazna ne tiha. Ali me je zažejalo po živi besedi in pisani družbi bolj ko po vinu? Česa iščeš v krčmi, star samotar, vse dneve zaljubljen v zamolčnost gozdov, v prostranost polj, ki jih že davno nisi vonjal? Ni ti bilo lahko iztrgati se iz objema knjig. Ali je tvoja podstrešna izba ječa, nič več zavetje?

Šel sem v kot, poskusil sem vino in ga — umetno brozgo — s steklenico vred zalučal po tleh. In so mi ponudili pravega, takega, ki spočenja napeve v duši.

"To je pijača. Sam hudič bi se je ne branil in bi zaplesal kakor deklíč."

Kaj je z menoj? Komu govorim sredi tujih zidov v domači besedi?

To niso tuji obrazi. Kdo vas je zbral?

"Kaj vas je zares hudič zazval?"

"Slovenski hudič in tvoja popevka."

"Pel da sem že?"

"Pel. In boš še. In mi s teboj. Če ne znamo peti, nismo Slovenci."

"Pa če ne znamo kleti, kajne? In kregati se. Potem pa vsak v svojem kotu ždeti pa o drugem hudo misliti in se na tihem čemeriti in vse k vragu pošiljati."

"Istino govoriš."

"Takole ob kaplji klenega vina človek prodorneje vidi. Laže mu je delati obračun. S samim seboj in z drugimi. Laže mu je črtati pot pred seboj.

Pravim: vse preveč smo razbiti. Naj nas ločijo razdalje ali pa ne. Čez vso zemeljsko oblo smo raztepeni — ene matere otročad. To še ni zlo. Semena nabiramo. Da jih ponesemo nekoč na domačo grudo, s krvjo pognojeno. Semena bodo vzkaliila. To bo veliki trenutek našega bratstva, ko bodo trudne oči spokojno zrle na blagoslovljeno rast. A nabirka v tujini je trda. Vidim plašljivce: drgetajo ko trepetlike, strah jih je napraviti en sam korak. Še vedno bi se materine janjke hoteli držati. Piščeta. Zanje trepetam. Vidim slepce: sla oči in mesa je ugasnila vid, tema jih medli, kako naj bi našli sled do semen. Zanje se bojim. Slišim nergače: nič jim ni prav. Vse bi zavrgli, vse bi prevrgli. Semena znajo teptati, ne pa nabirati.

Rad bi povedal veliko besedo, jasno in odrešilno. Rad bi, da bi okrepila plašljive, razvestila slepe, na pot gradnje usmerila razdirajoče.

Če smo nabiralci semen, bratje, nabirajmo z jasnim spoznanjem. nabirajmo z veselim pogumom, nabirajmo v medsebojni povezanosti. Brez sumničenja, brez krega, brez užaljenosti, v žrtveni pozabi nase. Tisoč glav, tisoč načrtov: prav. A sklep samo eden in vsi zanj ko en mož! V goreči zaverovanosti v cilj, ki mora zaživeti.

Ni nas delavcev na pretek. Ti imaš um, ti imaš roke: ni ti dovoljeno, da bi se odtegoval.

Rad bi ukazoval? Nauči se biti pokoren! Rad bi bil prvi? Bodi poslednji!

Pesem poznate, našo pesem: pogum vliva in radost in ljubezen.

Bratje, zapojmo! Pesem naj nam bo v odrešenje!"

Pojemo. Tesno objeti. Tako lahko mi je v duši. Ko da sem odvrigel bombo, ki me je težila. Bombo najnovejše iznajdbe, komaj v sanjah izdelano: tako, ki ne ruši, temveč gradi, vliva pogum, spoznanje, ljubezen.

OB DESETLETNICI

V IZSELJENSTVU:

P. BERNARD AMBROŽIČ, OFM — Avstralija

Pomota se popravi, kjer se pojavi

ZDRAVKO NOVAK — USA

Knjižna žetev slovenske politične
emigracije v l. 1945-1955

PAVLE RANT — Argentina

Gospodarski položaj in uspehi
povojne emigracije v Argentini

L. M. — Anglija

Gospodarski položaj Slovencev
v Angliji

V DOMOVINI:

XY — USA

Obračun desetih let — Pregled gospo-
darstva LR Slovenije v l. 1945-1955

Pomota se popravi, kjer se pojavi

Ob desetletnici League of CSA

P. Bernard Ambrožič, frančiškan, rojen 1892 na Dobrovi pri Ljubljani. Gimnazijo študiral v Ljubljani in po vstopu v frančiškanski red (1911) končal na Kostanjevici pri Gorici. Bogoslovje v Kamniku in Ljubljani do posvečenja 1915, potem v Mariboru. Od 1919 do 1925 obiskoval klasično filologijo na ljubljanski univerzi in učil na privatni franč. gimnaziji v Kamniku. Ustanovil in urejeval "Orliča" in "Vigred". Ko je 1925 kamniška gimnazija izgubila pravico javnosti, odšel v Ameriko, kjer je vršil v teku tridesetih let zelo različne službe. Ves čas je tudi sodeloval pri raznih publikacijah s članki, razpravami in povestnimi poskusi. V poletju 1955 odšel v Avstralijo za pomoč v dušnem pastirstvu med ondotnimi Slovenci.

no filologijo na ljubljanski univerzi in učil na privatni franč. gimnaziji v Kamniku. Ustanovil in urejeval "Orliča" in "Vigred". Ko je 1925 kamniška gimnazija izgubila pravico javnosti, odšel v Ameriko, kjer je vršil v teku tridesetih let zelo različne službe. Ves čas je tudi sodeloval pri raznih publikacijah s članki, razpravami in povestnimi poskusi. V poletju 1955 odšel v Avstralijo za pomoč v dušnem pastirstvu med ondotnimi Slovenci.

Če bi pisal zgolj za ljudi, ki znajo latinski, bi se naslov tega članka glasil: Error corrigitur, ubi deprehenditur. En tak "error" ali pomota sem našel v lanskem ZBORNIKU na strani 235, kjer stoji tiskano: "...p. Ambrožič, ...agilni ustanovitelj Lige, ki je tolikim slovenskim beguncem pomagala in jih spravila v Ameriko".

Pomota, velika pomota je v trditvi, da sem jaz ustanovitelj Lige Katoliških Slovenskih Amerikancev. Ta trditev se mora popraviti tam, kjer se je pojavila — torej v letošnjem ZBORNIKU. Da pa ne bom ostal samo pri zanikanju zmotno postavljene trditve, naj na kratko opišem nastanek Lige, saj je za njeno desetletnico itak primerno, da se nekje nekaj zapiše o njej. Naj bo torej v ZBORNIKU.

SPOČETJE LIGE

Pojdimo nazaj v leto 1945. Pri nas⁴ v Ameriki je slovensko življenje še kar naprej potekalo v znamenju "sloge" in v zgolj ameriškoslenskem smislu. To znamenje so postavili vsi vodilni predstavniki ameriškega slovenstva že takoj v aprilu ali maju 1941, ko je Slovenija začasno izginila pod okupacijo Nemcev, Lahov in Madžarov. Predstavniki vseh večjih (bratskih, zavarovalnih) organizacij so sto-

pili skupaj in organizirali Jugoslovanski Pomozni Odbor — Slovenska Sekcija. Združili so se v tem odboru katoliško misleči, socialisti in liberalci. Kako ravno je do tega prišlo, iz spomina ne vem, ker sem se mudil tiste čase v Kanadi. V tem odboru so sedeli samo laiki, od strani duhovnikov ni bilo videti dosti navdušenja za stvar, pa tudi ne kaj prida glasnega odpora. Menda sploh ne. Tako je nastala "sloga", ki je takoj našla skoraj stoprocentno podporo v tisku in organizacijah.

Dve leti pozneje, zgodaj v letu 1943, je iz te "sloge" nastal še znani SANS — Slovenski Ameriški Narodni Svet. V tega so šli tudi duhovniki v priličnem številu. "Sloga" je bila znova potrjena z mnogimi pečati, ni pa dolgo trajala. SANS je imel biti veliko več kot JPO-SS, ki je sicer še obstajal, pa stopal bolj in bolj v ozadje. SANS je imel biti politična ustanova, ki naj bi pomagala pri upostavitvi Slovenije, oziroma Jugoslavije.

Domala vse je bilo še zmerom za "slogo", pa je bil SANS sprva tudi res tako sestavljen, da mu ni kazalo kaj prida nasprotovati — kdor ni videl že vnaprej ali pa vsaj hitro po njegovi ustanovitvi za kulise. P. Zakrajšek je bil eden tistih redkih, ki je nasprotoval misli, naj bi šli katoličani zopet brez vsake garancije z drugače mislečimi v neko organizacijo, toda pritisk "slogašev" je bil tako močan, da se je končno vdal in celo sprejel mesto tajnika v SANSU.

Zakulisne sile z rajnim Adamičem na čelu so pa p. Zakrajška kmalu izrinile, oziroma mu onemogočile vsako delo, kot si ga je sam zamišljal in so ga SANSova pravila predvidevala. Po par mesecih je tajnik odstopil — SANS je pa očitno zaplaval v "partizanske" vode in pozdravljal in proslavljal vse, kar je vodilo v malo poznejšo "Titovo Jugoslavijo".

Ko so izrinili p. Zakrajška, je bil čas, da bi se odprle oči tudi ostalim katoličanom, laikom in duhovnikom. Na žalost je pa bilo treba ne le kakšnih mesecev, bilo je treba celih let, da se je to zgodilo — pa na splošno se menda še do danes ni...

S katoliške strani je bilo treba poskrbeti, da bi šli iz SANSa čimprej zastopniki KSK Jed-

note in ženske Zveze. Zdelo se je verjetno, da bi z odhodom teh tudi članstvo potegnili z njimi in nehali podpirati SANS. Kar je med katoliškimi Slovenci v Ameriki organiziranega, je po ogromni večini v teh dveh organizacijah.

Da bi šli ti dve organizaciji iz SANSa, sva se dosti dolgo brez uspeha gnala z rajnim Francetom Gabrovškom. Prva sta se nama pridružila rajni Jaka Debevec s svojo Ameriško Domovino in Anton Grdina s svojim ožjim krogom somišljenikov. Dobro leto dni smo se borili, pa ni bilo nikakih znakov, da pride v doglednem času do splošne ločitve.

Proti koncu zime leta 1945 sem nenadoma prejel pisanje iz Clevelanda (poročal je Rev. Slapšak), da je bil tam Jože Zalar, glavni tajnik KSKJ, in izražal mnenje: čas je prišel, da si katoliški Slovenci omislimo neko svojo organizacijo in se ločimo od SANSa. To je bila prva lastovica, ki je napovedala neke spremembe v mišljenju in čustvovanju med katoličani napram SANSu. Toda po tolikih brezuspešnih poskusih sem bil jako skeptičen. Vendar mi je kmalu na to potrdil resničnost Slapšakovega poročila tudi Gabrovšek in verjetno Debevec.

Odpisal sem, da me veseli, da pa bom čakal, kaj ima iz tega priti, in se držal v ozadju. S tem se je strinjal tudi Gabrovšek.

Kako so se stvari potem pletle, se ne spominjam, pa tudi v tisku iz tedanjega časa ne najdem ničesar — seveda imam pa pri roki samo Amerikanskega Slovenca in Ave Marijo od takrat.

PRIPRAVE ZA ROJSTVO LIGE

Nekako je prišlo do sestanka nekaj katoliških zastopnikov, zlasti duhovnikov, ki se je vršil v Chicagu takoj po veliki noči 1945. Prišli smo skupaj iz Chicaga, Clevelanda, Lemonta in Joliet. Razgovarjali smo se, kaj napraviti. Da s SANSom ni mogoče orati dalje, v tej točki je hitro prišlo do soglasja. Kam od tu naprej — o tem je tekel razgovor.

Spominjam se, da sem dal izjavo: Karkoli naj se podvzame, na čelo vsemu naj stopi KSKJ Jednota in sicer po svojih dveh najbolj vidnih predstavnikih, ki sta bila na sestanku prisotna: duhovnem vodji Rev. Butali in glavnem tajniku Jožetu Zalarju. Utemeljeval sem misel s tem, da bo še zmerom trajajočo "slogo" mogoče podreti le z glasovi teh dveh, ki takorekoč predstavljata vso organizirano katoliško Slovenijo v Ameriki. Menda so vsi prisotni

pritrčili mojim mislim in navedena dva sta pristala na to, da se "izpostavita".

Zaključek sestanka je bil, da se priredi v Jolietu Katoliški Dan in sicer dne 24. junija. Sestavil se je priličen program in sklep je bil, da se tedaj za katoličane "nekaj" ustanovi, kar bo pomenilo njihovo predstavništvo vsaj v ideološkem smislu, če ne tudi v političnem. Kaj naj bi bil tisti "nekaj", je ostalo precej nejasno, ko smo se razšli.

PRIPRAVE ZA KATOLIŠKI DAN

Ker v spominu nimam kaj prida podrobnosti, se moram od tu naprej znašati na tedanje objave v tisku. Amerikanski Slovenec je objavil šele dne 25. maja naslednji oklic:

Katoliški Dan v Jolietu 24. junija

Joliet, Ill. — S tem za prvič na kratko opozarjamo katoliške Slovence v Ameriki, da se bo vršil dne 24. junija v Jolietu Katoliški Dan s primernim programom.

Prireditvev Katoliškega Dne je bila sklenjena v sporazumu s katoliškimi organizacijami na sestanku slovenske duhovščine v Chicagu dne 12. aprila.

Treba je, da katoliški Slovenci kot celota zavzemamo stališče napram raznim tekočim dogodkom doma in po svetu.

Podroben program bo objavljen pravočasno.

Jolietška naselbina kot pokroviteljica letošnjega Katoliškega Dne želi kolikor mogoče številno zastopstvo od blizu in daleč.

Prav posebno so vabljeni katoliški Slovenci in zlasti zastopniki njihovih organizacij iz bližnjih naselbin.

Na svidenje v Jolietu dne 24. junija!

Rev. M. J. Butala, Rev. Edward Gabrenja OFM, Rev. John J. Canon Oman, Rev. Aleksander Urankar OFM, Rev. Matija Jager.

Za tem prvim pozivom so sledili do 24. junija še štirje. Vsak naslednji je podal nekoliko bolj jasno sliko o namerah Katoliškega Dne. Vseh pet pozivov so podpisali isti duhovniki. Zato že tukaj lahko zapišem: Če kdo išče ustanovitelja ali ustanovitelje Lige Kat. Slov. Amerikancev, ima imena mož, ki po vsej pravici zaslužijo ta naslov, v zgoraj natisnjeni petorici. Mojega imena, kot vidite, ni med njimi.

Nič se ne morem spomniti, kako je prišlo do petih oglasov in kdo jih je sestavil. V tisku ne najdem ničesar, niti sestanka z dne 12. aprila Amerikanski Slovenec in Ave Maria nista

registrirala. Dejal bi, da sta bila približno tako skeptična kot jaz — stala sta ob strani...

Drugi poziv je prišel v Amerikanskem Slovincu z istimi podpisi dne 7. junija. Iz nje ga povzamem tu naslednje:

“Popoldanski program bo obsegal več programatičnih govorov in predložil bo primerne resolucije... Sledeče pismo je bilo poslano vsem katoliškim bratskim društvom... Združiti katoliško misleče Slovence, izbrati in pooblastiti en odbor, kateri bo imel pravico in možnost govoriti v imenu katoliških Slovencev v Ameriki. Ta odbor naj bi imel nalogo zasledovati in precenjevati dogodke in probleme tikajoče se nas Slovencev tukaj v Ameriki in stari domovini in nam dajati navodila in smerice za skupni nastop.”

Dne 12. junija je z dopisom pozdravil idejo Katoliškega Dne Anton Grdina iz Clevelanda.

Med drugim pravi: “Znaki kažejo, da bomo kmalu zaslišali tožbe glas naših bratov v domovini, kaj smo mi tukaj storili v časih, ko so v domovini uganjali bratomorno revolucionarno vlogo lastni bratje, če jih lahko še imenujemo brate. Bo že prišel čas, ko se bo vse pojasnilo, za kaj je šlo v domovini, kdo je moral in požigal domove naših bratov. Ko se bo vse to pojasnilo, se bo marsikateremu tukaj živečemu katoličanu posvetilo pred očmi in bo zardel, ko se ni zmenil za svarila o partizanah, bolje rečeno, pred komunistično propagando, radi katere so morali bratje v domovini mnogi preliti kri, drugi bežati v gozdove, zopet drugi prisiljeni iti v komunistično borbo, da so si ohranili golo življenje.”

Četrti poziv pripravljalnega odbora je bil objavljen 15. junija. Iz njega zvmemo, da bosta glavna govornika na popoldanskem zborovanju Rev. France Gabrovšek in Mr. Jože Zalar. Kar je v razglasu še novega, je naslednja pripomba:

“Znano je že, da so sv. Oče v soboto 2. junija javno v svojem govoru, ki se je slišal po vsem svetu, omenili silno žalosten položaj naše Slovenije. Tudi napram dogodkom v Sloveniji bomo torej zavzeli svoje stališče in v resolucijah izjavili, kaj in kako mislimo.”

V petek 22. junija je zagledal beli dan peti in zadnji poziv. V njem je med drugim rečeno:

“Poglavitno delo bo izvolitev odbora, ki bo imel nalogo izvesti resolucije, ki bodo na shodu sprejete. Imeli bomo organizacijo, po kateri bo mogoče slovenskim katoliškim Amerikan-

Anton Grdina v uniformi viteza Sv. Gregorija. Slika je iz meseca aprila 1955, ko je Grdina dopolnil 81. leto svojega življenja.

cem se zavzeti za vsa vprašanja, ki se tičejo vere in pomožne akcije.”

Po tretjem razglasu pripravljalnega odbora je 8. junija urednik (John Jerich) v posebnem članku napisal svoje pripombe h Katoliškemu Dnevu. Med drugim beremo naslednje:

“Amerikanski Slovenec ta shod iskreno pozdravlja. Edina škoda je, da se ni tak shod vršil že pred kakimi petimi ali vsaj tremi leti. Dne 26. marca 1942 smo (v tem listu) sugestirali misel za tak shod. Velike potrebe so ga že takrat zahtevale. Sugestija je šla neopaženo mimo. Ko bi bilo prišlo že tedaj do takega shoda, bi morda katoliški Slovenci zadnja leta hodili po drugih potih. Tako pa, brez zamišljenih načrtov, smo bili vsak zase, kakor je pač vsak najbolje znal. Da to ni bilo dobro, bomo spoznali šele čez čas.”

Urednik kajpada misli na “slogaštvo” v zvezi s SANSom in JPO-SS.

S tem smo poročilo o pripravah za ustano-

vitev LIGE K.S.A. domala izčrpali. Če je napravljala kaj propagande Ameriška domovina v Clevelandu, nimam vpogleda.

ROJSTVO LIGE K.S.A.

Priprave so bile torej dovršene in napočil je dan 22. junija. Rev. Butala, duhovni vodja KSK Jednote, je bil ves čas v ospredju in tako tudi Mr. Zalar, ki je sprejel drugi glavni govor. Držala sta besedo, ki sta jo bila dala na čikaškem sestanku. Kar se tiče moje osebe, me ali niso pritegnili k pripravljane mu delu ali sem odklonil, ne vem več. Najbrž smo se sporazumeli v tem, da je bolje, če me ni zraven. Pač zato, ker sem bil "persona non grata" tudi med katoličani, ki so po ogromni večini še zmerom verjeli v "slogo". To omenjam tu zaradi tega, ker se utegne čudno zdeti, zakaj nisem bil niti v Jolietu na dan Ligin ustanovitve.

In prav zato, ker nisem bil zraven, in ker v časopisnih poročilih o tistem dnevu ne najdem ničesar o tem, niti ne morem kaj bolj natankega povedati, kako in kdaj na tem zborovanju se je pravzaprav ustanovila Liga in se izvolil odbor. O poteku Kat. Dneva berem v Amerikanskem Slovencu naslednjega dne, o Ligi bom pa povedal nekaj iz spomina, zakaj njo časopisno poročilo komaj omenja.

Na dan, ko se je vršil Katoliški Dan v Jolietu, sem bil po opravkih v Minnesoti. Ko sem se vrnil, sem se kajpada pozanimal za jolietško zadevo. Povedali so mi, da se tisti izvoljeni -odbor imenuje Liga. Ime je na dan sam predlagal kanonik Oman in je obveljalo. Predsednik da je Rev. Butala, blagajnik Jože Zalar, tajnik pa lemontski gvardijan p. Alojzij Medic, torej moj neposredni predstojnik. Zelo sem se začudil, kako je ta mogel priti v Ligo za tajnika, ko niti ni bil tam kot jaz ne. Šel sem k njemu in se je razvil med nama naslednji progovor:

"Nisi bil v Jolietu in komaj kaj veš, za kaj je šlo, saj si dovolj zaposlen, da se ne moreš zanimati za take reči. Ali so te sploh vprašali, če sprejmeš?"

"Je vse res, kar praviš. Toda Rev. Butala me je sredi dneva enkrat poklical po telefonu in me vprašal, če sprejemem. Po kratkem pojasnilu, za kaj gre, sem sprejel in sicer pod pogojem, da bom jaz nosil ime, ti boš pa vršil v mojem imenu tajniške posle. Ko bo prva seja, pojdeš tja in boš videl, kaj se dá narediti."

To je bilo toliko kot naročilo predstojnika

in sem seveda sprejel. Vprašal sem, kje so pravila ali kaj takega. Odgovor je bil, da si Liga ni napravila nobenih pravil, delovala bo kar v smislu štirih resolucij, ki so bile sprejete na Katoliškem Dnevu. Pravila si pa utegne Liga kdaj pozneje sestaviti.

Res sem šel na prvo sejo, ki je bila kmalu sklicana, in prevzel tajniške posle za kulisami. Takrat je bilo že do konca znano, kaj se je bilo zgodilo v Sloveniji v zgodnjem maju in koliko ljudi je v begunstvu. Imeli smo v rokah apele za pomoč, zlasti iz Rima s podpisoma preč. pp. Antona Prešerna in Hugona Brena. Tu smo poprijeli in vse okoliščine so bile take, da je Liga začela in nadaljevala z delom za begunsko stvar, vse drugo je stopilo v ozadje in tam tudi ostalo. Pozneje se je pridružila še skrb za pomoč siromakom v domovini sami. Vseh tistih "nalog", ki naj bi jih Liga imela v smislu petih oglasov pripravljalnega odbora, se Liga nikoli ni lotila. Na eni strani je imela dovolj dela z begunskimi vprašanji, na drugi ni nikoli dobila takega priznanja v javnosti, da bi lahko dajala kakršnekoli izjave v "imenu vseh katoliških Slovencev v Ameriki". Znana "sloga" je še zmerom vse bolj vlekla ljudi, kot je mogla to napraviti Liga.

Eno leto sem jaz vodil tajniške posle v imenu p. Medica, ostal sem pa ves čas za kulisami. V poletju 1946 sem bil prestavljen na Willard in sem moral pustiti Ligin delo. Tedaj je začel p. Medic sam hoditi na seje in je vodil posle sam. Le malo časa je mogel posvetiti temu delu. Kmalu je pa begunsko vprašanje stopilo v novo stanje — začelo se je gibanje za selitev preko morja. K sreči je prišel v Ameriko dr. Miha Krek in navezal stike z N.C.W.C., ki je organizirala poseben pododbor za preseljevanje. Washington je začel misliti na poseben zakon v prid beguncem, ki naj bi se začeli seliti tudi v Ameriko. Liga je pooblastila dr. Kreka, da iz Clevelanda začne agitacijo za sponsorje v Ameriki in sploh vodi Ligin posle ter tako razbremeni tajnika. To je trajalo nekako dve leti, morda skoraj tri.

Medtem je na neki letni seji odstopil od predsedništva Rev. Butala, na njegovo mesto je prišel kanonik Oman v Clevelandu, ki je še zdaj — ob desetletnici — Ligin predsednik. N.C.W.C. je ponudila Ligi, da si omisli v njenem uradu v New Yorku (pozneje dobro znani) Slovenian Desk in na ta način tesno povezana z NCWC požene delo za vselitev begun-

cev čim najkrepkeje. Naloga, da sedem k Slovenian Desku, je zadela mene in sem se preselil v New York v novembru 1948. Tam sem polagoma prevzemal delo dr. Kreka, on je pa še dobro leto skrbel za gmotno pomoč beguncem v imenu Lige.

Na letni Ligini seji 1949 je p. Medic odstopil, pa so na njegovo mesto izvolili mene. Šele takrat, po štirih letih od ustanovitve, sem sprejel tajniške posle v svojem imenu. Organiziral sem Ligino Osrednjo pisarno v New Yorku in jo vodil bolj ali manj sam do pomladi 1954, ko so me predstojniki odpoklicali od NCWC po skoraj šestletnem delu tam. Po mojem odhodu je prevzel odgovornost za tajniške posle pomožni tajnik Ivan Avsenek, delo v pisarni pa dr. Joža Basaj.

To je kratka zgodba o desetletnem delu Lige.

RESOLUCIJE KATOLIŠKEGA DNE V JOLIETU

Ker je bilo rečeno, da naj Liga deluje kar na podlagi resolucij v Jolietu, utegne biti zanimivo zvedeti, kakšne resolucije so bile sprejete. Videli bomo, da je Liga v danih razmarah pač mogla začeti z delovanjem v duhu resolucij, nikakor pa ne po njihovih črkah. Kot že omenjeno, kakšnih pravil si še do svoje desetletni ni omislila, delovala je ves ta čas za cilj, ki se da izraziti v naslednjih besedah: Za gmotno in moralno pomoč slovenskih beguncev in brezdomcev v tujini, pa po možnosti za pomoč siromakom v domovini.

Za poročilo o resolucijah se spet poslužujem poročila v Amerikanskem Slovincu iz dni po Katoliškem Dnevu 1945.

Popoldne je imel v cerkvi kanonik Oman (zdaj je seveda Monsignor) "zelo globoko in lepo zamišljeno pridigo, ki je na vse navzoče naredila globok vtis."

Popoldne so bili na programu najprej pozdravni govori zastopnikov raznih organizacij. Za duha, ki je prevladoval takrat v smislu "sloge", je morda najzanimiveje za nas, kaj je poudarila zastopnica Slov. ženske Zveze, Mrs. Muster. Takole je zapisal Amerikanski Slovinc:

"Navzoče je lepo pozdravila, potem pa omenila, da taka organizacija (Liga) je bila že dolgo potrebna, opozorila pa je zraven, da skušnje učijo, da novi načrti niso vedno lahki in gladki in da se je treba ogibati kakih oseb-

nosti in politične propagande. Za svoje besede je žela pritrjevanje."

Jasen znak, da je ženska Zveza sprejemala zamisel Liginega dela komaj s polovičnim pričanjem. Tako je ostalo ves čas Liginega obstoja... Pa ne samo glede ženske Zveze je bilo tako. In tudi pozneje je ž. Z. "žela pritrjevanje"...

Po govorih gg. Gabrovska in Zalarja "so bile prečitane štiri resolucije, ki so bile vse sprejete..."

PRVA resolucija (skrajšana tu): "Zahtevamo z vsem poudarkom, da mora priti Primorska s Trstom in Gorico v združeno in svobodno Slovenijo v okviru svobodne in demokratične Jugoslavije... Prav tako zahtevamo, da se priključi Sloveniji del Koroške s Celovcem in Beljakom... Kot ameriški državljani apeliramo na Predsednika naših mogočnih Združenih držav, in na državni department, da se zavzame z vso močjo za pravične zahteve slovenskega naroda."

DRUGA resolucija v izvlečku: "Apeliramo, da ameriška vlada odločno nastopi, da se vsaj določbe v Jalti izpeljejo natančno in dosledno zamisli demokratične uredbe Jugoslavije po vzorcu zapadnih demokracij. Zato mora Amerika kot zaščitnica prave demokracije zahtevati, da se zagotovijo Jugoslaviji res svobodne volitve na podlagi splošne in enake volilne pravice, ne da bi bil kdo neopravičeno izključen."

TRETJA resolucija: "Slovenija je strašno trpela v tej vojni. Trpela tudi zaradi bratomorne civilne vojne. Z vso resnostjo opozarjamo, da bo pomoč potrebna kot še nikoli. Ni še jasno, kdaj bodo odprte meje Jugoslaviji in v kakih oblikah bo mogel vsakdo prihiteti na pomoč svojim ljudem. Liga Kat. Slov. Amerikancev pa bo poskrbela potrebna pojasnila in navodila ter organizirala delo za pomoč."

ČETRTA resolucija: "Kot Slovenci, ki pripadamo po svojem izvoru veliki slovanski družini narodov, se veselimo odločnih zmag, ki jih je izvojeval slovanski ruski narod nad nemštvom. Tisočletne krivice Nemcev proti Slovanom se danes vsaj delno poravnavajo kot uspeh naporov ruskega naroda, ki je bil pripravljen vse žrtvovati za svojo domovino. Kakor je Slovanom potrebno rusko prijateljstvo za njih obstoj, tako tudi želimo prijateljstva vseh Slovanov do Rusije. Nikakor pa s tem ne odobravamo komunističnega sistema in njegovih nauk. Prav tako se ne strinjamo z mislijo, da bi moral kak slovanski narod žrtvova-

ti zmagovitemu ruskemu narodu svojo svobodo. Trdno upamo, da bo kmalu prišel čas, ko veliki slovanski narod stere tudi suženjske ve-rige komunizma."

Po poročilu Amerikanskega Slovence je gornjim štirim resolucijam sledila še posebna splošna IZJAVA v več točkah, ki jih je prebrala pred zaključkom Katoliškega Dne Miss Mary Polutnik iz Loraina, Ohio, nadzornica KSK Jednote. Glasi se:

"Zdi se nam, da je v tem trenutku poudariti zlasti sledeče:

1. Odklanjamo vsako obliko totalitarizma... Slovence, raztresene po širni Ameriki, opozarjamo, naj se ne dajo varati, kot da je komunizem izgubil svojo protikrščansko ost ali da se je drugače bistveno spremenil. Nihče naj se ne da zaplesti v mreže njegove propagande ne pod firmo skrbi za delavstvo, ne pod videzom neke nove demokracije, ne v navdušenju za uspehe slovanskega orožja pod trenutnim vodstvom komunistov.

2. Smatramo za najboljše orožje proti komunizmu temeljito poznanje krščanskih idej o uredbi človeške družbe, kot so proglašene v papeških okrožnicah.

3. Zagovarjamo idejo ameriške demokracije, kot je ta izražena v ameriški konstituciji, sloneči na krščanski miselnosti o človeku in družbi.

4. Poudarjamo potrebo globokih družabnih reform zlasti na gospodarskem polju, da bo zadoščeno socialni pravičnosti in da res pride-mo do nove družbe, ki se bo otresla slabih vli-vov gospodarskega liberalizma, pa obenem ne bo podlegla pogubnim vplivom marksizma.

5. V novem redu, slonečem na moralnih načelih, ne sme nihče kratiti prošlosti, kršiti nedotakljivosti ozemlja in ogrožati varnosti še tako majhne države.

6. Nihče ne sme zatirati kulture, jezika in narodnostnega značaja manjšin.

7. Egoizem močnejših ne sme preprečiti, da bi slabejši ne mogli priti do materialnih dobrin, ki so po naravi namenjene in potrebne za vse v njihov ekonomski razvoj.

8. Odpraviti je treba v bodoče divjo tekmo v oboroževanju, ki vedno ogroža mir.

9. V novem redu, slonečem na moralnih načelih, ne sme biti nikakega preganjanja vere in Cerkve, ker se sicer zrušijo temelji družabnega reda.

10. Pozdravljamo izjave ameriških škofov, ki zahtevajo enakopravnost med narodi in se

ne sme močnejši vtikati v notranje razmere šibkejšega.

11. Nimamo upanja v mir, ki ne priznava brez vseh pridržkov in dvoumnosti principov Atlantskega Charterja. Močnejši morajo pomagati slabejšim. Naravnih človekovih pravic ne sme ovirati nobeno državno nasilje.

12. Verujemo v slovansko vzajemnost na kulturni podlagi in smo proti misli o potrebi močne roke. Vsako mednarodno nasilje in vsaka diktatura je izraz nekulturnega fašizma in komunizma."

Če se ne motim — po desetih letih — se mi vse zdi, da je gornje točke sestavil rajni Fran-ce Gabrovšek.

Ob koncu svojega poročila pravi Amerikanski Slovenec: Na zborovanju je bil izvoljen tu-di stalni odbor, katerega seznam bomo objavili, kakor hitro ga nam bo odbor poslal v ob-javo.

Tisti odbor je torej LIGA. Ampak v nadalj-njih številkah Amerikanskega Slovence zastonj iščem objavo imen. Sploh je list s svojim prv-im poročilom zadevo zaključil. Liga se je o-mejila na delo za begunce, kot sem že omenil, za svoje objave se je posluževala Ave Marije in tedenskega Glasila KSKJ, ki takrat še ni bilo isto kot Amerikanski Slovenec. Zamisel, da bi se Katoliški Dnevi nadaljevali in se vr-šili vsaj po enkrat na leto v raznih naselbi-nah, je padla v vodo. Resolucije in izjave jo-lietskega Katoliškega Dne so ostale tam, kjer so zagledale beli dan — v Amerikanskem Slo-vcu. Liga je s težavo rinila v javnost, pa kljub vsemu imela dosti lepe uspehe. Priteg-nila je k svojemu delu lepo število poedincev, katoliške organizacije in v njih včlanjena dru-štva so se kvečjemu oddolžila Ligi s kakšnim majhnim darom, drugače je pa življenje teklo naprej še precej dolgo v smislu znane "sloge".

DVA MESECA POZNEJE ITD.

Kakšne "uspehe" je imel Katoliški Dan v Jolietu, naj pokažejo moja izvajanja, ki sem jih napisal in objavil v listu Ave Maria v av-gustu 1945 — dva meseca po Jolietu:

"Zdaj so ti ubogi ljudje (protikomunisti v domovini) 'izdajalci', pa žal ne samo po bese-dah in trditvah komunistov doma, ampak tudi po mislih mnogih tukajšnjih rojakov. Žalostno je, da je toliko ameriških Slovencev zapadlo komunistični propagandi, posebej še po gonji SANSa. Toda to bi se ne bilo zgodilo v toliki meri, če bi bilo vse katoliško časopisje storilo

svojo dolžnost in poročalo svojim naročnikom razvoj dogodkov v Sloveniji, kakor se je v resnici vršil, odkar so komunisti nastopili s svojo Osvobodilno Fronto. Človek, ki sliši le enostranska poročila, se bo nehote naslonil nanja. Zato je bila sveta dolžnost naših katoliških listov, da bi objavljali poročila, ki so prihajala iz stare domovine in pravilno napovedovala žalostno bodočnost Slovenije pod komunisti. Žal, da so nekateri uredniki sami zapadli komunistični propagandi in še sedaj nočejo spregledati. Glasilo KSK Jednote na primer niti sedaj ni za spoznanje poštenejše in niti PISMA FATHRA BAZNIKA ni prineslo. Kako bodo katoliški člani katoliške KSK Jednote spoznali položaj in ga pravilno presojali, ko v svojem Glasilu čitajo proslavljanje partizanstva kot rešitelja Slovencev, dočim taka poročila, kot je pismo Fathra Baznika, ne smejo v list? Ne samo urednik Glasila, tudi glavni odbor KSKJ si nakopava težko odgovornost, ko to trpi in se še vedno ne gane, kakor je videti”.

Tu vmes naj omenim, da je bil takrat Rev. Baznik, današnji župnik pri sv. Vidu v Clevelandu, ameriški vojni kurat v Gorici in je marsikaj videl, pa tudi popolnoma pravilno poročal. Mislim, da je njegovo poročilo objavila samo Ameriška Domovina... Zdaj nadaljujem svoj članek iz Lista Ave Maria:

“Člani glavnega odbora KSK Jednote so bili tisti, ki so sprožili misel na Katoliški Dan v Jolietu. So ga tudi res organizirali. Mnogo vzrokov je bilo, da se stvar ni tako obnesla, kakor bi bilo želeli. Vse hvale vredno je, da se je vsaj zdaj, ko že voda teče v grlo, organiziral Katoliški Dan in se ustanovila LIGA. Toda kako naj stvar prodre med katoliško članstvo KSK Jednote in drug narod, če Glasilo KSKJ vzgaja članstvo v čisto drugem smislu? V tej reči je taka nedoslednost, da ni mogoče molčati o njej. Danes ni čas, da se kdo igra skrivnice.”

“Več doslednosti bi moralo pokazati tudi

vodstvo Slovenske ženske Zveze. Gotovo je jako lepo in spodbudno, da se prireja Zvezin Dan pri Mariji Pomagaj v Lemontu. S tem ženska Zveza vsekako dokazuje, da je in hoče ostati katoliška organizacija. Toda ne moremo si kaj, da ne bi opozorili na pregovor o — dveh svečah, ki jih baje nekateri ljudje prižigajo. Saj veste, kaj imamo v mislih. Prirejati romarske shode pri Mariji Pomagaj, na drugi strani pa proslavljati gibanje, ki je v starem kraju vrglo križ iz šolskih sob, odpravilo besedo BOG v javnih prisegah in dokazuje na sto drugih načinov svojo nenaklonjenost do vere in zlasti katoličanstva — to ne gre skupaj in ne gre. Zakaj vodstvo Slovenske ženske Zveze v svojih Zarji ničesar ne pove svojemu članstvu o pogubnosti partizanskega gibanja za katoliški značaj slovenskega naroda? Zakaj nekatere glavne odbornice kar naprej sodelujejo s SANSom in napravljajo pri članstvu vtis, da ni vse nič res, kar se poroča o domovini iz katoliških krogov? Tudi njih čaka nelahka odgovornost.

“List Ave Maria ni bil ustanovljen zato, da bi se laskal naročnikom in se skrbno ogibal vsake ‘zamere’. Zamera gor, zamera dol, pošena beseda in stroga katoliška doslednost je naš poklic. Ako tega poklica ne vršimo, je bolje, da Ave Maria preneha izhajati. Mi bi po pravici zaslužili naslov nizkotnih oportunistov, če bi se bali izreči resno besedo v resnih časih. Če kdo misli, da lemonska ustanova in vse njeno delovanje ne more naprej brez kakkega oportunitizma, smo prepričani, da se moti. In če res ne bi mogla, naj preneha in škodo bo Bog na drug način popravil. Škodo, ki bi jo napravil naš oportunitizem, ako bi se mu vdali in na vse lepo molčali iz strahu pred “zamero”, morda celo pred “bojkotom” — take škode bi Bog ne hotel popravljati. Gibanja, radi katerega je morala Marija Pomagaj znova postati begunka, mi ne bomo nikoli odobraval in ne želimo, da bi ga odobraval naši naročniki, dobrotniki in romarji”.

Knjižna žetev slovenske politične emigracije

v prvem desetletju od meseca maja 1945

A. RAZMNOŽENINE

1945

- URA MOLITVE ZA BLAGOR NARODA IN DOMOVINE. Dr. Fran Jaklič. Ponatis. Založil Zdravko Novak. (5. nov.)
- MARIJA Z NAMI JE ODŠLA NA TUJE. Re-O (Vladimir Kos). BTP-L. (30. nov.)
- MARTIN KRPAN. Fran Levstik. Izdano v BTK. Izvirne ilustracije Rudija Hirscheggerja. (1. dec.)
- KRIZEV POT. Dr. Gregorij Rožman. BTP-L. (1. dec.)
- PASTIR. Matija Valjavec. BTK. Založil, izdal in ilustriral Ivo Žitnik. (5. dec.)
- MARIJINO POTOVANJE PRED BOŽICEM. Gospodarič Angela. BTK. (10. dec.)

1946

- DIMNIKARSKI KOLEDARČEK ZA LETO 1946. Vavpotič Blaž. (2. jan.)
- ROMANJE NA GORO. Fr. Ks. Meško. BTP-L. Ponatis iz knjige Mladim srcem. (4. jan.)
- URA MOLITVE ZA BLAGOR NARODA IN DOMOVINE. Dr. Fran Jaklič. Ponovna izdaja. BTŠ. (20. apr.)
- VELIKONOČNO BRANJE. Pesmi, črtice in narodni običaji za veliko noč. Uredil prof. Sever Janez. BTŠ. Ilustriral Franc Holosan in Ivko Žitnik. (20. apr.)

V pričujočem sestavku so rabljene naslednje kratice: BTŠ — Begunsko taborišče Špital, BTP-L — Begunsko taborišče Peggez Lienz, BTK — Begunsko taborišče Kellerber BTJ — Begunsko taborišče Judenburg.

(datum v oklepaju pomenja dan izdaje)

Uredništvo Koledarja Zbornika se zaveda, da so kljub najbolj vestnemu delu in zbiranju podatkov možne ev. napake ali pomanjkljivosti v tem sestavku, in zato prosi vse ljubitelje svobodne slovenske knjige, da vse popravke odn. dopolnila pošljejo na uredništvo Zbornika v svrhu naknadne dopolnitve v prihodnjem Zborniku.

- DEŽEVNI DNEVI, pesmi. Re-O (Vladimir Kos). BTP-L. (2. maja)
- SONETI. Dr. France Prešeren. Ponatis iz poezij. BTP-L. (2. maja)
- DIVINI REDEMPTORIS. Okrožnica Pija XI. o brezbožnem komunizmu. Razmnoženo za notranje delo Katoliške akcije. BTŠ. (25. apr.)
- STRTI CVETOVI. Spomin vrnjenim domobrancem. BTP-L. (12. jun.)
- NAŠA POT. Risal Ivko Žitnik. Zbirka ilustracij našega bega. Založila in izdala knjigovoznica Herman Zupan. BTŠ. (15. jun.)
- MLIN OB LEŠNICI. Stanko Kociper. BTP-L. (22. jun.)
- DVE RAZPRAVI. Kan. Jožef Cardijn. Izdal Tiskovni odsek K. A. BTP-L. (16. jun.)
- CERKVENA PESMARICA. Uredil organist Franc Mihelič. BTŠ. (28. jun.)
- POROČILO BEGUNSKE GIMNAZIJE, sestavil ravnatelj Marko Bajuk. BTP-L. (5. jul.)
- NEMSKO-SLOVENSKI SLOVAR. Dr. Jože Godnič. BTŠ. (9. avg.)
- ZBORNİK UNRRA, sestavil in uredil prof. Janez Sever, ilustracije izdelal Rudi Hirschegger. BTŠ. (9. avg.)
- BOLIVIJA IN EKVADOR. J. Mikelj. Politični, zemljepisni in gospodarski pregled, v kolikor bi ti dve državi prišli v poštev za izselitev. BTP-L. (14. avg.)
- NA TUJIH TLEH, pesniška zbirka. Franček Kolarič. Samozaložba pesnikova. BTŠ. 29. avg.)
- SLEHERNIK, ponatis. Izdala Slovenska igralška družina BTŠ. (1. okt.)
- SLOVENSKI KATEKIZEM, ponatis. Izdal Mladinski dom BTP-L. (2. okt.)
- IMMORTALI DEI, okrožnica Pija XI. o krščanski ureditvi države. Izdal Tiskovni odsek K. A. v BTŠ. (31. okt.)
- ZADRUŽNIŠTVO. Sestavil dr. Joža Basaj, bivši ravnatelj Slov. zadruške zveze v Ljubljani. BTŠ. (6. nov.)

SLOVENSKO BERILO ZA IV. RAZRED
SREDNJIH ŠOL. Sestavil prof. Janez Sever.
BTŠ. (18. nov.)

SKAVTIZEM — TRETJI RED. Izdala 2. četa
slov. skavts. stega. BTP-L. (20. nov.)

SKAVTIZEM — DRUGI RED. Izdali slovenski
skavti v BTŠ. (2. dec.)

LETA STRAHOTE 1941-1945. Klemenčič Ja-
nez. BTP-L. (10. dec.)

V PARTIZANSKIH ZAPORIH. Klemenčič Ja-
nez. BTP-L. (10. dec.)

ZGODOVINA STARIH ORIENTALSKIH NA-
RODOV. Bučar Janez. Ponatis. BTP-L. (17.
dec.)

OPIS AVTOMOBILA. Danko Rajmund. BTP-L.
(24. dec.)

1947

STANOVSKA UREDITEV SLOVENIJE, III.
izdaja. BTP-L. (10. jan.)

SKAVTIZEM — PRVI RED. Izdali slovenski
skavti v BTŠ. Ilustriral Tone Kobal. (31.
jan.)

SLOVENSKO BERILO ZA TRETJI RAZRED
LJUDSKIH ŠOL. Sestavil prof. Janez Sever.
Ilustriral Rudi Hirschegger. BTŠ. (31. jan.)

DVE PRAVLJICI. Božo Kramolc. Ilustriral
avtor. BTŠ. (5. feb.)

VERIGA, drama. F. S. Finžgar. Izdala sloven-
ska igralska družina v BTŠ. (5. feb.)

SLOVENSKO BERILO ZA III. RAZRED
GIMNAZIJE. BTŠ. (12. feb.)

SLOVENSKI PRITRKOVALEC. Anton Gaber.
BTŠ. (19. feb.)

IZBOR IZ SVETOVNEGA ČASOPISJA. Zbral
in uredil dr. Franc Blatnik, št. 1. in 2.
BTP-L. (1. marca)

BIBLIOGRAFIJA BEG. TISKA ZA LETO
1945. René Podhorsky. BTJ. (5. marca)

PESMI ZA KRIZEV POT. BTŠ. (26. feb.)

MOLITVE SPOKORNE POBOŽNOSTI. BTŠ.
(12. marca)

BRAZILSKO PISMO papeža Pija XI. Tiskov-
ni odsek K. A. v BTŠ. (12. marca)

DRUŽBOSLOVJE. Izdal Tiskovni odsek K. A.
v BTŠ. (14. marca)

ROMAR NA BELI CESTI, pesniška zbirka.
Erik Kovačič. Ilustriral Božo Kramolc. BTŠ.
(25. marca)

KRIZEV POT. Mirko Kozina. Molitev za du-
hovnike. BTP-L. (29. marca)

TEBI, BEGUNEC, premišljevanje za fante po

P. Plusu. BTŠ. Vezano v knjigovезnici Her-
man Zupan v tab. (4. apr.)

DEKLETU NA POT. Dr. Jože Žagar. Zveza
kat. deklet v BTŠ. (6. apr.)

OD KOD SEM, MATI? Marija Bregar-Jelen.
Ponatis. Izdala Zveza katoliških žena v BTŠ.
(8. maja)

ABECEDNIK. Anica Šemrov. BTŠ. (10. maja)

ZGODOVINA GRKOV. Bučar Josip. Ponatis.
BTP-L. (10. maja)

ZGODOVINA RIMLJANOV. Bučar Josip. Po-
natis. BTP-L. (10. maja)

UČITELJICA, komedija. Nicodemi - Gruden.
Ponatis. BTP-L. (10. maja)

KONEC POTI, vojna drama. Sheriff. Ponatis.
BTP-L. (10. maja)

ŽUPNIK IZ CVETOČEGA VINOGRADA
(dramatizacija). Ponatis. BTP-L. (10. maja)

KRIZEV POT. Srečko Selivec. Molitev za
uspeh pri apostolskem delu. BTŠ. (26. jun.)

VOJ IN PODVOJ, izdal Tiskovni odsek KA
v BTŠ. (30. jun.)

UČIMO SE ŠPANŠČINE. Dr. Franc Blatnik.
BTŠ. (28. jun.)

VINOGRADNISTVO. Žmavc Andrej. BTŠ. (15.
jul.)

NOVEGA ČLOVEKA V VSAKDANJE ŽIV-
LJENJE. Pavel Slapar. Izdal Tiskovni odsek
KA v BTŠ. (21. jul.)

ARGENTINA. Jože Mikelj. BTŠ. (22. jul.)

ZA BOŽJIM SONCEM. Pisma dekletom. Izda-
la deklinška KA v BTŠ. (31. jul.)

NAPOVEDI IN PRIKAZOVANJA. Uredil
Srečko Selivec, BTŠ. (20. avg.)

SLOVENSKO-NEMŠKI SLOVAR. Dr. Jože
Godnič. BTŠ. (4. sept.)

KOROŠKA. Prof. Roman Pavlovčič. Učna knji-
ga za 8. razred gimnazije. BTŠ. (15. nov.)

DEVETDNEVNICA V ČAST BREZMADEŽ-
NEMU SPOČETJU MARIJINEMU. Izdal
župni urad v BTŠ. (25. nov.)

MARIJINO POTOVANJE PRED BOŽIČEM.
Angela Gospodarčič. II. izdaja. BTŠ. (11.

1948

BIBLIOGRAFIJA SLOVENSKEGA BEGUN-
SKEGA TISKA V LETU 1946. René Podhor-
sky. BTJ. (8. jan.)

MLADINSKI VODITELJ. Dr. Franc Mihelčič.
Izdal Tiskovni odsek KA v BTŠ. (8. jan.)

- OBRIS SOCIALNEGA VPRAŠANJA. Dr. Aleš Ušeničnik. Ponatis. Izdal Tiskovni odsek KA v BTŠ. (8. jan.)
- TABOR. Beli Orel. Spominska knjiga na skavtsko taborenje ob Belem jezeru na Koroškem od 9. do 19. 9. 1947. Ilustriral Tone Kobal. Izdali slovenski skavti v BTŠ. 21. jan.)
- KATOLIŠKI KATEKIZEM. Izdal Mladinski dom v BTŠ. (1. feb.)
- BESEDE ŽIVLJENJA. Misli k nedeljskim evangelijem. Razmnoženo v Tirolah, Avstrija. (1. feb.)
- SLOVENSKO DEKLE. Izdala Zveza katoliških deklet v BTŠ. (1. feb.)
- DOMAČI VRT. Martin Humek. Ponatis. BTŠ. (1. feb.)
- NA POT. Navodila za versko in нравno življenje odhajajočim v tujino. Izdala pisarna narodnega delegata v BTŠ. (12. feb.)
- KUHARSKA KNJIŽNICA. Izdal in založil Herman Zupan, knjigovez v BTŠ. (14. feb.)
- SLOVENSKE BALADE IN ROMANCE. BTŠ. 17. feb.)
- ZEMLJEPIS SLOVENIJE IN JUGOSLAVIJE. Roman Pavlovčič. BTŠ. (18. feb.)
- ZGODOVINA SLOVENIJE IN SLOVENCEV. Roman Pavlovčič. BTŠ. (18. feb.)
- KLETARSTVO. Boleslav Skalicky. Ponatis. BTŠ. (18. feb.)
- POLJEDELJSTVO IN TRAVNIŠTVO. Osojnik Maks. Izdano v BTŠ. (18. feb.)
- ŽIVLJENJSKI POGUM. Dr. Joža Basaj. Izdal Tiskovni odsek KA v BTŠ. (8. mar.)
- ZGODOVINSKI ATLAS SLOVENIJE. Prof. Roman Pavlovčič. 65 zemljevidov slovenskega ozemlja od naselitve do leta 1947. BTŠ. (16. mar.)
- SVETA URA. Ponatis. Izdal župni urad v BTŠ. (20. mar.)
- SLOVENSKA DRŽAVNA MISEL. Peter Levčičnik (France Dolinar). BTŠ. (21. apr.)
- LJUDSKA ZBORNA MAŠA. BTŠ. (7. maja)
- PRAVLJICE. Ivko Žitnik. Ilustriral in izdal avtor. BTŠ. (7. maja)
- NA POT SLOVENCEM V SVET. 2. izdaja. Izdal Tiskovni odsek KA v BTŠ. (15. maja)
- SLOVENSKE IZJAVE BREZMADEŽNEMU SRCU MARIJINEMU OB POSVETITVI. 57 strani obsegajoča razprava. Izdal Tiskovni odsek KA v BTŠ. (15. maja)
- DUHOVNA OBNOVA OB APOSTOLU PETRU. Prof. Pavel Slapar. Premišljevanje. Izdal Tiskovni odsek KA v BTŠ. (15. jul.)
- UČIMO SE ANGLEŠČINE. Dr. Stanko Kociper. Izdal avtor. BTŠ. (15. jul.)
- PRAKTIČNI TEČAJ ŠPANSKEGA JEZIKA. Avgust Clemente. BTŠ. (27. jul.)
- OSNUTKI PREDAVANJ SOCIOLOŠKO-EKONOMSKEGA TEČAJA. Dreš. (Dr. Rudolf Čuješ). Razmnožili slovenski dijaki v Gradcu. Izšlo istotam. 8. avg.)
- SPOMINI IN REMINISCENCE. Mons. Matija Škerbec. BTŠ. (8. avg.)
- SADJARSTVO. Potočnik Ivan. Izdala Slov. begunska kmetijska šola v BTŠ. (8. avg.)
- ŽIVINOREJA IN MLEKARSTVO. Ovsenik Janez. Izdala Slov. kmetijska šola v BTŠ. (8. avg.)
- ZALNI VENEC. Franček Kolarič. BTŠ. (8. avg.)
- ŠTUDENT NAJ BO! F. S. Finžgar. Ponatis. Izdal in založil Ivko Žitnik. BTŠ. (21. avg.)
- VZGOJA VOLJE. Dr. Mihelčič Franc. Izdal Tiskovni odsek KA v BTŠ. (2. sept.)
- NAVODILO ZA DELA OB IZSELITVI. Izdala Zveza kat. mož in fantov v BTŠ. (22. sept.)
- ZGODOVINA SREDNJEGA IN NOVEGA VEKA. Prof. Roman Pavlovčič. BTŠ. (27. sept.)
- POROČILO SLOVENSKE BEGUNSKA GIMNAZIJE za šolsko leto 1947/48. Rav. Jeglič Milko. BTŠ. (4. sept.)
- SLOVENSKO ŠPANSKI SLOVAR. Ivan Pečolj. BTŠ. (17. okt.)
- PRAKTIČNI TEČAJ ŠPANSKEGA JEZIKA, II. zvezek. Avgust Clemente. BTŠ. (28. okt.)
- ŠPANŠČINA. I. zvezek. Aleksander Majhen. BTŠ. (28. okt.)
- SLOVENSKO BERILO za I. razred srednjih in njim sorodnih šol. Prof. Janez Sever. BTŠ. (5. nov.)
- ZGODOVINA ZA IV. RAZRED GIMNAZIJE. Prof. Roman Pavlovčič. BTŠ. (15. nov.)
- ZEMLJEPIS SLOVENIJE ZA IV. RAZRED GIMNAZIJE. Prof. Roman Pavlovčič. BTŠ. (23. nov.)
- ALI VESTE, KAJ SEM? Nekaj besed o Katoški akciji. Sestavil župnik Gregor Mali. Izdal Tiskovni odsek KA v BTŠ. (5. dec.)
- O ZAVESTNI POGLOBITVI VERSKEGA ŽIVLJENJA. Prof. Pavel Slapar. BTŠ. 21. dec.)

SLOVENSKA SLOVNICA. Prof. Janez Sever.
BTŠ. (28. dec.)
ŠPANSKA VADNICA, II. izdaja. Pekolj Ivan.
BTŠ. (23. dec.)
VIR NAJVEČJE SILE. C. M. de Heredia. Po-
slovenil France Kremžar. BTŠ. (31. dec.)

1949

ŠOLSKA PESMARICA I. del. Angela Gospo-
darič. BTŠ. 14. jan.)
ŠOLSKA PESMARICA II. del. Angela Gospo-
darič. BTŠ. 14. jan.)
ŠOLSKA PESMARICA III. del. Angela Gospo-
darič. BTŠ. 14. jan.)
O VLOGI CERKVE IN DUHOVNIKA V TU-
JINI. Prof. Pavel Slapar. BTŠ. (5. feb.)
POTA BOŽJA, izvirna povest. Srečko Selivec.
BTŠ. (12. feb.)
SLOVENSKA KUCHARICA. S. Felicita Kalin-
šek. Ponatis. BTŠ. (12. mar.)
SLOVENSKE NARODNE PESMI, I. del,
BTŠ. (1. apr.)
SLOVENSKE NARODNE PESMI, II. del.
BTŠ. (15. jun.)

1946

KOLEDARČEK SLOVENSКИH EMIGRAN-
TOV. Vid Zemljič (Tine Debeljak). Izšel v
Rimu, Italija.
POD VERNIM KROVOM, III. — Slovenski
ljudski običaji od Jurjevega do Kresa. Dr.
Metod Turnšek. Izdala Goriška Družba sv.
Mohorja za leto 1946, 100 str.

1947

POD VERNIM KROVOM, IV. — Slovenski
ljudski običaji od Kresa do Adventa. Dr. Me-
tod Turnšek. Izdala Goriška Družba sv. Mo-
horja za leto 1947. Str. 86.
ROTIJA, povest. Karel Mauser. Tiskala tiskar-
na "Carinthia", Celovec. Založila in izdala
"Koroška Kronika".
KRISTUS KRALJUI! Molitvenik. Dr. Ivan
Vrečar. Ponatis. Skrajšana izdaja. Tisk E.
Tenente v Trstu. Samozaložba, 447 strani.
VEČNA MOLITEV. Druga izdaja. Na novo
priredil in izpopolnil dr. Ivan Vrečar. Trst.
Str. 999.

1950

SLOVENSKE NARODNE PESMI, I. del, 48
strani, 19 x 15 cm. Izdala S. K. Igralska dru-
žina, Heerlerheide, Nizozemska.

1953

SAM TEMELJITO KASTELJANSKO. R.
Rigler. Učbenik kasteljanskega jezika za sa-
mouka. Izdalo in založilo Društvo Slovencev
v Buenos Airesu, Argentina. Ilustriral Ciril
Skebe. Strani 313.

1954

NASTANEK SLOVENSКИH POLITIČNIH
STRANK. Fran Erjavec. Izdal "Klic Trigla-
va", Warwickshire, Anglija. Strani 33.
USTOLIČENJE KARANTANSKEGA KNE-
ZA. Zdravko Novak. Odlomek slovenske zgo-
dovine v desetih prizorih. Izdano v Cleve-
landu, USA. Strani 23.

B. TISKANA DELA

SIN MRTVEGA, roman. Karel Mauser. Tiska-
la tiskarna "Carinthia". Izdala "Koroška
Kronika" v Celovecu.
SLOVENSKA SLOVNICA. Jože Čuješ. Izdala
"Koroška Kronika", tiskala "Carinthia" v
Celovecu.
SLOVENIJA. Govori duša in zemlja malega
slovenskega naroda. Dr. Metod Turnšek.
Izdal avtor. Tiskala tiskarna E. Tenente v
Trstu. Veliki albumski format, 256 slik in
besedilo na finem papirju, strani 66; ilustra-
cije F. Gorše.
OB JADRANU. Etnografski zapiski in študi-
je. Lenček Rado. Izšlo v Trstu, str. 70.

1948

DRŽAVA MED GORAMI. Drama v petih de-
janjih. Dr. Metod Turnšek. Samozaložba,
Trst. Str. 122, ilustracije F. Gorše ter foto-
grafije.
PETI EVANGELIJ, pesmi. A. Novačan. Samo-
založba, Trst.
DR. IGNACIJ KNOBLEHAR, prvi misijonar
osrednje Afrike. Dr. Fran Jaklič. Izdalo
Društvo za širjenje vere (DŠV) v BTŠ.

V KRALJEVSTVU LUTK. Pater Bazilij, in CMOKEC POSKOVEC. Mirko Kunčič. Tiskala tiskarna "Carinthia" v Celovcu. Izdala "Koroška Kronika" v Celovcu. Ilustriral Dušan Svetlič.

PREKLETA KRI, roman. Karel Mauser. Izdala "Koroška Kronika", tiskala "Carinthia", Celovec.

KOLENDAR SVOBODNE SLOVENIJE za leto 1949. Strani 192. Uredili: Miloš Stare, Ruda Jurčec, Jeremija Kalin in Joško Krošelj. Izdala "Svobodna Slovenija" v Buenos Airesu. Tiskala "Dorrego".

1949

BREZDOMCI. Roman v štirih knjigah. Ferry Bükvič. Strani 552. Kraj izdaje ni naveden. Tiskano v Avstriji.

ČRNA MAŠA ZA POBITE SLOVENCE. Jeremija Kalin (Tine Debeljak). Oprema in ilustracije Bara Remec, strani 220, izdala in založila Svobodna Slovenija, tiskala tiskarna Cordoba, vsi v Buenos Airesu.

TRST, ŽARIŠČE EVROPE. Ivan Berger. Izdano v Barbertonu, Ohio, USA.

VELIKA BORBA MALEGA NARODA. Marjan Jankovič. Izdano v Barbertonu, Ohio, USA.

ZGODBE MUČENIŠTVA SLOVENCEV. I. zbirka. Izdala in založila "Slovenska beseda" v Buenos Airesu, Argentina. Tiskala tiskarna "Cordoba", pravtam.

SLOVENSKO - KASTELJANSKI SLOVAR. Ivan Pekolj - Janez Hladnik. Založila Duhovno življenje in Svobodna Slovenija, strani 292, tiskala tiskarna "Cordoba", vsi v Buenos Airesu.

PUNTAR MATJAŽ, povest iz časov kmečkih puntov in turških bojev. Klemen Habjan (Mauser Karel). Izdala Družba sv. Mohorja kot Družinske večernice št. 3 za leto 1950. Naslovno stran risal Ivo Žitnik. Tiskala tiskarna Leon v Celovcu.

KOLENDAR SVOBODNE SLOVENIJE za leto 1950. Uredili uredniki "Svobodne Slovenije". Izdala "Svobodna Slovenija" v Buenos Airesu, Argentina. Tiskala tiskarna "Dorrego", pravtam. Strani 256. Naslovna stran: Vl. Mazi.

VIR NAJVEČJE SILE. Heredia-France Kremžar. Predgovor napisal škof Gregorij Rožman. Tiskala tiskarna "Cordoba" v Buenos Airesu, Argentina. Strani 250. Založba Duhovno življenje, opremil Marjan Koritnik.

JURIJ KOZJAK. Jurčič Josip. Založba Setev, Trst. Uvod in opombe napisal Metod Turnšek. Strani 115.

KRST PRI SAVICI. France Prešeren. Uvod napisal prof. Jože Peterlin. Izdala SPM, in prosvetni odsek SKSZ v Trstu. Strani 36.

KATOLIŠKA AKCIJA IN DELO V NJENIH ORGANIZACIJAH. Dr. Alojzij Odar. Izdala KA v Buenos Airesu, tiskala tiskarna Cordoba istotam, strani 208.

1950

URA MOLITVE IZSELJENCEV. Izdalo "Duhovno življenje" v Buenos Airesu, Argentina. Tiskala tiskarna "Poliglota" pravtam. Strani 30.

ZEMLJA. Povest iz Ziljske doline. Karel Mauser. Izdala Pružba sv. Mohorja v Celovcu. Tiskala tiskarna "Carinthia" pravtam.

RDEČA ZVER, PLJANA KRVI, I. del. Matija Škerbec. Tiskala tiskarna "Ameriška domovina", Cleveland, Ohio, USA.

KOLENDAR SVOBODNE SLOVENIJE za leto 1951. Uredili uredniki "Svobodne Slovenije". Izdala "Svobodna Slovenija" v Buenos Airesu, Argentina. Tiskala tiskarna "Dorrego" pravtam. Strani 288. Ilustracije: H. Gorazd, M. Koritnik, B. Remec.

SLOVENSKA LIRSKA PESEM. (Antologija). Pesmi izbral in razložil ter uvod napisal Vinko Beličič. Izdala Slovenska prosvetna matica v Trstu. Strani 120.

1951

FRIDERIK BARAGA. 2. izpopolnjena izdaja. Dr. Franc Jaklič. Izdal Slovenski misijonski odsek. Uvod napisal dr. Gregorij Rožman. Načrt za ovitek arh. Vlad. Mazi. Zemljevide narisal Stanko Snoj. Tiskala tiskarna Federico Grote, vezala knjigoveznica Herman Zupan, vsi v Buenos Airesu, Argentina. Strani 292.

TABOR, zbornik umetnosti in razprav. Trst - Celovec. Tiskala "Carinthia" v Celovcu. Str. 128. Izdala založba "Tabor".

LA SLOVÉNIE ET LES SLOVÈNES. Založil Club des étudiants slovènes, Louvain. Geografsko, zgodovinsko, kulturno verski prikaz Slovenije. 9 x 15 cm, 20 strani + 2 strani s 4 pokrajinskimi klišei. Naklada 2000.

VREDNOTE. I. Knjiga. Uredili: Vinko Brumen, Tine Debeljak, France Dolinar, Božidar Fink, Alojzij Geržinič, Ruda Jurčec, Albin Mozetič, Jože Osana, Karel Rakovec. Tisk "Dorrego", Buenos Aires.

- Z RODNE ZEMLJE. Idile in zgodbe. Metod Turnšek. Založba Setev, Trst. Strani 230. Ilustracije F. Gorše in fotografije.
- NAŠA BESEDA. Priredila Aleksander Majhen in Martin Mizerit. Podobe narisal Stane Snoj. Izdala in založila "Svobodna Slovenija". Tiskala tiskarna Federico Grote v Buenos Airesu, Argentina. Strani 128.
- RDEČA ZVER, PIJANA KRVI, II. del. Matija Škerbec. Tiskala tiskarna "Ameriške domovine", Cleveland, Ohio, USA. Strani 65.
- POLJUB. Tine Debeljak. Z lesorezi opremila Bara Remčeva. Natisnila tiskarna Federico Grote v Buenos Airesu, Argentina. Vežal Herman Zupan. Izdano v tristo izvodih, strani 94.
- ČEZ IZARO. Uredil dr. Tine Debeljak. Darilo pisateljske družine France Balantič v Buenos Airesu družbi sv. Mohorja za stoletnico. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. Naslovno stran risala Bara Remčeva.
- OB JUBILEJU papeških socialnih okrožnic Rerum novarum in Quadragesimo anno. Dr. Ivan Ahčin. Izdala in založila "Družabna pravda", tiskala tiskarna Federico Grote v Buenos Airesu, Argentina.
- Z BOGOM V TUJINO. Nedeljska premišljevanja. Ivan Lovrin. Izdano v Kansasu, USA. Uvod napisal škof dr. Gregorij Rožman. Tiskala tiskarna Federico Grote v Buenos Airesu, Argentina. Strani 160.
- RIBIČI, roman. M. V. Meersch. Prevedel France Kremžar. Tiskala tiskarna "Poliglota" v Buenos Airesu, Argentina. Založba "Naša pot". Strani 288.
- RDEČA ZVER, PIJANA KRVI, III. del. Matija Škerbec. Tiskala tiskarna "Ameriške domovine", Cleveland, USA. Strani 63.
- MLIN OB POTOKU. Idilična povest iz Prlekije. Stanko Janežič. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, Avstrija, družinske večernice za leto 1952, šte. 5. Strani 52.
- MOJ PRIJATELJ, Koledarček za leto 1952. Izdalo Slovensko dušno pastirstvo v Buenos Airesu, Argentina. Tiskala tiskarna Federico Grote v Buenos Airesu. Strani 160.
- SVOBODNA SLOVENIJA — KOLEDAR ZBORNIK za leto 1952. Uredili uredniki "Svobodne Slovenije". Izdala "Svobodna Slovenija". Tiskala tiskarna "Dorrego", Buenos Aires, Argentina. Ilustracije H. Gorazd, B. Kramolc, C. Skebe, S. Snoj. Strani 254.
- ROMAR S KITARO. Stanko Janežič. Založba Tabor, Trst. Ilustriral F. Gorše. Strani 72.
- DUHOVIN. Kraška zgodba. Volčič Jerin (Joža Lovrenčič). Založba Tabor, Trst. Opombe napisal Rado Lenček. Strani 68.
- DE EXPERIENTIA MYSTICA. P. dr. Karel Truhlar. Založila Univ. Greg. v Rimu.
- PUŠČAVA BO CVETELA. Bessieres A. Prevedel dr. Jakob Žagar C.M. Drugi natis. Tiskarna F. Grote, Buenos Aires.

1952

- CIRILMETODIJSKA IDEJA. Anton Merkun. Izdala in tiskala Družba sv. Mohorja v Celovcu, Avstrija. Strani 138.
- KRATKI IN ZAUPLJIVI ODGOVORI NA UGOVORE PROTI SV. VERI. (Po Abbé de Segur). Anton Merkun. Tiskala tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu. Strani 17.
- ZLATOMAŠNI MIROVNI SKLAD. Anton Merkun. Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu. Strani 15.
- MOŽ BOŽJE VOLJE (Dr. Lambert Ehrlich). Anton Merkun. Tiskala tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu. Strani 12.
- SPOMINSKA KNJIGA ob 70 letnici škofa dr. Gregorija Rožmana. Izdal odbor za proslavo 70 letnice. Tiskala tiskarna "Ameriške domovine" v Clevelandu.
- VEČERNE PESMI. Jeruc O. Dimitrij. Tiskano v Louvainu, Belgija, meseca maja 1952 v tiskarni "Arta". Samozaložba. Ilustriral P. M. Strani 61.
- VETRINJSKO POLJE. Karel Mauser. Tiskala Družba sv. Mohorja v Celovcu. Strani 38 z mnogimi slikami.
- RDEČA ZVER, PIJANA KRVI, IV. del. Matija Škerbec. Tiskala tiskarna "Ameriška domovine". Strani 89.
- MIMO SMRTI V SVOBODO. Stanislav Pleško. Natisnila tiskarna "Ameriške domovine". Strani 201.
- SOCIALNI DAN SLOVENSКИH IZSELJENCEV V OKVIRU SLOVENSKEGA KATOLIŠKEGA SHODA V BUENOS AIRESU 1952. Dr. Ivan Ahčin. Izdala in založila "Družabna Pravda". Tiskala tiskarna "Poliglota" v Buenos Airesu. Strani 48.
- RESOLUCIJE ZA SLOVENSKI KATOLIŠKI SHOD V IZSELJENSTVU. Tiskala tiskarna Federico Grote v Buenos Airesu, Argentina. Strani 16.

MISIJSKA NEDELJA 1952. Uredil **Ladislav Lenček**. Tiskala tiskarna Federico Grote v Buenos Airesu, Argentina. Opremljeno z mnogimi slikami. Strani 176.

JAMNIK, povest. **Karel Mauser**. Tiskala tiskarna Družbe sv. Mohorja. Založba lista "Naš tednik - Kronika" v Celovcu. Str. 180.

KAČURJEV ROD, črtice. **Vinko Beličič**. Izdala Goriška Mohorjeva družba v Gorici. Tiskala tiskarna Budin v Gorici. Strani 58.

RADIJSKE PRAVLJICE. **Drago Petkovšek**. Knjigo opremil prof. **Bogdan Grom**. Tiskala tiskarna založništva Tržaškega Tiska v Trstu. Strani 69.

MOJ PRIJATELJ, žepni koledarček za leto 1953. Izdalo slovensko dušno pastirstvo v Buenos Airesu, Argentina. Strani 128.

KOLEDAR ZBORNIK SVOBODNE SLOVENIJE za leto 1953. Uredili uredniki "Svobodne Slovenije", izdala in založila "Svobodna Slovenija". Tiskala tiskarna "Dorrego". Ilustracije ing. **M. Bajuk**, **B. Kramole**, **C. Skebe**. Strani 256.

OD MŌRJA DO TRIGLAVA. Narodopisni zapiski iz slovenskega obrobja. **Dr. Metod Turnšek**. Prva knjiga: od Istre, preko Tržaškega in Goriškega do Benečije. Samozaložba, Trst. Str. 112 + XXIV ilustracij ter 4 umetniške priloge.

1953

KAM POTUJEJO OBLAKI? Pesniška zbirka. **Rafko Vodeb**. Oprema in lesorezi **Aleksa Ivančeva**. Izdala založba "Alma Mater" v aprilu, 1953 v 500 izvodih. Tiskala Tiskarska šola Pío X v Rimu.

SOCIOLOGIJA. **Dr. Ivan Ahčin**. Prva knjiga. Žepna oblika. Izdala in založila "Družabna pravda" v Buenos Airesu, Argentina. Tiskala tiskarna "Cordoba" pravtam. Strani 295.

KRST PRI SAVICI. Igra v petih slikah. **Bine šulinov** (**Zorko Simčič**). Ilustriral **Hotimir Gorazd**. Založili Katoliški misijoni. Tiskala tiskarna Federico Grote. Vežal **Zupan Herman**, vsi v Buenos Airesu, Argentina. Strani 47.

KAPLAN KLEMEN, igra v 4 dejanjih. **Karel Mauser**. Izdala in založila Liga v Clevelandu, USA. Tiskala "Slovenska tiskarna" v Clevelandu. Strani 51.

MISIJSKI ZBORNIK 1953. Uredil **Ladislav Lenček**. Izdali "Katoliški misijoni", tiskala tiskarna Federico Grote, vsi v Buenos Airesu, Argentina. Str. 256 z mnogimi slikami.

MOJ PRIJATELJ, koledarček za leto 1954. Izdalo slovensko dušno pastirstvo, tiskala tiskarna Federico Grote, vsi v Buenos Airesu, Argentina. Strani 146.

KOLEDAR ZBORNIK SVOBODNE SLOVENIJE za leto 1954. Uredili uredniki "Svobodne Slovenije", izdala "Svobodna Slovenija". Tiskala tiskarna Dorrego, vsi v Buenos Airesu, Argentina. Strani 288 z mnogimi slikami. Opremil ing. **M. Bajuk**.

KASTELJANSKO - SLOVENSKI SLOVAR. **I. Pekolj - J. Hladnik**. Strani 600, tiskala tiskarna Cordoba.

1954

POT IZ DOLINE. **Vinko Beličič**. Z linorezi opremila **Aleksa Ivančeva**. Izdala založba "Tabor" v Trstu v sto numeriranih izvodih. Tiskala tiskarna "Graphis" v Trstu. Str. 46.

OHRANIMO NAŠO DEDIŠČINO! **Zdravko Novak**. Nekaj misli, kako ohraniti naši mladini materin jezik v tujini. Tiskala Družba sv. Mohorja v Celovcu. Izdala in založila "Slovenska knjiga" v Clevelandu, USA. Strani 30.

MARIJI. Rapsodije za prvo sveto Marijino leto 1954. **Jeremija Kalin** (**Tine Debeljak**). Oprema in linorezi **Bara Remec**. Izdala in založila "Svobodna Slovenija", tiskala tiskarna Federico Grote, vsi v Buenos Airesu, Argentina.

SLOVENSKA MARIJANSKA LIRIKA. Zbral, uredil in spremno besedo napisal **Riko Lovrin** (**Rado Lenček**). Založil in izdal Slovenski odbor za proslavo marijanskega leta v Trstu. Strani 72.

NA STENI SPI ČAS, pesniška zbirka. **Branko Rozman**. Linorezi **Aleksa Ivančeva**. Oprema **Rafko Vodeb**, tiskal **Aldo Chicca** v Rimu.

MISLJONSKI ZBORNIK za leto 1954. Uredil **Ladislav Lenček**, tiskala tiskarna Federico Grote, izdali in založili "Katoliški misijoni", vsi v Buenos Airesu. Strani 216 z mnogimi slikami.

VREDNOTE, druga knjiga. Uredil **Ruda Jurčec**. Izdala Slovenska kulturna akcija. Tiska-

- la tiskarna Federico Grote, vsi v Buenos Airesu, Argentina. Strani 195.
- MARIJA POMAGAJ V TORONTU.** Izdala slovenska župnija v Torontu ob blagoslovitvi nove cerkve 10.12.1954. Tiskala tiskarna Metro-Press. Uredil dr. Jakob Kolarič, župnik, vsi v Torontu. Strani 33.
- MOJ PRIJATELJ,** žepni koledarček za leto 1955. Izdalo slovensko dušno pastirstvo. Tiskala tiskarna Federico Grote, oba v Buenos Airesu, Argentina. Strani 146.
- ZBORNİK KOLEDAR SVOBODNE SLOVENIJE** za leto 1955. Uredili: Miloš Stare, Joško Krošelj, Tine Debeljak, Pavle Rant in Pavle Fajdiga. Tiskala tiskarna Dorrego, izdala in založila "Svobodna Slovenija", vsi v Buenos Airesu, Argentina. Ilustracije in oprema B. Remec in H. Gorazd. Strani 272 z mnogimi slikami.
- MATI NAŠEGA ODREŠENIKA.** Dr. Franc Gnidovec. Izdalo in založilo slovensko dušno pastirstvo, tiskala tiskarna Federico Grote, vsi v Buenos Airesu, Argentina. Strani 288.
- KRIVDA RDEČE FRONTE.** Matija Škerbec. Izdal in založil Matija Škerbec. Tiskala tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu.
- OD MORJA DO TRIGLAVA.** Metod Turnšek. Narodopisni zapiski iz slovenskega obrobja. Druga knjiga. Od idrijskih, nediških in tarčinskih Slovencev do Rezijanov. Izdal Zgodovinsko-narodopisni inštitut, Trst. Str. 176.
- 1955
- MERTIK,** črtice iz Prlekije. Stanko Kociper. Izdala Slovenska kulturna akcija. Tiskala tiskarna Federico Grote. Vsi v Buenos Airesu, Argentina.
- VEČNA VEZ,** roman. Karel Mauser. Naslovna stran delo Franceta Goršeta. Izdala in tiskala "Slovenska pisarna" v Clevelandu, USA. Strani 89.
- KRIŽEV POT PROSEČIH.** Vladimir Kos. S slikami opremil France Gorše. Izdala in založila Slovenska kulturna akcija, tiskala tiskarna Federico Grote, vsi v Buenos Airesu, Argentina. Opremil Milan Volovšek. Str. 33.
- MOJ SVET IN MOJ ČAS.** Dr. I. Pregelj. Uredil in uvodno besedo napisal Tine Debeljak. Izdala Slovenska kulturna akcija, tiskala tiskarna Federico Grote. Opremila B. Remec, vsi v Buenos Airesu. Strani 344.
- KYRIE ELEISON,** pesniška zbirka. Tine Debeljak. Založila Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu. Opremila Bara Remec.
- OB DESETLETNICI.** Izdalo in založilo Društvo Slovencev v Buenos Airesu. Opremil C. Skebe. Strani 32.
- SOCIOLOGIJA,** II. knjiga, prvi del. Dr. Ivan Ahčin. Izdala in založila "Družabna pravda" v Buenos Airesu. Tiskala tiskarna Federico Grote, Buenos Aires. Strani 390.
- MOJE ŽIVLJENJE IN DELO.** Izdali Slov. asistenti K. A. Založba Naša Pot. Str. 330.
- GROZDE,** življenjepis. Dr. A. Sterle. Ponatis. Izdala in založila Naša pot. Strani 150.
- V BOŽJI HRAM,** molitvenik za mladino. Metod Turnšek. Samozaložba, Trst. Opremljen s švicarsko grafiko. Strani 304.
- METODIKA CERKVENEGA PRAVA.** Vigilij Alt. V latinščini, izdano v Rimu.
- ČAS POD STRELI,** zbirka črtic. Ivan Koročec. Uvod napisal Karel Mauser, strani 200, izdala in založila Svobodna Slovenija, tiskala tiskarna Dorrego, naslovna stran in ilustracije Ciril Skebe.

Poleg navedenih knjig sta na slovenski izseljenski trg poslali lepo število knjig celovška Mohorjeva družba in goriška Mohorjeva družba, katerih doprinos k slovenskemu svobodnemu tisku je neprecenljive vrednosti.

V gornji seznam bi spadale tudi slovenske šolske knjige, ki so izšle v Trstu. V desetih letih je bilo natisnjenih v Trstu 68 šolskih knjig, 2 atlasa in 1 zemljevid. Pri 55 od teh knjig, pri dveh atlasih in enem zemljevidu so slovenski begunci ali avtorji ali pa vsaj sodelavci. (Opomba uredništva.)

Gospodarski položaj in uspehi povojne emigracije v Argentini

Zgodovinsko dejstvo je in bo ostalo, da sta prav popis in prijava slovenskih beguncev za vselitev v Argentino iz raznih evropskih taborišč v letih 1946/47, prinesla doslej najpopolnejši seznam slovenske begunske skupnosti, ki se je tedaj z vsem ognjem oprijela resnično najbolj široke možnosti odhoda preko morja. Kljub nepričakovanemu posegu nekaterih drugih držav, ki so ponudile hitrejši odhod iz krajev trpljenja, pa pri tem izbirale samo krepke fante in može in dekleta trdnega zdravja, se je za Argentino v celoti prijavilo 12.617 oseb iz Avstrije, Italije, Nemčije, Švice in Španije. Ni bila krivda na strani slovenske administracije, ako vselitev v Argentino ni takoj stekla. Izrabili pa so to tehnično zamudo drugi interesenti in tako število beguncev, čakajočih na Argentino, občutno zmanjšali. Zato bomo mogli razumeti, ako je v to deželo prišlo od 25. januarja 1947 pa do konca novembra 1949, ko se je masovna imigracija zaključila, 4006 oseb, tedaj starih nad 18 let, in 1917 otrok oz. mladine pod 18 letom, skupno 5203 osebe (Koledar 1950, str. 176-7). K temu številu je treba dodati vključno do poletja 1955 še kakih 5-600 oseb, ki so prišle izven slovenske kvote, odn. sorodnikov in svojcev že naseljenih novih emigrantov, ki so se kot družine združile. Ker točnega števila ne bomo mogli nikdar ugotoviti, bo vsaj za hitro informacijo služila številka 6000 emigrantov nekako, ki predstavljajo takomenovano slovensko antikomunistično skupnost v Argentini.

Kakšen gospodarski položaj si je ustvarila in kakšne uspehe je dosegla ta "občina" v novi domovini, naj pokažejo pričujoče vrstice.

Gospodarske možnosti ob prihodu

Če jih danes motrimo, moramo vsak trenutek priznati, da so bile neizmerne, res ameriške, vendar jih pri najboljši volji nismo mogli takoj videti, se jim približati ali jih zagrabiti: celotno okolje je bilo res vse preveč "španska vas", začeniši z jezikom, ki je vsem,

tudi onim, došlim iz Italije, delal spočetka občutne težave. Ni kazalo drugega, kakor prijeti za delo, kjer je šlo brez znanja španščine ali pa s pomanjkljivim poznanjem italijanščine odn. nemščine. Zato je umljivo, da so stotine šle na delo k ministrstvu za javna dela, desetine po različnih tovarnah kot ročni delavci, dekleta v precejšnjem številu za služkinje, poklicno usposobljeni rokodelci pa k svojim tukajšnjim stanovskim tovarišem.

To životarjenje po raznih področjih, ki je obsegalo vsakovrstne obrate — od steklarske industrije do pristaniških delavcev, od delavcev in delavk v farmacevtskih laboratorijih do prostovoljcev za Ognjeno zemljo, od čuvajev na veleposestvih do vratarjev in strežnikov v samostanih — to životarjenje je trajalo nekako do poletja 1949, ko so se prve skupine začele ustaljati na posameznih delovnih mestih.

Naš prihod je bil prav v času, ko se je v Argentini začela dvigati domača industrija vseh vrst, ki je potrebovala predvsem strokovno usposobljene delavce, potrebovala pa prav tako ljudi resnega in učljivega značaja, ki bi mogli po sila kratki praktični šoli opravljati dela strokovno usposobljenih. Takšnim zahtevam je miselnost našega človeka, ki je prišel v deželo z namenom, da si z delom uredi življenje, dostojno človeka, odgovarjala na vsej črti. V njegovem stremljenju, da si z naporom dnevnega dela izboljša položaj in začne misliti na prve prihranke, je našega delavca podpirala odlično izvedena zaščita delavcev, ki je bila ena izmed bistvenih postavk vladne politike ves čas od njenega prihoda na oblast.

Po statistiki, ki jo je osrednja predstavniška organizacija novonaseljencev Društvo Slovencev objavilo koncem leta 1950, je v številu 6000 novih emigrantov bilo nad polovico pripadnikov kmečkega stanu, dobra četrtina obrtnikov, ostali pa so bili iz inteligenčnih poklicev (Koledar 1951, str. 231). Če potemtakem odštejemo obrtnike, ki so si z lahkoto našli zaposlitev v svojih strokah, so morale

tri četrtine novih naseljencev misliti na spremembo poklica odn. dela. Kmečki sloji so bili prisiljeni iti v industrije predvsem zato, ker tedanja vladna politika ni kazala posebnega zanimanja za poljedelstvo. Spričo številnih možnosti zaposlitve in napredovanja v službi odn. na delu pravzaprav ni bilo težko najti si primerno namestitev, kar se je po enoletnem životarjenju pokazalo v pestrosti področij, na katera so se novonaseljenci podali. Kot glavne ni mogli naštet: tekstilno industrijo, gradbeno delavnost — tesarsko in zidarsko, petrolejsko industrijo, industrijsko mehaniko-električarji, fini mehaniki itd. ter pisarniški nameščenci v industriji in trgovini.

Spričo dejstva, da je ob času našega prihoda v deželo in še kakih dve leti kasneje bila domača valuta precej trdna — saj se uradna zamenjava dolarja ni dosti razlikovala od črne (nekako 4-6 pesov za 1 dolar) — so bile plače naših ljudi, večinoma v vseh strokah začetnikov, sorazmerno majhne, da tako rečemo, vendar so zadostovale za kritje življenjskih potrebščin in tudi dopuščale trezno mislečim možnosti, da so si shranili prve denarce. Poprečna plača odraslega moškega se je tedaj sukala od 300 pesov dalje do 400 približno, medtem, ko so odrasle ženske dosegle največ okrog 200-300 pesov mesečno. V poletju 1950 je vrednost domačega denarja v primeri z dolarjem pričela padati in prišlo je do prvih uradno odrejenih povišic. Od tedaj naprej so zaslužili posamezni sloji približno naslednje: tkalke 24 do 27 pesov dnevno, tkalci 25 do 30 pesov dnevno, nekvalificirani delavci poprečno 20 pesov dnevno, mehaniki v tek-

stilni industriji okrog 50 pesov dnevno, mojstri pa od 55-58 pesov dnevno, vedno pri osmih delovnih urah. Poleg tega so v tekstilni stroki n. pr. zaslužili še posebej vse nadure ter 20% več pri nočnem delu. Istočasno so izučeni zidarji prejeli po 32 pesov dnevno pri osmih urah dela. Navadno so delali deset ur dnevno. Pomožni zidarji so zaslužili 30 pesov, zidarski strežaji in pomožni delavci pa po 25.50 pesov dnevno. Obrtniki so bili v tistem času eni najbolj plačanih, saj so dnevno prejeli okrog 35 pesov. Leta 1950/51 se je mesečna plača uradniških nameščencev po zasebnih pisarnah, trg. podjetjih, tovarnah itd. sukala od 450-600 pesov mesečno. Večini nameščencev je plačo določala kolektivna pogodba, sklenjena med delodajalci in delavsko organizacijo; le nekaterim je uspelo, da so obšli predpise dogovorov in že tedaj prejeli boljše plače, kakor pa jih je obvezni dogovor predvideval.

V prehodu let 1952/53 so stopile v veljavo nove kolektivne pogodbe o delavskih in nameščenskih plačah, ki so upoštevale povečano draginjo. Po teh pogodbah, ki so bile kasneje le malokje uradno spremenjene, zaslužijo sedaj v tekstilni stroki tkalci poprečno 65 pesov na dan, ostali delavci v tej stroki pa 42-43 pesov na dan. V mizarstvo — gradbeni stroki so dnevne plače delavcev med 38-42 pesi, za vajence 16-28 in za starejše vajence 26-36 pesov dnevno, vedno računajoč osemurni delavnik. Uradniške plače se sučejo med 800 do 2.000 mesečno. Poprečen prikaz zaslužka v letih 1948/49, 1950/51 in 1955 bi za glavna področja, v katerih se udeležujejo Slovenci, pokazal naslednje:

Stavbna stroka	1948-49	1950-51	1955
Zidar oficial (8 ur dnevno)	24	45	56
Zidar medio oficial (8 ur dnevno)	21	41	51
Zidar delavec (8 ur dnevno)	16	30	42
Tekstilna stroka			
Tkalec (8 ur dnevno)	20-25	30	65-70
Tkalka (8 ur dnevno)	15-20	25	55-65
Nekvalificiran delavec (8 ur dnevno)	12-15	20	40
Metalurgična stroka			
Železostrugar - strokovni (8 ur dnevno)	25-30	30-35	60-70
Nekvalificiran delavec (8 ur dnevno)	8-10	20	50
Uradnik (mesečno)	300	500	1.200

Precej drugače kot plače in njih povišanje od začetnih nekako 350 pesov poprečno na mesec do sedanjih poprečnih 1.400 so rastle ce-

ne osnovnim življenjskim potrebščinam. Primerjalna tabela za leta 1948-1949 in 1955 bi pokazala približno naslednjo podobo:

	1948-1949	1955
moka kg	0.30	0.90
krompir kg	0.40	0.90—1.00
goveje meso	0.80—2.00	4.00—8.00
jajca tuat	1.20—1.50	4.00—6.00
olje — prosto, liter	0.80—1.00	3.25—4.30
kis liter	1.00	1.60
fižol kg	3.50—4.00	5.00—6.00
sladkor kg	0.40	3.30
kava kg	3.50	25.00
zelenjava - solata	0.50	1.00—2.00
čebula kg	0.40	1.60
petrolej liter	0.40	0.90
pralno milo kg	0.40	1.00—1.60

Podobno je rastla cena stanovanjem. Leta 1949 so na primer trisobna stanovanja veljala 300—400 pesov, torej 100 do 130 pesov mesečno na sobo; to je bilo merilo za ceno stanovanj. Isto trisobno stanovanje velja danes vsaj 800—1.000 pesov, kar predstavlja 300—350 pesov na sobo. Vsa ta stanovanja pa so mišljena izven centra mesta, to je na periferiji sami odnočno v bližnjih predmestjih. Največja ovira za najem stanovanja prva leta po prihodu pa je bila garancija v obliki najmanj trikratne mesečne najemnine, ki jo je bilo treba v gotovini deponirati lastniku stanovanja še pred vselitvijo.

Na splošno pa velja, da se je spočetka dalo prihraniti sicer manjšo količino denarja, pa zato več vredno kakor danes. Tedaj je bil najhujši izdatek mesečna najemнина za stanovanje, ki je bila eden glavnih činiteljev, da so naši ljudje pričeli načrtno hraniti denar, upajoč, da se bo dalo v preteku enega leta ali dveh prihraniti toliko, da bo zadostovalo za prve obroke na račun zemljišča, na katerem bodo postavili lastne hiše. Prva leta po našem prihodu je dejansko zadostovalo 1.000 pesov, s katerimi je kupec mogel izbrati zemljo, plačati vse potrebne takse, izpolniti prve obveznosti nakupa, nato pa čakati, da se je nabrala naslednja vsota, namenjena za prva dela na zgradbi. Mesečni obroki odplačevanja zemlje so bili tedaj določeni poprečno na 30 -- 60 pesov v 120 mesečnih obrokih.

Nakupovanje zemlje

Na nakup zemlje so pričeli takoj misliti zlasti v družinah, kjer je poleg očeta delal še kateri izmed sinov ali hčera. Dve ali tri mesečne plače odraslih oseb hkrati so takšni družini omogočile sicer skromno življenje brez

slehernega pomanjkanja, hkrati pa ob predvidni varčnosti tudi nudile vse pogoje, da so bili kmalu zbrani prvi soldi za nakup zemlje. Do nakupovanja zemlje bi bilo prišlo že prej, ako ne bi v vseh družinah bila najbolj pereča točka takojšnja oprema stanovanja za prvo silo in še večja nuja nabave oblačil, kajti novonaseljenci so dejansko prišli v novo domovino brez posebne garderobe odnočno s taborišnimi pridobitvami.

Dalje so na nakup zemlje in njej sledečo gradnjo mislili tudi vsi, ki so na novo ustanavljali družine. Če je bila najemнина pri dveh, treh mesečnih plačah hkrati v eni družini precejšnje breme, je bilo še večje tam, kjer je delal samo en družinski član. V teh družinah so morali prve denarje za zemljo resnično prištediti od centava do centava; tako so doprinesli prenekateri izmed naših novonaseljencev resnični pionirski davek, ki je včasih šel tudi na škodo zdravja, velikokrat pa zahteval odpoved vsem ugodnostim in lažnostim, ki jih življenje samo nudi.

Samo po sebi se razume, da so na hiše prvi mislili tisti novonaseljenci, ki so se najprej sprijaznili z dejstvom, da so sedaj v novi domovini in da bodo vsaj daljšo dobo tukaj ostali. Poučariti je treba namreč dejstvo, da je ta ali oni v prvih letih še vedno mislil, da se graditi ne splača, ker se bomo itak slej ali prej vrnili spet lahko domov. Kdor pa se je te miselnosti kmalu po prihodu otresel in zaživel z zemljo, v kateri se je znašel, ta je svoje razmišljanje zaključil z nakupom zemlje.

Po splošnih cenitvah je doslej v slovenski lasti nekako 1.000 zemljišč. Tako bi lahko rekli, da ima skoraj vsaka od novonaseljenih rodbin svoje stavbišče, če upoštevamo, da je med 6.000 novodošliimi okrog 1.200 družin in

da je seveda tudi dokaj samcev, ki so kupili zemljo iz tega ali onega razloga. Bolj kot sedanja stanovska razdelitev novonaseljencev je merodajna za presojanje kupcev zemlje stanovska pripadnost še iz domovine, kajti kmečkemu sektorju naše emigracije, katerega je med nami vsaj polovica, je že v krvi ležala zelja po lastni zemlji. Ostala dva sektorja, obrtniki in inteligenti, sta se za nakup odločila iz nujnosti razvoja in večanja števila let v zamejstvu.

Lahko bi rekli, da je na vložitev denarja odn. prihrankov v zemljo vplivalo tudi premajhno poznanje možnosti plodnosnega naganja denarja bodisi v bankah bodisi v katerih koli hranilnicah, kar je koncem koncev bilo srečno naključje za marsikoga med novodošliimi, zlasti še, ker je denar ves čas izgubljal na svoji kupni moči. Za primero bi lahko navedli, da so prvi loti*) ki jih je slovenski emigrant kupil v Lanusu, veljali okrog 3.000 pesov poprečno leta 1949 (večji loti tudi do 4-5.000 pesov), medtem ko danes veljajo prav tam loti že okrog 8-15.000 pesov. Leta 1949 so loti na takoimenovanih boljših koncih velikega Buenos Airesa, a še vedno daleč od središča odn. v predmestjih, veljali 12.000-16.000 pesov, danes pa vsaj 30.000-45.000. Res je, da je na vrednost lotov vplival tudi razvoj mesta samega, ki je z razširjanjem v nekaterih predelih avtomatično dvignil ceno vseh še neprodanih zemljišč, še bolj pa velja, da je kupna moč denarja v teh nekaj letih toliko zdrknula, da pred leti vložene vsote v zemljo danes predstavljajo dokaj skromen izdatek, računano s trenutno veljajočimi številkami seveda.

Industrializacija dežele je končno tudi v sestavu naše emigracije jasno pokazala, da so bile neprimerno boljše možnosti za samostojen napredek posameznih družin odprte zlasti delavskemu sloju najprej, zatem obrtniškem in nazadnje šele vsem uradniškim in pisarniškim elementom. S preobrazbo argentinske družbe, ki je v teh letih izgubila svoje malo-meščanstvo, da tako rečemo, ter pridobila nov širok sloj delavskih množic, je bil prizadet tudi tisti del slovenske emigracije, ki ni šel v industrijsko službo kot ročni delavec, ki ni znal nobene obrti in ki se ni mogel iz ka-

terega koli razloga osamosvojiti. Zadnji med nami, ki si je mogel omisliti nakup zemlje in z njo zvezane gradnje lastnega ognjišča, je bil nekdanji inteligent iz domovine, je bil tukajšnji pisarniški nameščenec, katerega mesečna plača ni korakala vzporedno z rastočo draginjo in splošnim dvigom cen zemljišč in gradbenih stroškov. Tega je v precejšnji meri rešila odn. mu pomagala šele uradna pomoč drž. oblasti pri zidavi hiš na dolgoletno odplačevanje v obliki mesečnih obrokov.

Neprimerno ugodnejši je bil položaj tistega dela slovenske emigracije, ki je kmalu po prihodu v Argentino odšel iz prestolnice v notranost države. Dasi so bile tam mesečne plače in dnevne mezde precej manjše kot v prestolnici, vendar je bila tudi cena zemlje toliko nižja, da je ob spretnem varčevanju že prenekateri mogel v nekaj letih postati popoln lastnik zemljišča.

Gradnja hiš

Ker se v času prihoda v deželo naši rojaki niso drznili, obračati se na razne banke v svrhu posojila za gradnjo, je bilo zidanje lastne hiše neizogibno postavljeno pred preprosto dejstvo: daj denar ali pa si sam nakupi potrebni gradbeni material, poišči si delavce in gradbenike ter vse plačaj sproti za opravljeno delo. V takratnih razmerah leta 1949, 1950, 1951 je to pomenilo, da je bodoči hišni lastnik moral pripraviti najmanj 15-20.000 pesov, če je hotel, da bo hišica vsebovala vsaj kuhinjo, eno večjo sobo in eno manjšo ter osnovne pritikline. Tolikšne vsote tedaj med našimi ljudmi niti družina, kjer jih je delalo recimo pet, ni mogla spraviti skupaj, kaj šele tiste družine, kjer je bil samo eden za delo ali morda dva. Tudi tedaj še ni bila toliko razvita gradbena delavnost na obroke odn. na dolgoročno posojila, kakor se je kasneje razvila iz nujnosti finančnih razmer in zaradi neverjetne naglice velemestnega razvoja.

Po tukajšnjih zakonih je vsakdo, kdor je enkrat dobil notarsko listino za prepis zemljišča na svoje ime, lahko pričel z gradnjo. Ta moment je bil precej merodajen pri hitrosti, s katero so prenekateri naši emigranti postavili na svoji zemlji zasilno bivališče v obliki lesene hišice, ki se je tedaj dobila za svojih 1.500-2.500 pesov. S preselitvijo v takšno hišico se je družina iznebila takoj plačevanja visoke najemnine, ki ji je do tedaj predstavljala največji izdatek. In lastnik takšne "le-

*) Lot je tukajšnja oznaka za zemljišče katerega širina je poprečno 10 metrov, dolžina pa se suče od 20 do 50 metrov. Poprečni loti merijo 10 metrov x 20-30 metrov.

senjače" je mogel misliti na postopno gradnjo zidane hiše. Kdor pa tudi te vsote za leseno hišico ni mogel na enkrat položiti na mizo, je moral že od vsega početka misliti na postopno kupovanje gradbenega materiala. Ko se je nabralo v letu 1950-1951 že kar precej takšnih kandidatov, se je pojavila iz vrst emigrantov samih svojevrstna samopomoč gradnje, ki bo za dolgo ostala eden najbolj svetlih trenutkov slovenske vzajemnosti.

Ako bi lastnik zemljišča hotel najeti tuje delavce, bi jih moral plačevati po mezdah predpisih, uradno uzakonjenih. Tega poprečen slovenski emigrant ni zmogel. Zato se je n. pr. v gradbeni skupnosti slovenskih lastnikov zemljišč v Lanusu kakor tudi drugod porodila misel, graditi hiše drugemu. Izvedba je bila v toliko olajšana, v kolikor so se precejšnje skupine novonaseljencev odločile za delo v gradbeni stroki. Takšne delovne skupine, sestavljene samo iz Slovencev, so prevzemale gradbena dela pri vsakovrstnih prebivalcih velemesta in se poleg primernega zaslužka seznanile tudi z načinom najcenejšega in hitrega zidanja hiš. Če je torej kak slovenski emigrant hotel postaviti hišico, se je obrnil na tega ali onega znanca v teh delovnih skupinah, da je prevzel vodstvo zidanja, kot delavci — pomagali pa so se javili poleg lastnika zemljišča še nekateri prijatelji. Razen vodje dela na stavbi, ki je pri zidanju upošteval finančno zmogljivost rojaka, kateremu je hišo gradil, ni bil pri takih delih nihče drug plačan. Ostala pa je na besedo dana obveznost, da si bodo "graditelji hiše" pri enem prijatelju pomagali toliko časa med seboj, dokler vsi ne bodo imeli lastnih hiš. Ta, vse številne možnosti in zahteve upoštevajoča

samopomoč je poleg osnovnega zidarskega dela obsegala tudi vsakovrstna dela rokodelcev, električarjev, mizarjev, vodovodnih inštalaterjev itd. Med prvimi, ki so gradili hiše, je silno majhen odstotek tistih, ki so morali za to ali ono delo plačati strokovno izvežbane moči, razen umljivo v primerih, ko med našimi rojaki ni bilo najti primerno usposobljeno osebo.

Tak način gradnje hiš so naši rojaki prakticirali vsa prva leta po prihodu in rezultat je bil, da je do konca leta 1953 bilo postavljenih nekako 250 slovenskih domov, tako na področju Velikega Buenos Airesa kakor tudi nekateri v notranjosti države. Celotna vrednost do tedaj napravljenih hiš je dosegla teoretično vsoto 3-4 milijonov pesov, računajoč poprečno na hišo 14-16.000 pesov, izdanih za vse učinkovite stroške. S postavitvijo samo pa je vsaka hiša pridobila na vrednosti in bi, ako bi naši ljudje tedaj hiše prodajali, lahko pri vsaki zaslužili okrog 25-40%. To pa predvsem iz enostavnega razloga, ker se v onem času razem novodošlih emigrantov vseh narodnosti zlepa ni kak domačin lotil zidanja hiše v lastni režiji in je rajši plačal malo več, samo da je dobil že postavljeno in za vselitev pripravljeno hišo. Z dograditvijo hiše je tudi avtomatično poskočila vrednost zemljišča; s postavitvijo več hiš na še nezazidanih parcelah, poleg katerih je bilo še dovolj drugih zemljišč, so tudi slednja pridobila na svoji prodajni vrednosti.

Kolikšen napor je bilo treba vložiti v postopno zbiranje denarja in nakupovanje gradbenega materiala, naj pokažejo naslednje cene najvažnejših materialij za zidavo, kakor so veljale v letih 1950-1951 in danes:

	1950-51	1955	
opeka — 1.000 kosov	240.—	340.—	uradna cena
apno — 1.000 kg	400.—	650.—	" "
cement — vreča 50 kg	15.—	21.—	
pesek — 1 m ³	45.—	65.—	
vrtanje vode (30 m) — navadno, 1 cev	600.—	1.300.—	
vrtanje vode (30 m) — 2 cevi	1.300.—	2.500.—	
ostala napeljava vode brez materiala	300.—	700.—	
material za napeljavo mrzle in tople vode	1.500.—	2.500.—	
okno — leseno	300.—	400.—	
vrata	300.—	500.—	
elektrika — napeljava z materialom	1.200.—	2.000.—	
pločnik *	300.—	600.—	
kanalizacija — z materialom	1.500.—	2.000.—	
strešna opeka — 1 m ²	100.—	140.—	
kamnite ploščice, tla — 1 m ²	20.—	35.—	
kamnite ploščice, stene — 1 m ²	34.—	60.—	

Zgolj v ilustracijo gornjih števil navajam, da je v istih letih moška obleka v konfekciji veljala 300-600 odn. 500-800 pesov, par čevljev 50-120 odn. 100-180; zdravniški pregledi pri zasebnih zdravnikih 30-50 odn. 50-100 pesov, tramvaj 0,10 odn. 0.30 in podzemeljska železnica 0,10 odn. 0.40 pesosa.

Poleg samopomoči v obliki dela je k gradnji slovenskih hiš pripomogla v teh letih tudi pomoč z zasebnimi posojili med rojaki samimi. Pri teh posojilih je treba z izrecnim poudarkom omeniti, da so bili eni prvih, ki so novodošli posodili denar brezobrestno, prav slovenski rojaki iz vrst prejšnjih naseljencev, za temi pa tisti novodošli slovenski obrtniki in delavci, ki se sprva niso odločili za lastno zidanje ter so zato hranili denar, ki jim je ob koncu vsakega meseca ali polmeseca ostal kot čisti ostanek redne plače. Na teh "bankirjih", da jih tako imenujemo, z nekaj tisoči v žepu, sloni teža slovenske osamosvojitve v Argentini, zlasti v njeni prestolnici, osamosvojitve, katere vsi kasnejši dalekopotezni in visokoleteči načrti o sistematičnem osamosva-
janju še niso došli.

Pogosti so bili namreč primeri, da je slovenski emigrant, ki je že pričel z gradnjo hiše, obtičal pri dveh postavljenih stenah in denarja ni bilo več, čakati pa tudi ni smel zaradi tega ali onega razloga. Zato se je dogovoril s katerim koli rojakom, ki si je že nekaj prihranil, pa ni mislil zidati, da mu je denar posodil. Celo tako daleč so šli ti dokazi samopomoči, da so prenekateri posamezniki ves odvisni ostanek svoje mesečne plače redno posojali svojemu "odjemalcu", ki je nato ob vsakokratnem prejemu posojila nakupil gradbenega materiala, kolikor se ga je pač za sposojeno vsoto dobilo. Pri tem način zidanja sta veljala edinole pošten obraz in dana beseda. Vse je šlo brez menic, brez zapiskov in brez ostro izvajanih rokov za vrnitev posojila. Pri vsem tem je treba upoštevati, da je večina posojil s časom izgubljala na vrednosti in da je bila kupna moč denarja ob dokončni vrnitvi posojila že precej zmanjšana v primeri z dnem, ko je bilo posojilo izročeno.

Sorazmerno pozno v primeri z emigranti drugih narodnosti so se naši rojaki začeli obračati na banke za posojila pri gradnji hiš. Že od nekdanj našim ljudem ni ugajalo, hoditi od pisarne do pisarne in obračati kljuke, še manj jih je ta misel prijela na tujem svetu. Pa so se vendarle prvi opogumili in uspeli.

In ko je bil led prebit, se je v pretežni večini naslednja skupina graditeljev hiš odločila za zidanje s pomočjo banke. Postopek je bil enostaven: banka je pristala na posojilo, ako je bilo zemljišče plačano vsaj do 50%, nakazala pa prvo vsoto odobrenega posojila šele tedaj, ko so bili postavljeni temelji. Za temi je šla gradnja postopoma dalje, z njo vzporedno pa tudi posojilo pri banki, ki je zahtevala za odplačevanje na 30 let mesečnih 250-350 pesov. In to za hiše s poprečno zazidano površino 60-70 kv. metrov. Dasi je bil mesečni obrok še sorazmerno velik in je bilo treba odplačevati še zemljiščne obroke, vendar je mnogo naših rojakov rajši sprejelo to breme nase kot pa najemnino, in to v zavesti, da bo hiša z zemljo vred v 30 letih le prišla v dokončno last.

S to obliko posojila so se odprle dokončno možnosti za gradnjo hiše tudi vsem tistim, ki zaradi skromnih mesečnih plač, zaradi velikih stroškov za preživljanje ali zaradi bolezni v družini na primer, niso mogli prej misliti na lasten dom. S tem se je tudi povečala gradbena delavnost med našimi rojaki in danes je že postavljenih odn. tik pred postavitvijo okrog 500 hiš vlučno 250, dokončanih že koncem leta 1953., in to samo na področju Velikega Buenos Airesa. Pričakovati pa je, da bo v teku prihodnjega leta, ako ne bo prišlo do izrednega povečanja gradbenih stroškov, zrastle še kakih 100-150 hiš. Poprečno so stroški za gradnjo predvideni sedaj na ca. 1.200 pesov kvadratni meter zazidanega prostora, všteti vse najosnovnejše zahteve kot elektrika, vodna napeljava, parket, vdeleni prostori za omare itd.

Stanovska pripadnost lastnikov novozgrajenih hiš pokaže, da od 500 lastnikov pripada več kot 50% nekdanjim prebivalcem našega podeželja, ki so v Argentini postali industrijski delavci, preddelavci, samostojni obrtniki, obrtniški pomočniki; okrog 35% krogu obrtnikov še iz domovine, odn. nekdanjemu inteligenčnemu sloju, ki je tukaj zamenjal poklic; ostalih šibkih 15% pa sedaj pisarniške-
mu nameščenstvu odn. trgovsko ali umsko delujočemu sektorju naše emigracije. Pripomniti pa je treba, da je sedanjo opredelitev po starovih silno težko določiti, kajti vsak inteligent, ki se danes sicer ukvarja s kakšno koli obrtjo, je še vedno inteligent, in marsikateri, ki je prišel iz kmečkih predelov naše domovine, danes, živi in dela, kot bi bil

že v domovini tedensko plačan industrijski delavec.

Za gradbeno delavnostjo v prestolnici tudi niso zaostajali rojaki v notranjosti države. Cordoba, Mendoza, Rosario, Misiones, Miramar, Bariloche in Comodoro Rivadavia so kraji, kjer so se Slovenci naselili. Povsod so nastali že tudi prvi slovenski domovi in teh

je doslej okrog 60, medtem ko je lastnikov zemljišč najmanj 100.

Po cenitvah vseh zemljišč v slovenskih rokah in zgrajenih hišah bi slovensko premoženje doseglo naslednje številke, ako postavimo trenutno veljajoče cene in še te prikrojimo na poprečno ceno:

1.000 stavbišč po 15.000 pesov poprečno 15 milijonov
500 hiš s ca. 60 m³ zazidane površine po 1.200.— poprečno kv. meter 36 milijonov

skupno ca. 51 milijonov,

od katerih je zemlje plačane vsaj polovica — 8 milijonov, gradnje pa dve tretjini približno — 24 milijonov, kar skupno predstavlja okrog 32 milijonov slovenskih prihrankov, vloženi v lastno zemljo in lastna poslopja.

Dasi so gornje številke na prvi videz precej visoke, postanejo umljive in sprejemljive, ako upoštevamo odn. predpostavljamo naslednje: za delo sposobnih in zaposlenih moških je okrog 3.500, žensk pa okrog 500. Mesečni zaslužek prvih se suče poprečno okrog 1.400 pesov, žensk pa okrog 1.000; letno predstavlja to skupni zaslužek novonaseljenih Slovencev: 65 milijonov pesov. S tem "obratnim kapitalom", da ga tako imenujemo, se mora vzdrževati vsa naša novonaseljska občina v Argentini; z drugimi besedami se to pravi, da iz tega mora 6.000 oseb kriti stroške za prehrano, obleko, stanovanje, odplačevanje kupljenih nepremičnin (stavbišč in hiš), plačevati vzdrževalnino za razna potrebna in nepotrebna društva, prispevke pri raznih akcijah, pošiljati pakete v domovino, in ne na-

zadnje, prinašati svoj kulturni davek, bodisi za knjige in revije, bodisi za časopisje. Izhajajoč iz postavke, da nas je nekako 6.000, bi od zgoraj navedena "obratnega kapitala" odpadlo na posamezno osebo, vključujoč tako otroke kakor starčke, letno po približno 10.800 pesov odn. mesečno nekako 900 pesov. To bi bil še kar lep dohodek, ako ne bi spričo draginje, kakršna trenutno vlada, v danih razmerah bil komaj za kritje najosnovnejših potreb. Poleg hrane, ki danes stane približno 15 pesov dnevno v družinski kuhinji — izven tega pa precej več — so še stroški za vožnje, obutev in obleko ter odplačevanje prevzetih obveznosti postavke, ki kmalu izčrpajo do temeljev mesečno pripadajočih 900 pesov na osebo.

V lažje razumevanje rojakom izven Argentine navajam podatke o rastočem življenjskem potrošku od leta 1948 naprej, ki je vzeto kot osnova s 100%, v raznih deželah; številke so bile objavljene v uradnih poročilih Združenih narodov:

	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Argentina	100	131	165	225	312	324	324
Brazilija	100	98	104	113	133	162	191
Kanada	100	104	107	118	121	120	120
Čile	100	119	137	167	204	256	443
USA	100	99	100	108	110	111	112
Nemčija	—	107	100	108	110	108	108
Španija	100	105	117	128	125	127	129
Vel. Britanija	100	103	106	116	126	130	131
Italija	100	101	100	110	114	117	120
Švica	100	99	98	102	105	104	105

Osamosvojitve

Prikaz gospodarskega napredka naše občine prav gotovo ne bi bil popoln, ako ne bi vsaj v bistvenih potezah vključili tudi vse po-

sameznike, ki so že dosegli gospodarsko samostojnost in niso odvisni v nobeni meri od mesečnih odn. petnajstdnevnih prejemkov.

Kolikor je bilo mogoče ugotoviti, so se v

naslednjih strokah osamosvojili naši rojaki:
trgovina — 25, industrija — 5, mehanične delavnice — 6, krojači — 20, čevljarji — 6, radio tehniki — 4, fotografi 14, brivnica — 3, knjigovezi — 2, realitetne pisarne — 5, mizarstvo — 4, ostale obrti — 20, tiskarna — 1, stavbeniki — 8, bari — 6.

Poleg teh, takorekoč popolnoma neodvisnih je pa še dolga vrsta rojakov, ki se poleg svojega rednega prejemka ukvarjajo s tem ali onim delom doma po opravljenem poslu. Semkaj je šteti predvsem vse, ki so se posvetili pletenju puloverjev — okrog 15 posameznikov z nekako 25 ročnimi stroji, vse čipkariče, vse izdelovalke vezenin itd. Pri marsikaterem od teh predstavljajo dohodki hišnega dela kritje primanjkljaja odn. doprinos k hitrejšemu varčevanju.

Načelno velja, da sleherna osamosvojitve prinese boljše življenjske pogoje kakor mesečna plača. Res je morda, da ni vedno sezona, kakor pravijo, a kadar je, se obnese in izravna morebitne primanjkljaje iz suhe dobe. Medtem ko so pri trgovini n. pr. dovoljeni približno isti odstotki za zaslužek, kakor so bili pred vojno doma, je v obrtniški stroki zaslužek pogostoma večji. Je pa tudi treba temu primerno ameriško delati — veliko in če se le da, tudi hitro. Zato bo vsak samostojen novonaseljenec še krepkeje potrdil kakor na mesečno plačo navezani rojak, da bi bil doma že "milijonar", ako bi moral toliko delati, kakor dela v Ameriki.

Priznati je treba dejstvo, da se je večina naših rojakov osamosvojila v letih 1950-1952 in da se s pričetkom krize le polagoma veča njih število. Ugotoviti je tudi treba, da so se vsi tisti, ki so čutili sposobnosti za osamosvojitve, postavili na lastne noge brez ozira na poznejše načrtne akcije o osamosvojitvi, kajti zasebne sposobnosti ni bilo mogoče z vrha dol usmeriti v katero koli področje. Samostojni rojaki pa so se neprimerno bolje vživeli v razmere ter tudi gospodarsko neprimerno bolj napredovali kakor pa kateri koli prejemniki mesečne plače. Izjeme, če so, so zelo redke.

Zaradi negotovosti razmer, v katerih se je naša občina znašla, je misel na samostojnost, pri tem ali onem za neko obdobje občepela. Bo pa spet prišla do izraza, ko se povrne trdnost in kupna moč denarja. Trenutno najbolj primerna pot do osamosvojitve bo tedaj

nakupovanje raznih "ključev"*) za delikatesno stroko, trgovino, pekarno, mlekarne, sadjarne in zelenjadno trgovino — skratka za prehrabeno področje, ki v najkrajšem času in ob pametni razporeditvi sil povrne vloženi kapital ter s tem omogoči nadaljni korak naprej do čim večje samostojnosti.

Zaključne misli

Borba za obstanek v prvih letih po prihodu je razblinila v nič vse tiste načrte, po katerih naj bi se vsa slovenska skupnost ob primerni državni ali bančni pomoči lotila večjega industrijskega kompleksa (papirnica, usnjarna, lesna stroka itd). Sprijazniti se je bilo treba z dejstvom, da se je vsakdo hotel reševati skozi bodočnost po lastnih sposobnostih.

Ob desetletnici našega odhoda iz domovine lahko rečemo, da smo tako kot skupnost kot posamezniki opravili veliko. Uspehi pa bi lahko bili še boljši, ako bi se čimprej navzeli naslednjih spoznanj, ki so morda včasih bridka: ne kaže računati, da bomo šli naslednjo, pomlad domov; treba se je vživeti v zemljo z mislijo, da bom vse delal tako, kakor da bi za vedno ostal tukaj, in da mi bo ev. možnost povratka domov prišla kot prijetno iznenađenje; oglejmo si svet okrog sebe, učimo se in delajmo zaključke, kaj, kje, kako in na kakšen način se bomo lahko najhitreje, pa z uspehom osamosvojili; ne poslušajmo nikogar, ki nam prigovarja, da je najbolj zadovoljiva le mesečna plača in stalno delo pri resnem podjetju; preskočimo ozke meje možnosti osamosvojitve, v katerih smo se doslej sukali; uporabimo vse možnosti, ki jih razni denarni zavodi nudijo za začetek manjše obrti ali industrije; obiskujmo razstave in zasledujmo v tisku, po čem je največ povpraševanja.

Ne zaženimo se vsi v eno stroko, dasi nas bo morda motil precejšen uspeh precejšnjega števila hrvatskih novonaseljencev, ki vsi z uspehom in odličnimi zaslužki vlagajo svoje delo v hišno pletilstvo. Zavedajmo se, da je kljub trenutnemu stanju Argentina dežela bodočnosti, tako nekako kakor so bile Združene države proti koncu prejšnjega stoletja.

* "Ključ" pomeni tisto vsoto gotovine, katero lastnik odn. najemnik lokala zahteva od kupca odn. bodočega najemnika, da mu izroči vse pravice do lokala. Najcenejši "ključi" veljajo trenutno najmanj 10.000.— pesov.

Gospodarski položaj Slovencev v Angliji

Po približni cenitvi — točna je nemogoča, ker so britanske statistike o tujcih sestavljene na podlagi državljanstva in ne narodnosti — je v letih 1947 in 1948 v Veliko Britanijo prispelo kakih 600 Slovencev. Največ iz Nemčije in nekaj iz avstrijskih begunskih taborišč. Doslej se jih je kar lepo število odselilo v prekomorske države. Po podatkih, ki jih ima na razpolago tukajšnji slovenski dušni pastir, živi sedaj v Veliki Britaniji kakih 500 Slovencev, raztresenih po vsej državi od Temze pa gori do škotskih hribov na severu.

Po ogromni večini so semkaj došli Slovenci pripadali kmetškemu stanu. Obrtniki in izobraženci med njimi so bili izjeme. Povsem je prevladoval moški spol. Le kakih 20 deklet je našlo pot na ta otok. Skoraj vsi slovenski priseljenci so bili samski, nekateri so svoje družine dobili semkaj pozneje, ko so jugoslovanske oblasti svojcem beguncev dovolile odhod v tujino, vsi ostali zakoni so bili sklenjeni že na angleških tleh.

Veliki večini beguncev je bil dostop v Britanijo dovoljen pod nekaterimi omejitvami glede na zaposlitev. V nekaterih gospodarskih panogah je Britanija v prvih povojnih letih čutila močno pomanjkanje delovne sile, kakor na primer rudarstvu, tekstilni industriji, v opekarništvu in v poljedelstvu. Ministrstvo za delo je zato s pristankom prizadetih strokovnih organizacij v Britanijo vabilo tiste begunce, ki so bili voljni prevzeti od oblasti dodeljeno delo v teh gospodarskih panogah. Tako so se slovenski begunci znašli predvsem v kmetijskem delu po vsej državi, v premogovnikih na Južnem Valeškem in v Srednji Angliji, v tekstilni industriji v Lancashiru in Yorkshiru in v raznih opekarnah v okolici Bedforda in drugje. Za dekleta je bilo delo na razpolago po bolnišnicah in seveda v zasebnih gospodinjstvih. Pri vsem tem pa je porazdelitev vendarle bila taka, da se, razen morda na Južnem Valeškem in v Lancashiru, Slovenci niso nikjer naselili v večjih skupinah.

Omejitve glede na zaposlitev so veljale tri leta, nakar si je vsakdo smel poiskati zaposlitev, ki jo je mogel najti. Vendar se slika za-

poslitve in naselitve tudi po svobodni izbiri dela ni bistveno spremenila. Le nekaj rudarjev in poljedelskih delavcev je presedalo v tekstilno ali kako drugo lahko industrijo. Pač pa so se skoraj vsi izobraženci počasi rešili ročnega dela in si našli zaposlitve v pisarnah in drugih primernejših poklicih. To jim je omogočilo začetek ali nadaljevanje prekinjenega študija, predvsem na londonski univerzi, ki kot ena med redkimi univerzami na svetu pozna študente - eksterniste, ki prihajajo na univerzo samo ob času izpitov, študirajo pa privatno, navadno s pomočjo dopisnih šol. Tako je doslej doštudiralo sedem študentov — če vštejemo dva, ki sta kmalu odšla na Irsko in tam dokončala svoje študije. Trije še študirajo kot eksternisti londonske univerze. Nekateri se poslužujejo ugodnosti, ki jih nudijo v Britaniji zelo razvite večerne šole, v katerih poučujejo najraznovrstnejše predmete, zlasti praktične. Dve dekleti sta končali sestrsko šolo in sta sedaj zaposleni kot bolnišni sestre.

Redki obrtniki, ki so se priselili v Anglijo, so si že lahko našli zaposlitev v lastni stroki, če so to hoteli, vendar si doslej še nihče ni ustvaril lastnega obrtniškega podjetja. Pač pa sta na to področje stopila dva neobrnika, ki sta si ustvarila skupno, s stroji opremljeno delavnico, kjer izdelujeta lahke lesne izdelke. Začetne težave sta že premagala, s svojimi izdelki sta se na trgu uveljavila in v bodočnost zreta z zaupanjem. Mogoče bo njun vzgled opogumil še druge.

Življenski standard v Britaniji je znan kot eden med najvišjimi, če ne kot najvišji v Evropi. Deležni so ga seveda tudi novonaseljeni begunci, ki uživajo vse pravice in ugodnosti, ki jih delavcu nudi britanska socialna zakonodaja.

Tedenske mezde delavcev na delovnih mestih, ki so jih slovenski begunci v Angliji mogli zasesti, znašajo od sedem funtov za nekvalificiranega delavca pa do 20 funtov, ki jih prejema n. pr. rudar na dobro plačanem mestu. Slovenskih delavcev, ki bi se bili dvignili do tedenske mezde 20 funtov, je seveda malo, pač pa so se mnogi — če ne večina — dvigni-

li nad najnižje mezde, tako da pomota ne bo velika, če zapišemo, da znaša povprečna tedenska mezda slovenskega naseljence v Veliki Britaniji osem do devet funtov. To bi nam pa seveda le malo povedalo, če ne bi navedli vsaj nekaj števil o kupni moči take tedenske mezdé. Pri sedanjih cenah si delavec z osmimi funti tedenskega zaslužka lahko kupi na primer 144 kilogramov sladkorja ali 144 litrov mleka ali 24 kilogramov surovega masla. Za svojo mezdo bi dobil 4 pare kar dobrih čevljev, dobro obleko za vsak dan ali sedem srajc. Za opremljeno sobo bi plačal en funt in pol tedensko, za stanovanje in hrano pa tri ali 3 funte in pol.

Gospodarski položaj tukajšnjih slovenskih naseljencev nam najboljšé kaže pregled dose-daj kupljenih stanovanjskih hiš. Po zbranih podatkih je v slovenskih rokah kakih 80 hiš različne vrednosti, od majhnih v vrednosti nekaj sto funtov pa do večjih z nakupno ceno do 3.000, v redkih primerih tudi 4.000 funtov. Povprečna vrednost slovenskih hiš je 1.000 funtov, tako da bi skupna vrednost slovenskih hiš znašala 80.000 funtov. Manjše hiše so že plačane s prihranki in deloma tudi z dohodki, ki jih prinaša oddajanje opremljenih. osob. Večina hiš pa je bila kupljena s posojili, ki jih dajejo razne gradbene družbe in ki jih je treba odplačevati v mesečnih obrokih. Po približni oceni so lastniki dosedaj za svoje hiše plačali 25 do 30.000 funtov, tako da znaša skupni dolg 50 do 55.000 funtov.

Na splošno bi se o slovenskih naseljencih v Angliji dalo reči, da so se v nove razmere vživeli in da so si po veliki večini našli svoji izobrazbi in svojim željam primerno zaposlitev. Industrija in deloma poljedelstvo jim nudita trajno zaposlitev in razmeroma dober zaslužek, moderna britanska socialna zakonadaja pa primerno sigurnost, pomoč v primeru bolezni, nezgode in nezaposlenosti ter

vsaj deloma preskrbo za starost. Sedanja polna zaposlitev in primerne mezde jim omogočajo štednjo in tako gospodarsko utrditev in pri večji podjetnosti tudi gospodarsko osamosvojitvev. Možnosti sicer niso tako velike, kakor so na primer v Združenih državah in Kanadi, kamor si marsikateri slovenski naseljenec v Angliji še vedno želi, vendar to negativno stran deloma odtehtajo v sedanjem času sigurna zaposlitev, dobro socialno skrbstvo, možnost šolanja otrok in pa, kar verjetno ni majhnega pomena, bližina evropske celine in domovine.

Poročilo o položaju slovenskih naseljencev v Angliji ne bi bilo popolno, če se ne bi dotaknili tudi vprašanja, ki tako živo zaéeva v naše narodnost življenje in katerega morajo reševati vse emigracije. Kakor smo povdarili, so v Anglijo po vojni prišli predvsem mladi fantje, ki so si kmalu po ustalitvi v novi domovini začeli ustanavljati svoje družine. Slovenskih deklet je bilo le zelo malo in naši naseljenci so v zakon začeli jemati tujerodke. V mnogih primerih so njihove žene tudi druge vere. V takih narodno mešanih zakonih se je dosedaj rodilo kakih 100 otrok. Slovenska skupina v Angliji stoji pred vprašanjem, kako te družine zavarovati pred popolnim potujčenjem. Izkušnje učijo, da bo v tem oziru težko doseči večje uspehe. Zato bo pa toliko bolj potrebno vso pozornost posvetiti popolnoma slovenskim družinam. Če bodo slovenski starši v tem oziru storili svojo dolžnost in svoje otroke naučili materinega jezika, potem bodo tudi obstoječe organizacije in slovenski časopis ter knjiga mogli opraviti svojo nalogo pri ohranjanju narodne zavesti v mladem rodu, ki bo doraščal v Angliji. Zlasti v najnovejšem času nekateri znaki kažejo, da se starši zavedajo svoje odgovornosti, kar daje upanje, da delo posvečeno temu cilju ne bo ostalo brez uspeha.

Obračun desetih let

Pregled gospodarstva LR Slovenije v dobi 1945-1955.

Preteklo je deset let, odkar je slovensko ozemlje zapadlo orbitu komunistične Jugoslavije. Novi družbeni red, ki ga je oblikovala komunistična partija Jugoslavije, sloni na posebnem gospodarskem sistemu, saj uči marksistična dogmatika, da vsa družbena nadstruktura zavisi od temeljnih delavnih odnosov. Tako mora socialna revolucija sprožiti gospodarsko revolucijo, če hoče spremeniti družbeno hierarhijo in mehanizem njenega notranjega razvoja. Uspeh v gospodarskem poskusu je predpogoj za uresničitev družbene reforme, kakršno so komunistični ideologi orisali na podlagi Marxovih in Engelsovih kritik kapitalističnega gospodarstva.

Prešli bomo teoretične osnove jugoslovanskega gospodarskega razvoja po letu 1945, kakor tudi vse institucionalne spremembe, ki so sledile v tem desetletju menjajoči se gospodarski politiki. Namen tega članka je le kratek oris vidnih sprememb, ki jih je komunistično gospodarjenje prineslo slovenski narodni skupnosti. Zato ne bo mogoče govoriti o zveznih in republiških kompetencah v gospodarskih zadevah z ozirom na prvo in drugo jugoslovansko ustavo. Prav tako ne bo mogel članek nuditi nobenega sistematičnega prikaza razvoja gospodarske politike na zveznem in na republiškem nivoju. Omejili se bomo torej na pregled tega, kar so novi gospodarji v LR Sloveniji zgradili in za kakšno ceno. Gospodarski učinek, to se pravi primerjava stroškov in koristi nekega dejanja, je razgledna točka za presojo razvoja gospodarstva posameznih proizvodnih enot. K temu vidiku je treba dodati še vidik skupnostne dobrobiti, ako se presoja narodno gospodarstvo v celoti.

Kmetijstvo.

Nova politika na deželi se pravzaprav začela z zakonom o agrarni reformi in kolonizaciji (23. avgusta 1945). Reforma v duhu tega zakona je bila v glavnem dovršena do jeseni 1946. V LR Sloveniji je zajela 75 tisoč ha obdelovalne zemlje (9.5% celotne obde-

lovalne površine pri nas), 29.000 ha pašnikov (13%) in 50.000 ha planin (6%). "Agrarni interesi" so dobili ca 36% obdelovalne zemlje in 3% pašnikov, vse ostalo pa je pripadlo javnemu ali socialističnemu sektorju. V agrarni sklad je prišlo 25% vseh gozdnih površin. Na ta način je prišel javni sektor do 34% celotne gozdne mase v LR Sloveniji. Vse te reforme so še bolj razdrobile posestva in tako tudi znižale tržne viške. Število bajtarjev se je povečalo in s tem tudi proizvodnja za domače potrebe domačij; tako je bilo oškodovano tržno gospodarstvo in s tem pa mestni potrošniki pridelkov dežele.

Število kmetijskih gospodarstev se je v dobi od 1947 do 1951 povečalo za 27.7%. Istočasno pa se je spremenila tudi struktura kmetijskih gospodarstev. Odstotek malih kmetijskih gospodarstev z do 2 ha zemlje se je povečal od 16.3% vseh gospodarstev v letu 1947 na 27.7% v letu 1951. Na kmečko osebo, ako vzamemo v poštev tudi površine, ki so v rokah nekmečkega prebivalstva, ne pride torej več kot okrog 1 ha obdelovalne površine (1). Gotota prebivalstva, oziroma demografski pritisk na ha obdelovalne zemlje se je močno povečal in s tem poslabšal položaj, ki je bil že pred vojno potreben temeljite reforme.

V povojni dobi se je obdelovalna površina (njive, vrtovi, sadovnjaki, vinogradi, travniki) stalno zmanjševala. Uradna statistika nam nudi tako-le sliko krčenja površin (2):

1939	1947	1948	1949	1950	1951	1952
100	90.2	91.0	93.9	88.5	87.1	86.7

Medtem ko je merila požeta površina pšenice leta 1939 na današnjem ozemlju LR Slovenije 63.732 ha, je merila leta 1948 samo še 47.410 ha; v dobi izrednega pomanjkanja žit se je dvignila na 49.690 ha v letu 1952. Celotni pridelki njivskih kultur (pšenice, rži, ječ-

(1) Podatki so vzeti iz ali pa izračunani na podlagi statističnih tabel, objavljenih v: Kmetijstvo LR Slovenije v luči statistike. Ljubljana, Zavod za statistiko in evidenco LR Slovenije, 1953.

(2) Indeks na podlagi podatkov, objavljenih v Statističnem Letopisu LR Slovenije 1953, str. 69.

mena, soržice, ovsa, prosa ipd) je padal v primeri s predvojnimi volumnom. Ta razvoj je šel popolnoma vzporedno z vsedržavnim propadanjem poljedelske proizvodnje (1). Statistika pa kaže na porast pridelka krompirja, zelja, čebule in paradižnikov. Po uradnih podatkih se je površina, na kateri sadijo krompir, zmanjšala za 21% v dobi 1939 do 1952, toda pridelek se je povečal za preko 180% v istem razdobju, ker se je donosnost več kot podvojila. Isto velja več ali manj tudi za zelje in čebulo.

Precej obdelovalne površine so trčili z raznimi poizkusi. Tako so n. pr. leta 1949 v večjem obsegu začeli gojiti sladkorno peso in sicer na 1.080,9 ha. Dve leti pozneje, leta 1951, pa so to površino zmanjšali na 364 ha. Poizkus se ni obnesel; poleg tega pa je lakota prisilila načrtovalce k drugim kulturam.

Okoliščine, ki so vplivale na padec kmetijske proizvodnje.

Gospodarski in partijski teoretiki so mislili, da je mogoče kmeta prisiliti, da bo pridelal tisto, kar bo država hotela; dajal državi vse, kar bo hotela; se odrekel svoji zemlji in proizvodnim sredstvom, ki si jih je pridobil; ob vsem tem pa dvigal proizvodnjo nad nivo, ki ga je dosegel v dobi svobodnega gospodarstva. Kmet naj bi prišel v klešče raznih administrativnih, gospodarskih, političnih, partijskih in policijskih "mer" in se tako podredil partijskim načrtom industrializacije države s pomočjo skrajne eksploatacije kmetijskega prebivalstva (2).

Tak prijem kmetijske politike je doživel popolen neuspeh, ki ga sedaj javno priznava (3). Inž. R. Turk priznava, da je treba prišteti med vzroke zaostalosti kmetijstva pri nas tudi ekonomske ukrepe, iz tako imenovane dobe administrativnega upravljanja gospodarstva (4). Kmetu so hoteli vse zveti, a nič dati. Tako so se njegove zaloge izčepale; posebno pa se je izčepala njegova dobra volja do dela in do vključenja v narodno proizvodnjo, kroženje dobrin preko tržnega menjavanja proizvodov. Povzročili so, da se je kmet vse bolj in bolj vračal k naravnemu gospodarstvu, ker je hitro uvidel, da ga pri menjavanju proizvodov preko socialističnega trgovskega omrežja vedno bolj eksploatirajo.

Politika cen kmetijskih pridelkov.

Vse od 1945 je bilo politika cen tako uravnavana, da so bile cene kmetijskih pridelkov

čim nižje v primeri s cenami industrijskih proizvodov. Tako naj bi kmetje finansirali industrializacijo. Relativno visoke cene industrijskih potrošnih dobrin naj bi kmeta prisilile, da bi povečal svoj pridelek in s tem vzdržal svoj predvojni življenjski standard. Tako bi mestno in delavsko prebivalstvo dobivalo dovoljno količino pridelkov z dežele po nizkih cenah. Industrijske proizvode je proizvajala le država in je lahko postavila cene, kakršne je hotela.

Ker sistem enotnih odkupnih cen ni imel zadostnega učinka na proizvodnjo in razdelitev kmetijskih pridelkov, je država kmalu začela uvajati sistem cen na različnih nivojih. Poleg planiranih cen se je vse tja do leta 1951 — ko je država začela pripuščati vpliv trga na cene — razvijal svoboden trg in na njem tržne cene. Država ni mogla tega ilegalnega trga (črne borze) odstraniti, ampak se je sama pojavila na njem z namenom, da s ponudbo nekaterih artiklov po malo nižjih cenah, zaustavi nagel porast cen.

Za ponazoritev pororcev med odkupnimi cenami, ki jih je država določila za odkup (obvezen) kmetijskih pridelkov in pa med cenami, ki so se za te pridelke formirale na svobodnem trgu, naj bo primerjava cen pšenice v LR Sloveniji. Prva kolona (I) predstavlja povprečne tržne cene, torej cene, kakršne so se gibale na nivoju ponudbe in povpraševanja. Njih visok nivo ponazarja velike potrebe v primeri s ponudbo. Druga kolona (II) pa navaja odkupne cene za pšenico, kakršno

(1) Povprečna letna proizvodnja žita v letih 1935-1939 v celi Jugoslaviji je bila 8.108.000 ton, medtem ko je bilo povprečje žitnega pridelka v dobi 1947-1953 le 6.502.000 ton. (Milan Pogačnik: Ekonomske cene žitaric po statističnih podatkih o njihovi predvojni in povojni proizvodnji v Jugoslaviji. Slovenski Poročevalec 1955, št. 164). Proizvodnja je torej padla v povprečju za 20% v istem razdobju, ko je prebivalstvo porastlo za 1.197.000 (Ekspoze S. Vukmanovića-Tempa v Narodni Skupščini 8. marca 1954).

(2) Partijsko politiko na vasi je rezumiral Ed. Kardelj na drugem plenumu CK KPJ 28. januarja 1949. Cfr. Edvard Kardelj: Problemi naše socialističke izgradnje. Knjiga I: Državna i privredna izgradnja (Beograd 1954), str. 328-9.

(3) Cfr. Dr. Stjepan Lovrenović: Poljoprivredni razvitak FNRJ (Beograd 1954), str. 113-120.

(4) Inž. Rudolf Turk: Predlog orientacijskega programa pospeševanja kmetijstva FLRJ. Ekonomska revija 1953, št. 3-4, str. 142.

so kmetje dobili pri obveznem odstopu pšenice raznim socialističnim odkupnim podjetjem ¹⁾:

	I	II
	29 din kg	3.85 din kg
1945	29 " "	3.85 " "
1946	30 " "	3.85 " "
1947	45 " "	3.30 " "
1948	53 " "	4.12 " "
1949	64 " "	4.12 " "
1950	88 " "	4.12 " "

Pozneje je bila dopuščena svoboda tržnih cen z ozirom na kmetijske pridelke, vsaj v načelu in za večji del pridelkov. Industrijski izdelki pa so prav tako prišli na formalno svobodni trg in šele tam dobili pravo ceno, ki pa je bila vsaj indirektno določena od državne davčne, investicijske in kreditne politike. Odnosi med cenami so bili stalno takšni, da so bili v škodo cenam kmetijskih proizvodov. V terminologiji komunističnih ekonomov se tak položaj izrazi s "škarjami cen". Škarje cen so bile vedno odprte tako, da so bili industrijski proizvodi precenjeni v razmerju do cen kmetijskih pridelkov. Tega dolgo časa, vsaj tja do leta 1950, ni nihče hotel pripoznati. Po tem letu pa so nekateri ekonomisti pripustili verjetnost delnega oškodovanja kmetijstva s politiko cen ⁽²⁾

Ta položaj z ozirom na relativne cene kmetijskih proizvodov je ostal v bistvu nespremenjen do danes. Vojvodinski kmet je dobil 1938 za 4.2 kg pšenice meter domačega platna; leta 1954 pa je moral dati 8.2 kg pšenice za meter platna. Po Statističnem letopisu za l. 1954 je bil indeks odkupnih cen žita v letu 1954 (1938—100) 1550, medtem ko je bil indeks industrijskega blaga, kakršnega kmet potrebuje, 1720 ⁽³⁾. Taka politika in mahinacija s cenami je dosegla statističen rezultat, da je narodni dohodek kmetijstva v primeri z industrijo in ostalimi nekmetijskimi proizvodnimi sektorji tako zelo padel po drugi svetovni vojni.

"Narodni dohodek na eno zaposleno osebo v kmetijstvu znaša v povprečju ca 10 do 11 tisoč dinarjev, dočim znaša v industriji 108 tisoč dinarjev. Ta disproporc jasno kaže, da je produktivnost kmetijstva v primeri z industrijo izredno nizka. To je osnova tako imenovanih škarij v kmetijstvu, ki se v bistvu ne dajo odpraviti z nobeno politiko cen" ⁽⁴⁾. Po komunistični teoriji je možno doseči večjo produktivnost kmetijstva le "v končni liniji (torej) s splošno socialistično rekonstrukcijo kmetijstva". Pogoj zboljšanja kmetijstva je

industrializacija. Vendar je precej lahko uvideti, da povečana industrijska proizvodnja ne more kmetu veliko koristiti, če so pa njegovi pridelki v primeri z industrijskimi proizvodi podcenjeni in mu torej ves gospodarski oz. tržni sistem preko cen onemogočuje, da bi si nabavil potrebne industrijske proizvode in tako mogel povečati pridelek.

Delež kmetov v narodnem dohodku LR Slovenije je padel od 30% v letu 1939 na 17% v letu 1948. Družbeni plan za leto 1954 je predvideval vrednost skupnega družbenega proizvoda 100.882 din na prebivalca LR Slovenije, medtem ko bi bil kmečki družbeni proizvod na prebivalca le 41.000 dinarjev ⁽⁵⁾. Leta 1951 je bila dobra letina. Vrednost kmetijske proizvodnje po tržnih cenah je bila 16.2% družbene proizvodnje. Naslednjega leta, 1952, je bil narodni dohodek v kmetijstvu 14.1% celotnega narodnega dohodka, oziroma vrednost kmetijske proizvodnje je bila 11.13% vrednosti celotne narodne proizvodnje v tem letu ⁽⁶⁾. Poljedelska proizvodnja v letu 1953 je bila za 33% višja kot v letu 1952, toda cene so padle tako močno, da je bila vrednost za 2% pod vrednostjo proizvodnje 1952. Kmetijska proizvodnja pa je bila v letu 1953 pod proizvodnjo prejšnjega leta. Toda cene so poskočile in tako je bila vrednost proizvodnje 1953 za okoli 300 milijonov din večja kot pa v prejšnjem letu ⁽⁷⁾.

Čeprav so danes priznali napake pri oškodovanju kmeta preko politike cen, vendar še ni prišlo do nobene bistvene spremembe v tem oziru v gospodarski politiki vlade. Vsekakor pa je zanimiv citat iz zveznega Predloga

⁽¹⁾ Jože Žižek: Od diktiranih do ekonomskih cen kmetijskih pridelkov. Ljudska Pravica, 1. sept. 1951, str. 8.

⁽²⁾ Cfr. Dr. Silva Exel: Cene kmetijskih proizvodov v povojnih letih in položaj kmetijskega proizvajalca v blagovni menjavi. Ekonomska revija 1952, št. 1-2, str. 28-50; A. Preinfalk: Nekaj o škarjah cen. Ljudska Pravica 1952 (5. januarja).

⁽³⁾ Milan Pogačnik: Ekonomske cene žita ric po statističnih podatkih o njihovi predvojni in povojni proizvodnji v Jugoslaviji. Slovenski Poročevalac 1955, št. 164.

⁽⁴⁾ Miha Marinko: Politično poročilo na II. kongresu KPS (1949).

⁽⁵⁾ Dr. Vekoslav Povh: Nekaj značilnosti iz gospodarske dejavnosti v LR Sloveniji v letu 1953. Ekonomska revija 1954, št. 1, str. 63.

⁽⁶⁾ Gospodarski koledar 1955, str. 67.

⁽⁷⁾ Dr. Vekoslav Povh, o. c., str. 62-63

orientacijskega programa pospeševanja kmetijstva FLR Jugoslavije, ki ga navaja v svojem članku inž. Turk: "Pri ocenjevanju razmerja med cenami kmetijskih in industrijskih proizvodov je potrebno preprečiti, da bi to razmerje ustavilo kmeta na ravni naravnih proizvodnje, za kar obstaja nevarnost, ako bi današnje škarje še dalje ostale. Treba je vsklajevati cene kmetijskih proizvodov tako, da bo kmetu — blagovnemu proizvajalcu omogočena ne samo enostavna reprodukcija, temveč tudi akumulacija..." (1).

Davčna politika.

Nadaljnji važen problem pri presojanju pad-

	(I)	(II)	(II/I)
anketirano gospodarstvo št. *	126	127	128
	127	128	129
	128	129	151
	129	151	152
	151	152	153
	152	153	154
	153	154	155
	9.000 din	2.500 din	27.8%
	35.700 "	31.500 "	88.2%
	33.000 "	12.200 "	37.0%
	65.100 "	24.300 "	37.3%
	1.100 "	2.200 "	200.0%
	28.700 "	25.400 "	88.5%
	20.600 "	10.500 "	51.0%
	37.300 "	8.000 "	21.4%
	66.600 "	33.000 "	49.5%

Verjetno so povzročile veliko neenakomernost v davčni obremenitvi tudi ocenitve denarnega dohodka kmetijskih gospodarstev. Poleg tehničnih pomanjkljivosti pri presoji dejanskega dohodka posameznih gospodarstev je politični moment imel gotovo veliko vlogo pri določevanju višine dohodnine. V povprečju je davek odvzel več kot polovico čistega denar-

ca kmetijske proizvodnje v povojnih letih je vsekakor davčna politika. Le — ta se je precej menjavala, toda v bistvu je vedno ostala veliko breme kmeta in obenem popolna zapreka za kakršnekoli investicije v privatnem kmečkem gospodarstvu. V prvi dobi gospodarskega načrtovanja je bil morda davek in natura, v obliki obveznih dajatev, najhujši davek. Ko so tega v glavnem odpravili, pa je dohodnina, poleg škarij cen, odvzela kmetu denarni dohodek in mu tako preprečevala ne samo investicije, ampak celo enostavno reprodukcijo.

Anketa, izvršena v Beli Krajini, je pokazala sledečo davčno obremenitev kmetij (2):

nega dohodka kmetov. Omenjenim devetim gospodarstvom je torej ostalo skupaj okoli 147.500 dinarjev, iz katerega naj bi si nakupili semena, živino, orodje, špecerijsko blago, obleko in obutev. Za primerjavo naj služi nekaj cen industrijskih pridelkov, ki jih kmet vedno potrebuje (3):

	1954				
	marec	april	maj	junij	julij
enobrazdni plug ravnjač	12.265 din	13.755	14.646	13.604	11.121
vinogradniška hrbtna škropilnica	7.160 "	7.532	8.969	8.632	7.266
delo za moško volneno obleko	2.394 "	2.395	2.414	2.414	2.397
moška srajca iz desiniranega cefirja	1.037 "	1.134	1.131	1.143	1.147

Davek na dohodek kmetijskega prebivalstva je bil v L. R. Sloveniji relativno najvišje postavljen. Po enih podatkih je bil načrt, da bi morali v letu 1954 nabrati 30.522.600.000 din kmečke dohodnine; po drugih pa je bil cilj 32.192 milijonov dinarjev za celo FLR Jugoslavijo. V prvem slučaju naj bi L. R. Slovenija prispevala 3.154 milijonov dinarjev dohodnine ali okoli 10.3% vsedržavnega plana. V drugem primeru 3.240 milijonov dinarjev in torej tudi nekaj več kot 10%. To je precej visok odstotek obveznosti, če pomislimo, da ima L. R. Slovenija le 6.9% kmečke površine

FLR Jugoslavije in le 3.8% vse orne površine v državi.

Seveda v takih pogojih kmet nikakor ni mogel želeči, kaj šele uresničiti večje proiz-

(1) Inž. Rudolf Turk: Predlog orientacijskega programa pospeševanja kmetijstva FLR. *Ekonomski revija* 1953, št. 3-4, str. 142.

(2) Filip Uratnik: Nekaj statističnih ilustracij k problematiki žitnega tržišča v predvojni in v povojni Jugoslaviji. *Ekonomski revija* 1954, št. 4, str. 347.

(3) Mesečni statistični pregled LR Slovenije.

vodnosti in tako povečati kmetijski pridelek. Zato vidi F. Uratnik potrebo reforme in nakazuje smer, v katero bi se morala obrniti nova ekonomska politika glede kmetijstva: "Od skrbnejše prilagoditve davčnih olajšav in kreditov za kmete, ki bi investirali v proizvodnjo in večali proizvodnjo, je pričakovati koristnih učinkov v smeri stimulacije k večji tržni proizvodnji kmečkih pridelkov in tudi žit... Ugodni učinki teh ukrepov bi se pokazali v obliki večjega hektarskega donosa in ponovne vključitve opuščenih površin v proizvodni proces — torej med procesom, ki bi trajal daljšo dobo" (1).

Poleg vsega omenjenega je treba tudi upoštevati, da je slovensko kmetijstvo ne samo brez potrebnih investicijskih sredstev, temveč tudi brez potrebne delovne živine. Sedaj je v L. R. Sloveniji 77.5% kmečkih gospodarstev brez konj in 11.46% kmečkih gospodarstev, ki ima le enega konja; 8.6% gospodarstev ima dva konja ter 2.1% jih ima po tri. Vendar tudi število goveje živine pada in se je zmanjšalo od 1949 do 1951 za okoli 20%. Glavni, ali vsaj eden glavnih vzrokov je bilo pomanjkanje krmnih rastlin, potreba po izvozu zaradi zmanjšanja kmetijske proizvodnje ter povečanje potreb po uvozu živil.

Leta 1952 je bilo poleg 52.667 delovnih konj 46.003 volov in 85.395 delovnih krav. Skupaj je bilo 184.000 glav delovne živine. Ker je bilo v L. R. Sloveniji skoraj 149.000 kmečkih gospodarstev, je razvidno, da bi se morala velika večina zadovoljiti z eno glavo delovne živine, če bi hoteli razdeliti celotno število živali čimbolj enakomerno med posamezna kmečka gospodarstva. Konji ne predstavljajo niti tretjine vse vprežne živine v L. R. Sloveniji. Goveda tvorijo okoli 68% vse vprežne živine, kar dokazuje primitivnost našega kmetijstva. Posebno velik odstotek krav (46.4%) je presenetljiv in dokazuje zelo zastarelo in nazadnjaško živinorejo in obdelovanje zemlje (2).

Da bi bila slika o razvoju in položaju kmetijstva v L. R. Sloveniji bolj natančna in jasna, bi bilo treba vsaj na kratko obdelati obvezne oddaje kmetijskih pridelkov ter državno politiko glede na ustanavljanje kmečkih obdelovalnih zadrug. Vendar bi nas ta dva problema zapeljala predaleč, ker bi bilo treba pregledati ne samo politično ščitenje zadružništva, ampak tudi vse investicije, ki jih je država vlagala v kmečke obdelovalne

zadruge. Država jim je dajala kredite, tehnično opremo itd., medtem ko so bila privatna kmetijska gospodarstva samo obremenjena z dajatvami in z davki. Kljub temu pa so kolhozi (kmečke obdelovalne zadruge) doživele ne samo psihološki in tehniški polom, temveč tudi finančnega ob vsem državnem subvencioniranju.

Gozdarstvo.

Par besedi je treba reči tudi o gozdarstvu, ki je nekdanj pomenilo naš največji kmetijsko-gospodarski obrat, saj je gozd bil dolgo dobo največje naravno bogastvo Slovenije. Da temu ni več tako, so poskrbeli komunistični gospodarstveniki. Ambiciozni partijski ekonomisti so takoj ob nastopu svoje kariere potrebovali denar in so ga poiskali tam, kjer so ga pač najlaže in najhitreje dobili. Zato so izvažali, kar so mogli doseči. "Lahko dostopni gozdovi Slovenije so morali tudi dati svoj obolus in zato je bilo..." (3), da so se viri za petletko dobivali iz izkupička pri izvažanju slovenskega lesa. Potrebovali so les za "obnovo" kot direktno in indirektno sredstvo obnove in industrializacije. Žagarske kapacitete Slovenije so se povečale na 1,500 tisoč m³ hlodovine, a maksimalna zmogljivost naših gozdov je bila le 900 tisoč m³!

V letih 1947-1951 so posekali nad 30 milijonov m³ ali okoli šest milijonov m³ letno. Prirastek je bil v začetku tega sekanja okoli 2,7 milijonov m³, proti koncu petletke pa še okoli 2,1 mil. m³. Danes že priznavajo, da so najbolj ropali slovenske gozdove. "Vendar so pa bili najbolj obremenjeni slovenski gozdovi, ker so laže dostopni in ker imamo relativno več iglavcev. Od celotnega planskega poseka v teh letih je odpadlo na L. R. Slovenijo nad 16 milijonov m³ ali 26% od FLR Jugoslavije, čeprav imamo po površini le 9%, po lesni zalogi pa 12% od celotne količine." Najhujše sekanje je bilo 1949. leta. Razžagali so 1.630.000 m³ hlodovine, letni etat po današnji zmogljivosti gozdov L. R. Slovenije pa je le 540 tisoč m³.

(1) Filip Uratnik, o. c., str. 348.

(2) Odstotki so izračunani na podlagi statistik objavljenih v Statistični Letopis Ljudske Republike Slovenije 1953. Število traktorjev v L. R. Sloveniji je zelo majhno, saj je bilo 1952. leta le okoli 262 traktorjev vseh vrst kar je nekaj več kot 3% traktorjev, kolikor jih ima FLR Jugoslavija.

(3) Gospodarski Vestnik šte. 44 (4. junija 1955).

Sečnja po republikah v obdobju 1947 do 1951 po intenzivnosti poseganja v lesno maso, zalogo v gozdovih, izražena v procentih, daje sledečo sliko: L. R. Slovenija 37.0%, L. R. Hrvatska 22.6%, L. R. Bosna in Hercegovina 15.6%, L. R. Srbija 14.6, L. R. Črna

gora 6.0% in L. R. Makedonija 4.2%. V tej primerjavi se jasno vidi, kako strašno škodo so delali prav v slovenskih gozdovih. Podrobnejši podatki o sečnji v slovenskih gozdovih dajejo sledečo sliko: (prirastek 1953—100). Sečnja gozdov v primeri s prirastkom 1953

	1947	1949	1952	1953
državni gozdovi	257	384	191	99
nedržavni gozdovi	280	286	224	218
Skupno (povprečje)	270	312	212	174 (1)

Položaj je sedaj tak, da L. R. Sloveniji zmanjkuje lesa. Najprej mora izvršiti "svoje obveznosti" glede dostavljanja količin lesa drugim republikam, predno more kriti svoje potrebe. Tovarna celuloze in rotacijskega papirja v Videm-Krškem ima težave pri nabavi potrebnih količin lesa. Zato sedaj raje razvijajo celuložno industrijo v Bosni, tovarno umetnih vlaken pa so namestili v Loznico ob Drini (L. R. Srbiji), ki naj bi dobivala surovine iz bosanskih in črnogorskih gozdov.

Industrializacija.

Motto komunističnega gospodarstva v Jugoslaviji — kot povsod drugje po svetu — je bila industrializacija dežele in dvig prebivalstva iz zaostalosti s pomočjo razširitve delavskega industrijskega proletariata.

je državni sektor zajel	40.2%	zaposlenega osebja,
sekvestrirani sektor pa	41.3%	" "
a privatni sektor obdržal	18.5%	" "

Decembra 1946 je sledila druga etapa socializacije, ki je spravila pod državno roko "zavezniški in nevtralni" kapital. Zajela je vsa

državni sektor obsegal že	92.2%	zaposlenega osebja,
sekvestrirani sektor le še	0.9%	" "
privatni sektor pa	6.9%	" "

Preostanek nedržavnega kapitala v industriji je zasegla aprilaska nacionalizacija leta 1948. Tedaj je državni sektor dobil skoraj vse v svoje roke (99.3%). Privatni sektor je obdržal še 0.7% vsega zaposlenega osebja. Tako je vsa industrijska proizvodnja bila direktno odvisna od državnega vodstva in planske komisije.

Petletni plan 1947-1951, nato pa družbeni plani za posamezna leta so nakazovali želje

Leta 1954 je bilo v L. R. Sloveniji registriranih 487 industrijskih podjetij. Toda večina tega števila podjetij so pravzaprav obrtni obrati, ki jih pa v Jugoslaviji prištevajo industriji. Podjetja, ki imajo do 250 delavcev predstavljajo 75.8% vseh industrijskih podjetij; podjetja, ki imajo od 250 do 500 delavcev imajo 10.9%; preostala podjetja, imajoča več kot 500 delavcev zaposlenih so s 13.3% v veliki manjšini (2). Državna podjetja so se razvila iz treh intervencij države v postopni socializaciji.

Prvo etapo tvori konfiskacija imovine "narodnih izdajalcev" na osnovi "sodnih obsodb" v poletju 1945. Imenujejo jo njeni avtorji in njeni uradni zagovorniki "patriotično nacionalizacijo". Ko so jo dovršili,

sekvestrirana podjetja, to je 17% vsega v industriji investiranega kapitala. Ob zaključitvi te socializacije je

oblastnikov, kako voditi industrijski razvoj L. R. Slovenije.

Danes pravijo, da se uspeh industrializacije lahko vidi v sledečem indeksu proizvodnje:

(1) Dr. Vekoslav Povh: Nekaj značilnosti iz gospodarske dejavnosti v L. R. Sloveniji v letu 1953. Ekonomska revija 1954, št. 1. str. 64.

(2) Gospodarski Vestnik, šte. 36, 7. maja 1955.

	1947	1954
proizvodnja sredstev za delo	100	332
proizvodnja reprodukcijskega materiala	100	166
proizvodnja blaga za široko potrošnjo	100	148

Glavni poudarek v vsej tej dobi je bila gradnja bazične industrije. Zato je v tem času 70 do 80% vseh investicij v industriji L. R. Slovenije šlo v hidrogradnje, strojogradnjo, črno in barvasto metalurgijo. Leta 1947 je bila proizvodnja že za več kot 20% višja kot pa v letu 1939. Zato je indeks industrijske proizvodnje leta 1954 več kot 120% nad proizvodnjo predvojne dobe (1939). Posebno visok skok proizvodnje je bil dosežen zadnji dve leti (1953 in 1954), kajti popreje je tri leta proizvodnja nazadovala v primeri z viškom v letu 1949.

V tej dobi so gradili hidroelektrarne: Mariborski otok, Dravograd, Vuzenica, Savica, Moste, Medvode in Vuhred. Nobena od teh elektrarn še ni gotova. Že vso dobo se ukvarjajo z razširitvijo termocentrale v Šoštanju. Vsa ta dela so v glavnem že začeli graditi Nemci med zadnjo okupacijo. Ker so elektrarne šele napol zgrajene, je seveda precejšnje pomanjkanje elektrike za podjetja, ki so vezana na zgraditev hidroenergetskega sistema v Podravju in v Posavju. Ker so Nemci začeli graditi tovarno aluminija in glinice v Strnišču pri Ptujju, so morali istočasno začeti dela na dravskih elektrarnah. Novi komunistični oblastniki niso dovršili ne enega ne drugega programa. V kolikor bi nova, napol dograjena tovarna aluminija in glinice v Strnišču mogla proizvajati, je ovirana zaradi pomanjkanja toka. Prav tako more biti v obratu le po nekaj mesecev na leto novo zgrajeni električni plavž v Štorah.

Problem hidrocentral je posebno važen sedaj, ko se premogovne zaloge Slovenije hitro praznijo. Ostane le še velenjski rudnik lignita. Ta rudnik pa je precej oviran v razširitvi prav zaradi nevarnosti, da ga zalije voda.

Nafta, ki so jo črpali, oziroma pripravljali črpanje med vojno Madžari in Nemci na polju pri Dolnji Lendavi, pride do ca 45 tisoč ton letne proizvodnje. Ta količina predstavlja nekako 20% sedanjih potreb L. R. Slovenije po surovi nafti.

Med podjetji, ki izdelujejo razne strojne naprave, stoji na prvem mestu Litostroj. Leta naj bi bil nekaka odškodnina Slovincem za to, kar so Hrvati dobili s "Prvomajsko"

in z "Rade Končarjem", Srbi pa z "Lola Ribarjem". To je pravzaprav edina tovarna, ki je bila prav na novo ustanovljena in zgrajena. Tovarna metalnih konstrukcij v Mariboru je le razširitev predvojnega podjetja. Strojne Tovarne v Trbovljah pa so tudi razširitev rudniških mehaničnih delavnic. Tovarna avtomobilov v Mariboru se je razvila iz nemške tovarne za izdelavo delov letalskih motorjev. Po vojni so tam montirali UNRRA avtomobile in popravljali razne vojaške kamione. Tovarna je dobila takoj srbsko konkurenco tovarne na Rakovici; pozneje so pa Srbi s pomočjo zvezne vlade začeli graditi novo tovarno avtomobilov v Priboju na Limu (FAP). Tam izdelujejo kamione in avtobuse. Tovarna Crvena Zvezda v Kragujevcu pa je začela s produkcijo osebnih, reševalnih in gasilskih avtomobilov in avtobusov. Tovarni sta kupili licence od Sauer-Werke in od Fiata.

Železarstvo so oskrbeli z novo valjarno pločevine na Javorniku in pa z električnim plavžem v Štorah.

Elektroindustrija je pridobila tovarno Iskra za precizno mehaniko in za razne električne merilne aparate. Tovarna se je razvila iz nemške tovarne za izdelke v službi aviacije. Manj tovarniško in bolj obrtniško pa izgledata podjetji "Tela" in "Telekomunikacije" v okolici Ljubljana.

Tovarna koles "Rog", ki so jo namestili v usnjarni "Indusa" (bivša Pollakova tovarna) in Tovarna pisalnih strojev šele poskušata svojo srečo; vrednost njihovih proizvodov ne more še konkurirati tujim proizvodom, saj ima posebno kolesarska industrija močno konkurenco v srbski tovarni koles v Subotici.

Druge stroke so malo napredovale. Papirna industrija izrablja do skrajnosti stare stroje. Kar je novega, to bo šele nova tovarna rotacijskega papirja v Vidmu. Kemična industrija je nekaj napredovala kar se tiče proizvodnje barv. Proizvodnja kleja je nazadovala. Cementna industrija je povečala svoj volumen le na račun močnejšega izrabljanja kapacitete naših dveh cementnih tovaren.

Tekstilna je zabeležila le delen napredek v nekaterih sektorjih, drugi pa so nazadovali.

Kapaciteta grafične industrije je močno nazadovala, ker so demontirali nekatere tiskarne in odpeljali na jug (1). Prav tako je nazadovala tobačna industrija; lesna industrija živi v precejšnji krizi, kakor tudi živilska, ki daleč zaostaja za potrebami potrošnikov. Razen par podjetij bazične industrije velja za podjetja ostalih industrijskih panog, ki jih je komunistična Jugoslavija prejela, oziroma zapolnila njihovim graditeljem: "Njihova strojna oprema je tehnično precej zastarela in iztrošena, ker podjetja niso po vojni zaradi odvajanja amortizacijskih skladov skrbela za potrebe enostavne reprodukcije" (2). Ob znižanju kapacitet in zaradi izrabljanja opreme, so pa povečali zaposlenost, da so držali proizvodnjo. Tako vidimo, da je kapaciteta grafične industrije v povojni dobi padla v primeri z letom 1939 za 39%, medtem ko se je zaposlenost v grafični industriji povečala za 47% v isti dobi.

Na ta način so vpregli v proizvodnjo nove tisoče delavcev ter dosegli, da je proizvodnost močno padla. Zato je leta 1954 bilo v industriji zaposlenih 70% več ljudi, kot jih je pa bilo l. 1939, toda vsi skupaj slabše živijo, ker se vrednost proizvodnje ni proporcionalno dvignila. Bolje rečeno, proizvodnja potrošnih dobrin, ki je končni cilj vsake proizvodnje, se je relativno zmanjšala. Kaj pomaga delavcem, če gradijo piramide in sfinge, če pa nimajo kruha, stanovanja in obleke. Vrednost piramid v količini vložnega dela, materiala in kapitala lahko poveča vrednost narodne proizvodnje, toda korist od njih je majhna, oziroma nična za izmzgana skeleta suženjskih delavcev. Kaj pomaga danes Slovencem, če morajo žrtvovati vse, da država plodove njihovega dela vlaga v nedovršene in propadajoče industrijske objekte, v rast in širitev parazitske armade, v razna quasi industrijska podjetja po naseljih jugoslovanskega Balkana?

Narodni dohodek in investicije.

Tako pridemo do tistega problema, ki je pravzaprav eden od osrednjih elementov gospodarskega razvoja vsake gospodarske skupnosti. To kar narodna ali državna skupnost proizvede v teku enega leta, imenujemo bruto narodni proizvod. To je tržna vrednost vseh končnih proizvodov in služnosti; v tej vsoti je vključena tudi amortizacija ali obnova v proizvodnem procesu izrabljenih proizvodnih

sredstev. Če to odštejemo, dobimo narodni dohodek, ki je v bistvu dohodek faktorjev proizvodnje. Narodni dohodek se potem razdeli preko sistema cen, plač, davkov, itd v fond potrošnje in v fond investicij. Od te razdelitve je odvisen nivo bodočega narodnega dohodka: gospodarstvo se lahko razvija, lahko stagnira ali pa celo nazaduje.

V slučaju sedanje L. R. Slovenije prihaja tu vmes še eno drugo vprašanje, ki še bolj komplicira in otežuje razdelitev narodnega dohodka med potrošnjo in investicijami. V L. R. Sloveniji se namreč narodni dohodek deli: v potrošnjo v L. R. Sloveniji, v potrošnjo in investicije v ostalih republikah FLR. Jugoslavije in v investicije v L. R. Sloveniji. Slovenija mora odvajati tisti del narodnega dohodka, kolikršnega določi zvezna vlada. Ostanek pa lahko porabi vlada L. R. Slovenije in prebivalstvo. Zato so razvili nekako teorijo o potrebi črpanja sredstev v L. R. Sloveniji in o subvencioniranju jugoslovanskega, neslovenskega juga. "Gospodarstvo L. R. Slovenije je del gospodarstva FLR. Jugoslavije in se mora razvijati v skladu s potrebami vse države..." (3). "Povsem jasno je, da je L. R. Slovenija s svojim večjim narodnim dohodkom, s svojo višjo produktivnostjo dela dolžna, da preko vsedržavne akumulacije in njene razdelitve pomaga graditi zaostale republike" (4). Tak sistem je neka posebna sreča za bodočnost slovenskega naroda (4). To, kar je proizvedeno v L. R. Sloveniji, ni last

(1) "Kapacitete grafične industrije so se po vojni zaradi dislokacije strojnega parka znižale za 39%..." Gospodarski Vestnik šte. 36, 1955.

(2) Gospodarski Vestnik šte. 36, 1955.

(3) Dr. Vekoslav Povh: Nekaj značilnosti iz gospodarske dejavnosti v L. R. Sloveniji v letu 1953. Ekonomska Revija 1954, št. 1, str. 76.

(4) Boris Kidrič: Referat na V. Kongresu KPJ o graditvi socialistične ekonomike FLRJ.

(5) "...edino v okviru te nove Titove Jugoslavije si je mogel slovenski narod prvič v svoji zgodovini priboriti svojo resnično samostojnost, neodvisnost, enakopravnost... svojo resnično samostojno, narodno, ljudsko "oblast". "Treba je bilo definitivno prekiniti vsako kontinuiteto s starim žandarjskim aparatom...; imamo za izvrševanje teh nalog zelo malo zgledov in primerov v preteklosti, oziroma v drugih deželah današnjega sveta..." Govor S. Krajgherja v Ajdovščini ob desetletnici ljudske oblasti. Cfr. Slovenski Poročevalec šte. 103 (6. maja 1955).

njenih prebivalcev, ampak je last FLR. Jugoslavije; z dohodki razpolaga Beograd. "Sredstva, ki se ustvarjajo v razvitejših področjih, so družbena sredstva, in razumljivo je, da jih je treba usmerjati po potrebah celotne skupnosti" (1).

Tako se torej slovenski narodni dohodek deli najprej na delež, ki si ga vzame Beograd in na delež, ki ostane v Ljubljani. Delež, ki ostane v Ljubljani pa politična oblast razdeli med investicije, na dohodek partijskih in birokratskih uslužbencev in na dohodek pridobitnega prebivalstva. Zvezna vlada si jemlje svoj delež, kakršnega si pač sama določi na razne načine. Ponajveč ga je jemala v obliki raznih davkov; prometni davek, davek na dobiček, davek na osnovna sredstva itd. Nekaj časa pa je odvajala ta sredstva v obliki akumulacijskih koeficientov.

Presežek dela se bo uporabil za:

prometni davek	38.624 milijonov din
obresti od osnovnih sredstev	8.468 " "
obresti od obratnih sredstev	6.421 " "
prispevek za socialno zavarovanje	12.000 " "
zemljarina, investicije in rezervni skladi trgovine in gostinstva	pod milijardo "
dobiček	63.000 " "
Razdelitev dobička bo sledeča:	
zvezni davek	30.612 milijonov din
obvezni skladi	27.770 " "
preostanek dobijo republika, okraji, občine	

Iz celotnega presežka dela dobijo okraji, občine in republika:

8.790 milijonov din: preostanek dobička in davek na dohodek svobodnih kmečkih gospodarstev (3.331 milijonov din) (2)

27.770 milijonov din.

36.560 milijonov dinarjev.

Od te vsote je treba izročiti zvezni vladi 6.750 milijonov dinarjev za pomoč gospodarsko zaostajajočim področjem. Zvezni predpis določa, da morajo republike plačati 25% od

17.000 dinarjev presežajočih dohodkov na glavo prebivalca republike.

Dejansko ostane javnim upravnim oblastem L. R. Slovenije le 29.810 milijonov din. Od te vsote odpade

16.800 milijonov din na proračune in investicije,

13.100 " " na samostojno razpolaganje podjetij.

Računati je treba tudi, da bodo zasebniki mogli obdržati okoli 6 milijard presežka dela njihovih aktivnosti.

Tako ostane

javnim oblastem	21.8%	presežka dela LRS
zasebnikom	4.4%	" " "
socialnemu zavar.	8.7%	" " "

(1) Svetozar Vukmanović-Tempo: Ekonomski problemi Jugoslavije. (Ekspoze v Zvezni ljudski skupščini, 27. decembra 1954). Ljubljana, Cankarjeva založba, str. 86.

(2) Računajo, da bo kmet zaslužil, oziroma dobil od prodaje 13.800 milijonov. Davek naj bi bil torej 24.1% denarnega dohodka.

Če bi vsi skladi socialnega zavarovanja ostali v L. R. Sloveniji, potem bi L. R. Slovenija razpolagala s 34.9% presežnega dela, ustvarjenega na njenem ozemlju, z ostalimi 65.1% pa naj bi razpolagala zvezna vlada. V najboljšem slučaju naj bi ostalo Ljubljani 47.810 milijonov dinarjev, v Beograd pa naj

1939	1947	1948	1949
17.000	22.407	28.683	31.855
100	131.8	168.7	187.4

Narodni dohodek je računán do leta 1950 v planiranih, v vezanih cenah. Za leto 1951 in naslednja leta pa tvorijo bazo za računanja tekoče cene. Koncem leta 1951 so šestkratno zmanjšali vrednost dinarja v razmerju do zla- ta in do dolarja, kar so napravili na podlagi svojih teoretičnih računskih operacij; zato je kljub devalvaciji dinar ostal precenjen z ozirom na dejansko kupno moč, ki je bila že ob devalvaciji pod novo določeno pariteto. Če primerjamo nominalno rast narodnega dohodka s cenami potrošnih dobrin na drobno, po- tem vidimo, da so številke precej napihnjene. Seveda pride tu do novega vprašanja in sicer do razmerja med cenami potrošnih dobrin, ki so na prodaj za potrošnike in cenami pro- izvodnih ali kapitalnih dobrin, ki niso na tr- gu za zasebnike, ampak le za družbene pro- izvodne enote.

Cene potrošnih dobrin so tako nastavljene, da se preko njih finansira tudi kapitalna

1939	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
1.7	3.069	7.360	7.783	6.818	11.535	27.012	36.464	44.642
100	180.5	433	457.8	401	678.5	1.589	2.145	2.626

Velik del fondov je šel pod imenom investi- cij za amortizacijo, saj se je le-ta stalno veča- la procentualno na narodni dohodek in še po- sebno z ozirom na investicije. Ker je vrednost tujih deviz stalno naraščala in ker so podjetja kupovala precej kapitalnih dobrin v tujini z devizami, ki so jih kupila na deviznih obra- čunskih mestih po visokih cenah, je jasno, da se v tej nominalni rasti investicij skriva slika inflacije jugoslovanskega dinarja. Podjetja so morala drago kupiti devize, poleg tega pa še državi plačati davek na devizne razlike in pa koeficient pri uvozu robe. Ta proces se je na- glo razvijal vse od tedaj, ko so začeli rahljati predpise zunanje trgovine in dovolili ustanav- ljanje lokalnih in republiških podjetij za zu- nanjo trgovino.

Amortizacija je narasla od 2.727 milijonov v

bi šlo 88.656 milijonov dinarjev.

Približna slika večanja narodnega dohodka L. R. Slovenije nam nudi vsaj njegovo nomi- nalno vrednost v povojnih letih. Za nekatera leta je tu spodaj naveden narodni dohodek v absolutni in v relativni velikosti (v milijonih din.).

1950	1951	1952	1953
39.820	99.144	148.400	162.399
234.2	583.2	873.0	955.3

gradnja; oziroma cene potrošnih dobrin so ta- ko visoke, ker je ponudba potrošnega blaga nezadostna, ker so proizvajalne sile po volji države dodeljene privilegirani proizvodnji, to nezadostna, ker so proizvajalne sile po volji je kapitalni gradnji.

Finansiranje investicij.

Do konca petletnega plana je veljal sistem finansiranja investicij, ki so ga izvajale jav- ne oblasti (zvezna in republiške vlade ter de- loma lokalne oblasti). Kreditiranje investicij je do neke mere veljalo le za obdelovalne kmetijske zadruge. Pozneje pa so kreditiranje investicij razširili v omejenem obsegu tudi na industrijo, trgovino in promet.

Denarna vrednost investicij v L. R. Sloveni- ji za primerjavo povojnega razvoja s predvoj- nim obsegom upošteva celotne investicije, to je finansirane in kreditirane.

letu 1951 na 17.362 v letu 1952 in na 21.306 mi- lijonov leta 1953. Razvoj kredita vse od 1952 dalje v zvezi z uvajanjem sistema kreditiranja poleg finansiranja investicij, je seveda sprožil nagel dvig cen investicijskih kapitalnih do- brin. Efekt se je nato prenesel tudi na nivo cen potrošnih dobrin. Večji dohodki so prit- skali na relativno omejeno ponudbo, ker so bili proizvodni faktorji vezani na industrijo kapi- talnih dobrin in je država skrbela, da niso bili preusmerjeni v industrijo potrošnih dobrin. Država si je nadela vse od začetka industrializacije države nalogo, čuvati nad rastjo bazične industrije *coute que coute*.

Miha Marinko je dejal v svojem političnem poročilu na II. kongresu KPS, da je kapitali- stična akumulacija znašala okoli 40-45% in državni davki ca 13% celotnega narodnega do-

hodka Dravske banovine. Ker omenja, da je akumulacija v predvojnih letih znašala okoli 7 milijard dinarjev, potem dobimo — ako računamo po njegovih odstotkih — narodni dohodek od 15.6 milijard do 17.5 milijard dinarjev. Pravi tudi, da je investicijski fond znašal s privatnimi in z državnimi (400 milijonov din) investicijami okoli 1.700 milijonov dinarjev ali 9.7 do 10.9% narodnega dohodka. Država je odvzela 13%, ostalo — to je 42 do 47% narodnega dohodka, pa je šlo v potrošnjo (1). Leta 1953 pa pa je od 162.399 milijonov šlo za osebni dohodek prebivalstva, za potrošnjo 26.1%. Za investicije v LR Sloveniji je šlo 16%, ostalo pa je vzela država, to se pravi zvezna vlada v Beogradu. Zvezna vlada je torej razdeljevala 57% narodnega dohodka LR Slovenije, kar je znašalo v absolutnem številu malo manj kot 94 milijard dinarjev.

Glavni del investicij se se vedno vrši preko zveznih investicijskih fondov in zveznega proračuna. Zato računajo prilive v investicijski fond in pa uporabo investicijskega fonda. Priliv investicijskih sredstev računajo po republikah, ker se sredstva iz posameznih republik stekajo v zvezni investicijski fond; poleg tega pa so še sredstva, ki gredo iz republik naravnost v beograjsko centralo Narodne banke. Medtem ko je glavna centrale Narodne banke 1953 zbrala naravnost iz posameznih republik okoli 18% vsega priliva investicijskih sredstev, je 1954. leta zbrala samo še okoli 7%. Novi predpisi, ki naj bi poudarili decentralizacijo, so bili tako pripravljani, da se je pot finančnih sredstev v centralo v Beograd nekoliko prikrila. 1953 je LR Slovenija nabrala okoli 19.8% vseh investicijskih sredstev, ako odštejemo glavno centralo Narodne Banke; naslednje leto pa je bil odstotek LR Slovenije v celotnem prilivu investicijskih sredstev (izven glavne centrale Narodne banke) že 21.3%. Fondi investicijskih sredstev glavne centrale Narodne banke so sestavljeni predvsem iz odvzema dobička iz nekaterih republik, ki naj se potem naravnost plasira v drugih "manj razvitih republikah". Saj gre velik del republiških investicijskih sredstev pod firmo davka na dobiček, davka na izreden dobiček, odvzem rente... tudi v isto smer; vendar so fondi glavne centrale prav posebno usmerjeni v subvencioniranje vsega, kar je izven Slovenije in Hrvatske.

Fondom glavne centrale Narodne banke je L. R. Slovenija plačala najmanj 25% vseh

njihovih investicijskih sredstev; zelo verjetno je, da je bil odstotek slovenskega obveznega in dejanskega prispevka še večji. Na ta način je bil celoten prispevek L. R. Slovenije k zveznim investicijskim sredstvom 1953 nekaokoli 20.7% vseh sredstev in leta 1954 že 21.6%. V absolutnem številu je bil prispevek L. R. Slovenije 1953 okoli 71.280 milijonov dinarjev kar je skoraj 44% narodnega dohodka L. R. Slovenije v letu 1953. Od tega prispevka so investirali v LR Sloveniji 47.350 milijonov dinarjev. Po tem računu je L. R. Slovenija izgubila pri investicijskih fondih v letu 1953 23.927 milijonov dinarjev ali 14.7% narodnega dohodka L. R. Slovenije.

Podobni račun za leto 1954 nam pokaže, da je L. R. Slovenija v tem letu prispevala k investicijskim fondom skupno 90.532.75 milijonov (od tega 7.728,75 milijonov v fond glayne centrale Narodne banke) in bila deležna 60.105 milijonov v celotnem potrošku investicijskih sredstev. Razlika znaša 30.427 milijonov ali več kot 50% uporabljenih sredstev.

Načrt za razdelitev akumulacije je predvideval sledeče proporce. Ko se iz celotnega narodnega proizvoda odvzamejo plače in razpoložljiva sredstva podjetij, je morala LR Slovenija oddati Beogradu 66% akumulacije, kar so preračunali v 53.460 milijonov dinarjev in kar je bilo več kot absolutni prispevek cele LR Srbije. Ta vsota je pomenila 33% slovenskega narodnega dohodka. Vsota naj bi bila porabljena 74.5% za finansiranje zveznega proračuna in 24.5% za investicijske kredite.

Življenski standard.

Revolucija proletarcev naj bi dala vso oblast v roke delovnega človeka, ustvarila naj bi diktaturo proletariata. Uničenje eksploatacije in eksploatorjev naj bi omogočilo delavskemu razredu tako blagostanje, kakršnega v dobi kapitalizma niti sanjati ne bi mogel. Ves napredek proizvodnje in stalnega reinvestiranja v proizvodnjo naj bi šel v korist neposrednih proizvajalcev in tako povečeval njih življenski standard.

(1) Miha Marinko: Politično poročilo. II. Kongres KPS. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1949, str. 94: "Tako je znašala kapitalistična akumulacija ca 40-45% in državni davki ca 13% celotnega narodnega dohodka. Od celotne akumulacije, ki je znašala 8 do 9 milijard povojne vrednosti, pa se je investiralo v Sloveniji le ca 1.7 milijarde. Ostali dobički so šli v žepu kapitalistov in v inozemstvo".

Kakšen je bil uspeh revolucije jugoslovan-
skih komunistov v tej glavni točki njihovega
programa, naj ponazorijo sledeči statistični
podatki, vzeti iz njihovih publikacij.

1939	1946	1947	1948
100	340	348	367

Da si predstavljamo sestavo tega indeksa,
je treba povedati, da je kot povprečni indivi-
dualni letni zaslužek leta 1939 bila vzeta vsota
9.500 din ali okoli 791 dinarjev na mesec.
Dohodek naj bi torej narastel v letu 1947 na
34.700 din ali na okoli 2.891 din mesečnega
zaslužka.

kokošja jajca	0.60 din	100	14.6 din	2.400
pšenična moka 80%	3.10	100	108.0	3.484
stari krompir za prehrano	0.75	100	32.9	4.386
sveže goveje meso	11.00	100	189.0	1.718
sladko mleko	1.50	100	28.2	1.880
volnena tkanina za moško obleko	90.00	100	2.082.0	2.313
sukanec za šivanje	2.50	100	65.0	2.600

Naj bo vrednost teh uradnih in poluradnih
statistik kakršnakoli že, gotovo so narejene
bolj z namenom, da bi pokazale položaj v bolj-
ši kot pa v slabši luči. In celo taki podatki
zgovorno dokazujejo, da je šel gospodarski
razvoj tako pot, da prebivalstvo živi veliko
slabše, kot pa je živelo v dobi bivše Jugosla-
vije. Brez ozira na sedanje stroge devizne o-
mejitve, lahko rečemo, da je notranja vrednost

Najprej je treba pogledati, kakšni so bili
zaslužki prebivalstva ob koncu kapitalistične-
ga reda (1939) in pa skozi dobo "socialistično-
komunistične demokracije". Zaslužki so vzeti
v njih nominalni relativni vrednosti (1).

1949	1950	1951	1952	1953
439.8	437.6	471	954.4	1007.6

Za primerjavo tega indeksa s stroški življe-
nja naj služijo cene in indeksi nekaterih naj-
osnovnejših potrošnih dobrin. Prebivalstvo je v
tem desetletju moralo porabiti okoli 70-75%
in včasih še več denarnih prejemkov za pre-
hrano. Zato so prehrambeni artikli posebno-
značilni za življensko druginjo in za kupno-
moč zaslužkov (2).

1939	junij 1953
0.60 din 100	14.6 din 2.400
3.10 „ 100	108.0 „ 3.484
0.75 „ 100	32.9 „ 4.386
11.00 „ 100	189.0 „ 1.718
1.50 „ 100	28.2 „ 1.880
90.00 „ 100	2.082.0 „ 2.313
2.50 „ 100	65.0 „ 2.600

sedanjega povprečnega zaslužka v LRS manj
kot polovica realnega predvojnega zaslužka v
Dravski banovini. To lahko ugotovimo že na
podlagi uradnih oziroma poluradnih podatkov.

Te zaključke osvetljuje še z druge strani
statistika Zveznega zavoda za statistiko (3).
Objavlja med drugim statistične podatke (v
obliki indeksa) nominalnih plač delavcev in
nameščencev.

	Nominalni zaslužek	
	Delavska družina	Nameščenska družina
Povprečje 1939	100	100
„ 1951	1606	815
„ 1952	1410	726
„ 1953	1414	759

Dohodke so torej več ali manj izravnali in
vsem omogočili uživati približno enaki nivo
mizerije.

Ta kratek oris položaja slovenskega gospodar-
darstva pod komunistično okupacijo daje mož-
nost vsakomur, da si lahko ustvari zaključke.
Daje tudi povoda za razmišljanja o bodočnosti
našega narodnega razvoja, v kolikor ta sloni
na moči našega gospodarskega potenciala.

(1) Indeks za leta 1939 do vključno 1948
je vzet po Miha Marinko: Politično poročilo
na II. kongresu KPS (Ljubljana 1949), str.
96. Indeks predstavlja "povprečni individual-
ni letni zaslužek" Podatki za leta 1949 do
vključno 1953 pa predstavljajo povprečne let-
ne prejemke zaposlenih v gospodarstvu L. R.
Slovenije. Izračunani so na podlagi statistike,
objavljene v Gospodarskem koledarju 1955,
str. 59.

(2) Cfr. Gospodarski koledar 1954, str. 42.

(3) Statistički godišnjak F. N. R. Jugosla-
vije 1954 (2. izdaja), str. 308.

IZSELJENSKI LETOPIS

- MARIJAN MAROLT — Argentina
Slovenski likovni umetniki v izseljenstvu
- P. R. — Argentina
Ob osemdesetletnici č. m. M. Terezije Hanželič
- DR. TINE DEBELJAK — Argentina
Pisatelj Karel Mauser
- DR. JOŽE VELIKONJA — Trst
Trst in londonski sporazum
- TONE JEZERNIK — Avstrija
Življenje pa gre naprej
- DR. IVAN AHČIN — Argentina
† Ravnatelj Bogumil Remec
- V. M. — Brazilija
† Franc Paternost
- P. S. — Avstrija
† Jernej Hafner
- J. K. — Argentina
† Benedikt Gomišček
- L. P. — USA
† Francis Missia
- J. H. — Avstrija
† Jože Urbanija-Limbarski
- DR. FRIDO POGAČNIK — USA
† Vladimir Vauhnik
- BRANIMIR PISTIVŠEK — Nemčija
Ob 500 letnici smrti zadnjega Celjana
- J. K. — Argentina
Naša prizadevanja za verska, kulturna
in družabna ognjišča
- L. M. — Anglija
Slovenci v Veliki Britaniji
- V. V. — Argentina
Ob desetletnici dveh procesov
- P. F. — Argentina
Kako smo se jih spominjali ob desetletnici
- OTMAR MAUSER — Kanada
Kanadski Slovenci ob 10 letnici Vetrinjske
žaloigre

Slovenski likovni umetniki v izseljenstvu

V lanskem Zborniku je dr. Tine Debeljak izbral podatke o naših pesnikih in pisateljih. Letos je vrsta na slikarjih, kiparjih in arhitektih. Položaj izseljenskih besednih umetnikov je drugačen kot pri likovnih umetnikih. Slovenski literat v tujini je navezan samo na maloštevilno, v tujini živeče, slovensko beroče občinstvo. Upodablajoči umetnik ustvarja — podobno kot glasbenik — lahko tudi za tujce. V slovenski kulturni zgodovini imamo precej paralel sedanjemu stanju naše upodablajoče in glasbene umetnosti v širnem svetu. Gallus je snoval v tujini, Pogačnik, Betetto in drugi so peli na tujih odrih; Kavčič in brata Janši so delali na Dunaju, Šubica sta slikala na Francoskem in v nemških krajih in še kdo si je služil kruh izven domovine.

Emigracija slovenskega umetnika nikoli ni mogla preživljati. Umetnik je delal za emigracijo brez honorarjev prej, in zdaj ni skoraj nič bolje. Položaj umetnika med izseljenci se ne more primerjati s položajem umetnika v domovini. Besednik je v teh žalostnih razmerah utihnil za nekaj časa ali za zmerom. Ne vsak besednik, samo marsikateri. Upodablajoči umetnik je včasih za nekaj časa, ali za daljši čas, opustil zastojarsko delo za svoje rojake. Samo toliko je na bolj-

šem pred onemelim piscem, da si lahko s čopičem ali dletom prisluži dnevnicco, ko si jo mora peresnik prislužiti drugače. Pa še ta prednost je dvomljiva, ker je v tujini več povpraševanja po umetnih obrtnikih kot po umetnikih. Obrtnik navadno ni samostojen; udinja se podjetniku, ki predpiše način dela. Močne osebnosti med umetniki so si večkrat rajši izbrale drugačno zaposlitev, postavim metalurgijo, ki jih je manj tlačila, kot diktirana umetna obrt. Vendar so si Slovenci posebno v Argentini ustvarili v umetni obrti lepe položaje, dosegli tudi lepe uspehe, ki bi jih moral kulturni kronist vsaj registrirati.

Toda prednost zaslužijo UMETNIKI, ki so — da govorim s Steletom — na umetnosti problemsko interesirani. To so dejansko tudi v tujini še vedno graditelji slovenske umetnosti, ljudje napredka, in če hočete: nosilci bodočnosti. Buenos Aires je edini kraj, kjer živijo trije skupaj; Paris, kjer sta dva; vsi drugi so še bolj osamljeni. Nujna posledica te osamljenosti je večja izoliranost, pa najbrž tudi večja pomembnost osebnosti. Ločijo se ne samo po formi, ampak tudi po snovi. In tu gotovo ni brez važnosti, koliko je pri njih snov še slovenska in koliko celo zavestro slovenska. Ugotavljanje v tej smeri je tvegano, ker nazadnje tudi tuji svet "skozi slovenske oči gledaš". Toda, če kipari, postavim, Gorše za slovensko cerkev v Kanadi nabožne predmete, bodo pač slovenski.

V razvrstitvi in uporabi števila besed za enega ali drugega tu omenjenih umetnikov je bilo njihovo slovenstvo gotovo merodajno. Morebitne krivice grejo na rovaš pisca in na nezadosten odziv umetnikov, ki naj bi s svojimi podatki prispevali k pravičnosti tega prikaza. Eni so skromni, drugi brezbrizni.

FRANCE GORŠE

Že leta 1897. je prišel na svet v Zamostecu pri Sodražici. Nestor med umetniki v izseljenstvu. Absolviral je kiparski oddelek na ljubljanski obrtni, pozneje srednjetehtnični šoli, ko ga je prva svetovna vojska potegnila v svoj vrtinec. Šele l. 1920 se je triindvajsetleten vpisal na zagrebško akademijo in jo pod Me-

France Gorše (1955)

France Gorše: Lastni portret iz 30 let. Tuš

štrovičevim učiteljstvom l. 1925. absolviral.

Neugnani idealist Gorše se je podal po končani akademiji na Primorsko, kjer je deloval do l. 1931. Potem se je raselil v Ljubljani, kjer je čez nekaj let odprl zasebno akademijo, iz katere je izšlo lepo število slovenskih umetnikov, tudi izseljenskih.

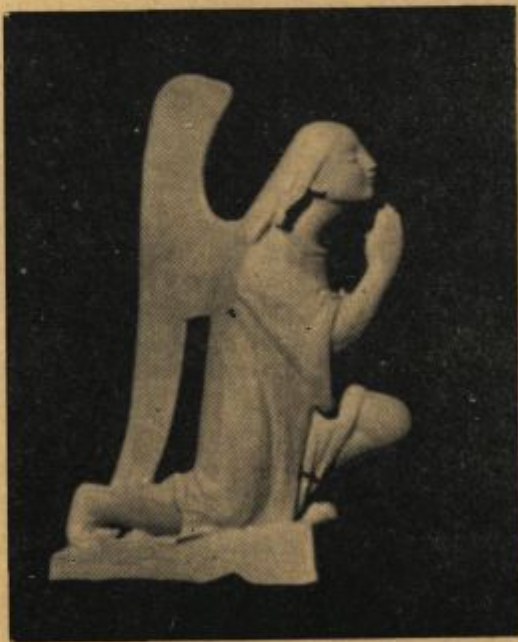
Dr. Ložar označuje Goršetov razvoj do l. 1938. v monografiji, ki je izšla v Maleševi bibliofilski založbi, nekako tako-le: Na akademiji je ujel Gorše zadnje odseve Meštrovičevega ekspresionizma. Prva vidnejša dela ustvari v dobi 1927/28 in ta dela preveva — še pod učiteljevim vplivom — vsebinska poduhovljenost. Naslednji dve leti je zaznavna težnja v realizem; umetnik ustvarja iz bloka, gmotnosti, masivnosti in se snovno dobrika žanru pa groteski. Spet ga dve naslednji leti označujeta predvsem kot portretista, kjer mu gre za karakterizacijo upodobljenecv. Plastičnost sestavlja iz ploskev, motivno ljubi žival in pastoralo. V letih 1933-34 doseže plastično popolnost. Naslednja štiri leta ustvari Gorše svoje najpopolnejše statuarične skulpture golih teles, oblečene figure monumentalnih površinskih učinkov in vrsto portretov; vsem tem delom je vtisnil umetnik mečan čustveni, duševni izraz.

Doba Goršetovega šolništva v Ljubljani je rodila trajne vrednote. To šolništvo je nadaljeval kipar v begunstvu v neprimerno skromnejših, "srednješolskih" razmerah, a z vnemo, ki je bila vedno njegova čednost. Inteligenca, ki je izšla iz teh begunskih in tržaških šol, je umetniško vzgojena.

Druga primorska, recimo ji povejna Goršetova tržaška doba, je nekakšen Goršetov barok: slikovitost skulpture, kot je prej pri njem nikoli še bilo ni. (Portreti škofov, pa tudi reliefi iz karantanske zgodovine.) Opozoril bi na stilno sorodnost z Remčevom, ki ji pomeni koroško — tržaška doba višek barvnosti in pa analogni slikoviti poudarek v Meštrovičevem sočasnem delu.

Pred nekaj leti je emigriral Gorše v Cleveland. Za nas v Argentini ta zadnja doba še ni dobro pregledna. Premalo reprodukcij nam pošilja. Vendar je nadmoč idealizma nad slikovitostjo očitna (ciklus Barage, torontska cerkev vkljub omejitvam). O tem nam govori zlasti njegova glava, ki smo jo prejeli zadnje dni. Spet paralela z Baro in Meštrovičem.

France Gorše je poleg Nikolaja Pirnata med slovenskimi kiparji edini risar, ilustrator. Ne opremlja knjig, pač pa jih ilustrira že od svoje prve primorske ere sem. Najbolj znane so ilustracije Jalnovega trodelnega romana o barjanskih koliščarjih. Slovenska kulturna akcija je izdala letos njegov risani Križev pot s Kosovo pesnitvijo. Motivno je napravil te perorisbe po izkušnjah svojega reliefnega cikla v Torontu. Po stiškem Bergantu je to najboljši slovenski Križev pot.

France Gorše: Levi kerub na oltarju slovenske cerkve v Torontu

Dela Bare Remec
Grafična razstava v Bs. Airesu 1954.

BARA REMEC

Slikarica je bila rojena l. 1910 gimnazijskemu profesorju, pozneje ravnatelju Bogomilu in njegovi ženi Mariji: staršem, živečim v javnem življenju in razumevajočim ambicije svojih otrok. Že v ljudski in potem meščanski šoli v Lichtenturnu je bila Bara vedno najboljša risarica in zato so jo dali rajši na obrtno kot kakšno drugo srednjo šolo. Poig obrtne, tehnične šole je obiskovala še šolo Probude. Njeni učitelji so bili Mirko Šubic, Saša in Henrika Šantel. Remčeva je že takrat kazala nagnjenje za umetniško opremo vsakdanjih predmetov in njen oče bi jo bil poslal na praško visoko šolo za umetno obrt. Prof. Kambič, ki je učil risanje na očetovem zavodu, pa je svetoval zagrebško akademijo in oče je pritrtil.

V Zagrebu so bili Barini profesorji Mujdjić, Vanka in Becić; Becić pač z največjim vplivom nanjo. Ge. Kraljevi je slikarica Becića označila z impresionistom. To je bila zagrebška "Zemlja", ki je dala Stovencem tako imenovano "Četrto generacijo", kamor spada mlada slikarica bolj stilno kot organizatorično. Po dovrstitvi akademskega šolanja je bila Remčeva nekaj časa profesorica risanja v Zagrebu, potem pa na uršulinski gimnaziji v Ljubljani. V tem času je slikala največ krajino, tihožitje in portret, sorodna Pavlovcu in Mušiču. Odlika njenih slik je bila slikovitost.

Zlasti med zadnjo vojsko je umetnico zaposlil z opremo in ilustracijo knjig pa revij njen svak dr. Tine Debeljak. To delo Bare Remec je zelo pomembno. Slikarica se je

znašla pred novimi problemi, ki so jo vodili iz realizma v duhovnost. Postala je poleg Mihe Maleša naša najvidnejša slikarska tvorka knjižne opreme in potrdila pristnost, pa umetniško vrednost svojega nagnenja k dekorativnosti, kot jo je opazil njen oče že v njenih ranih dekliških letih. Toda to ni bila gola dekorativnost: Remčeva se je globoko vživela v vsebino opremljenih del in postala tolmačica njihovih duhovnih vrednot. Morda bi se Remčeva tudi brez te zunanje — Debeljakove — pobude vrgla v to delo; na vsak način je ta pobuda njen razvoj pospešila.

Odslej je pri umetnici viden stalen dvojni zagon: iz zemlje in iz duhovnosti, iz nečesa, ki nikakor ni abstrakcija iz realnosti, ampak njeno čopcnilo, požlahtenje. Le tako je mogla postati Bara Remec najvernejša ilustratorica naše zadnje narodne nesreče. Zajela je v svoja platna periferijo Slovenije izven domače države, iskala situacije v begunskih taboriščih. In spet kot ilustratorica izseljenske literature, zlasti Debeljakovih del, je zajela, kot nihče drugi, vso tragiko revolucije. Brez sleherne tendence, brez plitvega heroiziranja kot so delali oni doma. Bara Remec je naš Goya, naš Grotger.

Njeno življenje od l. 1945 je bilo nemirno kot nas vseh. Živela je na Koroškem, tam risala po taboriščih in razstavljala. Slikala je na Tržaškem in v Rimu in tam spet razstavljala. Slikarsko jo je zamikal novi svet v juž-

Bara Remec

ni Ameriki, prav posebno pa jo je zamikal, planinko še iz študentskih let, svet * južnih Andah. Svet statičnih gmot, ki ga pa poživljata gibanje in kontinuiteta ritma (V. Vida), dinamika njenega nenehnega duhovnega vrenja. Osebnost, katere moč je zapazil že Becič na akademiji, raste vedno spet v nove možnosti ustvarjanja, v nova presenečenja. Kipeče vino, stalna rast moči.

ARHITEKT SIMON KREGAR

Eden izmed skromnih, ki se ni odzval. Izpustimo torej podatke o njegovi mladosti. Je pa Kregar med slovenskimi arhitekti eden

France Gorše: Arh. Simon Kregar (1950)

najbolj, če ne sploh najbolj razgledan človek, razgledan po vseh kulturnih področjih, zlasti slovenskih. Doma je v literaturi in v gledališču, v slikarstvu in kiparstvu. Tako je postal v Trstu spiritus agens radijske postaje in celo — Novačanov mentor, korektor njegovega Petega evangelija.

Seboj v begunstvo je prinesel študijo slovenske kmetije na Dolenjskem in jo izpopolnil: združitev starih ljudskih estetskih izročil z zahtevami modernega kmetskega gospodarstva. Pod egido: Kmečka umetnost je daleč proč od romantike, njena arhitektura je organska. — Največji Kregarjev opus po izselitvi so njegovi načrti za cerkev Križevega po-

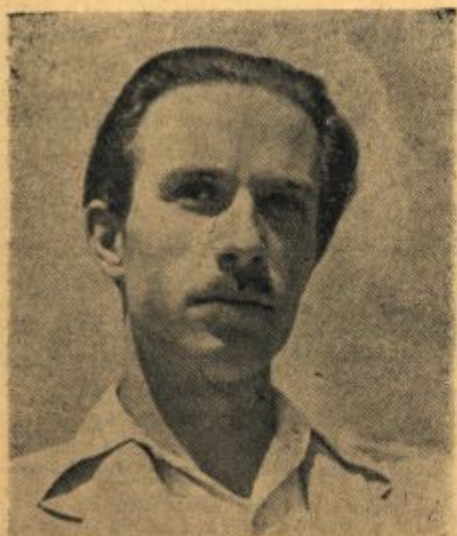
ta v Zgornji Šiški. Teh načrtov je več; za enega je napravil Gorše tudi že osnutke oltarjev. — Potem sta tu načrta za predelavo kraške cerkve in za samostansko kapelo na Krasu, ki jima sledi študija za predelavo samostana šolskih sester v Beli peči. In še mnogo načrtov, zlasti za cerkve. Res po večini ti načrti niso bili izvedeni, toda vsak med njimi ima vsaj tisto vrednost, kot vsaka slika ali kip.

To gradivo je objavila deloma zadnja številka prvega letnika "Meddobja". Volovšek je o tem razdobju Kregarjevega delovanja (1944-1952) napisal: "Romantičnost ni ravno najmanjša primes Kregarjevega značaja." K načrtom za cerkev Križevega pota: "Prvi je nastal nekaj v Ljubljani in nekaj na Koroškem l. 1945... lahko pomislimo na tri najbolj markantne stavbe predvojne Ljubljane: univerzitetno knjižnico, Baragovo semenišče in tržnice... prisotnost cerkve izpopolnjuje celotni akord. Pri drugem osnutku, tržaškem, smo opazili, da je tipično kraški, primorski. Tretji ima že bolj ameriški, anglosaški značaj." — Na splošno pa: "...ima izreden čut za kompozicijo in harmonijo in se z izredno lahkoto vživi v okolje, ki ga obdaja... Kjer si drugi pomagajo s študijem, njemu pomaga intuicija."

O svojem zadnjem razdobju piše Kregar, da dela z nekim newyorškim arhitektom nezanimive reči, ker išče "stari" žrtve za svojo stvarno arhitekturo. Delo ga ubija, kajti vlaga v New Yorku ni dosti nedolžnejša kot v Bs. Airesu. Vendar dela tudi še zase in obljublja, da bo poslal v kratkem tudi kakšen načrt, re le skice.

BOŽIDAR KRAMOLC

Rojen je bil 27. marca 1922 v Podgori, fara št. Vid nad Ljubljano in je po očetu — glasbeniku koroškega pokolenja. Ljudsko šolo in realko, kjer so mu bili profesorji risanja Anton Koželj, † Košir, Omerza in Pregelj, je končal v Ljubljani. Po maturi l. 1941 se je vpisal na arhitekturo k Plečniku. Že leto prej je pričel obiskovati zasebno slikarsko šolo Božidarja Jakca, potem pa se je hkrati učil včasih pri več slikarjih, tako še pri Mitji Šviglju, Sternenu in pri kiparju Goršetu, vse do l. 1945. Arhitekturo je opustil že čez kakšno leto. Zanimivo je, kako si je Kramolec (in še kdo) v takratni Ljubljani sam poiskal akademijo. V teh letih se je družil največ s Tr-

Božidar Kramolc

šarjem, Plesničarjem in Perkom, vmes pa bil dvakrat v Gonarsu. Snovno je gojil največ krajino in figuralno kompozicijo ter priredil v Ljubljani tudi svojo prvo razstavo, za katero mu je izbral dela G. A. Kos.

Begunska leta 1945-48 je preživel na Koroškem, kjer je bil nekaj časa tudi profesor

Božidar Kramolc: Bele vrtnice. Olje 1955

risanja na spitalski begunski gimnaziji in je tam razstavljal.

L. 1948 je emigriral v Kanado, kjer je delal najprej na progi, pa prav ta čas tudi pridno risal in slikal. Ko je ta doba minila, se je vpisal na Ontario College of Art, tam graduiral in se izpopolnjeval še v specialni grafični šoli. N. L. Hcrnyanskega, zlasti v suhi igli, linorezu in monotipiji. Sprejet je bil v dve kanadski umetniški društvi in se udeležil številnih razstav v družbi ostalih društvenikov v Torontu in drugih kanadskih mestih. Večje kolekcije je razstavil samostojno v Clevelandu, skupaj z Goršetom in drugič sam

Božidar Kramolc: Melanholično dekle. Monotipija 1954

v Torontu ter z Baro Remec, Alekso Ivanc, Koritnikom in Goršetom v Buenos Airesu.

Po poznanih reprodukcijah olj in po grafiških, ki so nam poznane v originalnih odtisih, moremo Kramolčev umetniški razvoj spremljati od koroške begunske dobe naprej. Takrat, in še prva leta v Kanadi, je njegova umetnost izrazito slikovita in nekakšen "impresionizem" najdemo lahko tudi v sočasnem njegovem literarnem snovanju (gl. lanskoletni Debeljakov članek!). Na Koroškem ga je včasih zanimala tudi plastika ali boljše rečeno: modelacija v sliki, ne da bi temu problemu prišel do konca. Večjo pozornost je jel posvečati karakterizaciji, zlasti v grafičnem portretu, potem pa že prešel v neko nedolžno abstraktnost, ki je bila bolj iskanje dekora-

tivnosti in tudi monumentalnosti. Imela je ta doba zelo pozitivne učinke na nadaljnje Kramolčevo oljno slikarstvo, kot so njegovi velemestni pogledi, pa tudi na oljne pa grafične portrete, ki jih odlikuje neka preprosta eleganca. Če napoveduje umetnik zdaj večje kompozicije, je to le naravni razvoj, nova stopnja v Kramolčevi poti.

FRANCE AHČIN

je kipar. Rojen je bil l. 1919 v Domžalah. Njegov kiparski talent je prvi spoznal umetnik — samouk, učitelj Mrak in po njegovem prigovarjanju je prišel Ahčin s sedemnajstimi leti na ljubljansko Srednjo tehnično šolo, v kiparski oddelek Franceta Kralja. Risanja ga je učil Gojmir Kos. V sklopu Kraljevega "Slovenskega lika" je razstavil Ahčin prvič svoja dela l. 1942 v Ljubljani. V to dobo spada njegovo sodelovanje pri Kraljevih sgrafitih v Novi založbi, nadalje nagrobnik v Domžalah in več portretov.

L. 1942 je šel Ahčin na firenško akademijo, kjer mu je bil učitelj Romano Romanelli. Ahčin je akademske nauke končal s prvo nagrado. Pot iz Firenc ga je vodila v letih, ko je doma revolucija uganjala svoje orgije, v Rim, kjer je bil med ustanovitelji mednarodnega umetniškega kluba.

Ko je prišel v Argentino, je delal najprej v

France Ahčin

France Ahčin: Figura

delavnici za cerkveno opremo, kjer je bilo njegovo delo vezano na želje naročnikov. Obenem je pridno delal zase; za svojo umetniško izpopolnitev je izrabljal prosti čas.

Komaj si je našel bolj ustrezno mesto, je zbolel. Bolezen je pa prebolel na nenavaden način: postal je bolj zdrav kot pred boleznijo in njegova vitalnost je zelo narastla. Kot ravnatelj Pelicaričeve keramične tovarne je uveljevil ne samo svoja disciplinarna umetniška izkustva, ampak svoj prirojeni organizacijski čut pravtako. Ahčin je vse prej kot cankarjanski filister, je pa človek dela in reda. Po svojem značaju spominja skoraj na Sternena.

Javnost ne vidi mnogo Ahčinovih del. Toda Ahčin dela. Ahčin stalno gnete svojo ilovico. Njegov repertoire ni obširen, pač pa ga vedno formalno izpopolnjuje. Primer: Jaselce in Beg sv. družine. Vedno znova dopolnjuje in izboljšuje kompozicijo in jo nosi "v sebi". Ko je razstavil z ostalimi Pelicaričevimi sodelavci, si naenkrat zastrmel nad množino dognanih Ahčinovih keramik!

Kot so pri Sternenu večkrat ugotovili njegov "realistični element" v impresionizmu, tako je le — ta svojski tudi Ahčinu, čeprav se ne ustraši drznih skokov v idealizem: da bo kompozicivija popolnejša. Ahčin je forma-

Razstava Milana Volovška v Bs. Airesu 1954

list. In Ahčin je neizprosno pobornik za kvaliteto. Prizna vsako skrajnost: pod pogojem, da je kakovostna. In bo vsak čas lahko postregel z množico perfektnih umetnin.

Ahčin je vodja umetniškega odseka SKA, čigar člani so vsi doslej našteti in še dva naslednja slovenska umetnika. V Buenos Airesu živi

MILAN VOLOVŠEK

Kot Kramolc, izhaja tudi on iz glasbene rovine; njegov oče je bil muzikant in se preselil iz mariborske vojaške godbe v ljubljansko opero, ko je bilo Milanu 8 let. Volovškova in Kramolčeva rojstna letnica se tudi ujema. Še maturirala sta istega leta, le da Volovšek na gimnaziji, kjer sta ga učila risauja Kambič in Cotič. Arhitekturo je šel študirat k Vurniku. Nekaj časa je zahajal na arhi-

Milan Volovšek. Lastni portret (1955). Tuš

tekturo še potem, ko je vstopil l. 1942 v vaško stražo v Bizoviku. Postal je pozneje podpoveljnik v Preserju, odkoder je prestopil 1943 v ilegalo. Padel je v partizansko ujetništvo in ko je bil ujetnik, so bombardirali partizansko postojanko, kjer je obležal z ranjenimi partizani. Spravili so jih v lazaret v Kočevskem Rogu; tam se je seznanil z Jakcem in Pirnatom. Skupaj so risali. Ob prvi priložnosti se je javil na štajersko, da tam uide in postane komandant domobrancev v Lučah. Pozneje še je šel med primorske domobrnce v Gorico.

V Monigu se je zaupal Gorsetu, ki mu je rad nudil poduk. V Senigaliji je podučeval risanje na begunski gimnaziji, dokler se ni odprla možnost nadaljnega študija na bolonjski univerzi, odnosno na umetniški akademiji pravtam. Ker pa Bologna nima arhitektonske visoke šole in ker je Volovšek ves ta čas kolebal med arhitekturo in slikarstvom, se je vpisal na slikarski oddelek akademije, kjer je bil njegov učitelj Nino Bertochi. Zadnje leto begunstva je preživel v Barletti.

V Buenos Airesu je bil najprej zaposlen v dekorativni stroki, ki jo je pa pustil in si izbral zaposlitev, ki nima z umetnostjo tudi ne daljnega opravka. Pač pa se je sam in v najdeni družbi argentinskih umetnikov izpopolnjeval v slikarstvu ter presenetil javnost s samostojno razstavo v galeriji Comte l. 1954.

Volovšek se je v svoji študijski dobi povzpел do velike tehnične rutine, zlasti v risanju. Njegovo pravo umetniško snovanje se pričinja pa šele v Argentini. Razstava pri Comteju je pokazala serijo figuralnih kompozicij in tihožitij. Figuralne kompozicije so bile snovno daljni spomini na mladost, ki jo je preživljal v štajerski domovini svojih staršev na počitnicah, vendar brez pripovednosti. Ves poudarek je na linearni kompoziciji, glavno kompozicijsko sredstvo je črta, prostor med črtami izpolni barva. Kot vežeje like črte, tako veže tudi vsebinsko te skupine neka intimna notranja, duhovna vez. Od daleč bi morda primerjal to vez s tihim pogovorom oseb na Petkovškovih žanrih.

Takoj po razstavi se je lotil Volovšek novih tehnik: grafike in rezanja v steklo. V zadnjem času še kiparstva: dolbenja v les in klešnja. Pripravlja novo razstavo. Sodeč po že pripravljenem gradivu bo ta razstava pokazala velik zagon, spet v pravcu formalnih

iskanj in rešitev, pa v zvezi duhovnih stopnjevanj.

Volovšek je tudi predavatelj in razlagalec; ne govori o sebi, pač pa ti zna iz vsake druge umetnine prepričevalno izluščiti in posredovati vse formalne in tudi mnoge vsebinske kvalitete — in pomankljivosti.

ALEKSA IVANC

je še med leti 1948 in 1950 restavriral s Slapernikom freske na gradu Statenberg v slovenskem Štajerju. O tem govori poročilo spomeniškega varstva LRS. Navedbe svoje sorodnice za katalog razstave slovenske izseljenske grafike, Bs. As., sept. 1954, da je rojena v Ljubljani, da je obiskovala tekstilno šolo v Kranju, da je bila risarica tkanin in da se je šele po odhodu iz domovine posvetila intenzivnemu umetniškemu študiju, je slikarica potrdila samo pavšalno, da "je vse v redu". Natančnejših življenjskih podatkov ne pošlje. Emigrirati je morala vsaj že l. 1952, ker je v aprilu naslednjega leta že izšla Vodebova pesniška zbirka "Kam potujejo oblaki" v njeni opremi in z njenimi ilustracijami. Pot iz domovine jo je vodila v Rim. Opremila in ilustrirala je tudi Beličičevo pesniško zbirko "Pot iz doline" in zbornik "Alma mater" Urbanovega kolegija Propagande, ki nosita letnico 1954. V zgodnjem poletju 1954 je slikala v Sardiniji, ki ji je bila "neizčrpen vir novih motivov" in ki je v njej "zapustila globoko sled". Pisala je še, da je vsa Italija medla v primeri s Sardinijo. Ze kakšen mesec po vrnitvi iz Sardinije se je preselila v Pariz, kjer živi sedaj. Pisala je od tam prvi teden z navdušenjem nad barvami in formami stavb, nad vedno se spreminjajočo severno lučjo, nad nemirnim utripom množice itd. Za grafično razstavo v Buenos Airesu je poslala 9 monotipij, dva tuša in 4 lesoreze.

Aleksine ilustracije (linorezi in lesorezi) so izdelane slikovito v nemirnih črtah, da napravijo skoraj impresionističen vtis, a ne da bi se pri pogledu na daljavo umirile. V tem nemiru linij je precej simbolizma, tem več tam, kjer slikarica ne podaja samo vedut in interjerjev (Alma mater), ampak tolmači liriko (Vodeb, Beličič). Z velikimi ploskvami in dolgimi, krepkimi črtami tudi v monotipijah in v tušu ne operira — drugače torej, kot Remčeva —, čeprav je v nekaterih teh del umetniščino teženje k monumentalnosti očitno.

Na splošno bi rekli, da polje v delih Alekse

Aleksa Ivanc: Brezdomci v menzi.
Monotopija. (1953)

Ivanc več živega življenja, kot v delih marsikaterega oblikovno popolnejšega umetnika. Ta "več" življenja ji morda celo hromi kompozicijo in druge formalne vrednote. Prav iz teh znakov razumemo navdušenje nad slikovitostjo pariške arhitekture, ki ni tako urejena kot rimska, a ima zato svojevrsne mize. V Rimu se impresionizem ne bi mogel roditi.

ANTON MIHELIC

Doma je iz Skofje Loke; rojstnega dne ne vemo. V Ljubljani je absolviral kiparsko-rezbarsko šolo, kjer so ga učili Bernekar, Jurkovič in Fr. Kralj. Slikarstva se je učil pri G. A. Kosu in Sternenu. Odšel je v Prago, kjer mu je bil profesor Obrovski. Med leti 1941 in 1944 se je šolal na firenški akademiji lepih umetnosti pod Felicejem Careno in Ugom Capochinijem. V naslednjih štirih letih je bil na rimski akademiji istega imena in se specializiral za fresko in dekoracijo pri Ferruccioju Ferrazziju, za grafiko pa pri Ninu Maccariju.

Anton Mihelič: Trst v pomladnem cvetju.
Olje (1955)

Anton Mihelič: Devinski grad. Olje (1954)

Zdaj živi v Trstu. Je — po Goršetovem odhodu — edini umetnik — emigrant, ki živi na Primorskem. Razstavljal je tudi po italijanskih mestih, a vedno kot Slovenec. Samostojne razstave je priredil (1947-1953) v Rimu, Benetkah, Gorici, Trstu in Veroni, z večjim številom svojih del je sodeloval še na kolektivnih razstavah v Rimu, Benetkah in Buranu. Izmed italijanskih kritikov so ga uvažujoče ocenili Guidi (Benetke), Čarena (Firenze ob tržaški razstavi) in Sokianopoulos (Trst).

Težišče Miheličevega dela je v pokrajini, sledita portret in monumentalna kompozicija (alegorija, socialni in verski motivi). Zadnji dve vrsti poznam samo iz reprodukcij. Strogo načrtana risba, jasna modelacija, umerjenost v kretnjah, dokaj svobodna kompozicija.

V Buenos Airesu se nahaja kolekcija starejših Miheličevih krajin, ki so slikane mehko, voljno. V pokrajinah iz zadnjih dveh let, so deč jih po reprodukcijah, je risba ostra in išče slikar izrazito nesimetrične motive. Ker so ti motivi skoraj redno morska gladina — strm breg, verjetno barva to kompozicijsko neravnovesje odtehta in pretehta. Pravijo oni, ki so videli te zadnje stvari, da je Mihelič barvno zelo močan, da ljubi zdaj silno žive barve. Mihelič je postal slikar slovenske morske obale; tiste obale, ki jo zdaj tako "človekoljubno" Slovencem trgajo!

† MARLIJAN KORITNIK

Na svet je prišel 29. julija 1923 v Grobelnem. Gimnazijo je študiral v škofovih zavodih, v Ljubljani in v Veržeju. Potem je v Ljubljani obiskoval Goršetovo šolo. Eno leto je bil interniran v Monigu.

Prvi čas begunstva je preživel na Tirolskem, kjer je pridno risal; iskal je pred vsem obrazne tipe in v risbah portretiral svoje prijatelje. Po vmesni postaji v Modeni je študi-

ral 1946-47 na bolonjski akademiji. Iz te dobe so ohranjene njegove oljne krajinske in portretne slike v jamovski mehki. Še večje je ohranjeno število laviranih perorisb mestnih vedut, zlasti iz razrušenih predelov Bologne, ki jih je delal Koritnik za zadevni natečaj akademije. Tudi v teh izpričuje svoj interes za slikovitost.

Svoje šolanje je nadaljeval v Buenos Airesu, a obenem že moral z delom skrbeti za kruh. Postane ostrejši v črtah, zlasti v aktivnih študijah išče komplicirane poze. Udeležil se je z uspehi več razstav estimula lepih umetnosti. Njegove barve so čimdalje močnejše, mehko se umika temperamentu. Še vedno je sijajen risar in samo vzpodbude mu je manjkalo, da bi se s sigurnimi uspehi lotil grafike: celo strokovnjake so zapeljale njegove perorisbe, da so jih imeli za ujedanke! V Buenos Airesu je Koritnik z vnemo pel pri "Gallusu" in igral pri "SOVA".

Posebno znan je po svojih kopijah brezijanske Marije, ki visijo v skoraj vseh slovenskih svetiščih Buenos Airesa.

Še ne tridesetleten je umrl 15. maja 1953. Slovenska kulturna akcija je priredila 4. in 5. 12. 1954 v prostorih Društva Slovencev pomrtno razstavo njegovih 40 risb in slik, ki so

Razstava Marjana Koritnika: Družinski in lastni portret

pravično ilustrirale slikarjevo življenjsko delo.

Po pripovedovanju prijateljev in znancev je imel slikar — begunec

FRIDERIK JERINA,

ki živi sedaj v koroških Trebnjah in ki je uva-
ževan cerkveni slikar in dekorater,

SINA,

ki je bil silno talentiran, ki je obetal postati eden naših največjih slikarjev, pa se je v letih begunstva na Koroškem pri smučanju smrtno ponesrečil. Piscu tega sestavka ni uspelo dobiti še vpogleda v njegovo morebitno slikarsko zapuščino, da bi mogel tu kaj več o njem napisati.

Že pred glavnino slovenskih protikomuni-
stičnih beguncev je zapustil domovino slikar

ZORAN MUŠIČ,

ki je bil rojen 1909 v Gorici, je maturiral v Mariboru in je končal zagrebško akademijo pod Babičem. V Maleševem Umetniškem zborniku hvalijo njegove krajine "bleščeče svetlobe in sončne luči v nemirnem trepetu" in njegovo svojevrstno tehniko gvaša. Mušič je v drugi polovici meddobja obeh svetovnih vojsk gotovo eden najvidnejših, in to po pravici najvidnejših, slovenskih slikarjev, ki ga je že takrat priznavala tujina v kritiki in celo s posebno publikacijo.

Mušič živi največ v Parizu. Že v prvih po-
vojnih letih smo brali o raznih njegovih u-
spehah na mednarodnih umetnostnih priredi-
tvah. V zadnjem času je bil zastopan na med-
narodni razstavi v Pittsburgu l. 1952 kot edi-
ni Slovenec. Sredi junija 1954 je imel svojo
razstavo olj, gvašev, pastelov in linorezov v
Rimu. Vodeb je poročal v Meddobju 1/3, da so
ga mnogi mednarodni kritiki uvrstili med so-
dobne mojstre barve. Znova se je pojavila
primerjava njegove umetnosti (kot že prej)
z bizantinsko. Vodeb sodi, da vodita Mušiča
cikličnost (tokrat dalmatinski motiv!) in
abstraktno komponiranje lahko v dekorativi-
zem, vendar upa, da bo zmagal v njem čut za
resnično poezijo. — Istega leta je razstavljal
na beneški bienali pet olj, ki so že last pari-
ške Galerie de France. Kot Tržáčana Špaca-
pan in Spacal, je tudi Mušič razstavljal v ita-
lijanskem paviljonu. Slovenska izseljenska
javnost doslej ni bila v stikih z Mušičem. To-
da prav pri njem poudarja kritika odsej slo-
vanstva!

Razrahljale so se tudi zveze z

MITJO SVIGLJEM

Arhitekt, ki se je pa po šolanju pri Jami ves
posvetil slikarstvu, je prišel z nami vred en-
krat v Argentino. Pisec tega sestavka zanj
ni vedel. Ležal je na operaciji v eni tukajšnjih
bolnic, ko je dobil povabilo na razstavo, ki jo
je priredil Švigelj pod psevdonimom v Bue-
nos Airesu. Prav podpisani sem bil, ki sem
z uvodnim govorom odprl prvo Švigljevo raz-
stavo v Ljubljani. Isti pojav kot pri Kramol-
cu in še pri marsikom: arhitekt presedla na
slikarstvo, včasih tudi narobe. Švigelj ima go-
tovo več sposobnosti za slikarja, kot za arhi-
tektu; vsaj takrat je vse tako kazalo. Slikar-
ji so pa tisto razstavo skoraj bojkotirali, če-
prav je izšel slikar iz Jamove in še Sterneno-
ve šole. Ker njegovega nadaljnega razvoja ne
poznam, ne morem kaj več napisati. Obža-
lujem, da so se stiki prekinili.

Ameriška domovina št. LV/LV od 14. 2.
1955 poroča, da živi v Champaign Ill. sli-
karica Ema Gregorič roj. Gorjup, emigrantka,
ki je rojena Tržáčanka in je študirala sli-
karstvo pri prof. Grimaniju in Zangrandeju
v Trstu in potem pri Mayerhoferju na dunaj-
ski akademiji. Slika akvarele z domačimi
krajinskimi motivi in portrete v olju; tako
je naslikala prevzv. škofa dr. G. Rožmana.

Več razstav je priredil v USA tudi ing.
Dušan Svetlič, ki je bil na begunskih gimna-
zijah v Senigaliji in Barletti profesor risanja.
Slika akvarele in olja, v glavnem krajine.
Svetlič je tudi priznan ilustrator in lutkovni
inscenator.

V Argentini delujejo kot ilustratorji Ho-
timir Gorazd, Ciril Skebe, Vladimir Mazi, ing.
Marko Bajuk, Lado Makaj in Stanko Snoj,
cand. arch. Marijan Eiletz, grafik Jože Že-
rovnik, rezbar Ivan Bukovec, slikar Andrej
Makek in drugi. Kot v uvodu povedano, ceni-
mo njihovo kulturno poslanstvo. Gorazd je
opremil vrsto publikacij; njegova risba je
ostra, rad ima močne kontraste med svetlobo
in senco. Bolj mehek je Skebe, v kompozici-
ji je bolj svoboden, v risbi virtuozen; njego-
va moč je v skici. Na splošno pa je delo vseh
teh preveč nepregledno, da bi bilo mogoče iz
njega izluščiti problemske vrednote ali pa so
še v razvoju in prav ta razvoj opravičuje
upanje, da bo izseljenstvo dalo slovenstvu še
novih umetnikov. Saj so se že zgoraj navede-
ni razen prvih treh in Mušiča razvili do se-
danje pomembnosti šele v tujini, prav: v izse-
ljenstvu. Ne dvomimo o pojavih mladih mo-
či tudi drugod, izven Argentine.

Ob osemdesetletnici č. m. M. Terezije Hanželič

Vrhovna predstojnica Kongregacije slovenskih šolskih sester č. m. Marija Terezija Hanželič bo 19. februarja 1956 praznovala osemdesetletnico svojega rojstva. Zagledala je luč sveta na Hardeku pri Ormožu leta 1876. Po opravljeni ljudski šoli je odšla v Maribor k

šolskim sestram, kjer je z odliko dovršila učiteljišče ter se po maturi odločila, da vstopi v samostan. Bila je preoblečena 15. avgusta 1899 in po končanem noviciatu nastopila službo učiteljice v Marijanišču v Ljubljani. Tu je delovala kot učiteljica in voditeljica šole do leta 1927. Od leta 1914 dalje je bila tudi predstojnica sester v Marijanišču.

V dolgi vrsti let službe se je vsestransko odlikovala in žela povsod velike uspehe in priznanja, kar pa ni čudno, saj je častita mati bila tudi vsestransko naobražena in zato vedno lahko kos nalogam, ki so ji jih stavili. Leta 1927 v avgustu so jo višje predstojnice poslale v Zemun, kjer je prevzela vodstvo na novo ustanovljenega zavoda — dekliškega internata in gospodinjske šole. Zavod je bil obenem nekako središče Slovencev, bivajočih v prestolnici: vsak Slovenec je bil dobrodošel, vsakogar je sestra prednica M. Terezija materinsko prisrčno sprejela. Pogosto in silno

rad je obiskoval sestrsko hišo, v kateri je tudi maševal, pokojni dr. Anton Korošec. Celo svojo zadnjo daritev sv. maše 8. decembra 1940 je pokojni voditelj Slovencev opravil v sestrski kapeli.

18. julija 1935 — pred dvajsetimi leti — je bila častita mati Terezija soglasno izvoljena za vrhovno predstojnico šolskih sester. Težko in odgovorno breme ji je bilo naloženo na rame. Z božjo pomočjo in svojo močno voljo ter neizmerno energijo je vršila in še vrši to dolžnost z vso vneto in uspehom. S tega mesta je častita mati Terezija mogla dokončno dokazati svoje izredne organizatorne sposobnosti in širokopotezno podjetnost.

Leta 1937 je prvič odšla v Južno Ameriko, da obiše vse tamkajšnje sestre. Dve leti kasneje se je napotila v Severno Ameriko in tudi tam obiskovala in urejala postojanke. Vojna v Evropi jo je priklicala domov v Maribor, kjer je ostala do prihoda Nemcev, ki so kmalu zasedli generalno hišo šolskih sester in vse druge njihove hiše. Vse sestre so se razpršile: nekatere so šle na domove, nekatere so si poiskale privatne službe. Č. mati je našla zatočišče v Marijanišču v Ljubljani. Dasi je na lastne oči videla, kako je bil pretežni del cvetiše kongregacije uničen, je huda preizkušnja ni strla. Nasprotno — dala ji je novih moči, novega zagona. Napotila se je v Rim, kjer se ji je posrečilo z dovoljenjem najvišje cerkvene oblasti kupiti malo hišo na via dei Colli 10 in v njej namestiti začasno vodstvo. A tudi tukaj ni uživala miru. Vojne grozote so šle tudi preko večnega mesta. Zveza s sestrami v Afriki, Ameriki, na Koroškem in Tržaškem je bila dalj časa popolnoma pretrgana. Šele ko so se umaknili Nemci, je častita mati mogla ponovno vzpostaviti stike s sestorskimi hišami povsem svetu, razen v rodni Sloveniji, kjer je brezbožni komunizem nadaljeval z nacističnim rušenjem ustanov šolskih sester.

Sestrsko hiša na via dei Colli 10 pa je s koncem vojne in prihodom protikomunističnih beguncev iz Slovenije postala tisti dom, v katerem so bila vedno odprta vrata za vse preganjane, lačne in bose. Vsem je častita mati

Terezija resnično postala prava mati, vzor Samarijana, ki je lečila rane in lajšala bolečine vsem, ki so se zatekli v njeno hišo. In teh ni bilo malo. Na stotine in stotine naših beguncev je šlo skozi Rim in ni ga bilo, ki se ne bi oglasil pri sestrah. Nad vsem sestrskim delom pa je stala častita mati s svojo dobro in prijazno, pa tudi vplivno besedo, stala s svojim zgledom in dobrimi deli. Tiste težke dni je mati Terezija izpričala na slehernem kořaku, da slovenske šolske sestre žive in delajo za blagor slovenskega naroda, izpričala tako, da se je z vso svojo kongregacijo dvignila nad vsakdanjost slovenskega življenja.

Pri vsem ogromnem žrtvovanju za begunce pa častita mati kot vrhovna predstojnica ni mogla pustiti vnamar svojih sester po vsem svetu. In pri svojih sedemdesetih letih se je častita mati podala na pot po vsem svetu skoraj, na pot, ob kateri so se vsi spraševali, kje neki častita mati jemlje toliko sile in poguma, da se ne ustraši nikakih ovir. A častiti materi je bil dobrobit in ponovna povezava kongregacije prvo, kajti le predobro je vedela, da se bodo v kraje, kjer šolske sestre delujejo, selili slovenski begunci, katerim bodo lahko šolske sestre v neizmerno pomoč. Tako je č. mati leta 1947 odšla z ladjo v Severno Ameriko, kjer je obiskala prav vse hiše. Nato se je z letalom podala v Južno Ameriko in tudi tam obiskala vse postojanke, raztrese ne po Argentini, Urugvaju in Paragvaju. Na tej poti jo je spremljala severnoameriška provincialka sestra Mihaela Kos. Z letalom se je častita mati tudi podala v spremstvu obeh provincialk v Rim, kamor je v maju 1948 srečno dospela. Tedaj se je je prijel naziv "Leteča mati", kakor jo je prvi šegavo imenoval pokojni pater dr. Hugo Hren.

Junija 1949 je ponovno odpotovala z avionom v Združene države, kjer je nepričakovano umrla sestra provincialka Mihaela Kos. Častita mati je prisostvovala njenemu pogrebu, zatem pa postavila rajni sestri naslednico.

V oktobru istega leta je že hitela v Egipt, kjer je obiskala vse sestre v Kairu in Aleksandriji. Ob tej priliki je obiskala tudi Sveto

deželo. In že tedaj je mislila, kako bi v Sveti deželi ustanovila lastno postojanko. Ta želja se ji je izpolnila v marcu 1955, ko so v Jeruzalem odšle prve štiri šolske sestre.

Njena neumornost jo je peljala še enkrat v Združene države, kamor je ponovno potovala z ladjo v avgustu 1954. Poleg vsega pa je večkrat obiskala sestre na Koroškem, Goriškem in Tržaškem.

Pri vsem velikem delu, ki ga je že opravila in ga še opravlja častita mati Terezija, pa niti za trenutek ne pozabi svojih sestra, ki so danes razpršene po vsej Jugoslaviji. Njim posveča svojo posebno materinsko skrb, vsem skupaj in vsaki posebej. Ve, da te sestre žive v krajih, kjer gospodarji sovražnik božjega imena, ve, da ne preostane drugega, kakor vztrajati, dokler tako hoče Bog. Častita mati Terezija veruje, da se bo Najvišji ozrl blagohotno na njeno kongregacijo, na vse razkropljene in zapuščene sestre tem prej, čim bolj se bodo vse sestre zavedale, da se je treba oklepati samo Njegovih zapovedi, jih izpolnjevati in z vdanim srcem sprejemati nase udarce. Zato je misel na sestre v Sloveniji in Jugoslaviji vedno združena z molitvijo in žrtvami, z dobrimi deli in dokazi usmiljenja. Častita mati ve, da se bo tako izpolnila nekoč njena najsrčnejša želja, da bo videla spet združene vse sestre v srečnem redovnem občestvu.

To ji ob osemdesetletnici želi tudi slovensko ljudstvo, ki je v teh letih močneje spoznalo in zaživelno s šolskimi sestrami. Žele ji to predvsem vsi begunci, ki so našli v njeni vrhovni hiši v Rimu dom, zatočišče in pomoč.

Z željami za srečno bodočnost njene kongregacije gredo tudi zahvalne besede vseh beguncev, ki so v častiti materi videli in spoznali uresničenje svetopisemske močne žene in samarijana. To dvojje v eni osebi je častito mater dvignilo in postavilo v vrste velikih slovenskih osebnosti.

Zahvalimo vsi Boga, da je v tako kritičnih časih postavil na čelo kongregacije slovenskih šolskih sester kot njeno vrhovno predstojnico častito mater Marijo Terezijo Hanželič.

PISATELJ KAREL MAUSER

(Skica za njegov literarni portret)

"Povej ljudem, da bi jim rad ustvaril, da bi jim rad naslikal tisti dom, ki so ga imeli doma, da bi vsaj to sliko vzeli s seboj v svet.

Janezu Severju v intervjuju leta 1949.

"Vidiš, dragi Tine, prišel je čas, ko je treba zastoj pisati in tudi papir moraš sam kupiti. Tako jaz delam... Treba pa je nujno, da mi vozimo naprej in da se vsak po svoje mučimo, da obdržimo, kar se največ da. Perspektive torej niso najlepše. Jaz delam (v tovarni) vsak dan po osem ur in v soboto po pet. Pa je že to dovolj. Za pisanje pa noči in redke proste ure."

Iz pisma 29.4.1953.

Na te besede sem sem naletel, ko sem prelistaval korespondenco s pisateljem Karlom Mauserjem, in zdi se mi, da ga ne morem predstaviti lepše, kakor se je sam v teh stavkih: povedal je, kaj hoče s svojim pisanjem, ter

kako in kdaj ustvarja svoja dela. Po vsem tem je izrazil emigracijski pisatelj, ki piše o domovini daleč od domovine, ter zavestno izpolnjuje dvojno tlako, ki jo ta usoda terja od slovenskega kulturnega delavca: tlako tovarni, da živimo v telesu in družini, ter tlako pisateljskemu poklicu, v prostih urah in v nočeh, ko se drugi odpočivajo in zabavajo, da lahko živimo v duhu, da lahko "vozimo naprej" slovensko kulturno tradicijo in vzdržimo v njej tudi v poplavi tujinstva in materializma. To tlako v polni meri, z mukō in strastno ljubeznijo opravlja med nami v najvišji meri prav Mauser in z uspehom, kakor malo kdo med nami.

Ob desetletnici emigracije je Mauser dozdaj izdal že deset knjig, pa je še precej knjižno neizdanih povesti po dnevnikih. Doživel je letos prvi med emigracijskimi pisatelji prevod v nemščino pri švicarski založbi z lepo knjižno izdajo najobširnejše svoje povesti. Razlogov dovolj, da mu ob tem jubileju napišemo nekaj besed, podamo vsaj obris njegovega literarnega portreta, da bi ga tisti, ki ljubijo njegova dela, podrobneje spoznali, tisti pa, ki ga ne poznajo, bili opozorjeni na tega najplodnejšega pisatelja slovenske emigracije.

1. Življenjska in pisateljska pot

Karel Mauser se je rodil 11. avgusta 1918 v Zagorici pri Bledu, kjer je bil njegov oče v orožniški službi. V ljudsko šolo je hodil v Gorjah, pozneje pa v Podbrezju, kamor je očeta

Pisatelj Karel Mauser

zanesla njegova služba. Od tod je šel v gimnazijo v Kranj, kamor se je vozil kot "vagonar" slednji dan s postaje Podnart. Sam pravi, kako je hodil v jutru z laterno na olje na postajo in tiščal v žepu bezgovo pištolo, ker ga je bilo strah. V Kranj se je preselila pozneje vsa družina, vendar on ni skončal gimnazije tam, temveč je zaradi matematike v osmi šoli prestopil na gimnazijo v Ljubljani, kjer je maturiral leta 1939 (razrečnik prof. Breskvar). Torej tik pred vojno. Vstopil je v bogoslovje, ki ga je dokončal, ni pa se dal posvetiti. Kot bogoslovec je bil na Turjaku septembra 1943 in nato nekaj mesecev v partizanskem zaporu. Ko je prišel ven, je izstopil iz bogoslovja in dobil službo pri uredništvu Slovenčeve knjižnice v Jugoslovanski tiskarni. Tedaj se je oženil.

Ob prelomu maja 1945 je ostal še nekaj časa doma do konca decembra, ko so ga za božič novi oblastniki skupno s starši, brati in sestrami pognali preko Hodoša v tujino. Mimo Monoštra na Rabi in ženave (Jennersdorf) je prišel na Gornje Štajersko v taborišče Rottenmann. Preživljal se je kot gozdni delavec, dokler ga ni odkril tam narodni delegat za slovenske taboriščnike msgr. dr. Jagodić ter ga po očetovi smrti (pokopan je v Eisenerzu) zvalil v slovensko taboriščno skupnost v Lienz, odkoder se je s taboriščem preselil v Spittal ob Dravi. Tu je živel z družino in hodil ven na delo, večinoma na gradnjo betonske ceste, kjer je v soncu, dežju in močvirju služil za prehrano družine, ki mu je z leti naraščala. Leta 1951 se je preselil v Severno Ameriko (U.S.A.), kjer je dobil mesto delavca v tovarni svetrov, obenem pa je zadnja leta sprejel tudi posle tajnika Slovenske pisarne in kulturnega poročevalca pri dnevniku Ameriška domovina. Zaposlen v družini, v tovarni in v društvenem prosvetnem delu najče vendarle še čas, da piše romane, povesti, értice in meditacije, članke in poročila ter poslanice in pisma, kadar in kjer je potrebno, da s svojim peresom podpre dobro stvar za emigracijo in celotni narod.

To je oris njegovega življenja, kakor ga poznam iz osebnega stika z njim (pisma), iz neobjavljenega intervjuja prof. Severja z njim na Koroškem leta 1949 ter iz Severjevega članka v A. Domovini 6. nov. 1952, dozda edino, kar se je pisalo posebej o Mauserju. Tudi naslednje podatke jemljam iz teh virov: kako je rasel do pisateljskega poklica.

Največji vtis v njem je pustila pokrajina od Bleda pa do Kranja s središčem v Podbrezju, kjer je kot otrok pasel zvirške krave in bral Spillmanna. "Takrat sem vzljubil svet od Brezjij do Naklega, od Dupelj do Podnarta, nisem pa pozabil tudi doma: Bleda, Gorij, ljubke Krnice, Grabna in Zasipa, sveta, v katerega je Bog z mernikom trosil lepoto. Takrat sem bil slep zanjo, le jezik očancev mi je pel v ušesih, sladka gorenjska govorica," pravi sam Severju. In ta kraj in ta govorica je v osnovi njegovih povesti, pa tudi je v njih ostalo mnogo njegovega prvega branja — Spillmanna... Potem pravi, da je šele v Kranju čutil prvo potrebo po pisanju, ko mu je prof. dr. F. Tomšič posodil Murna. Ko pa mu je prof. dr. Joža Lovrenčič tiskal v Mentorju prvo pesem Pomlad (1938), "je bila moja sreča tolikšna, da je nisem imel kam deti. S tem hipom je bila odločena moja pot," pravi sam. Tedaj se je ročil — pesnik. Pisatelj pa je postal potem v Ljubljani kot osmošolec, ko se je udeleževal v gimnazijskem literarnem krožku pod vodstvom kritika in pesnika Franceta Vodnika, tedaj, ko je "v sobici v Livarski ulici pisal, stradal, kadil in sanjal." V počitnicah potem pa si je doma zapisoval stara rekla in domače izumirajoče besede, govoricu starih ljudi in "se zaljubil v domačo zemljo".

Tedaj je že pisal v Vrtec, pozneje — bogoslovec — prozo (med vojno) v nabožni list Rast in priredil zase zbirko pesmi Prva piščal, ki jo je dal pesniku Šaliju, on pa meni in sem iz nje vzela za Dom in svet dva planinska motiva. Tako je vstopil med dominsvetovce že kot pesnik.

Ko pa je prišel v uredništvo Slovenčeve knjižnice, je imel precej opravka s knjigami ter prevodi, katere je prevajal sam (Federer: Gore in ljudje), druge pa korigiral. Postal sem pozoren nanj, ko mi je nekoč govoril o slogu pokojnega kaplana Kunstlja, katerega novele so bile že v tisku. Nisem pa vedel, da je on sam tedaj že napisal povest **Domačija v globeli** za Slovenčevo knjižnico, jo končal ter pisal že drugo — **Rotijo**. Toda ob odhodu iz domovine sta oba rokopisa propadla, le nekaj zapiskov Rotije je prinesel s seboj na Zgornje Štajersko.

Po vsem tem ne moremo govoriti o Mauserju kot pisatelju predemigracijske dobe, kajti vse kar je izvirnega objavil do tedaj v domovini, so bili samo prvi obetajoči začetki, znani le malokaterim. Mauser kot pisatelj se

je rodil šele v taborišču Rettenmannu na nemškem Štajerskem. Tam je pisal prve črtice za celovški zavezniški list Koroška kronika (KK), ki so ga Angleži (predvsem major Sharp, prijatelj Slovencev) izdajali za koroško slovensko manjšino. Zanj je napisal (tedaj še pod raznimi psevdonimi) kopico črtic iz najbližjega časa, iz protinacističnega in protifašističnega boja, pa tudi o tragiki Slovencev v teh letih. Ko se je preselil v Lienz, je postal sotrudnik taboriških listov, Severjevega Taboriščnika (Božična razglednica z ilustracijami R. Hirscheggerja itd.) ter je po starih zapiskih nanovo pisal povest Rotija, ki je začela izhajati v K.K. 9. avg. 1946. Od tedaj naprej je polnil podlistek K.K. nekaj let, vse do njenega konca (1949). Tu je prvič priobčil vse tiste povesti, ki so potem od l. 1947 dalje izšle v posebni knjigi: ROTIJA (1947), SIN MRTVEGA (1947), PREKLETA KRI (1948). Za njimi je izhajal v teh podlistkih tudi KAPLAN KLEMEN (1949), ki pa ni bil več ponatisnjen, ker je založba prenehala z delom.

Ob teh glavnih povestih pa je pisal tudi kopico drobiža v taboriščne liste, v Ameriško domovino, ki je takoj začela ponatiskovati njegove povesti, pa tudi v tržaško Setev. V teh listih so bili sodobnejši problemi, vzeti iz taboriškega življenja, pa tudi iz revolucijske polpreteklosti (naj omenim samo v Setvi izišli stvarci: Gramozna jama in Povoženi rožmarin). Te črtice je Mauser (kot vem iz pisma) hotel tedaj zbrati, pa so se mu razgubile: izgubil je evidenco nad njimi, nekaj napisanih pa so mu uničili otroci in selitve... Kmečke črtice iz tega časa naj bi nosile naslov URA S KUKOVICO, po črtici, ki je izšla svoj čas v Koledarju-Zborniku Svobodne Slovenije leta 1954. Teh črtic je okrog 50.

Te črtice je priobčeval in tiskal, snoval pa je tedaj več drugih povesti, katerih ni končal in so nam ohranjene le po odlomkih in zamislih. Iz Strtih cvetov (1946) vemo, da je pisal roman MRTVI BATALJONI, čeprav je odlomek priobčil anonimno in sem ga anonimnega ponatisnil v Koledarju-Zborniku Svobodne Slovenije (1949). Pisal je povest iz taborišča LESENO MESTO in ga v odlomkih nam tudi že malce pokazal (A. D. 20.3.1951) ali Brezov križec (Koledar-Zbornik Svobodne Slovenije za 1949). Iz pisem pa vem (30.3.1949 in 22.7.1950), da je snoval veliki roman iz 1940 — 1945 VELIKA OBTOŽBA, katere-

ga drugi del bi šel še preko 1945 v emigracijo. Pa tudi povest iz revolucijskih dni, v katerih bi bila opisana tudi turjaška tragedija, ki jo je preživel sam RAZDRTA OGNJIŠČA. Zamislil je roman o dachauskem jetniku, ter že priobčil odlomek Hiša nad jezerom. Tako je snoval tudi sodobne snovi, naravnost boleče sodobne, pa končno pod okupacijsko oblastjo Titu prijaznih zaveznikov in po vedno grožnjo repatriacije ni mogel preko zasnov. "Je hudič, ko človek nima prostih misli," mi je pisal. "Rad bi napisal resnico, pa se mi zdi, da bi naše hranitelje bolela." (Iz pisma 30.3.1949.)

Dokončal pa je v tem času roman LJUDJE POD BIČEM, (1949) iz časa revolucije, pa ga poslal v Buenos Aires, da ga priobči Svobodna Slovenija. Med tem pa je prenehala angleška "podpora" slovenskega tiska na Koroškem in roman je začel izhajati kot uvodna povest nove, iz slovenskih krogov izišle revije VERA IN DOM (in pozneje v A.D.) Tako je knjižna izdaja tega romana izostala, kakor istočasno tudi Kaplana Klemena.

Tedaj je Mauser postal glavni sotrudnik po Slovincih izdajanih slovenskih koroških listov, kjer je najprej sodeloval s koroško zvenečimi psevdonimi, pozneje pa s pravim imenom.

Postal je pisatelj koroških snovi za koroške Slovence, a koroškimi besednimi posebnostmi: postal je koroški pisatelj.

Še za Kroniko je napisal prvo večjo koroško povest JERČEVI GALJOTI (1949) pod imenom Klemen Habjan. Za Koledarje obnovljene-Družbe sv. Mohorja v Celovcu je napisal takoj nekaj leposlovnega drobiža pod imenom ŠTEFAN GORNIK. Za prve večernice je napisal zgodovinsko koroško povest PUNTAR MATJAŽ, kot Klemen Habjan. Tik pred odhodom s Koroške spet novo mohorsko povest ZEMLJA (izšlo 1952, ko je že bil v Ameriki) To je bila osma njegova povest, ki jih je vse napisal na Koroškem v šestih letih, kljub temu, da je delal na betonski cesti tudi po "12, 13 in celo 14 ur na dan pri vročini 45°", kakor mi je pisal 22.7.1950. Tudi švicarski prevajalec njegove povesti G. Schmidt ga je spoznal kot takega ter ga je na ovitku knjižne izdaje predstavil širokemu svetu:

"Predstavite si akademika, ki ga je iz njegovega poklica in domovine iztrgala usoda in zaprla v leseno barako begunskega taborišča. Pozno — še po polnoči — plapola goreča sve-

ča na zaboju, ki mu služi za mizo. Kot veter hitro beži svinčnik od vrste do vrste surovo odtrganega, že zavrženega papirja. Ko je list popisan, pade na tla. Čas je namreč dragocen in kazalec na uri je že preko polnoči. Tako piše Mauser noč za nočjo. In po kratkem spanju zasine zora. Tedaj vzame na ramena orodje cestnega delavca ali gozdnega tesača, da zasluži zase in za svojo družino za življenje.

Tako je pisal tedaj na Koroškem samo iz ljubezni do svojih sotrpinov — beguncev, "ki bi radi brali, pa branja niso imeli", (22.7.50.), pa še bolj do koroških Slovencev, kajti: "Korošci so reveži. Edini sem, ki za Korošce pišem..." (30.3.1949).

Nato se je preselil z družino v Severno Ameriko, v Cleveland, kamor je prišel v najhujšem snežnem metežu: dogodek, ki ga je popisal slovenski ameriški pisatelj Jontez v obširnem pozdravnem podlistku. Amerikanci okrog Ameriške Domovine so se zavedali, koga sprejemajo medse. Delo pa je dobil pri tovarni svedrov THE CLEVELAND TWIST DRILL Co.

V Ameriki je nadaljeval svoje koroške motive, kajti zdaj se ni mogel odtrgati več od Koroške, kakor tudi ne od Gorenjske. Obe deželi sta mu odslej navdih, preden se ga je dotaknil novi svet. V zbornik Balantičeve družine namenjen Mohorjevi družbi, je prispeval koroško črtico Kočarjev Vorenc. Pisal je črtice v Ameriško Domovino o svojih očancih s Podbrezja (Fronc, itd.), pisal v koroške liste o koroških vaseh... itd. in na Korošce je mislil, ko je za Celovec pisal hrbovsko idilo z gorenjske Jelovce JAMNIK (1952). Za podporo vetrinjski samostanski cerkvi, da se popravijo staroslavna poslikana okna, je ob spominu na vetrinjske dni maja 1945 napisal svoje meditacije VETRINJSKO POLJE s fotografijami naših najtragičnejših dni. Gorenjske črtice je zbral v zbirko PŠENIČNI KLAS (1954). Toda vedno bolj se je vživljal v slovenskega vseljence v Ameriko, in pisal Pomenke s Klemenom, s svojim sinom, ki se že amerikanizira, opisal razne obiske v bolnicah, pa tudi svoje delo v tovarni svedrov pod naslovom The Cleveland Twist Drill Co. Tako se je polagoma vpeljeval v duševnost slovenskega Amerikanca, da je nastal nov plod: povest VEČNA VEZ (1955), prva njegova ameriška povest.

Kot prosvetni delavec, ki naj skrbi tuji za

slovensko gledališče med izseljenci, je napisal skupno s p. Valentinom Marijin misterij za romanja v Lemont, sam pa priredil svojo povest Kaplan Klemen za oder, ga predstavil na odru in izdal tudi knjižno KAPLAN KLEMEN (1954).

Tako zdaj piše povesti, drame, črtice — pa kulturne članke in poročila kot tajnik Slovenske pisarne in kulturni poročevalec Ameriške Domovine, poleg glavnega poklica — brusarja svedrov.

2. Knjižne izdaje Mauserjevih del.

1. **Rotija**, povest. Celovec, v maju 1947, str. 253. — 2. **Sin mrtvega**, roman, Celovec julija 1947, str. 112. — 3. **Prekleta kri**, roman, Celovec januarja 1948, str. 150. — 4. **Puntar Matjaž**, povest iz časov kmečkih puntov in turških bojev. Spisal Klemen Habjan. Družinske večernice za leto 1950, številka 3. Celovec, Str. 94. Družba sv. Mohorja. 5. **Zemlja**, povest iz Ziljske doline. Družinske večernice za leto 1951. Družba sv. Mohorja. Str. 80. 6. **Jamnik**, povest. Ponatis iz lista Naš tednik — Kronika. Družba sv. Mohorja v Celovcu 1952, str. 180. — 7. **Vetrinjsko polje 1945**. Izdala Slovenska Vetrinjska družina. Celovec 1952, str. 39. (S predgovorom Msgr. dr. J. Jagodica.) — 8. **Kaplan Klemen**, igra v štirih dejanjih Cleveland, Ohio, 1953, založila Liga SKA, str. 51 (s posvetilom škofu dr. Rožmanu). — 9. **Pšenični klas**. Opremil France Gorše. Izdala Slovenska pisarna v Clevelandu 1954, str. 51. 10. **Večna vez**. Naslovna stran delo Franceta Goršeta. Izdala Slovenska pisarna v Clevelandu 1955, str. 89.

Poleg tega je v knjigi izšel nemški prevod Kaplana Klemena — **Kaplan Clemens**. Roman. Übersetzt von Bernard Strauss und Gerold Schmidt, Schweizer Volks-Buchgemeinde, Luzern. (Brez letnice, izšlo 1955), ter Mauserjev prevod P. Fidelis Krener: Božji služabnik Pater Leopold, kapucin iz Hercegnovega pri Kotoru v Dalmaciji. Založil Tretji red v Gorici, str. 183. Še v Ljubljani je prevedel Federerja Gore in Ljudje (Slovenčeva knjižnica).

3. Opis njegovih del

Mauserjev oblikovani svet razpade na prvi pogled na štiri dele: v zgodbe iz 1. Gorenjske vključno Ljubljane, 2. Koroške, zlasti Ziljske doline, posebej 3. iz taborišča in 4. Amerike. Po času pa sega enkrat samkrat v zgodovino, sicer pa obdeluje tik predvojni čas,

medvojni, povojni v taboriščih ter zgodbe slovenskega Amerikanca iz časa pred vojno ter sodobnega vseljenca, ki ga predstavlja on sam in njegov sin, ki mu da slutiti že bodoči rod.

Gorenjske povesti

Iz tega duha je napisal v emigraciji najprej povest ROTIJA iz selških hribov (Prtovč). V osnovi je to bajtarska ljubezen s problemom Dekle Ančke od tam naprej, kjer jo je Finžgar končal. Padec, trpljenje nezakonske matere v čakanju na porod in potem skrb za otroka, ki ji je odslej vse in več kot nova snubljenja, je vsebina zgodbe ob propadu očeta v mestu. Pa vendar ta ljubezen odreši pokvarjenca in ga spreobrne po spillmansko iz hudobnega Mihca v pridnega Janezka: Tragedija se spremeni v sončno idilo, čeprav po vidnem znasiljenju, ki je vidno v drugem delu povesti, v marsičem odvišnem, toda potrebnem za vzgojni zaključek. Vendar je ta povest izredno sočna in je Mauserja postavila namah na najvidnejše mesto emigracijskih pisateljev, ter je beguncem nudila najpriljubnejše izvorno branje.

S to povestjo pa se je predstavil tudi Mauser tak, kot je ostal še dolgo pozneje: Sočen pisatelj z veliko srčno kulturo in močnim realističnim oblikovanjem.

PREKLETA KRI je bolj kot lirika balada. Bolj senčna kot sončna slika. Podoba moralnega propadanja gruntarske miselnosti, ki socialno in moralno izkorišča bajtarstvo. V tem romanu pokvarjene bogataške krvi, ki se ne boji prešuštva, moritve nerojenih otrok, pobja in izkoriščanja delovnih sil, stoji nasproti zdrava krščanska miselnost nižjih plasti in predvsem zdrava družina, ki postane maščevalec greha treh rodov. Močna dramatsko kondenzirana povest, bolj poantirana kot epično opisana, najmanj moralizatorska po tendenci, toda vzgojno vplivajoča že po sami umetniški sili. Je ena najboljših Mauserjevih povesti.

K motivu nezakonskega materinstva, razmerja med bajtarstvom in gruntarstvom, priključuje v povesti JAMNIK še problem pokvarjenosti mesta v razmerju do hribovskega čednostnega življenja. V borbi dveh bratov za eno dekle jo dobi tisti, ki je od vsega početka navezan na hribovsko zaplat zemlje, dočim jo tisti, ki jo zapusti, izgubi in še sebe moralno in zdravstveno zavrže. Lepa zgoščena novelica z romantično gloriolo srečnega bajtarstva daleč od šumnega sveta.

V PŠENICNEM KLASU, zbirki kratkih črtic, pa je Mauser na Reymontov način ovekovečil gruntarsko ljubezen do zemlje in do nje plodov, ko se pred smrtjo gre poslavljat kot Boryna ali Kociprov Goričanec na polje in v gozd težkat pšenični klas ali štet debela. V tej zbirki je vsak podlistek kondenzirana drama. Je podoba patriarhalne vasi in nakazan konflikt med rodovi, kjer ti očanci njegovih Podbrezij stopajo stilizirani v monumentalno preprostost.

To so štiri osnovne povesti iz gorenjskega kota in življenje naše vasi pred drugo svetovno vojno. K tem lahko postavimo takoj še druge tri iz Gorenjske s podaljšanjem do Ljubljane, z vključenjem meščanstva ter medvojne usodnosti: KAPLAN KLEMEN, SIN MRTVEGA in LJUDJE POD BICEM.

KAPLAN KLEMEN je široko opisana zgodba slovenskega duhovnika, ki iz kmečkega okolja zraste preko bogoslovske Vincencijeve konference v slovenskega žosista med ljubljanskimi barakarji "Sibirije". Po velikih nasprotovanjih in intrigah voditeljev proletarcev (komunistov) zmaguje z ljubeznijo in doživi uspeh, ko "Sibirija" da prvega novomašnika, njegovega naslednika ter duhovnika iz delavskih vrst. Ta najobširnejši Mauserjev tekst je knjižno izšel samo še v nemščini v zbirki ljudskih knjig med avtorji kakor so Spillmann, Rachmanova, pa tudi Werfelova Pesem o Bernardki (ki jo ima Mauser v svojem rokopisnem prevodu). Je pa pisan ta roman v mirni epiki brez prave dramatske napetosti, bolj ilustracija duhovske poti, kakor pa dramatski vrtinec z duhovnikom v središču. Toda prav to povest je sam prestavil v dramo in jo knjižno izdal s posvetitvijo škofu Rožmanu in njegovim duhovnikom. Toda, da je ustvaril dramatsko napetost, je moral privzeti nove motive in je ob statičnem glavnem junaku dramatsko razgibal proletarsko okolje. Opisi proletarskega življenja Sibirije so v povesti, kakor v drami poleg tople krščanske dobrotelnosti, najlepši opisi. Vsekakor je to povest, ki bi poleg dveh časopisnih izidov zaslužila še knjižno izdajo.

Slišal sem, da je na Koroškem dramatisiral povest SIN MRTVEGA, ki se je kot drama izgubila. S to gorenjsko povestjo je stopil še bližje v naš čas, naravnost v problem našega bratomornega boja med revolucijo, ko si stojita dva človeka nasproti, da se ubijeta. Mauser sicer ne pove zakaj si stojita nasproti in ne

posega v smisel revolucije kot da ga ta ne briga, temveč ga zanima psihološki vtis v duši tistega, kateremu je uspelo ubiti nasprotnika. Ubili ga je iz strahu, odslej ga spremlja groza. Ubili človek se mu spovrača kot vest in privid. Iz dokumentov je spoznal identiteto ubitega. Slučaj pa nanese, da sin ubitega pride kot študent-sirota prav v njegov samotni mlin nekje v Kroparski grapi, da prebije počitnice. In tu je problem. Mlinar ga spozna, sin pa ne ve, da je njegov dobrotnik ubijalec njegovega očeta. Mlinar stori vse, da bi dobil odpustnjo od sina, toda šele ob smrti se izpove in ga dobi. Odslej bo sin ubitega živel na njegovem gruntu, poročen z vaškim dekletom: ljubezen, ki je drugi motiv lepe, dramatsko napete povesti, bi ob drugačnih razmerah dobila gotovo še bolj konkretno obdelavo časa.

Roman LJUDJE POD BIČEM pa ima že tudi to konkretno časovno opredeljenost: Jasno označena dvojna okupacija z internacijami in življenjem pod nasilstvom. V ta čas in v meščansko okolje je Mauser zopet postavil problem Dekle Ančke, prav na za te razmere svojski način: Idealna učiteljica zanosi v sebi sad okupatorja Italijana, h kateremu jo je fant pošiljal moledovat za svojo oprostitev iz taborišča. Nedoležnost je bila cena zanj, ki ga ni več ljubila, temveč se ga samo usmilila. Njena ljubezen se nagiba vedno bolj k idealnemu učitelju, katerega je njen fant v taborišču izdal, pa ga ona spoznava iz dnevnikov v njeni oskrbi. V tem položaju se zgrinja nanjo problem nezakonskega materinstva z otrokom iz sovražnikove krvi. Okolica ji odpušča greh, v katerega ni padla po lastni volji, dočim si ga ona v finem psihološkem doživljanju nikdar ne more odpustiti. Otrok umre in ona čaka odslej samo obsodbe idealnega učitelja, ki se šele po vojni vrne iz internacije. Ne da bi poznal njeno zgodbo, jo načeloma obsodi in ona se umakne v svojo samoto. Mauserjevo najboljšo delo z izredno globokim psihološkim razumevanjem ženskega srca in naravnost teološko fino razčlenjenostjo metafizičnih posledic moralnega pregreška.

V drugih romanih, ki jih je tedaj snoval na Koroškem, pa zaradi razmer ne napisal, bi prišle v literarno obdelavo revolucija v Sloveniji, (Velika obtožba, Razdrta ognjišča, Mrtvi bataljoni itd.), pa tudi begunska sodobnost (Leseno mesto). To njegovo problematiko poznamo samo iz krajših črtic, ki bi že zdavnaj zaslužile izbor. Toda Mauser se je posvetil v tem

času pisanju ne več za slovenske begunce na Koroškem, temveč za avtohtone Koroške Slovence.

Koroške povesti

Koroška, tako nemška kakor slovenska, je nastopala že v Mauserjevih taboriščnih črticah ob stikih slovenskega begunca s Korošci, toda prvi plod pisanja koroškega branja za Slovence je bila povest JERČEVI GALJOTI, ki je obležala v podlistkih koroškega časopisa, ki mi ni bil na razpolago.

Druga koroška povest je MRTVI ROD, v kateri se grehi gruntarstva nad bajtarji maščujejo v trhljem mrtvem rodu, katerega pomladitev krvi nastane lahko samo v ljubezenski zvezi z rodom iz bajt. Že v prvi povesti za Mohorjev koledar DOMAČIJA POD PECO je poudaril to zvezo, tu pa je naravnost prepisal gorenjski roman PREKLETA KRI v koroško okolje. Ista problematika, toda koroški svet s koroško govornico. Gorenjski Jamnik pa je našel svojega dvojčka v koroški večerniški povesti ZEMLJA, v tem smislu namreč, da je le povezanost na svoj kos zemlje zdravje in sreča, vse drugo pa bolezen in moralni propad. Na Koroškem pa še nemškutarstvo povrhu. V tej, eni najskromnejših Mauserjevih povesti, pa je posebno omembe vredna obdelava ziljskega štehanja, o katerem bi želel, da bi ga Mauser nekoč obdelal v taki pomembnosti kot je podoben običaj hrvaški Simunović v senjski Alki, eni najlepših hrvaških povesti.

Mauser pa bi rad podal Koroščem tudi nekaj izrazito reprezentativnega. Namenil se je napisati zgodovinsko povest iz časa karantanske samostojnosti, pa ni našel dovolj arhivalnih prijemov. Zato pa je segel v čas Miklove Zale, ki je tipično koroško "srce". Napisal je večerniško zgodovinsko povest iz turških vpadov in kmečkih puntov PUNTAR MATJAŽ. Je to prva in dozda edina Mauserjeva zgodovinska povest, pisana v načinu Pregljevega mozaičnega sestavljanja podob tolminskega punta. Slikovitost in baladna zgoščenost sta tu odliki Mauserjeve povesti, ki zaradi lahкости zgodovinske draperije spominja na Bevkove zgodovinske spise. Podal je v poantiranem slogu tragiko koroških kmetov, ki so v 15. stoletju branili sebe, svoj dom in svoje družine, obenem pa tudi grajsko gospodo, svoje lastne zatiralce. Ob prvi priliki so ti zadnji izrabili poraz kmetov po Turkih za to, da so ostanek kmečke vojske vrgli v svoje ječe. Le cvet puntarjev z Matjažem na čelu je šel v pregnan-

stvo v Benečijo, da se nekoč povrne osvobodit koroškega kmeta. Ta vsebinska motivnost, ko kmet brani svoj dom in pravice na dve strani in pade poražen šele po domačem nasilniku, ko mu zmago prinese tuja pomoč, ima precej sodobne problematike v sebi in zdi se mi, da si je pisatelj in slednji begunec ob tej nazorni podobi "bridkosti prednikov lajšal lastno breme".

Odslej je Mauser posvečal koroškim Slovencem le manjše črtice, ki sem jih omenjal v prvem delu, med katerimi so lepe misli Vetrinjskega polja, napisane sicer priložnostno za nabirko daril, vendar so v izredno lepem jeziku in globokem čustvu eno najlepših naših tekstov na ta žalostni vetrinjski spomin.

Ameriške povesti

Po prihodu v Ameriko je Mauser pisateljsko živel še vedno od gorenjskih in koroških spominov. V ameriško snovnost pa so ga najbolj vpeljavali njegovi otroci. Od časa do časa piše Pomenke s Klemenom z različnimi naslovi in po raznih listih (Ameriška Domovina, Ave Maria, Slovenski oder itd.). Podlistkarsko kramljanje, pa vendar lep svet "majhnega sveta". Pa tudi njegovo sožitje s starimi Amerikanci in z ameriško sodobnostjo mu narekuje lepe meditacije, kakor opis svojega lastnega dela v tovarni svedrov "The Cleveland Twist Drill Co", ki bi zaslužil priti v slednje čitanke. Ali pogledu v bodočnost kakor Balada dvajsetega stoletja, Klemen Sirotež in atomska bomba itd. Toda prvi sad njegovega življenja v ameriško duševnost pa je roman VEČNA VEZ, zadnja njegova knjiga. Kot je v domači povesti postavljaval v nasprotje vas in mesto, tako tudi tu: tovarno in farmo. Umik na farmo je zaščita pred materializmom duha. Ta se kaže predvsem v zakonu, ki je aklimatiziranim Amerikancem le pogodba, sožitje za nekaj časa, patriarhalnim Slovencem pa še vedno večna vez. Cerkveni in necerkveni zakon so tu osrednji problem, ki ga Mauser zopet rešuje nalik prejšnjim globoko in fino, čeprav precej zapleteno: Možu, ki je cerkveno poročen pa ima neozdravljivo bolno ženo v umobolnici in malega otroka ob sebi, se ponuja sreča novega civilnega zakona s civilno ločenkososedo, ki ga ljubi. Ameriški duh dovoljuje v takih primerih razporoko in nov zakon. Mož se že nagiba v ta cerkveni greh, ki bi ga storil, da mu ne umre žena: Tedaj ne čuti sprotitve, temveč slabo vest zaradi varanja v mislih in zbeži pred "zakonolomstvom" v Evropo.

Toda sin ga pripelje zapet nazaj, da sklene z ločenko večno vez: nov idilični duhovni zakon v ameriškem materializmu. Trpljenje, žrtev in zvestoba dobe zopet svojo ceno pred Bogom.

S to povestjo je Mauser zadel ob sodobnost sedanjega sveta. Tako obvlada tri pokrajine: Gorenjsko, slovensko Koroško in izseljensko Ameriko v zgodovini polpreteklosti in sodobnosti s težko mislijo na vizionarno bodočnost.

4. Oznaka pisatelja in cena.

Po vsem tem opisu se vidi, da je Mauser najplodovitejši slovenski zamejski pisatelj.

Kakšna je njegova cena?

Kot pisatelj je Mauser izrazil "Heimatkünstler"; domačijski pisatelj, kakor se je rodil v svetovnih literaturah ob naturalizmu in po njem. Znak te struje je opisni realizem, tudi naturalizem, vedno pa idealizem z ozirom na moralni svet, v katerem se gibljejo osebe. Ob "Moderni" je ta realizem dobival slikovita impresionistična ozadja, zlasti skupinska (Reymont), tik pred drugo vojno pa nekaj mističnega v odnosu do zemlje (James) ter je slog postajal pri nekaterih baročen (Pregelj), pri drugih ekspresionistično poetičen, zlasti pri Francozih (Giono). Pri Čehih je n. pr. ta povratek k domačijstvu in vasi rodil tako imenovano moderno "ruralistično" šolo, ki ji je bil predhodnik pri nas dobro znani Vrba, pa ji je katoličan Čep dajal tudi metafizično globino, ki se je kazala v malo patetičnem slogu s čudovitimi primerami. Zanimivo pa je, da je vsa ta struja poudarjala proti naturalizmu dobrega človeka in težila iz naturalističnega nihilizma v idilo. Med vojno pri nas je bila ta težnja vodilna, ko je v Matičiču dobivala čisto realistično podobo, pri Jalnu poetično, pri Kocipru impresionistično, pri Majnu religiozno in pri Cevcu gionovsko ekspresionistično.

Mauser je izrazil nadaljevalec te vrste literature ter navezuje tako naravnost na medvojno slovensko tradicijo tudi v literarnem smislu, ne samo v socialnem in duhovnem. Ni pa realistično suh kakor Finžgar, ne poetično statičen in opisen kakor Jalen, več je v njem Preglja in — Bevka. Temu zadnjemu sliči po lahkotnosti pripovedovanja, po osnovni problematiki, ki je pri obeh redno seksualnost, problem zakona, po poudarku življenja nad umetnostjo, to je oblikovanja. Oba žene zgodba in problem, ki sta si ga stavila, osnovni konflikt, da kar nimata časa za mirno oblikovanje, temveč samo za odkrivanje tistih tihih

a globokih trenj, ki jih je v življenju vse polno, a jih navadno človek še opazi ne. Zgodba je važna za Mauserja; zato okolje prečesto samo skicira, ne obdaja ga s krajevno in zgodovinsko draperijo po načinu impresionistov, samo punktira psihološke razvojne postaje in zaključuje (in tu je razlika med Bevkom, ki pusti svoje junake slepemu gonu v prepad, v zločin) idealistično urejeno v božji red. To je njegovo "večernišтво", kakor sem nekoč to imenoval, ker ima bralec vendarle občutek, da zmaguje teza nad živim življenjem, da bi pisatelj rad vplival namenom vzgojno.

V bistvu je Mauser vendarle naturalist, vitalist, toda Gionovega tipa: nekateri njegovi stavki so polni primer, kakor jih more napisati le velik pesnik. Njegove meditacije in drobniarije (Gramozna jama, Mrtvi bataljoni) so balade v prozi v najlepšem smislu, kakor jih ni napisal niti Pregelj. Temu se je hotel približati najbolj v zgodovinski povesti Puntar Matjaž, pa je kljub vsemu zaradi lahkotnosti in površnosti le ostal bližje Bevkovemu zgodovinskemu pisanju. Včasih zazveni iz njega Cevčev stavek in njegov ekspresionizem, zlasti v manjših mojstrskih reliefih. Še večkrat pa imam vtis ob njem, da berem — Plestenjaka, toda Plestenjaka iz zadnjih let (iz še rokopisnih del), ko je postajal dober pisatelj prav takih snovi in skoraj istih krajev (hribovcev in bajtarjev) in iz istega duha. Toda Plestenjak izhaja iz cankarjanstva, Mauser pa iz pregljivosti: zato pri Mauserju večja duhovna globina in baročnejši slog, več baladne poezije.

Mauser je v stvkih — pesnik. Beri Meditacije, Vetrinje, Gramozno jamo in pobj domobrancev v mesečni noči: kdo pri nas piše tako baladno polna občutja?

Je pa rojen pisatelj, ki zna oblikovati objektivno, izven sebe dogajajoče se življenje. Homersko preprost, planinsko jasen, nikakršen solipsistični vrtalec v lastno komplicirano in blazirano duševnost. Njegov svet in njegovi ljudje so primitivno preprosti, ki jih gonita v življenju dve prasili: zemlja in eros. In med tema dvema iščejo svoj prostor in svoj način, ki naj bi ustrezal volji Boga, v katerega verujejo, da je nad obema. Izpolnjevatí hočejo moralni imperativ, ki je v človeku žive vere živ in se ga zaveda, čeprav ga hipna slabost mesa zavaja na stranpota. V bistvu moralno vprašanje. Kar je tudi njegov socializem, ki ima pri njem oblike metafizičnega, z usod-

nostjo zveznega greha, v razmerju med gruntarstvom in bajtarstvom, pa tudi kapitalizmom in proletarstvom, ki nasprotja premoščuje s krščansko dobrotelnostjo (Kaplan Klemen).

Mauser je še ves v domačijstvu, v stari modi. Raste še ves iz tradicije kraja in navad. Je zastopnik tiste naše emigracije, ki živi še vedno v spominih in piše iz spominov, ponajveč iz idiličnih časov pred revolucijo. Tja se povrača, da si z njimi celi svoje rane domotožja. Poskušal je seči v revolucijsko vrenje, pa razmere v taboriščih mu niso dale prostih rok, dasi je poizkušal pisati, pa ni mogel (Leseno mesto, Velika obtožba, Razdrta ognjišča, Mrtvi bataljoni).

Je pa pisatelj, ki piše z živcem reymontovskega tipa: ne gleda na umetnost, gleda na življenje samo, katerega slika s tako resničnostjo in preprostostjo, da se bralec zdi samo po sebi umevno in brez umetnosti ter ga morda zaboli le tako poudarjano vračanje s staro, za katero marsikdo nima več srca. Novejše svetske problematike še ni doživel, pa jo bo, kakor se vidi že v Večni vezji, če bo šel s časom naprej in ne bo obrnjen samo nazaj. Pa tudi: naj ne dela samo tlake, naj ne zadoščuje samo potrebam izven sebe, potrebam branja, temveč tudi potrebam svoje lastne problematike, svojega umetnostnega hotenja. Zdaj je v svobodi. Ni se mu treba ozirati, da bi "hranitelje bolelo"; zato naj seže v veliki tekst, naj dokonča romane, ki jih je že začel in deloma že napisal. Vse to čakamo od njega, in še več: podobo našega izseljenstva, tega, česar nista podala ne Adamič ne Kristan — epično podobo umirajočega slovenstva v Severni Ameriki, kakor je dozdej podal umirajočo staro slovensko vas. Vsega tega je zmožen, kakor je pokazal s temi desetimi knjigami in še drugimi povestmi in črticami, s katerimi je dal emigraciji branja kot nihče drugi. In dal ji je boljšega kot misli sam in toliko drugih, ki ne znajo ceniti tega, kar nosi duh tradicije, ki je Mauserju še vedno glavni navdih. Zopet drugim pa je zopet prav to vzrok, da ga ljubijo in bi ga za vsako ceno hoteli pridržati v slavospevu preteklosti. Mi pa verujemo, da bo zdaj v svobodi našel sebe, se umiril in si znal najti časa, da bo zavestno segel v nove probleme, ki mu jih nudi življenje in borba za nov izraz, da nam ustvari resnično bodisi domačijski bodisi izseljenski veliki tekst.

JOŽE VELIKONJA

TRST IN LONDONSKI SPORAZUM

Jože Velikonja, rojen v Ljubljani 17. aprila 1923. Študiral zgodovino in geografijo v Ljubljani in Rimu, kjer je l. 1948 dosegel naslov doktorja geografije. Od leta 1947 živi v Trstu in poučuje na slov. srednjih šolah. Zanj je sestavil več šolskih knjig. Sodeluje s članki, razpravami in poročili v domačih in tujih listih in revijah.

Usoda Trsta in Tržaškega ozemlja se je v zadnjem desetletju dokaj hitro menjala, prehajala iz najlepših predvidevanj v črnogledost, od sorazmernega blagostanja v pomanjkanje; položaj Slovencev je tudi prešel različne faze, od najboljših v skoro doseženi enakopravnosti do počasnega, potuhnjenega zatiranja.

Osnovna poteza vsega življenja v Trstu je bila negotovost in provizoričnost. Iz tega je izviralo upanje na izboljšanje. Negotovost se je pričela z drugo svetovno vojno, povečala z nemško zasedbo leta 1943, dobila najostrejšo obliko v 40 dneh jugoslovanske zasedbe leta 1945 in na videz končala s mirovno pogodbo leta 1947. Le navidez, ker mirovne pogodbe, v kolikor je zadevala Trst, niso nikdar začeli resno izvajati. Ponovna provizoričnost se je do neke mere zaključila 5. oktobra 1954 s sklenitvijo londonskega sporazuma in s prehodom dela Tržaškega ozemlja v roke italijanske uprave.

Peripetije Trsta so v glavnih obrisih precej poznane, osvetliti nameravam le zadnje razdobje, to je čas od sklenitve londonskega sporazuma dalje. Ugotoviti, kaj predvideva sporazum, kaj naj bi prinesel in kaj je doslej prinesel. Orisati ob tem položaj in stališče Slovencev kot celote in posebej stališče posameznih organiziranih skupin.

Dolgotrajna pogajanja, ki so se tajno vršila v Londonu med zastopniki Velike Britanije, Združenih držav, Jugoslavije in Italije, so se kon-

čala 5. oktobra 1954 s podpisom londonskega sporazuma, dodatnih določb in sporazumnih ukrepov oz. obljub.

Sporazum naj bi rešil predvsem razmerje med mejnima državama Jugoslavijo in Italijo, odpravil napetost na mejah in napravil konec provizoričnosti. Uredil naj bi teritorialno vprašanje meje med jugoslovanskim in novim italijanskim področjem, uredil gospodarsko stran Trsta in pristanišča, uredil tudi položaj drugožičnih skupin na obeh straneh nove meje.

Sporazum se naslanja na ugotovitev, da ni bilo mogoče uveljaviti mirovne pogodbe z Italijo. V tem je vsa utemeljitev, zakaj je moralo priti do novega sporazuma. V tem je tudi vsa šepava upravičenost sporazuma, gledano s slovenskega in tržaškega gledišča. Mirovne pogodbe ni bilo mogoče uveljaviti, ker je prizadeti niso hoteli uveljaviti. Predvsem velja to za mejaša Jugoslavijo in Italijo; oba sta upala, da bosta dobila tako laže celotno Tržaško ozemlje.

Sporazum sta sklenili jugoslovanska in italijanska vlada, ne Italija in Jugoslavija. V tem je precej važnosti. Sporazum ne veže držav, ampak vladi. Zato n. pr. Italija sporazuma ne smatra za zakon, ga ni predložila parlamentu v ratifikacijo, ga ni objavila v uradnem listu. Jugoslavija je sporazum odobrila v parlamentu in objavila v uradnih listih. Sporazum je torej "gentlemen's agreement", nič več in nič manj, pri čemer je povdarek na gentlementstvu in tudi sporazumevanju. Neizvajanje ali kršenje sporazuma zato lahko povzroči napetost, ne more pa biti razlog za mednarodne pravne spore in procese.

Memorandum s stališča Jugoslavije dokončno ureja razdelitev Tržaškega ozemlja. Zato so n. pr. na Koprskem že izvolili poslance v jugoslovanske predstavniške domove. S stališča Italije je pa le provizoričen in ne prejudicira bodoče dokončne rešitve, t. j. priključitve celotnega ozemlja Italiji na temelju izjave zunanjih ministrov zavezniških držav iz marca

1948, da pripada celotno ozemlje Italiji. Italija se zato ni odpovedala nikakim zahtevam za cono B in niti za Istro. Le zavezniki teh njihovih zahtev ne bodo več podpirali. Provi-zoričnost ureditve je bila z italijanske strani ponovno ugotovljena in potrjena, kakor je bila z jugoslovanske strani odklonjena.

SPREMEMBA MEJE

Londonski sporazum je priznal cono B, ki je bila dotlej pod jugoslovansko vojaško upravo, jugoslovanski civilni upravi, nekdanjo cono A, ki je bila v angloameriški vojaški upravi, pa italijanski, najprej vojaški, nato civilni upravi. Meja med Jugoslavijo in Italijo, določena v mirovni pogodbi, kakor tudi meja med Tržaškim ozemljem in Jugoslavijo, se ni spremenila, pač pa so bili sprejeti popravki na razmejitveni črti med cono A in B, to je na novi meji med jugoslovanskim in italijanskim upravnim področjem. Sprememba je bila izvršena v Miljanskih hribih, zadela okrog 10 km² ozemlja in prizadela približno 3500 ljudi. Malenkostni popravki, ki so menda najbolj zavlekli pogajanja, nimajo dejansko nobenega pomena. Pomenijo le, da ni bila sprejeta prejšnja razmejitev in da je — za javno mnenje — Jugoslavija dobila kos ozemlja, zato, ker se je odpovedala svojim pravicam do Trsta. Meja teče

danes tako, da so zadnje hiše Milj že na jugoslovanski strani. Nanovo dodeljeno ozemlje se je do danes skoro popolnoma izpraznilo. Ne zato, ker bi bilo prebivalstvo italijansko, ampak zato, ker ljudje, zaposleni v Miljah ali Trstu, niso tvegali ostati na oni strani meje, a tudi zato, ker si pač malokdo želi živeti pod Titovo "demokracijo", najsi bo Slovenec ali Italijan.

Vasice in naselki, za katere je malokdo v Trstu vedel pred leti, so tako postali predmet velike pozornosti v Trstu, Italiji in po svetu. Kdo danes ne ve za Hrovatine, Škofije in Plavje, vasi, ki jih je na novo dobila Jugoslavija!

Določitev nove meje je zaenkrat pokopala upanje Italijanov, da bi se Italija vrnila v cono B. Pojasniti je treba, da je obsegala cona B samo majhen del severozapadne Istre, od Mirne na sever, nikakor ne vse Istre, kot si večina Italijanov predstavlja. Določitev nove meje je tudi pokopala upanje velikega števila ljudi, ki so živeli v jugoslovanskem upravnem področju in upali, da bo Jugoslavija ozemlje zapustila, kakor so jim neprestano obetali od te strani meje. V tem in pa v sorazmernih ugodnostih, ki jih uživajo v Italiji, je pripisati, da je zapustilo cono B v zadnjih dveh letih preko 10.000 ljudi, poleg 2300 ljudi iz ozemlja, ki je

Novo naselje pri Sveti Ani v tržaškem predmestju

po novi razmejitvi prišlo pod upravo Jugoslavije. Kakor je Italija podpirala izselitev iz Istre in posebno Pule, tako podpira sedaj izseljevanje iz nekdanje cone B, kajti kmalu tam ne bo več Italijanov in bo zato uveljavljanje posebnega statuta za narodne manjšine brezpredmetno, ker tam ne bo več Italijanov. Ker je ena izmed osnovnih potez sporazuma recipročnost, zato Italiji kmalu ne bo treba več misliti na ureditev položaja Slovencev na njenem upravnem področju, ker na osnovi recipročnosti v jugoslovanskem področju ne bo treba urejati vprašanj italijanske manjšine.

V členu 8. sporazuma je določeno, da v roku enega leta od podpisa ljudje ene ali druge cone lahko zapuste cono in se preselijo v drugo. Preselijo tudi lahko svoje premočnine; za prenos nepremičnin so dane posebne ugodnosti. To je edini člen, za katerega se Italijani zanimajo in za katerega zahtevajo, da se spremeni. Rok enega leta naj bi se podaljšal. To je edina točka, o kateri trdijo z vztrajnostjo, da je Jugoslovani ne izvajajo, ker sem in tja ovirajo prenos imovine in izdajo izselitvenih dovoljenj.

SPREMENBA UPRAVE V NEKDANJI CONI A

Zavezniške čete in zavezniška uprava so zapustili Trst. Nadomestila jih je italijanska uprava in italijanske čete. 26. oktobra 1954 je Italija dejansko prevzela upravo na ozemlju od meje pri Štivanu do nove mejne črte v Miljskih hribih. S tem se je končala enajstletna doba okupacije (leta 1943 Nemci, nato Jugoslovani, nato Angleži in Amerikanci). Na zunaj je bilo zmago slavje veliko in v mestu res skoro ni bilo okna brez zastave in na cesti človeka brez znakov. Ker vendar niso bili popolnoma gotovi, kako bodo Tržičani sprejeli nove upravitelje, so Italijani navalili v Trst preko 100.000 ljudi, da so posebno na državni praznik 4. novembra dovolj glasno manifestirali ob vojaški paradi v "osvobojenem Trstu".

Tiste dni so se tudi vsak dan vrstile objave načrtov, zakonskih predlogov, obljub, kaj vse bo v Trstu urejeno, izboljšano, na novo napravljeno, ko se je končno vendarle končala "žalostna doba tuje okupacije", doba "generalov-morilcev", doba "režeče se hijene generala Wintertona" in podobnega.

Vzporedno s tem se je v resnih in treznih ljudeh prebujal pogled v realnost, strah pred omrtvitvijo Trsta kot mesta in pristanišča,

strah pred zbirokratizacijo uprave, strah pred nesposobnostjo in dejansko nepripravljenostjo Italije, da bi Trst vzdrževala in oživila, strah tudi pred prebujenjem ljudi, ko bodo namesto obljub zagledali realnost. Prvo opozorilo je bilo, ko 4600 ljudi, zaposlenih prej pri anglo-ameriških vojaških oddelkih, pod novo upravo ni dobilo zaposlitve. Enaka usoda je grozila uradništvu ZVU. Zavezniška vojaška uprava je imela vrsto uradov, svoje ustanove in tudi policijo. Zanje so bila sicer dana zagotovila, da ne bodo odpuščeni. A kmalu se je pokazalo, v katero smer bo šlo urejanje tržaške uprave: nadomestitev "nezanesljivih" Tržičanov. Skoro na vsa odgovorna mesta so prišli novi ljudje iz Italije in pripeljali seboj svoje uradništvo. Namesto dosedanjih administrativnih postopkov, t. j. reševanja vseh zadev "in loco", se je tudi v Trstu uveljavila normalna administrativna praksa italijanske centralistične uprave. O vsem odloča Rim. Komisije za reševanje posameznih, tudi nujnih, tudi povsem krajevnih zadev, so v Rimu, izvedenci prihajajo v Trst le od časa do časa po informacije. Trst je postal eno od mest Italije, tržaško ozemlje ena od italijanskih provinc s sicer posebno upravo, a brez posebnih upravnih organov s posebno kompetenco. Jasno je, da so zato začeli reševati tudi nujne tržaške probleme (n. pr. vprašanje proste luke), ne več s stališča Trsta in Tržičanov, ampak s stališča Italije, za katero je pridobljeni Trst rešeno vprašanje, za katero je bil Trst problem toliko časa, dokler je predstavljal "irredento". Ker pa se v Italiji uveljavljajo tudi vplivi skupin, denarnih družb in interesi vplivnih posameznikov ter industrijskih podjetij, je gospodarsko mrtvi Trst zanje nezanimiv, manj pomemben kot Sassari ali Catania, Ancona ali Livorno, da ne govorim o Benetkah ali Genovi. Iz položaja na odprtem odru se je Trst pomaknil v ropotarnico bleščečih odrskih rekvizirov pod odrom. Odtod rast brezposelnosti, začetek izseljevanja, odtod tudi nezadovoljstvo še včerajšnjih navdušencev.

POSEBNI STATUT

Londonski sporazum tudi predvideva, da bo sta Jugoslavija in Italija uveljavili posebni statut, priložen sporazumu. Ta statut naj bi bil osnovni zakonik za slovensko manjšino na Tržaškem in za italijansko manjšino na Koprskem. Ne velja za ozemlje, ki je bilo že prej pod Jugoslavijo ali Italijo, torej ne velja za

Istro in Reko, niti za Gorico in Beneško Slovenijo. Na to ljudje preradi pozablajo.

Posebni statut daje manjšinam in članom manjšin popolno enakost državljanskih in političnih pravic (člen 2 a), enakost pri dobivanju in izvrševanju javnih služb, funkcij, poklicev in časti (2 b), enakost glede dostopa v javne in upravne službe, pravično zastopstvo v administrativnih položajih, posebno pri šolskem nadzorništvu (2 c), enakost ravnanja glede uporabljanja jezika (2 e).

Slovenecem je dana pravica do lastnega tiska, do prosvetnih, družbenih, kulturnih in športnih organizacij (4 a in 4 b), ki bodo deležne enakih ugodnosti kot druge organizacije glede uporabljanja javnih poslopij, radia, pomoči iz javnih finančnih sredstev.

Ohranijo se vse šole v materinem jeziku: vrtci, osnovne, srednje in strokovne. Šole so poimensko našteje v posebnem priloženem seznamu. Na njih lahko uče samo šolniki, ki imajo isti materni jezik kot učenci. Oblasti bodo takoj izdale zakonske predpise, ki so potrebni za stalno organizacijo teh šol (člen 4 c). Učni programi teh šol ne smejo biti v nasprotju z nacionalnim značajem učencev.

Nadaljnje določbe urejajo uporabo jezika v odnosih z oblastmi (člen 5). Slovenci v nekdanji coni A se bodo lahko svobodno posluževali svojega jezika pri osebnih in uradnih odnosih z upravnimi in sodnimi oblastmi. Imeli bodo pravico, da od oblasti dobijo odgovor v istem jeziku.

V volilnih enotah, kjer je najmanj ena četrtina prebivalcev Slovencev, bodo napisani na javnih ustanovah, imena krajev in ulic, slovenska poleg italijanskih.

Posebna mešana komisija bo pomagala reševati vprašanja in pritožbe v zvezi s tem memorandumom.

Tak je v glavnih obrisih posebni statut.

Vse doslej (avgust 1955) ni bil izdan še noben zakon ali ukrep, ki bi kakorkoli uveljavljal sprejete obveznosti na področju pod italijansko upravo. Istočasno pa, ker ni bila niti ustanovljena komisija, ki jo memorandum predvideva, ni niti organa, ki bi sprejemal in reševal pritožbe. Sprejet je bil že poslovnik te komisije, a komisije še ni. Posebno daleč od uveljavljenja pa so tiste določbe, za katere je najprej treba najti neko jasno tolmačenje. Oblasti, v tem primeru italijanske oblasti, se zavedajo, da je spomin ljudi šibak, da je nezaupanje v lastno moč in pravico med Slovenci

Kraj, kjer naj bi stal bodoči Narodni dom v ulici Petronio. Kdaj bo to?

na tem ozemlju šibko in da je zato vsako zavlačenje njim v prid. Videti je, da se bo s tem sporazumom godilo še slabše kot s sporazumom De Gasperi - Gruber za Južno Tirolsko, sporazum, ki ga po devetih letih podpisa še vedno ne izvršujejo popolnoma.

Izvrševanje londonskega sporazuma je osrednji problem Slovencev na tem ozemlju, ker je od njega odvisen sam obstoj in ohranitev Slovencev.

IZVRŠEVANJE SPORAZUMA

Ob priliki podpisa sporazuma v Londonu so bila izmenjana pisma med jugoslovanskim in italijanskim predstavnikom, po katerih je bil določen način prenosa oblasti v coni A Tržaškega ozemlja, ustanovitev konzulata v Kopru (italijanskega) in v Trstu (jugoslovanskega — ki pa se še danes imenuje Urad jugoslovanskega predstavnika v Trstu), vabilo na razgovore o svobodni luki v Trstu (razgovori se do danes še niso pričeli) ter pismo o slovenskih kulturnih domovih. Italijanska vlada se je obvezala, da bo dala na razpolago sredstva za gradnjo slovenskega kulturnega doma v ulici Petronio v Trstu, da bo Narodni dom pri sv. Ivanu na razpolago za Slovence kot dom kulture in da bo preskrbela poslopje v Rojanu ali v kakem drugem predmestju za dom kulture za slovensko skupnost.

Od vseh teh pisem in obveznosti je bilo doslej izpolnjeno: prenos oblasti in ustanovitev italijanskega konzulata v Kopru. Nič drugega. O kulturnih domovih še ni sledu. Izdani so bili nekateri provizorični ukrepi o svobodni luki, a konferenca o njej, na katero bi morale biti povabljene države tržaškega zaledja, doslej še ni bila sklicana.

Besedilo sporazuma, kasnejše izjave, posamezni dogodki in vesti postavljajo celotno rešitev tržaškega vprašanja v posebno luč. Dajejo misliti, da je bil sporazum sklenjen za javno mnenje, z namenom, da se ne izvaja. Izvajajo pa se tiste tajno, dejansko sklenjene ali le ustno sprejete obveze, ki jim je bilo mogoče slediti samo s posebno pozornostjo in z velikim začudenjem. V to vrsto "sporazumov" spada urejanje medsebojnega razmerja med Jugoslavijo in Italijo z izročanjem beguncev (razen tistih iz cone B, ki so seveda "mučeniki"), brezbriznost ene kot druge vlade (ne posameznikov) za to, kako se godi njeni manjšini na drugi strani nove meje, zavlačevanje pri izvrševanju sprejetih obveznosti in podobno.

Italijanski predstavniki v Trstu so enkrat mnenja, da niso dolžni izvajati sporazuma, ker sporazum ni zakon, skoro v isti sapi pa trdijo, da se sporazum na tem področju že polno izvaja, da torej niso potrebni nobeni novi predpisi in zakoni. Ker ni še nikjer slovenskih napisov, bi pač človek sklepal, da ni nikjer Slovencev. Ker ni nikjer dvojezičnosti, bi rekel, da zato, ker se je nihče ne posluži. V tej smeri gre, kot je mogoče sklepati, italijansko delo. Ko so n. pr. ob odprtju razstave nemške knjige v juniju 1955 v Bocnu, tukajšnji slovenski listi pisali, da bi bilo lepo videti nekaj podobnega v Trstu, namreč razstavo knjige, ob udeležbi državnega podtajnika Italije in prosvetnega ministra sosednje države, so italijanski listi takoj odgovorili, da je to pač mogoče v Bocnu, kjer je močna nemška manjšina, nikakor pa ne v Trstu, kjer je le nekaj razgubljenih posameznikov drugega jezika, ki bi hoteli tako prirediteljem izkoristiti v propagandne namene.

Londonski sporazum je dal po črki Slovence mnogo zagotovil. Pokopal je sicer upanje na Svobodno tržaško ozemlje, na enakopravnost in popolno dvojezičnost, na mirno sožitje in tudi na ekonomsko ureditev in izboljšanje. Dal je po črki tržaškim Slovence mnogo več kot imajo goriški ali beneški Slovenci. Do danes. Ne trdim, da bo tako tudi ostalo, a doslej ni bilo mogoče nikjer ugotoviti nobenih znakov tiste dobre volje in pripravljenosti do izpolnjevanja sprejetih obveznosti, da bi mogel človek vsaj z malo mirnosti in z zaupanjem gledati v bodočnost.

Obstoj Slovencev bo mogoč ob neprestanem boju, boju ne za pridobivanje, ampak za ohran-

njanje najosnovnejših narodnostnih svetinj, jezika, šole, običajev in prepričanja.

Trst je postal zatočišče italijanskih ubežnikov in izseljencev iz Jugoslavije. Delno so to Istrani in italijanski prebivalci Reke in Dalmacije, delno pa ljudje, ki so v času med obema vojnama prišli v kraje, ki jih je po vojni dobila Jugoslavija. Del teh izseljencev so pa Hrvati in Slovenci, predvsem iz bivše cone B, ki se okoriščajo s posebnimi določbami londonskega sporazuma, da se umaknejo iz Titovine. A na tej strani zataje svoje slovanstvo, zato, da so deležni enakih ugodnosti kot Italijani. Velik del teh izseljencev, predvsem v zadnjih letih, se je umaknil iz Jugoslavije iz gospodarskih razlogov. Trst je postal njihovo zatočišče. Tod se jih je ustavilo okrog 40.000. Kot preganjanci uživajo vso podporo, imajo prednost pri zaposlitvi in podporah, zanje se grade posebna naselja in stanovanjski bloki — predvsem sredi slovenskih predmestij Trsta. Jasno je, da je tem ljudem treba pomagati, a njih izrabljanje na škodo Tržčanov in posebno Slovencev je nedopustno. Pri dosedanjih volitvah, kakor tudi pri bojih za italijanstvo Trsta, so predstavljali najbolj sigurno proaneksionistično skupino. Zanje so bila zgrajena nova naselja pri Štivanu ob izlivu Timave, na Opčinah, pri Trepčah, pri Sv. Križu, v slovenskih predmestjih so sredi pritličnih hišic slovenskih kmetov in delavcev zrastle visoke stavbe zanje, da bi pač nikjer ne bilo mogoče govoriti o sklenjeni naselitvi Slovencev.

Šele prav zadnje čase so se pojavili prvi glasovi, da bi bilo treba tok italijanskih izseljencev usmeriti v gospodarsko aktivnejša področja Italije, vključiti jih v normalno proizvodnjo in življenje v skupnosti. 40.000 ljudi predstavlja za gospodarsko mrtvi Trst preveliko breme, njihovi glasovi pa tudi niso več toliko potrebni, ker je Trst že pod italijansko upravo.

Istočasno se vrši izseljevanje Tržčanov v Avstralijo. Italija je vedno pošiljala del presežka svojega prebivalstva v emigracijo. A Tržčani se niso izseljevali, ker je bilo doma vedno dovolj dela. Do te spremembe je prišlo zaradi zastoja v gospodarskem življenju. Pokopano je tudi upanje, da bi bilo mogoče misliti na kako izboljšanje. V zadnjih letih (od l. 1952) je zapustilo Trst skoro 11.000 ljudi, do konca leta jih bo predvidoma odšlo še 2000. Skupno torej 13.000 ali dobre 4% vsega tržaškega prebivalstva.

Industrijska cona, ki je bila ustanovljena

pred leti v Žavljah, ni prinesla večje možnosti zaposlitve, predvsem zato, ker večina podjetij tam le životari. Svoj pomen ima ta cona predvsem zato, ker so zaradi nje razlastili precej zemlje slovenskih kmetov, letos pa zajeli še novih 1 milijon m² za gradnjo stanovanjskega okraja za delavce industrijske cone.

LONDONSKI SPORAZUM IN SLOVENCİ

Sklenitev londonskega sporazuma, je malokoga presenetila. Za marsikoga je pomenila konec upov, za druge pa skoro prijetno preseñenje zaradi vseh napisanih zagotovil o pravicah Slovencev, na osnovi katerih je položaj tržaških Slovencev po črki mnogo boljši kot goriških. Pojavilo pa se je seveda takoj vprašanje, kdaj bodo ta zagotovila dobila konkretno obliko. Kot omenjeno je do danes še niso.

Razbitost Slovencev v Trstu ima pri tem tudi svoj delež krivde. Slovenci v Trstu nimajo svojega skupnega pravega predstavništva. Zato je doslej mnogokrat vsaka skupina predlagala in zahtevala reševanje slovenskih problemov po svoje, marsikdaj prav nasprotno kot kaka druga skupina. Jasno, da je bilo zato težko upati na kak uspeh.

V jeseni 1954 je bilo po sklenitvi londonskega sporazuma izbrano slovensko predstavništvo v Trstu. Sestavljajo ga izvoljeni slovenski občinski svetovalci Trsta in okoliških občin brez ozira na stranke, ki jim pripadajo. To predstavništvo vodi ožji odbor, sestavljen iz po enega svetovalca vsake politične skupine. To predstavništvo kot ožji odbor je obdržalo vso heterogenost in zato tudi vso neokretnost. Ker ga sestavljajo predvsem občinski možje podeželskih občin, jim je bolj mar n. pr. državna podpora za gradnjo gnojnih jam ali vaških napajališč kot uveljavljanje posebnega statuta, ker je pač to težje in bolj oddaljeno. Posamezniki kot tudi celota nimajo nobene pravne odgovornosti do slovenske skupnosti na Tržaškem, zato pogosto pozabljajo tudi na moralno odgovornost do te skupnosti.

Slovenski kominformisti so številčno najmočnejša skupina tržaških Slovencev. Po prvih omahovanjih takoj po podpisu londonskega sporazuma so vendar kmalu ugotovili, da se je po tej "brezvestni kupčiji" s Trstom, treba povezati z "naprednimi silami" Italije in nadaljevati boj za uveljavljanje delavskih pravic. Formalno je vendar tržaška KP ostala avtonomna. Stranka mora zadovoljiti svoje italijanske in slovenske člane, zato ne postavlja

Rojan in Greta. Na Greti je zrastle nova italijanska kolonija

narodnostnih zahtev, jih le sem in tja nakaže. Zaradi interesov slovenskih članov pa se tudi zgodi, da je pisanje njihovega slovenskega tednika "Delo" drugačno kot pisanje italijanskih glasil "Unittà" ali "Lavoratore". Stranka torej nima nobenega jasnega narodnega programa. Vendar pa je edina, ki ji je mogoče po njenih članih, organih in bratskih organizacijah posredovati v Rimu, kjer se danes rešujejo slovenske zadeve, v parlamentu in pri ministrstvih, do koder nobena druga slovenska skupina ne more. Prihajamo tako do absurdnega položaja, da so lahko samo italijanski komunisti zagovorniki slovenskih interesov v italijanskih izvoljenih predstavništvih (primer: zakonski predlog za slovenske šole na Goriškem). Posledica tega je pač, da se Slovenci drži oznaka "slavo-comunisti", za katere so Italijani prepričani, da se je proti njim treba boriti: ker so drugorodci in ker so komunisti.

Tržaški kominformisti imajo tudi svoje delavske sindikate, ki so se v letošnjem letu priključili italijanskim levčarskim sindikatom.

Slovenstvo kominformistov hitro peša. Zanje je pač mnogo važnejše bratstvo z Italijani kot pa ohranjanje slovenstva. Zato je zanje — razen v popolnoma slovenskih krajih — vseeno, če hodijo otroci v slovensko ali italijansko šolo, če so slovenski napisi ali če jih ni.

Titovska skupina je v zadnjem letu doživela največje spremembe. Glavne njihove organizacije, t. j. partija in OF ter sindikati so bili razpuščeni. Druga za drugo. V jeseni 1954 je prišlo najprej do ustanovitve Slovenske gospodarsko kulturne zveze, ki naj bi bila najvišje predstavništvo vseh Slovencev na Tržaškem, a je postala le OF v novi obleki in obliki. Podobna organizacija je bila ustanovljena v Gorici, podobna je tudi na Koroškem. Ven-

Spremenjeni Sv. Ivan. Visoke stanovanjske stavbe med nizkimi hišami Slovencev

dar se je v to zvezo vključil samo del obstoječih organizacij in društev, dasi so ustanovitelji na zunaj vabili vse, tudi netitovske. Razpust partije in OF je bil opravičen s tem, da se Slovenci v novem položaju, t. j. v Italiji, ne smemo izolirati, ampak "povezati z naprednimi silami Italije za doseg pravic delavcev in delavskih množic". "Primorski dnevnik", dotlej glasilo OF, je postal po naslovu glasilo tržaških Slovencev, dejansko pa istih kot je bil prej. Končno so bili v juniju 1955 razpuščeni tudi sindikati, a ta razpust ni nikogar presenetil, ker so sindikati obstajali že dalj časa samo na papirju. Pač pa je zbudilo precej presenečenja obvestilo, da se snuje nova "Neodvisna socialistična fronta", povezava disidentov italijanske KP Cucchija in Magnanija s tržaškimi titovci. Pojavila so se prva poročila v časopisih in prvi vabilni plakati na ulicah.

Titovski Slovenci torej danes nimajo nikaškega političnega predstavnštva, zato v nejasnosti in nepoučenosti blodijo v temi, kar vsekakor ni v korist slovenski skupnosti na Tržaškem. Tržaške komuniste in njihove simpatizerje, kominformiste in titovce, je zmedel tudi Hruščev s svojim govorom v Beogradu; prisilil je Vidalijsko do vratolomnih obratov. Vedno jasnejši je vtis, da je rdeča Jugoslavija "za skledo leče" prodala tudi svoje lastne pristaše v Trstu.

Demokratični Slovenci se združujejo v treh organiziranih skupnostih:

Demokratska zveza z liberalnimi tendencami se je od ustanovitve trudila za uresničenje Tržaškega ozemlja. Z londonskim sporazumom je bil eden njenih glavnih ciljev pokopan. V novih razmerah je delavnost zveze ostala v glavnem enaka kot prej, stremeča po ohranja-

nju in utrjevanju slovenske skupnosti na Tržaškem po načelih demokracije in svobode. Demokratska zveza je od ustanovitve leta 1947 do danes obdržala svojo jasno nekomunistično in protikomunistično črto, kar ji je ob omahovanju tržaških organizacij na levo in desno šteti za posebno zaslugo.

Demokratska zveza je sprejela spremenjeni položaj Tržaškega ozemlja s treznostjo in se se mu prilagodila. Prav zaradi te prilagoditve mu je prilagodila. Prav zaradi te prilagoditve slovenskih interesov — morda tudi zato, ker se zaveda, da njen glas ne seže preko tesnih meja Tržaškega ozemlja.

Slovenski katoličani imajo dve organizirani skupnosti: Slovensko krščansko socialno zvezo in Slovensko katoliško skupnost. Prva je bila do leta 1954 edina slovenska katoliška politična organizacija na Tržaškem. Ko pa je bil sprejet vanjo dr. Besednjak, je prišlo do notranjih nesoglasij in kot posledica teh do ustanovitve nove organizacije, Slovenske katoliške skupnosti. Slovenska krščansko-socialna zveza, kateri predseduje sedaj dr. Besednjak, se poslužuje lista "Novi list", ki ga je dr. Besednjak začel izdajati spomladi leta 1954. Smer organizacije je torej mogoče razbrati iz lista, četudi list ni njeno glasilo. Organizacija se je prilagodila sedanjemu stanju v Trstu, a delo njenih predstavnikov je marsikdaj odmaknjeno od te jasne smeri iz opozicije do drugih slovenskih skupin in posameznikov. Organizaciji in listu očitajo filotitovstvo. Vsekakor pa je vedno bolj jasno, da se med pristaši smeri in lista večja število nekdanjih titovcev, nezadovoljnih z organizacijami lastnih predstavnikov. Organizacija nosi tudi katoliški naslov, a bolj iz spoštovanja do sicer kratke tradicije kot do dejanskega izvajanja jasnega katoliškega programa.

Slovenska katoliška skupnost je šele v začetku in njena organizacija še ni povsod povsem izvršena. Poslužuje se lista "Katoliški glas". O smeri organizacije moremo trditi, da je odločno protikomunistična, slovenska.

Politične razmere in spremembe v zadnjem letu niso imele kaj prida vpliva na delo zadnjih dveh organizacij, njihovo dejansko moč bo mogoče ugotoviti šele pri prihodnjih volitvah v Trstu, če bodo nastopile javno in tudi z javnim in jasnim programom.

Tržaška posebnost je tudi skupina neodvisnih Slovencev. Borila se je s svojimi pristaši za Svobodno Tržaško ozemlje. Ker nima last-

nega glasila in lastne organizacije, o njeni smeri in vsebini skoro ni mogoče govoriti. Ugotoviti pa je mogoče, da je z londonskim sporazumom izgubila še tisto malo tal, kolikor jih je prej imela.

Slovenske organizacije v Trstu so hotele iz memoranduma izvleči v prvih dneh in tednih čimveč koristi za slovensko skupnost, pri čemer so skupnost izenačevale s samim seboj. Vendar se je to prerivanje hitro končalo. To delo, ki se ni vršilo pri dnevi luči, je težko zasledovati. Vsekakor je postalo očito, da so titovci hoteli sebi pridržati vse ugodnosti memoranduma in dodatnih protokolov, zase dobiti narodne domove "v imenu vseh tukajšnjih Slovencev". Protesti slovenskih nekomunističnih organizacij so sicer zadevo pojasnili, da namreč odrekajo titovcem pravico govoriti in delati v imenu vseh Slovencev, istočasno pa so povzročili še večjo počasnost Italijanov, n. pr. pri odobritvi fondov za gradnjo novega narodnega doma in ureditev domov pri Svetem Ivanu in v Rojanu.

* * *

Jugoslavija je sopodpisnica londonskega sporazuma. Sporazum se do danes ne izvaja, a Jugoslavija ob tem molči. Tukajšnji Slovenci so bili prepričani, da bo matična država ščitila interese svojih sonarodnjakov, posebno po vseh bombastičnih nastopih v zadnjih letih. A nič tega. Matična država se ne zgane. Večkrat je bilo mogoče brati, kako se ugodno raz-

vija prijateljsko razmerje med Jugoslavijo in Italijo, a malokje je bilo mogoče brati, da je londonski sporazum zaenkrat samo podpisan kos papirja. Razni italijanski predstavniki so javno zatrjevali in zahtevali, da se memorandum ne sme začeti izvajati, ker nima nobene veljave in vrednosti. Jugoslavija ob tem molči. Priključila je 10 km², za to, kar je ostalo preko meje, se pa ne zmeni.

Današnje stanje v Trstu je posledica bližnje in daljnje preteklosti, postaja pa stalna slika Trsta, ne le bežni vtis prehodne dobe. V tem je vsa resnost, ki nas mora prevzeti ob pregledovanju sedanjosti in ob iskanju znakov bodočega razvoja. Za zamejske Slovence je londonski sporazum ponovni dokaz o mačehovstvu matične države in ob njenem majhnem zanimanju za usodo Slovencev onkraj državnih meja.

Dodatek: V Vidmu je bil 20. avgusta 1955 podpisan sporazum med Jugoslavijo in Italijo o ureditvi obmejnega prometa za stalne prebivalce obmejnega področja Jugoslavije in Italije. Prve dni septembra se je promet dejansko pričel — po dvoletni zapori. S tem je izpolnjen člen 7. londonskega sporazuma.

V Beogradu je bil 27. avgusta 1955 podpisan sporazum med Italijo in Jugoslavijo: rok za preselitev prebivalstva iz nekdanje cone B se je podaljšal za tri mesece. Po členu 8. londonskega sporazuma je rok potekel 5. oktobra 1955.

TONE JEZERNIK

ŽIVLJENJE PA GRE NAPREJ

Za narodno manjšino je seve prej ko slej šolsko vprašanje na prvem mestu. Tekom zadnjih dveh let smo videli na Koroškem vse mogoče in nemogoče politične šolske stavke, ki so bile naperjene proti slovenščini na ljudski šoli in deloma tudi proti obvezni slovenščini na koroških realnih gimnazijah, kakor je vpeljana od decembra leta 1945. Nosilec te gonje so bila na zunaj združenja staršev,

ki obstojajo skoraj na vseh šolah po mestih v podporo delovanju šole. V teh navedenih slučajih pa so izrabljali ta združenja za boj proti slovenščini. Najbolj izrazito gonjo so vprisporili v Velikovcu in pozneje v Pliberku, dveh malih mestih, ki živita izključno od šilingov okoliških slovenskih kmetov.

V južnem delu dežele obstoja takozvana dvojezična šola, ki je bila vpeljana s sklepom

deželne vlade z dne 3. oktobra 1945 na predlog in po načrtu tedanjega slovenskega zastopnika v vladi dr. Joška Tichler-ja. Ta dvojezična šola se bistveno razlikuje od nekdanje utrakvistične šole. Utraktivistična šola je videla svojo nalogo predvsem v tem, da v najkrajšem času izloči vsako slovensko besedo iz šolskega pouka in tako je bila ta vrsta šole izrazita pomemčevalnica slovenske mladine z vsemi posledicami. Dvojezična šola pa ima točno zarisani učni načrt in je dejansko v prvih 3 šolskih letih v enakem razmerju slovenska in nemška, torej ima dva učna jezika. Rozmere so namreč v resnici take, da skoraj ni več šole, v katero bi pohajala samo slovenska mladina. Torej so od vsega početka vsi razredi jezikovno mešani in obstoja samo možnost dvojezičnega pouka, kar je na sebi neke vrste posebnost naših koroških prilik. V 4. šolskem letu pa je slovenščina po 4 ure in od 5. leta naprej pa po 3 ure tedensko obvezna za slovenske in nemške učence. Ta demokratična ureditev ljudske šole ima namreč "novum", da sta tako slovenski kakor tudi nemški otrok dolžna in obvezana, da se učiata obeh jezikov. Utraktivistična šola pa je nalagala samo dolžnost učenja nemškega jezika slovenskemu otroku in ga je celo ovirala v učenju lastne materinščine.

Po 10. letni izkušnji lahko ugotovimo, da so se razmere na vrsti šol dejansko bistveno zboljšale, da je predvsem tudi duh v šoli strpen, da imam danes lepo število učiteljev, ki v polni meri zadoščajo predpisom in se v takozvanih pedagoških tečajih za dvojezične tečaje tudi vsakoletno izobražujejo in pripravljajo za dodatne izpite iz slovenščine. Imenovani način šol bi moral obstojati na 107 šolah južnega dela dežele, v resnici pa je dvojezična šola izvedena mogoče na kakih 50 šolah v dobri ali vsaj povoljni meri.

Predpogoj dobri šoli so seve dobri učitelji. Danes smemo ugotoviti, da so se tekom zadnjih petih let pričele razmere tudi v tem pogledu zboljševati. Na učiteljsku v Celovcu je prevzel pred štirimi leti pouk slovenščine in metodike mladi razgledani prof. dr. Valentin Inzko, ki zalaga svojo učiteljsko energijo in svoje znanje in dosega lepe uspehe. Pred dvema letoma se je posrečilo doseči, da so dijaki, ki obiskujejo slovenščino kot učni jezik, to se pravi, dijaki, ki naj bi pozneje poučevali na dvojezičnih šolah, oproščeni angleščine. Tako

je po dolgem trudu slovenščini na celovškem učiteljsku priznana enakopravnost z angleščino.

V jeseni leta 1954 je boj proti dvojezični šoli na Koroškem dosegel svoj višek in je bil tako prosvetni minister dr. Heinrich Drimmel prisiljen, da si zadevo ogleda na licu mesta. V Celovcu je videl težo vsega problema in moral ugotoviti, da se koroški nemški krogi niso iz dveh izgubljenih vojn ničesar naučili. Po obisku prosvetnega ministra na Koroškem dne 9. decembra 1954 je "šolska vojna" v deželi nekoliko ponehala.

Na političnem polju se je igra OF doigravala v isti obliki, kakor smo jo napovedali v Zborniku za leto 1954. Slovenski notranji minister Kraigher je bil namreč napovedal v jeseni 1952 nalogo zamejskih Slovencev in sicer v pravcu, da imajo ti skrbeti za ojačevanje socializma v deželi. Na Koroškem smo videli ob volitvah februarja 1953 popolno vtopitev Ofarije v socialistično stranko in to celo brez vsakih narodnostnih koncesij, ker jih Kraigher v svojem govoru ni zahteval in "voditelji" Osvobodilne fronte take naloge iz Ljubljane tudi dobili niso. Že prav kmalu po Kraigherjevem govoru je izjavil koroški deželni glavar Wedenig ob priliki nekega internega razgovora "OF bomo požrli mi socialisti". Od tega časa tudi v "Demokratično fronto" prenovljena OF ni stopala več v javnost in dne 25. marca 1955 smo brali v komunističnem "Slovenskem vestniku" poročilo, da je "Demokratična fronta" zaspala, da pa so se vse druge "masovne" organizacije nekdanje OF povezale v "Zvezo slovenskih organizacij". Zanimivo je pri tem, da so na Tržaškem z istim besednjakom nesli k pogrebu tamošnjo OF in se združili z dvema komunističnima disidentoma, ki v političnem življenju Italije nimata nobenega pomena. Na Koroškem so pa izbrali boljši del, t. j. vključitev v vladno socialistično stranko. Torej se odigrava vse po v Ljubljani določenem načrtu in to brez vsakega ozira na krajevne potrebe in krajevni položaj slovenske manjšine. Iz političnih levov so postali čez noč "nepolitični zajčki". Ker tovrstno politično pomlajanje gre po navodilih, tudi ne usahejo viri denarja, katerega daje Ljubljana svojim poslušnim služabnikom.

Najvažnejši dogodek zadnjega obdobja pa

je prav gotovo podpis državne pogodbe za Avstrijo na Dunaju dne 15. maja 1955. K tej državni pogodbi je glasilo koroških Slovencev "Naš tednik-Kronika" zapisalo dne 19. maja 1955: "Z nevtralnostjo je Avstrija prenehala biti podaljšana roka Nemčije proti vzhodu in jugovzhodu in je postala neke vrste posrednik med Vzhodom in Zapadom. Donava, glavna reka Avstrije, ki teče od zapada na vzhod, ponazoruje posredniško vlogo države". To posredovanje pa lahko Avstrija v polni meri vrši že doma. Člen 7 državne pogodbe nalaga Avstriji naloge do Slovencev na Koroškem in Štajerskem ter do Hrvatov na Gradiščanskem.

Člen 7 pravi: "1. Avstrijski državljani slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživajo iste pravice pod istimi pogoji kakor vsi drugi avstrijski državljani vključno pravico do svojih lastnih organizacij, zborovanj in tiska v njihovem lastnem jeziku.

2. Imajo pravico do pouka v osnovnih šolah v slovenskem ali hrvaškem jeziku, in na sorazmerno število lastnih srednjih šol, v tej zvezi bodo proučeni šolski načrti in ustanovljen poseben oddelek šolske nadzorne oblasti za slovenske in hrvaške šole.

3. V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske s slovenskim, hrvaškim in mešanim prebivalstvom, je slovenski ali hrvaški jezik dodatno k nemščini pripuščen kot uradni jezik. V teh okrajih so oznake in napisi topografske narave sestavljeni tako v slovenščini ali hrvaščini kot tudi v nemščini.

4. Avstrijski državljani slovenske ali hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem so udeleženi na kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah v teh področjih pod istimi pogoji kakor ostali avstrijski državljani.

5. Delovanje organizacij, ki stremijo za tem, da se slovenskemu ali hrvaškemu prebivalstvu odvzamejo njihova svojstvenost in njihove manjšinske pravice, mora biti prepovedano".

Tako se torej glasi besedilo državne pogodbe v kolikor neposredno zadeva Slovence in Hrvatov v Avstriji. Oboji so tako dobili isto pravno osnovo. Za oboje nastaja sedaj obveznost, da podvzamejo potrebne korake pri

Prizor z Marijanske akademije, doslej največje slovenske prireditve na Koroškem. Priredili so jo trikrat v Celovcu, dvakrat v Beljaku in po enkrat v Velikovcu, Borovljah, Št. Jakobu in tudi v Trstu.

centralni vladi na Dunaju in pri svojih deželnih vladah. Inicijativa mora izhajati od prizadetih manjšin. Med zastopniki Slovencev in Hrvatov so se pričeli že potrebni razgovori, da pripravijo v skupni akciji svoje načrte za realizacijo besedila člena 7 državne pogodbe.

Avstrija bo ravno na tem polju imela priliko, da dokaže, kako ona pojmuje izvajanje prevzetih obveznosti. Čim bolj bo Avstrija sama doma dokazala, da obveznosti državne pogodbe zanje niso le košček papirja, tem bolj bo upravičena zahtevati, da se Italija drži v Južnem Tirolu mirovne pogodbe iz leta 1946, ki garantira tamošnjim Nemcem avtonomijo, katere pa Italijani nočejo izvajati.

Avstrijska državna pogodba je po ratifikaciji štirih velesil in Avstrije same stopila 1. avgusta 1955 v veljavo. Do prvega novembra bodo vse zasedbene čete zapustile Avstrijo in za dobo 18 mesecev imajo veleposlaniki Sovjetske zveze, Amerike, Velike Britanije in Francije neposredno kontrolo nad izvajanjem posameznih delov državne pogodbe, torej tudi nad izvajanjem člena 7. Ta kontrola daje tudi Slovincem in Hrvatom vsaj do konca leta 1956 možnost neposredne pritožbe na veleposlanike.

Dobro se zavedamo, da je treba dati vsaki določbi še le življenja. Prav gotovo pa pomeni člen 7 državne pogodbe z dne 15. maja po svojem besedilu že velik napredek v primeri z določili mirovne pogodbe iz leta 1919, ki govori le v meglenih frazah o človečanskih pravicah narodnih in verskih manjšin v posameznih evropskih državah.

Tako so torej pogledi in upi Slovencev na Koroškem in Hrvatov na Gradiščanskem obrnjeni naprej in v delo za realizacijo člena 7.

Spoštujmo naše rajne in učimo se iz njihovih del

Dr. IVAN AHČIN

† RAVNATELJ BOGUMIL REMEC

Pokojni ravnatelj Bogumil Remec je bil najstarejši med nami, pa nas je njegova smrt vendarle presenetila (7. febr. 1955). Navadili smo se, da smo videli njegovo čvrsto, častitljivo postavo, čeprav so jo leta nekoliko upognila, pri procesiji Sv. Rešnjega Telesa na Belgrano, na sestankih katoliškega starešinstva in na mnogih slovenskih prireditvah v Buenos Airesu. Zadnjič je pred širšo slovensko javnost stopil, ko je leta 1952 meseca avgusta v Ramos Mejía vodil slovenski katoliški shod v izseljenstvu.

Mladina je seveda malo poznala osebnost pokojnika, ki je v naši izseljenski skupnosti zavzemal častito in spoštovano prvo mesto.

Ravnatelj Bogumil Remec govori kot predsednik izseljenskega kat. shoda v mestu Ramos Mejía na področju Vel. Buenos Airesa dne 17. avgusta 1952.

Njegov zgodovinski pomen sega v čas pred prvo svetovno vojno in v desetletje neposredno po njej.

Rojen 14. avgusta 1878 v Trstu je pripadal kot mlad profesor onemu krogu mladih katoliških izobražencev, ki jih je silna osebnost Janeza Evangelista Kreka pritegnila v širokotezni krog snovanja, iniciativne delavnosti in načrtov na vseh področjih javnega dela. Tu je bilo mesta in dela za vse. Nobeno kulturno, gospodarsko, socialno, politično polje ni ostalo neizorano. Profesor Remec je poprijel najprej na kulturnem in kmalu zatem na gospodarskem področju. Vidimo ga, da že na II. katoliškem shodu v Ljubljani (1900) nastopi s samostojnim referatom v smislu Krekovega socialnega programa. Kot gimnazijski profesor je služboval v Kranju in v Novem mestu in povsod pridno deloval tudi v katoliških prosvetnih in gospodarskih organizacijah. Na Krekovo željo, ki je poznal njegovega praktičnega duha, je prevzel ravnateljstvo novoustanovljene trgovske šole v Ljubljani. Tedanje politične razmere in zlasti nasprotje med mladimi in starimi, oziroma med Šušteršičem in Krekom v pogledu politične orientacije, je tudi ravnatelja Remca potisnilo v politično delo, kjer je vedno stal trdno na Krekovi in Koroščevi strani. Bil je zato nekaj časa tudi preganjan in je izgubil ravnateljsko mesto v Ljubljani ter moral iti nazaj v Novo mesto. Toda le za kratek čas.

Po letu 1918 ni mogla Slovenska ljudska stranka v svojem središču in na vodstvu pogrešati vodstvenih in organizatoričnih sposobnosti profesorja Remca. Postal je poverjenik za notranje zadeve v prvi slovenski vladi. Kakor v vseh sosednih deželah, so tedaj tudi v Sloveniji komunisti po nalogu komunistične internacionale poskušali nasilno dobiti oblast v svoje roke. Pričeli so se štrajki in nato oborožen upor, ki naj bi s pohodom na Ljubljano privedel komuniste na oblast. Narodna vlada na Bleiweisovi cesti je neprestano zasedala. Bilo je precej strahu in neodločnosti.

Popolnoma stvarno in jasno je dejanski položaj in nevarnost precenil prof. Remec. Mirno, pa odločno je zahteval, da je vlada v zaščito prebivalstva dolžna uporabiti tudi silo, če bi bilo treba, in zaščititi zakonit red in varnost prebivalstva. Njegovo oščotno stališče je obveljalo. Res je padlo nekaj žrtev na Zaloški cesti, toda komunistični naval je bil ustavljen, kar je obvarovalo stotine in morda tisoče življenj, a mesto nepreglednega - razde-

Pok. ravnatelj B. Remec kot srednješolec. Fotografija je literarno zanimiva, ker sta med ljubljanskimi sošolci tudi pisatelj dr. Alojzij Kraigher (drugi v zadnji, najvišji vrsti) ter pesnik Dragotin Kette (tretji v drugi vrsti z majhno kozjo bradico), poleg Remca (četrti v drugi vrsti, ki mu kaže hrbet). Fotografija je nastala najkasneje "postquem non" 9.IV.1895, ko je bil Kette kot četrtošolec črtan iz spiska učencev gimnazije zaradi neplačane šolnine. Ker je pa takoj nato bil ljubljanski potres, ki je porušil gimnazijo na Vodnikovem trgu ter se je pouk zato predčasno končal, Kette ni izgubil leta, ki se mu je štelo kot končano. Verjetno pa je fotografija starejša za eno ali celo več let, tako, da predstavlja skupino PETOŠOLCEV ali celo četrtošolcev, ki so v tistih časih bili že zreli fantje. Kakor vemo, do zadnjega časa ni bila znana nobena verodostojna podoba velikega slovenskega pesnika Dragotina Ketteja, kajti sliko, ki jo je po njegovi smrti priobčil Aškerc v Poezijah, je Ivan Cankar ogorčeno odklonil kot nepodobno. Sam da ga je svoj čas svojerodno portretiral podobneje, pa je risbo izgubil. Naša objava bi naravnost odkrila novo podobo pesnikovo, da ni Janež v lansko leto izišli slaboglasni "Zgodovini slovenske književnosti" priobčil našemu podoben Kettejev portret. Toda naj tudi emigracija spozna podobo tega velikega pesnika iz te prvi-krat objavljene skupinske srednješolske fotografije, ko je stal ob svojem sošolcu Bogumilu Remcu, v katerega spomin jo priobčujemo iz njegove zapuščine.

janja, ki bi ga komunistična strahovlada povzročila. A samo odločnosti in jasnovidnosti Remca se je tedaj imela Ljubljana in morda vsa Slovenija zahvaliti, da se ni zgodilo nekaj podobnega kakor v Budimpešti, ko so pod strahovlado Bele Kuhne dneve in tedne gorla poslopja in po Donavi plavali mrliči.

Prof. Remec je dokazal, da ni samo odločen v dejanju, marveč, da ima pogum za svoja dejanja prevzeti tudi polno odgovornost. Poslej je bil na najbolj odgovornih mestih v stranki in njenih ustanovah. Postal je po-slevodeči podpredsednik Slovenske ljudske stranke, predsednik mestnega odbora SLS v Ljubljani, predsednik Upravnega odbora in član Izvršilnega odbora Zadrúžne Zveze, predsednik nadzorstvenega sveta Zadrúžne gospodarske banke, podpredsednik Upravnega odbora in pisarniški ravnatelj Vzajemne posojilnice, podpredsednik upravnega odbora Hotelske in stavbne družbe d. d. Union, predsednik zadrúge Stačion, predsednik Slov. kat. akademskega starešinstva i t. d. Kot profesor je v tem času poučeval na realni gimnaziji na Poljanah, kjer je postal tudi ravnatelj. Za časa Živkovičeve vlade je bil za dve leti iz Ljubljane pregnan kot gimnazijski ravnatelj v Kruševac, odkoder se je na svoje staro mesto mogel vrniti šele po spremembi režima 1935. leta.

Tako ni bil pokojni ravnatelj Remec samo priča našega kulturnega, gospodarskega in političnega prerojenja in zorenja v polno slovensko narodnost, marveč tudi njega najmarljivejši in najuspešnejši sotvorec. Visoka in vplivna mesta, katera so mu socialne ustanove zaupale, so bila zanj, ki je bil brez osebnih ambicij in brez sleherne želje po uveljavljanju, — komaj več kakor težka in odgovorna. Toda vedno bolj razčlenjeno gospodarsko življenje je tudi pri nas klicalo po močni osebnosti, po človeku, kateremu je bilo mogoče popolnoma zaupati vodstvo. In tak človek je bil pokojni ravnatelj Remec. Niti nasprotniki, katerih mu nikdar ni manjkalo, si mu nikdar niso drznili očitati, da bi družabno vplivne položaje, ki jih je združeval v svojih rokah, kdaj izrabil v svojo osebno korist. Poleg vseh izrednih odlik, ki so Remca krasile, sta bili njegova zlata poštenost in nesebičnost med najlepšimi. Vedno je ostal čistih, neomadeževanih rok, tako da spada v vrsto tistih mož, ki jih posebej hvali Sv. pismo: "Blagor možu, ki se ni omadeževal, ki ni hrepenel po zlatu in ni

stavil svojega upanja v denar in zaklade. Kdo je ta, da ga bomo hvalili, ker je storil veličastne stvari v svojem življenju?" (Ekl. 31.8.9.).

Kljub temu pa je resnica, da je imel ravnatelj Remec nasprotnike. Imel jih je celo mnogo. In to je umljivo. Človek, ki ima značaj in talent, kakršna vodilna osebnost v družbi mora imeti, bi grešil zoper darove, ki mu jih je narava naklonila, ko bi se hotel zapreti v osamljenost in se ne bi postavil v službo svojega naroda, da mu pomaga do napredka in vedno bogatejšega razvoja. Njegov korak je usmerjen v bodočnost, ne v preteklost. Pri tem je neizbežno, da nekateri zaostanejo. Čutijo se zapostavljene in zasenečene, iz česar se rada porodi zavist in nasprotstvo.

Kdor je imel kdaj opraviti z javnim gospodarstvom in z upravo skupnega ali zadrúžnega premoženja, ve, kako nevhvaležen posel je to. Vsak član misli, da zna bolje gospodariti in če ne dolže odgovornega odbornika kar osebnega okoriščanja, so pa vendar mnogi mnenja, da bi se denarni viri mogli drugače in bolje naložiti in uporabljati. Najbolj nepopularne so ekonomske službe, ker je le malokaterim mogoče ustreči, mnogim pa se mora upreti in odbiti vsakovrstne želje, upravičene in neupravičene. In pokojni ravnatelj Remec je mnogo let upravljal, lahko bi rekli, imetje stranke in njenih gospodarskih ustanov. Bila so to zaupna in odgovorna mesta, na katerih pa je bilo treba tvegati vsak čas tudi hude zamere, očitke in celo natolcevanje tistih, katerim zaradi skupnih koristi ni bilo mogoče ustreči. Da je tolikokrat padalo po pokojnem ravnatelju tudi iz lastnih vrst, je imelo korenine prav v gospodarskih interesih. Vendar pokojnika to ni ne omeščalo ne omajalo. Vedno je pokazal, da zna nositi polno odgovornost za svoja dela, čeprav velikokrat ni našel drugega priznanja kot v svoji čisti vesti.

Pa še tretji vzrok nasprotovanja: pokojni ravnatelj Remec je bil lik zvestega, navdušenega, kremenitega pristaša Slovenske ljudske stranke. Ni bil morda njen ideolog kakor Krek ali Korošec, toda bil je njen sotvorec in somišljenik v najčistejšem smislu besede, iz katerega mišljenja in dela je dihalo mišljenje in delo stranke. Vedno je smatral delo stranke za praktično izvedbo krščanskih socialnih načel v javnem življenju. Zato je upravljal vse javne službe s toliko vestnostjo. Biti zvest strankinim načelom je smatral za svo-

jo vestno in častno zadevo. Pri njem ni bilo nobenega odmika na desno ali na levo. Pod vidikom strankinih načel je moglo kaj biti le belo ali čрно. Za svoje politične ideale se nikdar ni boril s pozavnami, pač pa resno, vztrajno, z žilavo neustrašenostjo, pripravljen na vsako žrtev. Kako bije srce stranke, si mogel pri ravnatelju Remcu čutiti bolj izrazi- to kot pri katerem koli voditelju. Ker sam ni poznal strankarske prilagodljivosti in obračanja po vetru, je politično vetrnjaštvo preziral tudi pri drugih. On, ki ni pred nikomur zlezel sam vase, ni maral okretnih prilagodnikov. Pokazal in povedal je svoje mišljenje kar naravnost. Eden in drugi, ki se je čutil prizadetega, mu tega ni odpustil. Značajan človek ima vedno nasprotnike.

Pa vendar bi z naznačenimi potezami podoba pokojnega ravnatelja Remca ne bila še točno podana. "Un honneste homme c'est un homme meslé" pravi Montaigne. "Dober človek je človek, ki je mešan." Pokojni Remec je bil profesor matematike in naravoslovja. Tip realističnega matematika in naravo ljubečega, mehkočutnega prirodoslovca se je odražal tudi v Remčevem značaju. Po Montaigne-u je bil mešan značaj. Po eni strani matematičen, razumski duh, skoraj abstrakten in hladen računar, strogo in neizprosno logičen, v življenju dosleden in premočrten, ki ni poznal krivulj v svojem značaju, — po drugi strani pa prežet gorke ljubezni do narave, ki ni obsegala le geološki, rastlinski in živalski svet ampak na prvem mestu človeka. Kakor je pokojnik ta dva svetova znal združiti v svojem študiju, tako ju je združeval tudi v svojem bogatem značaju. Res mu je njegova premočrtnost od časa do časa povzročila nasprotja, toda neprimerno večje je bilo število njegovih spoštovalcev in prijateljev, ki so ga cenili ne le zaradi njegove moške značajnosti, marveč zlasti zaradi njegove srčne plemenitosti. Bil je dober človek. Imel je dobro, človekoljubno srce, ki je znalo na skrivaj deliti dobrote in odpuščati tudi najhujše krivice. Srčna uteha so bili zanj izleti v naravo, posebno v slovenski planinski svet. Bil je vztrajen in pogumen planinec. Teško da je kaka gorã v Sloveniji, kateri se ne bi povzpел bil in spoštoval tudi krasote slovenske zemlje, na vrh. Ker je ljubil slovenski narod, je lju-

Ko je živel v pokoju v Ljubljani v krogu svoje spoštovane družine, ga je stranka še enkrat pozvala, da izpriča njen značaj in njene ideale pred slovensko javnostjo. Ko se je 3. maja 1945 sestalo na Taboru slovensko narodno zastopstvo pod predsedstvom pokojnega Franceta Kremžarja, je bil ravnatelj Bogumil Remec postavljen za predsednika vrhovne trojice iz predstavnikov SLS, demokratske in socialno demokratske stranke. To je bila tedaj najvišja slovenska oblast.

V Argentini je ravnatelj Remec kot izseljenec našel zaposlitev v botaničnem vrtu v Buenos Airesu. V dopoldanskih urah si ga mogel videti, kako se pod mogočnimi palmami sklanja nad svojimi ljubimi cveticami. Gotovo je ob njih obujal spomine na ožep in zelenosive mahove na skalnih brežinah Nansa, na zlata jabolka na Jelenkamnu, na narcise in murke na Golici in Begunjščici, na krivavordeči svišč in sive planike po triglavskih strminah. Spomini! Kaj bi! Kdor ljubi domovino, mora zanjo trpeti. Samo ena ljubezen je mogla biti globlja v srcu pokojnega ravnatelja Remca: do Stvarnika vse te prirodne lepote in čudes narave, do Boga, katerega dobroto in bližino najbolj tisti občutijo, ki vse izgube in morajo vse zapustiti.

Bara Remec: Moj oče. Linorez, vzet iz posmrtne zahvale družine Remec.

† FRANC PATERNOST

28. maja 1955 je smrt iztrgala iz vrst slovenskih emigrantov v Braziliji najvidnejšega in najpomembnejšega slovenskega rojaka Franca Paternosta.

Pokojni se je rodil leta 1891 v Danah pri Starem trgu. Gimnazijo je dokončal v Ljubljani, med vojno pa služil pri 97. tržaškem regimentu. Dodeljen je bil k primorskemu bataljonu v Pulj, kjer je bilo takrat glavno oporišče avstrijske mornarice. Nekaj let po končani vojni je odšel kot emigrant v Brazilijo, kjer je že živelo nekaj članov očetove družine. In v novi domovini je pokazal izredne sposobnosti. S svojim svakom Felicianom Sallez Cunha je odšel v notranjost države Sao Paulo, kraj Rio Prieto, ter se tam lotil prístnega pionirskega dela. S svakom sta ustanovila družbo Melhoramentos Rio Preto, ki si je nadela nalogo, odpreti in kolonizirati ogromno neobljudeno ozemlje tiste zone. Ta družba sama je zgradila preko 3000 km cest, ki so bile njena last. Tako

smo tudi Slovenci prav preko pokojnega Paternosta doprinesli svoj delež h gospodarskemu in s tem splošnemu napredku Brazilije.

Leta 1930 je Paternost prišel v Sao Paulo ter prevzel parceliranje in prodajo zemljišč. V tedanjem predmestju Noinho Velho — Stari mlin je parceliral preko 1400 km² golega ozemlja, na katerem se danes nahaja cvetoči del Sao Paula. Po Paternostovi zaslugi je ta del mesta najprej dobil svojo župnijo in svojo cerkev. Vso zemljo za cerkev in okoli cerkve je Paternost daroval. Prav tako je z njegovo pomočjo zrastle cerkev sv. Vincencija Pavelskega. Še posebej pa je zanimivo, da je novonastajočim ulicam dajal slovenska imena. Tako poznamo Rua Drava, Rua Dravinha, Rua Sava, Rua Savinha, itd. Paternost pa je šel še dalj: zbral in organiziral je rojake v prvo slovensko društvo v Braziliji "Primorje". Sodeloval je tudi pri ustanovitvi Jugoslovanskega podpornega združenja, ki je poleg Slovencev združevalo tudi Hrvate. To društvo je bilo tudi poluradni zastopnik kraljevine Jugoslavije, dokler ni prišel jug. konzul. Paternost, ki je pri društvu sodeloval ves čas, je osebno vodil Slovence tudi še potem, ko je društvo zaradi različnosti političnih gledanj razpadlo. Istočasno je bil Paternost dopisnik in referent Rafaelove družbe.

Pokojni Paternost ni bil samo velik ljubitelj slovenskih knjig, bil je tudi velik mecen vsega slovenskega tiska v svobodi. Značilno zanj pa je tudi, da ni nasedel kot mnogi drugi komunističnim glasovom iz Jugoslavije, ampak da je nasprotno bil njegov dom vedno odprt vsem novonaseljencem, ki so prihajali po drugi svetovni vojni. Razumel jih je, ker je bil razgledan in inteligenten, pomagal jim je, ker je imel dobro srce. Zato je njegova smrt neizmerna škoda za slovensko izseljensko družino ne samo v Braziliji, pač pa v vsem svobodnem svetu.

V. M.

† JERNEJ HAFNER

Župnik in namestnik dekana moravske dekanije Jernej Hafner se je rodil 8. septembra 1888 v Kropi. Po končani gimnaziji v Kranju je odšel v ljubljansko semenišče ter 15. julija 1912 bil posvečen za duhovnika. Kot kaplan je služboval v Vel. Laščah in Kranju; ob izbruhu svetovne vojne je bil vpoklican kot vo-

jaški kurat. Po vojni se je vrnil v Kranj, se udeležil bojev za slovensko Koroško, zatem pa nastopil kaplansko mesto pri sv. Petru v Ljubljani. Leta 1924 je prevzel župnijo Stari trg pri Ložu, leta 1937 pa je postal nadžupnik v Moravčah. Kmalu zatem je bil imenovan za prodekana in duhovnega svetnika. Drugo sve-

točno vojsko je preživel med svojimi gverniki, obenem pa pastiroval v dobršem kosu ostale Gorenjske; po letu 1945 je odšel na Koroško, kjer je najprej živel v taboriščih v Lienzu in nato v Spittalu, nato nastopil mesto upravitelja župnije Stockenboi, pa se kmalu vrnil v Spittal, kjer je po daljšem bolehanju umrl 12. junija 1955. Pokopali so ga 15. junija na mestnem pokopališču v Spittalu poleg pokojnega župnika Mihe Burje.

Prodekan Hafner je v času svojega kuratstva napisal slovenskim fantom vojakom v

avstrijski vojski posebno mašno knjižnico, ki je slovenske fante in može spremljala po vseh bojiščih. S knjižico se je vsem vojakom silno priljubil, obenem pa z njo tudi nakazal smer svojega dela, katero ga je kasneje vodilo v vrste prvih borcev na Koroškem, po prihodu v Ljubljano pa v vrste orlovske mladine, kateri je posvetil svoje najboljše moči. Bil je ves čas v predsedstvu Orlovske zveze in odlično urejeval orlovski list Mladost. Izkazal se je tudi kot organizator orlovskih in prosvetnih zletov, tako n. pr. v Strasburg, Brno, Berlin, Rim in Prago ter Lurd.

Po prihodu v Vetrinj in Peggez je bil prodekan Hafner premnogim v pomoč, posebej pa je bil za vse živa priča veselega optimizma in zaupanja v bodočnost. Spremljal je vse begunce v njih življenjskih težavah po taboriščih, odhajal v mislih za njimi preko morij, onim pa, ki so še ostali v taborišču v Spittalu, je dal zgled pravega učenca dr. Janeza Ev. Kreka: želel je biti na vseh poljih delaven, želel je živeti in delati za slovenstvo na vseh področjih.

Jernej Hafner je bil mož izredne volje, silne energije; imel je prirojen čut za obzirnost, pravičnost in plemenitost, imel pa je predvsem dobro in plemenito srce, s katerim je hotel vsakomur ob vsaki priliki pomagati. Bil je preprosto veren in pobožen duhovnik, bil res pastir svojim ovčicam.

P. S.

† BENEDIKT GOMIŠČEK

V Villa Madero, enem izmed številnih predmestij Velikega Buenos Airesa, je 4. julija 1955 umrl velik človekoljub in vzgojitelj mladine Benedikt Gomišček. Iz rodne Podgore na Goriškem je pred tridesetimi leti prišel v novo domovino — Argentino in kmalu po prihodu našel pot življenja, kakor mu jo je začrtal Najvišji. Ob opazovanju mladeži, ki se je brez varstva potikala po ulicah, prepuščena sama sebi, se mu je porodila misel na ustanovitev primerne zavetišča, kjer ne bi samo nudil zasilno streho sirotam, ki jih je požirala cesta s svojo nemoralo, pač pa jim tudi nadomeščal umrle starše: nadomeščal z dobro in vzgojno besedo, izhajajočo iz krščanskega usmiljenja, in izpopolnjeval z zgledom lastnega življenja. Tako je Benedikt Gomišček pionirsko postavil v Villa Madero zavetišče "Lipa", skozi katero je šlo nešteto mladine. Danes so prvi gojenci že možje in gospodje in s ponosom se

ozirajo nazaj na dobo, ko jih je vodila roka pokojnega Gomiščka.

Pokojni Gomišček pa je bil tudi steber farnega življenja. Sprožil je idejo lastne kapele v Villa Madero, postavil in vodil — večinoma ob sodelovanju lastne družine — pevski zbor, ki je budil versko zaspane soprebivalce, in bil v svojem okolju vsem vse. Bil pa je tudi vedno

ponosen in veren Slovenec, nad čigar delom je vedno bdela podoba Svetogorske Matere božje.

Umrli je star šele 54 let, umrl predvsem zaradi izčrpanosti, kajti počitka ni poznal in si ga tudi ni hotel privoščiti. Izpolnil pa je svoje poslanstvo v svetu kot Slovenec in kot katoličan.

J. K.

† Rev. FRANCIS MISSIA

V kratki dobi sta odšla v večnost v USA dva priznana slovenska glasbenika kot žrtve avtomobilske nesreče. Pred leti novi slovenski naseljence Rev. dr. Anton Dolinar, leta 1955 mu je pa na isti način sledil Rev. Francis Missia, nečak pok. slovenskega kardinala in goriškega nadškofa Missie.

Pok. Rev. Francis Missia je prišel v Severno Ameriko kot mlad študent v prvih letih tekočega stoletja. V St. Paulu v Minnesoti je študije nadaljeval, vstopil v tamošnje bogoslovje, postal duhovnik, nato se pa glasbeno izobrazil ter postal profesor glasbe v duhovskem semenišču v St. Paulu. Postal je tudi predsednik komisije za cerkveno glasbo v šentpavelski škofiji.

Kot profesor glasbe v duhovskem semenišču je bil zelo znan. Njegov moški zbor je užival velik sloves. Kot odličен zborovodja je pri vseh večjih slovesnostih v semeniški cerkvi vedno orglje prepuščal drugim, sam pa je vodil zbor. Zanj je harmoniziral in priredil celo

vrsto skladb. Missijeva zasluga je tudi, da je po cerkvah šentpavelske škofije liturgična glasba in petje nadomestila skladbe in melodije svetnih oper in operet

Veliko veselje je imel pok. Missia tudi s svojim svetnim mešanim zborom, ki je štel kakih 60 pevk in pevcev. Ustanovil ga je z namenom, da bi z njim prirejal liturgične koncerte izven cerkve in na ta način širil smisel za plemenito cerkveno glasbo med ljudstvom. S tem zborom je redno vsako leto enkrat izvajal nekaj izrazitih koralnih spevov, nato je pa vedno še dodal izbor cerkvenih liturgičnih himn in motetov v polifoniji najbolj slavnihih cerkvenih skladateljev od Palestrine do danes. Vsak tak Missijev koncert, ki je bil v velikem avditoriju šentpavelskega stadiona, je bil glasbeni dogodek.

Pokojnik je pripravljaval tudi zbirko za ljudsko petje po cerkvah v nadškofiji. Vanjo je uvrstil mnogo lepih slovenskih napevov.

L. P.

† JOŽE URBANIJA-LIMBARSKI

Malo časa pred prodekanom Hafnerjem je umrl njegov faran Jože Urbanija, ki se je kot pesnik podpisoval z imenom Limbarski. Pokojni Urbanija se je rodil pred 72 leti v Podbrdu nad Moravčami, v bližini Limbarske gore, po kateri je vzel tudi svoje pesniško ime. O pokojniku je še njegov župnik Hafner zapisal: "Ko je par let hodil v šolo pri salezijančih v Turinu, je moral domov, da prevzame od očeta hribovske kmetijo in gara kot kmet gorjanec na kamenitem pobočju senčne strani. Mehka pesniška duša, visokoleteč duh, priklenjen na težko zemljo, orel v kletki, s polomljenimi perutmi in nemirnim srcem, to je bil ta kmet po domače Guzi."

Limbarski je deloval v katoliških organizacijah in bil tudi predsednik Orla v Moravčah ob njegovi ustanovitvi. Pesmi je začel pisati že v mladih letih. Na nadarjenega fanta je postal

pozoren tedanji urednik Bogoljuba prelat Janez Kalan, ki mu je nato postal mentor, obenem pa objavljaval njegove pesmi v Bogoljubu. Limbarski je mnogo pisal tudi v druge slovenske liste, zlasti v Domoljuba, po prihodu v tujino pa zadnja leta predvsem v Koroško kroniko. Njegova literarna zapuščina je precejšnja; obsega 26 zvezkov po 32 strani; pesmi je 17 zvezkov.

Limbarski se je zaradi komunističnega divjanja v domovini leta 1942 umaknil na Koroško. Bil je v taborišču St. Gertraud pri Wolfsbergu v Labudski dolini. Leta 1945 je prišel v taborišče Murdorf pri Judenburgu, pozneje se je preselil v Asten pri Linzu, nato pa v taborišče za starejše ljudi v Hellbrunn pri Salzburgu. Od tu je leta 1951 odšel v Eisenerz na Zgornje Štajersko, kjer je 26.5.1955 umrl. V Eisenerzu so ga tudi pokopali 28. maja. J. H.

† VLADKO VAUHNİK

I. Biografija.

Pokojnik se je rodil 24. junija 1896 leta v Svetinjah na Štajerskem. Njegov oče Mihael je bil šolski nadzornik, njegova mati je izhajala iz Thalerjeve družine iz št. Ilja nad Mariborom. Mladi Vladko je študiral gimnazijo v Mariboru. Od začetka ljudske šole dalje ni poznal drugega reda nego "odlično" in "prvi v razredu". Oče je bil na njega zelo ponosen, ker je bil tudi on vedno odličnjak v šolah. V gimnaziji je bil pokojni posebno odličen v matematiki. Če se ne bi odločil za vojsko, bi študiral visoko matematiko, katero je smatral za vedo vseh ved. V četrti gimnaziji je napravil izpit iz "Štajerske zgodovine"; ta predmet je bil na mariborski klasični gimnaziji posebna institucija. Dijaki so se za izpit prostovoljno prijavili. K izpitu je prihajal odposlanec deželne vlade v Gradcu in podelil v imenu vlade najboljšemu dijaku poseben zlatnik. Mladi Vladko se je pripravil za izpit kot edini Slovenec poleg 10 Nemcev višješolcev. Dasi je bil v slovenski ljudski šoli, je nemško govoril bolje kot Nemci. Izpit je seveda napravil kot najboljši. Tedaj so postali profesorji nanj pozorni. Vsi so mislili, da bo nadaljeval klasičnogimnazijo. Toda Vladko Vauhnik se je nepričakovano, ne da bi kdo vedel, niti oče njegov ne, odpeljal v Maribor na izpit v kadetnico. Npravil ga je z odliko in bil takoj sprejet. Za ta izpit se je pripravljajl tajno. Dasi je bil najmanjši in najmlajši, je bil najboljši, "Rangerster". Bil je sprejet v najboljšo avstrijsko vojno akademijo, v Theresianum v Wiener Neustadtu. Od vseh prvih na vseh vojaških šolah v Avstriji je bil zopet prvi, "Seiner K. u. K. Apostolischer Majestät der Erste im Range." Kot tak je imel pravico do plemstva in možnost, da se povzpne do najvišjega vojaškega položaja v bivši Avstriji, do Feldzeugmeistra, po naše bi rekli do maršala. Kot mlad poročnik se je aktivno udeležil prve svetovne vojne, bil dodeljen 17. pešpolku ("Janezom"), bojeval se je na vseh frontah in bil petkrat ranjen. Leta 1918 so ga ujeli Italijani. Ko je slišal o bojih na Koroškem, je 1919 leta pobegnil iz zapora. Dolgo je taval, predno je prišel do Maribora. Pol ure po prihodu se

je javil prostovoljno za Koroško, oblekel jugoslovansko uniformo in poiskal svoje stare "Janeze". Nekaj mesecev za tem je že dobil prvo jugoslovansko odlikovanje za hrabrost in postal kapetan.

Tudi srbski komandanti so postali pozorni na njega. Poklicali so ga kmalu v Beograd

na višjo vojaško šolo, nato pa v generalštabno vojaško šolo, kjer je bil zopet prvi med prvimi. Uradno je bil sicer drugi, ker je bil njegov prijatelj Srb imenovan za prvega iz "političnih vzrokov". Svoje vojaško znanje si je Vauhnik spopolnjeval tudi v inozemstvu, zlasti v francoski vojaški šoli St. Cyr. Jugoslovanski generalštab ga je poslal tudi na večmesečne študije k francoskemu generalštabu. Med tem časom je obiskal tudi angleški generalštab.

Vojaška pot ga je zanesla v Novi Sad, Skoplje, Sarajevo, kjer je povsod zavzemal mesto načelnika štaba divizije odnosno armije. S pokojnim škofom Gnidovcem sta bila velika prijatelja. Kadar mu je le dopuščala služba, je Vauhnik pohitel v Prištino, kjer je škofoval Gnidovec. Ure in ure sta debatirala. Pokojnik je škofa Gnidovca visoko spoštoval in cenil in govoril o njem kot redko kdo drugi.

Sedem let je bil Vauhnik "šef nastave", to je

naučni ravnatelj v jugoslovanskem generalštabu. Tu je bil v svojem elementu. Prečital je vse, kar mu je prišlo pod roke; vojaška dela, dela iz zgodovine, kulture, filozofije, abstraktnih ved. Naučil se je jezikov vseh važnih evropskih narodov in čital dela v originalih. Bil je tudi profesor na generalštabni šoli ter je tako zavzemal položaj, ki odgovarja univerzitetnemu profesorju. Njegova stroka je bila taktika in strategija.

1937 leta je bil postavljen za vojaškega atašeja v Berlinu. Službo bi bil moral nastopiti prej, toda tedanji poslanik v Berlinu je zadrževal Vauhnikov akt v svoji miznici polnih šest mesecev.

Ko je Nemčija napadla Jugoslavijo, je bil Vauhnik najprej interniran z ostalimi člani jugoslovanskega poslaništva v Berlinu, tri tedne v Insel Hotelu, v Constanzi ob Bodenskem jezeru, nato do 30. maja 1941 v Bad Schachenu blizu Lindaua. Prvega junija so ga na perfiden, nečasten način zaprli, ne oziraje se na njegovo diplomatsko imuniteto, v Beogradu, ga odvedli v Graz in nazadnje v Berlin, v glavno ječo Gestapa. Tega zahrbtnega, nevojaškega postopanja, ni nikdar odpustil Nemcem. Pri zasliševanju mu niso mogli do živga. Namesto odgovorov je napisal debelo knjigo. Nekoč je odprl v ječi knjigo, ki jo je dobil v branje, in našel v njej listek. Ustrašil se je, ali hitro se je zavedel: imam zvezo z zunanjim svetom. Mesec dni nato, 19. julija 1941, je bil prost. Pred odhodom so mu ponujali položaje, kjer "das Geld keine Rolle spielt". Odklonil je vse. Kot zadnjo alternativo so mu ponudili mesto v hrvaški vojski. Ni vedel, kaj naj napravi. Po večdnevem razmišljanju pride domov v Berlinu in najde listek, pisan od iste roke kot listek v ječi. Vsebina je bila jedrnata: odidite v Zagreb. Vauhnik je razumel in odšel v Zagreb, kjer je čakal izključno, da se odkrije tajnost navodila. V hrvaškem generalštabu ni hotel sprejeti nobene plače, samo na zvezo je čakal neprestano. Čez tri mesece je prišla. Simuliral je bolezen, šel na "dopust" v Ljubljano, da se pozdravi, a šel je na delo.

Vojaški ataše je postal šef obveščevalnega centra v Ljubljani za zaveznike in kot tak je bil v zvezi z generalom Marshallom, Alexandrom in drugimi. Med vojno je odšel v največji tajnosti s podmornico v Severno Afriko na tajen sestanek. Da so Vauhnik imenovali germanofila, ga ni niti najmanj motilo. Držal

se je Platonovega nasveta: Če ljudje govori-jo slabo o tebi, živi tako, da tega nihče ne bo verjel. Njegovo špijonsko ime je bilo BBZ (okrajšava za Berliner Börsenzeitung, a istočasno so to bile v cirilici prvi dve črki njegovega imena in priimka; Z je pomenil Zagreb, odkoder so prihajala glavna poročila). Junija 1944 je ušel v Švico, 24 ur predno bi ga morali Gestapovci skrajšati za glavo, ker so mu prišli na sled, kako jih je vodil za nos vso dobo, odkar je prišel iz zapora. V Švici je po svojih stanovskih tovariših dosegel, da bi se zavezniška vojska izkrcala v Istri, a domobranci bi pri tej vojaški akciji tvorili prečstražo. Sovjeti in domači komunisti so načrte prekrizali.

V Švici je ostal pokojnik do 1947 leta. Tedaj je nastopil pot v emigracijo. Januarja 1948 je prišel v Buenos Aires, kjer je živel zelo skromno z dohodki svoje skromne, a odgovorne službe. Pred dvema letoma ga je napadla Parkinsonova bolezen. Operacija pred letom dni ni uspela. Bolezen, ki jo je imel, še ne pozna zanesljivega zdravlila. Umrl je 31. marca 1955, star 57 let.

II. Vauhnikovo književno delo.

Kar se tiče književnega dela, je bil pokojnik izredno plodovit. Njegova dela morajo biti raztresena po vsem svetu. Pri pokojnikovem bratu leži **srbsko-hrvatsko-nemški slovar z gramatiko**, katerega je napisal za jugoslovanske vojne ujetnike v Nemčiji. Na prošnjo brata dr. Miloša Vauhnik je napisal za mariborsko strelsko družino knjigo na 300 straneh s slikami pod pseudonimom **Marko Strel**. V Ljubljani je pustil neka vojaška dela, katera je sestavljal med zadnjo vojno. Številni so njegovi vojaški članki in spisi ter razprave v bivših jugoslovanskih vojaških listih. Če so v generalštabu nujno potrebovali kako vojaško gnjigo, jo je Vauhnik napisal v nekaj tednih. Pokojnik je bil rojen za učenjaka, zato ni čuda, če je bil profesor na vseh vojaških tečajih in izpraševalec na generalštabnih izpitih. Povsod, kjer je bilo treba pokazati znanje, so klicali njega. Na jugoslovanski manevrih je bil vedno poročevalec, organizator, oni, ki je napravil načrte in vodil mehazem manevrov. Služba vojnega atašeja v Berlinu je bila v predvojni Jugoslaviji eden od redkih primerov, kjer protekcija ni igrala vloge, ampak sposobnost.

V Švici je napisal obširno delo: "Zwischen

Spionen, Helden und Verrätern", v katerem opisuje delovanje vohunskega centra v Ljubljani v zvezi z dogodki na Hrvaškem in v Sloveniji. Knjiga je pisana poljudno za nemški narod, da čokaže, kako slabo so delali med vojno in kako so bili podkupljivi. Čeravno je vohunska mreža delala za Angleže in deloma za USA, teh držav v knjigi ne omenja, ker knjigi manjka drugi znanstveno — strokovni del, ki ga je moral pisec predati Angležem za arhiv ali uničenje, kakor je bilo to obvezno. V Sviči je mnogo njegovih dokumentov. Predvsem se nanašajo na pokojnikovo delo v zvezi z angleškim Intelligence Service kot šefom vse mreže. Kar je smel povedati, je napisal v imenovani knjigi "Zwischen Spionen...". Dal je obvezo, da bo porabil ta dokument za obrambo odnosno obtožbo posameznih oseb doma, če se bo še kdaj obnovila nekomunistična Jugoslavija.

V debelem, tridelnem romanu (806 strani) "**Partizan Andrej**" je v obliki romana z vojaškega in političnega stališča podrobno obdelal medvojno dobo v Sloveniji, kot je na primer roman "Gone with the wind" obdelal ameriško državljansko vojsko. Napisal je to delo v nemškem jeziku, ker ga je hotel objaviti v obliki podlistkov v švicarskem tisku.

O svojem delu v Berlinu kot vojaški ataše je napisal knjigo "**Tri leta s Hitlerjem**" ("Auf der Lauer nach Hitler's Kriegsplänen.").

Vsa navedena dela so ostala v rokopisu, ker Vauhnik ni imel sredstev, da bi plačal prevajalca in sam izdal te knjige.

Poleg omenjenega je Vauhnik mnogo tajnosti osebno povedal piscu teh vrstic. Govoril je znancem in prijateljem. Malo od njih ga je razumelo, ker je pri njem vsak zakaj imel svoj zato. Včasih je tudi samo poslušal, vendar vmes zinil tako, da je ljudem sape zmanjkalo.

Mnogo je pokojnik napisal, mnogo povedal, večina tajnosti je pa šla z njim v grob.

III. Značilnosti in lastnosti.

Vauhnikovo življenje lahko razdelimo v tri dobe. Vsaka je v sebi zaključena, toda logična posledica prejšnje. Prva doba je kot prolog; doba vsestranske priprave, do imenovanja v Berlin. Druga doba, najkrajša, je doba njegovega delovanja v Berlinu, kjer je vse svoje znanje praktično izkoristil. Tam je bilo njegovo pravo polje, tam je bil doma, sredi dela v polnem razvoju svoje moške delavnosti.

Vauhnik je bil v Berlinu pojem, med vojnimi atašaji redka izjema, kar se tiče globoke inteligence, delavnosti in uspehov, ki jih je imel s svojim prodornim poznavanjem razmer in splošnega znanja, v katerem mu drugi pač niso bili kos. Zato ni čudno, če je on vedel in zvedel za stvari, za katere drugi niso vedeli, ker je bil pač noč in dan na preži, se zanimal za vsako podrobnost in se znal z neverjetno prijaznostjo in spretnostjo približati vsakomur, od katerega je hotel kaj zvedeti.

Vauhnik je poznal nemško vojaško silo in mehanizem tako dobro, da je ob napadu Nemčije na Jugoslavijo šef nemške špijonaže general Canaris zahteval pismo od Gestapa, da Vauhnik ne smejo pustiti iz Nemčije, ker preveč ve. Ta akt je Vauhnik sam prečital, med tem, ko so ga zasliševali; akt je bil na mizi in on ga je prebral.

Tretja doba Vauhnikovega življenja od aprila 1941 dalje je epilog. Dasi še vedno intelektualno v moči, mu je vendar barbarizem Hitlerjeve Nemčije in nevojaško postopanje Nemcev z njim odvzelo najvažnejše, kar je imel: neugnano življenskost, ki je Vauhniko karakterizirala od vsega početka.

Pokojnika so dičile posebno tri lastnosti. Bil je izredno inteligenten, bister in dalekoviden. Slavni kirurg Virchow bi o njem rekel, da je imel splošno znanstveno in moralno kulturo in temeljito obvladanje svoje stroke.

V dobi počitnic ga je pot zanesla v Monte Carlo. Tam je en večer igral in na podlagi verjetnostnega računa in matematičnih kombinacij je ta večer toliko dobil, da je lahko šel še za štiri tedne v Anglijo, katero je dobro spoznal.

V Berlinu je spoznal predvsem novo nemško taktiko in nov sistem bojevanja: Blitzkrieg. Svojim vojaškim predstojnikom je pošiljal precizna, objektivna poročila. Ko je na primer generalštab v Beogradu pred začetkom vojne v Evropi zahteval od našega vojaškega atašaja v Varšavi poročilo o vojaški sposobnosti Poljske, je ta odgovoril z obširno študijo in trdil, da more Poljska vzdržati nemški naval najmanj 8 mesecev. Študijo so poslali Vauhniku na mišljenje. Odgovor je prišel kmalu, samo s to razliko, da je Vauhnik trdil, da se bo Poljska mogla upirati nemškemu napadu samo tri do štiri tedne, kar se je tudi zgodilo. Prišla je Holandija. Šef generalštaba je osebno telefoniral Vauhniku v Berlin in ga vprašal za mnenje. Vauhnik

je mirno odgovoril, da bo Holandija padla v 48 urah. Šef se mu je smejal, toda Holandija je kapitulirala dva dni kasneje. Na vrsti je bila Francija. Mesec dni kasneje. Spominjam se ga. Bil je na poslaništvu, v tajni sobi šifre. Vprašal sem ga, kaj bo s Francijo. Pogledal me je, pa mi tiho rekel: Ne smem povedati, linčali me bodo, tvoji kolegi in moji. Šla sva v kot in tam mi je šepnil: isto kot Poljska. Rad je imel Poljsko, kaj šele Francijo in sigurno ni imel nič proti Holandski. Toda, ker je poznal metodo, jakost in udarnost nemške vojske in princip presenečenja, je samo mirno kalkularil in podal rezultat. Motil se je redko, ker je gledal stvar tako, kot je, ne pa, kot si jo drugi žele. Generalštab v Beogradu se je hotel "znebiti" nekega armijskega generala v X. Poslali so tja Vauhnika za načelnika štaba armije in izredno težko vojaško nalogo za njegovega šefa, ki naj bi ga pokopala. Šef je nalogo predal, izvršil jo je pa odlično Vauhnik, katerega so zato po kazni premestili.

To je samo nekaj primerov iz njegovega življenja, kjer je pokazal, da je bil res strokovnjak.

Druga njegova lastnost je bila prava ljubezen do rodne grude, do Slovenije. To ljubezen je gledal teoretično in praktično skozi očala naših interesov, našega obstanka in koristi našega naroda. Ko se je zvedelo, da bodo iz Vetrinja vrnili domobrance in ko nismo imeli nikogar, ki bi dvignil glas na pravem mestu, ko ni bilo v mednarodni politiki človeka z avtoriteto, ki bi obsojal bližajoči se Slovenski Katyn, je Vauhnik ostro prijel svoje stanovske kolege Angleže in jim očital v najstrožjem tonu to početje.

Vauhnik se na visokem položaju ni prodajal, nikdar in nikoli. V Argentini mi je pravil, da mu je ostala samo še čast in da bo to ponel v grob. Do ljudi je bil pokojnik srčno dober, plemenit, posebno do malega človeka, šibkega in preganjanega. To je bila njegova tretja lastnost, ki ga je dičila in ki so jo spoznali mnogi, posebno v emigraciji. Kjer pa je videl koristolovstvo, tam je človek kmalu opravil. Kdor je hotel Vauhnika, ta ga je našel. Kdor pa je v njem iskal samo generalštabnega polkovnika, šefa, odnosno načelnika ali vojnega atašeja, ta si je po navadi dobro zapomnil lekcijo. "Integralni" niso imeli sreče pri njem. Petelinčkom je strigel grebene z jedko ironijo, posebno one, ki so bili najpreje

Jugoslovani, potem šele Slovenci. V okviru zadnjih vojaških manevrov, ki jih je on osebno vodil in pripravil v Belokrajini, bi bilo marsikaj povedati. Neumnega in skopega ni prenesel. Med vojno sva na sprehodu v Ljubljani srečala človeka, za katerega me je vprašal, kdo je. Poznal sem ga in Vladko mi je povedal, da je bil to prvi vojak, ki ga je v Mariboru oklofutal kot njegov oficir. Mislil je, da ga bo "osvobodil" od neumnosti s klofuto, pa se je varal.

Vauhnikov princip je bil: **kar sem dal, imam; kar sem porabil, sem imel in kar bom zapustil, bom izgubil.** Izgubil ni nič.

V svojem delovanju pokojnik ni bil politik, ki bi moral biti odvisen od svojih volilcev. Zato mu ni bilo potrebno žrtvovati integritete svojega intelektualnega ali moralnega stališča, niti vrednot z namenom, da bi si pridobil naklonjenost javnega mnenja. V svojem delu je bil neodvisen in iskal je samo "rerum cognoscere causas". Praktičen politik si tega, intelektualnega užitka in luksuza ne more privoščiti. Izsledke svojega dela je apliciral na interese svoje domovine, ki so mu bili vedno na prvem mestu. Če bomo imeli državo, bomo v njej vse probleme rešili; če te predpostavke ni, je vse zastoj. Zato je pokojnik svojim predstojnikom točil samo čisto vino brez ozira, ali je prijalo ali ne.

Zadnja leta se je mnogo mučil. Trpel je fizično, še več pa duševno.

Kot človek visokih umskih sposobnosti se ni mogel znajti v sedanjem svetu, posebno ne po vojski. Videl je vse ogromne napake, ki jih današnja generacija dela kot v nekaki blaznosti.

Usoda emigranta malega naroda in razočaranje ga je težko zadelo. Vendar mnogo bolj ga je zadelo, ko je videl, kako mase drve v goli materializem brez idej in tako izgubljajo orientacijo in cilj.

Intelekt ga ni zapustil do konca. Dokaz je pismo, ki mi ga je pisal še deset dni pred smrtjo. Bilo je jasno, kot ga je znal napisati samo on. Sedaj počiva njegovo telo, izmučeno, na Chacariti, o kateri mi je tako često pravil: češ tam nas čaka počitek.

Te skromne, nepopolne in nepovezane vrstice naj Ti bodo, dragi prijatelj, poslana namesto cvetja na Tvoj prerani grob. Bog naj Ti nakloni in da večni mir in pokoj in večna luč naj Ti sveti!

† DR. PAVEL PESTOTNIK

Meseca julija 1955 je v Severni Ameriki zadel kap znanega slovenskega politika in sokolskega delavca dr. Pavla Pestotnika, ki je od svojega prihoda v to deželo (7.V.1951) živel v Mullen Home of the aged v mestu Denver, država Colorado. Prepeljali so ga v mestno bolnišnico, kjer je 2. avgusta 1955 umrl. Ob udeležbi rojakov sta ga pokopala dne 5. avgusta 1955 na Mount Olivet Cemetery v mestu Denver Msgr. John Judnič in Rev. Leopola Mihelič.

Rajni profesor dr. Pestotnik se je rodil 10. januarja 1879 v Kostanju pri Šmartnem v Tunjinski dolini. Ljudsko šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, univerzo je pa študiral v Gradcu in v Pragi, kjer je bil slušatelj profesorjev Niederleja, Masaryka in Drtine. Za doktorja filozofije je bil promoviran leta 1906 z disertacijo: Nacionalni in politični preporod Slovencev pred letom 1848. Svojo profesorsko kariero je začel v Ljubljani leta 1910. Vse do svoje upokojitve leta 1931 je bil profesor na dekliškem liceju v Ljubljani.

Že pred I. svetovno vojno je bil dr. Pestotnik agilni sokolski vođa. Udeleževal se je tudi v dr. Tavčarjevi S.N.S. Prvo svetovno vojvo v Galiciji, kasneje v zaledju kot tolmač. Bil v Galiciji, kasneje v zaledju kot tolmač. Bil je tesno povezan z Jugoslovanskim klubom na Dunaju. Ob strani dr. Jan. Ev. Kreka, dr. Korošca, dr. Žerjava in dr. Kramerja je bil vnet

pobornik jugoslovanske misli. Oktobra 1918 je bil v prvi slovenski narodni vladi Josipa Pogačnika imenovan za poverjenika za promet. Do l. 1920 je bil poslanec v začasnem narodnem predstavnštvu v Beogradu. Nekaj časa je bil načelnik prosvetnega oddelka na Velikem županstvu v Ljubljani.

Rajni dr. Pestotnik se je vidno udeleževal tudi pri časopisju, ki ga je izdajal Jutrov koncert v Ljubljani. Bil je med ustanovitelji predvojne Domovine. V glavnem je sodeloval pri tej, pisal pa je tudi v Jutro, Slovenski Narod, v Našo bodočnost ter v druge liste.

Med obema svetovnima vojnama se je dr. Pestotnik z veliko vnemo udeleževal v Sokolu. Sokolski dom na Taboru v Ljubljani je njegova zamisel in tudi zasluga, da je bil postavljen. Podržavljenja Sokola ni odobral, zato je odložil funkcije v njem. Takoj pa se je zopet lotil dela v Sokolu, ko so komunisti začeli v tej organizaciji s svojo razdiralno akcijo.

Med komunistično revolucijo je bil odločno na protikomunistični strani. Sodeloval je pri ustanovitvi NO za Slovenijo. Begunska leta je preživel v Italiji, odkoder je leta 1951 emigriral v USA.

Do zadnjega dne je odločno izpovedoval svoje protikomunistično prepričanje in podpiral prizadevanja Narodnega odbora za Slovenijo.

Naj počiva v miru v svobodni ameriški zemlji!

BRANIMIR PISTIVSEK

OB 500 LETNICI SMRTI ZADNJEGA CELJANA

8. OKTOBRA 1456 V BEOGRADU

Ko so pred 500 leti na preprostem kmečkem senenem vozu v mrzlih novembrskih dneh pripeljali v Celje zmrcvarjeno truplo celjskega kneza Urha III., je v nemi grozi zadrhtela prestolnica celjske kneževine. Težo usodnega trenutka so občutili vsi celjski podaniki, zbrani poslednjič ob mrtvaškem odru svojega zadnjega kneza. Po poročilu celjskega kronista - očitvidca je zbrana množica s kneginjo vdovo Katarino na čelu izbruhnila v glasen jok, ko je naduti habsburški herold v Marijini cerkvi razbil celjski grb, raztrgal svileno modrorumeno celjsko zastavo ter zaklical v

pošastno tišino pretresljive besede: "Danes grofje celjski in nikdar več!"

Kaj se je odigravalo v tem trenutku naše zgodovine v srcih slovenskih množic, da so glasno zaplakale za mrtvim knezom, kateri jim za življenja nikakor ni prizanašal z udarci in krivicami? Kako so mogle iskreno žalovati za vladarjem, ki se je le prečestokrat samovoljno vtikal celo v čisto zasebne zadeve svojih podložnikov? Če hočemo dobiti vsaj približno zadovoljiv odgovor na ta paradokse, se moramo vsaj površno ozreti na zgodovinski razvoj te teritorialne tvorbe ter izluščiti

Pogled na grad celjskih grofov

iz nje vse tiste najpomembnejše znake, ki so avtohtono slovensko prebivalstvo tako trdno povezali s celjsko kneževino.

Podlago celjske kneževine so tvorila obsežna zasebna posestva (velike županije?) dveh najmenitnejših slovenskih rodov in v zgodnjem srednjem veku — Svetopolkove in Volkunove, ki so bila v letih 898, 1015 in 1025 še povečana s podaritvami raznih nemških cesarjev. S krvno povezavo obeh rodov so se ta posestva združila v eno samo upravno celoto tkzv. Savinjsko krajino, ki je ostala (izjemo ma med l. 1123 - 1140) vse do leta 1456 v rokah Savneških gospodov, direktnih potomcev Volkunove in Svetopolkove rodovine.

Ti so v teku časa svojo dedovino pomnožili s številnimi posestvi, od katerih je bila brez dvoma najpomembnejša celjska gosposčina, ki so si jo pridobili l. 1333 po dolgih borbah in prerekanjih. Kmalu po nakupu te gosposčine so prenesli Savneški v Celje težišče svojega političnega, gospodarskega in upravnega udejstvovanja. Tako je postalo to prijazno mesto (takrat je bil še trg) ob Savinji prestolnica vedno bolj rastoče celjske vladavine in celjskih grofov, kot so se l. 1451 pričeli nazivati Savneški gospodje.

Virtuozna diplomatska spretnost in sijajen gospodarski talent sta to odlično dinastijo dvigala vedno više k davnemu, vztrajno in žilavo zasledovanemu cilju, namreč k popolni teritorialni neodvisnosti, ki so jo dejansko dosegli že l. 1436, ko jih je krvni sorodnik cesar Sigmund Luksemburški povzdignil v stan državnih knezov ter jim poleg drugih važnih predpravil priznal še dedno pravico knežjega naslova. Meje celjske kneževine so se takrat razširile na vzhod preko mejne Sotle na hrvatsko Zagorje in Medjimurje, na severu na Koroško (Ortenburška posest) ter na zahod na Kranjsko, kjer je celjski vojskovodja Jan Vitovec trgal kos za kosom iz habsburških kreppljev.

Vse je kazalo, da ni več daleč čas, ko bodo

Celjani združili pod svojim žezlom večino slovenskih dežel (dedna pogodba z Goriškimi grofi), odrinili Habsburžane za vedno od slovenskega Jadrana in oklicali tudi formalno neodvisnost svoje kneževine, v kateri bi igral odločilno vlogo naš narod, naš jezik in naši običaji. A glej, tik pred posegom po sami kraljevski kroni, je morilčeva roka pokončala rod in morda tako precej spremenila potek slovenske zgodovine.

Da, z izumrtjem mogočnih Celjanov je bil neposredno prizadet ves slovenski narod, ki je v tej prastari domači rodovini videl prenekatere znake državotvornih dejanj, ki so vodila v povezavo vsega slovenskega ozemlja. Državotvorno udejstvovanje nekdanjih Savneških gospodov je bilo močan činitelj, ki je vezal slovensko prebivalstvo s celjsko rodovino. Iz osebnega nasprotstva med Celjani in Habsburžani se je v teku zadnjih 100 let (med 1341 in 1443) odprl nepremostljiv prepad med obema dinastijama, ki je najgloblje prodrl pri najbolj prizadetem delu prebivalstva t. j. pri slovenskih ljudskih množicah.

Res je, da v takratnih razmerah ne moremo govoriti o kakem slovenskem nacionalizmu v današnjem pomenu, saj se je nacionalna samozavest izkristalizirala šele mnogo pozneje in to najprej v velikih narodnih državah na zapadu kot n. pr. v Franciji, Nizozemski in Španiji; a kljub temu opazimo pri našem narodu vznik politične ideje, ki so jo takrat podzavestno istovetili s slovensko nacionalno idejo (lokalni patriotizem). Najvidnejši predstavniki in nosilci te ideje so bili celjski knezi, kateri so ves svoj napor naravnost zavestno usmerili v pravec absolutne državne neodvisnosti. V zunanji politiki so se bližali svojemu cilju s povezavo z vladajočimi dinastijami, prevzemom najvišjih državnih služb, v notranji politiki pa s pospeševanjem trgovine, širokogrudnim podpiranjem kulture, toleranco do slovenskega jezika in narodnih običajev ter širjenjem zavesti o pripadnosti k celjski kneževini.

Zmaga celjskega orožja je bila vedno zmaga slovenskih odredov, ki so predstavljali izključno večino celjske oborožene sile. Tega dejstva si je bil svest tudi prosti slovenski narod in prav ta zavest je predstavljala tisto močno vez med našim narodom ter dinastijo Celjanov, ki je, čeravno močno pomešana s tujo krvjo, branila poleg svojih čisto osebnih koristi nehote tudi interese svojih slovenskih

podanikov. Tu korenini torej vpliv tega ponošnega rodu med našim ljudstvom, ki ga niso mogli zatreti niti ekscesi posameznih knezov niti lažniva habsburška propaganda, katera je skušala v stoterih varijantah očrniti pri našem rodu spomin na Celjane in s tém zadušiti pri Slovencih politično zamisel, ki se je izkristalizirala v celjskih knezih.

Nič čudnega, če je množica pri pogrebu zadnjega Celjana nekam instinktivno začutila, da polaga z njim v grob tudi nekaj velikega, kar se je iztrgalo iz same skupne narodove duše. Vpliv te velike dinastije naše krvi se ni pokazal samo v krvavi nasledstveni vojni za celjsko dediščino (1456-60) in zvestobi slovenskih podložnikov kneginji vdovi Katarini, temveč se je ohranil skozi mnoge rodove vse do novejših časov, ko je znova oživel l. 1848 pri izrazito narodno zavedni celjski mladini.

Drug važen činitelj, na katerega se je opirala oblast, veljava in vpliv Celjanov, je bilo razumno gospodarstvo in strogi red, ki je vladal v celjski krajini. Gospodarski procvit so pospeševali v prvi vrsti dalekosežni ukrepi Celjanov, ki v tem pogledu niso nikdar skoparili z denarnimi sredstvi. Sem spadajo številne predpravice in olajšave, dotikajoče se trgovine in blagovnega prometa, katere so bile podeljene raznim trgom in mestom na celjskem ozemlju.

Vsi ti ukrepi so ugodno vplivali na razvoj celotnega gospodarstva, še posebno trgovine in pa obrti, kateri ni nikoli manjkalo naročil. Čeravno so se s trgovino povečini pečali Judje, so vendar v rokodelskih organizacijah (cehih) prevladovali Slovenci, kar je predstavljalo zdrav protiutež nasproti kapitalu, nakopičenem v judovskih rokah. Nad tem ravnotežjem dveh najmočnejših gospodarskih panog pa je budno čuval celjski zakonodajalec, ki je ustvaril brezhibno delujoč pravni red. Ta red, ki je dal prostemu narodu kolikor toliko občutek varnosti, je mnogo pripomogel, da se je vpliv Celjanov tako globoko ukoreninil med Slovenci. Še mnogo bolj nego gospodarski in državotvorni činitelj pa je utrdilo celjsko gospodarstvo dejstvo, da so bili Celjani tolerantni do slovenskega jezika, običajev in navad, katere so poskušali Habsburžani na Koroškem ignorirati že l. 1291. Noben vir nam ne poroča, da bi bili Celjani koga preganjali zaradi njegove narodnosti in predvsem zaradi jezika. V nasprotju s Habsburžani, kateri so slovenska odposlanstva odpravljali z nadutim "Ich kun

Grb celjskih grofov

dinner Sprach nicht", so Celjani v pogovoru s slovenskim prebivalstvom govorili vedno slovensko. Zgodovinska poročila nam celo poročajo, da so se gospodje iz Gornjega Celja ob posebnih prilikah radi pomešali med prosti narod n. pr. pri oddaji desetine, proščenjih itd., še posebno poznejša cesarica Barbara, ki ni poznala nobenih stanovskih razlik pri moškem spolu.

Čeravno te tolerance niso vodili nikaki srčni nagibi, temveč zgolj razumski, vendar ta mojstrska psihološka poteza le ni zgrešila svojega cilja. Bila je, kot pri Celjanih vobče vsako dejanje, ena izmed stoterih hladno preračunanih potez, katerih namen je bil na znotraj kot na zunaj utrditi vpliv in osebni prestiž rodovine. Kljub temu ne moremo odrekati toleranci in državotvorni ideji Celjanov pozitivne strani, saj je bila mogoče baš ta tiha strpnost tista skoraj nevidna žerjavica pod pepelom, ki se je v letu 1848 in v obdobju narodnih taborov razplamtela v silen slovenski plamen, ki še danes gori v srcih resnično slovenskih domoljubov in bo gorel, dokler bodo na sinjem nebu žarele zlate zvezde. V celjskošmarskih hribih kroži legenda, da se v razvalinah starega celjskega gradu še danes mučijo duše nekdanjih celjskih knezov in grofov ter žalostno čakajo na junaka, ki bi jih rešil neznošnega trpljenja.

Upajmo, da bo prišel čas, ko bodo rešene ne samo blodeče duše celjskih knezov, temveč tudi naši bratje izpod madžarskega, avstrijskega, italijanskega in komunističnega jarma.

NAŠA PRIZADEVANJA ZA VERSKA, KULTURNA IN DRUŽABNA OGNJIŠČA

Ena prvih skupnih želja vsake narodnostne skupine, ki je prišla iz Evrope v Ameriko, je težnja po ustanovitvi verskega središča in po zgraditvi skupnega doma, kjer naj se rojaki shajajo, goje družabne stike in se kulturno udeležujejo. Čim hitreje po svoji naselitvi si je kaka narodnostna skupina ustanovila svoje versko središče ter osnovala osrednji dom, toliko več svojih sorojakov je povezala s trajno vezjo narodnostnega čustvovanja. Pomen takih živih narodnih središč je večkrat ostal neprecenljive važnosti za staro domovino naseljencev.

Hočemo prikazati nekaj uspehov prizadevanj slovenskih novonaseljencev v svetu, da si zgradijo svoja verska in kulturno-družabna ognjišča v novih življenjskih okolnostih.

Pri tem pa omenimo že v uvodu, da je naš glavni namen prikazati le ona verska in kulturna ognjišča, ki so bila ustanovljena odnosno

zgrajena z žrtvami slovenskih izseljencev ter so v tej ali oni obliki njihova last.

Cerkev Marije Pomagaj v Torontu

„je spomenik, postavljen v čast Brezjanski Mariji Pomagaj, Kraljici Slovencev. Obenem je pa cerkev tudi zgovorna priča visoke kulturne in verske zavesti Slovencev.“ Tako je napisal č. g. Kopač v opisu te cerkve, ki ga objavljamo na uvodnih straneh tega Zbornika-Koledarja.

Slovensko semenišče v Argentini

je plamenica globoke vernosti slovenskega naroda, ki jo čuvajmo z vsemi svojimi močmi vse dotlej, da bi v svobodni domovini zopet mogla ta lepa ustanova slovenskemu narodu vzgajati tako potrebne-dobre duhovnike.

Tudi opisu slovenskega semenišča - ljubljencu našega škofa dr. Rožmana — je Zbornik-Koledar dal častno mesto na svojih uvodnih straneh.

SLOVENSKI DOM V VELIKI BRITANiji

Kako so si prizadevali Slovenci v Angliji, da pridejo do svojega skupnega doma, nam lepo opisuje prijatelj L. M. iz Anglije, ko pravi:

V lanskoletnem Zborniku-Koledarju sem svoje skromno poročilo o življenju slovenskih naseljencev v Veliki Britaniji končal z omembo Slovenskega doma, na katerega tukajšnji Slovenci mislijo in povdaril, da se bo živahnejše družabno in prosvetno življenje moglo razviti samo v lastnih prostorih.

Na začetek letošnjega poročila lahko postavim razveseljivo novico, da so Slovenci v Angliji svoj dom sedaj res dobili. Dne 4. junija 1955 je bil blagoslovljen in izročen svojemu namenu.

Dom, ali bolje bi bilo reči hiša, je sedaj formalno last tukajšnjega slovenskega dušnega pastirja. Ko bo pa dolg za hišo in opremo odplačan, bo pod primerno obliko, o kateri se bo še treba pogovoriti, last tukajšnje sloven-

ske skupine. Dom je dokaj skromna, dvonadstropna stavba z desetimi sobami in vsemi pritliklinami. Zgradba sama je stala 2.400 funtov, za opremo, ki jo je bilo treba nabaviti, pa so stroški znašali blizu 500 funtov. Večji del vseh teh izdatkov je bilo mogoče kriti le s posojilom. 1.500 funtov je za nakup stavbe same dala na razpolago znana angleška stavbna družba, nekateri tukajšnji Slovenci pa so z veseljem dali posojilo v znesku okoli 500 funtov za nakup pohištva in ostale nujno potrebne hišne opreme. Od skupnih stroškov je tako iz zbranega fonda za nakup lastne hiše bilo plačanih kakih 900 funtov, skupni dolg pa znaša še vedno 2.000 funtov. Dolg za stavbo samo v znesku 1.500 funtov bo stavbni družbi treba odplačati najkasneje v šestnajstih letih. Vendar tukašnji Slovenci upajo, da bo iz rednih dohodkov hiše in z nadaljnimi darovi hišo mogoče odplačati mnogo poprej in jo potem v celoti izročiti namenom, zaradi katerih je bila kupljena.

Za sedaj sta dve največji in najlepši sobi v pritličju, ki sta med seboj zvezani z velikimi dvojnimi vrati, namenjeni za družabne in društvene potrebe in za v začetku še skromno knjižnico in čitalnico. Vse ostale sobe, ki so seveda čedno opremljene, so oddane v najem in bodo glavni vir dohodkov, iz katerih se bo odplačeval ves dolg. Kljub temu bo za vse obiskovalce vedno na razpolago prenočišče in sčasoma, ko bo vse podjetje bolje steklo, tudi dobra domača hrana. Upamo, da se bo v domu dala urediti tudi mala pisarna, ki bo nudila pomoč vsem tukajšnjim Slovincem in tudi obiskovalcem, ki prihajajo v to deželo, če bi je bili potrebni, in prevzela nalogo razširja-

ti med izseljenci slovenski časopis in slovensko knjigo. Upamo tudi, da bo kmalu prišel čas, ko se bo naš dušni pastir mogel preseliti v naš Dom, ki bo potem še vse bolj res postal središče in zbirališče vseh tukajšnjih Slovencev. Trdno tudi upamo, da bodo angleški Slovenci — in morda tudi kdo iz prekmorskih dežel — dom podprli z nadaljnjimi velikodušnimi darovi. Kolikor hitreje se bo dolg zmanjšal toliko preje bomo prostore, ki so sedaj oddani v najem, mogli uporabljati za naše potrebe, ki bodo bržkone leto za letom postajale večje.

Naslov doma je: 62, Offley Road, London, S.W.9.

KULTURNA, DRUŽABNA IN ŠPORTNA SREDIŠČA V ARGENTINI

Za razumevanje ustanavljanja kulturno-družabnih središč slovenskih novih naseljencev v Argentini so potrebna nekatera uvodna pojasnila.

Največja težava za slovenske izseljence, zlasti za slovenske družine ob prihodu v Argentino, je bilo stanovanjsko vprašanje. Visoke najemnine, kavcija v višini trimesečne najemnine in druge oteževalne okolnosti pri iskanju stanovanj so povzročale velike skrbi. Društvo Slovencev v Bs. Airesu kot osrednje društvo slovenskih naseljenecv, ustanovljeno jan. 1948, je storilo vse kar je v tedanjih razmerah moglo. Med drugim je Društvo Slovencev, ki mu je od ustanovitve, t. j. od januarja 1948 dalje prvih 5 let predsedoval Miloš Stare, po posredovanju župnika Janeza Hladnika 10. aprila 1948 vzelo v najem veliko hišo v ulici Ramon Falcon. To hišo je dal društvu v najem lastnik dr. Maldonado, ki je pokazal pri tem veliko človekoljubnost, ker je vedel, da se bo v to izredno lepo in dobro ohranjeno stavbo z negovanim vrtom naselilo več kot 2 ali 3 družine, Društvo Slovencev je vzelo hišo v najem proti mesečni najemnini, 1.200 pesov ter kavciji 7.200 pesov, t. j. znesek, ki je v tistih časih predstavljal izredno visoko vsoto. V hišo se je v začetku že vselilo 16 družin s približno 80 družinskimi člani.

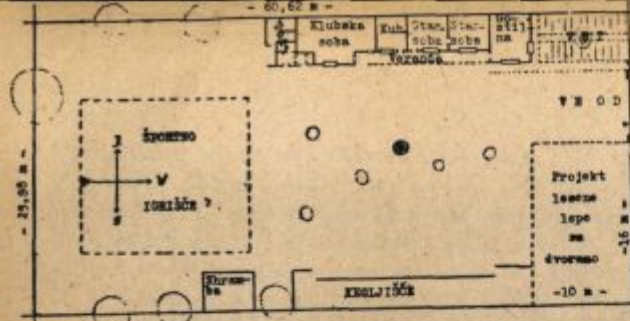
Društvo Slovencev se je pa tudi zavedalo potrebe po osrednjem slovenskem domu za kulturno-družabne prireditve. Toda v prvih letih svojega obstoja DS zaradi slabega gospodarskega stanja pretežne večine novih naseljenecv na to ni moglo misliti. Toda že v letu 1950, nekako v tretjem letu našega tukaj-

šnjega bivanja, pa je smatral tedanji odbor DS, da je že nastopil čas, ko se je treba lotiti tega dela. Občni zbor DS je v oktobru mesecu t. l. soglasno usvojil predlog odbora, da je treba storiti vse potrebno, da DS odnosno slovenski novi naseljenci pridejo do lastnega doma ali do lastnih prostorov. V okviru DS je bil ustanovljen gospodarski odsek, ki naj v imenu DS vodi priprave za skupni dom in skrbi, da bo ustanovljena nova društvena enota, ki bi se ustanovila v obliki gospodarske družbe. Ta gospodarska družba naj skrbi za čimprejšnjo zgraditev ali nakup skupnega doma, ki naj služi vsem Slovincem in vsem organizacijam. Te smernice so bile potrjene in sprejete tudi na meddruštveni seji.

Kot prvi poizkus k uresničitvi stavljenе naloge je bilo koncem leta 1950 obravnavano vprašanje nakupa hiše na Ramon Falconu, ki jo je imelo DS v najemu. Lastnik hiše je ponudil hišo v nakup za ceno 300.000 pesov s tem, da je treba plačati 220.000 pesov takoj ob sklepu kupne pogodbe, 80.000 pesov pa bi bilo zavarovanih s hipoteko na poznejše odplačilo. Kljub temu, da zemljišče, na katerem stoji ta stavba, meri preko 1.400 kv. metrov, je tedaj po temeljiti razpravi odbor DS sklenil, da se za nakup hiše za tako ceno in pod takimi pogoji ne more odločiti, ker je slovenska narodnostna skupina v gospodarskem pogledu še prešibka za rešitev tega problema.

Pristava v Moronu

V začetku januarja 1951 se je ponudila konkretnjša prilika: nakup zemljišča v Castelarju v občini Moron. Na tem zemljišču je sta-

Tloris nad 1500 kv. m. velikega zemljišča z zidanimi objekti na pristavi v Moronu

la razpadajoča kriolska hiša. Zemljišče je merilo kakih 1575 kv. m. Kupnina zanj je znašala 65.000 pesov, kar je bilo v tedanjih razmerah za kupca dokaj ugodno. Lega zemljišča zaradi oddaljenosti sicer za slovensko društveno in kulturno središče ni bilo primerno. Vendar se je DS po soglasnem mnenju ted. odbornikov odločilo za nakup. Tu naj bi se namreč osnovalo nekako družabno središče Slovencev; to naj bi bila njihova izletna točka za poletno dobo; tukaj naj bi se vršile razne skupinske prireditve; tukaj naj bi slovenska mladina v okviru možnosti gojila šport.

V smislu sklepov odbora DS se je gospodarski odsek DS tedaj spremenil v "Pripravljalni odbor za osnovanje gospodarske družbe" in začel z zbiranjem denarnih sredstev za plačilo kupnine za zemljišče v Moronu, kateremu so dali ime pristava.

Dne 16. junija 1951 je bila podpisana kupna pogodba za pristavo. Kupnina je bila plačana deloma z zbranimi deleži, deloma s kratkoročnimi posojili. Vpisovanje in plačevanje deležev, ki je bilo v začetku dokaj zadovoljivo, je v drugi polovici leta 1951 postalo počasnejše. Ker se je tedaj slovensko semenišče preselilo iz San Luisa v Adroque pri Buenos Airesu in je bila započeta obširna akcija za vzdrževanje semenišča, je zaradi pomembnosti tega zavoda odbor pristave začasno zavrnil nabiranje deležev za pristavo.

Koncem leta 1951 se je vršila na pristavi prva slovenska družabna prireditev — silvestrovanje DS, ki je, kakor tudi vse naslednje prireditve, dokazala, kako je pristava potrebna. Kljub prošnjam in prizadevanju odbornikov je bilo vedno redkeje vpisovanje in plačevanje deležev. Da je mogla pristava izvršiti še druge neobhodno potrebne adaptacije, si je morala še naprej pomagati s kratkoročnimi posojili. Opustiti pa je morala misel na izvedbo širokopoteznega načrta, t. j. zgraditev dvorane, odra in raznih drugih prostorov. Zaradi različnih gledanj o namenu pristave in

sočasnih novih gospodarskih akcij nabiranje deležev za pristavo ni moglo več doseči začetnega zagona.

Na pristavi obstoja sedaj prenovljena hiša s kuhinjo in 4 sobami V eni od njih vodi upravnik klubske gostilno, namenjeno v smislu tozadavnega pravilnika samo Slovence in po njih upeljanim gostom. Dve sobi služita za stanovanje upravnika odnosno osebja. Največja klubska soba pa je namenjena za sedež SFZ. Tudi ozadje zemljišča služi namenom iste organizacije, ki si je tam uredila športno igrišče.

V drugi polovici leta 1953 je bil ustanovljen na pristavi kegljaški klub, ki je zgradil pokrito igrišče.

V smislu sklepa članov pristave ali bolje rečeno onih Slovencev, ki so plačali deleže za pristavo, je namesto Pripravljanega odbora meseca maja 1954 upravo pristave prevzel zopet odbor DS.

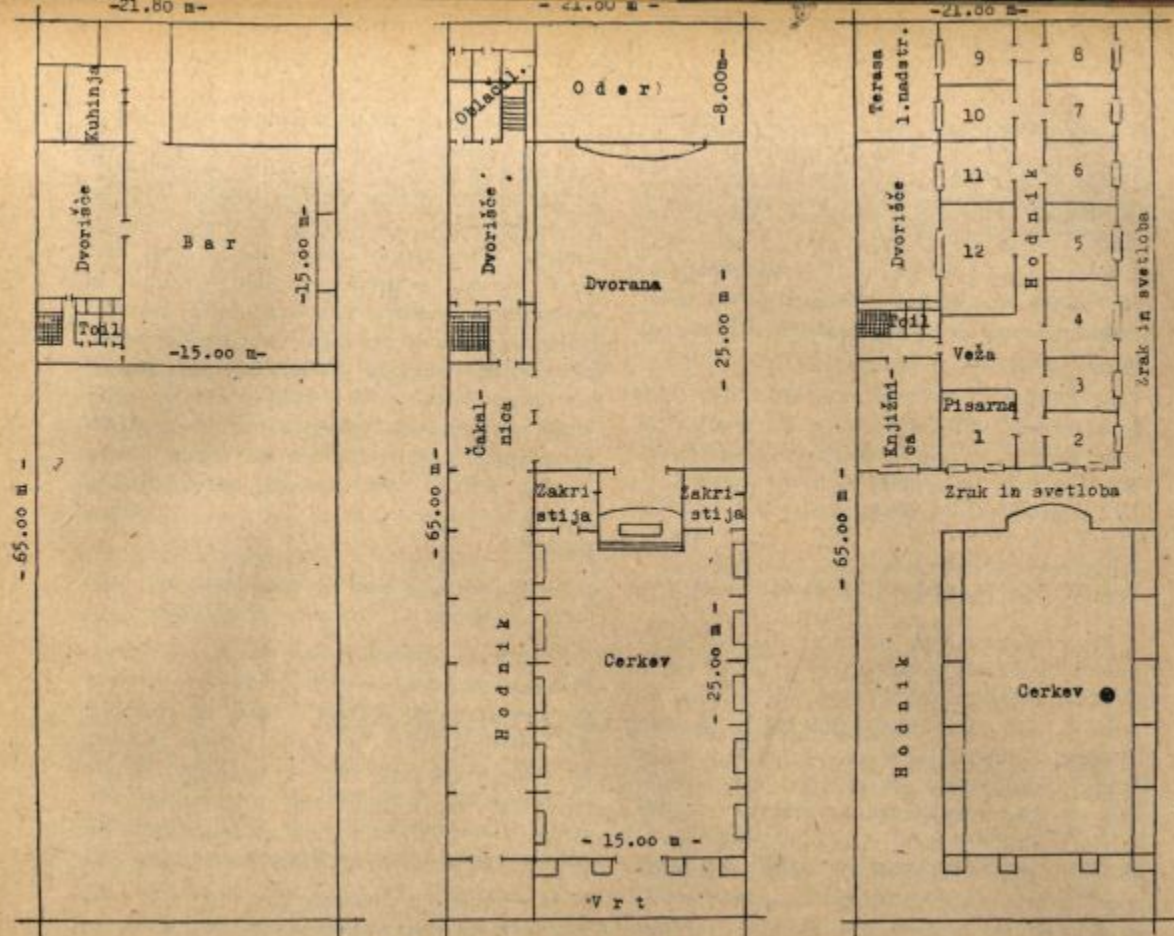
Slovenska hiša v Buenos Airesu

Že zgoraj smo omenili kratek potek dogodkov v zvezi s hišo na Ramon Falconu, katero je imelo v najemu DS. Ker je bila hiša še vedno na prodaj in ker je bila potreba po slovenskem osrednjem domu nespremenjena, se je v začetku leta 1954 z vso vnemo znova lotil te akcije g. Anton Orehar, direktor slovenskih dušnih pastirjev v Argentini. Osnoval je tudi poseben odbor za izvedbo nakupa hiše na ulici Ramón Falcón v Bs. Airesu.

Kako so potekale priprave, da je prišlo do sklenitve kupne pogodbe, nam je na posebno prošnjo pojasnil predsednik odbora č. g. direktor Anton Orehar takole:

"Odkar smo prišli slovenski izseljenci po drugi svetovni vojni v Argentino, smo takoj čutili, da bomo morali ustvariti skupni dom, kjer naj bi bilo središče vsega dela za skupnost: verskega, kulturnega, socialnega. Začasno nas je sprejel pokojni župnik sv. Julije g. Roman Figallo v prostore male hiše ob tej cerkvi, v ulici Victor Martinez 50.

Odločilni korak smo napravili za lastne osrednje prostore 5. julija 1954, ko smo podpisali kupno pogodbo za stavbno parcelo, na kateri je sezidana večja hiša, katero je od leta 1948 imelo v najemu Društvo Slovencev. Ista se nahaja na lepem mestu v Buenos Airesu samem — Ramon Falcon 4158 —, kar pomeni eno kvadro od glavne ulice mesta, ki se imenuje Rivadavia. Pod mojim predsedstvom

Osnutki za slovensko hišo v Bs. Airesu: Na levi tloris kletnih prostorov, v sredi tloris pritličja, na desni tloris 1. nadstropja. Naslednja nadstropja bodo v razdelitvi prostorov slična 1. nadstr.

se je sestavil odbor za Slovensko hišo, ki bo zbiral sredstva, da se kupljeno plača in se pripravi vse potrebno za zidavo prostorov; po posameznih središčih so bili osnovani pododbori, ki so uredili zbiranje. Odziv med rojaki je bil lep, saj smo tekom osem mesecev zbrali 188.000 pesov prav po malih prispevkih; začetkom leta smo priredili tudi loterijo v ta namen, ki je prinesla 13.000 pesov.

Osnovne načrte je že naredil slovenski arhitekt ing. Sulčič, ki je poznan tudi v argentinskem svetu, ko je delal v Buenos Airesu eno najmodernejših tržnic. Načrt je narejen tako, kakor bo vsa zgradba končno izgledala. Motiti nas ne sme, da je zemljišče sedaj deloma zasedeno s hišo, ki je bila že od prej.

Stavbišče je široko na ulici Ramon Falcon 21 m. v globino pa gre pravokotno nato 65 m. Potrebujemo pa Slovenci: kapelo, dvorano, prostore za organizacije, urade ter uprave listov, klubske prostore ter kuhinjo. Arhitekt si je zamislil tako: Spredaj na ulico pusti na vso širino 2 m praznega prostora za vrtiček, nato je naprej 15 m široka, 25 m dolga, kapela, da

je dostop možen takoj s ceste. Za kapelo bodo 8 m v globino (v širini kapele) cerkveni prostori. Zatem dvorišče in naprej v širini 15 m in v globino 25 m dolga dvorana z odrom, kar bo po sedanjem načrtu oboje podkleteno. Vsa zgradba pritličja bo tako močna, da bomo mogli delati par nadstropij, ker je treba varčevati s prostorom, ki bo na tej legi mesta vedno bolj dragocen ter bomo mogli dobiti prostore za vse ustanove, ki naj bi se tukaj naselile.

Kako bomo delali: Načrt bomo mogli urediti le postopoma, ker je velik. Najprej bomo gradili prostore visokega podzemlja, ki nam bodo služili začasno za dvorano in ob nedeljah za kapeli; del prostora bo treba prirediti tudi za klubske prostore in kuhinjo. Mislili smo začeti z gradnjo že pred nekaj meseci, pa smo morali počakati.

Kako bomo dobili sredstva: Pri slovenskem dušnem pastirstvu je ustanovljena "Čebelica" za varčevanje in podporo s posojili potrebnim. Najprej bomo zbrali posojila in sicer brezobrestno za gradnjo Slovenske hiše. Tudi za to

akeijo so pokazali rojaki takoj v začetku dosti umevanja. Treba pa bo še veliko dela, da se zbere potreben denar.

Kupna cena zemljišča je bila 280.000 pesov, od katerih smo plačali dosedaj 160.000 pesov, ostalo moramo plačati tekom 3 let in plačujemo 8% obresti.

Brez dvoma zaslužijo slovenski naseljenci v Argentini vso pohvalo, da so s tako pripravlenostjo podprli v začetku vso ustanovo. Bog jim daj stanovitvnosti, da bi načrte s tako pripravlenostjo nadaljevali do uresničenja. "

Športni dom in igrišče SFZ in SDO v Moronu

Slovenska mladina je organizirana v glavnem v Slovenski fantovski zvezi in Slovenski dekliški organizaciji. Ti dve organizaciji sta dne 17. januarja 1953 kupili poleg pristave Društva Slovencev v Moronu tri lote v skupni izmeri 1753 kv. metrov za okoli 70.000 pesov. Eno tretjino tega zneska so fantje in dekleta že plačali. Ostanek dolga plačujejo in bodo še naprej plačevali z deleži. Kasnejšo gradbo na tem zemljišču pa nameravajo kriti z dohodki od vsakoletnih športno-družabnih prireditev obeh organizacij.

Za upravljanje kupljenega zemljišča sta obe organizaciji osnovali skupen gospodarski odbor. Ta ima v načrtu tudi zgraditev stavbe na tem zemljišču, kjer naj bi omeli obe organizaciji lastno streho kakor tudi lokal za seitanke in prireditve v zaprtih prostorih. Športno igrišče pa naj bi služilo vsem tistim panogam športnega udejstvovanja, ki ga goje člani SFZ in članice SDO.

Športno igrišče in dom v Lanusu

Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1955 je prinesel obširen članek o Slovenski vasi v Lanusu pri Buenos Airesu. V tej slovenski naselbini, ki je nastala po prizadevanju župnika Janeza Hladnika, so že ob nakupu zemljišč mislili na kulturne potrebe slovenskega naselja. Že tedaj so določili prostor za dvorano odnosno skupni dom in za športno igrišče. Določen pa je tudi prostor za slovensko cerkev.

Zemljišče za igrišče je bilo kupljeno l. 1949. Ima površino 7880 kv. m. V upravo ga je prevzel fantovski odsek "Jože Mehle". To športno igrišče, ki služi predvsem mladini,

organizirani v Slovenski dekliški organizaciji in fantovske odseku, je eno kvadro oddaljeno od prostora, kjer zidajo slovenski dom v Lanusu. Da športno igrišče danes služi svojemu namenu, je predvsem zasluga fantov, ki so prostor za veliko požrtvovalnostjo uredili. Saj ga je bilo treba najprej izravnati, potem pa prirediti tako, da služi lahko za nogometne tekme in za lahko atletiko. Poleg tega je še prostor za balinanje in fantovski odsek je napravil tudi gugalnice za otroke. Tako športno igrišče služi svojemu namenu, da se slovenska mladina ohrani telesno in duševno zdrava.

Na tem prostoru pa se vršijo tudi vse mladinske - športno - družabne prireditve.

Prostor za slovenski dom leži na slov. zemljišču v manzani L. Meri 1520 kv. metrov Zemljišče, je bilo plačano tako, da so bile vse ostale parcele za toliko dražje, kolikor je znašala vrednost parcele, na kateri naj bi stal slovenski dom. Tako je prispeval za slovenski dom vsakdo, kdor je kupil parcelo na slovenskem zemljišču v Lanusu.

Za zidanje slovenskega doma je bilo 1954 ustanovljeno društvo Slovenska vas, ki je to leto parcelo ogradilo. Z gradbenimi deli so začeli 25. maja 1955. Rojaki v Lanusu grade svoj dom s prostovoljnim delom. Vsako soboto se na gradbišču zbere do 30 fantov in mož.

V prosvetnem domu bo 16 m dolga, 8 m široka in 2.50 m visoka dvorana z 8 m širokim in 4m globokim odrom, pod katerim bo klet. Poleg dvorane bosta še dve sobi s pritliklinami. Nabava gradbenega materiala bo stala nad 30.000 pesov. Odbor za postavitev doma je zbiranje sredstev organiziral takole: Fantovska zveza v Lanusu je od svojih prireditev v letu 1954 dala 4.000 pesov, za božič 1954 je odbor sam priredil loterijo, ki je dala okoli 6.000 pesov. Razpisane so tudi delnice po 100 pesov. Odbor Slovenske vasi se trudi, da bi bil slovenski dom v Lanusu še v letu 1955 pod streho.

Počitniški in planinski dom v Bariločah

Slovenski planinci v Argentini so organizirani v Slovenskih planinskih društvih v Buenos Airesu in v Bariločah, ki so oddaljene od Buenos Airesa 1.800 km. Zaradi svojega neumornega dela in prizadevanja, da bi odkrili nove argentinske naravne lepote, uživajo med argentinskimi planinci lep sloves.

Slovenski ljubitelji planin si pa tudi močno prizadevajo, da bi omogočili čimvečjemu številu Slovencev prihod v Bariloče in poceni bivanje v argentinskem gorskem svetu. V ta namen nameravajo postaviti v Bariločah lastne planinske domove.

Tako naj bi stal počitniški dom na parceli, ki ima površino 500 kv. metrov. Na drugi parceli že stoji zidana stavba ter jo sedaj preurejajo v počitniški bivač, ki bo zlasti služil za oddih slovenski mladini, pa tudi skupine odraslih bodo v njem poceni lahko preživele počitnice. Hiša stoji na parceli 480 kv. metrov.

Tretja nepremičnina je gorsko zavetišče Pod skalco v catedralskem kotu pod Tončkovi jezerom.

Skupna vrednost vseh treh nepremičnin je nekaj nad 40.000 pesov. S tem zneskom so slovenski planinci vse tri parcele v Bariločah že tudi plačali. Lastnika omenjenih parcel sta delno obe Slovenski planinski društvi, delno pa vsako zase.

Na lastna društvena domova pa mislijo tudi slovenski rojaki v Mendози in Miramarju.

V Mendози jih živi okoli 300 ter je tamošnje Društvo Slovencev že leta 1954 kupilo parcelo, na kateri bi stalo kulturno družabno središče mendoških Slovencev.

Pravtako so si Slovenci v Miramarju že kupili zemljišče za isti namen. Odplačujejo ga na obroke.

Zavednost in požrtvovalnost teh osamljenih skupin v prostrani Argentini naj bo vsem Slovincem vzor.

Ob desetletnici dveh procesov

Komaj so bile dobro zasute Kočevske jame, se je podivjanost komunističnih oblastnikov znesla tudi nad tistimi Slovenci, katere so nemški nacisti poslali v svoja koncentracijska taborišča. Med temi stopata v ospredje oficirja podpolkovnik **Ernest Peterlin** in major **Vladislav Križ**. Skupno z 32 tovariši sta bila vklenjena pripeljana iz zloglasnih nemških koncentracijskih taborišč pred komunistične laži sodnike v Ljubljani.

Peterlin in Križ sta v slovenskem domobranstvu zavzemala visoke položaje. Iz teh sta vsak v svojem okolju vodila dosledno borbo proti komunizmu pod nemško okupacijo. Istočasno sta povezovala zdrave narodne sile za dan, ko naj bi slovenska narodna vojska, krščanska in demokratična po svoji miselnosti, stopila v boj za popolno osvoboditev slovenskega naroda.

Zaradi tega dela in narodnega prepričanja je nemški okupator oba poslal v taborišča smrti. Komunisti so ju zaradi istega dela in zaradi istega narodnega prepričanja obsodili na smrt.

Vidno pobijanje protikomunističnih osebnosti se je končalo z uničenjem življenj generala **Leva Rupnika** in upravnika **dr. Lovra Hacina**.

Sodili in obsodili so ju v procesu, ki je bil tako prirejen in tako pripravljen, da naj bi služil predvsem utrjevanju komunistične laži v naivnem svetu in v zadostitev nagonov drhali.

V procesu je nastopala komunistična partija kot tožnik in sodnik obenem. Po pojmih nekomunistične pravice pa je bila v procesu komunistična partija tudi glavni krivec.

Komunistična obtožnica je bila obširna. Najrazličnejših dejanj je obtoževala generala Leva Rupnika in dr. Lovra Hacina.

Manjkala pa je v obtožnici proti generalu Rupniku in dr. Hacinu, katerima so bile namenjene že leta 1941 prve krogle komunističnih atentatorjev, le tale ugotovitev resnice: "Sodili, obsodili in ubili ju bomo **samo zato**, ker sta neizprosna nasprotnika komunizma in ker sta z vsemi svojimi silami ovirala in preprečevala zmago komunizma v Sloveniji".

Kako smo se jih spominjali ob desetletnici

Lanski maj in junij sta bila že deseta, odkar sta minila tista strašna in groze polna spomladanska meseca, ki sta pred desetimi leti zavila slovenski protikomunistični narod v črnino. Nad desetisoč slovenskih mož in fantov je takrat dalo življenje za lepšo in svetlejšo bodočnost slovenske domovine pod streli rdečih okupatorjev. Potoki krvi so pojili takrat slovensko zemljo, da so jo namočili še globlje, kakor jo je že kri, prelita v bratomorni revoluciji prejšnja štiri leta.

Slovenski protikomunistični izseljenci so še na spominskih proslavah spominjali vseh protikomunističnih žrtev vojne in revolucije v Sloveniji, tako na obeh ameriških kontinentih in v Evropi. V Argentini je bilo več proslav, dalje v USA, Kanadi, Angliji in na samem Vetrinjskem polju.

Vsekakor ga ni kraja na slovenski zemlji, ki bi bil bolj primeren za obhajanje spominske proslave ob desetletnici slovenske tragedije, kakor Vetrinj. Na vetrinjskem polju so naši vojaki sedali na angleške kamione, preden so bili zadnjikrat prevarani v svojem pravičnem boju. V vetrinjski cerkvi so se poslednjič izročili Materi božji, preden so nastopili strahotno pot v mučeniško smrt.

26. junija 1955 se je v Vetrinju zbralo iz cele Avstrije do 300 Slovencev, beguncev in koroških domačinov. Duhovnikov se je zbralo dvajset. Msgr. dr. Jože Jagodic je v vetrinjski cerkvi daroval slovesno žalno mašo za padle slovenske vojake in za blagor domovine. Pevska zbornica iz Spittala in iz Gradca sta pod vodstvom prof. Miheliča pela najlepše slovenske pesmi. Ekspozit Pogačar je imel spominski govor, v katerem je poveljeval vzvišenost mučeništva slovenskih domobrancev. Po službi božji so v zidu tik ob glavnem oltarju odkrili spominsko ploščo, ki nosi napis: IN HONOREM B. MARIAE VIRGINIS PROFUGI EX SLOVENIA, FRATRUM MEMORES HINC IN MANUS IMPIORUM ANNO DOMINI MCMXLV TRADITORUM. DE TRANSOCEANIS TERRIS RENOVATIONI HUIUS TEMPLI PARTEM GRATI TRIBUERUNT. — Ploščo so postavili v čast prebl. Device Marije slovenski begunci, spominjajoč se bratov, ki so bili od tu v letu Gospodovem 1945 izdani v ro-

ke sovražnikov. Iz prekomorskih dežel so hvaležno prispevali za obnovo tega svetišča.

Vsi udeleženci žalne slovesnosti v Vetrinju so se ta dan posvetili Marijinemu Brezmadežnemu Srcu.

V Buenos Airesu, kjer živi najmočnejša slovenska protikomunistična skupina v Argentini, je bila spominska proslava slovenskim žrtvam vojne, okupacije in komunistične revolucije eden najvažnejših dogodkov v življenju slovenske emigracije na ameriškem kontinentu. Proslava je bila v središču buenosaireskega vele mesta, v gledališču Smart na aveniidi Corrientes. Dvorano so protikomunistični Slovenci zasedli do zadnjega kotička. Društvo Slovencev je za to priložnost izdalo lepo spominsko brošuro v španščini, v kateri podaja kratko zgodovino slovenskega naroda v domovini in potek revolucije, povzetek iz govorov glavnih govornikov na proslavi ing. Albina Mozetiča, preds. Društva Slovencev in bivšega narodnega poslanca Miloša Stareta.

Proslavo je začel podpredsednik Društva Slovencev v Buenos Airesu dr. Julij Savelli, ker je bil predsednik ing. Albin Mozetič v Evropi, ter je prebral Mozetičev govor, ki opisuje zgodovino komunistične revolucije v Sloveniji. Govor je zaključil z ugotovitvijo, da "s tem borba ni bila končana niti prekinjena. Nadaljuje se proti zlu, ki je začasno zmagalo nad dobrim. Nadaljevala se bo do končne zmage, ki bo očistila našo domovino vseh rdečih ostankov in bo tako poravnal naš dolg pred Bogom, narodom, domovino in padlimi žrtvami."

Adamičeva žalostinka "Ecce dolor", ki jo je pod taktirko dr. Julija Savellija pretresljivo zapel pevski zbor Gallus, je bila prehod na govor drugega govornika Miloša Stareta, ki je v zgoščenih besedah prikazal najvažnejša obdobja v zgodovini Slovencev. V borbi za ohranitev in obstoj je Slovenec zmagal: ohranil je svoj jezik in bitne lastnosti slovenstva. Uvrstil se je v svojem napredku med najbolj kulturne in civilizirane narode v Evropi. Nikdar pa ni bil obstoj slovenskega naroda tako ogrožen, kakor med drugo svetovno vojno. Okupatorji so si Slovenijo med seboj razdelili, da bi tako poldrug milijonski slovenski narod izgubil v morju stopetdeset milijonov prebivalstva.

IN HONOREM B. MARIE VIRGINIS
 PROFVGI EX SLOVENIA, FRATRYM
 MEMORES HINC IN MANVS INIMICORVM
 A. D. MCMXLV TRADITORVM.
 DE TRANSOCEANIS TERRIS RENOVATIONI
 HVIVS TEMPLI PARTEM GRATI TRIBVERVNT.

V to dobo spadajo zgodovinsko dokazane namere fizičnega uničenja Slovencev. V tej kritični uri so komunistični agenti nastopili na strani okupatorja proti slovenskemu narodu in "posredno ali neposredno uničevali slovenska življenja in opravičevali to delo s cinično frazo: žrtve morajo biti. Toda narod je kmalu začel spoznavati, da je borba tkzv. OF proti okupatorju prevara. Zavedel se je, da je na oborožen napad mogoče odgovoriti le z oboroženim odporom. In tako je tudi storil, "ker pravico, da se bori za svoj obstanek in svobodo ima vsak človek in vsak narod." Vsi stanovni in poklici v Sloveniji so spoznali, da bodo pod komunizmom izgubili vse, "pravíc pa ne bodo dobili nobenih, ker so vse pridržane in oddane vodnikom in agentom mednarodnega komunizma."

V nadaljevanju govora je Miloš Stare dejal, da se spominjamo vseh žrtev vojne, okupacije in komunizma. "Vsi ti so žrtve slovenskega naroda v borbi za ohranitev in svobodo." Končal je svoj govor z besedami: "Dragi junaki! Srečni, da živimo v svobodi, se vam klanjamo in se vam zahvaljujemo, ker ste se žrtvovali za obstoj in svobodo slovenskega naroda. Dali ste življenje in jemali so vam čast. V zahvalo vam, bomo slovenski izseljenci storili vse, kar je v naših močeh, da vaš spomin ne ugasne, da dvignemo vašo čast in čast slovenskega naroda. To hočemo storiti tako, da bo slovenski izseljenec v svoji poštenosti, delavnosti in značajnosti na taki višini, da bo vzgled vsem drugim in tako v čast vam in v ponos slovenskemu narodu."

Zadnja točka proslave je v slikah, besedi, pesmi in glasbi prikazala življenje slovenskega naroda, od zibelke preko fantovskega vasovanja in idiličnega življenja na vasi do let grozote, ko je slovensko zemljo orosila kri. Prkazani so bili dnevi, ko je slovenski narod bežal pred rdečo nevarnostjo čez Ljubelj in dnevi, ko je umiral pred strojnicami rdečih plačancev v slovenskih koncentracijskih taboriščih in gozdovih. Toda dan svobode in veselja in pesmi in ljubezni bo nekoč zasijal izza očaka Triglava temu malemu ponosnemu slovenskemu narodu.

Slovenski pevski zbor Gallus je na proslavi zapel vrsto najlepših slovenskih pesmi. Slike je izredno nazorno in sprejemljivo naslikal Ciril Skebe, recitatorjá Maks Nöse in Tine Kovačič sta v slovenščini in kasteljanščini s priznano sposobnostjo podajala pesnikovo be-

Spominska plošča, ki je bila vzdana ob glavnem oltarju vetrinske cerkve

sedilo, ki ga je sestavil Adolf Škerjanc; glasbeno spremljavo na klavirju je za to priliko napisal prof. Lojze Geržinič, medtem ko je celotno tehnično vodstvo in opremo odra imel Marjan Willempart.

Po spominski proslavi v gledališču je bila v veliki cerkvi Nuestra Señora de la Piedad (Zalostna Mati božja) maša za vse žrtve vojne, okupacije in revolucije, ki jo je opravil direktor slovenskih dušnih pastirjev v Argentini Anton Orehar. Med mašo je imel tudi nagovor. Po maši je bilo žalno opravilo, ki ga je opravil direktor Anton Orehar ob asistenci poddirektorja Jožeta Juraka in jezuita p. Ivana Casermana ter vseh slovenskih bogoslovcev iz Adrogeja.

V USA je bila največja spominska slovesnost v Clevelandu, kjer živi najštevilnejša slovenska protikomunistična skupina. Počastitev spomina pobitih Slovencev je bila večstranska Odbor peterih sobot je organiziral več pobožnosti po cerkvah. Iz USA se je ta pobožnost raztegnila tudi na vse ostale Slovence v svetu. Slovenski naseljenci v USA so se prvo soboto 7. maja v molitvi spominjali desetletnice odhoda iz domovine. V nedeljo 8. maja je bila v cerkvi sv. Vida pontifikalna maša za preganjano katoliško Cerkev v Sloveniji, na prvo soboto v juniju — 4. junija — so bile v slovenskih župnijah v Clevelandu t. j. pri sv. Vidu, Mariji Vnebovzeti in pri sv. Lovrencu maše za slovenske žrtve druge svetovne vojne, okupacije in komunistične revolucije. Za vse te žrtve so clevelandski Slovenci molili tudi v nedeljo 19. junija na spominskem romanju pri Lurški votlini na Chardon Rd, kjer je bila tudi posvetitev clevelandskih odn. ohijskih Slovencev Brezmadežnemu Srcu Marijinemu. Mašo in posvetitev je opravil škof dr. Gregorij Rožman. Največja slovesnost pa je bila 3. julija na romanju v Lemontu, na ameriških Brezjah, kjer je škof Rožman posvetil ves slovenski narod

Prizor iz veličastne spominske proslave Društva Slovencev v Bs. As. v gledališču Smart

brezm. Marijinemu Srcu. Naslednji dan, t. j. 4. julija, pa je bila pri oltarju Marije Pomagaj v Lemontu slovesna črna maša za vse slovenske žrtve vojne in komunistične revolucije.

Na spominskem narodnem zborovanju v Clevelandu je v polno zasedeni Knausovi dvorani govoril preds. N. O. za Slovenijo dr. Miha Krek o pomenu vetrinjskih žrtev za slovensko narodno bodočnost. Naglašal je, da je komunizem pokazal vso svojo krvoločnost, ko je pomoril 11.000 slovenskih mož in fantov. Te žrtve so dokaz, da Slovenci komunizma nismo marali, pa naj to še tako trdijo domači in tuji komunisti ter drugi slovenski narodni sovražniki.

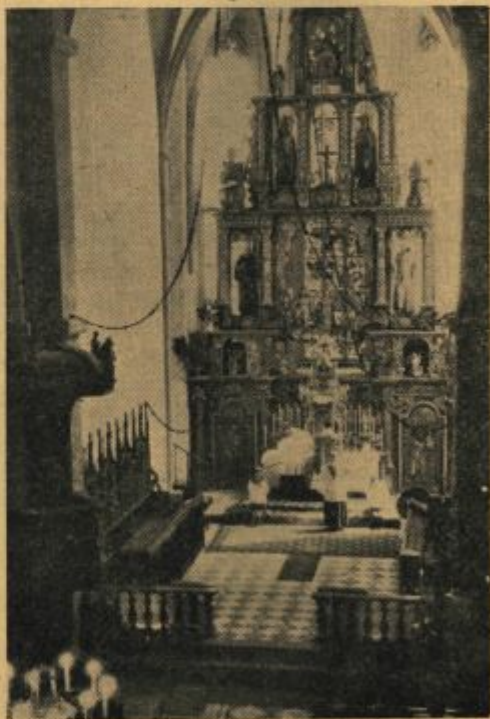
Na spominski akademiji 5. junija, ki jo je priredilo društvo Kres ob sodelovanju pevskega zbora Korotan, dramskega društva Liliija in Ameriškega slovenskega okteta pa je govoril škof dr. Gregorij Rožman, ki se je v globoko občutenem govoru spominjal vseh tistih, ki so dali življenja za slovensko stvar in spé danes po kraških jamah in množičnih grobovih po vsej Sloveniji. Drugi govornik je bil domobranski stotnik France Grum, ki je v kratkih potezah opisal protikomunistično borbo v domovini in podčrtal vso odgovornost, ki jo nosi jugoslovanska komunistična partija s tem, da je v času tuje zasedbe domovine sprožila in vodila krvavo državljansko vojno samo zato, da se polasti oblasti. Pevski zbor Korotan je občuteno zapel več slovenskih pesmi, prav tako Ameriški slovenski oktet, ki je spremljal simbolično vajo deklet. Vso proslavo je vodil predsednik Kresa Vrhunc.

Program spominske svečanosti, ki so jo imeli Slovenci v New Yorku 5. junija, je obsegal uvodno deklamacijo "Balado o materi", ki jo je podala gdč. Teja Puc, sledil je lep govor Jakoba Planinška, za njim pa je gdč. Marija Mavser recitirala "Zbor nevest" iz Vetrinjskega trospeva. Glavna točka proslave je bila

Ivana Korošca "Naša Zgodba", ki jo je recitiral Rudi Večerin. Pevske vložke je pripravil dr. L. Puš, jih naštudiral s pevskim zborom in dal posneti na plošče.

V Gilbertu v Severni Ameriki je proslavo priredila podružnica Lige Slov. kat. Amerikanec 12. junija v dvorani občinske hiše. Proslavo je začel predsednik podružnice Jože Dolenc z govorom, v katerem je poudarjal, da se je pred desetimi leti zgodil zločin, ko je brat ubil brata. Žrtve ne smejo v pozabo, pač pa morajo večno živeti v nas. Pevski zbor sv. Cecilije iz Eveletha je pod vodstvom Vilka Kuntare zapel več Gallusovih pesmi. Govoril je tudi Avgust Kovač, ki je opisal položaj pred desetimi leti, vračanje domobrancev in njihov pokolj pod komunisti. Kaplan v fari sv. Družine v Evelethu Janez Šuštarč je deseto obletnico vetrinjske žaloigre osvetlil še z verskega vidika, nakar je proslavo zaključil Pavel Bajda z recitacijo Koroščeve "Naše zgodbe".

Desetletnice Vetrinjske žaloigre so se spominjali slovenski protikomunistični naseljenci po vsem svetu. Kjer žive strnjeno, so bile spominske proslave velike, mogočne; kjer jih je

Pogled v vetrinjsko cerkev med žalno službo božjo ob 10. letnici za vetrinjske žrtve

manj, so pa bile sicer skromnejše po obsegu, po iskrenosti občutja pa enake. Spomin na drage žrtve je vezal in družil vse protikomunistične Slovence s trpečimi brati in sestrami doma in skupno z njimi so vsi molili za večni pokoj dragih žrtev in prosili Boga, da bi domovino čimprej rešil komunistične sužnosti.

* * *

“Čas teče. Nihče ga ne ustavi. Tisti, ki so ubijali, bi danes radi videli, da bi se to ne zgodilo. Kri se namreč ne da izprati. Kri, četudi je sprhnela pod zemljo, postavlja mejo do neba. In dokler bodo postavljali take meje, dotlej življenje ni mogoče. Zločini niso podstava za pošteno življenje. Če si ubijal v belih rokavicah, si zločinec in, če si ubijal kot prostaški človek, si ubijalec.

Čas je naš veliki maščevalec, ne mi! Čas sam

Udeleženci spominske proslave v Vetrinju

bo zrešetal narode. “Mane, tekel, fares” se piše za mnoge.

In Tisti, ki te besede piše čez svet, je doma tudi v vetrinjski cerkvi. Ta je tedaj videl in pretehtal vsakega, ki je odhajal. In ta bo, ki bo zahteval visoko ceno za vsako kapljo po nedolžnem prelite krvi.”

(Karel Mauser v knjigi Vetrinjske polje)

SLOVENCİ V KANADI – OB DESETI OBLETNICI

“O domovina”, je pisal Cankar. “Ko te je Bog ustvaril, te je blagoslovil z obema rokama in je rekel: Tod bodo živeli veseli ljudje. Skópo je meril lepoto, ko jo je trosil od vzhoda do zahoda. Šel je mimo silnih pokrajin, pa se ni ozrl nanje — puste leže tam, strme proti nebu s slepimi očmi in prosijo milosti. Razsul jo je ra vse štiri strani od štajerskih goric do strme tržaške obale ter od Triglava do Vardarja in je rekel: Veseli ljudje bodo živeli tod. Pesem bo njih jezik in njih pesem bo vriskanje...”

Tako je pisal Ivan Cankar pred pol stoletja. Veliko se je spremenilo v teh petdesetih letih: zgodovina, življenje, ljudje. Le lepota zemlje je ostala ko v njegovih časih. Tako da človeka zaboli srce, kadar se spomni raja tam pod Triglavom. Ne živijo več veseli ljudje tam. Vrisk jim je tuj in hoja počasna, kot da jim leta upogibajo hrbet in teže noge. Ni dolgo kar so topovi obmolknili. Pesem strojníc še drhti v zraku. Edina pesem, ki so jo naši ljudje poznali zadnja leta. Róčne bombe so bile vrisk, kri namesto vina in solze namesto vode. Ni čuda, da so hrbti upognjeni in noge težke, da ni pesmi in ne vriska. Šiba božja je to, ki jo je Bog poslal nad nas. Ni poslal povodnji, ne kobilic, ne Turkov. Poslal je krvoločne naciste in komuniste-hujše od kobilic, hujše od Turkov. Kaj smo zgrešili, o Bog, da nas tako tepeš? Kaj nismo bili deležni že dovolj gorja? Skozi stoletja smo umirali pod tujimi meči, puščicami in krog-

lami. Izmeri vso prelito kri, o Bog, preštej vsa življenja, darovana v Tvojo čast in usmili se naroda pod Triglavom. Pošlji sonce svobode in vrni pesem v grla in vrisk v naše vasi in gore, da ga bodo slišali oni, ki trohni-jo po mračnih gozdovih, jamah in grapah. Naj se odbije od Triglavskih sten, da bo poletel čez sedem morij v zadnji kot sveta, kjer prebiva Slovenec z ovenelim srcem, polnim hrepenenja. O, kako smo željni svobode, počitka pred domačo hišo in zemljo, katere del smo. Hranila nas je z ljubeznijo, ta zemlja, umirali smo zanjo z ljubeznijo in še umiramo. Vsak dan, mesec za mesecem, leto za letom, toda umreti ne moremo. Preveč smo polni ljubezni do domovine. Preveč polni naših mučencev. Po desetih letih bridkih izkušenj in trpljenja se grejemo ob plamenu ljubezni, ki nas ni zapustil. Z vsakim novim letom gori bolj in bolj. Ti vidiš ta plamen, o Bog. Ti sam si ga zanetil v naših srcih. Vodnik nam je v temi in uteha v osamljenosti in zapuščenosti. Plamen za plamenom bomo zbirali, dokler ne zažari obzorje od mogočnega ognja ljubezni in Ti, Bog, nam pri tem pomagaj! Navdahni srca in vlij volje v onemogle; močnim podvoji silo, izgubljenim odpusti in vrni jih narodu.

To Te prosim, o Bog, ob desetletnici tragedije našega ljudstva, ko mi spomini grenijo dušo in mi žalost polni srce. Še enkrat z obema rokama blagoslovi s krvjo prepojeno zemljo, mučencem pa pripravi mesto poleg sebe.

Tvoji so, Tvoji smo tudi mi.

In ti, dragi prijatelj, ki boš bral te vrstice, obudi spomin na trpljenje, ki je za teboj. Naj te misel nanj ohrani dobrega, da boš vreden član majhnega, pa vendar tako velikega naroda. Spominjaj se trpljenja, kajti trpljenje je pot k svobodi, miru in sreči. Ko sem na spominski žalni svečanosti 6. aprila 1955, katero je priredilo društvo N. I. J. pod naslovom: "Jezusova cvetna nedelja in veliki petek ob 10 letnici slovenskih mučencev" poslušal žalostinke in govor g. Petra Markeža, mi je bilo, da bi se zjokal. Dolga leta sem živel osamljen in pozabljen in slovenska beseda je redko prišla na moje uho. Sem se skromno spomnil mučencev in vsega naroda v molitvi. Ko pa sem prišel v Toronto, se mi je zdelo, da me je sam Bog pripeljal sem. Objel me je tisti duh, katerega sem dolga leta pogrešal. Samo en pogled na veliki križ, ki je stal pred odrom, mi je napolnil oči s solzami: Bog je visel na njem. Pretepen in s trnjem kronan. Kri Mu je tekla iz ran na rokah in nogah. Poleg Njega sem videl tisoče križev, razmesarjena telesa razpeta na njih. Pod križi matere in žene, otroke in dekleta. Zdelo se mi je, da slišim pretresljiv jok, da je dvorana postala Kalvarija in da sem jaz priča groznih muk onih na križu. Vsaka beseda govornika je odmevala v mojih ušesih kakor trombe. In križ je postajal večji in večji. Po desetih letih sem zopet občutil Kristusovo in našo tragedijo kakor v usodnem letu 1945. Trpljenje in beda, ki sem ju preživel, sta mi naenkrat postala tako majhna, da ju gledam le še kot majhno pokoro. Toda pomagala sta mi, da tudi danes nisem pozabil veliko žrtev in trpljenje vrjenih, med vojno pobitih in po svetu raztresenih rojakov. Prva žalna svečanost v Torontu leta 1955 mi bo vodnik. Bog sam je trpel z nami. Veselimo se, da je nas izbral za svoje sotrpine. Trpimo voljno, kakor so trpeli naši bratje in ostali bomo na pravi poti.

Drugo spominsko proslavo so priredili "Kriščansko - demokratični Slovenci - Kanadčani" na 1. maj. Posvečena je bila vsem padlim in pomorjenim protikomunističnim borcem. Otvoritvene besede je spregovoril g. Franc Valant, nakar je moški pevski zbor zapel "Kočevski rog". Žalostinka je valovala med zidovi in kot da je dobila peruti, je uhajala skozi okna v svetli dan. Zadnji akordi pesmi so še viseli v zraku, ko se je iz mikrofona oglasila govorjena beseda. V svojem, dvajset

minut trajajočem, govoru sem skušal živo obuditi spomin na Vetrinjsko tragedijo. Govorjena beseda je bila posvetilo Vetrinjskemu polju in žrtvam, ki so bile vrnjene. Spominjajmo se danes tistih dni", je med ostalim dejal, "kajti tam se je odigrala največja drama slovenskega človeka. Pred očmi imejmo, tisto sveto polje in ljudi, ki so trpeli tam." Nadaljeval je: "Nikdar v zgodovini ni bil naš narod tako enoten v bolečini. Ko bi bili mi takovsak dan! Ko bi vsak dan ponovno doživljali tragedijo Vetrinj. Kako veliki bi bili v svojih dejanjih. Zato dragi rojaki, vrnimo se v Vetrinj po tisto bolečino, ki smo jo pustili tam." Potem je priklical v spomin borce: "O, kako dobro jih vidim: Dolenjce, Notranjce, Belokranjce, Prekmurce, Štajerce in Gorenjce. Vzravnani, ponosni mladi in junaški, neomajani v veri in svojih prepričanjih. Moj in vaš ponos, ponos našega naroda. Kakor bukve v Kočevskem gozdu so stali pred jamami in kakor podsekana debla so padali eden za drugim.

Narod v domovini še naprej trpi in umira. Grobovi se množijo in če bi jih razvrstil v eno vrsto, bi segli okrog sveta. "Zatem se je zopet vrnil v mislih na Vetrinj: "Vetrinjsko polje pa naj nam ostane ne samo bridek spomin, temveč naj nam bo zgled človeške volje, napora, žrtve in ponosa. Greh bi delali, če bi pozabili pomen padlih žrtev in našega begunstva. Vetrinjsko polje imejmo vedno pred očmi, kakor svetinjo, obešeno krog vratu. Dokler bom misel na Vetrinj v nas sveža in močna, bomo zdravi v temeljih dočakali lepših časov".

Po govoru se je odgrnila zavesa in ljudje so videli v medli luči osamljen grob, brezov križ s trnjem ovit in z gmajno v ozadju. Kakor iz groba je vstal glas recitatorja, ki je recitiral Koroščevo "Našo zgodbo". Domo-branske pesmi so napolnile dvorano in spominjale na junaške in tragične čase revolucije. Marsikatera solza je zdrknila po licu ob teh spominih. Marsikdo je videl obraze, ki jih je nekoč poznal in katerih ni več. Le njihov duh je vsakdo čutil blizu, tisti duh, ki ga mi tako potrebujemo pri našem delu in na naši poti. Nosimo ga s seboj v življenje, ohranimo ga našim otrokom, da bodo tudi oni znali ceniti veliko ljubezen padlih in pobitih. Da bo tudi v njih zrasla tista mogočna sila, ki prezira smrt in da bodo ostali zvesti Bogu, narodu ter idealom svobode, za katero je naš narod prelival svojo krvi. Naj v nas spomin na padle žrtve obuja naše dolžnosti, da

jim ne bomo delali krivic. Vedno jih imejmo pred očmi. Njihovo smrt in cilj, za katerega so dali svoja življenja. Čas za nas ne sme pomeniti ničesar. S časom se piše samo zgodovina. Narod naj bo naša skrb. Skrb vsakega posameznika. Veliko boš storil, če boš ohranil jezik svojim otrokom. Še več pa, če boš v njih vzbudil ljubezen do domovine, ki je ne poznajo. Tri stvari so, ki naj odlikujejo Slovence: **Zaupanje v Boga, ljubezen do domovine in ljubezen do materinega jezika.** Ni sile na svetu, ki bi mogla odtujiti takega, ki ima te tri vrline, od svojega naroda.

Te misli sem ti hotel povedati, dragi prijatelj, ob desetletnici, ko se spominjamo ljubezni, zvestobe in vdanosti naših pobitih bratov. Naj ostanejo tudi tebi žive, in verjemi mi, Bog bo ostal z nami.

Vse te misli so bile tako žive na proslavi, tako izrazite, da jih samo slepec ne bi videl. Ko sem po proslavi prišel domov, sem še dolgo v noč mislil na "Našo zgodbo" in prosil Boga, naj blagoslovi delo vseh onih, ki s pesom ali na drug način ohranjajo in širijo slovensko zavest. Prosil sem za matere, naj jim Bog da moč izpolnjevati njihovo veliko nalogo: ohraniti naše najmlajše domovini in Bogu. Prosil sem za vse žive in mrtve Slovence. Za vse one, ki so željni slovenske, prijateljske besede. Zdi se mi, da nikdar nisem molil tako goreče. V temi sem čutil solze, ki so mi polzele po licih in srce mi je bilo mehko.

Življenje človeka prekuje in prekali. Izoblikuje mu srce in dušo, kakor slikarju Mlakarju v drami "Zadnji krajec", katero smo videli tudi na torontskem odru. Dobrodelna organizacija "Karitas" je prirejala proslavo, to pot s pomočjo "Dramatskega krožka" dne 22. maja 1955. Uvodni in otvoritveni govor je imel g. Stane Levstik, v katerem je poudaril pomen desetletnice in v kratkih obrisih prikazal usodne dogodke minule vojne. Zatem so igralci "Dramatskega krožka" podali dramo "Zadnji krajec".

K zaključku desete obletnice Vetrinjskih in ostalih žrtev, smo še poromali v Midland k svetišču jezuitskih mučencev. Cerkev, ki se imenuje "Martyrs Shrine", stoji na majhni vzpetini v Fort Ste. Marie, nedaleč od Midlanda in hrani relikvije jezuitskih mučencev Severne Amerike. Nekoč je bilo tam misijonsko središče jezuitov, ki so širili vero med Indijanci, katerih je bilo okrog 20.000 po bližnji okolici. Tam sta nekaj časa počivali razmr-

cvarjeni trupli mučencev Janeza de Beebeuf-a in Gabrijela Lalemanta. Sedaj je to velika božja pot, kamor tisoči romajo vsako leto. Kanada je izbrala to svetišče za zibelko krščanstva in civilizacije, mučence pa za svoje zavetnike. P. Chabanel, p. Lalemant, p. De Brebeuf, p. Jogues, p. Daniel, p. De Lalande, p. Garnier in Renè Goupil. To so imena mučencev in spoznavalcev vere, ki so dali življenja za življenje Kristusovega nauka.

Naše romanje tja je vodil naš veliki misijonar prevz. škof dr. Gregorij Rožman. Slovenci so poromali tja že večkrat. Za mene je bilo to prvič, ker sem šele leto dni tu. Nikdar ne bom pozabil te svoje prve božje poti v Kanadi. V veliko čast sem si štel, ko sem osebnostno spoznal prevz. škofa dr. Rožmana in mu segel v roko. Takoj sem čutil tisto njegovo očetovsko ljubezen, ki ga tako odlikuje. Ko smo prispeli tja in ker je bilo še dovolj časa do maše, sem si ogledal kraj, ki je zelo lep. Pozvpel sem se na vrh griča, kjer stoji mogočen križ. Odprl se mi je krasen pogled na Gregorian Bay, na gmajne, ki so se izgubljale na horizontu. Prisluhnil sem pesmi vetra in galebov, ki so se vozili po zraku. Sedel sem v travo, gledal modro nebo in bele oblačke, ki so jadrjali po njem in užival ob harmoniji stvarstva božjega.

Po maši sem govoril z ljudmi, ki so prihajali tja z vseh vetrov Kanade. Našli so se znanci, ki se redko vidijo. Razgovori so bili živahni in dnevne skrbi pozabljene. Romarski duh je ljudi popolnoma prevzel. Popoldne smo v procesiji, katero so vodili naši trije dušni pastirji: škof dr. Rožman, naš g. župnik dr. Kolarič in g. Kopač, opravili križev pot. Od postaje do postaje se je pomikala procesija. V pesek in travo so poklekovali ljudje. Molimo te, Kristus, in te hvalimo, ker si s svojim križem svet odrešil." V vroč poletni dan se je vzdigovala molitev. Veter jo je nosil čez gladino vode in preko gmajne, v zrak proti nebu.

Tako smo Slovenci v Torontu spletli lep spominski venec vsem žrtvam, katerih desetletnico smrti smo obhajali in s tem tudi dokazali, da je spomin ostal svež v narodu in da bo ostal tudi v bodoče. Ob tem spominu pa smo se navzeli novih moči, da bomo mogli zvesto vztrajati v borbi za tiste ideale, za katere so naši mučenci dali življenje. Oni so naši vzori, naj nam bodo tudi priprošnjiki!

Mauser Otmar

DAMSKI ČESALNI SALON

IVAN

IVAN MUŠIČ

CALLE GUIDO 1534

T. E. 41 - 5464

BUENOS AIRES

Z IZVRSTNO DOMAČO HRANO
IN IZBRANO PIJAČO TER ZA
ZMERNE CENE VAM POSTREŽE

Bar in Restavracija

LJUBLJANA

GODEC in ŠERJAK

Avenida del Trabajo 5982

Buenos Aires

Prekajene mesne izdelke,
Izvrstne kranjske klobase,
Specerijsko blago,
Vedno svežo in vsakovrstno

zelenjavo

Vam nudi

FIAMBRERIA

VESTER in MAČEK

Mercado San Esteban

Avda. Rivadavia 11530

Liniers

SPLOŠNA
AUTOMOBILSKA
MEHANIČNA
DELAVNICA

"SAN ISIDRO"

Milan Krivec

•
calle Chacabuco 543/57
San Isidro - T. E. 743-1452

TISKARNA IN KARTONAŽA

Herman Zupan

Avda. JUAN B. ALBERDI 3055
Buenos Aires
T. E. 69 - 4317

JOŽE RUS

Gradbeni tehnik

•
NAČRTI IN ZIDAVA

•
calle Mayor Pedro Castelli 126

Villa Sarmiento

MORON

T. E 658 - 6233

•
PORTRETE

LEPO IZDELANO UMETNIŠKO

FOTOGRAFIJO

PRI

FOTO IVAN

Avenida Juan B. Alberdi 6931
Buenos Aires

Lepo stanovanje — pol življenja!
Po izbranem okusu in po nizkih
cenah Vam okraši stanovanje

SOBOSLIKARSKO IN
PLESKARSKO PODJETJE

MIRKO VOMBERGAR & Cía.

calle José León Suárez 1194
Buenos Aires
T. E. 64 - 7743

KADAR SE ODLOČATA ZA NAKUP
POHIŠTVA, SE OBRNITE NA
SLOVENSKO PODJETJE

CARPINTEROS UNIDOS

CALLE AYACUCHO 369
San Andrés, Buenos Aires

Na razpolago imamo nad 300
načrtov najmodernejšega pohištva.
Število zadovoljnih odjemalcev jam-
či za solidno izdelavo in zmerne
cene!

PO NAJMODERNEJŠIH NAČRTIH
VAM IZDELA VSE VRSTE POHI-
ŠTVA, OPREMI TRGOVSKE PRO-
STORE IN IZVRŠI VSA MIZARSKA
DELA

VALENTIN PINTAR

calle Pueyrredón 3859
Lomas de Mirador
Matanza

Š T A V B E N O I N
P O H I Š T V E N O
M I Z A R S T V O

Carpintería Mecánica
D O C K S U D

calle SARGENTO PONCE 1063
T. E. 22 - 0021
Dock Sud Buenos Aires

PINTURERIA "GRACIELA"

calle Buenos Aires 3488

San Justo FCNDFS

Buenos Aires

Nudi Slovencem vse vrste barv,
lakov, čopičev in drugih pleskar-
skih potrebščin.

Izvršuje vokvirjenje slik

Postrežba v slovenskem
jeziku!

Estudio Contable - Jurídico

Contador Público Nacional

PETER RANT

Traductor Público

**PRAVNO EKONOMSKE
ZADEVE:**

knjigovodstvo in bilance, pogodbe,
prevodi listin, davčne napovedi,
zapuščine, legalizacije, pooblastila,
garancijska pisma.

Delovno pravne zadeve

GRANADEROS 61 — CAP. FED.

T. E. 66 - 0818

JANKO ARNŠEK

calle Luis Pasteur 851

VICTORIA

izdeluje moške in ženske obleke,
talarje za č. duhovnike in vsa črno
salonska dela.

VELIKA IZBIRA BLAGA

V PAKETNI POMOČI
svojem v domovini vodi slejkoprej
najsolidnejša, slovenska trrdka

UNIVERSAL IMPEX

Pošilja samo prvovrstno blago vsake vr-
ste! Povrne vsako morebitno škodo! Od-
prema najhitrejša! Cene bezkonkurenčne!
Zahtevajte cenik! Pišite na zastopnika
g. **C. CIMPERŠKA,**

Casilla de Correo 4359, Buenos Aires
V Capitalu obiščite zastopnika g. R. Bata,
Av. Juan B. Justo 2372

Telefon 55 - 0900

Slovensko - angleško - špansko
nemško - francosko - italijansko
latinsko

vas nauči

Instituto de Idiomas

calle Gualaguaychú 2404

Buenos Aires

SOLIDNO IN PO ZMERNI CENI

Vam postavi hišo in izvrši razna
popravila in vsa v zidarsko
stroko spadajoča dela

Jože Groznik

Calle THAMES 4344

Villa Constructora

San Justo

Naša zahvala

Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za 1956 prihaja kot največja vsakoletna knjiga slovenskih izseljencev že osmič na slovenski izseljenski knjižni trg.

Prejšnje letnike naših Zbornikov-Koledarjev je označeval popis dogodkov med vojno doma, našega odhoda iz domovine, življenja po taboriščih, naših padlih junakov in končno naseljevanja slovenskih izseljencev po raznih državah v svetu in njihovega življenja v nove razmere in okolja.

Tako se je vedno bolj bližal idealu, ki smo si ga postavili z Zbornikom: Da bodi kot knjiga slovenskih izseljencev verno ogledalo vsega hotenja in ustvarjalnega dela med slovenskimi izseljenci po vseh kontinentih sveta; živa vez med njimi, ki naj jih družijo in ohranja v zdravi slovenski narodni družini v tujini; v Zborniku naj bodo vsako leto objavljeni dokumenti in razprave, ki so v kakršnikoli zvezi s problemi slovenskega naroda in njegovega življenja ter razvoja. Prav tako naj Zbornik tudi stalno zasleduje življenje slovenskega naroda doma, da se tako nikdar ne pretrga zveza med izseljenci in domovino.

Letošnji Zbornik se je skušal zopet za korak približati temu idealu. Tako dobiva Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije vedno bolj ustaljeno smer in postaja vir gradiva in podatkov za slehernega, ki se zanima sedaj, ali se bo zanimal pozneje, za življenje in delovanje slovenskih izseljencev v svetu, Slovencev v domovini ter Slovencev na Koroškem in v Primorju.

Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije je letos snovno tako urejen, da vsako poglavje vsebinsko predstavlja zaključeno enoto ali posebno knjigo.

Izdanje tako obsežne knjige zahteva poleg izredno visokih denarnih izdatkov tudi ogromno priprav in dela, ki se začne takoj ob izidu Zbornika za naslednjega. Poleg urednikov pri izdajanju Zbornika sodeluje cela vrsta slovenskih javnih in kulturnih delavcev. Njihovi prispevki, kakor dela slovenskih pisateljev in pesnikov, so podpisana. Vsem tem našim prijateljem iskrena zahvala za razumevanje naših teženj in prizadevanj in za vso njihovo pomoč. Pri vsakoletnem Zborniku Svobodne Slovenije pa sodeluje še več neimenovanih sodelavcev tako v Argentini, kakor tudi v drugih državah, ki so nam z raznimi podatki odgovarjali na številna pisma, nam pošiljali slike in nasvete, pomagali pri pripravljanju člankov za tiskarno, pri korekturah in postavljenega gradiva in nato zlomljenih strani. Vsi ti so opravili veliko delo, ki je potrebno za izdanje tako velike knjige. V veliki meri so pripomogli, da je Zbornik-Koledar lahko izšel s tako pestro in bogato vsebino. Vsem naša globoka zahvala.

Zahvala pa tudi gg. Francetu Goršetu, Božidarju Kramolcu in Hotimirju Gorazdu za ilustracije v Zborniku. G. Božidarju Kramolcu še posebej za naslovno stran Zbornika.

Vsem naj bo v najlepše priznanje zavest, da so odločilno sodelovali z izdajanjem Zbornika-Koledarja Svobodne Slovenije za 1956 pri afirmaciji slovenske knjige in slovenske emigracije v svetu. To pa je tako veliko delo, da ga z denarjem ni mogoče plačati.

**Uredniki Zbornika - Koledarja
Svobodne Slovenije
za 1956**

Na slovenski narodni praznik
29. oktobra 1955

KAZALO

	Stran		Stran
Zmaga osvobodilne revolucije v Argentini	3	NAŠA PESEM	
Koledar	5	Vladimir Kos — Nova slovnica, Veselo razodetje	178
Dr. Miha Krek — Da bomo narod, ne drobci	9	Vladimir Kos — (Iz zbirke: Lepe oči poletja) Lepe oči, Pritajeni krik, O tebi, Jelkin večer	179
Škof Gregorij Rožman — Pismo v leto 1956	11	Dva človeka, Princesa v sivem platnu, Neslišni vihar, Litanije naše ulice, Na svidenje	180
Ponos slov. izseljencev ob desetletnici		Vinko Beličič — Ptič poje, Zvon iz domovine	181
J. Kopač, C. M. — Cerkev Marije Pomagaj v Torontu	13	Mirko Šušteršič-Valliant — Ob slanjem jezeru, Noč v pampi	181
— Slovensko semenišče v Argentini	16	Rozman Branko — Med večerom in nočjo	182
DOKUMENTI IN RAZPRAVE			
Dr. Miha Krek — Konferenca v Jalti 1945 — Slovenska Koroška po razpadu monarhije	20	Črtimir — Lepa je pomlad, Definicija poletnega dne, Minuta dvoma	182
Dr. Alojzij Kuhar — Poglavje iz tragedije koroških Slovencev	43	Božidar M. Kramolc — September, Melanholijska	183
P. R. — Svoboda — osnovna zahteva trajnega miru	47	Marijan Jakopič — Sveta noč, Pomlad je, Bori	183
Narte Velikonja — Pismo prijatelju	80	Igor — Potopljeni sen, Pot v neznano ..	184
Dr. Ivan Ahčin — Katoličani in sodobna civilizacija	86	ČARI IN ČUDA NARAVE	
Anica Kraljeva — "Ljubezen ne išče svojega..."	92	Vojko Arko — Vzpon na vulkan Lanin	185
Ivan Avsenek — Krščansko usmiljenje in socialna pravičnost	97	Saša Stare — Utrinki iz pragozda	188
— "Slovenec sem! Tako je mati d'jala"	102	Stanko Janežič — Rad bi povedal veliko besedo	200
	106	OB DESETLETNICI	
NAŠA BESEDA			
P. Bernard Ambrožič, O.F.M. — Svet zase — takole čuden!	108	P. Bernard Ambrožič, OFM — Pomota se popravi, kjer se pojavi	202
Vojko Arko — Literarna zapuščina Tončka Pangerca	111	Zdravko Novak — Knjižna žetev slovenske politične emigracije	209
Tonček Pangerc — Čaure iz čilskega juga	113	Pavle Rant — Gospodarski položaj in uspehi povojne emigracije v Argentini	217
Tine Brezovec — Zgodba terenca Jakoba Jeroma	118	L. M. — Gospodarski položaj Slovencev v Angliji	225
Marijan Jakopič — Anžè	124	XY — Obračun desetih let: Pregled gospodarstva LR Slovenije od 1945-1955	227
Stanko Kociper — Nori Jápec"	126	IZSELJENSKI LETOPIS	
Ivan Korošec — Irena	140	M. Marolt — Slovenski likovni umetniki v izseljenstvu	240
Božo Kramolc — Angel varuh	146	P. R. — Ob osemdesetletnici č. m. M. Tezije Hanželič	250
Karel Mauser — Slum	152		
Mlinarjev Janče — Črni Grega	155		
Lojze Novak — Očiščenje	169		
NJ — Med dvema ognjema	174		

	Stran		Stran
Dr. Tine Debeljak — Pisatelj Karel Mauser	252	J. H. — † Jože Urbanija-Limbarski ...	276
Iz domovine Lepe Vide in Miklove Zale		Dr. Frido Pogačnik — † Vladko Vauhnik — † Dr. Pavel Pestotnik	277 281
Jože Velikonja — Trst in londonski sporazum	260	Branimir Pistivšek — Ob 500 letnici smrti zadnjega Celjana	281
Tone Jezernik — Življenje pa gre najprej	267	J. K. — Naša prizadevanja za verska, kulturna in družabna ognjišča	284
Spoštujmo naše rajne in učimo se iz njihovih del		— Ob desetletnici dveh procesov	289
Dr. Ivan Ahčin — † Ravnatelj Bogumil Remec	270	P. F. — Kako smo se jih spominjali ob desetletnici	290
V. M. — † Franc Paternost	274	Otmar Mauser — Slovenci v Kanadi ob deseti obletnici	298
P. S. — † Jernej Hafner	274	-š-n — Pismo izseljenca iz Venezuele ...	296
J. K. — † Benedikt Gomišček	275	Zahvala	302
L. P. — † Rev. Francis Missia	276	Kazalo	303
		Popravki	304

Brivnica in Parfumerija "LOS ALPES"

IVAN ŽNIDAR

CALLE DRYSDALE 5614

(nasproti šole)

CARAPACHAY

POPRAVKI

Prva številka označuje stran, druga številka stolpič, tretja številka pa vrsto, v katero je treba vnesti popravek:

Tu so navedeni samo popravki napak, ki so potrebni za pravilno razumevanje besedila v člankih. Za vse druge napake v besedilu pa lepo prosimo bralce, da nam jih oprostijo, ker nobeden od tiskarniškega osebja, kjer se je Zbornik tiskal, ne zna slovenskega jezika.

	Namesto		Beri pravilno
40 — 10	začasne vlade Francije	časno	vlado Francije
58 1 12	na jeziček	za	jeziček
76 2 20	v Avstrijo	z	Avstrijo
96 2 16	požil	povžil	
98 1 4	hčerka	hčerke	
123 2 32	ve	vse	
167 2 4	manjkajoče vrste	dnevom opravi v kapelici sveta daritev za	
213 1 2	Cmokec Poskovec	Cmokec Poskokec	
214 1 14	manjkajoče vrste	Izdala in založila "Svobodna Slovenija"	
214 1 15	tristo	250 izvodih	
215 2 21	v sto izvodih	v dvesto izvodih	
255 2 41	P. Fidelis Krener	P. Fidelis Kraner	

Založba Svobodna Slovenija — predstavnik Miloš Stare, Buenos Aires

Imprenta "Dorrego", Dorrego 1102, Buenos Aires. T. E. 54-4644

V ZALOŽBI

"SVOBODNE SLOVENIJE"

SO IZŠLE DOSLEJ NASLEDNJE KNJIGE:

1. KOLEDAR "SVOBODNE SLOVENIJE ZA L. 1949 — 192 strani, 99 ilustracij.
2. VELIKA ČRNA MAŠA ZA POBITE SLOVENCE. — Pesnitev Jeremije Kalina — 220 strani, 21 celostranskih lesorezov akad. slikarice Bare Remec. (Zaključna beseda tudi v španščini in angleščini).
3. KOLEDAR "SVOBODNE SLOVENIJE" ZA L. 1950 — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil Vladimir Mazi.
4. KOLEDAR "SVOBODNE SLOVENIJE" ZA L. 1951 — 288 strani, 90 ilustracij, 4 celostranske priloge umetniških reprodukcij del Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika in Franca Laha. Opremil Marijan Koritnik.
5. POLJUB — Pesniška zbirka dr. Tineta Debeljaka. Ilustracije akad. slikarice Bare Remec. — Bibliofilska izdaja — 250 izvodov.
6. KOLEDAR IN ZBORNIK "SVOBODNE SLOVENIJE" ZA L. 1952 — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil Božidar M. Kramolc — Kanada.
7. NAŠA BESEDA. Mladinska knjiga — 128 strani, 48 ilustracij Stanka Snoja.
8. KOLEDAR IN ZBORNIK "SVOBODNE SLOVENIJE" ZA L. 1953 — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
9. KOLEDAR IN ZBORNIK "SVOBODNE SLOVENIJE" ZA L. 1954 — 288 strani, 95 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
10. MARIJL. Rapsodije za prvo Marijino Sveto leto 1954. Pesniška zbirka Jeremije Kalina. Oprema in linorezi akad. slikarice Bare Remec.
11. ZBORNIK - KOLEDAR "SVOBODNE SLOVENIJE" ZA L. 1955 — 272 strani, 140 ilustracij. Opremila Bara Remec.
12. ČAS POD STRELI, zbirka črtic, posvečena spominu padlih borcev ob deseti obletnici Vetrinjske žaloigre. Napisal Ivan Korošec. 200 strani. Uvodno besedo napisal Karel Mauser. Opremil in ilustriral Ciril Skebe.
13. ZBORNIK - KOLEDAR "SVOBODNE SLOVENIJE" ZA L. 1956 — 304 strani. Opremil Božidar M. Kramolc, Toronto — Kanada.